

Архіварыус

выпуск 6

ДЭПАРТАМЕНТ ПА АРХІВАХ І СПРАВАВОДСТВУ
МІНІСТЭРСТВА ЮСТЫЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
НАЦЫЯНАЛЬНЫ ГІСТАРЫЧНЫ АРХІЎ БЕЛАРУСІ

*Нацыянальнаму гістарычнаму
архіву Беларусі - 70 год*

*Серыя “Гісторыя, архівазнаўства,
крыніцазнаўства”*

АРХІВАРЫЎС

*Зборнік навуковых паведамленняў і артыкулаў
Выходзіць з 2001 года*

Выпуск 6

Мінск
БелНДІДАС
2008

УДК [930.22+94(476)]«15/19»(082)
ББК 79.3(Бел)+63.3(4Бел)41
А87

Серыя заснавана ў 1998 г.

Рэкамендавана да друку Вучоным саветам
Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі

Рэдакцыйная калегія:

У.І. Адамушка, Ю.М. Бохан (галоўны рэдактар), Г.Я. Галенчанка,
А.К. Галубовіч, У.М. Дзянісаў, М.М. Забаўскі,
А.М. Люты, А.Я. Рыбакоў, І.В. Саверчанка,
М.Ф. Шумейка, З.В. Шыбека, З.Л. Яцкевіч (адказны рэдактар)

Рэцэнзенты: доктар гістарычных навук Э.М. Савіцкі,
кандыдат гістарычных навук С.У. Жумар

Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт. Вып. 6 / рэдкал.: Ю.М.
А 87 Бохан (гал. рэд.) [і інш.]. – Мн.: БелНДІДАС, 2008. – 328 с. –
(Серыя «Гісторыя, архівазнаўства, крыніцазнаўства»).

Нацыянальным гістарычным архівам Беларусі падрыхтаваны шосты выпуск штогодніка «Архіварыус», прысвечаны 70-годдзю ўтварэння НГАБ. На яго старонках асвятляецца шырокае кола пытанняў айчынай гісторыі, архівазнаўства, археаграфіі, крыніцазнаўства і іншых спецыяльных гістарычных дысцыплін. У навуковы ўжытак уводзіцца шэраг новых, раней неведомых дакументаў і фактаў.

Прызначаецца гісторыкам, архівістам, краязнаўцам і ўсім, хто цікавіцца старонкамі мінулага Беларусі.

УДК [930.22+94(476)]«15/19»(082)
ББК 79.3(Бел)+63.3(4Бел)41

© Дзяржаўная ўстанова
«Нацыянальны гістарычны
архіў Беларусі», 2008

ДА 70-ГОДДЗЯ ЗАСНАВАННЯ НАЦЫЯНАЛЬНАГА ГІСТАРЫЧНАГА АРХІВА БЕЛАРУСІ

А.К. Голубовіч

НАЦИОНАЛЬНОМУ ИСТОРИЧЕСКОМУ АРХИВУ БЕЛАРУСИ — 70 ЛЕТ

Национальный исторический архив Беларуси (адрес: 220002, г. Минск, ул. Кропоткина, 55) знают не только в Республике Беларусь, но и в странах ближнего и дальнего зарубежья. И это не удивительно. Архив является одним из крупнейших хранилищ ценных документов – бессмертной памяти истории Беларуси. На его полках хранится почти 1,2 млн. дел, охватывающих период с конца XIV в. по 1920 г. Многие из них – уникальные памятники национальной культуры. Это документы о политической, социально-экономической и культурной жизни белорусского народа. Наиболее древние из них – актывые книги судебных учреждений XV-XVIII вв.

Те, кто обращается в архив, отмечают, что он уникален и необходим. Его документы – неисчерпаемый кладёзь фактов, событий прошлого, тонкими нитями связанных с днем сегодняшним.

История архива – это память о белорусских архивистах, сотрудниках Витебского и Виленского архивов древних актов А.М.Сазонове, М.Л.Веревкине, А.П.Сапунове, Д.И.Довгялло и многих других, трудами которых и сегодня пользуются историки и архивисты.

Помнит архив и Д.Ф.Жилуновича, В.И.Пичету, М.В.Мелешко и тех, кто в трудных условиях 20-30-х годов сумели собрать и сохранить комплексы архивных фондов.

В 1938 г. Могилевский исторический архив реорганизован в Центральный исторический архив, с 1943 г. – Центральный государственный исторический архив БССР, первым директором которого стал Э.М.Баренбаум. Именно под его руководством были заложены основные принципы работы архива. К 1941 г. в нем числилось 1560 фондов, объемом более 382 тыс. дел.

Великая Отечественная война нанесла огромный ущерб документам и научно-справочному аппарату. Имущество архива было уничтожено и разграблено.

Понимание задач, стоящих перед архивом, позволило его директорам С.А.Юрченко, К.П.Петрову, Д.Ф.Яськовой, П.Е.Мурашко и М.Ф. Шпакову в период с 1944 по 1963 гг. организовать работу

по эвакуации и учету профильных документов, упорядочению возвращенных фондов и их использованию.

Мы с благодарностью вспоминаем наших коллег из Могилевского исторического архива – Г.А.Ахраловича, О.П.Тюрину, Л.Н.Яновскую и других, которым в 40 – начале 50-х годов, в самый тяжелый период в истории архива, пришлось заново восстанавливать его работу.

Обеспечение сохранности документов, создание научно-справочного аппарата и организация использования документов были основной задачей архива в 50-60-е годы.

1963 г. – новая веха в истории архива. В соответствии с Постановлением Совета Министров БССР от 11 ноября 1963 г. «О мерах по улучшению архивного дела в БССР» ЦГИА БССР переведен из Могилева в Минск, где ему были переданы документы дореволюционных фондов из Государственного архива Минской области, а также комплекс древних актов из ЦГИА БССР в г. Гродно.

Перевод архива в Минск позволил объединить документальные материалы республиканского значения за период почти 600-летней истории.

Объединение части коллективов ЦГИА БССР Могилева и Государственного архива Минской области оказало плодотворное влияние и на вновь созданный коллектив. Возглавил архив И.В.Рошин, заместителем директора был Э.М.Савицкий. Позже директорами были Ю.А.Капица, Н.И.Стихарев, Н.К.Лещенко, П.М.Судиловский. Именно в 60-80 гг. была проведена работа по уточнению истории фондообразователей комплексов документов, объединенных в ЦГИА, созданию научно-справочного аппарата, каталога архива (из тематических карточек Могилевского исторического архива, Минского областного по дореволюционным фондам и тематических карточек вновь созданного архива), подготовке ряда обзоров по фондам и комплектованию хранилищ профильными документами из других архивов.

В организации использования документов были продолжены традиции, заложенные архивистами прошлых лет. Это публикации статей и информации в периодической печати, участие в теле- и радиопередачах, в конференциях.

Эти годы остались в памяти как времена тесных контактов архивистов с научно-исследовательскими учреждениями. Сотрудники архива принимали участие в подготовке сборников документов: «Революционный подъем в Литве и Белоруссии (1861-1862 гг.)», «Восстание в Литве и Белоруссии (1863-1864 гг.)», «Белоруссия в эпоху феодализма», «Крестьянское движение в Белоруссии после отмены крепостного права (1861-1862 гг.)», «Инвентари магнатских владений

Белоруссии XVII-XVIII вв. Инвентарь владения Сморгонь. Инвентарь владения Тимковичи», «Белоруссия в эпоху капитализма», «Социально-политическая борьба народных масс Беларуси (конец XIV в.– 1648 г.)» и другие.

В это время в архиве трудилась славная плеяда неутомимых историков-архивистов: В.П.Миронов, Т.Е.Леонтьева, Э.Л.Козловская, Т.А.Воробьева, Е.Л.Бравер, Н.К.Булыга, Н.Л.Рябцевич, Б.З.Пригожина, Н.И.Сергунина, Н.Н.Левчик, А.А.Станкевич, Ю.С.Сидельникова, Е.И.Юцевич, И.Л.Новикова и другие.

С 1992 по июнь 1995 гг. архив входил в состав Национального. Директором архива был Е.И.Барановский. В соответствии с решением Государственного комитета по архивам и делопроизводству Республики Беларусь от 12.06.1995 архив выведен из его состава в самостоятельный Национальный исторический, директором которого стала и является по настоящее время А.К.Голубович. Согласно Закона Республики Беларусь «О Национальном архивном фонде и архивах в Республике Беларусь» Национальный исторический архив относится к научно-исследовательским учреждениям и осуществляет хранение документов общенационального значения.

В своей работе архив значительное внимание акцентирует на обеспечении сохранности документальных материалов, а также создает автоматизированную информационно-поисковую систему (опись, каталог, указатели, базы данных), которая позволяет повысить интенсивность использования информационных ресурсов и делает их доступными.

Национальный исторический архив Беларуси использует многообразные формы работы для ознакомления с богатством своих фондов не только специалистов в той или иной области, но и всех, кому интересно прошлое Беларуси.

Над документальным наследием работает широкий круг исследователей – историки, археологи, филологи, писатели, кинорежиссеры, художники, музыканты, архитекторы, краеведы и т.д. Множество научных трудов, статей, дипломных работ написано по материалам НИАБ. Оказываемые архивом услуги носят бесплатный характер. На договорной основе ведется лишь исполнение запросов, тематического (биографического) и генеалогического характера, копирование документов.

Архив сотрудничает с зарубежными научными учреждениями России, Украины, Литвы, Польши. Имя НИАБ известно благодаря публикациям, сборникам документов, выставкам, радио- и телевизионным передачам, а также проводимой работе по воссоединению разрушенных историческими катаклизмами XX века семейных и родственных

связей.

В эти годы были подготовлены и изданы сборники документов: «Беларусь у актавых кнігах XVI-XVIII ст.ст.» — 2 выпуска, «Магілёўскі магістрат (1580-1581, 1588, 1597-1598, 1599-1600, 1602-1603 гг.)»; «Метрыка Вялікага княства Літоўскага», кн.44 (1559-1566 гг.); «Гербоўнік беларускай шляхты», т.1, 2 (буквы «А», «Б»), справочники: «Минская губерния. Государственные, религиозные и общественные учреждения (1793-1917 гг.)», «Фонды Национального исторического архива Беларуси». Продолжается работа над другими сборниками. Архив принимал участие в разработке межархивных справочников «Научно-справочный аппарат государственных архивов Республики Беларусь», «Документы по истории и культуре евреев в архивах Беларуси» (путеводитель), «Витебщина архивная: история, фонды, персоналии (сер. XIX-XX вв.)», посвященному Витебской губернии и других.

Немаловажно и то, что архив выпускает собственное печатное издание «Архивариус», раскрывающее (хотя бы частично) его богатейшие фонды. Статьи и информации, подготовленные архивистами, включены в историко-документальные хроники городов и районов Беларуси «Памяць» (городов Минска, Могилева, Гродно и др.), «Энцыклапедыю гісторыі Беларусі», «Энцыклапедыю Вялікага княства Літоўскага», а также в газеты, журналы, такие, как: «Архивы и делопроизводство», «Беларускі гістарычны часопіс», «Беларускі археаграфічны штогоднік», «Юстыцыя Беларусі» и другие.

НИАБ - участник международных и республиканских научных конференций, семинаров, межархивных выставок, таких, как «К 85-летию Государственной архивной службы Республики Беларусь», «И пыль веков от хартий отряхнув...» (к 500-летию жалованной грамоты князя Федора Ивановича Ярославича от 20 сентября 1507 г. белорусского происхождения), «История судебной системы в Беларуси в XV– начале XX вв.», «Успамінаючы родныя мясціны» (к 200-летию со дня рождения Н.Орды, к 125-летию со дня рождения Янки Купалы и Якуба Коласа и к 200-летию со дня рождения В.Дунина-Марцинкевича) и других.

Публикационная деятельность архива напрямую связана с разработкой следующих тем: «Источники по истории градостроительства и архитектуры Беларуси», «Гісторыя дзяржаўных устаноў Вялікага княства Літоўскага на падставе дакументаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі XVI-XVIII стст.», «История государственных, религиозных и общественных учреждений Витебской (1802-1917), Могилевской (1772-1917) губерний», «Инвентар 1746 г. і тaryф падымнага 1765 г. м. Магілёва», «Тэстаменты XVI ст. па дакументах актавых кніг», «Иностранные подданные на Беларуси (XIX- нач. XX вв.)», «Течения неортодоксального православия на территории Беларуси, конец XVIII – нач. XX вв.».

Современность органически включает в себя наследие прошлого.

Меняются времена, но работа в архиве не становится менее увлекательной и интересной. Сотрудники архива — это прежде всего люди, обладающие знаниями, опытом работы, беспрдельно любящие свою профессию. Среди них Г.Е.Акулович, А.Ф.Александрова, О.И.Акула, О.А.Астапова, Н.Н.Алипченко, Н.А.Барсукова, Г.В.Барсукова, И.М.Бобер, О.В.Бобкова, Г.М.Брегер, Н.А.Бабич, И.Л.Вернер, Л.Д.Гусакова, А.Е.Горшкова, В.Н.Денисов, Г.Н.Кутукова, Т.Н.Котик, В.Л.Козлов, О.Х.Коноваленко, Л.М.Лисова, А.А.Лашкевич, Т.С.Михеенок, И.В.Покрасенко, С.А.Рыбчонок, О.Л.Сидельникова, С.Я.Трацевская, С.Н.Хлябич, В.А.Ходина, Н.Ф.Харьянова, Д.Л.Яцкевич, которые являются примером для молодых сотрудников.

Ушло в прошлое время, когда об архиве говорили как о чем-то далеком от жизни. Сегодня, смело можно сказать, что архив — это мы, хранители памяти истории. Именно такими будут представлять нас наши потомки.

Т.И. Седляревич

НАЦИОНАЛЬНОЙ ЖЕМЧУЖИНЕ БЕЛАРУСИ – 70

Архивы были и остаются для человечества постоянным источником познания и проверки истины, представляя собой незаменимый элемент культуры. Изучение и осмысление исторического опыта прошлого, отражённого в архивных документах, всегда имело и имеет огромное значение для общества. И в этом контексте исторические архивы являются реальной формой материального бессмертия. Эти слова в полной мере можно отнести к гордости белорусского народа — Национальному историческому архиву Беларуси (НИАБ), которому в этом году исполняется 70 лет.

На хранении в НИАБ находится свыше одного миллиона дел, датируемых XIV–XX веками. Это материалы по истории Беларуси периода Великого княжества Литовского и Речи Посполитой, а также частично — Гродненской губернии. В НИАБ имеются материалы, образовавшиеся в процессе деятельности губернских, уездных, волостных органов управления, хозяйственно-экономических, культурно-просветительных и других учреждений Полоцкой (1776–1796 гг.), Белорусской (1797–1802 гг.), Витебской (1802–1917 гг.), Могилёвской (1772–1796, 1802–1918 гг.) и Минской (1795–1918 гг.) губерний.

Даже краткое перечисление учреждений, документы которых

хранятся в Национальном историческом архиве Беларуси, дает представление об информационном значении и многоаспектности материалов, представленных в его фондах. Это источники политической, социально-экономической и культурной истории белорусского народа. Самыми древними документами являются материалы периода вхождения Беларуси в состав Великого княжества Литовского и Речи Посполитой. Прежде всего, это актовые книги древних судебных учреждений, являющиеся ценными источниками для изучения истории Беларуси эпохи феодализма. В архивных делах этого комплекса имеются разнообразные сведения из древней истории нашей страны. Среди материалов данного периода особенно интересны подлинные пергаментные грамоты XIV–XVII вв., написанные на латинском, старобелорусском и старопольском языках. Большую ценность представляют источники по истории белорусских городов, местечек, сёл и деревень, рукописные голландские карты XVII–XVIII вв., карты и планы губерний, уездов, волостей, имений, описания городов, обзоры губерний.

В НИАБ хранятся документы по истории войн, которые вела Россия, восстаний, революционных событий; материалы, содержащие обширную генеалогическую информацию, а также сведения по экономической истории Беларуси. К числу документальных богатств относятся архивные дела, связанные с именами известных деятелей культуры, науки, литературы и искусства, уникальные источники личного происхождения.

Это далеко неполный перечень богатейших, интереснейших и ценнейших документов по истории Беларуси, хранящихся в НИАБ. Использование материалов НИАБ в интересах исторической науки, культурно-просветительных и практических целях возрастает из года в год.

Ещё одно богатство НИАБ – его сотрудники, без которых было бы невозможно многогранное функционирование одного из ценнейших учреждений нашей страны. Когда в начале 90-х я пришла на работу в архив, то была приятно удивлена трудолюбием, профессионализмом и доброжелательностью его сотрудников. Многие из них и сегодня плодотворно трудятся в НИАБ: А.К. Голубович, Г.Е. Акулович, Г.В. Барсукова, С.Я. Трацевская, Г.Н. Кутукова, А.Ф. Александрова, О.В. Бобкова, Н.Ф. Харьянова, Н.М. Трубников и другие. В архиве существует система наставничества, когда каждый новый сотрудник, приходящий на работу, проходит специальный инструктаж по многим направлениям и осваивает специфику труда в этом уникальном учреждении. Таким образом, опыт профессионалов Национального исторического архива передаётся новым работникам, в том числе

молодому поколенню.

Исполнение многочисленных запросов различного характера, подготовка справочников и сборников документов, предоставление документов исследователям в читальном зале архива, выдача копий, организация выставок, публикации в печати, привлечение материалов для подготовки теле- и радиопередач – вот далеко не полный перечень форм использования архивных документов для удовлетворения потребностей общества в ретроспективной информации. Над документами архива работает широкий круг исследователей из Беларуси и зарубежья: историки, филологи, писатели, журналисты, кинорежиссёры, художники, музыканты, архитекторы, краеведы и другие специалисты.

В Национальном историческом архиве Беларуси функционируют отделы: обеспечения сохранности документов и фондов, научного использования документов и информации, публикации документов, информационно-поисковых систем, древних актов, автоматизированных архивных технологий. Сотрудниками проводится огромная работа по обеспечению сохранности документов, созданию и совершенствованию научно-справочного аппарата, организации использования документальных материалов.

Но часто ли мы задумываемся о том, что значит обеспечить полноценное функционирование современного государственного архива, насколько это трудоёмкая задача с такими сложными составляющими, как технические параметры здания архива, имеющаяся материальная база, человеческий фактор, трудовая дисциплина и многое другое? Всё это приходится учитывать руководству НИАБ, и прежде всего его директору для профессионального руководства учреждением и обеспечения его результативной работы. Уже много лет бессменным руководителем архива является Алла Куприяновна Голубович, признанный специалист в области архивного дела, отдающая все свои знания, опыт и силы на благо развития архива и исторической науки.

Национальный исторический архив Беларуси – это сокровищница документальных богатств, исчерпать которую невозможно. Трудно переоценить его роль в развитии науки, культуры, общественной жизни. В канун юбилея от лица коллег и пользователей архивной информации хочется пожелать коллективу НИАБ и его директору новых творческих успехов в труде, здоровья и осуществления всех намеченных планов.

АРХІВАЗНАЎСТВА

С.В. Жумарь

УТРАТЫ ДОКУМЕНТОВ ЦЕНТРАЛЬНОГО ИСТОРИЧЕСКОГО АРХИВА БССР (г. МОГИЛЕВ) В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Для работников архивов, музеев, библиотек, историков, филологов, искусствоведов Беларуси весьма характерна рефлексия относительно проблем реституции культурных ценностей. При этом вполне правомерно основное внимание уделяется ценностям реально существующим. Между тем полноценный подход к вопросу об утратах тех или иных артефактов, письменных и иных движимых памятников культуры предполагает более системный подход к учёту утраченного. Относительно архивных фондов это, в частности, предполагает установление не только объёма, обстоятельств утрат, но и определение их характера – являются ли данные утраты безвозвратными в физическом плане или они существуют как материальный объект.

Учёт безвозвратно утраченных архивных фондов позволяет не только абстрактно установить степень утрат и констатировать характер нанесённого ущерба. Он даёт возможность частичной реконструкции фрагментов информации погибших документов, а также осуществления поиска фондов (частей фондов), которые, возможно, не погибли, а находятся за пределами Беларуси. Прежде всего это относится к утратам архивных документов в годы Великой Отечественной войны. Важность создания каталога этих утрат давно осознана нашими российскими коллегами. В рамках проекта Федерального агентства по культуре и кинематографии Российской Федерации «Культурные ценности – жертвы войны» ими подготовлен и опубликован такой каталог [1], а также размещена в Интернете соответствующая база данных по материалам книги первого каталога [2].

Для реализации в той или иной форме аналога российского проекта относительно белорусских архивов необходимо провести анализ «актов ущерба, нанесённого во время оккупации немецко-фашистскими войсками документальным материалам» как первичных учётных документов. При этом кажущаяся простота формализованных исследовательских действий на практике оказывается иллюзорной. Несмотря на вполне конкретные установки циркуляра НКВД СССР № 530 от 2 ноября 1943 г. их выполнение было связано с большими трудностями. Главные из них – почти полная гибель каталогов и описей дел, отсутствие во всех архивах (за редким исключением) довоенных

сотрудников, которые хорошо знали состав фондов. Соответственно формализация актов зачастую была лишь условной, а их оформление сопровождалось весьма объёмной перепиской с Управлением государственными архивами НКВД СССР. Порой на практике акты заменялись общими списками утрат.

Форма акта предполагала указание количества и крайних дат документов, хранившихся до войны и оставшихся после войны, судьбы документов (проведена ли была их эвакуация, в каких условиях они хранились при оккупационном режиме, каковы обстоятельства полной или частичной утраты документальных материалов), состояния материальной базы и характера нанесённого ей ущерба, суммы общего ущерба. Работа по учёту утраченных фондов проводилась одновременно с их упорядочением: восстанавливались состав фондов, схемы классификации документов (как по лишь частично сохранившимся описям, каталожным карточкам, так и по обложкам дел). В новых описях появилась дополнительная графа – «Инвентарный номер по старой описи». Описывая технические и методические проблемы учёта ущерба, заместитель начальника Архивного отдела НКВД БССР П.П. Старовойтов писал: «В Государственных архивах Брестской, Барановичской, Гродненской, Могилёвской, Молодечненской, Пинской областей, в филиале Центрального государственного исторического архива, в Центральном государственном архиве Октябрьской революции и социалистического строительства совершенно не имеется научно-справочного аппарата, и поэтому составить списки полностью утраченных фондов и единиц хранения не представляется возможным» [3]. Для активизации работы в областные «комиссии по заактивированию» направлялись сотрудники АО НКВД БССР, писались методические разработки [4]. Тем не менее противоречивость и неоднозначность сведений, которые постоянно уточнялись, дополнялись и корректировались как в учётных, так и в иных документах, очевидна. В частности, её можно проследить на примере ЦГИА БССР в г. Могилёве.

Первый акт по двум республиканским архивам, находившимся в Могилёве, был составлен почти через месяц после освобождения города – 26 июля 1944 г. В самых общих выражениях он касался ущерба, нанесённого двум архивам – ЦГИА и ЦАОР БССР. В акте отмечалось, что «в результате воздушных бомбардировок и артиллерийских обстрелов в июле 1941 г. все документальные материалы указанных архивов были частью уничтожены», а ряд фондов вывезен в Германию – всего 2 млн. дел XVI–XX вв. [5]. Акт об ущербе ЦГИА БССР от 13 декабря 1944 г. содержал те же формулировки, что и предыдущий. Только кроме Германии как места перемещения документов была указана и Рига. В

акте утверждалось, что из 382 866 дел (1560 фондов) в архиве осталось всего 44 единицы хранения [6]. Правда, уже в отчёте о работе ЦГИА за 1945 г. указано, что в начале июля 1945 г. в Могилёв возвращены 38054 дела из Риги (710 фондов). При этом было отмечено, что «ни один из них не имеет полного состава» [7]. В следующем, 1946 г. составлено 670 актов ущерба, но в годовом отчёте архива констатировалось, что «за отчётный период проведена полностью работа по установлению ущерба внутри фондов» [8].

Ныне в фонде Главного архивного управления БССР, хранящегося в НАРБ, имеются в наличии акты о нанесении ущерба лишь по 403 фондам ЦГИА (не считая нескольких актов, в которых констатировано отсутствие ущерба). Они датированы тем же 1946 годом [9]. А в следующем году в архиве были составлены два списка – список фондов ЦГИА (1236) и список утраченных фондов (929) [10]. Таким образом, количество утраченных фондов увеличилось вдвое.

Ещё один список фондов, утраченных в 1941–1944 гг., был составлен в 1947 г. Он включает уже 1101 фонд [11]. Чем вызвана такая динамика, установить затруднительно. Она представляется весьма странной с учётом того факта, что крупные поступления в фонды ЦГИА относятся только к 1948 г., когда из Госархива Витебской области поступило 205 фондов (208 635 дел) [12]. Фондирование же в 1947 г. в количественном плане не было столь значительным [13], а документы, вывезенные оккупантами в Ригу и другие города, были уже возвращены и зафиксированы в учётных документах.

Сравнение списка, включающего 1101 фонд, с актами 1946 г., показало, что почти все акты включают фонды, утраченные частично. Они отсутствуют в списке. Соответственно надо полагать, что в списке отражены лишь фонды, утраченные полностью. Но при этом закономерен вопрос: почему на фонды, утраченные полностью, отсутствуют акты (за единичными исключениями). Ситуацию ещё более запутывает так называемая «опись утраченных дел», в которой карандашом указаны номера дел в утраченных 1097 фондах. При этом в описи почти нет фондов, относительно которых была бы указана утрата всех дел до единого – анализ номеров дел показывает, что утраченных полностью фондов практически не было!?

Данный пример показывает, сколь сложна порой работа по реконструкции состава фондов государственных архивов, ставших жертвой военного лихолетья. Осознание её значимости позволяет в качестве предварительного результата представить перечень 403 фондов ЦГИА БССР, частично утраченных в годы Великой Отечественной войны. Все эти фонды относятся к периоду Российской империи (последняя четверть XVIII–начало XX в.). Перечень составлен на основе

сведений из актов ущерба, составленных в 1946 г. работниками архива [9]. Названия фондов систематизированы по тематике. Кроме названий в описательных статьях указаны хронологические рамки, количество дел до войны и количество дел после войны (в скобках). Отдельные комментарии к описательным статьям представлены адекватно актам.

Перечень фондов Центрального государственного исторического архива БССР (г. Могилёв), частично утраченных в 1941–1944 гг.

Комиссии по делам о выборах в Государственную думу

Могилёвская губернская по делам о выборах в Государственную думу комиссия, 1905–1916 гг., 67 д. (15)

Гомельская уездная по делам о выборах в Государственную думу комиссия, 1905–1914 гг., 20 д. (13)

Климовичская уездная по делам о выборах в Государственную думу комиссия, 1906–1917 гг., 2 д. (1)

Могилёвская уездная по делам о выборах в Государственную Думу комиссия, 1905–1906 гг., 18 д. (13)

Оршанская уездная по делам о выборах в Государственную думу комиссия, 1905–1906 гг., 6 д. (1)

Рогачёвская уездная по делам о выборах в Государственную думу комиссия, 1906–1914 гг., 54 д. (14)

Сенненская уездная по делам о выборах в Государственную думу комиссия, 1905–1906 гг., 1905–1906 гг., 8 д. (5)

Чериковская уездная по делам о выборах в Государственную думу комиссия, 1907–1908 гг., 2 д. (1)

Губернские канцелярии, правления, присутствия, управы

Канцелярия Могилёвского губернатора (даты нет), 4205 д. (2088)

Могилёвское губернское правление (даты нет), 73 836 д. (1394) – [из них 1121 д. выделено и отнесено к фонду Могилёвской губернской дорожно-строительной комиссии]

Могилёвское губернское присутствие, 1860–1917 гг., 13 832 д. (3559)

Могилёвское по земским и городским делам присутствие, 1884–1914 гг., 61 д. (2)

Могилёвское губернское по городским делам присутствие, 1899–1915 гг., 93 д. (16)

Могилёвская губернская управа по делам земского хозяйства, 1899–1911 гг., 1337 д. (530)

Могилёвское уездное по крестьянским делам присутствие, 1879–1901 гг., 371 д. (101)

Органы надзора за деятельностью земств

Могилёвский губернский комитет о земских повинностях, 1848–1877 гг., 24 д. (16)

Горецкий уездный съезд, 1906–1917 гг., д. 41 (10)

Климовичский уездный съезд, 1907–1915 гг., 287 д. (43)

Оршанский уездный съезд, 1909–1917 гг., 10 д. (1)

Рогачёвский уездный съезд, 1901–1916 гг., 110 д. (18)

Земский начальник 1-го участка Быховского уезда, 1915–1916 гг., 2 д. (1)

Земский начальник 3-го участка Климовичского уезда, 1907–1908 гг., 3 д. (2)

Земский начальник 4-го участка Климовичского уезда, 1909–1914 гг., 14 д. (9)

Земский начальник 1-го участка Могилёвского уезда, 1901–1914 гг., 14 д. (6)
Земский начальник 4-го участка Могилёвского уезда, 1907–1915 гг., 165 д. (68)
Земский начальник 5-го участка Оршанского уезда, 1910 г., 2 д. (1)
Земский начальник 1-го участка Слуцкого уезда, ?–1906 г., 406 д. (1)
Земский начальник 2-го участка Слуцкого уезда, ?–1906 г., 469 д. (1)
Земский начальник 3-го участка Слуцкого уезда, 1909–1910 гг., 45 д. (13)
Земский начальник 4-го участка Слуцкого уезда, 1901–1908 гг., 432 д. (56)
Земский начальник 5-го участка Слуцкого уезда, 1903–1914 гг., 391 д. (3)
Земский начальник 6-го участка Слуцкого уезда, ?–1911 гг., 437 д. (1)
Земский начальник 7-го участка Слуцкого уезда, ?–1913 гг., 395 д. (1)
Земский начальник 8-го участка Слуцкого уезда, 1912–1916 гг., 403 д. (5)

Уездные, земские управы

Могилёвская губернская земская управа, 1911–1918 гг., 820 д. (491)
Горецкая уездная земская управа, 1911–1918 гг., 58 д. (16)
Могилёвская уездная земская управа, 1911–1917 гг., 139 д. (109)
Могилёвская уездная управа по делам земского хозяйства, 1903–1911 гг., 12 д. (4)
Мстиславльская уездная управа по делам земского хозяйства, 1904–1910 гг., 6 д. (2)
Мстиславльская уездная земская управа, 1911–1916 гг., 87 д. (23)
Оршанская уездная управа, 1903–1911 гг., 256 д. (93)
Оршанская уездная земская управа, 1911–1918 гг., 600 д. (219)
Рогачёвская уездная земская управа, 1913–1914 гг., 9 д. (1)
Чериковская уездная земская управа, 1911–1918 гг., 450 д. (87)

Магистраты, городские думы, городские управы

Бобруйская городская управа, 1915–1916 гг., 11 д. (9)
Горецкая городская дума, 1862–1896 гг., 247 д. (54)
Горецкий городской староста (даты нет), 345 д. (99)
Горецкое городское упрощенное управление, 1895–1917 гг., 240 д. (101)
Минская городская дума, 1795–1798 гг., 5 д. (3)
Могилёвский городской магистрат, 1772–1866 гг., 1718 д. (8)
Могилёвская городская дума, 1862–1916 гг., 8 д. (3)
Могилёвская городская управа, 1878–1918 гг., 2504 д. (482)
Мстиславльская городская дума, 1862–1916 гг., 8 д. (3)
Мстиславльская городская управа, 1854–1917 гг., 1054 д. (312)
Мстиславльская ремесленная управа, 1880–1897 гг., 68 д. (17)
Оршанская городская дума, 1816–1889 гг., 172 д. (59)
Оршанская городская управа, 1846–1917 гг., 262 д. (46)
Оршанское городское правление, 1818–1862 гг., 78 д. (9)
Слуцкая городская управа, 1881–1898 гг., 244 д. (72)
Слуцкое мещанское правление, 1881–1911 гг., 47 д. (33)
Чаусский городской магистрат, 1779–1866 гг., 352 д. (1)
Чаусская городская управа, 1894–1918 гг., 89 д. (16)

Волостные правления

Бельничское волостное правление, 1893–1917 гг., 5 д. (2)
Вейнянское волостное правление, 1870–1917 гг., 8 д. (2)
Высоцкое волостное правление, 1907–1916 гг., 4 д. (1)
Городищенское волостное правление, 1889–1917 гг., 14 д. (5)

- Должанское волостное правление, 1908–1913 гг., 4 д. (2)
 Илионское волостное правление Могилёвского уезда, 1901–1903 гг., 28 д. (16)
 Каковчинское волостное правление (м. Смольяны Сенненского уезда), 1885–1918 гг., 124 д. (17)
 Карченичское волостное правление Бобруйского уезда, 1898–1917 гг., 7 д. (3)
 Княжицкое волостное правление, 1870–1871 гг., 3 д. (1)
 Любичинское волостное правление, 1884–1918 гг., 45 д. (22)
 Любоничское волостное правление Бобруйского уезда, 1858–1915 гг., 12 д. (7)
 Надежковичское волостное правление, 1887–1918 гг., 2 д. (1)
 Ново-Ельнянское волостное правление Чериковского уезда, 1905–1918 гг., 32 д. (1)
 Погорельское волостное правление Игуменского уезда, 1868–1916 гг., 60 д. (30)
 Пугляевское волостное правление, 1878–1917 гг., 380 д. (147)
 Хиславичское волостное правление, 1862–1917 гг., 36 д. (10)
 Хлыстовское волостное правление, 1913–1916 гг., 3 д. (1)
 Хотимское волостное правление, 1887–1918 гг., 2 д. (1)
 Чичиринское волостное правление, 1911–1914 гг., 2 д. (1)

Органы статистики

- Могилёвский губернский статистический комитет, 1854–1917 гг., 217 д. (64)
 Могилёвская губернская переписная комиссия, 1896–1897 гг., 13 д. (1)

Судебные учреждения

- Минский главный суд 1-го департамента, 1794–1801 гг., 924 д. (339)
 Минский главный суд 2-го департамента, 1756–1803 гг., 99 д. (98)
 Могилёвская палата гражданского и уголовного суда, 1808–1883 гг., 7473 д. (943)
 Могилёвский окружной суд, 1882–1918 гг., 14664 д. (5)
 Бабиновичский земский суд, 1814–1826 гг., 24 д. (1)
 Быховский земский суд, 1786–1866 гг. 8 д. (7)
 Копынский земский суд (даты нет), 100 д. (10)
 Мстиславльский земский суд (даты нет), 9 д. (1)
 Оршанский земский суд (даты нет), 215 д. (2)
 Рогачёвский земский суд, 1804–1862 гг., 8 д. (1)
 Чериковский земский суд, 1798–1860 гг., 5 д. (4)
 Бабиновичский уездный суд, 1778–1840 гг., 436 д. (1)
 Быховский уездный суд, 1778–1840 гг., 2224 д. (1)
 Виленский уездный земский суд, 1846 гг., 2 д. (1)
 Гомельский уездный суд, 1836–1872 гг., 286 д. (3)
 Могилёвский уездный суд, 1797–1872 гг., 3719 д. (1)
 Мстиславльский уездный суд, 1872–1924 гг., 1924 д. (3)
 Оршанский уездный суд, 1747–1872 гг., 4487 д. (9)
 Рогачёвский уездный суд (даты нет), 682 д. (1)
 Сенненский уездный суд, 1745–1872 гг., 916 д. (1)
 Чаусский уездный суд, 1773–1872 гг., 1921 д. (12)
 Чериковский уездный суд, 1779–1872 гг., 759 д. (3)
 Могилёвский совестный суд (даты нет), 24 д., (1)
 Могилёвский мировой съезд, 1862–1863 гг., 7 д. (3)
 Съезд мировых судей Могилёвского судебного округа, 1864–1914 гг., 89 д. (41)
 Мировой судья 2-го участка Могилёвского судебного округа, 1881–1900 гг., 25 д. (1)

Мировой судья 4-го участка Могилёвского судебного округа, 1872–1901 гг., 18 д. (1)
Мировой судья 5-го участка Могилёвского судебного округа, 1897–1901 гг., 30 д. (2)
Мировой посредник 1-го участка Могилёвского уезда, 1839–1872 гг., 52 д. (3)
Мировой посредник 2-го участка Могилёвского уезда, 1861–1890 гг., 94 д. (43)
Мировой посредник 3-го участка Могилёвского уезда, 1861–1868 гг., 21 д. (18)
Могилёвская губернская посредническая комиссия, 1840–1890 гг., 170 д. (77)
Мстиславльский сиротский суд, 1860–1908 гг., 404 д. (103)
Оршанский сиротский суд, 1816–1916 гг., 107 д. (15)
Слуцкий сиротский суд, 1886–1892 гг., 131 д. (53)
Чаусский сиротский суд, 1816–1918 гг., 197 д. (18)
Чериковский сиротский суд, 1862–1903 гг., 32 д. (31)

Органы полиции

Гомельское уездное полицейское управление, 1841–1871 гг., 8 д. (6)
Горькое уездное полицейское управление, 1857–1917 гг., 1879 д. (823)
Городокское уездное полицейское управление, 1881–1910 гг., не менее 73 д. (15)
Климовичское уездное полицейское управление, 1859–1908 гг., 5 д. (3)
Копыское уездное полицейское управление, 1838–1872 гг., 123 д. (32)
Мстиславльское уездное полицейское управление, 1843–1915 гг., 21 д. (5)
Оршанское уездное полицейское управление, 1861–1913 гг., 112 д. (72)
Сенненское уездное полицейское управление, 1854–1879 гг., 23 д. (3)
Чериковское уездное полицейское управление, 1849–1917 гг., 73 д. (32)

Органы исполнения наказаний

Могилёвская тюремная инспекция, 1910–1911 гг., 259 д. (7)
Могилёвский тюремный замок, 1833–1916 гг., 373 д. (200)

Военно-мобилизационные органы

Управление по устройству беженцев Могилёвского тылового полномочия «Северопомощь», 1915–1917 гг., 255 д. (45)
Борисовское уездное по воинской повинности присутствие, 1914 г., 9 д. (5)
Минская эвакуационная комиссия, 1911–1917 гг., 35 д. (9)
Рогачёвское уездное по воинским делам присутствие, 1879–1918 гг., 200 д. (103)
Рогачёвское уездное рекрутское присутствие, 1866 г., 2 д. (1)
Слуцкое уездное по воинской повинности присутствие, 1862–1898 гг., 169 д. (59)
Чаусское уездное по воинской повинности присутствие, 1875–1917 гг., 146 д. (23)

Сословные дворянские структуры

Виленский губернский маршал, 1709–1830 гг., 122 д. (103)
Виленское дворянское депутатское собрание, 1798–1917 гг., не менее 4997 д. (1484)
Виленский губернский предводитель дворянства, 1832–1906 гг., 1832 д. (51)
Могилёвский губернский предводитель дворянства, 1831–1873 гг., 17 д. (2)
Могилёвское губернское дворянское депутатское собрание, 1787–1898 гг., 158 д. (56)
Бабиновичский уездный предводитель дворянства, 1826–1837 гг., 14 д. (1)
Виленский уездный предводитель дворянства, 1833–1887 гг., 10 д. (3)
Могилёвский уездный предводитель дворянства, 1832–1916 гг., 590 д. (75)
Оршанский уездный предводитель дворянства, 1822–1917 гг., 252 д. (1)

Казённые палаты, казначейства

Виленская казённая палата, 1832–1859 гг., 3 д. (1)
Могилёвская казённая палата, 1870–1918 гг., 1301 д. (142)

Могилёвский губернский распорядительный комитет, 1887–1916 гг., 54 д. (5)
Горецкий уездный распорядительный комитет, 1884–1898 гг., 9 д. (3)
Могилёвское губернское казначейство, 1865–1918 гг., 189 д. (97)
Минское казначейство, 1919 г., 3 д. (1)
Горецкое уездное казначейство, 1865–1918 гг., 189 д. (97)
Климовичское уездное казначейство, 1827–1919 гг., 305 д. (50)
Мстиславльское уездное казначейство, 1855–1916 гг., 496 д. (319)
Рогачёвское уездное казначейство, 1896–1917 гг., 8 д. (3)
Слуцкое уездное казначейство, 1901–1917 гг., 89 д. (59)
Чериковское уездное казначейство, 1814–1919 гг., 233 д. (105)

Кредитно-ссудные учреждения

Минское отделение Государственного банка, 1908–1916 гг., 49 д. (27)
Могилёвское отделение Госбанка, 1884–1919 гг., 35 д. (9)
Инспектор мелкого кредита при Могилёвском отделении государственного банка, 1906–1917 гг., 27 д. (24)
Могилёвское отделение крестьянского поземельного банка (даты нет), 13 788 д. (1)
Могилёвский городской общественный банк, 1908–1918 гг., 23 д. (5)
Горецкое кредитное товарищество, 1910–1914 гг., 4 д. (1)
Слуцкое общество взаимного кредита, 1900–1913 гг., 137 д. (41)

Органы налогообложения

Слуцкое уездное по чиншевым делам присутствие, 1887–1891 гг., 177 д. (45)
Податный инспектор Мстиславльского уезда, 1894–1918 гг., 197 д. (31)
Податный инспектор 5-го участка Могилёвской губернии (Чериковский и Климовичский уезды), 1885–1893 гг., 96 д. (47)
Податный инспектор Горецкого уезда Могилёвской губернии, 1885–1915 гг., 129 д. (28)
Податный инспектор Климовичского уезда Могилёвской губернии, 1827–1919 гг., 305 д. (50)
Податный инспектор Могилёвского уезда, 1893–1920 гг., 28 д. (10)
Податный инспектор 3-го участка Горецкого и Мстиславльского уездов Могилёвской губернии, 1887–1893 гг., 24 д. (10)
Податный инспектор Чериковского уезда, 1894–1918 гг., 263 д. (80)

Акцизные управления, винные казённые склады

Могилёвское губернское акцизное управление, 1862–1919 гг., 1065 д. (183)
Акцизное управление 3-го округа Могилёвской губернской управы, 1880–1915 гг., 269 д. (34)
Минское губернское акцизное управление, 1914–1915 гг., 20 д. (10)
Минское акцизное управление 4-го округа, 1889–1903 гг., 3 д. (2)
Акцизное управление 4-го округа Могилёвской губернской управы, г. Чериков, 1896–1915 гг., 18 д. (1)
Мстиславльский винный казённый склад №6, 1897–1921 гг., 569 д. (113)
Сенненский казённый винный склад №8, 1901–1920 гг., 12 д. (5)

Органы по управлению имуществом

Могилёвская губернская комиссия по оценке имений, 1867–1868 гг., 16 д. (10)
Могилёвская палата государственных имуществ, 1839–1883 гг., 754 д. (348)
Могилёвское конкурсное управление по делам несостоятельности, 1878–1913 гг., 16 д. (5)

Могилёвский губернский инвентарный комитет, 1819–1874 гг., 616 д. (157)

Органы по делам печати

Виленский временный комитет по делам печати, 1910 г., 15 д. (12)

Землеустроительные учреждения

Могилёвская губернская чертёжная землеустроительная (даты нет), 893 д. (27)

Бобруйская уездная землеустроительная комиссия, 1861–1912 гг., 164 д. (41)

Быховская уездная землеустроительная комиссия, 1906–1917 гг., 455 д. (292)

Горецкая уездная землеустроительная комиссия, 1906–1916 гг., 363 д. (108)

Климовичская уездная землеустроительная комиссия, 1907–1914 гг., 128 д. (85 д.)

Могилёвская губернская землеустроительная комиссия, 1907–1916 гг., 1109 д. (466)

Могилёвская землеустроительная комиссия, 1907–1917 гг., 416 д. (310)

Мстиславльская уездная землеустроительная комиссия, 1907–1914 гг., 63 д. (17)

Оршанская уездная землеустроительная комиссия, 1907–1916 гг., 194 д. (109)

Рогачёвская уездная землеустроительная комиссия, 1907–1917 гг., 164 д. (102)

Чаусская уездная землеустроительная комиссия, 1907–1916 гг., 125 д. (42)

Чериковская уездная землеустроительная комиссия, 1907–1914 гг., 71 д. (27)

Посредник полюбовного специального межевания земель Климовичского уезда, 1840–1859 гг., 75 д. (25)

Посредник полюбовного специального межевания земель Могилёвского, Быховского, Рогачёвского и Гомельского уездов, 1902–1906 гг., 17 д. (12)

Посредник полюбовного специального межевания земель Могилёвского, Оршанского, Сенненского и Горецкого уездов, 1870–1891 гг., 60 д. (31)

Посредник полюбовного специального межевания земель Мстиславльского и Климовичского уездов, 1859–1892 гг., 167 д. (75)

Посредник полюбовного специального межевания земель Мстиславльского, Климовичского и Чаусского уездов, 1894–1898 гг., 15 д. (11)

Посредник полюбовного специального межевания земель Оршанского и Чаусского уездов, 1854–1859 гг., 13 д. (6)

Посредник полюбовного специального межевания земель Рогачёвского уезда, 1840–1858 гг., 36 д. (29)

Посредник полюбовного специального межевания земель Рогачёвского и Гомельского уездов, 1853–1877 гг., 45 д. (25)

Посредник полюбовного специального межевания земель Сенненского уезда, 1840–1855 гг., 12 д. (4)

Посредник полюбовного специального межевания земель Чериковского уезда, 1841–1858 гг., 19 д. (12)

Посредник полюбовного специального межевания земель Чериковского и Чаусского уездов, 1859–1870 гг., 82 д. (25)

Посредник полюбовного специального межевания земель Чериковского, Чаусского и Быховского уездов, 1870–1882 гг., 17 д. (12)

Белицкая уездная землеустроительная комиссия, 1783–1784 гг., 5 д. (3)

Игуменская уездная землеустроительная комиссия, 1871–1914 гг., 261 д. (11)

Лесохозийственные учреждения

Лесничий 2-го Бобруйского лесничества, 1853–1912 гг., 300 д. (157)

Лесничий Бобруйского лесничества, 1845–1917 гг., 424 д. (281)

Лесничий Любоничского уездного лесничества, 1897–1918 гг., 164 д. (72)

Лесничий Оршанского уездного лесничества, 1911–1915 гг., 35 д. (32)

Лесничий Чаусского уездного лесничества, 1910–1917 гг., 138 д. (103)

Дорожно-строительные и транспортные организации

Правление Виленского округа путей сообщения, 1900–1917 гг., 1368 д. (681)

Могилёвская губернская дорожно-строительная комиссия, 1833–1877 гг., 50 д. (10)

Оршанская уездная дорожно-строительная комиссия, 1850–1885 гг., 8 д. (2)

6-й участок службы пути Александровской железной дороги, 1913–1918 гг., 16 д. (1)

1-я шоссейная дистанция Киевского округа путей сообщения, 1839–1918 гг., 456 д. (149)

Учреждения связи

Бельничское почтовое отделение Могилёвского уезда и губернии, 1886–1908 гг., 8 д. (3)

Гадиловичское почтово-телеграфное отделение Рогачёвского уезда, 1915–1917 гг., 3 д. (2)

Климовичская почтово-телеграфная контора, 1889–1918 гг., 20 д. (7)

Лесо-Буднянское почтово-телеграфное отделение Рогачёвского уезда, 1915–1917 гг., 3 д. (2)

Оршанская почтово-телеграфная контора, 1889–1918 гг., 18 д. (8)

Старинское почтовое отделение Чериковского уезда, 1916–1917 гг.–3 (2)

Толарское почтово-телеграфное отделение Мстиславльского уезда, 1911–1914 гг., 4 д. (2)

Хотыничское почтово-телеграфное отделение, 1909–1917 гг., 34 д. (2)

Организации по социальной работе

Особая канцелярия при Виленском генерал-губернаторе по водворению русских землевладельцев в Северо-Западном крае, 1866–1868 гг., 12 д. (5)

Могилёвский губернский комитет по выдаче ссуд и пособий жителям Могилёва, пострадавшим от пожара, 1848–1858 гг., 52 д. (20)

Могилёвское губернское земское добровольное страхование, 1907–1915 гг., 1578 д. (84)

Могилёвский губернский приказ общественного призрения, 1803–1899 гг. (286)

Контора могилёвских богоугодных заведений, 1866–1883 гг., 13 д. (11)

Могилёвская дворянская опека, 1822 -1914 гг., 1251 д. (208 д.)

Могилёвское уездное попечительство по призрению семейств воинов, 1915 г., 4 д. (1)

Чаусское уездное попечительство по призрению семейств воинов, 1914–1915 гг., 5 д. (4)

Чериковское уездное попечительство по призрению семейств воинов, 1914–1917 гг., 21 д. (18)

Могилёвский уездный комитет попечительства о народной трезвости, 1898–1913 гг., 26 д. (10)

Быховская дворянская опека, 1815–1880 гг., 577 д. (147)

Чаусская дворянская опека, 1800–1883 гг., 592 д. (78)

Оршанская дворянская опека, 1851–1908 гг., 63 д. (5)

Чериковская дворянская опека, 1886–1917 гг., 12 д. (5)

Образование

Могилёвская губернская комиссия народного просвещения, 1868–1900 гг., 67 д. (11)

Дирекция народных училищ Могилёвской области (даты нет), 3617 д. (1651)

Инспектор народных училищ Горьковского уезда, 1902–1917 гг., 65 д. (14)

Инспектор народных училищ 5-го участка Могилёвской губернии, 1900–1917 гг.,

102 д. (49)

Горецкий земледельческий институт, 1836–1864 гг., 4227 д. (2039)

Горецкие учебные заведения, 1864–1923 гг., 6936 д. (5048)

Горецкий уездный учительский совет, 1907–1916 гг., 563 д. (2)

Климовичское приходское училище, 1810–1816 гг., 18 д. (1)

Могилёвская женская гимназия «Общество учащихся», 1901–1918, 136 д. (53)

Могилёвская женская гимназия ведомства императрицы Марии, 1864–1917 гг., 122 д. (67)

Могилёвская мужская гимназия им. Александра I, 1808–1918 гг., 1488 д. (483)

Могилёвская центральная повивальная школа, 1866–1917 гг., 1866–1917 гг., 218 д. (32)

Могилёвская центральная фельдшерская школа, 1877–1917 гг., 941 д. (392)

Могилёвская частная женская гимназия А.С.Романовской, 1907–1918 гг., 32 д. (3)

Могилёвский родовспомогательный институт, 1874 г., 27 д. (7)

Могилёвский учительский институт, 1913–1917 гг., 164 д. (17)

Могилёвское Александровское училище, 1885–1918 гг., 248 д. (78)

Могилёвское женское семиклассное училище (даты нет), 7 д. (4)

Могилёвское мужское духовное училище, 1839–1918 гг., 294 д. (36)

Мстиславльская окружная гимназия, 1906–1917 гг., 81 д. (30)

Мстиславльское высшее начальное училище, 1865–1918 гг., 300 д. (86)

Мстиславльское мужское духовное училище, 1809–1916 гг., 713 д. (243)

Мстиславльское начальное еврейское училище, 1858–1878 гг., 39 (25)

Оршанская Алексеевская женская гимназия, 1903–1918 гг., 226 (17)

Оршанское высшее начальное училище, 1865–1918 гг., 900 д. (359)

Оршанское поветовое доминиканское училище, 1817–1830 гг., 6 д. (2)

Оршанское уездное дворянское училище, 1830–1865 гг., 780 д. (406)

Оршанское частное общественное реальное училище, 1906–1918 гг., 57 д. (15)

Поневежская учительская семинария 1904–1921 гг., 110 д. (77)

Рогачёвское городское трёхклассное училище, 1872–1899 гг., 3 д. (2)

Рогачёвское начальное еврейское училище, 1857–1875 гг., 22 (3)

Рогачёвское уездное четырёхклассное училище, 1829–1839 гг., 3 д. (1)

Чериковское уездное трёхклассное училище, 1799–1865 гг., 202 д. (79)

Чериковское высшее начальное училище, 1865–1914 гг., 276 д. (57)

Медицинские учреждения

Могилёвская губернская врачебная управа, 1804–1864 гг., 44 д. (4)

Культурно-просветительские учреждения

Виленская публичная библиотека, 1913–1916 гг., 16 д. (13)

Конфессиональные структуры

Могилёвский римско-католический деканат, 1798–1876 гг., 54 д., (43)

Могилёво-Горецкий римско-католический деканат, 1848–1917 гг., 321 д., (235)

Могилёво-Копыцкий римско-католический деканат, 1850–1852 гг., 3 д. (2)

Оршанский римско-католический деканат, 1721–1885 гг., 49 (18)

Рогачёво-Быховский римско-католический деканат, 1803–1912 гг., 532 д. (264)

Чаусско-Чериковский римско-католический деканат, 1857–1898 гг., 89 д. (14)

Бельничский костёл Могилёвского уезда, 1778–1867 гг., 36 д. (35)

Березинский костёл Бобруйского уезда, 1798–1879 гг., 11 д. (10)

Быховский костёл, 1707–1866 гг., 42 д. (17)

- Глусский костёл Бобруйского уезда, 1665–1860 гг., 8 д. (7)
 Дубровенский костёл Горецкого уезда, 1799–1844 гг., 14 д. (12)
 Княжицкий костёл Могилёвского уезда, 1777–1863 гг., 12 д. (11)
 Кричевский костёл Чериковского уезда, 1803–1902 гг., 20 д. (9)
 Могилёвский Успенский костёл, 1693–1875 гг., 18 д. (16)
 Могилёвский фарный костёл, 1835–1865 гг., 8 д. (3)
 Мстиславльский костёл, 1750–1902 гг., 11 д. (10)
 Оршанский костёл, 1754–1909 гг., 7 д. (5)
 Рогачёвский костёл, 1807–1861 гг., 10 д. (1)
 Старо-Быховский костёл, 1619–1915 гг., 65 д. (15)
 Старосельский костёл (Оршанский уезд), 1849–1853 гг., 5 д. (3)
 Фашевский костёл Горецкого уезда, 1794–1861 гг., 10 д. (8)
 Могилёвская духовная консистория, 1807–1918 гг., 3123 д. (1392)
 Могилёвская духовная семинария, 1882–1919 гг., 222 д., 28)
 Благочинный 1-го округа Слуцкого уезда, 1831–1895 гг., 8 д. (6)
 Быховский благочинный (даты нет), 30 д. (2)
 Могилёвский благочинный (даты нет), 78 д. (1)
 Мстиславльский духовный заказ (даты нет), 23 д. (1)
 Мстиславское уездное раскладное присутствие по церковному налогу, 1906–1913 гг., 4 д. (3)
 Оршанское духовное правление (даты нет), 23 д. (2)
 Слуцкое духовное правление, 1805–1847 г., 2165 д. (598)
 Чериковское духовное правление (даты нет), 79 д. (2)
 Александро-Невская церковь при Могилёвских богоугодных заведениях, 1843–1917 гг., 29 д. (1)
 Баранская Преображенская церковь, 1860–1917 гг., 24 д. (4)
 Баркалабовская Воскресенская церковь (даты нет), 8 д. (1)
 Баркалабовский Иоанно-Предтеченский монастырь и Баркалабовская Вознесенская церковь, 1773–1905 гг., 121 д. (99)
 Бельничская Успенская церковь, 1857–1904 гг., 13 д. (1)
 Бобруйская Николаевская церковь, 1835–1914 гг., 72 д. (48)
 Браковская Никольская церковь, 1857–1865 гг., 12 д. (2)
 Буйничский [Свято-]Духовский женский монастырь (даты нет), 67 д. (20)
 Быховская Преображенская церковь, 1780–1919 гг., 107 д. (40)
 Быховская Троицкая церковь, 1808–1913 гг., 63 д. (10)
 Вейнянская Покровская церковь, 1817–1865 гг., 35 д. (1)
 Вендоржская Покровская церковь, 1817–1865 гг., 12 д. (1)
 Глухская Воскресенская церковь Бобруйского уезда, 1851–1916 гг., 140 д. (39)
 Городищенская Троицкая церковь (Быховский уезд), 1855–1856 гг., 13 д. (1)
 Грязинская Троицкая церковь (Оршанский уезд), 1841–1917 гг., 13 д. (5)
 Довская Покровская церковь (Рогачёвский уезд), 1887–1916 гг., 31 д. (24)
 Ивановская церковь, 1803–1909 гг., 36 д. (2)
 Казимирово-Слободская Крестовоздвиженская церковь (Мстиславльский уезд), 1841–1913 гг., 19 д. (11)
 Кобылянская Свято-Покровская церковь, 1840–1915 гг., 176 д. (166)
 Козловичская Митрофановская церковь (с. Козловичи Горецкого уезда), 1841–1865 гг., 10 д. (4)

- Койдановская церковь Минского уезда, 1793–1835 гг., 4 д. [все уничтожены]
Копысская Вознесенская церковь (даты нет), 7 д. (1)
Копысская [Свято-]Духовская церковь, 1830–1918 гг., 11 д. (2)
Копысская Преображенская церковь, 1780–1918 гг., 23 д. (3)
Лисичанская Крестовоздвиженская церковь, 1883–1920 гг., 34 д. (8)
Могилёвская Вознесенская церковь, 1805–1920 гг., 217 д. (147)
Могилёвская Воскресенская церковь, 1786–1920 гг., 166 д. (72)
Могилёвская Николаевская церковь, 1710–1921 гг., 338 д. (209)
Могилёвская Петропавловская церковь, 1828–1920 гг., 137 д. (3)
Могилёвская Трёхсвятительская церковь (даты нет), 21 д. (3)
Могилёвская Троицкая церковь, 1773–1920 гг., 256 д. (77)
Могилёвская Успенская церковь, 1700–1920 гг., 192 д. (46)
Могилёвский братский Богоявленский монастырь, 1780–1916 гг., 718 д. (368)
Могилёвский кафедральный Иосифовский собор (даты нет), 92 д. (4)
Могилёвское Богоявленское братство, 1870–1906 гг., 42 д. (24)
Могилёвское епархиальное попечительство о бедных духовного звания, 1825–1914 гг., 40 д. (7)
Мозолевский Успенский женский монастырь, 1784–1916 гг., 185 д. (99)
Мстиславльская Афанасьевская церковь, 1790–1865 гг. 9 д. (8)
Надеевская церковь Рождества Богородицы (Климовичский уезд), 1896 г., 53 д. (29)
Нечинская Воскресенская церковь, 1776–1878 гг., 19 д. (3)
Новобыховская Успенская церковь, 1788–1829 гг., 2 д. [все уничтожены]
Новобыховская Успенская церковь, 1841–1921 гг., 98 д. (43)
Новосельская Троицкая церковь (Рогачёвский уезд), 1824–1865 гг., 69 д. (56)
Ольницкая Покровская церковь, 1841–1916 гг., 28 д. (19)
Оршанская соборная Воскресенская церковь, 1836–1920 гг., 22 д. (1)
Оршанская церковь Рождества Богородицы, 1845–1927 гг., 169 д. (61)
Оршанский Богоявленский монастырь, 1800–1888 гг., 60 д. (4)
Оршанский Успенский женский монастырь, 1786–1920 гг., 263 д. (137)
Островская Георгиевская церковь Игуменского уезда, 1842–1911 гг., 44 д. (16)
Охорский Преображенский мужской монастырь, 1722–1905 гг., 132 д. (121)
Погорельская Покровская церковь (Игуменский уезд), 1842–1893 гг., 23 д. (2)
Пропойская церковь Рождества Богородицы, 1791–1863 гг., 29 д. (22)
Пустынский Успенский мужской монастырь, 1749–1905 гг., 88 д. (45)
Рогачёвская церковь Рождества Богородицы, 1827–1910 гг., 22 д. (13)
Слободская Преображенская церковь, 1845–1914 гг., 16 д. (10)
Слуцкая соборная Николаевская церковь, 1797–1878 гг., 10 д. (9)
Смолевичская Николаевская церковь, 1845–1916 гг., 31 д. (24)
Соловьёвская Константино-Еленинская церковь Оршанского уезда, 1826–1920 гг., 11 д. (10)
Соловьёвская Троицкая церковь (с. Соловей Оршанского уезда), 1828–1848 гг., 2 д. (1)
Солонская церковь Рождества Богородицы (Рогачёвский уезд), 1800–1865 гг., 20 д. (9)
Станьковская приходская церковь (Минский уезд), 1835–1841 гг. [других данных нет]
Студенецкая Петропавловская церковь, 1811–1917 гг., 60 д. (37)
Требуховская Покровская церковь (с. Требухи Могилёвского уезда), 1828–1839 гг., 8 д. (2)
Трухановская Петропавловская церковь, 1892–1914 гг., 30 д. [все уничтожены]

Тубышская Николаевская церковь, 1848–1854 гг., 2 д. (1)
 Тупичевский [Свято-]Духовский женский монастырь, 1776–1917 гг., 46 д. (13)
 Турковская Троицкая церковь, 1848–1884 гг., 2 д. (1)
 Хизовская Георгиевская церковь (Рогачёвский уезд), 1835–1853 гг., 5 д. (3)
 Церковицкая Троицкая церковь, 1857–1865 гг., 13 д. (1)
 Чернинская Успенская церковь, 1852–1863 гг., 51 д. (13)
 Шацкая Свято-Ильинская церковь, 1868–1917 гг., 32 д. (28)
 Шкловская Воскресенская церковь (даты нет), 2 д. (1)
 Шкловская Успенская церковь, 1849–1858, 3 д. (1)
 Шкловский Воскресенский монастырь (даты нет), 16 д. (1)
 Якишицкая Троицкая церковь, 1829–1907 гг., 57 д. (47)

Еврейские общества

Гомельское еврейское общество, 1853 г., 4 д. (2)
 Добромислянское еврейское общество Оршанского уезда, 1854 г., 1 д. [уничтожено]
 Жлобинское еврейское общество, 1867–1913 гг., 86 д. (7)
 Журавичское еврейское общество Быховского уезда, 1860–1866 гг., 17 д. (2)
 Забычанско-Не(г)чинское еврейское общество, с. Забычаны, 1858–1864 гг., 46 д. (7)
 Захаринское еврейское мещанское общество (Мстиславльский уезд), 1875 г., 2 д. (1)
 Карпиловское еврейское общество Рогачёвского уезда, 1858 г., 72 д. (2)
 Климовичское еврейское общество, 1854–1861 гг., 161 д. (78)
 Могилёвское еврейское общество, 1837–1865 гг., 318 д. (105)
 Оршанское еврейское общество, 1840–1864 гг., 189 д. (75)
 Рогачёвское еврейское общество, 1859 г., 2 д. (1)
 Стрешинское еврейское общество, 1854–1865 гг., 182 д. (8)

Крыніцы і літаратура

1. Сводный каталог культурных ценностей, похищенных и утраченных в период Второй мировой войны. Т. 4. Кн. 2. Государственные архивы Российской Федерации. Утраченные архивные фонды. Кн. 1. Государственные архивы Российской Федерации. Утраченные архивные фонды. Архивы ВКП (б). Кн. 2. М., 1999; 2005.

2. <http://www.lostart.ru/lost/catalog/t4/37/> (электронный ресурс).

3. НАРБ. Ф. 249, оп. 5, д. 83, л. 2.

4. НАРБ. Ф. 249, оп. 5, д. 20, л. 38 об.

5. НАРБ. Ф. 249, оп. 5, д. 29, л. 20.

6. НАРБ. Ф. 251, оп. 3, д. 3, л. 1.

7. НАРБ. Ф. 251, оп. 3, д. 4, л. 13 об.

8. НАРБ. Ф. 251, оп. 3, д. 8, л. 11–12.

9. НАРБ. Ф. 249, оп. 5, д. 83, 84, 85.

10. НАРБ. Ф. 249, оп. 5, д. 121.

11. НАРБ. Ф. 249, оп. 5, д. 119, л. 1–44.

12. Витебщина архивная: история, фонды, персоналии (сер. XIX–XX вв.). Мн.: БелНИИДАД, 2002.

13. НАРБ. Ф. 249, оп. 5, д. 118, л. 58, 61–76, 83, 94.

ПУБЛІКАЦЫЯ І АРХЕАГРАФІЧНАЯ АПРАЦОЎКА АРХІЎНЫХ ДАКУМЕНТАЎ

У.С. Александровіч

ЛЮБЛІНСКІ СЛЕД У БІЯГРАФІІ БЕРАСЦЕЙСКАГА ДРУКАРА СТАНІСЛАВА МУРМЕЛІУСА (Пераклад з украінскай мовы – А.С. Макарэвіч)

Выхаванага ў кракаўскім асяроддзі друкара Станіслава Мурмеліуса [1;3] віленскі кашталян Мікалай Радзівіл Чорны [4] ў 1568 г. запрасіў да кіраўніцтва друкарняй у Брэсце. Берасцейскі перыяд жыццёвага шляху майстра мала задакументаваны, а прафесійную дзейнасць пацвярджаюць рэдкія выданні з яго подпісамі і друкарскімі знакамі. Аднак, ужо пачынаючы з 1561 г., прафесійны след актыўнасці С. Мурмеліуса знікае, і ніякіх канкрэтных матэрыялаў пра яго знайсці не ўдаецца. Таму складальнікі зводу звестак пра старажытных польскіх друкароў сцвярджаюць: «W tym stanie rzeczy rysują się przed historykami dwie drogi do wyboru: albo przyjąć że Murmelius rozstał się z oficyną brzeską rzeczywiście w 1561 r., albo że pozostawał tam bez przerwy do 1565 r. (do śmierci Radziwiłła)» [1, с. 182]. У артыкуле таго ж выдання пра берасцейскую друкарню яго выезд з горада акрэслены ў такіх часавых межах: «w r. 1561, a może nawet 1565 [2, с. 212]» Наступнае падпісанае выданне дае знаць пра знаходжанне С. Мурмеліуса ў 1566 г. у в. Ловічы. Далей толькі ў 1570 г. яго імя яшчэ раз з'яўлялася сярод актаў кракаўскага мясцовага ўрада, пасля чаго сляды жыццёвай актыўнасці майстра губляюцца канчаткова.

З дадзенага агляду найбольшай увагі заслугоўваюць знойдзеныя ў актавых кнігах рады горада Любліна датаваныя 28 лютым 1569 г. «Акты судовага працэсу паміж друкаром і люблінскім патрыцыем (жыхаром) Якубам Каноппіцам» і з новымі падрабязнасцямі, здольнымі ў пэўнай меры задакументаваць як берасцейскі, так і наступны перыяд жыццёвага шляху друкара. Яны падаюць важкія і істотныя штрыхі да яго дагэтуль амаль што невядомага адрэзку жыццёвага шляху.

Люблінскі след у жыцці друкара ўзнікае не першы раз. Непасрэдна да яго, як выяўляецца, звяртаўся яшчэ надрукаваны ў 1922 г. кракаўскі дакумент з апошнімі выяўленымі да гэтага часу звесткамі да біяграфіі С. Мурмеліуса. Аднак пазнейшая літаратура выкарыстоўвала звесткі толькі з той часткі, дзе распавядаецца пра вызваленне друкара з турмы за парукаю Мікалая Шарфенберга. Іншыя рэаліі дакумента, нават тыя звесткі, чаму друкар апынуўся ў турме, зусім не прыцягвалі ўвагі. Тэкст запісу выразна выводзіць на люблінскі след, паколькі паказвае, што

прычынай арышту была нявыплата пазыкі люблінскаму патрыцыю Я. Канопніцу [5, с. 300].

З'яўленне вядомага дагэтуль толькі ў Берасці, Кракаве і Ловічах С. Мурмеліуса ў Любліне не выпадкова. Свайм знакамітым кірмашом Люблін прыцягваў увагу прадстаўнікоў самых розных слаёў тагачаснага грамадства з усёй тэрыторыі Польшчы і з-за яе межаў. Таму ў асобных выпадках сярод матэрыялаў гарадскога архіва адклаліся унікальныя крыніцы звестак пра шырокі спектр кантактаў горада на розных саслоўных узроўнях. Нямала сярод іх і згадак пра друкароў, для якіх кірмаш быў магчымасцю прадаць свае выданні, а таксама наладзіць стасункі з іншымі прадстаўнікамі прафесіі. Апрацоўка актавых кніг Люблінскага гарадскога архіва дала, акрамя таго, шэраг цікавых дакументаў пра майстроў апошняй трэці XVI ст. З ужо ўведзеных у навуковы ўжытак такіх дакументаў трэба адзначыць унікальны кантракт 1578 года паміж Іванам Фёдаравым, вядомым расійскім і ўкраінскім друкаром, які працаваў тады ў Астрозе на Валыні, і вроцлаўскім гравёрам Блазіусам Ебішам на ілюстрацыі для Бібліі [6]. Дакумент з'яўляецца бясспрэчна дамовай аб стварэнні ілюстрацый для выдадзенай у 1580-1581 гг. Астрожскай Бібліі. З невядомых прычын дамова не была выканана, і першае поўнае славянскае выданне біблейскіх кніг убачыла свет без ілюстрацый.

Пазней да вышэй згаданага дакумента дадаліся пазыковыя абавязкі І. Фёдарава перад кракаўскім купцом Фальцінам Бертольдам за 1581 г. [7]. Дакумент падае прычыну з'яўлення двух выходных дадзеных на тытульным аркушы Астрожскай Бібліі. Як выявілася, насуперак таму, што І.Фёдараў знаходзіўся на службе ў кіеўскага ваяводы князя Васіля-Канстанціна Астрожскага, кнігу ён прынамсі часткова выдаваў уласным коштам. Запазычаныя ў Любліне грошы былі выкарыстаны для друкавання той часткі Бібліі (700 асобнікаў), якая яе поўнаасцю завяршыла, як сцвярджае дата на тытульным аркушы (1581 г.).

Планамернае вывучэнне матэрыялаў люблінскага гарадскога архіва паказала, што шэраг самых ранніх захаваных у гарадскіх актах дакументальных сведчанняў па гісторыі друкарства распачынаюць матэрыялы судовага працэса паміж друкаром С. Мурмеліусам і люблінскім патрыцыем Якубам Канопніцам [8]. Яго прычынай была нявыплата прызнанай яшчэ 17 студзеня 1563 г. перад люблінскім урадам пазыкі на суму 70 злотых, якія друкар з жонкай Кацярынаю дамовіўся аддаць у тым жа самым годзе. Гэта значыць, што насуперак даце, блізкай да апошняга адшуканага дакумента, які датычыцца біяграфіі друкара, запіс на самой справе належыць да больш ранняга часу. Гэта надае яму асаблівае значэнне, таму што непасрэдна пераклікаецца з берасцейскім перыядам жыццёвага шляху С. Мурмеліуса і падае істотныя ўдакладненні

да яго храналогіі, перыядам, вядомым раней толькі па выхадных датах апублікаваных кніг.

Пачатак знойдзенага запісу ўтрымлівае ў сябе інтрыгу, бо С. Мурмеліус ужо ва ўступе называецца «*calkographo brzestensis*» («берасцейскі друкар» (лац.)) [8, к. 90]. Літаральнае вымаўленне гэтых словаў можа азначаць, што яго знаходжанне ў Берасці магло працягвацца па меншай меры аж да пачатку 1569 г. Аднак такая мажлівасць супярэчыць вядомай дзейнасці друкара ў в. Ловічы ў 1566 г. Аналіз самога дакумента пераконвае ў тым, што ўжытыя словы – вынік «творчасці» ўрадавага пісара. Як выявілася, выкарыстаны зварот перанесены з копіі дакумента 1563 г., пры гэтым у яго не было ўнесена належнай карэкцыі адносна рэальнага становішча падчас вырашэння пададзенага да ўраду старога запісу. Даказваючы запазыку друкара, Я. Канопніц прэзентуе перад урадам складзены яшчэ 17 студзеня 1563 г. польскамоўны пазыковы запіс С. Мурмеліуса і яго жонкі Кацярыны, дзе Мурмеліус названы як «*drukarz w Brześciu na ten czas jego miłoszczy pana wilenskiego*» [8, к. 90 v.], г. зн. віленскага кашталяна М. Радзівіла. З гэтага відавочна, што на пачатку 1563 г. майстар яшчэ знаходзіўся ў Берасці, і далей – на службе ў свайго пратэктара. Новазнойдзены архіўны запіс, які дакументуе яго актыўнасць у Берасці яшчэ на пачатку 1563 г., здольны стаць важкім пасрэдным аргументам на карысць агульнапрынятага погляду, што сам С. Мурмеліус здзейсніў друк пачатага пасля 19 верасня акрэсленага года берасцейскага выдання пратэстанцкай Бібліі, вядомай таксама пад назвай Радзівілаўскай.

Паводле ўмовы пазыкі бакі абавязаліся за нявыплату яе ў належны час і прычыненне з-за гэтага крэдытору мажлівых стратаў сустрэцца перад судом і аплаціць як саму пазычаную суму, так і выдаткі на судовы працэс. Пакрыццё павінна было адбыцца на Святкі (6 чэрвеня) ў Любліне, у войтаўска-лаўнічым урадзе [8, к. 90 v.], г. зн., што праз паўгода прадбачыўся наступны прыезд друкара ў Люблін. Далей тэкст падае яшчэ адзін зварот да Берасця, праз форму, якая прадбачыла пераслед несумленнага пазычальніка перад любым урадам, у тым ліку і перад берасцейскім. Праўда, папера адначасова ўтрымлівае зварот і адносна перасылкі грошай Я. Канопніца ў Люблін. Пазыковую дамову друкар падпісаў уласнаручна разам з жонкай (г.зн., што яна таксама была пісьменнай). Паводле звычаю, подпісы замацоўвала іх пячатка.

Абставіны, па якіх з'явіўся вышэйазначаны пазыковы дакумент, не раскрываюцца. З кантэксту становішча зразумела, што пазыка ўзнікла з прычыны пачатых яшчэ раней, у берасцейскі перыяд жыцця друкара, наладжаных кантактаў паміж абодвума бакамі. Іх пацвярджае згадка пра іншую, магчыма, ранейшую пазыку, якая прыведзена ў спецыяльным рэестры люблінскага патрыцыя. Зазначаная пазыка згадана як нешта

асобнае, акрэсленае зваротам самога друкара з абавязцельства: «Oprocz tego, czom wynien panu Jakubowi Konopniczy wedle reyestru iego własnego» [8, k. 90 v.]. Рээстр дае падставы меркаваць, што друкар быў пастаянным кліентам люблінскага патрыцыя, але нічога не сказаў пра аснову іх стасункаў. Прыведзенае ўказанне сведчыць як пра трывалы, так і пра пастаянны, бесперапынны характар сувязей паміж друкаром і Я. Канопніцам. Пазыка, што стала прычынай судовай справы, можа быць разгледжана як чарговы этап развіцця іх узаемаадносін, якія новавыяўлены акт акрэслівае перыядам часу з 1563 па 1569 г., а згаданы апошні кракаўскі запіс пацвярджае гэты тэрмін у наступным годзе. Прыцягвае ўвагу і тое, што крэдытор цягам некалькіх год не дамагаўся вяртання пазыкі, а таксама гатоўнасць С. Мурмеліуса без пярэчання як вярнуць саму суму, так і пакрыць страты, якія з'явіліся з-за несвоечасовага вяртання. Дакладна вядомы шасцігадовы перыяд кантактаў люблінскага патрыцыя з друкаром дае падставы меркаваць таксама і пра доўгатрывалую актыўнасць апошняга на люблінскім грунце.

Насуперак адзначаным абавязцельствам Мурмеліуса і Канопніца «slubuiemy zapłaczcyc dobrem słowem nieodmiennem na czas słuszny», крэдытор не атрымаў пазычанай сумы ва ўмоўлены тэрмін. Урэшце, знойдзены дакумент не падае нічога такога, што ўказвала б на абвастранне супярэчнасцяў паміж Мурмеліусам і Канопніцам. Толькі праз два гады – у ліпені 1565 г. (дакладнай даты дакумент не падае) – з'явілася наступная заява друкара, дапісаная, як можна здагадацца на падставе прымененай стылізацыі і па адначасовых абставінах унясення да актаў войтаўска-лаўнічнага ўрада, на самім пазыковым абавязцельстве:

«Dalem jego mość panu Jakubowy Konopniczy paszek srebrny na then dług, kthorem został iako florenos 86 (c. 91), w którym pasku yest thak wiele częthek, iako trzydzieszczi i dwie i zanklik thrzeczy, kthory mi pan posłacz ma do Łowicza na święty Michał. A ia mu the summę mam oddacz bez żadnego hadrunku» [8].

У прыведзеным тэксце звяртаюць на сабе ўвагу два моманты. Першы – сума, якая ў пазыковым абавязцельстве была роўная 70 злотым, пададзеная большай. Павелічэнне, магчыма, магло з'явіцца як з невядомых нам дакладна ранейшых разлікаў паміж абодвумя бакамі [7, с.299-301], так адначасова і ўлічваць страты, якія панёс крэдытор за несвоечасовае вяртання пазыкі. Яны асобна пазначаны ў апошній частцы знойдзенага дакумента. Іншы важкі момант заключаецца ў тым, што пакінуты ў якасці гарантыі пояс Я. Канопніц павінен быў адаслаць у Ловічы. Хаця з'ява матэрыяльнай гарантыі верагодна можа ўказаць на абвастранне ўмоў пазыкі, таму як у першым выпадку нічога падобнага не было. Невядома таксама, што павінна стаяць за ловіцкім адрасам. Запіс ва

ўжытым звароце ад імя друкара выразна кажа, што Я. Канопніц павінен быў даслаць пояс самому друкару, «kthory mi pan posłacz ma do Łowicza na święty Michał» [8], г.зн. 29 верасня. З гэтага вынікае, што нібыта на час з'яўлення прыведзенай нататкі друкар павінен быў знаходзіцца ўжо там. Абставінаў яго ад'езду з Берасця новазнойдзеная крыніца не выказвае, таму падаецца верагодным факт страты месца працы 3-за смерці апекуна (М. Радзівіл памёр 28/29 траўня 1565 г.) [с. 345].

Як павінны былі далей развівацца стасункі паміж абодвума бакамі канфлікту вакол пазыкі С. Мурмеліуса люблінскаму патрыцыю у публікаваным запісе няма ніякіх згадак. Аднак і на гэты раз С. Мурмеліус, як выяўляецца, зноў не выканаў абавязацельстваў. Менавіта таму і з'явіўся згаданы дакумент, дзякуючы якому і дайшла да нас уся выкладзеная гісторыя. Карыстаючыся чарговым прыездом даўжніка ў Люблін, Я. Канопніц паставіў перад ім ва ўрадзе афіцыйнае патрабаванне аб вяртанні пазыкі. Улічыўшы пераразлік, урад выдаў звычайную пры такіх абставінах ухвалу, паводле якой друкар павінен быў выплаціць неабходную суму за прадугледжаныя законам у такіх абставінах тры дні.

Нягледзячы на сваю сціпласць, прыведзеныя факты прыносяць істотныя дапаўненні да адшуканых дакументаў, якія тычацца біяграфіі С. Мурмеліуса. Перш-наперш яны даюць нязначныя матэрыялы з крыніц да зусім не дакументаванага да гэтага часу знаходжання друкара ў Берасці. Абавязацельства ад 17 студзеня 1563 г. бясспрэчна даказвае, што друкар і сапраўды, як меркавалі ранейшыя даследчыкі, з'яўляўся ў горадзе і пасля таго, як яго імя знікла з тытулаў надрукаваных там кніг. Апублікаванае абавязацельства таксама даказвае, што ён і далей знаходзіўся на службе ў М. Радзівіла. Адначасова знойдзены тэкст захаваў невыразную, аднак, зачэпку, што ў ліпені 1565 г. С. Мурмеліус меў нейкія інтарэсы ў Ловічах, і не дае падстаў адкідаць думку, што ён знаходзіўся ў той час менавіта там. Далей, дата самога дакумента сцвярджае, што 11 студзеня Мурмеліус зноў быў у Любліне, што яшчэ раз пацвярджае даволі рэгулярныя з'яўленні друкара ў горадзе на працягу цэлага дзесяцігоддзя.

Люблінскія сведчанні таксама дадаюць штрэх і да прыватнага жыцця друкара. У літаратуры да гэтага часу была вядома толькі яго жонка Ганна, жыццё з якой не склалася. Ян Пташнік дапусціў, што вынікі гэтага канфлікту (цяжжасці з боку царкоўных уладаў у атрыманні разводу) схілілі С. Мурмеліуса да пераходу ў кальвінізм [9, с.247]. Як выяўляецца, пазней друкар ажаніўся яшчэ раз, аднак апублікаваны дакумент не ўтрымлівае ніякіх канкрэтных звестак ў адносінах да яго другой жонкі, акрамя яе імя і таго факту, што яна была пісьменнай.

Нягледзячы на яўную лаканічнасць, гэтыя матэрыялы ўсё ж

запаўняюць пэўнымі канкрэтнымі фактамі зусім цёмны да іх знаходкі перыяд біяграфіі С. Мурмеліуса ад 1561 г., калі зніклі яго подпісы на кнігах, і да 1570 г., калі імя друкара з'яўляецца ў актах кракаўскага мясцовага ўрада.

З новаўстаноўленых фактаў асаблівы інтарэс выклікаюць дагэтуль неведомыя люблінскія кантакты друкара. На жаль, дакумент не падае ніякіх канкрэтных звестак пра іх характар. Паколькі С. Мурмеліус ужо меў нейкія нязвернутыя пазыкі ў Я. Каноўніца і атрымаў ад яго яшчэ 70 злотых пад заклад срэбранага пояса, іх стасункі, магчыма, павінны былі трываць доўгі час. Інтрыгуючым, бясспрэчна, з'яўляецца пытанне пра тое, на чым яны грунтаваліся, але, на жаль, пра гэты дакументы маўчаць. Пераважна пазнейшыя звесткі пра актыўнасць на гэтым месцы іншых друкароў з тэрыторыі тагачаснай Польшчы даюць падставы дапусціць мажлівы пачатак узаемных стасункаў у кантэксце верагодных гандлёвых інтарэсаў друкара на люблінскім грунце. Знакаміты кірмаш прыцягваў да горада розны люд, і існуюць звесткі пра люблінскія сляды ўкраінскага перыяду біяграфіі І. Фёдарава. Аднак без канкрэтнага дакументальнага пацвярджэння прапанаваныя дапушчэнні з'яўляюцца толькі здагадкай.

Непасрэдны працяг гісторыі, зафіксаванай у апісаным дакуменце, дае кракаўскі дакумент 1570 г. Хаця Ян Пташнік апублікаваў яго яшчэ ў 1922 г., у літаратуры ён дагэтуль выкарыстаны досыць павярхоўна, і толькі адкрыццё новага следу друкара на люблінскім грунце дае нагоду ізноў звярнуцца да гэтага зусім забытага ў кантэксце люблінскіх сувязей адпаведнага запісу. Такую неабходнасць дыктуе галоўным чынам тая акалічнасць, што, паводле сведчанняў кракаўскага актавага запісу, С. Мурмеліус трапіў у турму па ўласным патрабаванні Я. Каноўніца, паводле дамагання яго сына, упаўнаважанага Себасцыяна – «*ad cuius instantiam ab non persolutionem debiti in civilis praetorii carceras conductus fuerat*» [5, s. 300]. З гэтага вынікае, што насуперак загаду люблінскага ўрада выплаціць пазыку цягам трох дзён, друкар ізноў ухіліўся ад пакрыцця пазыкі. Урэшце, пасля сямі год чакання, крэдытору надакучыла цяпець, і ён звярнуўся да агульна прынятага тады спосабу ўплыву, дамогшыся зняволення даўжніка, каб прымусіць яго вярнуць пазыку.

Апублікаваныя сціплыя на першы погляд новыя матэрыялы пра С. Мурмеліуса – адзіны знойдзены да гэтага часу арыгінальны дакумент да жыццёвага шляху берасцейскага перыяду біяграфіі друкара і яго дзейнасці на берасцейскай зямлі. Калі актыўнасць С. Мурмеліуса ў горадзе дакументальна пацвярджалася толькі з 1558 па 1561 г., то, дзякуючы знойдзенаму пазыковаму абавязальству ад 17 студзеня 1563 г., яе ўдалося працягнуць на два наступныя гады. Гэты факт са свайго боку пацвярджае пашыранае ў літаратуры меркаванне, якое робіць С. Мурмеліуса друкаром берасцейскай Бібліі.

Сціплы люблінскі задакументаваны след біяграфіі С. Мурмеліуса ёсць яшчэ адна крыніца да малавядамай да гэтага часу ранняй гісторыі друкарства і выдавецкай справы на тэрыторыі Беларусі.

Дадатак

**Выклад судовага працэсу перад люблінскім магістратам паміж
друкаром Станіславам Мурмеліусам і яго крэдыторам, люблінскім
мешчанінам Якубам Канопніцам, і прысуд па судовай справе
28 лютага 1569 г., Люблін.**

Jacobus Konopnicza cum Murmelio.

Coram officio proconsulari compare[ns] personal[ite]r famatus Jacobus Konopnicza consul lublinen[sis] actor ex una ad ciuitate officiose honesto Stanislao Murmelio calkographo brzesten[sis] ex altera partibus proposuit in et con[tra] eundem quod sibi no[n] vult soluere florenos septuaginta certi et liquidi debiti sibi contracti pro tempore iam preteslapso et preterito et verifican[do] propo[sitio]nem et intentione[m] suam reproduxit chirographum in super se datum et eiusdem propria manu subscriptu[m] una cu[m] suae uxore honesta Caterina sigillis[ue] propriys manu coniuncta communitu[m]. Cuius chirographi series et tenor talis ut seq[ui]tur. Anno D[omi]ni 1563 die 17 january.

Ja, Stanisław Murelius, drukarz w Brześciu na ten czas je[g]o miłoszczy pana wilenskie[g]o służebnik y Katarzyna, małżonka iego, wyznawamy thym chyrographem naszym yzechmy winne panu Jakubowi Konopniczy mieszczaninowy lubelskiemu siedmdziesiąt złotych monethy a lyczby polskiey każdy złoty lycząc po trzydzieszczy groszy polskich pewney sumy gothowych pieniędzy oprócz tego, czom wynien panu Jakubowi Konopniczy wedle reyestru iego własnego, ktorą tę przerzeczoną summę wyssey opisaną slubuiemy zapłaczycz dobrem słowem nyeodmiennem na czas słuszny tho yest na Świątky blisko przysłe w Lublinie na iarmarku okrom żadney przewłoki (k. 90 v.), a krom thesz wszelakiego prawa wymisłionego spólną ręką a nyerozdzielną iedno za drugiego ręcząc dacz zapłaczicz gothowe pieniądze. A gdzieby Boże uchoway panu Jakubowy Konopniczy niezapłaczily na czas omowiony thych pieniędzy, a panu Jakubowy yaką przesz tho skodę uczynilibiszmy, albo byszmy pana Jakuba Konopniczę w iaki nakład wprawiły przesz nieodesłanye pieniędzy thych, a pan by Jakub przypozwał by z nasz kćoregokolwiek do kćorego by kolwiek urzędu y gdzie kolwiek na kćorym mieszczu, bącz thesz w Brześciu, bącz thesz gdzie indziey, bącz thesz do woity, albo burmistrza, albo do kćorego by kolwiek urzędu y thedychmy winni stadząc, a stanąwszy iako na zawithem roku odpowiedziecz, a usq[ue] quonis iuris strepitu, tho yest ani dillacy, ani apellacy, ani listów gleithownych je[g]o k[ró]lewskiej m[os]czi, ani szycząc sye thesz fantem, ani towarem, any imieniem, yedno gotowe pieniądze summę wessey opisaney y skodaney, na kćóre tho skody czo by iedno smiał obmienycz przerzeczony pan Jakub Konopnicza oprócz iego czielesney przysięgi, winniszmy tho yemu zapłaczycz od urzędu nyeodchodząc, summę i szkodamy y z nakładamy, a s tey summy zapłaczoney wyssey opisaney niema nigdzili nidziei kwith bycz, iedno przed urzędem, tho yest przeth akty woitha y ławników lubelskich. Na

czo dla lepsyey wiary ia, Stanisław Murmelius, i ya, Catharzyna, małżonka iego, własznemy renkami swemi podpiszuiemy y właszną pieczęcią swą zapieczęthowalyszmy.

Stanisław Murmelius ręką własną.

Katharzyna Murmeliszowa ręką własną.

Пераклад

Якуб Канопніца з Мурмелію.

Стаўшы асабіста перад бурмістарскім судом, славетны Якуб Канопніца, люблінскі райца, пазывальнік, з аднаго боку, заявіў скаргу на і супроць пазванага законным парадкам Станіслава Мурмеліуса, берасцейскага друкара, з другога боку, што той не хоча выплаціць яму семдзсят золотых пэўнага і выдавочнага доўгу, які ўзяў у яго на час, што ўжо даўно скончыўся і мінуў, ды, пацвярджаючы сваю заяву і абвінавачанне, прад'явіў хірограф, дадзены для яго і яго ж уласнай рукою падпісаны разам з яго ж жонкаю Кацярынаю ды змацаваны супольна іх уласнымі пячаткамі. Парадак і змест гэтага хірографа наступны. У год Пана 1563, 17 студзеня. Я, Станіслаў Мурмеліус, дзісейшы берасцейскі друкар, служачы Яго Міласці Віленскага пана, і Кацярына, яго жонка, прызнаем гэтым нашым хірографам, што мы павінны пану Якубу Канапнічу, Люблінскаму мешчаніну 70 залатых манет, пераводзячы на польскія золотыя, акрамя таго, па 30 польскіх грошай за кожную з дадзенай сумы павінны, што вінен пану Якубу Канапнічаму паводле яго ўласнага рээстра. Вышэйяпісаную суму нашым добрым словам абавязуемся заплаціць да абумоўленага часу, гэта значыць да кірмаша на Святкі ў Любліне без аніякай затрымкі, акрамя любога выдумананага права таксама разам і непаздзельна адзін за другога паручаюся заплаціць дадзеныя грошы. А калі б, барані Божа, азначаных грошай пану Якубу Канапнічаму ў абумоўлены тэрмін не заплацілі, і пану Якубу якія-небудзь страты тым учынілі, або, каб недасланнем тых грошай пана Якуба Канапнічага прывялі да выдаткаў, а пан Якуб каго-небудзь з нас заклікаў да адказнасці ў якім-небудзь судзе некалі ў любым месцы, ці то ў Берасці, ці ў іншым месцы, ці да войта, ці да бурмістра, або ў якую-небудзь судовую ўстанову, куды мы тады павінны будзем з'явіцца і адказваць згодна з дадзенай умовай (на латыні) гэта значыць ні справамі, ні апеляцыямі, ні віннымі лістамі Яго Каралеўскай Міласці, не разлічваючыся ні закладам, ні таварам, ні маёнткам, толькі цэлай вышэйяпісанай і складзенай грашовай сумай, на якія выдаткі каб толькі мог змяніць вышэйяпамянута пан Якуб Канапнічы, паводле яго цыяснай прысягі, павінны гэта яму заплаціць, не адыходзячы ад умоў, грашмыма і выдаткамі і расходамі, а з гэтай сплочанай вышэйяпісанай сумы нідзе не можа быць унесены квіт, акрамя толькі як у суд, гэта значыць у акты Любэльскіх войта і лаўнікаў. Дзеся гэтага і ўпэўненасці я, Станіслаў Мурмеліус, і я, Кацярына, яго жонка, сваімі рукамі распісваемся і ставім уласную пячатку.

Станіслаў Мурмеліус уласнай рукою.

Кацярына Мурмелішова уласнай рукою.

An[n]o 1565, 7 july.

Dałem j[ego] m[ości] panu Jakubowy Konopniczy paszek srebrny na then dług, kthorem został iako fi[orens] 86 (K. 91), w którym pasku yest thak wiele częthek, iako trzydzieszczi i dwie i zanklik thrzeczy, kthory mi pan posłacz ma do Łowicza na ś[więty] Michał. A ia mu thę summę mam oddacz bez żadne[g]lo hadrunku.

Quo quidem chyrographo praelecto praenominatus Jakobus Konopnicza petyt compelli cittatum ad soluend[um] praeinsertum debitum nec non reponen[dum] damna septuagi[n]ta flor[enorum] proptus retentionem debiti et vadys p[er] eu[m] sucubi similis sum[m]ae. Ex aduerso honestus Stanislaus Murmelius iure conue[n]ta pars agnosit se, quod eidem tenetur debitu[m] praetinctu[m] verum nu[ll]a se non habere paratam peccunia[m] excipiebat petens sibi aliquot tempores spacium concedi ad peccuniam aq[ue]rendam et delationem hac in parte iuxta famorem* et gratiam actori. Data est sol[u]to citt[at]o act[or]i ad 3 diem**. Actor fideiussoriam exposcebat de satisfacien[do] decreto d[omi]ni consulis super cittatum, quo w[ideli]cz[e]t decreto median[te] satisfaciatur ad diem tertiam de debito persolueno. Cittatus fideiussoria non habita sessione ma[le]cipatq[u]e (k. 91 v.) [8].

* У арыгінале – «famorem».

** Сказ напісаны іншым чарнілам.

Пераклад

У год 1564, 7 ліпеня.

Даў Яго міласці Якубу Канапнічаму срэбраны пояс за гэтую пазыку, які пакінуў як заклад, у якім поясе столькі частак як 30 і 2 з засцёжкай, які пан мне павінен высласць у Ловіч у дзень Святога Міхала, а я павінен яму аддаць гэтую суму без усялякіх умоў.

Прачытаўшы гэты хірограф, памянёны Якуб Канапніца запатрабаваў прымусіць пазванага да выплаты раней сказанага доўгу, а таксама да кампенсацыі шкоды ў семдзесят злотых за затрымку доўгу і закладаў за яго таксама на падобную суму. На гэта пачэсны Станіслаў Мурмеліус, бок пераможаны праўна, прызнаў, што сапраўды затрымлівае яму доўг, але паколькі не мае гатовых грошай, прасіў зрабіць выключэнне і даць яму нейкі час для адшукання і ўнясення грошай на карысць і залагоджанне пазывальніка. Дадзена, пасля таго як быў адпушчаны пазваны, пазывальніку на трэці дзень. Пазывальнік запатрабаваў паруку дзеля выканання пастановы пана райцы ў адносінах да пазванага, каб на падставе гэтай пастановы яму была ўчынена справядлівасць наконт выплаты доўгу. Паколькі пазваны не меў парукі, ён на пасяджэнні быў зняволены.

Крыніцы і літаратура

1. Murmelius Stanisław // Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku. Wrocław–Kraków, 1959. Zesz. 5: Wielkie Księstwo Litewskie / Oprac. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski. Wrocław–Kraków, 1959. S. 180-187.
2. Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku. Zesz. 5: Wielkie Księstwo Litewskie / Oprac. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski. Wrocław–Kraków, 1959.
3. Kawecka-Gryczowa A. Murmelius Stanisław // Polski Słownik Biograficzny. T. 22-1, zesz. 92. Wrocław etc., 1977. S. 273-274.
4. Lulewicz H. Radziwiłł Mikołaj zwany Czarnym h. Trąby (1515-1565) // Polski Słownik Biograficzny. T. 30. Wrocław etc., 1987. S. 335-347.
5. Ptaśnik J. Cracovia impressorum XV et XVI saeculorum. Leopoli, 1922.
6. Исаевич Я.Д. Новый документ об Иване Федорове // Федоровские чтения 1978. М., 1981. С. 5-13.
7. Александровіч В. Боргове зобов'язання друкаря Івана Федоровіча перед

краківським купцем Фольтіном Бертольд з 1581 р. // Український археографічний щорічник. Нова серія. Вип. 7 (Український археографічний збірник. Т. 10). Нью-Йорк–Київ, 2002. С. 297-302.

8. Archiwum Państwowe w Lublinie, Księgi miasta Lublina (далее – APL). Sygn. 151, k. 90 v.-91 v.

9. Ptaśnik J. Drukarze różnowiercy w Krakowie w wieku XVI // Reformacja w Polsce. Kraków, 1921. T. 1. S. 274.

3.В. Антановіч

ІНСТРУКЦЫЯ МАГЛЁЎСКАЙ РЫМА-КАТАЛІЦКАЙ КАНСІСТОРЫІ КІЕЎСКАМУ БІСКУПУ АБ ПАРАДКУ РАЗГЛЯДУ ПРАШЭННЯЎ І СКАРГАЎ ЖЫХАРОЎ КІЕЎСКАЙ ГУБЕРНІ

У працэсе гістарычнага развіцця чалавецтва канфесіі займалі важнае месца ў палітычнай, эканамічнай і грамадскай сферах дзейнасці, аднак выключнае значэнне ім належала ў мэтавызначэнні духоўнага развіцця. Рыма-каталіцкая царква на працягу існавання Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай, паводле свайго структурнага падпарадкавання і мэтай дзейнасці, імкнулася ахапіць усё жыццё асобы ад нараджэння да смерці, і нават пасля яе накладвала на яго нашчадкаў маральны абавязак клопату аб душах папярэдніх пакаленняў. Менавіта веравызнанне з дзяцінства закладвала ў асобу маральныя прынцыпы і этычныя перакананні, якімі фарміраваўся светапогляд і светаадчуванне цэлага грамадства. Адначасова сама царква мела цэнтралізаваную і іерархізаваную структуру, што дазваляла ёй найбольш поўна рэалізоўваць пастаўленыя задачы без падначалення дзяржаўнай уладзе і нават уплываючы на яе. Створаныя ў працэсе яе дзейнасці метрычныя кнігі аб народжаных, узяўшых шлюб і памерлых, накладванне эпітымій, нават акты візітацый, у якіх пазначалася колькасць набажэнстваў, адпраўляемых штогод у дадзеным кляштары за душы памерлых ахвяравальнікаў на яго карысць, з'яўляюцца не толькі гістарычнымі, крыніцазнаўчымі, генеалагічнымі крыніцамі, але ўтрымліваюць значныя факты з гісторыі штодзённасці.

Перамены на канфесійнай арэне адбыліся з уключэннем тэрыторыі Рэчы Паспалітай у склад Расійскай імперыі. У першую чаргу гэта было звязана з прыналежнасцю значнай часткі насельніцтва далучаных зямель да каталіцтва лацінскага абраду, калі апорай самадзяржаў было праваслаўе. Аднак у дадзеным выпадку большую ўвагу прыцягваюць унутрыканфесіянальныя структурныя пераўтварэнні і іх вынікі, якія адлюстраваліся ў дакументальнай спадчыне ўстаноў. Так, перыяд Рэчы Паспалітай характарызаваўся імкненнем кожнага кляштара захоўваць

дакументаванне сваёй дзейнасці і абгрунтаванне маёмасных правоў асобна, падаючы справаздачу выключна капітулу ордэна, да юрысдыкцыі якога належаў. Такім чынам, структура рыма-каталіцкай царквы прадстаўляла сабой шматордэнавую цэнтралізацыю з канцэнтрацыяй найбольш абагуленых вынікаў у Рыме. Расійская імперыя не магла дапусціць умяшання ва ўнутраную палітыку прадстаўніцтваў іншых дзяржаў, сярод якіх быў і Ватыкан. Дадзеная мэта вышэйшай улады рэалізавалася ў стварэнні рыма-каталіцкіх кансісторый з адміністрацыйнымі і судовымі паўнамоцтвамі на тэрыторыі імперыі [5, с. 21–24; 7; 15]. У адміністрацыйным плане рыма-каталіцкая царква была падзелена на епархіі на чале з біскупамі (канчатковым адміністрацыйна-тэрытарыяльным дзяленнем Расійскай імперыі 1798 г. іх было вылучана 6 [13]) і Магілёўскую архіепархію на чале з арцыбіскупам, якому былі падначалены ўсе епархіі. Судовая ўлада распаўсюджвалася на разгляд пытанняў маралі і этычнасці ўчынкаў прыхаджан і кліру, не закранаючы маёмасных або крымінальных пытанняў, якія падлягалі юрысдыкцыі свецкага суда [1; 14, с. 61–103.]. Такім чынам, дзейнасць кансісторый значна цэнтралізавала структуру царквы і дазволіла больш жорстка кантраляваць яе праз стварэнне шэрагу рознатыповай дакументацыі. Разам з тым, гэта дазволіла захаваць некаторую колькасць дакументальнай спадчыны дзейнасці рыма-каталіцкай царквы на тэрыторыі сучаснай Беларусі і часткова рэканструіраваць яе склад у наш час у Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі (далей – НГАБ [8; 9].

Вельмі цікавымі крыніцамі па гісторыі штодзённасці і генеалогіі з’яўляюцца справы аб скасаванні шлюбаў, якія, на жаль, амаль не апрацаваны і не выкарыстоўваюцца пры правядзенні даследаванняў. Яны прадстаўлены значным комплексам дакументаў у архіўным фондзе «Магілёўская рыма-каталіцкая кансісторыя», які захоўваецца ў НГАБ [2; 3; 9]. Сярод дакументаў аб скасаванні шлюбаў была вылучана копія інструкцыі магілёўскай рыма-каталіцкай кансісторыі кіеўскаму біскупу аб парадку разгляду прашэнняў і скаргаў жыхароў Кіеўскай губерні, унесена ў прашытыя шнурам кнігі кансісторыі ў 1802 г. у якасці аргумента пры разглядзе справы аб скасаванні шлюбу паміж Антанінай, народжанай Сарнецкай, і яе мужам Тадэвушам Капчынскім [2, арк. 440–441]. Дакументы разгляду судом рыма-каталіцкай кансісторыі іх прашэння захоўваюцца ў складзе звязкі 29 аналагічных спраў. Судовае пасяджэнне адбывалася ў в. Ахрымавай Ліпавіцкага павета Кіеўскай губерні [10, с. 274], дзе быў зарэгістраваны дадзены дакумент. Паводле завяральнага надпісу ён з’яўляецца адным з першых актаў арганізацыйна-распарадкага характару рыма-каталіцкай кансісторыі, складзеных пад кіраўніцтвам першага арцыбіскупа Магілёўскай архідыяцэзіі Станіслава Богуш-Сестранцэвіча ў 1790 г. [12]. Паводле

структуры рыма-каталіцкай царквы на тэрыторыі Расійскай імперыі, адрасатамі інструкцыі з'яўляліся ўсе падначаленыя кансісторыі, у ліку якіх была і Мінская. У дадзеным выпадку яе копія была далучана да справы ў якасці аргумента на карысць аднаго з бакоў.

Інструкцыя з'яўляецца дакументам для ўнутранага карыстання кансісторыі. Яна складзена лаканічна і коратка на польскай мове, напісана на блакітнай паперы з філігранню ў выглядзе рыцарскага шчыта з выявай шасціканцовай зоркі і шпагай, над якім размешчаны рыцарскі шлем з страусінымі пер'ямі. Выява абрамлена пераплеценымі лініямі, а на другой палове аркуша пазначаны 1793 год і лацінскія літары «ANSG». Паводле атласа філіграняў Э. Лаўцывічуса, яна была выраблена на віленскай паперні [7, № 1426, с. 202]. (Улічваючы час захавання паперы да яе выкарыстання, дадзены атрыбут з'яўляецца дадатковым фактарам верыфікацыі дакумента). Інструкцыя складаецца з дзесяці пунктаў, восем з якіх прысвечаны рэгуляванню працэсу разгляду звяротаў прыхаджанаў падначаленых біскупствам прыходаў.

Першы артыкул з'яўляецца прэамбулай, у якой абгрунтоўвалася неабходнасць выдання інструкцыі. Згодна пастановам аб дзейнасці рыма-каталіцкай царквы ў Расійскай імперыі, пры кожнай епархіі існавалі ўласныя кансісторыі. Аднак іх рашэнні, асабліва па судовых справах, належалі кантролю, а часта – разгляду і зацвярджэнню ў Магілёўскай рыма-каталіцкай кансісторыі, якая з'яўлялася таксама іх апеляцыйнай інстанцыяй [2, с. 440]. З мэтай удасканалення судавытворчасці мясцовых кансісторый і арганізацыі кантролю па дадзенаму віду спраў інструкцыя была разаслана да біскупаў Расійскай імперыі.

Астатнімі артыкуламі інструкцыі характарызавалася паслядоўнасць разгляду скаргаў і прашэнняў. Увага біскупаў акцэнтавалася на момантах, якімі уніфікавалася арганізацыя справаводства кансісторый і іх справаздачнасці ў Магілёў. Згодна з адміністрацыйнай рэарганізацыяй рыма-каталіцкай царквы і яе падначаленым стане ў дачыненні да дзяржавы змянілася афармленне афіцыйнай дакументацыі. На першым этапе (азнаямлення) належным чынам аформлены дакумент прымаўся да разгляду, з ім знаёміўся біскуп і высвятляліся ключавыя моманты справы. Прашэнні і скаргі прыватных асоб, якія датычыліся духоўнай сферы іх жыцця, адрасаваліся на імя імператара Расійскай імперыі на гербавай паперы і прымаліся біскупам, за выключэннем дасланных ад жыхароў іншых епархій спраў. Апошняя было забаронена, па-першае, з-за этычных меркаванняў, па-другое, з-за недастатковасці і фрагментарнасці звестак па сутнасці справы, па-трэцяе, з-за каштоўнасці арганізацыі выезду камісіі. За права разгляду справы ў рыма-каталіцкай кансісторыі ісцец павінен быў заплаціць тры рублі ў скарбовую ізбу і пакрыць кошт паштовай перасылкі матэрыялаў

справы ў г. Магілёў (з 1797 г. у сувязі з узбуджэннем Расійскай імперыі рэзыдэнцыя арцыбіскупа была перанесена ў г. Санкт-Пецярбург разам з большай часткай справаводчай дакументацыі) [5]. Дасылаліся толькі тыя доказы справы, якія не выклікалі неабходнасці правядзення далейшага следства. Адначасова адказчык павінен быў азнаёміцца з сутнасцю абвінавачванняў і прадставіць пісьмова свае контраргументы, адпаведна з якімі будзе праводзіцца следства.

Другім этапам было юрыдычнае абгрунтаванне паўнамоцтваў кансісторыі. Першапачаткова складалася справаздача да арцыбіскупа, дзе вызначалася неабходнасць правядзення далейшага следства. Адначасова адзначалася асоба, якая будзе прызначана старшынёй пасяджэнняў пры разглядзе канкрэтнай справы – камісар. Дасведчанасць у кананічным праве каталіцкай царквы і аб'ектыўнасць з'яўляліся асноўнымі патрабаваннямі да кандыдата для выканання абавязкаў камісара. У мэтах прызначэння найбольш адпавядаючай асобы на дадзеную пасаду праводзілася першапачатковае дадатковае следства, аб якім паведамлялася Магілёўскай рыма-каталіцкай кансісторыі. Абавязкі камісара мог выконваць прызначаны канонік кансісторыі або ў выключных выпадках сам біскуп. Справаздача таксама ўтрымлівала імя камісара і месца яго працы. Цікавым момантам з'яўляецца неабходнасць упаўнаважання кансісторыяй і зацікаўленымі бакамі некалькіх семінарыстаў для аказання дапамогі на працягу следства і судовых пасяджэнняў. Асобам, якія прымалі ўдзел у працэсе, абвешчвалася пра абранне створанай камісіяй месца і часу разгляду справы і правядзення следства. Да пачатку працэсу яны павінны былі прадставіць камісараў і сваіх прадстаўнікоў для абароны інтарэсаў дадзеных асоб на працэсе. Імі таксама складаліся спісы сведкаў, паказанні якіх маглі быць значнымі для следства, а таксама пытанні да іх. Да ўдзелу ў працэсе дапускаліся выключна асобы, якія прыносілі прысягу па адзначаным узору.

Справы аб скасаванні шлюбаў мелі свае асаблівасці. У інструкцыі арцыбіскуп падкрэслівае вынясеннем у асобны артыкул неабходнасць прысутнасці прызначанага біскупам дэфенсара на працягу ўсяго працэсу. Упершыню гэтая пасада была ўведзена папай рымскім Бенедыктам XIV (1740–1758 гг.) [11], і за кароткі перыяд часу яна не магла стаць традыцыйнай. Дэфенсар прызначаўся з ліку духавенства паўнаважнымі суддзямі на першапачатковым пасяджэнні і прыносіў прысягу. Ён прымаў удзел у складанні пытанняў для сведкаў, аднак мэтай яго дзейнасці было захаванне шлюбу. Аплата паслуг дэфенсара ўскладалася на істца і адказчыка, як асоб, на карысць якіх яго намаганні былі накіраваны.

С. Богуш-Сестранцэвіч звярнуў асаблівую ўвагу на забеспячэнне прысутнасці асоб, паміж якімі разглядаецца скарга або прашэнне,

парушэнне чаго часта з'яўлялася аргументам пры апеляцыі. У выпадку адсутнасці аднаго з сужэнцаў кансісторыі прапаноўвалася адкласці пасяджэнне і, нягледзячы на выдаткі, забяспечыць правільнасць яго правядзення. Адначасова ён звяртае ўвагу на выключэнні з апытанняў сведкаў інфармацыі, якая не мае дачынення да сутнасці разгляду справы і толькі зацягвае яе, пры гэтым кожны выкліканы сведка павінен быць цалкам выслуханы. Рашэнне аб значнасці аргументаў прымае кансісторыя. Для юрыдычнага замацавання паказанняў, як і прысягі, іх падпісвае ўласна кожны выкліканы сведка. У выпадку яго непісьменнасці – іншая асоба, акрамя членаў камісіі па разгляду справы, робіць замацавальны запіс ад яго імя.

Такім чынам, інструкцыя Магілёўскай рыма-каталіцкай кансісторыі кіеўскаму біскупу аб парадку разгляду прашэнняў і скаргаў жыхароў Кіеўскай губерні з'яўляецца арганізацыйна-распарадчым дакументам справаводства рыма-каталіцкіх кансісторый на тэрыторыі Расійскай імперыі. Ёю рэгламентуюцца першыя два этапы арганізацыі разгляду прашэнняў і скаргаў: прыняцце іх кансісторый, асноўныя моманты арганізацыі і замацаванне юрыдычнай сапраўднасці дакументаў, а таксама дзейнасць камісіі, што дазваляла аптымізаваць і ўніфікаваць дадзены працэс ва ўсіх падпарадкаваных епархіях. Кантроль за яе выкананнем ажыццяўляўся праз дэталізаваныя справаздачы біскупаў у Магілёўскую рыма-каталіцкую кансісторыю.

Дадатак

Інструкцыя кіеўскаму пралату і архідыякану аб прыняцці прашэнняў або скаргаў архідыяцэзіян, якія пражываюць у Кіеўскай губерні [15]

Instrukcja w[ielmożnem]u i[asnemu] x[ięż]u prałatowi arhidyakonowi Kijowskiemu względem przyjmowania prośb i prośb czyli załob od archidiecezanów mieszkających w gubernij Kijowskiej.

[Арк. 440]

1. Ponieważ Monarszą władzą jeden tylko konsystorz w kazdey dyecezyi iest autoryzowany: więc z archidyaconatu Kijowskiego sprawy duchowne do konsystorza Mochilewskiego iść powinny na rozbor.

2. Żeby zaś odległość miejsca sprawiedliwosci nie tamowała prałat archidyacon wszelkie załoby przyjmować powinien. Ktore zawierac powinny całą narratywę i argumenta, w ciągu sprawy pomnozone być już nie mogące, adresowane na imię monarsze na papierze sztemplowanym i przed wszystkim za nie do izby skarbowey trzy rubli będzie wniesiono i za pocztę do Mochilowa będzie zapłacono.

3. Prałat przeczytawszy owe załoby czyli prośbienia, nim odeszle do konsystorza Mochilowskiego, przesle one perwey stronie przeciwney do odpowiedzi, które jezeli by odkładała rekwizycję uczyni jurisdikcyi, pod którą prosto stoi strona odpowiedna.

A jeżeli by owa była owieczką drugiej dyecezyi, tedy wcale i załoby przyjmować nie należy, bo aktor sequitor ferum rei.

4. Przy odsyłaniu do konsystorza proszenia i odpowiedzi prałat w raporcie swoim wyrazi: iż jeżeli się konsystorzowi zdać będzie na kazanie inkwizycyi do łatwey ofiruie siebie za kommisarza lub podaie i[asnego] x[ięza] kanonika N i mieysce N ZE strony przytaczaia plenipotencyę przyznane na takich to seminaristow dla attentowania i pospiechu sprawy.

5. Za odebraniem z konsystorza ukazem nakazuiącym kommisyę lub inkwizycyę, obwiescie strony o mieyscu i czasie expedyowania [арк. 440 адв.] oney uwiadomi, aby z swoiey strony po jednemu xiędzu kommisarzowi obrały aby zame się lub przez plenipotentow, z przyznaniem w sądzie pismem stawily swiadkow, takoz i dla tych aby *interrogatoria** ułożyły.

6. W początku tego aktu defensor jeżeli sprawa małżeńska będzie swybrany od prałata, przysięże takoz swiadkowie raty podpiszą do konsystorza *in rotulo*** odesłać się mają a ten defensor powinien przy koncu aktu od stron byc nagrodzony, poniewaz jego posługa z tym aktem skończy się.

7. *In contumaciam**** akt nie powinien byc odbywany ale o stawienie się strony i o koszt uczyniony przez zawod. Rekwizycya czyniona być powinna do jej zwierzchnosci wszystko też powinno byc uprzątno co by ktorey stronie mogło dac sprawiedliwy powod do proszenia konsystorza o powtórne kommisyę.

8. Interrogatoria jedne podadzą strony, drugie defensor, kommisarze przed zakonnotowaniem onych wymażą, to co by w onych znalezi wszczypliwego, lub do sprawy nie należy jak naprzykład: o sprawowanie się po slubie, jesli sprawa idzie o rozwod w ktorym tylko przedchodzące slub impedementa mają być examinowane.

9. Swiadkowie i *excypowani***** od stron powinni byc examinowane dla informacji o okolicznościach ale z wyrazieniem ze byli excypowani i przyczyn aby konsystorz sądził excecpcye czy słuszne i wyznanie ich czy moze byc [арк. 441] przyjęte kazdy swiadek powinien podpisac swoje wyznanie, nieumiejący pisac polozy krzyzyki. A inny swiadek przypisze, ze one ow swiadek ręką swą własną kładł.

Peterbiereg 1790 maja 4 dnia UI X Stanisław mitropolita

Roku 1802 dnia 5 marca we wsi Ochrymowey przed sądem kommissarskim złożono Delegowany kommisarz i prezydniący x[iąz] Jozef Godlewski m[ieysce] p[odpisu] Pisarz kommisysi x[iąz] Tomasz Suszycki m[ieysce] p[odpisu]

* Interrogatoria – апытанне для спрэчак і сведкаў падчас правядзення допытаў (лац.).

** In rotulo – cnic асоб (лац.).

*** In contumaciam – працягваць, праводзіць (лац.).

**** Ехсурсеja – адмаўленне (ад чагосьці), пярэчанне, узяцце адводу (суд., пол.).

Пераклад

1. Нягледзячы на тое, што ўладай манарха ў кожнай дыяцэзіі створана толькі адна кансісторыя, справы Кіеўскага архідыяканату павінны перадавацца на разгляд у Магілёўскую кансісторыю.

2. Аднак, каб адлегласць месца не запавольвала ажыццяўлення справядлівасці, праłat архідыякан павінен прымаць усе скаргі. Яны прадстаўляюць сабой

апісанні і доказы, якія нельга ўдасканаліць падчас далейшага разгляду справы, адрасаваны на імя манарха на гербавай паперы і з унясеннем трох рублёў перадаплаты ў скарбовую ізбу і аплачанай паштовай перадачай іх у Магілёў.

3. Перад адпраўкай справаздачы ў Магілёўскую кансісторыю біскуп павінен азнаёміцца са скаргай або прашэннем і пераслаць іх адказчыку для адказу. Калі апошні адмаўляецца прызнаць віну, то адбываецца судовое пасяджэнне, на якім настойваў ісцёц. Аднак справы, якія датычацца прыхаджан іншай дыяцэзіі, прымаць нельга, таму што гэтым ісцёц праяўляе непашану.

4. Пры адпраўленні ў кансісторыю прашэння і свайго адказу пралат адлюстроўвае ў сваім рапарце: ці кансісторыя павінна чакаць вынікаў следства, каб прасцей прызначыць камісара, або падае імя яснага ксяндза каноніка N і яго пасаду. Бакі далучаюць даверанасць на імя прызначаных семінарыстаў для ўдзелу і хуткасці справы.

5. Пасля атрымання ад кансісторыі загаду з зацвярджэннем камісіі або прызначэннем следства, неабходна азнаёміць бакі з месцам і часам пасяджэння, каб яны са свайго боку абралі па аднаму ксяндзу – камісару, а таксама самі або з дапамогай упаўнаважаных іх лістом асоб выклікалі ў суд сведкаў і склалі для іх пытанні.

6. На пачатку таго акту прысягае дэфенсар, калі ў справе аб скасаванні шлюбу ён будзе прызначаны пралатам. Сведкі таксама падпісваюць па ўзору прысягу, і іх спіс адсылаецца ў кансісторыю, а дэфенсара пасля заканчэння працэсу ўзнагароджваюць бакі, таму што яго паслугі з тым актамі канчаюцца.

7. У адсутнасць аднаго з бакоў працэс не павінен адбывацца, а іх наяўнасць забяспечваецца, нягледзячы на кошт. Справа павінна разглядацца да высвятлення ўсіх абставін належным чынам, каб ні адзін з бакоў не мог прасіць кансісторыю аб паўторнай камісіі.

8. Пытанні да сведкаў складаюць кожны з бакоў і дэфенсар асобна, аднак камісія перад іх зацвярджэннем мае права выключыць тое, што яна лічыць лішнім або не крапаючым сутнасць справы, як, напрыклад: аб жыцці пасля шлюбу, калі ў справе аб яго скасаванні неабходна высветліць парушэнні яго заключэння.

9. Сведкі ад бакоў павінны даць інфармацыю аб абставінах, а тыя, хто адмовіўся скласці сведчанні, павінен адзначыць прычыны, каб кансісторыя вырашала, наколькі іх адмаўленні сур'ёзныя і ці можна іх прыняць. Кожны сведка павінен падпісаць свае паказанні, а непісьменны – паставіць крыжыкі. Іншы сведка тады дапіша, што ўласная рука была ім прыкладзена.

Пецярбург, 4 мая 1790 г., мітрапаліт Станіслаў

5 сакавіка 1802 г. прадстаўлена камісарскаму суду ў в. Ахрымавай

Дэлегаваны камісар і намеснік ксёндз Юзаф Гадлеўскі м.[есца] п.[одпісу]

Пісар камісіі ксёндз Тамаш Сушыцкі м.[есца] п.[одпісу]

Крыніцы і літаратура

1. Белы А.В. Кансісторыя // Рэлігія і царква на Беларусі: Энцыклапедычны даведнік / [Г.П. Пашкоў і інш.] Рэд. кал.: Г.П. Пашкоў і інш. Мінск: БелЭн, 2001. С. 145.

2. НГАБ. Ф. 1781, воп. 3, спр. 2. Бракоразводные дела Могилевской римско-

католической консистории 1800–1803 гг.

3. НГАБ. Ф. 1781, воп. 3, спр. 8. Бракоразводные дела Могилевской римско-католической консистории 1816–1867 гг.

4. Грыгор'ева В.В., Завальнюк У.М., Навіцкі У.І., Філатава А.М. Канфесіі на Беларусі (канец XVIII–XX ст.) / навук. рэд. У.І. Навіцкі. Мн.: ВП «Экаперспектыва», 1998. 340 с.

5. Грыгор'ева В.В. Магілёўская рыма-каталіцкая епархія (канец XVIII–XX ст.) // Рэлігія і царква на Беларусі: Энцыклапедычны даведнік / Рэд. кал.: Г. П. Пашкоў і інш. Мн.: БелЭн, 2001. С. 186–187.

6. Задворный В. Консистория // Католическая энциклопедия в 2 т. М.: Издательство Францисканцев, 2005. Т.2. С. 1229–1232.

7. Лауцявичус Э. Бумага в Литве в XV–XVIII вв. Атлас. Вильнюс: «МИНТИС», 1967. 615 с.

8. НГАБ. Ф. 937. Минская римско-католическая консистория.

9. НГАБ. Ф. 1781. Могилевская римско-католическая консистория.

10. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или Статистические, исторические и церковные заметки обо всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся. Біла Церква: Видавец О.В. Пшонківський, 2005.

11. Токарева Е. Бенедикт XIV // Католическая энциклопедия: в 2 т. М.: Издательство Францисканцев, 2005. Т. 1. С. 536–537.

12. Указ о бытии в России для исповедывающих римскую веру шести диоцезиям; о содержании архиепископа, епископов и при них суффраганов и официалов генеральных; о переносе на апелляцию дел из консисторий; о зависимости чинов и должностей церковных, а также семинарий и школ от архиереев; о запрещении принимать или помещать иностранных духовных; о именовании архиепископа Могилевского митрополитом; о пребывании его и о неимении ему сношений с иностранными землями без дозволения верховной власти, 28 апреля 1798 // Полное собрание законов Российской Империи с 1649 г. СПб.: типография II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. Т. XXV (1798–1799). С. 222–224.

13. Устав духовных консисторий. СПб.: Синодальная типография, 1843. 93 с.

14. Loret M. Kościół katolicki a Katarzyna II. Kraków–Warszawa, 1910. 247 s.

15. НГАБ. Ф. 1781, воп. 1, спр. 8, арк. 440–441.

В.В. Гарбачова

З ГІСТОРЫІ ПОМНІКА ТАДЭВУШУ ТЫШКЕВІЧУ НА МОГІЛКАХ ПЭР-ЛЯШЭЗ У ПАРЫЖЫ

На сённяшні дзень імя Тадэвуша Тышкевіча, графа, сенатара, былога ўладальніка Свіслачы, старшыні Часовага літоўскага ўрада, які існаваў у 1831 г., з'яўляецца вядомым для беларускіх даследчыкаў [1; 2; 3; 4; 5; 6, с. 134; 7]. У той жа момант захавалася яшчэ шэраг неасветленых

пытанняў, звязаных з жыццём генерала ў перыяд яго пражывання ў эміграцыі ў Францыі. Падчас працы ў Польскай бібліятэцы ў Парыжы сярод неапрацаваных матэрыялаў нам выпадкова трапіла папка з паперамі, якія ўскосна тычацца асобы Тышкевіча і асвятляюць падзеі, што адбыліся ўжо праз болей за восемдзесят гадоў пасля смерці знакамітага генерала.

Пасля паражэння паўстання Тышкевіч з рэшткамі польскай арміі апынуўся ў Прусіі, адкуль на пачатку 1832 г. перабраўся ў Францыю і атабарыўся ў Парыжы, дзе жыў з двума дочкамі і пляменнікам. 13 красавіка 1852 г. ва ўзросце 77 гадоў граф памірае. Яго пахавалі ў Парыжы на могілках Пэр-Ляшэз. У адпаведнасці з тэстаментам, складзеным у 1847 г. [8], Тышкевіч выказаў пажаданне пасля атрымання Польшчай незалежнасці быць перазахаваным на радзіме.

Нашчадкі генерала распачалі спробы выканання яго тэстамента толькі ў 1936 г. На просьбу аб мажлівасці перавоза цела Тадэвуша Тышкевіча з Парыжа ў Польшчу 21 студзеня 1936 г. імі быў атрыманы станоўчы адказ ад загадчыка ваенна-гістарычнага аддзела генеральнага Інспектарыята Узброеных сіл Польшчы Отана Лясковіча [9].

Паводле ініцыятывы нашчадкаў Тышкевіча і з дапамогай грамадскіх і ўрадавых польскіх структур, 7 студзеня 1939 г. у Парыжы на могілках Пэр-Ляшэз адбылася жалобная цырымонія, прысвечаная эксгумацыі астанкаў Тадэвуша Тышкевіча. Ваенныя ўшанаванні былі праведзены 46-м палком французскай пяхоты, пасля чаго аркестр выканаў французскі і польскі гімны. На мерапрыемстве прысутнічалі прадстаўнікі трынаццаці французскіх і польскіх устаноў. Вайскоўцаў прадстаўляў штандар коннага французскага палка, а таксама шматлікія польскія афіцэры Вышэйшай французскай ваеннай школы ў Парыжы. Нашчадкаў Тышкевіча прадстаўлялі прыехаўшыя ў Парыж граф Эдвард Жалтоўскі, Дзяржыкрай-Мараўскі і Жыгімонт Глінка. З прамовамі выступілі рэктар польскай каталіцкай місіі ў Парыжы ксёндз Францішак Цгельскі, віцэ-дырэктар Інстытута Пастэра, старшыня Таварыства аховы магіл заслужаных у Францыі палякаў, прафесар Эдвард Памян-Пажэрскі, былы дырэктар Вышэйшай ваеннай школы ў Варшаве генерал Фауры і аташэ Польскай амбасады ў Парыжы палкоўнік Фыда.

Пасля заканчэння цырымоніі урна з астанкамі генерала Тышкевіча, упрыгожаная вянкамі і пакрытая нацыянальнымі сцягамі, была дастаўлена да цягніка, які накіроўваўся ў Польшчу [8]. 14 студзеня 1939 г. у дзесяць гадзін раніцы ў касцёле св. Крыжа ў Варшаве адбылося адпяванне Тадэвуша Тышкевіча, на якім прысутнічалі прадстаўнікі ўрада, войска і грамадскасці [10]. Пасля службы жалобная працэсія накіравалася праз Кракаўскае прадмесце, Каралеўскую вуліцу, плошчу Юзафа Пілсудскага на могілкі Павонжкі. Генерал Тадэвуш Тышкевіч

быў пахаваны ў родавай магіле разам са сваёй жонкай, а на надмагільнай пліце быў выкананы адпаведны надпіс [11, s. 42]. Дадзеная падзея знайшла пэўнае асвятленне ў сродках масавай інфармацыі [12; 13; 14; 15; 16].

На гэтым, можна меркаваць, павінна была б скончыцца зацікаўленаць прадстаўнікоў Польскай амбасады ў Парыжы да асобы Тадэвуша Тышкевіча. Аднак на самой справе шчыльная ўвага з іх боку існавала амаль да 50-х гг. XX ст. Сітуацыя становіцца больш зразумелай, калі мы звернем увагу на ліст прадстаўніка Польскай амбасады ў Парыжы Яна Шыманскага ад 28 студзеня 1939 г., скіраваны на імя аднаго з нашчадкаў знакамітага генерала Жыгімонта Глінкі. Разам з лістом былі дасланы і фотаздымкі з жалобнай цырымоніі ў Парыжы [13, s. 1, 2]. Адначасова Шыманскі паведамляў, што фатографам-аматарам, працаўніком Дырэкцыі аднаго з польскіх банкаў, размешчаным у Парыжы на вул. Тэбу, за прыватныя сродкі быў выдадзены «Альбом фотаздымкаў з пахавання генерала графа Тадэвуша Тышкевіча» коштам 120 фр. за кнігу. Сам Я. Шыманскі падкрэслівае, што згаданы ім альбом ён асабіста не бачыў. Не ўдалося знайсці ў бібліятэках гэтага выдання і нам. Аднак не выключана, што выданне пад назвай «Album zdjęć fotograficznych z pogrzebu ś. p. Generała Tadeusza Tyszkiewicza» існуе на самой справе.

Акрамя гэтага Шыманскі задае пытанне, якое, на наш погляд, яго больш за ўсё і турбуе – як будзе выглядаць помнік Тадэвушу Тышкевічу на радзіме. Справа ў тым, што на могілках Пэр-Ляшэз у Парыжы з 1853 г. на магіле Тышкевіча знаходзіўся бюст, выкананы знакамітым скульптарам Уладзіславам Аляшчынскім. Гэты факт знайшоў адлюстраванне ў выданнях, прысвечаных праблемам гісторыі польскага мастацтва і культуры. Шыманскі пазначае, што ён мае намер паведаміць аб перамяшчэнні гэтага помніка старшыні Таварыства распаўсюджвання польскага мастацтва сярод замежнікаў (Таварыства знаходзілася ў Варшаве па адрасе: вул. Ясная, 8, п. 5.), прафесару Варшаўскага ўніверсітэта Мечыславу Трэтэру для ўнясення зменаў аб месцазнаходжанні помніка ў неабходныя навуковыя выданні. Падчас правядзення перазахавання было вырашана адправіць гэты бюст разам з астанкамі Тышкевіча ў Варшаву. Але далейшы лёс помніка ўжо вырашалі нашчадкі генерала. Як адказаў у сваім лісце Я. Шыманскаму прадстаўнік сям’і Тышкевічаў Ж. Глінка, бюст быў адпраўлены зімой 1939 г. на радзіму Тадэвуша Тышкевіча ў Свіслач, дзе з цягам часу ён павінен быў заняць пачэснае месца сярод іншых экспанатаў Музея Свіслацкай пушчы. Адначасова з гэтым Ж. Глінка паабяцаў абавязкова даслаць фотаздымкі з выявай месца размяшчэння бюста ў музеі, а таксама месца захавання Т. Тышкевіча [17].

Як бачна, падзеі, звязаныя з перазахаваннем Т. Тышкевіча, адбываліся ў досыць неспакойны час, напярэдадні Другой сусветнай вайны. І, як

мажліва зразумець з матэрыялаў Я. Шыманскага, якія менавіта ім і былі прадастаўлены на захаванне ў Польскую бібліятэку ў Парыжы, ці іншай інфармацыі і лістоў, што пралілі б святло на месцазнаходжанне бюста аўтарства У. Аляшчынскага, ён ад нашчадкаў Тышкевіча не дачакаўся. У канцы 40-х гг. да Шыманскага, які па-ранейшаму пражываў у Парыжы, звярнуўся з просьбай прафесар М. Трэтэр дапамагчы яму ў вывятленні лёсу згаданага бюста Аляшчынскага. У сваіх нататках, датаваных 12 студзеня 1950 г., Я. Шыманскі толькі пераказвае асноўны змест друкуемага ў дадатку дакумента, атрыманага ім ад Ж. Глінкі. Акрамя гэтага Шыманскі пазначае, што не мае ніякай інфармацыі пра перасланы з Парыжа помнік [18].

Такім чынам, надмагільны помнік нашага знакамітага земляка Тадэвуша Тышкевіча, на якім змяшчаўся бюст аўтарства У. Аляшчынскага, на сённяшні дзень магчыма ўявіць толькі па ілюстрацыях, што захаваліся ў літаратуры [19], аднак недакладнасці ў дачыненні да выгляду помніка Тышкевіча на могілках Пэр-Ляшэз сустракаюцца і ў сучасных выданнях [20, t. 5, s. 52-53; t. 7, s. 276]. Лёс жа самога бюста па-ранейшаму застаецца невядомым. Можна толькі меркаваць, што ён ці згінуў у віхурах вайны, ці трапіў у той час у прыватныя калекцыі.

Дадатак

Ліст Жыгімонта Глінкі да Яна Шыманскага ад 24 лютага 1939 г.

(Пераклад з польскай мовы Гарбачовай В.В.)

[Арк. 1]

Варшава, 24 лютага 1939 г.

Глыбока паважаны пан!

Спяшаюся выказаць шаноўнаму пану ад свайго імені, а таксама ад імя сваёй сям'і самую вялікую падзяку за ўсё тое, што зрабіў пан для нашай справы ў час нашага знаходжання ў Парыжы, а таксама і ў наступным. Не пісаў так доўга ў сувязі з тым, што мяне не было дома.

Вельмі ўдзячны за дасланы мне ліст, а таксама фотаздымкі, якія я ўсе затрымаю ў сябе, перадаўшы належныя за іх грошы (у суме 20 зл.*) пані Марыі Вайтановіч**.

Вельмі шкадую, што не атрымалася спаткацца з панам у апошні вечар нашага знаходжання ў Парыжы. Назаўтра раніцай мы павінны былі ўжо выехаць і на жаль не мелі мажлівасці развітацца з панам асабіста.

Урачыстасці на тэрыторыі Польшчы адбыліся, як гэта, напэўна, вядома пану з прэсы, з вялікай павагай і ў прысутнасці значнай колькасці прадстаўнікоў з боку ўлады і грамадства. [Усе прысутныя] шмат месца прысвяцілі асобе шаноўнага пана генерала Тышкевіча.

Астанкі [Тышкевіча] пахавалі ў родавай магіле на Павонжках, а на надмагільнай вялікай пліце, што знаходзілася тут, было выканана адпаведнае ўдакладненне***. Бюст, для пастаноўкі якога на павонжскіх могілках адсутнічалі неабходныя ўмовы, быў адпраўлены ў родную [арк. 2] генералу Свіслацкую пушчу (у

Ваўкавыскім павеце), дзе ён будзе размяшчацца ў пабудаваным ужо Музеі Свіслацкай пушчы, дзе акрамя прыродазнаўчых і гаспадарчых экспанатаў, будзе створаны спецыяльны гістарычны аддзел, прысвечаны асобе Тадэвуша Тышкевіча. Як толькі гэта будзе здзейснена, адразу вышлем шаноўнаму пану паведамленне і фотаздымкі, якія будуць тычыцца помніка, а таксама магілы генерала.

Далучаю [да ліста] картку, якая ўтрымлівае тэкст надпісу, які быў скапіраваны фірмай Барніэль з пліты, што засталася на могілках Пэр-Ляшэз. У падрыхтаваным намі тэксце для фірмы, была, праўда, выкарыстана французская форма напісання імені «Thadee», аднак ужо ў Парыжы мы згадзіліся з прапановай пана, разумеючы, што ў дачыненні гэтага пытання пан кіраваўся распараджэннем ад імя Таварыства аховы над магіламі****. Фірме «Schenker» у Варшаве – пры канчатковым разлічэнні – мы пазначылі, каб яна затрымала адпаведную частку агульнага [надпісу], які належыць фірме Барніэль, да часу зацвярджэння гэтага панам адпаведна таму, як надпіс быў выкананы. Спадзяюся, што ўсё будзе ў парадку*****.

Баюся, што шаноўны пан у сувязі з нашымі справамі, лістамі, фотаздымкамі і т. п. пасля нашага ад'езду мог быць раззлаваным у сувязі з далейшымі значнымі коштамі. Мы будзем удзячныя за паведамленне, якім чынам магілі б іх пакрыць. Спадзяюся, што ласкава наладжаны кантакт і ў будучым не абарвецца, і дзякуючы шаноўнаму пану з глыбіні сэрца за яго надзвычайную зычлівасць і самаадданасць, дазваляю сабе даслаць Вам словы шчырай і глыбокай павагі.

Жыгімонт Глінка

* У дадзеным выпадку Ж. Глінка абяцае разлічыцца за чатырнаццаць дадатковых фотаздымкаў, дасланых Я. Шыманскім звыш папярэдняй дамоўленасці [22].

** Сястра фатографа Ф. Вітчака, якая жыла ў Варшаве.

*** Ж. Глінка мае на ўвазе той надпіс, які занатаваны ў выданні А. Берната [11, с. 42].

**** Дадзенае таварыства ў Парыжы ўзначальваў Э. Памян-Пажэрскі.

***** У сапраўднасці пасля перазахавання рэшткаў Т. Тышкевіча ў Варшаве на старой магіле на Пэр-Ляшэз у Парыжы ў 1939 г. быў выкананы наступны надпіс, які захоўваецца і да сённяшняга часу: «THADEE C-LE TYSKIEWICZ / General et Senateur Polonais / Chef de la Garde d'Honneur de Napoleon / 1774 – 1852 / / En remplissant ses dernieres volontes les descendants / du General / transporteront sa dépouille en Pologne / en 1939».

Крыніцы і літаратура

1. Патоцкі Л. Успаміны пра Тышкевічаву Свіслач, Дзярэчын і Ружану. Мн., 1997.

2. Ерашэвіч А. Тышкевіч Тадэвуш // ЭГБ. Мн., 2001. Т. 6. Ч. 1. С. 551.

3. Гарбачова В.В. Паўстанне 1830–1831 гадоў на Беларусі. Мн., 2001.

4. Гарбачова В.В. Тадэвуш Тышкевіч як удзельнік касцюшкоўскага і лістападаўскага паўстанняў // Беларусь і Тадэвуш Касцюшка: спадчына, час, здабыткі. Мн., 2002. С. 112–118.

5. Гарбачова В.В. Удзельнікі паўстання 1830–1831 гадоў на Беларусі:

біябібліяграфічны слоўнік. Мн., 2004. С. 334–335.

6. Гарбачова В.В. Ураджэнцы Ваўкавышчыны, удзельнікі паўстання 1830–1831 гг. у «Вялікай эміграцыі» // Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Ваўкавыскага раёна. Мн., 2004.

7. Гарбачова В.В. Восстание 1830–31 гг. в Польше, Литве и Беларуси // Республика Беларусь. Энциклопедия. Т. 2. Мн., 2006. С. 816–817.

8. Z.G. Nad grobem gen. Tadeusza Tyszkiewicza // Kurier Warszawski. Warszawa, 11.1.1939.

9. Biblioteka Polska w Paryżu (далее – BPP), акс. 3338. Materiały dotyczące ekshumacji w Paryżu i reinhumacji w Warszawie prochów Tadeusza hrabiego Tyszkiewicza (1.1939) (справа не пагінавана).

10. Pogrzeb gen. Tadeusza Tyszkiewicza // Kurier Warszawski. Warszawa, 14.1.1939.

11. Biernat A. Inskrypcje grobów polskich na cmentarzach w Paryżu–Père-Lachaise. Warszawa, 1991.

12. Narodowiec. № 6 z 7.1.1939; № 9 z 11.1.1939; № 11 z 13.1.1939; № 13 z 15.1.1939.

13. Polak we Francji. № 3 (68) z 15.1.1939.

14. Polak we Francji. № 4 (69) z 22.1.1939.

15. Tygodnik Polski. № 41 z 22.1.1939.

16. Ognisko. № 11 z 14.1.1939.

17. BPP, акс. 3338. List z 24.2.1939.

18. BPP, акс. 3338. List z 12.1.1950.

19. Tyszkiewicz E. Groby rodziny Tyszkiewiczów. Warszawa, 1873.

20. Katalog portretów osobistości polskich i obcych w Polsce działających. T. 1–7. Warszawa, 1990–1998.

21. BPP, акс. 3338. Materiały dotyczące ekshumacji w Paryżu i reinhumacji w Warszawie prochów Tadeusza hrabiego Tyszkiewicza (1.1939).

22. BPP, акс. 3338. List z 28.1.1939. S. 2.

А.М. Гесь

БЕЛАРУСКІ РАБОЧЫ КЛУБ

Асновай для напісання артыкула паслужылі справы фонда 537 Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь. Фонд мае назву «Беларускі Рабочы Клуб» (далее – БРК), хоць іншы раз ужывалася і назва «Беларускі Рабоча-Сялянскі Клуб» (ці «Беларускі Работніцка-Сялянскі Клуб»), аднак сялян там не было, мяркуючы па анкетах. У фондзе налічваецца 12 спраў. Яны даюць уяўленне аб тым, чым займаўся клуб, хто ў яго ўваходзіў. Гэта справы з анкетамі прынятых і заявамі ўступаючых (спр. 2, 6, 11), пратаколы пасяджэнняў Праўлення (спр. 1), статут (спр. 5, 9).

Пра БРК ёсць артыкул у 2-м томе 18-томнай «Беларускай Энцыклапедыі» (пад назвай «Беларускі Рабочы Клуб»); але падзеі

пра клуб выкладзены ў ёй вельмі схематычна, абмяжоўваюцца 1920 годам як пачаткам працы тэатральнай трупы Уладзіслава Галубка ў гэтым будынку [1]. Ёсць пра тое ж артыкул у «Беларускай Савецкай Энцыклапедыі», ён, хаця і дае больш інфармацыі пра клуб, але таксама пакідае шмат пытанняў без разгляду [2].

Беларускі рабочы клуб размяшчаўся на вуліцы Юр'еўскай, 19. Зараз гэтай вуліцы няма. Яна праходзіла прыкладна на месцы сучаснага музея Вялікай Айчыннай вайны, паміж праспектам Незалежнасці (Захар'еўскай) і вуліцай Інтэрнацыянальнай (Хрышчэнскай), а ў даўжыню ад вул. Янкі Купалы да сучаснай вул. Леніна. Даследчык дарэвалюцыйнага Мінска Захар Шыбека называе нумар былога «Акварыума» – 17.

Клуб належаў да Галоўпалітасветы (палітыка-асветны камітэт рэспублікі, існаваў з аддзеламі і пададдзеламі пры Наркамаце асветы БССР) і выконваў усе даручэнні гэтай установы. Найперш – адзначэнне рэвалюцыйных святаў: гадавін Кастрычніка, дзён Чырвонай Арміі (гл. дадатак – дакумент № 14), Парыжскай Камуны, 1 Мая. Сюды ж адносяцца канцэрты на карысць галадаючых з Паволжа, ваенных і інш. Затым – правядзенне гадавін пісьменніцкай дзейнасці Янкі Купалы, У.Г. Караленкі (гл. дадатак – дакумент № 11) Цішкі Гартнага, Алеся Гаруна. Асабліва цікавым і змястоўным быў вечар Янкі Купалы (гл. дакумент № 9).

Клуб выяўляў сваю беларускасць. Спектаклі ставіліся па-беларуску, справаводства вялося на беларускай мове. Пры вызначэнні кліента на арэнду клуба мела значэнне мова выканання і звароту да загадчыка клуба. На пісанай па-руску заяве на атрыманне дазволу на пастаноўку п'ес 2 красавіка 1922 г. старшыня Праўлення Алесь Кудзелька наклаў рэзалюцыю: «Запытаць, на якой мове. Калі на расейскай – адмовіць». І адмова адбылася. «Клуб будзе заняты», – напісаў на заяве А. Кудзелька [3, арк. 163].

Камуністычная накіраванасць у рабоце клуба пастаянна адчувалася, што накладвала свой адбітак на ўнутранае жыццё калектыва. Носьбітамі гэтай накіраванасці былі найперш камуністы. 2 студзеня 1922 г. сябрам клуба стаў Ігнаціўскі У.М., а 16 студзеня было прынята рашэнне Праўлення аб стварэнні пры клубе камуністычнай фракцыі [4, арк. 45].

У фондзе 537 захоўваюцца таксама членскія білеты ўдзельнікаў БРК [4], а ў фондзе 42 – просьба Беларускага аддзела НК асветы аб друкаванні паліграфкамбінатам гэтых білетаў у колькасці 1500 шт. [5, арк. 66]. У кнізе зыходзячых папер абазначаны і іншыя лічбы надрукаваных членскіх білетаў.

Падзеяй для клуба стаў вечар заканчэння лектарскіх курсаў беларусазнаўства (гл. дакумент № 7). Для падтрымання парадку на мерапрыемстве былі запрошаны 2 міліцыянеры (гл. дакумент № 8).

Практыкавалася гэта і раней, але рабілася тое пры пастаноўках уласна рабочага клуба. Упершыню пастанова аб прыцягненні міліцыянераў была прынята Праўленнем у лістападзе 1921 г. [4, арк. 34].

На пачатку працы, а гэта было яшчэ ў чэрвені 1920 г., сябры БРК не былі афіцыйна аформлены, не мелі членскіх білетаў, але працавалі шчыра на карысць беларускай справы. Першымі наведвальнікамі і членамі ўсіх мерапрыемстваў, у тым ліку клубнай камісіі і Праўлення, былі Сцяпан Некрашэвіч, сёстры Матэйчук (Вера і Яўгенія), сёстры Бадуновы (Палута і Марыя), браты Равенскія (Мікола [6] і Антось), Янка Пашковіч, Янка Бялькевіч, Уладзіслаў Дзяржынскі, Паўлюк Берднік, Пракоп Шчарбінскі, Антось Меляшкевіч, Міхась Маразоўскі, Яўсей Трахімаў. Спачатку трэба было арганізаваць культурна-асветную працу (стварыць хор, тэатр, гурток дэкламацыі), пачаць працу бібліятэкі, сталовай, буфета, адчыніць розныя курсы (для непісьменных, беларусазнаўства) і г.д.

У лістападзе 1920 г. былі заказаны членскія білеты, абрана камісія для апрацоўкі статута, які быў абмеркаваны і прыняты ў студзені 1921 г. Пытанне аб дровах (у асенне-зімовы перыяд), буфеце і сталовай стаяла амаль на кожным пасяджэнні Праўлення.

У 1921 г. на сцэне (як дзейныя асобы) з'яўляюцца Алесь Шыманскі, Паўлюк Касмовіч, Рыгор Злоцкі, Лявон Савёнак, Базыль Бакіноўскі, Пятро Ільючонак, Міхась Маркевіч. Пачалася рэгістрацыя (потым – перарэгістрацыя) і выдача білетаў сябрам клуба і хора. На пасяджэнні праўлення БРК 12 верасня 1921 г. была прынята такая рэзалюцыя: «Прыцягнуць да працы ў клубе культурных і партыйных працаўнікоў, якіх цяпер шмат з'ехалася ў Мінск» [4, арк. 32]. Мелася на ўвазе «прыцягнуць да працы» найперш беларусаў, хоць былі ў клубе і небеларусы.

На пачатку 1922 г. сябрамі клуба сталі вядомыя дзеячы Усевалад Ігнатаўскі, Барыс Стасевіч, Язэп Каранеўскі, Аляксандр Бурбіс, Пракоп Шчарбінскі, Антось Баліцкі, Андрэй Асташонак, Іна Рытар, Алесь Кудзелька, Таіса Бандарына, Алесь Сенькевіч, Алесь Хацкевіч (некалькі раней быў прыняты ў сябры клуба Алесь Сташэўскі).

Аднак часам Праўленнем прымаліся і «ўхілістыя» рашэнні. У прыватнасці, у пытанні «Аб вызваленні Тэраўскага» Праўленне прыняло наступнае рашэнне: «Прымаючы на ўвагу, што клуб – установа чыста культурна-асветная, якая не павінна ўмешвацца ў палітычна-судныя справы, Праўленне клубу не лічыць мажлівым рабіць заходы па гэтаму пытанню» [4, арк. 44], хоць некалькі раней, 12 лютага 1922 г. культурна-асветнай секцыяй БРК была прынята такая пастанова: «Культурна-асветнай секцыі прасіць праўленне клубу паклапаціцца аб хутчэйшым вызваленні Тэраўскага» [4, арк. 4 адв.].

У БРК былі свае святы, свае гадавіны. У снежні 1921 г. адзначалася

ў клубе гадавіна працы хору Равенскага. Запрашэнні на ўрачыстасць былі пасланы Некрашэвічу, Ігнатоўскаму, Каранеўскаму і іншым [3, арк. 165]. 17 красавіка 1922 г. адзначалася гадавіна клуба беларускай моладзі «Беларуская хатка». Для БРК было бясплатна паслана 30 білетаў на вечар.

Востра стаяла ў клубе праблема грошай. Даходы часта не пакрывалі расходаў. Каб павялічыць колькасць паступаючых сродкаў, Праўленнем было пастаноўлена «прасіць дазвол на адчыненне ігры ў lato» [4, арк. 58].

Думалі прадстаўнікі клуба і пра маладое пакаленне: для іх быў створаны кінематограф, «школкі музыкі і сьпеваў», арганізаваны розныя гурткі. Ім давалі сцэну для выступлення (гл. дакумент. №№ 6, 10).

Наступ на беларускасць ішоў незаўважна. У карэспандэнцыях аб культурным жыцці ў Мінску ў 1923 г. сустракаем новую назву – «Клуб працаўнікоў асветы» (урачыстае адкрыццё яго было 22 мая 1923 г.) [8]. Адбылося перайменаванне клуба. Ад яго аддзяляліся ўсе непрацаўнікі асветы: шаўцы, кандуктары, чыгуначнікі, работнікі іншых устаноў. Дзейнасць гэтага па-сапраўднаму Беларускага клуба паслужыла добрай асновай для правядзення беларусізацыі.

Клуб налічваў у красавіку 1922 г. да 200 чалавек. Гэта былі людзі перадавыя, найперш з беларускай інтэлігенцыі, розных узростаў, члены розных партый (РКП, БПСР і інш.) і беспартыйныя, а таксама спачуваючыя. Існаваў ён у 1920-1922 гг. Меў уласныя штамп і пячатку.

Найбольш вядомай была дзейнасць харавой секцыі, якой кіраваў вядомы Мікола Равенскі. Яна распачала сваю дзейнасць 21 снежня 1920 г. Уздзельнікі хора мелі спецыяльныя пасведчанні. Кіравалі клубам спачатку Антон Равінскі, брат Міколы Равенскага, кіраўніка хора, потым – Базыль Бакіноўскі, Фёдар Труш, Язэп Макоўскі і Антош Смелянчук.

Дакументы, змешчаныя ў дадатку, друкуюцца з захаваннем правапісных нормаў 1920-1922 гг., таму няма неабходнасці пісаць кожны раз «Так у дакуменце».

Дадатак

Дакумент №1

Заява У.М. Ігнатоўскага аб уступленні ў Беларускі рабочы клюб

Грамадзян/іна/ Усевалада Макаравіча Ігнатоўскага

ЗАЯВА

Прашу залічыць мяне сябром клубу, пры гэтым даю аб сабе вось якія паведамлення:

1. Прозьвішча й імя
2. Узрост
3. Чым й дзе займаецца
4. Да якой партыі належыць або якой спачувае

Ігнатоўскі Усевалад

40 год

Нарком Асветы

камуніст

5. У якім прафсаюзе лічыцца
6. У якой сэкцыі жадае працаваць
7. Адрас
8. Увага /адкуль родам/
ПОДПІС

Раб-проф
культурна-асветнай
Скобелеўская, д.3, кв. 1
з Гарадзенічыны
Ў.Ігнатоўскі

Даем паруку
П.Ільючонак, А.Лежневіч

29.XII 1921 г.
[9, арк. 123].

Дакумент №2

Спіс сяброў Беларускага Рабочага Клуба*

Прозвішча, імя, імя па бацьку	Месца працы і пасада	Партыйнасць
Асташонак Андрэй Захаравіч	сакратар Саюза працаўнікоў асветы і мастацтва	КПБ
Бакіноўскі Базыль	Менскі аддзел народнай адукацыі	беспартыйны
Баліцкі Антон	калегія Наркамасветы	КПБ
Берднік Павел	каморнік	спачувае БПСР
Бібіла Юлія	выхавальніца дзіцячага дома № 3	беспартыйная
Бялькевіч Янка	настаўнік	спачувае БПСР
Вернікоўскі Аляксандр Львовіч	шкраб	беспартыйны
Вярыга Аляксандр	памочнік камісара земляробства	беспартыйны
Галубок Уладзіслаў	артыст	беспартыйны
Гурло Алесь	паэт у рэдакцыі газеты «Савецкая Беларусь»	беспартыйны
Калевіч Мікола	заг. беларускага аддзела Наркамасветы	КПБ
Ларкова Юлія	слухачка беларускіх лектарскіх 9-мес. курсаў	беспартыйная
Маразоўскі Міхась	гал. рэдактар газеты «Белорусская деревня»	КПБ
Мышко Сцяпан Сцяпанавіч	Белакадэміатр	беспартыйны
Мялешка Сяргей	павятовы ваенны камісарыят	беспартыйны
Некрашэвіч Сцяпан	намеснік старшыні АЦ ²⁵	беспартыйны
Няцецкі Язэп	памочнік заг. аддзела Заходніх дарог	РКП

Паскробка Уладзімір	слухач лектарскіх курсаў беларусазнаўства	беспартыйны
Пашковіч Янка	сакратар газеты «Савецкая Беларусь»	беспартыйны
Раманоўскі Алесь	член Літар. камісіі АЦ	беспартыйны
Рытар Ліда	інстр. бел. аддзела НКА	беспартыйная
Сушкевіч Язэп	заг. дашкольнага аддзела НКА	беспартыйны
Чарняўскі Іван Андрэвіч	сакратар штаба ЧОН	беспартыйны
Шушкевіч Бронусь	НК земляробства	РКП
Шчарбінскі Пракоп	НК загр. спраў Бел., аддзел загр. візаў, загр. пашпартоў	РКП

* Спіс зроблены на падставе асобнай справы, дзе змешчаны заявы на ўступленне ў БРК з той мэтай, каб паказаць, што ў клубе былі прадстаўнікі розных партый.

Дакумент № 3

Пасведчанне сябра харавой секцыі Харытановіча Рыгора

Пэўна на адзін месяц

БЕЛАРУСКІ

РАБОЧЫ КЛЮБ

8 красавіка 1921 г.

ПАСЬВЕДЧАНЬНЕ

Менск, Юрьевская, 19

Даецца гэта тов. Харытановічу

Рыгору

маючы « » гадоў, у тым, што супраўды з'яўляецца сьпеваком Харальнай сэкцыі Беларускага Рабочага Клубу, што падпісамі і печаткою сьведчыцца.

М.П.

Загадчык Харальнай Сэкцыі

Н.Ревинский

Сэкрэтар

А.Равінскі

[10, арк. 88].

Дакумент № 4

Статут Беларускага Рабочага Клуба

А. Мэты Клубу

1. Клуб ставіць сваёй мэтай:

- а) поўнае аб'яднаньне ўсіх працоўных беларусоў;
- б) падняцьце ураўня сьвядомасці ў іх;
- в) абгаворэньне асноў будаўніцтва новага жыцця;
- г) іזучэньне Беларусі ў яе мінулым і цяперашнім;
- д) разьвіццё беларускай культуры;
- е) абарона эканамічных, духоўных і іншых інтарэсаў сваіх членаў.

Б. Дзейнасць Клубу

2. Дзеля дасягання вышэйзначанай мэты пры Клубе арганізуецца:
 - а) чытальні і бібліятэкі;
 - б) супольнае чытанне газет і размовы а прачытаным;
 - в) выясненне найбольш цікавых членаў Клуба пытанняў і ўстройства па ім лекцыяў, мітынгаў або спецыяльных дакладаў;
 - г) адчыненні кароткачасовых курсаў па пытанням Радавага Будаўніцтва, Беларускаўства і іншых;
 - д) згуртаванне літэратурна-газэтнага гуртка дзеля выпуску прыадычных ліцэратурных, навуковых і іншых выданняў;
 - е) Арганізацыя гурткоў па іучэнню розных пытанняў, з запрашэннем кіраўнікоў-сьпэцыялістаў ці без іх;
 - ж) устройство экскурсій дзеля іучэння таго ці іншага пытання;
 - з) збіранне й апрацоўка навуковых і іншых даных аб Беларусі;
 - і) устройство мейсцовых і пераносных выставак;
 - к) згуртаванне хору, аркестру, драматычнага гуртка й устройство сьпектакляў, канцэртаў і іншых;
 - л) устройство справачнага стала;
 - м) удзел у агульна рэвалюцыйных святаваннях і ўстройство сваіх дзён мейсцовага назначэння;
 - н) забота аб адчыненні ў розных мейсцах бібліятэк, музеяў, тэатраў, аналагічных Клубаў і ўсякіх іншых таварыстваў і гурткоў, згодных мэтам гэтага Клубу.

В. Склад Клубу, правы і абавязкі яго членаў

3. Членамі Клубу могуць быць толькі працоўныя беларусы-кі, якія маюць ня меней 17-ці гадоў ад роду.
4. Асобы, якія жадаюць быць членамі Клубу, падаюць аб гэтым заяву Праўленьню Клубу з парукай двух сталых членаў Клубу.
5. Гэтыя заявы разглядаюцца і зацвярджаюцца Праўленьнем Клубу.
6. Праўленьне Клубу ня можа зацвярджаваць заявы, калі падаўца яе жыве эксплуатацыей чужой працы, займаецца сьпекуляцыяй, падтрымлівае кантр-рэвалюцыянераў, ці па якім іншым прычынам прызнаецца ніпажаданым членам Клубу.
7. Незацвярджаная Праўленьнем Клубу асоба можа апеліраваць да Агульнага Сходу Клуба.
8. Члены Клубу перастаюць імі быць: а) калі ад іх паступіць ў Праўленьне ліставая заява а выхадзе із складу членаў Клубу, б) у выпадку учынення імі паступкаў, якія б кампраметавалі клуб і калі ў працягу 5 месяцаў не ўнясуць сяброўскай платы.

Г. Кіраваньне справамі Клубу

9. Клуб лічыцца юрыдычнай установай і мае сваю пачатку з назвай клубу. Назва клуба такая: Беларуска рабоча-сялянскі клуб*.
10. Кіраванне справамі клубу належыць: а) агульнаму сходу; б) праўленьню клубу.

11. Вышэйшым кіраўнічым органам клубу з'яўляецца агульны сход.

12. Агульны сход бывае адчынены і зачынены.

13. На зачыненым сходзе прымаюць удзел толькі сябры клубу, а на адчыненых, гэтак сама і на лекцыях, святкаваннях, літаратурных вечарах, могуць быць прысутнымі і тыя сябры клубу, якія маюць ад Праўлення клубу запрашалны білет.

14. На сходах усе сябры клубу маюць права аднаго голасу, госьці ж маюць права толькі дарадчага голасу.

15. Сходы бываюць чарговыя і надзвычайныя.

16. Чарговыя агульныя сходы збіраюцца ня менш як адзін раз у тры месяцы.

17. Надзвычайныя сходы склікаюцца па пастанове Праўлення клубу, па вымаганню Рэвізійнай камісіі ці па лістоўнай заяве адной дзесятай часці ўсіх сяброў клубу.

18. Агульны сход лічыцца правамоцным пры ліку 1/5 усіх сяброў клубу, а для вырашэння асабліва важных пытанняў, напрыклад, змена статуту, выключэнне сябра – 1/3 усіх сябраў клубу.

19. Калі агульны сход ня можа адбыцца за недахватам кворуму, то ў бліжэйшы час, не далей як праз тыдзень, можа быць скліканы другі сход, які лічыцца правамоцным пры ўсякім ліку з'явіўшыхся. На павестку дня другога сходу ўносяцца толькі пытанні неадбыўшага сходу.

20. Аб агульных сходах сябры клубу паведамляюцца праз газету і праз абвесткі, якія вывешываюцца ў клубе не пазней як за 3 дні.

21. Праўленне клубу выбіраецца агульным сходам на 6 месяцаў у складзе 7-9 асоб і 3-х кандыдатаў да іх.

22. Праўленне з складу сваіх сяброў выбірае старшыню, яго намесніка (ён жа скарбнік) і скарэтара, каторыя складаюць Прэзідыум Праўлення, які праводзіць у жыццё пастановы як самога Праўлення, так і Рады.

23. Праўленне Клубу збіраецца не меней як адзін раз на тыдзень і сход яго лічыцца правамоцным пры 4-5 сябрах, у тым ліку павінен быць Старшыня ці яго Намеснік.

24. У абавязак Праўлення клубу ўваходзіць кіраўніцтва справамі клубу, як-то: 1) супрацоўнікамі; 2) грашовай і матэрыяльнай часткай з унутранымі парадкамі і гаспадаркай клубу.

25. Дзеля нагляду за правільнай тратай клубных грошаў агульны сход выбірае рэвізійную камісію ў складзе 3-х асоб і 2-х кандыдатаў тэрмінам на 6 месяцаў.

26. Дзеля больш прадукцыйнай працы клубу з актыўных сяброў клубу складаюцца сэкцыі: культурна-асветная, музыкальна-драматычная, прафесіянальнага руху і інш.

27. З прэзідыумаў секцый і гурткоў і ўсяго Праўлення клубу складаецца Рада клубу з прэзідыумам праўлення клубу на чале.

28. Рада клубу мае абавязкі:

а) апрацаванне унутранага парадку клубу;

б) аб'яднанне працы ўсіх сэкцый і гурткоў;

в) адшуканне спосабаў і сродкаў дзеля прадукцыйнай працы сэкцый і гурткоў; прыцягненне да працы ў гэтых сэкцыях і гуртках найбольшага ліку

сяброў клюб.

29. На ўсіх сходах, як агульных, так і Праўлення – Рады справы вырашаюцца большасцю галасоў. Пры роўнасці галасоў справа адкладаецца да бліжэйшага сходу з большым лікам сяброў.

* На пячатцы назва Беларускай рабочай клюб.

Д. Скарб Клубу

30. Скарб клубу складаецца з: а) членскіх і ўкладаў, б) субсідыяў урадавых органаў і розных выпадковых паступленняў.

31. Сябры клубу ўкладаюць уступную плату ў ліку 200 руб. потым плошча штомесца па 100 руб. Гэты выгляд раскладкі можа быць змененым на кожным агульным сходзе. Укладныя грошы звароту не належаць.

Е. Адносіны й сувязь Клубу з іншымі асветнымі ўстановамі і таварыствамі

32. Клуб у сваёй працы кіруецца інструкцыямі ўрадавых органаў.

33. Клуб уваходзіць у агульны арганізм пазашкольнай асветы і трымаецца сувязі з іншымі аднароднымі арганізацыямі [10, арк. 12; 11, арк. 48-48 адв.].

Дакумент №5

Справаздача загадчыка Беларускага Рабочага Клуба ў беларускай аддзел Наркамасветы*

БЕЛАРУСКІ РАБОЧЫ КЛУБ

Загадчыку Беларускага Аддзела

13 красавіка 1922 г.

Наркамасветы

Менск, Юрьёўская, 19

№ 210/2505

Бел. Раб. Клуб паведамляе Вас, што пры клубе маяцца Беларуская арганізацыя, гэтай арганізацыяй кіруе Праўленне клубу; праўленне складаецца з 9 асоб: старшыня Праўлення Кудзелька Алесь, сакрэтар Шчарбінскі Пракоп, скарбнік Мелешкевіч Антось і сябры Праўлення Калевіч Мікола, Рытар Ліда, Мароз Вячаслаў, Бандарына Таіса, Самуіла Сяргей, Лазоўскі Уладзімір. Уся клубная арганізацыя [падзяляецца] на 8 сэкцый: 1) Культурна-Асветніцкая, 2) Драматычная, 3) Харальная, 4) Прафэсійна-кабэчага руху і дзеячы драматычны гурток. Усіх сябраў клубу лічыцца 196 асоб. Працуе інтэнсіўна арганізацыя і сэкцыі драматычная і харальная, а другія сэкцыі працуюць мало.

Загадчык Клуба

А. Семянчук

[13, арк. 11-11 адв.]

* У справе ёсць і справаздачы аб беларускіх арганізацыях у БДУ, «Беларускай хатцы», а таксама аб гуртку беларускай моладзі імя Сцяпана Булата, які размяшчаўся на Юрьёўскай, 19, дзе быў і БРК [13, арк. 12].

Дакумент №6**Аб'ява аб дзіцячым спектаклі**

У нядзелю, 8 снежня 1922 г.*, у Беларускам Рабочым Клубе адбудзецца дзіцячы касцюміраваны Вечар-Спектакль!

Выступленьня малалетніх балерын!

Новыя касцюмы!

Художэственная пастаноўка!

Будуць тэатральныя пьесы!

I**«Пастушкі»**

Вялікая пьеса ў 2 актах са сьпевамі

II**«У лясным гушчары»**

**Художэсцвенная пьеса ў 1 акце
з балетам і сьпевамі**

Вялікі разнахарактарны дывертысмент.

Гульні ў касцюмах да 12 гадзін.

Пачатак а 4 гадзіне па паўдні.

Лічба білетаў агранічаная!

Прадажа білетаў у касе клубу: у пятніцу с 12-5 гадзін, у суботу з 6 да 10 гадзін. У дзень спектаклю з 12 да 4 г.

Пасьля 3 сыгналаў ўваход у салю забароняны.

Пры клубе буфэт па даступным цэнам.

Памешканьне клубу ацэпляецца.

Праўленне

[14, арк. 5]

* У рускамоўным варыянце аб'явы «8 января 1922 г.».

Дакумент № 7

**Заява сакратара курсаў Апацёнка
у Галоўпалітасветы Беларусі**

У Глаўпалітасветы

Гэтым просіць даць дазвол сёння, 29 сакавіка 1922 года, у памяшканьні Белрабклубу, зрабіць урачыстае зачыненьне Беларускіх 9-ці месячных Лектарскіх курсаў па гэткай праграме:

1. Урачысты акт з прычыны выпуску слухачоў Лектарскіх курсаў.

2. Канцэрт хору Равінскага.

3. Агульныя скокі да 6 гадзіны раніцы пад духавы аркестр музыкі.

Пры гэтым паведамляецца, што білеты прадавацца ня будуць і ўваход толькі па запрашаючым білетам.

Сакратар курсаў

Апацёнак

[3, арк. 48]

Дакумент №8

**Тэлефанаграма загадчыка беларускага аддзела НКП Меляшкевіча
намесніку наркома ўнутраных спраў Стасевічу**

Телефонограмма № 124

от Бел. Отд. НКП Замнаркомвнудел т. Стасевичу

Прошу распоряжения нарядить сегодня, 29 марта, к 9 ч. вечера пост. милиционера в Бел. Раб. Клуб (Юрьевская, 19) для поддержания общественного порядка в клубе по случаю вечера в честь выпуска белорусских лекторских курсов.

Милиционеру явиться в распоряжение зав. клубом т. Семенчука.

Зав. Бел. отд. Мелешкевич

[13, арк. 6]

Дакумент №9

Аб'ява БРК аб урачыстым вечары Янкі Купалы

У суботу, 1 красавіка, адбудзецца ўрачысты вечар ім. Янкі Купалы.

1 адзяленне

Даклады т.т. Ігнатоўскага, Піотуховіча, Лёсіка і г.д.

2 адзяленне

«Раскіданае гняздо» (драма)

3 адзяленне

Хор Равінскага (народныя сьпевы)

4 адзяленне

Дэкламацыя (творы Янкі Купалы)

Канцэртнае адзяленьне

(хор балалаечнікаў)

Пасьля вечара – гульні да раніцы.

Уваход па сяброўскім і запрашаючым білетам.

Пачатак а 8 S гадзіне.

Адпаведны кіраўнік

Мелешкевіч

Рэзалюцыя: «Разрешается. Член репертуарной комиссии Н. Калевич.
31.III.22 г.»

[3, арк. 49-49 адв.]

Дакумент №10

**Заява членаў дзіцячай трупы пры БРК народнаму камісару асветы
У.М. Ігнатоўскаму**

Дзіцячая трупа пры Беларускам Рабочым Клубе просіць выдаць ёй 2 дзесьці паперы для пісаньня ралей, 20 пачэк гафрыраванай паперы.

Прадстаўнік трупы Т. Бандарына

Рэзалюцыя: «Выдаць. У. Ігнатоўскі. 1921, 29.XII.»

[3, арк. 73].

Дакумент №11**Праграма правядзення вечара памяці У.Г. Караленкі**

Белорусский раб. клуб*

Всем клубам и библиотекам г. Минска.

Предлагается вам отметить смерть известного писателя В.Г. Короленко следующим образом:

В клубах: 10/1-22 года провести вечера, посвященные памяти Короленко, примерно по программе: доклад о жизни и деятельности Короленко, чтение произведений Короленко с разбором; библиотекаам вывесить по всем отделениям список произведений Короленко и литературу о Короленко. Стараться в докладах и в подборе книг подчеркнуть писателя Короленко как типичного представителя революционного народничества. Докладчиков по возможности отыскать и пригласить из членов клубов и привлечь раб[отников] библиотек.

Начальник отдела пропаганды

Сакратар

[3, арк. 42]

* Напісана ад рукі фіялетавамі чарніламі. Увесь астатні тэкст – машынапіс.

Дакумент №12**Праграма канцэрта, прысвечанага 1-й гадавіне працы хора БРК****Праграма канцэрту**

**Беларускага народнага хору пры Беларускаім рабочым клубе
пад кіраўніцтвам М.Равінскага ў суботу 2 снежня г[этага] г[оду]
а 8 да 12 гадз. увечары**

АДДЗЕЛ 1.**Хор выканае:**

Міжнародовы гімн	музыка Кастальскага*, Равінскага**	
Чачотачка		Народная
Ах ты, Нёман- рака		-
Гэй, паехаў сын Даніла		
Край наш бедны		Музыка
Завіруха		
Як я молада ў матулькі была		Народная
Зашумела дубравачка		-
Люблю наш край		Музыка
Жаўнер-саколік		Народная
Ой ты, вецер няспакойны		Народная

Антракт**АДДЗЕЛ 2.****Балет**

Балалаячны аркестр

Соло на скрыпцы «Прабуджэньне вясны» музыка БАХА.

Струнны квартэт

Беларуская канцэртная марсілёза
Масква

муз. Равінскага
Песня муз. Дэккер-Шэнк***

АДДЗЕЛ 3.

Хор выканае:

Каб я мела		музыка Равінскага
А што ў лесе стукнула	народная	музыка Равінскага
Свахачка да галубачка		-
Ой, высоча, высоча		-
Лявоніха		-
Зіма		-
А да ня пыл па дарожцэ папыляецца		-
Чаботы		-
Вясна		-
Галоп «У карчме»		-
Народная Беларуская Марсілёза		-

КАНЕЦ

Рэзалюцыя: «Бел. п/отд. на заключение программы. Худ. отдел. Зав. бел. отд. Разрешается. Н. Калевич»
[3, арк. 43].

* Кастальскі Аляксандр Дзмітрыевіч (1856-1926) – кампазітар, музыказнаўца, педагог, дзеяч рускай харавой культуры ў Маскве.

** Размяшчэнне слоў «Музыка» і «Народная» ўказана ў адпаведнасці з арыгіналам.

*** Дэккер-Шэнк Іван Фёдаравіч нарадзіўся ў 1825 г. у Вене. З 1861 г. у Расіі. Кампазітар у вобласці лёгкай музыкі (пісаў песні, аперэты), віртуоз ігры на гітары.

Дакумент №13

Аб'ява аб канцэрце 22 красавіка 1922 г.

Бел. Раб. Клюб

Юраўская, 19, быўшы «Акварыум»*

У суботу 22 красавіка адбудзецца Канцэрт-Вечар пры ўдзеле хору
Равінскага і лепшых мастацкіх сіл м. Менску

Летучая пошта, конфеці, сэрпанцін і інш.

Грае духавы аркестр.

Пры клубе Буфэт.

Пачатак а 10 гадзіне.

Сябры клубу карыстаюцца 50% скідкай.

Праўленьне

Рэзалюцыя: «Разрэшаецца к исполнению 19.04.1922 г. Пред. Репертуарной Комиссии Н.Калевіч»

[3, арк. 159].

* Дакумент змешчаны ў дадатках таму, што ў ім утрымліваюцца наступныя звесткі: «Юраўская, 19, быўшы «Акварыум».

Дакумент № 14

Прапановы па арганізацыі вечара, прысвечанага гадавіне Чырвонай арміі

Отдел Пропаганды Главполитпросвета предлагает с 22 по 25 февраля устроить вечера, посвященные годовщине Красной Армии.

Предлагается вам взять немедленно на учёт членов клуба, могущих и желающих принять участие в вечере. В учёт должны войти т.т., могущие рассказать на вечере воспоминания о своём участии в гражданской войне, в боях и т.п.

Примерная программа вечера:

1. Воспоминания участников гражданской войны с 17-21 года.
2. Пение красноармейских песен /коллективные и на сцене/.
3. Чтение.
4. Пьеса из красноармейской жизни или революционного характера и др.

Список для чтения:

Барбюс. – В огне. Свет.

Блок. – Двенадцать.

Вересаев. – На войне.

Гаршин. – Из записок рядового Ивана. Денщик офицера.

Гоголь. – Тарас Бульба.

Горький. – Солдаты.

Иванович. – Степан Ежин.

Куприн. – Поход. Поединок. Свадьба. Допрос. Ночная смена.

Пушкин. – Капитанская дочка.

Сенкевич. – Бартек-победитель.

Толстой. – Севастополь. Рубка леса. Казаки. После бала.

Политическая литература:

Речь тов. Троцкого на 9-м Всероссийском Съезде.

Бергман. – Российская Социалистическая Армия.

Троцкий. – Организация Красной Армии и др.

Начальник Отдела Пропаганды

Секретарь

Рэзалюцыя: «Паставіць сьпіску – 4 суботу, 25.ІІ, бязплатна для чырвонаармейцаў, а другім платна ці не, загадчыку выясніць у Гл.пал[іт]асьвеце. Рэжысэр і Рэгент апрацуюць і споўняць праграму». 20.ІІ.(падпіс)

[3, арк. 110].

Крыніцы і літаратура:

1. Беларускі Рабочы Клуб // Беларуская Энцыклапедыя. Т. 2. Мн., 1996. С. 455.
2. Беларускі Рабочы Клуб // Беларуская Савецкая Энцыклапедыя. Т. 2. Мн., 1970. С. 244.
3. НАРБ. Ф. 537, воп. 1, спр. 4.
4. НАРБ. Ф. 537, воп. 1, спр. 1.
5. НАРБ. Ф. 42, воп. 1, спр. 66.
6. Беларуская Энцыклапедыя. Т. 13. Мн., 2001. С.192.
7. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т. 6, кн. 1. Мн., 2001. С. 37.
8. Савецкая Беларусь. 1923. 22 мая.
9. НАРБ. Ф. 537, воп. 1, спр. 6.
10. НАРБ. Ф. 537, воп. 1, спр. 2.
11. НАРБ. Ф. 537, воп. 1, спр. 5.
12. НАРБ. Ф. 537, воп. 1, спр. 9.
13. НАРБ. Ф. 42, воп. 1, спр. 1018.
14. НАРБ. Ф. 537, воп. 1, спр. 11.

В.М. Корсак

**ПУБЛІКАЦЫЯ ТЭСТАМЕНТА МІКАЛАЯ
БІЛЬДЗЮКЕВІЧА, ПАДКАМОРАГА ПАРНАЎСКАГА**

У НГАБ у дакументах Мінскага земскага суда за 1710-1763 гг. выяўлены шэраг тэстаментаў, з якіх намі абраны тэстамент Мікалая Більдзюкевіча 1710 года. Тэстамент у Вялікім княстве Літоўскім быў прававым актам ці распараджэннем, складзеным па вызначанай форме пра асабістую маёмасць на выпадак смерці. Асоба, якая жадала скласці тэстамент, павінна была выказаць сваю волю ў прысутнасці земскага ці гродскага ўрада адпаведнага павета [1]. Тэстаменты могуць быць цікавымі не толькі для гісторыкаў ці культуролагаў, але таксама з'яўляюцца крыніцай для даследаванняў філолагаў, у дадзеным выпадку для даследаванняў асаблівасцей польскай мовы XVIII стагоддзя на тэрыторыі былога Вялікага княства Літоўскага.

Польская мова на паўночна-ўсходніх землях, гэта значыць на тэрыторыі былога Вялікага княства Літоўскага, называецца некаторымі польскімі лінгвістамі «*dialektem kresowym*». Ён з'явіўся за межамі польскай этнічнай тэрыторыі ў выніку кантактаў польскага насельніцтва з руска- і беларускамоўным, што і вызначыла асаблівасці гэтага дыялекту і яго адрозненні ад польскай мовы, якія захаваліся і да сёння. У нашым артыкуле мы выкарысталі напрацоўкі з магістарскай працы Надзеі Русецкай «*Interferencja językowa na przykładzie XVIII-wiecznych opisyw parafii dekanatu wileńskiego*», якая была абаронена на факультэце

польскай мовы ў Варшаўскім універсітэце. Праца прысвечана праблеме моўных кантактаў (менавіта польскай і беларускай моў) і моўнай інтэрферэнцыі, распавядае пра асаблівасці мовы (polszczyzny kresowej) рукапісаў – апісанняў парафіі 1784 года, у тым ліку пра арфаграфічныя і словаўтваральныя асаблівасці [2].

Варта спыніцца на некаторых арфаграфічных асаблівасцях рукапісу тэстаменту Мікалая Більдзюкевіча.

У гэтым тэстаменце можна адзначыць іншую, чым у сучаснай мове, функцыю вялікай літары – экспрэсіўную, такім спосабам той, хто запісваў дакумент, вылучаў важныя з пункту гледжання эмацыянальнай афарбоўкі словы. З вялікай літары пісаліся не толькі ўласныя імёны: Mikołaj Bildziukiewicz, Bogumiła Rudnicka, але таксама і словы рэлігійнай тэматыкі: Kosciele, Stworcem Zbawicielem, формула «W Imie Trojcy przenaświęszey Oyca, Syna y Ducha», назвы роднасных сувязей: Oyca, Rodzica, Corka, Dziadowskiego przywiązania, назвы чыноў і заняткаў: Woyta Wilenskigo, Starosto Starodubowskim, Łowczego Lidzkiego, Sekretarza, Kucharz, іншыя словы: Zielonym Suknem, Talarow, Złoty, Konmi, Tysiąc Siedmset Czwartego.

Наступнай асаблівасцю дакумента з’яўляецца абазначэнне гукі [j]. Паміж галоснымі, пасля прыставак на зычную перад галоснай і на пачатку слова перад галоснай выступае «і», у іншых выпадках (на канцы слова, перад зычнай у сярэдзіне слова, пасля «с» перад галоснай) «у»: Mikołai, iest, obiąwszy, Michałowskiey, swoy, przenaświęszey, iednostayna, naymilszych, Dyspozycyi, Aktykacya.

Характэрнай рысай арфаграфіі XVIII стагоддзя, ў тым ліку і тэстаменту Мікалая Більдзюкевіча, з’яўляецца падвоянае напісанне зычных (так званае «наследаванне» іншамоўнай арфаграфіі, пра якое піша Надзея Русецкая): Główny, Datt, Złoty, Summy.

У гэтым дакуменце ў асноўным паслядоўна ўжываюцца літары «ę» і «ą»: Tysiąc, się, Iastrzębskiego, następnie, obrządkiem, zagarnięty, аднак назіраем таксама выпадкі фанетычнага напісання: Imie, Starosto, у дадзеным рукапісе няма прыкладаў, якія б адлюстроўвалі раскладанне насаваў галосных на два гукі «on», «em».

Што датычыцца адлюстравання на пісьме гукі [u] з дапамогай літары польскага алфавіта «u», то мы адзначаем толькі адно слова ў гэтым тэксце – różne, у астатніх выпадках назіраем блытаніну «u» з «o», ні ў канчатках, ні ў слове Kosciół «u» не паяўляецца.

Назіраецца таксама непаслядоўнасць ва ўжыванні літар «ś» і «ć» для абазначэння мяккіх польскіх гукаў: wszechmocność, własność, przedwieczności, але opatrznosci, opatrnością, świadka.

Непаслядоўна ў рукапісе ўжываецца літара «ż»: różne, dożyłemu, zegnając, але яна паяўляецца ў дыграфіях cz і sz, хця толькі ў

асобных выпадках: *naymilszych, nikczemnością, oczy, ale nikczemnym, przenaświętszey, obiawszy.*

Мяккасць [n] у тэксце перад зычнымі не абазначаецца: *Chrześcianskim, Konmi, Oginskiego.*

Трэба таксама адзначыць злітнае напісанне прыназоўнікаў, часціц і злучнікаў з іншымі словамі (у тэксце, які мы разглядаем, большасць выпадкаў такога напісання мы выправілі згодна з сучаснымі правіламі арфаграфіі, каб больш лёгка можна было чытаць тэстамент): *uwszystko, uktozego, niewiem.*

У тэстаменце прысутнічаюць лацінскія юрыдычныя тэрміны (*comparendo personaliter, thenor seguitur, lure naturalis succesyno, postfata* і інш.), а таксама шмат скаротаў, якія пастаянна паўтараюцца: JP – Jegomosc Pan альбо Jeymosc Pani, Mca – Miesiąca.

У заканчэнні звяртаем увагу на асаблівае напісанне, у параўнанні з сучаснымі правіламі, слова *małżaka (małżonka)* праз «a», хаця прыметнік пішацца праз «en» *małzenski.*

Тэстамент Мікалая Більдзюкевіча, падкаморага парнаўскага

Aktykacya Testamentu Mikolaia Bildziukiewicza podkomorzego Parnawskiego

Roku Tysiąc Siedmset Dziesiątego –

M[iesia]ca Januaryi Czternastego dnia

[Apk.13]. Przed Nami Sędziami na Trybunał Główny w Wielkim Xięstwie Litewskim z Woiewodztw Ziem i P[owiato]w obranemi *comparendo personaliter.* J[egomosc] P[an] Jozef Bildzukiewicz Testament Oyca swojego Mikolaia Bildziukiewicza podkomorzego Parnawskiego *ad Acta* podał ktorego *thenor seguitur.* W Jmie Troycy przenaświętszey Oyca Syna y Ducha S[więtego] Amen. Jako kazdy człowiek ziący natym padole więcej niczem nie iest iak czołgaiącym się robakiem nikczemnym; uwszystko w pod oczy nasze podpada, iest to nikczemnością lubo więcej niema nad samo, tylko wieczność ktora nas kazdego czeka, y niezwłocznie my ią osiągnąć powinniśmy – Ta to właśnie nikczemność mnie starcowi nadto poznych lat dożyłemu y rozne wypadki y doswiadczenia przebyłemu dała się czuć naysilniey: zwłaszcza po opuszczeniu s[więtey] p[amięci] Rodzica mego J[egomosci] P[ana] Tomasza Bildziukiewicza Sekretarza J[ego] K[rolewski] mosci podowczas Woyta Wilenskigo posiadaiącego za nadaniami nayiasniejszego Krola Władysława Czwartego fortunę zowiąco się Rybiszki z gruntami Kupryanowskim y Rudominowskim z należnemi do onego oboiey płci Chłopami w wo[jewo]dztwie Wilenskim pod miastem J[ego] K[rolewski] mosci Wilnem sytuowanej przy ktorey y mnie iedna włoka gruntu [apk.13, адв.] tu wyznaczona, uktozego to s[więtey] p[amięci] Rodzica mego po zgonie pierwotney miłey mey małżaki J[eymosci] P[ani] Bogumiły Rudnickiey Bildziukiewiczowey pozostała Córka moia zesła już J[eymosc] P[ani] Halska Sulistrowska Rudominowa Dusiacka Staroscina Starodubowska wzrost swoy wzięła y przez tegoz s[więtey] p[amięci] Rodzica mego a swego dziada związkiem małzenskim spoiona Została y przez to stała się Dworu Jego y maiątku powiernicą – niewiem czy to z woli rozrządzaiącego nami Stworcy czyli tez z grymasow podeszłego wieku Rodzica mego nastalo Zem posmiał bez woli

Jego Zawrzec powtorne Związki małzenskie, lub z zbytniego ku mey corce a swey wnuce Dziadowskiego przywiązania lub tez Corka moia powodowana będąc własną miłością widząc oddalonego swego Rodzica, od ktorego powzięła swoy Zywołt przepomniawszy onim, a idąc za własnym swym przywiązaniem po zgonie s.p. Dziada swego, a mego Rodzica J[egomosc] P[ana] Tomasza Bildziukiewicza podowczas byłego woyskiego Derptskiego zawładawszy samowolnie ze swym małżakiem J[egomoscią] P[anem] Piotrem Rudomina Dusiackim Starosto Starodubowskim, y w swę dzierzawę obiawszy wprost mnie tylko iednemu takową to fortunę Rybiszki *Iure naturalis succesyo* przynależno y moią nawet własność włokę gruntu będącą bez mego na to zgłoszenia się y dozwoleń posmiały w postronne wybyc ręce – Jednakowoz będąc Ia przy schiłku wieku mego y różne przenosząc swiatowe kariery, pomniąc na wieczność gdzie przed Stworem Zbawicielem naszym stanąc y Rachubę Ciągłego zywotu mego zdac przydzie a naybardziej niechcąc wskrzeszać prochow Rodzica mego y Corki mey gdyż wtem iednostayna stanęła Jch wola y rachubę swą przed wszechmocną opatrznoscią zdac iuz musieli nim więc Ducha mego wyzionę y Duszę mą grzeszną oddam przedweczności ktora nas wszystkich za rowno tam sądzić będzie, będąc zdrowym na umysle nie wiedząc dnia ani godziny kiedy mnie wszechmocność do nocy powoła chwały zostawując naymilszych dwóch mych synow Jozefa y Franciszka, by tez ich nieszczęsa niepodała koleja y maiątek moy iakim mnie Stworca naywyższy ze swey opatrznosci [apk.14] obdarzył y ze względu s[więtey] p[amięci] Rodzica mego J[egomosci] P[ana] Tomasza Bildziukiewicza Woyskiego Derptskiego do wolnego Szacunku y rozporządzenia mego pozostał a przemocą zeszeley Corki moiey Rudominowey Dusiackiey, zagarnięty nie został następnie rozporządzam 1) [pri]mo Po wyisciu duszy mey z ciała Ciało moie grzeszne iako z ziemi pochodzi teyze Ziemi oddane bycz powinne y aby obrządkiem Chrześciańskim przy Kosciele Krasnosielskim pogrzebione zostało naymilszego przyjaciela mego J[egomosci] P[ana] Jana Jastrzębskiego Łowczego Lidzkiego upraszam yobliguję 2) [secun]do Folwark moy własny Mikuliczy zwany w Witebskim Wo[iewo]dztwie pod Bychowem będący *postfata* zeszełego oycy mego J[egomosc] P[ana] Tomasza Bildziukiewicza Woyskiego Derptskiego *Iuro successyo* mnie przyszyły z włoscianami oboiey płci osiadłemi takōż gospodarką przemennie w onym zaprowadzoną Bydłem, Konmi wszelką ruchomoscią wszystko to w rowny dział miłych mych Dzieci Jozefa y Franciszka Bildziukiewiczow zapisuię y oddaię a Takoz Summy za obligami będące, iako to: u J[asnie] W[ielmoznego] Jozefa Paca Woyskiego Mscislawskiego talarow bitych Holenderskiey Monety Tysiąc u J[asnie] O[swięconego] Xięcia Oginskiego pułkownika woysk Litewski[ch] takichze talarow sztuk Tysiąc pięćset Posagowey Summy po w Bogu zeszeley mey Zenie Annie Michałowskiey wniesioney u J[egomosci] P[ana] Antoniego Skalskiego z uczynionego między nami obrachunku na obligu pozostało takich ze Talarow Sztuk Siedmset pięćdziesiąt Co wynosi Trzy Tysięcy Dwiescia pięćdziesiąt Talarow dla tychze Synow moich zapisuię y przeznaczam 3) [ter]tio na pogrzeb moy może Święte y *Exequie* za duszę Rodzica moiego y całego Rodzenstwa Talarow sztuk pięćdziesiąt Ubogim y na Bractwo Szkaplena S[więte] w którym Ja zostaię takichze Talarow sztuk Dziesięć – Czeladce przy mnie zostaiącey Felicjanowi Szpakowskiemu, pokoioiwcu Żłotyich polskich Sto – Kucharzowi Macieiowi Łokszynskiemu Żłotyich takich ze Sto pięćdziesiąt – y Furmanowi Leonowi Zabłockiemu ktory mnie ciągle w drodze dopatrywał y naywierniey służył Żłotyich takichze Dwiescia przeznaczam – Na opłatę

tego J[egomosc] P[an] Jan Jastrzębski Łowczy w szkatule mey dębowey Zielonym Suknem okrytey pod łozkiem mym stoiącey naydzie y належыце подług mey woli y przeznaczenia wraz po zgonie moim wypłaci. [арк. 14 адв.] [quar]to Za exekutora tego moiego ostatniey woli rozporządzenia upraszam y przeznaczam J[egomosc] P[ana] Jana Jastrzębskiego Łowczego Lidzkiego a także J[egomosc] P[ana] Antoniego Skalskiego mostow[niczego] Oszmianskiego y J[egomosc] P[ana] Andrzeia Mostwiły strazn[ika] Mscislawsk[iego] Nakoniec błogosławiąc miłych mych synow, y zegnając mą Czeladkę y wszystkich mych pokrewnych y przyjaciół komu w kolwiek w pożyciu mym wykroczył darowania win proszę – Koncząc ninieysze me rozporządzenie przy uproszonych odemnie J[chmosci] P[anach] Pieczętarzy własno mą podpisuię ręką – Datt Tysiąc Siedmset Czwartego Roku m[iesi]ca Marca Dwodziestego piątego Dnia – U tego Testamentu podpisy czyniącego Testament y pieczętarzy temi wyrażają się słowy – Mikołay Bildziukiewicz podkomorzy parnawski – Ustnie y oczewisto proszony za pieczętarza do tej Testamentowey Dyspozycyi od J[egomosci] P[ana] Mikołaiа Bildziukiewicza podkomorzego Parnawskiego prawnie uczynionego podług prawa podpisuię się Adam Zambrzycki Stolnik Mins[ki]: – Ustnie y oczewisto proszony pieczętarz od wyz[ey] wyrazoney osoby do tej Testamentowey woli prawnie podpisuię się Nikodem Swiezynski podczaszy Oszmianski – proszony za swiadka od wyz[ey] wyrazoney osoby prawnie podpisuię się Mikołay Mostwiło Komor[nik] Mscislawski. – Ktory los takowy Testament za podaniem onego przez wyz[ey] wyrazoną osobę iest do Xiąg Tr[ybun]ału Głło[wnego] W[ielkiego] X[ięstwa] L[itewskiego] przyięty y wpisany [3].

Пераклад

Актыкацыя тэстаменту Мікалая Більдзюкевіча падкаморага парнаўскага тысяча семсот дзесятага года, месяца студзеня чатырнаццатага дня.

[Арк. 13]. Перад намі суддзямі на Галоўны Трыбунал у Вялікім Княстве Літоўскім, з зямель і паведаў ваяводстваў абранымі, стаўшы асабіста, Ягомосьць пан Юзаф Більдзюкевіч тэстамент бацькі свайго Мікалая Більдзюкевіча падкаморага парнаўскага да актаў падаў, змест якога наступны. У імя Троіцы найсвяцейшай Айца, Сына і Духа Святога Амінь. Як кожны чалавек, які жыве на гэтым свеце, ёсць нічым большым, як нікчэмным чарвяком, які поўзае. І ўсё, што ў вочы нашыя трапляе, нязначнае і больш няма нічога, толькі вечнасць, што кожнага з нас чакае, і няўхільна дасягнуць яе мы павінны. Менавіта гэтая нікчэмнасць мне старому, што дажыў да такіх позніх гадоў і перажыў розныя выпадкі і вопыты, далася адчуць мацней за ўсё асабліва пасля таго, як я пакінуў майго Бацьку Ягомосьць пана Тамаша Більдзюкевіча, сакратара Яго Каралеўскай Мосці, у той час войта віленскага, які валодаў паводле надання найяснейшага караля Уладзіслава Чацвёртага маёнткам, які завецца Рыбішкі, з землямі Купрыянаўскай і Рудамінаўскай з сялянамі абодвух палоў, што да яго належаць, які знаходзіцца ў ваяводстве віленскім пад горадам Яго Каралеўскай Мосці Вільняй, пры якім [маёнтку] і мне адна валока зямлі [арк. 13 адв.] тут вызначана, у светлай памяці Бацькі майго мая дачка, ужо памерлая, што засталася пасля смерці першай мілай маёй жонкі Яемосці пані Багумілы Рудніцкай Більдзюкевічавай; Хальска Сулістроўска Рудамінава Дусяцкая жонка старосты верадубаўскага, вырасла і гэтым жа бацькам маім, а сваім дзедам саюзам шлюбным была звязана і праз гэта стала двара яго і маёнтка даверанай асобай. Не ведаю, ці то з волі Бога,

які кіруе намі, ці з капрызаў сталага веку майго бацькі, здарылася, што пасмеў я без яго волі ажаніцца паўторна. Ці з-за празмернай да маёй дачкі, а сваёй унучкі дзедаўскай любові, ці дачка мая, якая кіравалася любоўю да сябе, бачачы адсутнасць свайго бацькі, ад якога яна ўзяла сваё жыццё, забыўшыся пра яго і ідучы за сваёй асабістай выгодай, пасля смерці дзеда свайго, а майго бацькі Ягомосці пана Тамаша Більдзюкевіча, які ў той час быў войскім дэрпцкім, самавольна заўладарыўшы са сваім мужам Пятром Рудамінай Дусяцкім страстам старадубскім, і ў сваю ўласнасць забраўшы маёнтак Рыбішкі, які непасрэдна мне толькі адзінаму законна па спадчыне належаў, маю нават уласнасць валоку зямлі, без маіх на то дазволу і ведама пасмелі ў чужыя аддаць рукі. Але я на схілку веку майго і займаючы розныя свецкія пасады, памятаючы пра вечнасць, дзе перад Богам Збавіцелем нашым стаць і разлік доўгага жыцця майго здаць давадзена, а больш не жадаючы кранаць праху бацькі майго і дачкі маёй, калі ў гэтым аднолькавая была іх воля і разлік свой перад усемагутнай вышэйшай волей здаць ужо павінны былі, перад тым як адпусчу дух свой і душу маю грэшную аддам Вышэйшай волі, якая нас усіх аднолькава там судзіць будзе, маючы здаровы розум, не ведаючы ні дня, ні гадзіны, калі мяне Усявышні пакліча да славы ночы, пакідаючы найлюбімейшых двух маіх сыноў Юзафа і Францішка, каб таксама іх нешчаслівая не спаткала дарога і маёнтка мой, якім мяне Творца найвышэйшы са сваёй вялікай волі [арк. 14] надзяліў і пасля Бацькі майго Ягомосці пана Тамаша Більдзюкевіча, войскага дэрпцага, да свабоднага валодання і распараджэння майго пакінуў, а памерлай дачкой маёй Рудамінай Дусяцкай захоплены не быў, наступным чынам распараджаюся: па-першае, пасля выхаду душы маёй з цела, цела маё грэшнае, што з зямлі паходзіць, той жа зямлі павінна быць вернута, і, каб абрадам хрысціянскім пры касцёле краснасельскім пахавана было, наймілейшага сябра майго Ягомосць пана Яна Ястрэмбскага, лоўчага лідскага, прашу і абавязваю. Па-другое, фальварак мой уласны Мікулічы званы, які знаходзіцца ў ваяводства Віцебскім пад Быхавам, які пасля смерці бацькі пана Тамаша Більдзюкевіча вайсковага дэрпцага, законна ў спадчыну мне дастаўся з сялянамі абодвух палоў, а таксама з гаспадаркай, мною заведзенай, быдлам, канямі, усялякай рухомай маёмасцю, усё гэта ў роўныя часткі мільым маім дзецям Юзафу і Францішку Більдзюкевічам запісваю і аддаю, і тое ж будзе з аблігамі, як гэта: у яго вялікасці Юзафа Паца войскага мсціслаўскага талераў бітых галандскай манеты тысяча, у князя Агінскага палкоўніка войск літоўскіх такіх жа талераў штук 1500 пасагавай сумы пасля ў Богу памерлай маёй жонкі Анны Міхалоўскай унесенай, у Ягомосці пана Антона Скальскага па заключаным паміж намі разліку на аблігу засталася такіх жа талераў штук 750, што складае 3250 талераў, для гэтых жа сыноў маіх запісваю і прызначаю. Па-трэцяе, на пахаванне маё святое і малітвы за душу бацькі майго і ўсіх братоў і сясцёр талераў штук 50 бедным і на брацтва Шкаплернае святое, у якім я застаюся, такіх жа талераў штук 10 – Чэлядзі, што пры мне застаецца, Феліцыяну Шпакоўскаму, пакаёўцу злотых польскіх сто – кухару Мацею Лакшынскаму злотых такіх 150 – і фурману Леану Заблоцкаму, які мяне пастаянна ў дарозе пільнаваў і найверней служыў, злотых такіх жа 200 прызначаю – на аплату гэтага Ягомосць пан Ян Ястрэмбскі лоўчы ў шкатулцы маёй дубовай, зялёным сукном пакрытай, якая стаіць пад маім ложкам, знойдзе і належным чынам згодна з маёй воляй і прызначэннем адразу пасля смерці

маёй заплаціць [арк.14 адв.]. Па-чацвёртае, за выканаўцу гэтага майго апошняй волі распараджэння прашу і прызначаю Ягомосць пана Яна Ястрэмбскага лоўчага лідскага, а таксама Ягомосць пана Антона Скальскага, мастаўнічага ашмянскага, і Ягомосць пана Андрэя Маствілу, стражніка мсціслаўскага. Нарэшце, благаслаўляючы маіх мілых сыноў і развітваючыся з маёй чэлядзю і з усімі маімі сваякамі і сябрамі, каго калі ў жыцці сваім пакрыўдзіў, прабачэння віны прашу. Заканчваючы, гэтае маё распараджэнне пры папрошаных мною Іхмосцяў панах пячатарах уласнай маёй рукой падпісваю – Датавана 1704 годам, месяца сакавіка 25 дня – У гэтым тэстаменце подпісы яго аўтара і пячатараў выражаюцца наступнымі словамі – Мікалай Більдзюкевіч падкаморы парнаўскі – Вусна і асабіста запрошаны пячатар ад вышэй згаданай асобы да гэтай тэстаментнай волі Ягомосцем панам Мікалаем Більдзюкевічам падкаморым парнаўскім па законе напісанага згодна з правам падпісваецца Адам Замбрыцкі, стольнік мінскі – Вусна і асабіста запрошаны пячатар ад вышэй згаданай асобы да гэтай тэстаментнай волі згодна з правам падпісваецца Нікадзім Свяжынскі, падчашы ашмянскі – Запрошаны сведкам ад вышэй згаданай асобы згодна з правам падпісваецца Мікалай Маствіла, каморнік мсціслаўскі. – Гэты тэстамент за паданнем яго вышэй згаданай асобай прыняты і ўпісаны ў кнігі Галоўнага трыбуналу ВКЛ.

Крыніцы і літаратура

1. Тэстамент // Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя. Т.2 / рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. Мінск: БелЭн, 2006. С. 661-662.
2. Nasza Gazeta [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://archiwum99.tripod.com/444/skarb.html> – Дата доступу: 12.12.2007.
3. НГАБ. Ф. 1769, воп. 1, спр. 2, арк. 13-14 адв.

А.А. Лашкевіч

АБ ЗАКЛАДЗЕ МАГІЛЁўСКАЙ «ВАГІ МЕСКАЙ» НА 4 ГАДЫ МІКІЦЕ ТУРУЦЕ

Прадстаўлены намі дакумент адлюстроўвае адзін з бакоў шматграннай дзейнасці гарадскога магістрата Магілёва ў першай палове XVII ст. Функцыі вызначаліся ў той час у асноўным на падставе магдэбургскага права, сукупнасці юрыдычных нормаў, што рэгулявалі саслоўна-прававое становішча гараджан ва ўмовах феадальнага грамадства. Апошнім гарантаваліся свабодныя заняткі рамяством, гандлем, земляробствам. Дазвалялася абіраць свой орган улады – магістрат, ствараць рамесныя аб'яднанні – цэхі. Перавод гарадоў Вялікага княства Літоўскага на магдэбургскае права пачаўся з канца XIV ст. Магілёў атрымаў яго ў 1577 г. Магілёўскі магістрат складаўся з войта, прызначаемага каралём (часцей за ўсё яго замяняў намеснік – лентвойт), бурмістраў, райцаў і лаўнікаў, абіраемых мяшчанамі. Ён займаўся справамі гарадскога кіравання

і выконваў функцыі крымінальнага суда, а таксама суда па маёмасных і цывільных спрэчках гараджан. Для вырашэння шэрагу пытанняў гарадскога жыцця, якія патрабавалі больш грунтоўнага абмеркавання, запрашаліся і ранейшыя члены магістрата. Яны прымалі ўдзел у ягоных пасяджэннях разам з дзеючым складам. Прыкладам гэтага можа служыць узгадванне ў дадзеным намі дакуменце «старай і новай рады». Магілёўскія мяшчане, як і жыхары іншых гарадоў, пашырылі самакіраванне, стварыўшы новы ягоны орган у выглядзе камісіі «присяглых паспалітых», які кантраляваў падаткаабкладанне і іншыя фінансавыя справы, заслухоўваў справаздачы па гэтых пытаннях. У нашым дакуменце маецца спасылка на «чалавека паспалітага» [гл. дадатак].

Дадзеная пастанова магілёўскага магістрата прысвечана вырашэнню менавіта фінансавых пытанняў. З мэтай пагашэння запазычанасці згадваемаму ў дакуменце Мікіце Туруце (прычым трэба адзначыць дзве тысячы коп грошай літоўскіх адпаведна роўныя 120 тыс. грошай, былі на той час даволі вялізнай сумай) аддалі апошняму на карыстанне гарадскую вагу – «пусцілі вагу мескую». Гэта значыць, што Туруце перадаваўся ва ўласнасць увесь прыбытак, што атрымліваўся з плацэжоў за яе карыстанне. Але ён павінен быў браць на свой кошт усе магчымыя выдаткі. Калі б магілёўскія ўлады вырашылі пазбавіць Мікіту Туруту права на атрыманне вышэйзгаданага прыбытку раней вызначанага ў дадзенай пастанове тэрміну, то яны былі б абавязаны пагасіць сваю запазычанасць.

У актавай кнізе Магілёўскага магістрата за 1628 г. Мікіта Турута ўзгадваецца яшчэ ў чатырох дакументах, якія змешчаны ў ёй [1, арк. 144 адв., 314-315, 509 адв., 615 адв.]. Адзін з іх пашкоджаны, таму немагчыма вызначыць ягоны сэнс. У трох іншых ён выступае як крэдытор, які пазычае магілёўскім мяшчанам Ваську Кулаку і Івану Барысавічу па дзве капы грошай літоўскіх (120 грошай), а Кандрату Стоме – 14 коп (840 грошай) [1, арк. 144 адв., 314-315, 615 адв.]. На падставе гэтых дадзеных можна выказаць меркаванне, што Мікіта Турута быў даволі багатым чалавекам. Магчыма, ён, як і шэраг іншых магілёўскіх мяшчанаў, займаўся гандлёвымі аперацыямі не толькі ў гарадах Вялікага княства Літоўскага, але і ў Лівоніі, Масковіі, Польшчы, ва Украіне і Чэхіі.

З прыведзенага намі дакумента вынікае, што Мікіта Турута быў не адзіным крэдытарам, альбо як тады казалі «даўжніком», магістрата, паколькі ў ягонай заключнай частцы гаворыцца аб парадку выплаты грошай іншым пазычальнікам. Адсюль можна зрабіць выснову, што гарадскія ўлады не заўсёды мелі дастатковы бюджэт для задавальнення мясцовых патрэб і таму вымушаны былі звяртацца за дапамогай да прыватных асоб, якія валодалі свабоднымі фінансавымі рэсурсамі.

Публікуемы намі дакумент знаходзіцца ў актавай кнізе Магілёўскага магістрата за перыяд 1 студзеня-30 снежня 1628 г. Дадзеная кніга ўтрымліваецца на захаванні ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі ў фондзе «Магілёўскі магістрат». Яна мае 1404 аркушаў і налічвае 1846

дакументаў. Да 1964 г. кніга захоўвалася ў фондзе № 517 Цэнтральнага дзяржаўнага гістарычнага архіва (г. Гродна). У 1964 г. гэты фонд перададзены ў Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў Беларускай ССР у г. Мінску. Да 1984 г. кніга ўваходзіла ў склад фонда № 1828 «Магілёўская гарадская ратуша». З 1984 г. – у фондзе «Магілёўскі магістрат» [1].

У магістрацкія актавыя кнігі заносіліся дакументы самага рознага кшталту: судовыя выракі па грамадзянскіх і крымінальных справах, пазыковыя абавязкі, запісы аб гандлёвых аперацыях з рухомай і нерухомай маёмасцю, скаргі, тэстаменты і інш., а таксама пастановы ўладаў Магілёва, прысвечаныя вырашэнню пытанняў гарадскога жыцця. Прыкладам апошняга можа служыць ніжэй публікуемы дакумент, які напісаны старабеларускім скорпісам.

Дадатак

Заплата долгов на вагу мескую (16.03.1628).

За сполным и згодным все старое и новое рады, слка постолитого и всех огульне мещан зезволенем пустили вагу мескую от сего нового року на чотыры годы по собе идучые до выбране двох тисечей коп литовских грошей, Никите Туруте винных, которою вагою и сумою з нее за чотыры годы выбраною, хоч бы и страту якую поднял, мает се контентоваты Никита и скасовавшы все sprawy, процессы правные до ураду и до всего места жадное потребы мети не мает ни до кого и ваги по чetyрех летех уступити, а если бы урад, запомогшыся на грошы, хотел бы вагу знову у себе мети для потреб меских мает ему Туруте две тисечи коп грошей литовских отложить.

А што се других должников дотычет, которые одни болш, а другие менш, на потребы меские позычыли, тым заплатити мает быты, змету которого выбрависы шафары мают половицу напрод тым, которые по сту коп дали, по пятидесяти коп, а што полтораства, тому сто коп, а потом каждому напoл давати, што с мает разумети по нождом [лете] од початку сего тисеча шестсот двадцат осмого року аж до [случного] всим [ушичении] и заплаты. [1, арк. 189-189 адв.].

Крыніцы

1. НГАБ. Ф. 1817, воп. 1, спр. 10.

Ю.А. Мыцык

ВІЛЕНСКІ ЛЕТАПІСЕЦ 1631 Г.

Назва гэтай польскамоўнай памятки, якая ахоплівае падзеі з 980 па 1631 гг., з'яўляецца ўмоўнай. Яна ўпершыню была знойдзена намі ў 1994 г. у неапісанай частцы архіва князёў Радзівілаў [1] і надрукавана ў перакладзе на ўкраінскую мову без каментарыяў у маладаступным выданні [2]. Памятка была напісана почыркам, які характэрны для першай трэці

XVII ст., а дакладней след яе стварэння можна аднесці відавочна да 1632 г. Аўтар датуе «цяперашні сойм» 1631 годам. Сапраўды ў тым годзе адбыўся апошні сойм у жыцці караля Рэчы Паспалітай Жыгімонта III (на ім была прынята пастанова носна праваслаўных, але без істотных саступак для іх). Аўтар нічога не гаворыць пра смерць Жыгімонта III у 1632 г. і пра абранне новым каралём яго сына і спадчынніка Уладзіслава IV. Пасля заканчэння сойму 1631 г. рыхтаваўся новы сойм, і праваслаўныя вырашылі скарыстаць сітуацыю, каб прынамсі аслабіць дыскрымінацыю праваслаўнай царквы.

Шляхта, казацтва і праваслаўнае духавенства стварылі блок з пратэстантамі і часткай каталіцкіх феадалаў. У той час быў, магчыма, і створаны кімсьці з членаў Віленскага Свята-Духаўскага праваслаўнага брацтва згаданы летапісец, які па сутнасці з'яўляецца гістарычнай даведкай па гісторыі праваслаўя ва Украіне і Беларусі, а таксама па гісторыі ўзаемаадносінаў праваслаўных з уніятамі. Дадзены летапісец, відаць, дапамог праваслаўным. Калі памёр Жыгімонт III, яны змаглі дабіцца кароны для Уладзіслава IV, які лепш за іншых кандыдатаў ставіўся да праваслаўнай веры. Хоць надзеі праваслаўных апраўдаліся далёка не поўнасцю, аднак удалося дабіцца прынамсі прызнання адроджанай праваслаўнай іерархіі, вяртання часткі царкоўнай маёмасці і г.д.

Невядомы аўтар летапісца пры яго напісанні выкарыстаў папулярныя ў той час у Рэчы Паспалітай хронікі XVI–пач. XVII стст. Аляксандра Гваньіні «Хроніка еўрапейскай Сарматыі» (Кракаў, 1611), Марціна Кромера і Мацея Стрыйкоўскага «Хроніка польская, літоўская, жамойцкая і ўсёй Русі» (Кёнігсберг, 1582), каралеўскі прывілей і лісты, дакументацыю Віленскага праваслаўнага брацтва і т.п. Летапісец зафіксаваў пазіцыі праваслаўнага сабора ў адносінах да каталіцызму і уніі, якія змяшчаюць шэраг значных арыгінальных дадзеных адносна падзей міжканфесійнай барацьбы, асабліва ў Вільні, урэшце са значнай памяткай беларускай гістарычнай думкі XVII ст. Зыходзячы з гэтага, прыводзім увесь яго тэкст у польскім арыгінале і ў ўдакладненым беларускім перакладзе разам са сціслым каментаром. Нязначныя фрагменты тэксту, што напісаны нечытальна, адзначаны намі значком (...)*. Спадзяемся, што чытача зацікавіць дадзены твор, тым больш, што да нашага часу дайшло, на жаль, вельмі мала беларускіх летапісаў.

Дадатак

«Spisanie na kształt rocznych dziejów, co się działo w Rusi od okrzesczenia się onej aż do tego roku i czasu i gdy się unia zaczęła, co zatym urosło z sumariuszem praw, przywilejów, nie będącym w uniej nadanych.

Roku 980¹. Ruś wiarę chrześcijańską przyjęli. Cromer, lib. 3, fol. 43 i o władzy patriarchi tamże wzmianka, że on im należnym zawsze był ojcem w Duchu i pasterzem prawdziwym. Władze patriarchie constantinopolitani od tegoż czasu. Strykowski (lib. 4. pag. 141, lib. 5, pag. 12. Eodem lib., pag. 173. Ibidem de eodem, lib. 6, pag. 271). Guagninus (tomo 2, fol. 203) i inne historykowie nieprzerwaną być ad do tego czasu twierdzą. Od którego czasu i praesentatio zaraz od Rusi do patriarchi zastąpiła.

Rok 1510. Synod się w Wilnie odprawował, na którym ve unione nec mentio.

Rok 1522. Zygmunt król aprobuje ten synod przywilejem swoim.

Rok 1550. Zygmunt August² poprzysięga te prawa.

Rok 1552. Uniwersał Zygmunta Augusta patriarchszą władzę ogłaszający. Eodem rege³ regnante incorporatio księstw Wołyń[skiego], Kijow[skiego] w Koronie Polskiej i confederatia warszawska.

Rok 1584. Onisiphor, metropolit⁴, porządki brackie stanowi i podpisuje.

Eodem anno registr bracki zaczął się wpisanie się szlachty.

Rok 1585. Przywilej ś. pamięci kr[óla] Stephana patriarchszą władzę uznawający⁵. Eodem anno uгода księdza arcybiskupa lwowskiego z władzą lwowskim⁶.

Rok 1587. Porządki brackie z druku na świat wydano⁷.

Rok 1589. Teraźniejszy kr[ól]⁸ jego m., pan nasz, metropolite i wszystkie duchowieństwo niezuniowan[e] w zachości i dostojęństwie z duchowieństwem zakonu rzymskiego zostawuje. Eodem anno patriarchsze Hyoremiaszowi⁹ uniwersałem swym władze w państwie tym uznawa.

Eodem anno bractwu pod posłuszeństwem patriarchszym przywilej daje.

Roku 1592. Przywilej jego kr[ólewskiej] m., w którym w dozor monaster ś. Trójcy oddaje burmistrzowi i rajcom, tudzież mieszczanom religiej graeckiej. Eodem anno metropolit Rohoza¹⁰ błogosłowieństwo daje na odprawowanie nabożeństwa w ołtarzu brackim popom brackim. Eodem anno bractwu naszemu pod tymże postanowieniem przywilej sejmowy, w którym i cerkiew murować pozwala.

Rok 1592. Burmistrzowie i rajcy poczynają praemdiecie (...) * czynić bractwu

¹ Тут цитується хроніка М. Кромера, яка падає пам'ятковому даті хришчєння Русі. На самій справі гэта падзея адбылася ў 988 г.

² Размова ідзе пра караля Рэчы Паспалітай Жыгімонта-Аўгуста, які кіраваў у 1548-1572 гг.

³ Тут гаворыцца пра Люблінскую унію 1569 г., але дата гэтай падзеі даецца памылкова.

⁴ Размова ідзе пра Анісіфара (Дзевачку), які быў кіеўскім мітрапалітам у 1579-1589 гг. Аўтар летапісца недакладна датуе зацвярджэнне мітрапалітам Анісіфарам статута рэарганізаванага Віленскага брацтва. На самой справе гэта адбылося ў 1588 г.

⁵ Размова ідзе пра Стэфана Баторыя, караля Рэчы Паспалітай, які правіў у 1576-1586 гг.

⁶ Маецца на ўвазе львоўскі праваслаўны епіскап у 1569-1607 гг. Гедэон (Балабан).

⁷ Размова ідзе пра статут Віленскага брацтва, які быў апублікаваны ў 1588 г., а пацверджаны канстанцінопальскім патрыярхам Ераміяй II, які быў у Вільні ў чэрвені 1587 г.

⁸ Размова ідзе пра караля Рэчы Паспалітай Жыгімонта III, які кіраваў у 1587-1632 гг.

⁹ Размова ідзе пра Усяленскага (Канстанцінопальскага) патрыярха Ерамію II Транаса, які быў на патрыяршым прастоле ў 1572-1579, 1580-1584 і 1587-1595 гг.

¹⁰ Размова ідзе пра Міхайлу (Рагозу), які быў кіеўскім праваслаўным мітрапалітам у 1589-1596 гг. У 1596 г. прыняў унію і стаў першым кіеўскім грэка-каталіцкім мітрапалітам (1596-1599).

naszemu, na co attestatia jest protopopy i namiestnika wileńskiego.

Rok 1594. Instructia na synod Brzeski od ich mm. pp. senatorów niektórych i szlachty pod posłuszeństwem patriarchi będących. Eodem anno synodalne błogosłownictwo inter alia i na murowanie cerkwie.

Temż czasy i insze listy od władyków są wydane od kr[óla] jego mć. confirmowane.

Rok 1595. Unia się zaczęła. Eodem anno oppressie nastąpiłi, o których kto resistebat protestatio i relatio jest maj 13 die eodem anni.

Rok 1596. Protestatio przeciwko uniej iz instructio zaraz do kr[óla] jego m. z synodu Brzeskiego wyprawiono, a ta unia tak się zaczęła i dla (?) których respectów przywilegia uniatów in anno 1592 et anno 1595 dane wiedzieć dają.

Eodem anno relatio różnych (...) * bratstwa iz (...) * aprilis 6 d. et 12.

Eodem anno protestatio o odjęcie ołtarza braskiego decemb. 29 d.

Eodem anno patriarcha o toż i przeciwko ks. metropolitowi juny 25 d.

Eodem anno list z tribunału do księcia Radziwiłła, wojewody i hetmana*, pisano, prosząc, aby tym persecutiam zabierał.

Eodem anno na gruntach szlacheckich cerkiew i monaster zaczął się budować i murować, na co są fundusze.

Rok 1598. Uniwersałem swoim jego kr[ólewski] m. pokój ab utriusq. waruje i processa prawne do zwrócenia się tego suspenduje.

Rok 1601. Protestatio zachodzi od pp. szlachty o otrzymaniu zaocznie decretu za dworem na skasowanie praw i przywilejów brackich zaoczne.

Eodem anno list trybunalski do jego m. pana kanclerza, aby się z wydaniem decretu tego zatrzymał.

Rok 1604. Protestatie indiversis subselys poczynione o zabranie potajemnie praw, przywilejów.

Rok 1605. Electia pp. starostów na generalnym zjeździe i instructia na sejm od ich m. pp. senatorów niektórych i pp. szlachty.

Eodem anno protestatio wniesiona na trybunał w Wilnie i w Kraków o wyniszczenie mandatów postarosty brackie.

Eodem anno dwa decrety trybunalskie, któremi nam prawa przysądziwszy, przy tych że prawach i przywilejach nas zachowają według constitutej roku 1588 fol. 469.

Roku 1607. Constitutia¹¹ o religiej graeckiej uspokojeniu stanęła i przywilej wydany tą constitutią naszą bractwo przy prawach zachowane jest, bo uniatowie in anno 1608, jako się pokazało, założone i żadnego przywileju i potwierdzenia nie mali.

Rok 1608. Protestatią jako się bractwo uprzywilejowane przeciwko nowemu uniatskiemu, a druga protestatio o toż się zanosi.

Roku 1609. Constitutia druga¹² o religiej graeckiej.

¹¹ На Варшаўскім сойме 1607 г. праймаў удзельнічаць удзельніца прыйняцця соймавай канстытуцыі (ухвалы), якая ў пэўнай ступені абараняла праймаўшую царкву ад ганенняў. Таксама 18.06.1607 кароль Жыгімонт III выдаў такі ж прывілей, якім гарантаваў правы і прывілеі Праваўшаўнай Царквы.

¹² На сойме 1609 г. была прынята яшчэ адна канстытуцыя, якая аблягчала стан Праваўшаўнай Царквы, але пры яе публікацыі Жыгімонт III распадзіўся ўнесці некарныя для праймаўшых карэктывы.

Eodem anno protestatio ks. Pocięja¹³, że przed trybunałem zupełnym sądzić się nakazano.

Eodem anno protestatio zaszyły poselskie o przywate compositi judicy a wyrzucenie słów pod czas drukowania, o co forum na trybunał nie wkładając w to sędziów duchownych.

Eodem anno dekretów trybunalskich trzy otrzymaliśmy, jeden, w którym nam prawa należne uznano, drugi w którym monaster ś. Trójce i cerkwie wszystkie, nie będące w uniej, przysądzone. Trzeci mandaty zadworne i assessorscy decret casujący, a to się stało nie mniej i dla constitucij cu (?) errore teo roku z druku wydanej.

Eodem anno protestatio przeciwko decretowi assessorskimi i relatio jako dekretowi assessorskiemu i relatio jaka obmowa od pp. szlachty na sądach assessorskich podana była.

Eodem anno i insze protestatie zeszyły.

Rok 1613. Protestatio jego m. kniazia Jana Ogińskiego i p.Obucha, posłów, że przy conclusiej sejmu o religiej graeckiej constitutia nie stanęła.

Roku 1614. Różne protestatio po różnych sądach poczynione, gdy ks. Rucky na metropolią nawiedzia¹⁴.

Rok 1618. Constitutio¹⁵ o religiej graeckiej i atestatia jego m. pana marszałka poselskiego, że processa wszystkie prawne suspensiował kr[ól] jego m. do przyszłego sejmu.

Rok 1619. Protestatio pp. posłów orszańskich, że o religuiej graeckiej specifice nie stanęła constitutia z obtestatią zaraz że w recessie położona.

Rok 1620. Constitutio¹⁶ stanęła reassumująca anni 1607 constitutią, a interim i processa prawne pokazowała i decretu zadworne, a decretów trybunalskich nigdzie nie kasowano.

Rok 1621. Decretami trybunalskimi dwiema uznano, że nam prawa, prawa i przywilegia służe. Rok 1623. Constitutio¹⁷ o religiej graeckiej, pokój ab utrimq. warująca, a processa prawne i suspensy od magistratu znosząca, a rajca wileński Iwan Szyczu i po dziś dzień w suspensie.

Roku 1624¹⁸. Między exorbitatiami religia grecka za exorbitantią przy (...)* i w Rozmowa idze pra Іпація (Пацяя), кіеўскага грэка-каталіцкага (уніяцкага) мітрапаліта ў 1600-1613 гг.

¹⁴ Размова идзе пра Юзафа Вельяміна Руцкага, кіеўскага грэка-каталіцкага мітрапаліта ў 1614-1637 гг. Віленскае праваслаўнае брацтва неаднойчы ўносіла скаргі на сойм на дзеянні Руцкага, у прыватнасці ў 1616 г.

¹⁵ На сойме 1618 г. былі выслуханы вымаганні праваслаўных, але значных рашэнняў не было прынята. Справа адкладалася да наступнага сойма, а ў канстытуцы гаварылася пра нязначную саступку: праваслаўных у той перыяд нельга было прыцягваць да суда ў царкоўных справах.

¹⁶ На сойме (лістапад 1620 г.) было закранута пытанне пра стан праваслаўнай царквы, пры гэтым асабліваю актыўнасць праявіла дэпутатыя Віленскага праваслаўнага брацтва. З прычыны турэцкай пагрозы сойм аднавіў канстытуцыю 1607 г., якая прыхільна ставілася да праваслаўных (таксама забараняла ганенні за веру).

¹⁷ У тым годзе была сапраўды прынята соймавая канстытуцыя, якая мала што давала праваслаўнаму насельніцтву, а тое, што давала, ніколі не паляпшала яго становішча. [3, с. 197].

¹⁸ На сойме 1624 г. праваслаўныя нічога істотнага не дасягнулі. Як бачна з соймавага рэзэсу 1624 г., нарады пра ліквідацыю знешняй небяспекі паглынулі амаль увесь час працы сойму, таму рэлігійныя пытанні адклалі да наступнага сойму [3, с. 198-199].

recessie sejmowym między inszemi położona.

Rok 1625¹⁹. Тоż się działo na sejmie i tego roku.

Rok 1627²⁰. Tego roku był sejm i constitutia o religiej graeckiej stanęło w recessie sejmowym uspokojenie obiecująca.

Rok 1629²¹. Także między exorbitatiami o religiej mówiono.

Rok 1631²². Тоż się dzieje i teraźniejszego sejmu. Przeciwno tedy tak jasnemu prawu takie exorbitantie dzieją się przywilejom, constitutiam, decretom w religiej naszej, które in scriptis podajemy».

Пераклад

«Спіс нахштальт летанісу таго, што адбывалася на Русі ад яе хрышчэння да таго года і часу і таго, калі пачалася унія і што затым сталася са спісам правоў, прывілеяў, дадзеных тым, хто не належаў да уніі.

Год 980. Русь прыняла хрысціянскую веру (Кромер, кн. 3, арк. 43). Там ёсць згадка і пра ўладу патрыярха, што ён ім заўжды быў належным бацькам у Духу і сапраўдным пастырам. Улада Канстанцінопальскага патрыярха ўсталявалася з таго ж часу (Стрыйкоўскі, кн. 4, стар. 141, кн. 5, стар. 12. Тая ж кніга, стар. 173. Там жа пра тыя ж, кн. 6, стар. 271). Гваньіні (том 2, арк. 203) і іншыя гісторыкі сцвярджаюць бесперапынную [традыцыю] аж да гэтага часу. Ад таго часу настала адразу ж прэзентацыя Русі да патрыярха.

Год 1510. У Вільні адбыўся сабор, на якім не было згадкі аб уніі.

Год 1522. Кароль Жыгімонт зацвердзіў сваім прывілеем гэты Сабор.

Год 1550. Жыгімонт-Аўгуст прысягнуў на тыя правы.

Год 1552. Універсал Жыгімонта-Аўгуста, у якім абвешчана патрыяршая ўлада. Там жа сцверджана інкарпарацыя Валын[скага] і Кіеў[скага] княстваў у Карону Польскую і Варшаўскую канфедэрацыю.

Год 1584. Мітрапаліт Анісіфар укладае і падпісвае брацкія парадкі. У той жа год пачаўся брацкі рээстр, куды ўпісвалася шляхта.

Год 1585. Прывілей святой памяці караля Стафана, якім прызнаецца ўлада патрыярха.

У той жа год пагадненне ксяндза львоўскага арцыбіскупа з львоўскім уладыкай.

Год 1587. Выданы ў свет з друку брацкія парадкі.

Год 1589. Цяперашні кароль, Яго Міласць, наш пан, пазбавіў мітрапаліта і ўсё духавенства неуніятаў у значэнні і роўнасці з духавенствам рымскага закону.

У тым жа годзе [ён] вызначае сваім універсалам уладу ў той дзяржаве патрыярху Яраміі.

У той жа год брацтву, што знаходзіцца пад патрыяршым паслушэнствам,

¹⁹ Соймы 1625 і 1626 гг. не прынялі нічога істотнага, што магло б палепшыць стан праваслаўных.

²⁰ Канстытуцыя сойму 1627 г. змяшчае паўторы тых пунктаў адносна Праваслаўнай Царквы, якіх праваслаўныя дабіліся на папярэдніх соймах.

²¹ У 1628 г. адбыўся адзін сойм, а ў 1629 г. – два, але ні на адным з іх не было прынята ніводнай пастановы адносна Праваслаўнай Царквы.

²² Сойм 1631 г. быў апошнім у жыцці Жыгімонта III, на якім была ўхвалена пастанова адносна праваслаўных, але без істотных наступак.

дае прывілей.

Год 1592. Прывілей Яго Каралеўскай Міласці, якім ён аддае манастыр св. Тройцы пад нагляд бурмістра і райцаў, а таксама мяшчан грэчаскай рэлігіі. У той жа год мітрапаліт Рагоза дае бласлаўленне на адпраўленне службы ў брацкім алтары брацкім папам. У той жа год нашаму брацтву, што існуе пад гэтым патрыяршым паслушэнствам, Яго каралеўская Міласць дае соймавы ўніверсал, у якім маецца і дазвол мураваць царкву.

Год 1592. Бурмістры і райцы пачынаюць чыніць перашкоды (...) * нашаму брацтву, на што ёсць атэстацыя пратапопа і віленскага намесніка.

Год 1594. Інструкцыя на Берасцейскі сабор ад іх міласці паноў дзеючых сенатараў і шляхты, што знаходзіцца пад патрыяршым паслушэнствам. У той жа год саборнае бласлаўленне мітрапаліта і іншага духавенства, паміж іншым і на змураванне царквы.

У той жа час і іншыя лісты ад уладзкіх выданняў, якія каралём яго міласці канфірмаваныя.

Год 1595. Пачалася унія. У той жа год пачаліся прыгнёты, аб якіх сведчыць пратэстацыя і рэляцыя ад 13 траўня таго ж года.

Год 1596. Пратэстацыя супраць уніі, якую з інструкцыяй адразу ж з Берасцейскага сабору да караля Яго Міласці адпраўлена, а тая унія так пачалася і для (?) тых рэспектаў былі дадзены прывілеі уніям у 1592 г. і 1595 г.

У той жа год рэляцыя розных (людзей) пра (...) * брацтву ад 6 і 12 красавіка.

У той жа год пратэстацыя адносна брацкага алтара ад 29 снежня.

У той жа год [пратэставаў] патрыярх з таго прыходу супраць ксяндза мітрапаліта ад 25 чэрвеня.

У той жа год ліст з трыбуналу да князя Радзівіла, ваяводы і гетмана, пісаны, якім просяць, каб ён перашкаджаў тым прыгнётам.

У той жа год на шляхецкіх грунтах пачалі будаваць і мураваць царкву і манастыр, на што ёсць фундушы.

Год 1598. Яго каралеўская міласць сваім універсалам гарантуе мір з абодвух бакоў і ўстанаўлівае законны парадак.

Год 1601. Прыбывае пратэстацыя ад паноў шляхты адносна завочнага атрымання дэкрэту па-за дваром адносна скасавання брацкіх правоў і прывілеяў завочна.

У той жа год трыбунальскі ліст да яго міласці пана канцлера, каб пачакаў выдаваць дэкрэт.

Год 1604. Прад'яўленне пратэсту ў судовым парадку адносна тайнага скасавання правоў і прывілеяў.

Год 1605. Элекцыя паноў старост на генеральным з'ездзе і інструкцыя на сойм ад іх міласці паноў дзеючых сенатараў і некаторых паноў шляхты.

У той жа год была ўнесена пратэстацыя на трыбунал у Вільні і Кракаве аб знішчэнні мандатаў брацкага падстаросты (?).

У той жа год два трыбунальскія дэкрэты, якімі нам права прысудзілі, пры тых жа правах і прывілеях нас абараняюць згодна з канстытуцыяй 1588 г., арк. 469.

Год 1607. Канстытуцыя аб грэчаскай рэлігіі была прынята і быў выдадзены прывілей. Гэтай канстытуцыяй наша брацтва захавалася пры правах, бо уняты

ў 1608 г., як высветлілася, не мелі ніякага прывілея ці пацвярджэння.

Год 1608. Пратэстацыя як упрывілеяванне брацтва супраць новага уніяцкага, таксама другая пратэстацыя з той жа нагоды ўносіцца.

Год 1609. Другая канстытуцыя аб грэчаскай рэлігіі.

У той жа год пратэстацыя ксяндза Пацея, што перад агульным трыбуналам абавязкова судзіцца.

У той жа год надышлі пасольскія пратэстацыі адносна прыватнага парушэння правоў (?) і пропускау слоў падчас друкавання, аб чым судзіць форум на трыбунале, не далучаючы да гэтага духоўных суддзяў.

У той жа год мы атрымалі тры трыбунальскія дэкрэты; у адным нам вызначана належнае права, другім – нам прысуджаны манастыр св. Тройцы і ўсе цэрквы, якія не ў уніі. Трэцім мандатам скасаваны задворны і асэсарскі дэкрэты, а гэтак сталася не менш і для канфірмацыі памылак, якія ў тым годзе выйшлі з друку.

У той жа год была падана пратэстацыя супраць асэсарскага дэкрэту і рэляцыі, як была падана скарга ад паноў шляхты на асэсарскіх судах.

У той жа год былі і іншыя пратэстацыі ўнесены.

Год 1613. Пратэстацыя Яго Міласці князя Яна Агінскага і пана Обуха, паслоў, аб тым, што па заканчэнні сойму не была прынята канстытуцыя адносна грэчаскай рэлігіі.

Год 1614. Розныя пратэсты па розных судах былі ўнесены, калі ксёндз Руцкі наведаў метраполію.

Год 1618. Канстытуцыя пра грэчаскую рэлігію і атэстацыя Яго Міласці пана пасольскага маршалка аб тым, што ўсе прававыя працэсы кароль, Яго Міласць, адклаў да наступнага сойма.

Год 1619. Пратэстацыя паноў аршанскіх паслоў, бо не была прынята спецыяльная канстытуцыя аб грэчаскай рэлігіі: зараз жа ў рэцэсіі пакладзена.

Год 1620. Была прынята канстытуцыя, якая рэзюміравала канстытуцыю 1607 г., а разам з тым адлюстравала і прававыя працэсы, і задворныя дэкрэты, а трыбунальскія дэкрэты нідзе скасаваны не былі.

Год 1621. Двумя трыбунальскімі дэкрэтамі вызначаецца, што нам служачь правы і прывілеі.

Год 1623. Канстытуцыя аб грэчаскай рэлігіі, якая гарантуе мір з абодвух бакоў, а працэсы, прававы і карны, (?) ад магістрата ліквідуе віленскі райца Іван Шыча, у цяперашні час адлучаны.

Год 1624. Паміж парушэннямі грэчаскай рэлігія; за парушэннямі пры (...) * і пакладзена ў соймавую рэцэсію паміж іншымі.

Год 1625. Тое ж самае адбывалася на сойме і ў гэтым годзе.

Год 1627. У гэтым годзе адбыўся сойм, і была прынята канстытуцыя аб грэчаскай рэлігіі, абяцаючы ў соймавай рэцэсіі далейшае ўладкаванне.

Год 1629. Таксама паміж экзарбітантамі гаварылася і аб рэлігіі.

Год 1631. Тое ж адбываецца і падчас цяперашняга сойму. Супраць такога выразнага права такія парушэнні робяцца супраць прывілеяў, канстытуцый, дэкрэтаў, якія стасуюцца з нашай рэлігіяй. І гэта мы падаем на пісьме».

Крыніцы і літаратура

1. Archiwum Główny Akt Dawnych. «Archiwum Radziwiłłów». Раздзел II.

Supplementum. № 461.

2. Мицик Ю. 3 новых документов до історії міжконфесійних відносин в Україні XVII-XVIII ст. // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. Вип. 1. Дніпропетровськ, 1994. С. 134-145.

3. Беднов В.А. Православная Церковь в Польше и Литве. Мн., 2002.

Ю.В. Нестерович

ОПТИМУМ УПОТРЕБЛЕНИЯ ТЕРМИНА «АРХЕОГРАФИЯ»

Слово «археография» употребляется в научном дискурсе не только в качестве наименования научной дисциплины, но и в качестве термина для обозначения ряда понятий. Такое использование слова «археография» сегодня тривиально и фигурирует, в частности, в разработках отечественных археографов [1, с. 63; 2, с. 111, 114].

Рассматривая вопрос в историко-научном разрезе, следует отметить, что первоначальное этимологическое значение слова «археография» – описание древних рукописей – в терминологическом обиходе советского научного сообщества было расширено и модифицировано: под археографией стали понимать опубликование («обнародование») исторических документов. Вместе с тем это слово, употребляемое в качестве термина для обозначения публикаторской деятельности (взятой с относящимися к ней знаниями) и наименования научной дисциплины, становится в научной литературе многозначным. М.С. Селезнев в конце 1950-х гг., придерживаясь употребления многозначного термина «археография», пояснял, что археография как вспомогательная научная дисциплина имеет относительную самостоятельность, хотя и зависит от археографии как практики издания документов [3, с. 21], т.е. публикаторской деятельности (эдиционной работы). В последующие годы в терминологическом обиходе советского научного сообщества полисемия слова «археография» была закреплена.

В.Д. Фарсоби́н рассматривал термин «археография» как многозначный, употребляемый в трех значениях: «а) отрасль научных знаний по подготовке к изданию документов; б) решение текстологических задач; в) одна из проблем информатики – описание памятников письменности» [4, с. 222].

В.А. КондрагьевиВ.М. Хевролинавначале 1970-х гг. констатировали, что в термин «археография» «...вкладывается различное его понимание. Во-первых, под ним понимают специальную историческую дисциплину, изучающую и разрабатывающую теорию, методику и историю издания документов – именно в такой формулировке дано определение термина

археография» в «Кратком словаре архивной терминологии» (М., 1968); во-вторых, комплекс работ по собиранию, классификации, описанию и изданию письменных (а иногда и печатных) источников; в-третьих, как теоретические взгляды, так и практическая деятельность по изданию исторических документов». Они считали, что употребление термина «археография» в значении указанного комплекса работ является неточным [5, с. 147–148].

В теоретических разработках по археографии 1970-2000-х гг., в ходе дискуссий по проблемам археографии во второй половине 1970-х гг. на страницах журнала «Советские архивы» и в начале 2000-х гг. на страницах журнала «Отечественные архивы» не была преодолена многозначность термина «археография», не выработано также и оптимальное значение его употребления. Хотя на важность преодоления этой многозначности указывал еще классик советской археографии С.Н. Валк [6]. Мы также уделяли внимание рассмотрению этой теоретической проблемы [7; 8]. Анализ материалов проведенных дискуссий и других трудов по теории археографии показывает на нечеткое (в большинстве случаев) усвоение теоретиками археографии эпистемологического понятийного аппарата. В них, в частности, не различаются понятия научного знания, научного познания и научной деятельности.

М.Ф. Шумейко, следуя за точками зрения С.Н. Валка, С.О. Шмидта, Е.М. Добрушкина и ссылаясь на их работы [9, с. 8-9; 10, с. 136-138; 11, с. 12], склонен рассматривать археографию «как специфическую отрасль знания, которая содержит в себе археографию и как научную, и как учебную дисциплину, а также практику издания документов как исторических источников» [1, с. 71]. Однако отрасль знания – и есть не что иное, как научная (и учебная) дисциплина. В данном случае приемлемо вести рассуждение об археографии как сфере рациональной деятельности, но не отрасли знаний. Не вдаваясь в основы дисциплинарной структуры науки, в структурно-уровневую иерархию научной деятельности, заметим, что область исследования (область научного познания) включает знания, методы и уровни познания – эмпирические и теоретические, но не практические. Практический уровень адекватно выделять для научной деятельности, но не для научного познания, относительно которого выделяемы уровни и методы познания. Археографическая работа является составной частью научной деятельности, поскольку она осуществляется для обеспечения ученых материалами для исследования. Однако археографическую работу (т.е. практическую деятельность) неприемлемо включать в определённую область исследований («отрасль знаний»), охватывающую лишь эмпирический и теоретический уровни познания.

Во избежание логических противоречий термин «археография» не

следует употреблять как в значении научной дисциплины, в рамках которой изучается археографическая работа и разрабатываются принципы, методы и приемы ее осуществления, так и в значении комплекса работ по собиранию, описанию и подготовке к печати (а в условиях информационного общества – и для публичного электронного оборота) документов и нарративных материалов. Для обозначения последнего понятия оптимальным будет использование другого термина – «археографическая работа». Обозначение научной дисциплины представляет собой, собственно, не термин, а наименование, которое при употреблении на письме (в отличие от закреплённого в научном обороте термина) берётся в кавычки. Термин «археография» представляется не вполне точным употреблять и в значении специфической области культуры [12, с. 18], и в значении сферы общественной деятельности, которая включает археографическую работу и ее исполнителей (субъектов): историков, археографов, архивистов [13], поскольку для употребления этих понятий уместно ввести термин «сфера археографии».

Поскольку понятие археографии как сферы общественной деятельности либо области культуры следует рассматривать как понятие не только теории археографии – оно также востребовано в социологии и культуроведении (коль скоро для его образования применяются понятия этих отраслей науки), то уместно попытаться выделить оптимум значения термина «археография», наличествующий в трудах и разработках именно археографии.

В трудах по истории археографии, в том числе отечественных (в частности, в 11-м параграфе «Очерков архивного дела в Беларуси (XVI–1991)» [14], в защищенной диссертации «Развитие археографии в БССР» [15]), «стихийно» сложилось и является весьма распространенным использование понятия археографии как археографической работы (и шире – археографической деятельности, т.е. деятельности, включающей, кроме археографической работы, и деятельность по её координации), взятой вместе с археографическими знаниями (знаниями об истории, методике, теории и практике археографической работы). Такое понятие классифицируемо логико-эпистемологически как идеализированный теоретический объект познания. Оно включает компонентом не только археографическую работу (не ее результаты, прежде всего – археографические публикации) и археографические знания, но управленческую деятельность по организации и координации археографической работы. Именно такое «историко-археографическое» преломление значения для термина «археография» (употребление его в значении археографической деятельности взятой вместе с археографическими знаниями) представляется оптимальным для употребления и в других разделах археографии как научной дисциплины.

Исходя из вышеуказанного («историко-археографического») значения термина «археография», археографию имплицитно следует рассматривать как сферу, искусственно выделяемый комплекс элементов общественной (главным образом – научной) деятельности, не образующих единого целого, но зависящих один от одного (т.е. такой комплекс элементов неадекватно рассматривать как сферу деятельности). Употребление слова «археография» в трудах по археографии в вышеуказанном значении позволяет использовать его для обозначения целого ряда элементов, не перечисляя их по отдельности. Вместе с тем при таком употреблении не преодолевается полностью дублирование термином «археография» терминов «археографическая работа» и «археография как научная дисциплина».

В рамках документоведения и архивоведения – научных дисциплин, близких к археографии в плане того, что в них разрабатываются методы предоставления документальной информации пользователю, тем же термином, (соответственно, «делопроизводство» и «архивное дело») обозначают как определённую совокупность работ, так и сферу (отрасль) деятельности, связанную с такими работами [16, с. 5-8; 17, с. 56]. В данном примере во избежание многозначности представляется оптимальным использовать термины «сфера делопроизводства», «сфера архивного дела». В терминологическом обороте археографии для обозначения комплекса работ имеется термин «археографическая работа». Вместе с тем, термин «археография» используется для обозначения как научной дисциплины, так и сферы деятельности, связанной с археографической работой (коль скоро такую сферу приемлемо выделять), а также и для обозначения комплекса кратных ей элементов, и сферы деятельности, с ней связанной. Для соблюдения принципов и правил формирования научной терминологии – принципов однозначности и непротиворечивости терминологии ([18, с. 8; 19, с. 159]) понятие такой сферы целесообразно обозначать отдельным термином – «сфера археографии» («сфера археографической работы»).

Таким образом, если приемлемо выделять сферу рациональной деятельности, связанной с археографической деятельностью (сферу, включающую археографическую работу по поиску, описанию и подготовке к опубликованию археографического материала) знания, вырабатываемые в рамках археографии как научной дисциплины относительно таких работ, её субъекты (учреждения, в которых такая работа осуществляется) и не обозначать эту сферу термином «сфера археографии», то в целях избежания многозначности терминологии понятие археографии как археографической деятельности, взятой вместе с археографическими знаниями, представляется не только искусственным, но и излишним в понятийном аппарате археографии. Если же не выделять такую сферу деятельности и не обозначать её приведённым термином, то использование такого понятия является непротиворечивым. В

этом случае оптимально для термина «археография» в рамках археографии представляется его употребление в значении археографической деятельности, взятой в комплексе с археографическими знаниями.

Літаратура

1. Шумейко М.Ф. Белорусская археография XIX – XX вв. (Проблемы теории, истории, методики). Мн., 2007.
2. Латушкін А.М., Яцкевіч З.Л. Малапрыстасаваныя для практычнага выкарыстання рэкамендацыі // Беларускі археаграфічны штогоднік. Вып. 4. Мн., 2003.
3. Селезнев М.С. Предмет и вопросы методологии советской археографии. М., 1959.
4. Фарсобин В.В. Источниковедение и его метод. Опыт анализа понятий и терминологий. М., 1983.
5. Кондратьев В.А., Хевролина В.М. Некоторые вопросы теории советской археографии // Труды МГИАИ. Т. 29. Актуальные проблемы архивоведения, археографии и документоведения. М., 1972.
6. Валк С.Н. Избранные труды по историографии и источниковедению. СПб., 2000.
7. Базавая тэрміналогія па археаграфіі // Архівы Беларусі на рубяжы XX–XXI стст.: гісторыя, стан, перспектывы развіцця. Міжн. нав.-практ.канф. Мінск, 8-9 лютага 2000 г. Мн., 2001.
8. Добрушкин Е.М. Основы археографии: Учебное пособие. М., 1992.
9. Современные проблемы советской археографии (к итогам дискуссии в журнале «Советские архивы») // Советские архивы. 1979. № 6.
10. Шмидт С.О. Некоторые вопросы развития советской археографии // Археографический ежегодник за 1978 год. М., 1979.
11. Добрушкин Е.М. Основы археографии: Учебное пособие. М., 1992.
12. Степанский А.Д. Археография – наука о публикации архивных документов // Историки и архивисты: сотрудничество в сохранении и познании прошлого в интересах настоящего и будущего. Межд. научн. конф. 26–27 ноября 1997 г. Доклады и тезисы научных сообщений. М., 1997.
13. Нестерович Ю.В. Об определении социокультурного («общественного») статуса археографии // Вестник архивиста. 2005. № 5-6. С. 20-25.
14. Жумарь С.В., Карев Д.В., Шумейко М.Ф. Очерки истории архивного дела в Беларуси (XVI – 1991). Мн., 1999.
15. Несцяровіч Ю.У. Развіццё археаграфіі ў БССР (1919–1991 гг.). Аўтарэферат дыс. на суісканне вуч. ступ. канд. гіст. навук. Мн., 1998.
16. Ватолина М.В. Организация работы с документами. Ростов-на-Дону, 2004.
17. Бобылёва М.П. Эффективный документооборот: от традиционного к электронному. М., 2004.
18. Исаев Г.Н. Синтез определений понятий в области качества функционирования информационных систем // Научно-техническая информация. Сер. 1. 2006. № 9.
19. Смалянчук А. Да праблемы асабістай тэрміналогіі гістарычнай навукі // Гістарычны альманах. Т. 9. Гародня, 2003.

Ю.В. Нестерович

ПРОБЛЕМА СООТНЕСЕНИЯ АРХЕОГРАФИИ И ПРИКЛАДНОЙ ТЕКСТОЛОГИИ: ОЧЕРЧИВАНИЕ И ТОЧКА ЗРЕНИЯ НА ЕЕ РАЗРЕШЕНИЕ

Проблема соотнесения археографии и прикладной текстологии включает четыре аспекта: соотношение предметных полей и дисциплинарного статуса данных научных дисциплин, установление адекватности характеристики эдиционной работы текстологов и ее результатов, соответственно как «археографической работы» и как «археографической публикации». Первые два аспекта проблемы носят дисциплинарный, эпистемологический и научно-методологический характер, вторые два – в значительной степени и терминологический. Целесообразность установления такой адекватности связана с тем, что работа текстологов по подготовке литературных памятников к опубликованию (научная эдичия литературных памятников) совпадает по содержанию в значительной степени с эдиционной археографической работой, а по объему является ее частью. В связи с этим с точки зрения теории археографии и эпистемологии представляет интерес рассмотрение целесообразности «охвата» эдиционной работы археографов и текстологов и ее результатов понятиями – эдиционной археографической работы и археографической публикации.

Сложность разрешения проблемы соотнесения археографии и прикладной текстологии «усугубляется» тем, что археографию и текстологию относят к различным отраслям науки (системам научных дисциплин). Первую обычно относят к так называемой исторической науке («Археография – прикладная историческая дисциплина, разрабатывающая правила и методы издания исторических источников» [1, с. 94]), хотя в последнее время все чаще ее статус устанавливают неопределенно («Во второй половине XIX–начале XX в. археография окончательно оформилась как научная дисциплина» [2, с. 11]); вторую (т.е. прикладную текстологию) – к филологии.

Текстологическое исследование не обязательно сопровождается публикацией подвергнутого научной обработке памятника письменности. Некоторые ученые не склонны рассматривать результаты эдиционной работы текстологов как археографическую публикацию. В частности, С.И. Котков, обосновывая задачи лингвистического источниковедения по подготовке к изданию памятников письменности для нужд лингвистики, для обозначения такого результата использовал термин «лингвистическое издание» [3; 4]. Различение археографических и лингвистических изданий зиждется на различии объектов археографической и прикладной текстологической работы, когда ими

берутся, соответственно, исторические документы и литературные памятники. Однако если формулировать эти объекты шире (для археографической работы – археографический материал, к которому относятся и публикации документов и нарративных материалов, а не только документы и нарративные материалы; для прикладной текстологической работы – памятники письменности, к которым относятся не только литературные памятники), а также если исходить из тезиса о том, что археографические публикации рассчитаны не только на историков, то целесообразность такого размежевания нивелируется.

М.Ф. Шумейко придерживается точки зрения на различие текстологии и археографии в зависимости от характера публикуемых материалов в рамках этих областей исследований: «К исторической дисциплине «археография» очень близка (зачастую совпадает с ней) филологическая дисциплина «текстология». Границы между ними определяются характером публикуемых материалов: текстологи работают преимущественно с литературными произведениями (художественными, публицистическими, научными), а археографы – с документами юридического, делового, бытового характера» [5, с. 66]. Заметим, что подобное разграничение объектов изучения (правда, для других областей исследований) проводил еще классик российской дипломатики Н.П. Лихачев, относя к объекту дипломатической палеографии источники делопроизводственного и актового характера, а к объекту палеографии – литературные, повествовательные памятники, [6, с. 10].

Вместе с тем М.Ф. Шумейко отмечает несовершенство различения текстологии и археографии в зависимости от характера публикуемых материалов («Как показывает археографическо-текстологическая практика, и эта граница представляется достаточно условной ввиду условности отнесения тех или иных объектов публикации к историческим источникам или литературе» [5, с. 66]). Тем самым критерий характера публикуемых материалов неоптимально брать в качестве основного для размежевания объектов публикации текстологии и археографии. Критерием, позволяющим размежевывать результаты эдиционной работы археографов и публикационной работы текстологов, оптимально считать, на наш взгляд, критерий цели эдиционной работы и содержания ее результата. Текстологи значительно большее и специальное внимание при подготовке материалов к публикации уделяют истории текста публикуемых материалов (которые представляют собой преимущественно памятники письменности), археографы же уделяют значительное внимание другим аспектам изучения публикуемых материалов, соответствующим палеографическому, дипломатическому, источниковедческому их изучению.

В.А. Черных исходит из «широкой» трактовки дисциплинарного

статуса археографии, объединяя археографию и прикладную текстологию в единую научную («специальную историко-филологическую») дисциплину, но при этом ограничивает объект археографической работы уникальными памятниками. Он утверждает, что «...с точки зрения «широкого» понимания археографии собственно археографическими публикациями следовало бы, наверное, называть изучение издания отдельных уникальных письменных памятников: летописей, юридических актов, рукописей научного, литературного, мемуарного, публицистического содержания...» [7, с. 26]. В соответствии с данной обоснованной концепцией археографии публикации литературных памятников, безусловно, относятся к археографическим публикациям. Однако проводимое Черных сужение круга археографического материала, используемого в археографической работе, не соответствует практике археографии, в которой объектами последней берутся массовые источники информации об исторических событиях.

Схожей (хотя не столь радикальной) позиции на соотношение археографии и прикладной текстологии в разрезе их дисциплинарного статуса придерживался и В.В. Фарсоби́н. Он отмечал: «По существу эти два направления исследовательской работы (лингвистическое источниковедение и археография) – единая научная отрасль. Даже термин «эдиция» или «эдиционная техника» не всегда употреблялся только применительно к процессу подготовки к изданию художественных текстов, а распространялся и на подготовку изданий вообще, в том числе и исторического характера» [8, с. 167].

А.Д. Степанский различает археографию и текстологию по характеру осуществления эдиционной работы «Специфической особенностью литературной текстологии является то, что она ориентирована, прежде всего, на переиздание оперативно публиковавшихся текстов, архивные оригиналы которых имеются далеко не всегда. Для исторической археографии характерен приоритет первоиздания перед переизданием». Степанский отмечает, что такое различие связано с принципиальной разницей между объектами эдиционной работы текстологов (литературные художественные, публицистические, научные произведения) и археографов (прежде всего официальные документы). Несмотря на имеющиеся отмеченные им различия, он рассматривает историческую «археологию» и филологическую «текстологию» как «две части единого целого, которые порой трудно отделить друг от друга» [9, с. 18].

Тезис об оптимальности характеристики результата эдиционной работы, имеющего различную область приложения (историческое, филологическое исследование), не связан с целесообразностью развития правил публикации с учетом специфики требований публикации,

востребованной историками, литературоведами и лингвистами. Такую целесообразность обосновывают, в частности, В.Т. Пашуто и Я.Н. Шапов [10, с. 5], [11, с. 8–21].

В.Н. Автократов утверждал, не дифференцируя, что «археография сформировалась в самостоятельную дисциплину», заимствующую «... свои теоретические заключения и основные методы публикационной работы... непосредственно из источниковедения и текстологии» [12, с. 43–44]. Несомненно, имеется близость, схожесть, либо даже единство методик археографии и прикладной текстологии, т.е. той части текстологии, в которой разрабатываются методы осуществления научной публикации (эдиции) памятников письменности. Вместе с тем у текстологов иная предметная направленность, чем у археографов: если для первых археографическая публикация – приложение к текстологическому исследованию, для вторых она – самоцель. Хотя заметим, что достаточно широко распространены и публикации исторических документов в качестве приложения к основной части, к историческому исследованию («Кастрычнік на Беларусі. Зборнік артыкулаў і матэрыялаў». Мн., 1927; Платонаў Р.П. Палітыкі. Ідзі. Лёсы. Грамадзянскія пазіцыі ва ўмовах нарастання ідэолага-палітычнага дыктату Беларусі 20-30 гадоў. Мн., 1996). Это связано с тем, что объект текстологии (текст памятника письменности) отличен от объекта археографии – разработки норм публикации исторических документов, и шире – археографической работы.

М.С. Селезнев отрицал всяческую целесообразность выделения в качестве области научной деятельности прикладной текстологии, отдельной от археографии, которая бы разрабатывала методы издания [13]. Согласно такой точке зрения любая разработка принципов и методов публикации исторических документов – прерогатива археографии. Тем не менее, разрабатываются правила издания лингвистических текстов, выходящие за пределы методики археографии.

Проведение различий между целевым назначением эдиционной работы археографов и текстологов (первая ориентирована на историческое исследование, вторая — на филологическое) предстает сегодня столь же тривиальным, как и проведение различий между объектами их эдиционной работы, который ограничен для текстологов литературными памятниками, а для археографов, в принципе, не ограничен. Соответственно различию в таком объекте целесообразно очертить и диапазон объектов методической разработки прикладной текстологии и археографии. Предметный диапазон прикладной текстологии ограничен разработкой методики публикации литературных произведений и тех из нарративных материалов (летописей, мемуаров и др.), которые рассматриваются как литературные памятники. Предметный же диапазон археографии

значительно шире: в рамках археографии разрабатывают методику публикации законодательных, делопроизводственных, статистических, актов, директивных материалов, а также и нарративных материалов, но в той степени, в которой это обусловлено потребностями проведения исторического исследования.

Д.С. Лихачев указывал, что «...текстология – не вспомогательная дисциплина разрабатывающая технику издания текста, а самостоятельная наука, изучающая историю текста произведений». Он отмечал: «Текстология в современном понимании возросла до пределов изучения текста отдельного памятника» [14, с. 549]. Вместе с тем Лихачев не ограничивал объект эдиционной работы текстологов исключительно памятниками письменности, лишь нарративными источниками, рассматривая в качестве такого объекта и памятники письменности, являющиеся источниками сведений об исторических событиях, что следует из следующего пояснения: «Текстология изучает историю текста того или иного произведения. Этим произведением может быть и исторический документ, и художественное произведение» [15, с. 5]. Таким образом, текстологи исследуют и те материалы, которые археографы рассматривают как исторические источники, а археографы, разрабатывая методику публикации исторических документов, относят к последним и те материалы, которые текстологи рассматривают как памятники письменности.

Современные белорусские филологи, историки и археографы дают еще более широкую трактовку объекта текстологии: «Текстология... бласть філалогіі, якая вывучае гісторыю тэкста прадзвядзення пісьменнасці, літаратуры і фальклора для далейшага даследавання і публікацыі... Пры выданні літаратурных прадзвядзенняў (навучныя эдыцыі) тексталогі разрашаюць ряд праблем: абтoр і распаўсюджванне прадзвядзенняў, выбар тэкстаў, складанне справочнага апарата (вступіцельная артыкула, камментарыі, указателі), транскрыпцыя* (перадача тэкста са зменай знешніх прыёмаў пісьма ў адпаведнасці з сучаснымі патрабаваннямі пры захаванні зместу і стыля артыкула)» [16]. Пры выдвядзенні прадметнай фармулы тексталогіі, у якой вывучэнне тэкста прадзвядзення (пісьменнасці, літаратуры, фальклора) мае канечнай цэллю яго апублікаванне, на наш выгляд, смешваюцца ў вызначанай меры задачы тексталогіі і практычнага яе прымянення. Публікацыя памятнак пісьменнасці – практычнае прымяненне (праломленне) тексталогіі не абавязальна суправаджае тэксталагічнае даследаванне. У прадметную фармулу тексталогіі разрабoтку скорей следваць унесці адной з задач метадзі публікацыі памятнак пісьменнасці.

* В данном моменте рассуждение с точки зрения терминологии археографии следует вести о транскрибировании. – *ред.*

Если исходить из концепции, согласно которой основные задачи текстологии – это установление основного текста произведений, организация этих текстов, их комментирование, то ясно, что публикация текстов письменности литературы и фольклора – не цель, которую преследуют текстологи, а приложение к их исследовательской работе.

Д.С. Лихачев, повторяя, что «текстология – наука, изучающая историю текста произведений», указывал при этом на «одно из ее практических применений – научное издание текста» [14, с. 549]. Причем издание текста памятника письменности «должно давать представление об его истории» [17, с. 550]. Из приведенного выше следует, что задачей прикладной текстологии, в отличие от археографии, является публикация литературных памятников, но именно с акцентом на изучение истории их текстов.

Разрешение проблемы соотношения археографии и прикладной текстологии нам видится в следующем: если обосновывать археографию в качестве исторической дисциплины, то нет необходимости перераспределять ее предметное поле с прикладной текстологией. Если не ограничивать археографию ее «принадлежностью» исторической науке, обосновывать ее как область исследований, изучающую оптимальные методы предоставления ученым и учащимся документальной информации (включая репрезентацию текстов источников), то в этом случае методику публикации памятников письменности следует относить к археографии. Независимо от соотношения предметных полей археографии и прикладной текстологии и установления их дисциплинарного статуса эдиционную работу текстологов адекватно характеризовать как археографическую работу, хотя она фактически интегрирована компонентом историко-текстологического исследования. На наш взгляд, и результат эдиционной работы текстологов (прикладной текстологической деятельности) вполне приемлемо характеризовать как археографическую публикацию – в соответствии с трактовкой археографической публикации как продукта деятельности, тиражирующего и вводящего в общественный, научный, научно-общественный оборот археографический материал (документы, нарративные материалы, публикации источников). Причем археографическая работа представляет собой специальную (осуществляемую историками, архивистами, текстологами) работу, результатом которой является, как минимум, устранение неисправностей текста; наличие справочно-поисковых данных к публикуемым документам и нарративам; составление научно-справочного аппарата, содержащего сведения о публикуемых материалах, о результатах специальной работы над ними.

Литература

1. Леонтьева Г.А., Шорин П.В., Кобрин В.Б. Вспомогательные исторические

дисциплины. Учебн. для студ. высш.учебн. завед. / Под ред. Г.А. Леонтьевой. М., 2000.

2. Козлов В.П. Теоретические основы археографии с позиций современности // Отечественные архивы. 2001. № 1.

3. Котков С.И. Лингвистическое источниковедение и история русского языка. М., 1964.

4. Котков С.И. О предмете лингвистического источниковедения // Источниковедение и история русского языка. М., 1964.

5. Шумейко М.Ф. Белорусская археография XIX–XX вв. (Проблемы теории, истории, методики). Мн., 2007.

6. Лихачев Н.П. Из лекций по дипломатике, читанных в Археологическом институте. Спб., 1905–1906.

7. Черных В.А. Еще раз об объекте и предмете археографии // Отечественные архивы. 2001. № 3.

8. Фарсоби́н В.В. Источниковедение и его метод. Опыт анализа понятий и терминологий. М., 1983.

9. Степанский А.Д. К 225-летию русской археографии // Отечественные архивы. 1992. № 6.

10. Методика изучения древнейших источников по истории СССР. М., 1978.

11. Шапов Я.Н. Археографическая методика исследования и издание памятников древнерусского права // Методика изучения древнейших источников по истории СССР. М., 1978.

12. Автократов В.Н. Архивоведение в кругу других областей знания // Вопросы архивоведения. 1973. № 2.

13. Селезнев М.С. Теория и методика советской археографии. М., 1969.

14. Лихачев Д.С. Текстология на материалах русских летописей X–XVII вв. М., 1983.

15. Лихачев Д.С. Текстология. Краткий очерк. М., 1964.

16. Мушы́нскі М., Скала́бан В., Чамяры́цкі В. Тэксталагія // ЭГБ. Т. 6. Ч. 1. Мн., 2000. С. 555.

17. Лихачев Д.С. По поводу статьи Б.Я. Букштаба // Русская литература. 1965. № 1.

Т. Яшчолт, Г. Рыжэўскі

КРЫШТАФ ВЕСЯЛОЎСКІ ГЕРБУ АГЕНЬЧЫК І ЯГО ТЭСТАМЕНТ

Вesiaлоўскія гербу Агеньчык выводзіліся з Вesiaлова Дубаўскай парафіі Ленчыцкай зямлі. Старэйшым іх продкам быў Мікалай, вядомы з ленчыцкіх судовых кніг 1405-1424 гг. Ад яго чацыхаў сыноў Пятра, Паўла, Якуба і Яна паходзілі іншыя родзічы [1, s. 26; 2, s. 15]. Цалкам беспадстаўная інфармацыя пра першае пакаленне фаміліі падаецца ў *Złotej Księdze* T. Żychlińskiego. У ГАСА ў зборы дакументаў пад № 2768

маецца генеалогія Весялоўскіх, складзеная ў XIX ст., якая ўтрымлівае таксама непраўдзівую інфармацыю, паўтораную Жыхлінскім.

Першым з роду асеў у ВКЛ дзед Крыштафа Пётр, які праз шлюбо з Кацярынай Багданавай Валовіч, дачкой гарадзенскага войскага і ўдавой Мікалая Бакаларэвіча, з 1547 г. стаў уладаром беластоцкіх уладанняў [3, s. 364-384]. Аднак ён не страціў цалкам сувязей з Каронай і спадчыннымі мясцінамі, бо ў 1546-1556 гг. быў каронным абозным [4, s. 93], а ў 1554 г. атрымаў па леным праве в. Балкоў у Ленчыцкай зямлі [3, s. 364]. Пётр памёр у 1556 г. і быў пахаваны ў касцёле бернардынаў, дзе ў 1634 г. унукі Крыштаф і Мікалай выставілі яму прыгожы помнік з наступным надпісам: *Тут пахаваны Пётр Весялоўскі, староста Мсцібаўскі, Семненскі, Мяцельскі, муж слаўны мноствам цнот, але больш сваёй сілай, так што, сцяўшы каня пастромкам і адрываў яго ад зямлі, спыняў раскіданыя фурманкі, спыніў пікай зубра, які ледзь не баднуў Жыгімонта Аўгуста, польскага караля, быў любімы Жыгімонту Старому, польскаму каралю, і яго наступцам. З часу пахавання ў 1556 г. ляжаў пад алтаром без помніка, пакуль у 1634 г. Весялоўскія Крыштаф Пятровіч, маршалак ВКЛ, староста тыкоцінскі, і Мікалай Пятровіч, яго ўнук, і не ўчынілі яму гэты помнік.* Кацярына Валовічаўна перажыла мужа, і ў 1560 г. напісала тэстамент, у якім адпісала свае маёнткі сынам Пятру і Яну Весялоўскім, а таксама дачцы Альжбеце, у першым шлюбе за Мікалаем Вольскім [5]. Згаданы Ян памёр у маладосці.

Пётр ажаніўся на Сафіі Любамірскай, дачцы Станіслава і Барбары Грушоўскай [6, s. 48]. Сафія была сястрой Себасцьяна Любамірскага, кашталяна войніцкага (памёр у 1613 г.) [7, s. 60-61; 8; 9, s. 28-29]. Будучы творцам дастатку гэтай сям'і, ён займаў пасады каралеўскага сакратара, надворнага падскарбія (1590), старосты ковенскага (1592), тыкоцінскага і румборскага, літоўскага надворнага маршалка (1598), а потым вялікага літоўскага маршалка (годнасць атрымаў у 1615 г.) [13, s. 73]. Пасля родзічаў з'яўляўся ўладальнікам Беластока, дзе фундаваў парафіяльны касцёл [14, s. 12-14; 15, s. 3-8], а ў 1617 г. распачаў будоўлю мураванай, існуючай дагэтуль святыні, якую завяршыў яго сын Крыштаф і якая стала ягоным маўзалеям. Пётр памёр у 1621 г.

Ад жонкі Сафіі Любамірскай пакінуў трох сыноў: Мікалая, які памёр жмудскім кашталянам у 1634 г. і быў пахаваны ў Тыкоціне, дзе Старавольскі бачыў яго помнік [12, s. 325], Мацея, старосту румбарскага ў Інфлянтаў (паслябацькі) у 1603-1625 гг. [15, s. 8; 16, s. 199], якога, як брата Крыштафа, у тагачасных генеалагічных апрацаваннях не згадвалася, і ўласна самога Крыштафа [13, s. 248; 14, s. 14-18; 17, s. 505-506]. Акрамя сыноў, Пётр і Сафія Весялоўскія мелі трох дачок: Ганну, жонку Яна Халецкага (памёр у 1615 г.), літоўскага мечніка [18, s. 336], Альжбету-Гальшку, жонку спачатку Вінцэнта Войны, інтурскага старосты, а потым

князя Юрыя Крашынскага (ужо ў 1621 г.) [6, s. 42; 19, s. 191; 20, s. 330], а таксама Кацярыну, жонку Дзмітрыя Карпа, віленскага падваяводы [6, s. 45; 21, s. 282; 22, s. 160].

Вядомы геральдыст Нясецкі характарызаваў сына Пятра Крыштафа як выбітнага дзяржаўнага ўрадніка, мужанага ваяра – удзельніка шматлікіх паходаў, сумленнага хрысціяніна, фундатара шматлікіх храмаў і кляштараў, клапацілівага бацьку і мужа [12, s. 325].

Гэты цудоўны жыцццяпіс варта крыху ўдакладніць і паправіць. Крыштаф атрымаў выдатнае выхаванне, вандраваў і атрымаў пасля бацькі родавыя і каралеўскія ўладанні. Быў ён, як і бацька, верным слугой караля. Удзельнічаў у вайсковых паходах, узбіраўся па прыступках урадавай і маёмаснай кар’еры. У 1600 г. стаў падстоліем ВКЛ, у 1604 г. стольнікам; у 1610-1637 – віленскім цівуном, у 1620 – крайчым ВКЛ, у 1622 – надворным маршалкам, у 1622 г. – гараднічым гарадзенскім, у 1623-37 – вялікім маршалкам ВКЛ [22, s. 747; 13, s. 74; 23, s. 50]. Крыштаф валодаў шматлікімі староствамі: васількоўскім (1619(21)-1637), суражскім (з 1616 г.) [24, k. 120-121; 25, s. 226], тыкоцінскім (1617) [26, k. 9], мельніцкім (1625), пшэроўскім (1604), быў дзяржаўцам Кляшчэляў і гарадзенскім эканомам (у 1610 г. атрымаў прывілей на гарадзенскае няводніцтва, а перад 1621 г. з’яўляўся адміністратарам эканоміі) [26, k. 6, 10, 12, 14, 17, 20-22; 27, s. 287; 28, s. 109, 113, 119; 29, s. 195].

Крыштаф валодаў багатай спадчынай. Пасля бацькі ён трымаў частку беластоцкіх уладанняў, а ў 1630 г. яму саступіў сваю частку брат Мікалай (данацыя беластоцкіх уладанняў з прыналежнасцямі) [30, k. 17]. У 1623 г. Марцін Лясневольскі выканаў акт саступкі ўладанняў Барткова, Шчэгляніца, Сарнова, Ласкавіц і Стачэвіц у Драгіцкай зямлі на карысць маршалка ВКЛ Крыштафа Весялоўскага [31, k. 731; 31, s. 340-341], які набыў правы на гэтыя воласці ў Мікалая Глябовіча, віленскага кашталяна, што валодаў імі пасля бацькі Яна, трокскага ваяводы [31, k. 737]. 5 лютага 1624 г. Станіслаў Граеўскі аддаў Крыштафу Весялоўскаму цалкам свае маёнткі Далістаў і Смаргоўка ў Бельскай зямлі з дварамі, фальваркамі і ўсімі пабудовамі разам з правам патраната далістаўскага касцёла, што потым ён пацвердзіў тэстаментам, напісаным у Радзях 20 ліпеня 1626 г. [33, s. 64-67].

Крыштаф Весялоўскі і яго жонка Аляксандра з Сабескіх вылучыліся шматлікімі рэлігійнымі і дабрачыннымі фундацыямі. Крыштаф завяршыў будоўлю мураванага касцёла ў Беластоку, распачатую яго бацькам Пятром; у 1631 г. таксама завяршыў фундацыю першага мураванага касцёла ў маёнтку Варткі, названага Кныхаў у Драгіцкай зямлі. Будаўнічую справу працягвала яго ўдава, якая ў тэстаменце, напісаным у 1645 г., загадала: «На такія абавязкі і мury, звыш згаданага

касцёла [далістаўскага], на завяршэнне гарадзенскага і барткоўскага, і канчатковае завяршэнне з прыстойнай чысцінёй тыкоцінскага шпітала адклала пэўную суму грошай... 45 000 зл., пад заставу маёнтка Шыдлавіцы з фальваркам Дубкава ў Ваўкавыскім павеце... Завяршыла сені (з даходаў той маёмасці Шыдлава і фальварка Дубкоўшчына), змураваныя мной у гарадзенскім касцёле, чаго там не хапала яшчэ: ва ўладанні Далістаў збудавала касцёл мураваны, у другім маёнтку Барткава ў Кныхаўцы завяршыла ўсё належнае і забяспечыла парадкам». Святыня была цалкам завершана ў 1668 г. Касцёл у Кныхаўцах стаў копіяй беластоцкай святыні, заснаванай таксама Весялоўскімі [34, к. 14-15; 35, с. 10-15; 30, к. 13].

Крыштаф Весялоўскі аднавіў будову знішчанага падчас патопу (1656 г.) мураванага касцёла ў Тыкоціне. Ён быў фундатарам касцёла ў Квасаўцы ці Пагарахах у 1626 г. Надзвычай істотная і важная фундацыя Весялоўскіх пастаўлена ў 1634 г. і ўвекавечана ў надрукаваным у 1635 г. панегірыку фундацыі касцёла і кляштара брыгітак у Гродна. Гэта фундацыя, вельмі шчодрая, стала своеасаблівай данінай у гонар іх рана памерлай дачкі Грызельды з Вадзінскіх Сапежынай [36, с. 349]. Крыштаф траціў грашовыя квоты на капліцы і касцёлы, з'яўленне якіх можна параўнаць хіба што з дзейнасцю яго бацькі (Ходараўка, Дубрава, Ліпск) [37, с. 223, 226, 238, 247, 248]. Верагодна, Крыштафам пастаўлена каля 1610 г. капліца памяці св. Ганны ў Старой Каменнай, якая з'яўляецца самым старым драўляным аб'ектам на тэрыторыі Падляшскага ваяводства [38, с. 60].

Апрача капліц і касцёлаў Крыштаф заснаваў шмат дабрачынных інстытутаў. Адзін з найбольш вядомых прытулкаў называецца Алюмнатам, прызначаным для вайсковых інвалідаў – знакамітых у Айчыне кагалікоў, народжаных у шляхецтве, пакалечаных у бітве за Рэч Паспалітую або адрахлелых па старасці.

На ўтрыманне гэтай дабрачыннай установы Весялоўскі запісаў уласны маёнтак Далістаў з умовай, каб згаданы маёнтак ні цалкам, ні часткай не быў прызначаны на іншую справу. Сойм Рэчы Паспалітай у 1633 г. зацвердзіў гэтую фундацыю такімі словамі: «Тыкоцінскі шпіталь. Фундацыю жаўнерскага шпітала ў Тыкоціне, якую вяльможны маршалак надворны Вялікага княства Літоўскага Крыштаф Весялоўскі ўчыніў на сваім родавым маёнтку Далістаў у Падляшскім ваяводстве, і што ён прызнаў асабіста ў нашай канцылярыі вялікай Кароны, па ягонай просьбе, пры згодзе і кансэнсусам усіх станаў усе пункты цалкам ухваліем. А каб памянутае ўладанне ні цалкам, ні часткай на іншыя справы не прызначалася і нашымі нашчадкамі не абарачалася, усё гэта моцай гэтага сейма забяспечваем навечна» [33, с. 67-68; 39, с. 385-386; 40, с. 19].

Будучы старостам пшаросльскім, Крыштаф аддаў пад тамтэйшы шпіталь два пляцы ў Пшэрослі, якія Жыгімонт III асобным прывілеем 1615 г. зволіў ад юрысдыкцыі і гарадскіх цяжараў. Потым Весялоўскі тэстаментам запісаў шпіталю 2500 зл. на сваім старостве, а яго жонка запісам ад 11 чэрвеня 1638 г. пацвердзіла справу мужа і дадала 500 зл. з уладання Талочкі [27, s. 112]. Пра іншыя іх годныя рэлігійныя фундацыі мы можам даведацца з прыводзімага ніжэй тэстаменту.

11 верасня 1634 г. Крыштаф выдаў дакумент, у якім запісаў пасля сваёй смерці разам з жонкай родавае ўладанне Беласток на патрэбы тыкоцінскага замка разам з землямі тыкоцінскага староства. Гэта яскрава сведчыць пра патрыятычныя пачуцці і любоў да Айчыны [30, к. 6].

Здаецца, што Весялоўскі традыцыйна дбаў пра даверанае яму староства. Пра гэта сведчаць яго намаганні па будоўлі касцёла, алюмнаты, а таксама клопат пра тыкоцінскі замак, гэтую моцную цвярдню Рэчы Паспалітай, якую ён перабудоваў і аздобіў [26, к. 9].

Крыштаф Весялоўскі памёр 19 красавіка 1637 г. [41, s. 217] у сваёй улюбёнай рэзідэнцыі Каменная над Бебрай (зараз гэта Старая Каменная) і быў пахаваны ў Гродне 25 мая гэтага ж года [42, к. 346]. Надмагільны панегірык яму са словамі «Камень вечна жывому» напісаў у 1637 г. французсканін Аўгуст Вітуньскі. Двор у Каменнай (Навадворская пушча) Гарадзенскага пав. існаваў яшчэ ў 1522 г., бо з таго году паходзіць прывілей Жыгімонта I аб наданні Тэадору Храптовічу абодвух берагоў рэчак Бебры і Лебядзянкі, а таксама аб дазvole пабудоваць грэблю і млын на рацэ Лебядзянцы для лепшага пераезду з двара Ліпска Гарадзенскага пав. у Пушчу. Падпісаны каралём дакумент быў выстаўлены ў Каменнай. Ён таксама сведчыць пра побыт уладальніка [43, s. 55].

У Каменнай з ахвотай бываў і бацька Крыштафа, Пётр. Пры двары гуртаваліся палітычныя і культурныя сілы. Тут бываў Лукаш Гарніцкі, аўтар «Польскага двараніна». У Каменнай памерла ў 1645 г. Аляксандра Весялоўская, удава Крыштафа. У 1574-1645 гг. гэты двор быў галоўнай рэзідэнцыяй Весялоўскіх, для чаго яны пастараліся надаць яму адпаведны прадстаўнічы выгляд. У 1650 г. у Каменнай функцыянаваў «вялікі» дом з алькетам, пасунутым у бок става, да паўднёвай каляіны дзядзінца. Далей у баку ад става стаяў лямус, лазня і бровар. На захад ад «вялікага» дому знаходзіўся «новы» дом, а за ім стары дом «просты» і кузня. Налева ад дарогі з Гродна стаяў будынак кухні, дом урадніка, свіран з сыраварняй, псарня, стайня, абора і стадола, а далей – вазоўня. Акрамя таго, дзядзінец са шматлікімі забудовамі, меліся таксама фальваркавыя пабудовы (дом гуменніка, свіранак, вялікая стадола, стайня і піўніца). Пад агародам двара было 2 моргі і 15 прэнтаў (каля 1,5 га), за ім закладзены сад плошчай у 1 морг і 15 прэнтаў (каля 1 га). Агарод быў у значнай частцы апрацаваны пад розную ярыну, а менавіта

мак і цыбулю [44, s. 87-96].

Жонкай Крыштафа была Аляксандра Марыяна Сабеская, дачка Марка, люблінскага ваяводы, цётка караля Яна III Сабескага [45; 46, s. 17; 47, s. 62]. Памерла яна ў Каменнай у 1645 г. Весялоўскія не мелі сваіх дзяцей, але трымалі прыёмную дачку Грызельду Вадзінскую, сястру асірацелай Аляксандры Сабескай, дачку Яна Вадзінскага, падляшскага ваяводы (памёр 1617 г.) і Сафіі Сабескай. Грызельда ўлетку 1631 г. узяла шлюб у Гродна з Янам Станіславам Сапегам. 30 жніўня 1631 г. у Драгіцкім гродскім судзе яны заручыліся пажыццёвымі абавязкамі [48, к. 86], аднак ужо 21 студзеня 1633 г. яна памерла, склаўшы за два дні да гэтага свой тэстамент [49, s. 44-46].

Весялоўскія – Крыштаф, Аляксандра і іх прыёмная дачка Грызельда з Вадзінскіх, пахаваны ў касцёле гарадзенскіх брыгітак. Там жа знаходзіліся і іх партрэты, якія зараз захоўваюцца ў Нацыянальным мастацкім музеі Беларусі [47, s. 52, 60, 61; fot. 9, 10, 11].

Усведамленне няўмольнага набліжэння жыццёвага канца прымусілі Весялоўскага напісаць акт сваёй астатняй волі, як ён сам піша: «Каб мяне, мізэрнага грэшніка, не мінуў неспадзявана крэс жыцця...»

Затым распачынаецца другая частка ліста яго волі. Найперш Весялоўскі паклапаціўся пра ўласныя хаўтуры. Ён хацеў быць пахаваным у касцёле ў Беластоку побач з бацькамі, Пятром і Сафіяй, дазволіўшы, аднак, жонцы выбраць іншае месца, калі на тое была б яе воля. У якасці альтэрнатыўнага месца ён падаў тыкоцінскі касцёл бернардынаў. Нам вядома, што ён быў канчаткова пахаваны ў гарадзенскім касцёле брыгітак, які заснаваў разам з жонкай. Весялоўскі перасцерагаў, што пахаванне павінна быць “без залішняй пышнасці, кошту, цырымоніі, таксама непатрэбных забабонаў у дачыненні помніка і накрывы труны, гербаў, убрання ў дарагое сукно, коней або скрушэнняў і таму падобных глупстваў ці маскарада”. Ён заклікаў пэўныя траты на гэтыя мэты абярнуць на карысць убогіх і жабракоў, якіх сцягвала да касцёла кожнае пахаванне.

Пасля агульнай дыспазіцыі завяшчальнік заняўся размеркаваннем сум, каштоўнасцей і рухомасці. Нямала ўсяго, што ўваходзіла ў гэта, ён падараваў сваёй жонцы Аляксандры, акрамя сумы на Лынгмянах Троцкага пав., якую запісаў на шпіталь у Пшэрослі, просячы жонку і выканаўцаў тэстаменту, каб на тыя грошы з пэўнага гадавога працэнту выходзіла перыядычна нешта на выхаванне ўбогіх тамтэйшага шпіталю. Весялоўскі не забыўся таксама пра сваіх слуг і чэлядзь, якім запісаў розную вопратку і рэчы адпаведна іх заслугам. Пералік іх меўся ў асобным рэестры, складзеным разам з тэстаментам.

Затым Весялоўскі перайшоў да пабожных матэрыялаў або грашовых ахвяраванняў на канкрэтныя касцёлы, кляштары і шпіталі, а таксама

на святаы імшы на карысць завяшчальніка і яго блізкіх. Тыкоцінскім бернардынам ён запісаў 1000 зл., фарнаму касцёлу – 200, шпіталю там жа – 200 зл., гарадзенскім бернардынам – 260 зл.; фарнаму касцёлу ў Гародні быў запісаны срэбны келіх на 120 зл., на аправу касцёла ў Васількаве – 200 зл., на тое ж самае касцёлу ў Кляшчэлях – 100 зл. Для 21 згаданых касцёлаў у Луцкай і Віленскай дыяцэзіях – па адной рызніцы за 60 зл., гарадзенскі шпіталь атрымаў 100 зл., гарадзенскія клярыскі – 300 зл., езуіты – 300 зл., дамініканцы – 100 зл. Значная сума ў 400 зл. запісана сястры жонкі Ганне Сабескай, манахіні брыгітак у Гродна, і такая ж – сястры Халецкай, віленскай бенедыктынцы.

Разам сума ўсіх запісаў на карысць касцёлаў, законаў і шпіталі, а таксама выплаты ўзнагарод служачым складала 20 000 зл. Весялоўскі запісаў яе на сваіх падляшскіх уладаннях і ёю мелася распараджацца яго жонка, як іх законная пажыццёвая трымальніца.

Весялоўскі не забыўся таксама пра даўгі і абавязкі да блізкіх. У свайго брата Станіслава Любамірскага, тагачаснага ваяводы рускага, ён пазычыў на шмат гадоў 10 000 зл., з якіх своечасова аддаў толькі 4400 зл. Адаць рэшту Весялоўскі абавязаў сваю жонку, запісаўшы Любамірскому сваю каштоўную маршалкоўскую ласку, і быццам бы з прадбачання, што яна падыходзіць аднаму з яго сыноў, выказаўся так: «З такой надзеяй, што гэты знак Рэчы Паспалітай і ўрада яшчэ пры сваім жыцці, дасць Бог, убачу ў руцэ свайго нашчадка». Гэтая надзея амаль споўнілася, бо адзін з сыноў С. Любамірскага, Юры Себасцьян, стаў 03.01.1650 г. надворным маршалкам, хаця гэта здарылася толькі праз паўгода пасля смерці бацькі (памёр 16 чэрвеня 1649 г.). Ад сястры сваёй жонкі, Грызельды з Сабешына Раздражэўскай, ён распараджаўся дэпазітам у памеры 60 000 зл., які некалі аддаў на куплю Барткоўскага ключа, а зараз загадаў аддаць яе сынам Крыштафу і Якубу Раздражэўскім, а рэшту належнага доўга памерламу прыяцелю Андрэю Зброжаку загадаў яго брату Марціну 1000 зл., належачых яму паводле тэстамента Станіслава Таргонскага, ляснічага кнышынскага. Ён загадаў разам з дадаткам 500 зл. ахвяраваць на толькі што пабудаваны касцёл у Завадах у Самборскім павеце. Весялоўскі не забыўся і пра дэпазіты сваіх падданных, загадаўшы вярнуць іх. Асабліваю ўвагу ён надаваў фундацыі жаўнерскага шпіталю – алюмінату ў Тыкоціне, якому запісаў на клімчыцкіх уладаннях 15 000 зл. Жонку прасіў закончыць пабудову касцёла ў Кнігаўцы (у тэстаменце – у Барткаве) і ў Ліпску.

Пасля гэтых запісаў Весялоўскі падзякаваў каралю за розныя дабрадзействы, ласкі і адзнакі і прасіў апекаваць жонку; дзякаваў таксама сваім сябрам, дыгнітарам і сенатарам каронным і літоўскім, якім ахвяраваў шмат каштоўных асабістых рэчаў накшталт шаблі, палаша, пярсцёнка і кніг. Сярод адзначаных былі: Каспар Дэнгоф, ваявода

серадські, Стэфан Пац, падскарбі ВКЛ, Якуб Сабескі, крайчы каронны, Якуб Максімілян Фрэдра, падкаморы пшамышальскі. Весялоўскі вызначыў іх выканаўцамі тэстаменту і апекунамі сваёй жонкі. Тэстамент быў напісаны ў двары Весялоўскага Каменнай 12 сакавіка 1635 г. і засведчаны пячаткамі і подпісамі самога завяшчальніка, Гедэона Трызны, стольніка ВКЛ, Станіслава Скаржэўскага, падкаморага бельскага (у копіі тэстаменту памылкова запісанага як брэсцкага) і Яна Траяноўскага, мельніцкага земскага пісара.

На пачатку 1637 г. К. Весялоўскі далучыў да тэстаменту запіс пра аддачу ваяводзе рускаму Аляксандру Любамірскаму 3500 зл., а таксама нейкай пані Бжэмінскай 400 зл. Хутка пасля смерці К. Весялоўскага яго тэстамент Аляксандра Весялоўскага загадала запісаць у акты Янаўскай кансісторыі, што зрабіў ад яе імя 10 ліпеня 1637 г. падстароста суражскі Томаш Карнеўскі. Адначасова тэстамент, багаты на ахвяраванні на касцельныя справы, быў пацверджаны луцкім біскупам Багуславам Окша-Радашэўскім.

Дадатак

Тэстамент Крыштафа Весялоўскага

Арыгінал: невядомы

Копія: Дыяцэзіяльны архіў у Седльцах, спр. D 24, арк. 139, 141–145 адв.

[K. 139] Anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo septimo, feria sexta quae fuit dies 10 mensis julii

Audientia observata coram admodum Reverendum Dominum Dominum Joannem Korycki praepositum kodnensem, bockoviensem, per Podlachiam, palatinumque brestensem generali officiali, praesertim admodum Reverendo Domino Stanislae Kostka ciechanoviensem et siemiatycensem, Alberto Boratinsky dąbroviensem, Joanne Zeleznicki gorcensem, Joanne Zaleski kossoviensem, praepositis et plebanis, caterisque fide dignis.

[K. 141] Sub eodem actu.

Ingrossatio et confirmatio testamenti Illustrissimi Domini Christophori Wiesiolowski MDL marschalci

Anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo septimo, die vero decima mensis julii constitutus personaliter coram Actis consistorii janoviensis generosus dominus Thomas Karniewski vicecapitaneus surazensis nomine et in persona principalis suae Illustrissimae ac Magnificae Dominae Alexandrae de Sobieszyn Wiesiolowska relictae olim Illustrissimi ac Magnifici Domini Domini Christophori Wiesiolowski MD Lithuaniae supremi marschalci, mielnicensis, tykocinensis, surazensis etc, etc. Capitanei consorti, obtulit testamentum supranominati Illustrissimi Domini, cum suis omnibus solennitatibus per Illustrissimum ac Reverendissimum Dominum Dominum Boguslaum Radoszewski, Dei et Sanctae Sedis Apostolicae Gratia Episcopi Luceoriensis confirmatum et solenniter

roboratum. Petens nomine supradictae Illustrissimae Dominae illud actis admitti et ingrossavi. Petitis prout petebanti admisionis cuius quidem testamento tenor sequitur de verbo ad verbum etc. talis:

In nomine Patri Filii et Spiritus Sancti. Amen.

Ja Krzysztof Wiesiołowski, marszałek nadworny WKL, że mając z łaski Pana Boga Wszechmogącego nie tylko powszechne rozumu ludzkiego światło, które ustawicznym doświadczeniem nietrwałość życia ludzkiego co godzina a minuty raczej każdemu przed oczy przekłada a ja też z wiary świętej chrześcijańskiej jasne oświecenie i przestrożę, która każdemu człowiekowi na pewno śmiertelności, a niepewność godziny i czasu śmierci patrzeć i pomnieć jako najpilniej każe, aby mnie mizernego grzesznika tak kres żywota mego niespodzianie nie zbiegł a zatem non conclamatis votis in tumultu et confesione czego mnie Panie Boże i każdego człowieka zachowaj migrare nie przyszło, umyśliłem z łaską Pana Boga mego a przykładem ludzi baczących, tyle ile ludzkiemu, a tem [k. 141v] mojej słabemu rozumowi memu pozwolono statecznie rzeczy moich i ostatniej woli rozrządzenie uczynić, które tak jako mi Pan Bóg najwyższy do serca dać raczył sanus mente et corpore ut sequitur czynię. Naprzód jako za żywota mego z nieprzebranego miłosierdzia pańskiego, żyłem w wierze świętej katolickiej i w niej od wzięcia krztu świętego według porządku powszechnego Kościoła Rzymskiego wszystkim zażywał lubo niegodnie świętości, tak i w ostatni wieku mego termin kiedykolwiek naznaczenie boskie przyniesie w tymże wyznaniu wiary świętej katolickiej rzymskiej stałą a niewątpliwą wiarą i nadzieją w miłosierdziu bożem, umrzeć mam mocną i gruntowną wolą: iż da Pan Bóg w niej umrzeć statecznie mam jakom nadmieniał w miłosierdziu Boga w Trójcy Świętego Jedyne go i męce niewinnej zbawiciela mego Jezusa Chrystusa w przyczynie Najświętszej Panny, Wybranych Bożych niewątpliwą mocną i dułą nadzieję iż by mię Pan i Odkupiciel mój w tej wierze i nadziei mojej utwierdził przez najdroższej Świętej Krwie Jego rozlanie tu i zawsze proszę. A iż na ten czas w domu moim a nigdzie indziej na stronie tę ostatnią wolę moją na piśmie podaję, jeśliby mi tu poblizu w okolicy żywota mego dokończyć przyszło, w Białemstoku ciało moje grzeszne przy ciałach miłych rodziców i inszej pokrewności mojej chciałbym aby położone było. Jeśliby jednak małżonka moja najmilsza w Tykocinie raczej ciała swemu a nie w Białymstoku odpoczynek mieć chciała i życzyła sobie, jako często ze mną o tem mawiała w jednym grobie leżeć, na jej to dobrą wolą puszczam, w Białemstoku li w Tykocinie li u ojców bernardynów, lub gdziekolwiek indziej chciała ciało moje grzeszne pochować. Gdziekolwiek jednak ostatnią posługę ciała memu grzesznemu oddawać przyjdzie, aby żadnych kosztów, ceremonii a raczej zabobonów niepotrzebnych jako wystawnego mar i truny nakrycie, herbów, ubierania w jedwabne albo drogie sukna koni, albo kruszenia kopii i tem podobnych fraszek albo maszkar raczej, niżli ozdób nie czyniono, chcę koniecznie i proszę i przez powiną każdego człowieka woli ochronę obowiązując, na ubogie raczej, na jałmużny święte, na pobożne a miłosierne uczynki, a nie na lampy albo katafalki ten koszt, bez czego być może niechaj się obróci. To tak krotce około ciała mego grzesznego napisawszy, inszych rzeczy taką rozprawę, w ręce Małżonki mojej i Ich Mościów Panów Przyjaciół moich niżej mianowanych daję.

A naprzód iż z woli Bożej wzięwszy w stan święty małżeński panią Aleksandrę z Sobieszyna, wojewodziankę lubelską małżonkę swą najmilszą: niemniej z tego co

na mię prawem przyrodzonym przychodzić miało i potem przyszło przeciwko znacznemu ode mnie posagowi wziętemu oprawy nie uczynił tą ostatnią wolą moją rzeczy ruchome wszystkie moje złoto, srebro, pieniądze jakiegokolwiek będą, klejnoty, obicia, sprzęt wszystek domowy, szaty, konie, stada bydła i cokolwiek po prostu tak w prawie pospolitem, jako we zwyczaju powszechnym rzeczami ruchomymi nazywano bywa, wszystko od mała do wiela (oprócz niektórych niżej mianowanych i komu inszemu w osobnem rejestrze naznaczonych rzeczy) pomienionej Małżonce mojej Paniej Aleksandrze z Sobieszyna, wiecznemi czasy daruję, od wszystkich krewnych oddalając nie tak dalece dla tego aby to wszystko miało być co tak bardzo znacznego albo też któregom po pomienionej małżonce swej doznawał wierze miłości, uczciwości, usługowania, powolności i inszem wielkim a wysokim jej cnotom równego albo correspondens ale abym powinna mojej ku niej miłości i wdzięczności czem mogę oświadczyć i abym jej dla tych trochę niezbędnych fraszek, które usu consumuntur w takich jakich pozostałe małżonki ut plurimum doznawają w trudnościach nie zostawił ale najbardziej z tej mojej i tego przedniego respektu, iż po łasce bożej, łasce świętej pamięci JKM i dobrodzieja mojego miłościwego a szczodrobliwości i pomocy sławnej pamięci Pana Ojca mojego to cokolwiek jest chudoby i zbioru w domu mojem, jej uczciwem staraniem i spólną pracą i pomocą nabyto być ja in genere wyznawam i ludzie obojścia naszego wiadomi mogą być jaką są dobrmi świadkami. Z tych tedy i inszych, których tu wspominać albo nic, albo mało co należy przyczyny iterum mobilia moje wszystkie jakimkolwiek imieniem nazwane małżonce mojej najmilszej daruję, wyjmując z pieniędzy sumę na Łyngnianach którą jakom z dawna na szpital przerosłki ode mnie zbudowany oddać i fundować nazaczył tak i tem testamentem moim przerzeczoną sumę złotych polskich półtrzecia tysiąca pomienionemu szpitalowi czasy wiecznemi daruję życząc aby i prosiąc małżonki mojej, także niżej opisanych ichm. pp. Executorów tego mego testamentu aby za te pieniądze pewnego co annui prowentem na wychowanie ubogich tego tam szpitalu in perpetuum kupiono być mogło. Sumy którą mam na Surazu i Pomihaczach (acz mię już jejmp. Małżonka moja jako i że czterdziestu tysięcy na majątności mojej Bartkowskiej sobie zapisanych kwitowała, znowu jednak tę sumę suraską i pomihacką, pomienionej małżonce mej [k. 142v] czasy wiecznemi daruję. A iż zaraz po wstąpieniu w stan święty małżeński z Małżonką swoją spólnieśmy sobie na wszystkichi cośmy w on czas mieli i potem nabyć i mieć mogli, dożywocie uczynili to jednak terazniejszych ruchomych rzeczy ode mnie Małżonce mej darowiznie jako nie może tak i niema szkodzić, ale ich za żywota swego, według woli swej zażywać, tak i komu będzie chciała po żywocie swoim dać i darować może: non obstante supernominata ad vitalitate. Sługom zaś moim wszystkim, którychem cnoty, wiary, życzliwości przystojnej ku sobie doznawał przy tej ostatniej dispositiej mojej sercem uprzejmem za wszystko dziękuję a przy tem pro modo et qualitate substantiej mojej nagrodę uczynić nakazuję. W czym aby po żywocie moim Małżonka moja jako najmniejszego może być zażyła kłopotu, których oprócz inszych wdowich i sierocych fasolorum samo rozłączenie z takim towarzyszem niemało przynosi, taką decisią czynię. Nie mam o to skrupułu żadnego abym któremu z sług moich dawniejszych niemał według przemnożenia mego i uważenia kosztu na posługach moich przystojnej pokazać wdzięczności i nagrody uczynić. Jednak aby i po śmierci mojej jakąkolwiek teje mojej

wdzięczności i dobrego affectu odnieśli, chcę i tą ostatnią wolą moją naznaczam aby wszystkim generaliter tak jurgieltnikom jako urzędnikom i obecnem przy mnie sługom, wyrostkom i czeladzi wszystkiej po zapłaceniu tego coby komu lubo o tem nie wiem zatrzymano albo winno się być słusznie pokazało dano było tak wiele jako wiele któremu dorocznego jurgieltu albo dorocznych suchedni dawać było zwykło, a z osobna proszę małżonki mojej aby z szat, futer i rynsztunków moich, tak jako na osobnem regestrze ręką moją pisanem, albo podpisanem będzie, każdemu po pogrzebie moim oddano było. To tak sługi, czeladź moję według tego jakom najśluszniej rozumiał i dostatek moj na ten czas poznała rozprawiwszy. Na ufolgowanie obciążonej niezliczonemi złościami przestępnej duszy mojej niżej opisane jałmużny do mianowanych kościołów naznaczam. Ojcom bernardynom tykocińskim na ich własne obejście i życie złotych polskich 300, a na ochędóstwo kościelne złotych polskich 700. Do kościoła farskiego tykocińskiego na ochędóstwo kościelne złotych polskich 200. Do szpitala tykocińskiego na zakupienie czynszu dorocznego złotych polskich 200. Ojcom bernardynom grodzieńskim na ich własne obejście złotych polskich 200 i na ornat żałobny złotych polskich 60. Do kościoła farskiego grodzieńskiego [k. 143] kielich srebrny za złotych 120 polskich. Do kościoła wasilkowskiego na ochędóstwo kościelne złotych polskich 200. Na poprawę kościoła kleszczelskiego złotych polskich 100. Do kościołów hodorowskiego, kamińskiego, w Dąbrowie i lipskiego, nowodorskiego, kuźnickiego, odelskiego, kryńskiego, mostowskiego, łumieńskiego, kwasnowskiego, baznickiego, przeroslskiego, łygnińskiego, święciańskiego, niemęczyńskiego, suraskiego, mielnickiego, jezierskiego, bartkowskiego, dolistowskiego, po ornacie do każdego za złotych 60. Do szpitala grodzieńskiego na kupienie czynszu dorocznego złotych 100. Pannom grodzieńskiem zakonowi św. Franciszka na ich własne obejście złotych 300. Siostrze małżonki mojej, zakonnicy św. Brygidy na jej własne potrzeby złotych 400. Siostrzenicy mojej pannie Chaleckiej, zakonnicy klasztoru wileńskiego zakonowi św. Benedykta złotych polskich 400. Ojcom jezuitom grodzieńskim złotych polskich 300. Ojcom dominikanom także grodzieńskim złotych polskich 100. Na co wszystko tak w jałmużnach mianowanych, jako w zapłacie sługom jurgieltów i zasłużonego ta suma złotych polskich 20 000 którym u ksiąg ziemskich tykocińskich na majątnościach moich podlaskich, do testamentu się mego referując zapisał obrócić się ma i powinna będzie, którą przez małżonkę moją jako pani dożywotna i jako jej własnymi pieniędzmi bo ja inszych na to nie zostawuję, zapłacona w jej też własnej dispositiej zostawać się powinna i nie pierwej od sukcesorów moich majątności moje tą sumą inszemi długami onerowane, które niżej specificowane będą objęte być mogą pokaż ta suma i insze z tychże majątności moich małżoncy mojej należące po żywocie jej tem które ona że zapisze oddana in effectu będzie. W tem tylko miłość i sumienie małżonki mojej najmilszej tą ostatnią prośbą moją obowiązuję aby to co się naznaczyło i niżej jeszcze naznaczy jako najprędzej móc będzie wykonała. Zostają jeszcze długi moje i insze niektóre ciężary, którem małżonka moja jako pani dożywotna z majątności mojej leżącej według prawa i z takimi jako prawo mieć chce warunkami dosyć czynić powinna. A naprzód wie ona sama że mi jmp. Stanisław Lubomierski wojewoda na ten czas ruski a mój miłościwy pan i brat serdecznie kochany od lat już kilkunastu pożyczyć raczył 10 000 złotych polskich tej sumy

iż się jmp. nie oddało jedno 4000 i 400 złotych na upominek jejmp Szczawińskiej kasztelance na on czas brzezińskiej, a teraz wojewodzinę podlaskiej z własnego rozkazania jmp. przez list, ostatek małżonka moja oddać jmp. powinna z dóbr moich należących ustnie i przytem na znak i pamiątkę braterskiej mojej ku jmp. oddać [k. 143v] będzie powinna. Jmp. łaskę moję marszałkowską złotem i kamieniami oprawną roboty Dzaniego złotnika gdańskiego proszę aby to jmp. ode mnie służy i brata swego przyjąwszy w domu swem tak wielu znacznej krwi obojga rodziców synowi, obdarzonego chować kazać raczył i z tą pewną nadzieją, że ten znak Rzeczypospolitej i urząd, jeszcze za żywota swego w rękę potomka swego widzieć da Bóg będzie. Potem, iż godnej pamięci jejmp. Gryzelda z Sobieszyna małżonka jmp. Pana Rozdrażewskiego, krajczego królowej jejmp. i starosty odolanowskiego, a siostra rodzona małżonki mojej i mnie samemu serdecznie kochana pewny deposit gotowych pieniędzy to jest złotych polskich 60 000 w rękę moich zostawiła, a jam tę sumę na różne swoje potrzeby niemal wszystkie na zapłacenie majątności bartkowskiej obrócił i dotąd jej potomkom jejmp. nie oddał, chcę i tem testamentem moim naznaczam aby tę wzwyż pomienioną sumę dziatkom jejmp. to jest jmp. Krzysztofowi jmp. Jakubowi Rozdrażewskim z majątności mojej bartkowskiej zapłaciła, albo ją onem w posesję do oddania tej sumy przez potomki moje de facto puściła. Temuż podobny dług jest nieboszczyka pana Andrzeja Zbrozka przyjaciela mego niegdy wielce wygodnego, którego żem większą część bratu nieboszczykowskiemu panu Marcinowi Zbrozkowi zapłacił a jeszcze nie oddanych 2000 zł z majątności leżącej jako pani dożywotna powinna zapłacić pomienioną sumę. Zostaje też przy mnie z pieniędzy nieboszczyka pana Stanisława Targowskiego, leśniczego knyszyńskiego odkazanych testamentem jego w rękę mych zostawionych na kościół zawadzki złotych polskich 1000, które się już na budynek nowego kościoła wydawać poczęły, proszę małżonki mojej aby tego dojrzyć rozkazała, jakoby z pomienionej sumy przyłożywszy moje własne 500 złotych, mógł być ten kościół wystawiony jako najprędzej do którego i gonty z goździami i szkło z ołowem na okna z mieszka mego własnego dać będzie powinna. Zostaje i ten przy mnie deposit chłopca mego Aleksandra i siostry jego rodzonej poddanych JKM ze wsi Żydomli dzierżawy mojej starostwa perstuńskiego item deposit potomkom potomków poddanego JKM ze wsi Kamiennej Hajdukiem nazwanego. Item deposit poddanego leśnictwa perstuńskiego ze wsi Kazduba, tak też potomków młynarza Zurmińskiego, na które wszystkie deposity są dokumenta i rejestra w szkatule mojej zóltej, według których aby każdemu kto już kwitować może bo siła ich jeszcze dotąd lat zupełnych nie mają, zapłacono było, pilnie i gorąco Małżonki mojej proszę. Siostrzanków moich Kroszyńskich mnie od św. pamięci JKM w opiekę podanych [k. 144] mając majątność jaką do rąk moich przyszła są tego rejestra i dokumenta w osobnej skrzynce dostateczne, z których jeśliby się co pokazało, że przy mnie im należącego dochodu albo ruchomych rzeczy co zostaje, ma staranie uczynić małżonka moja aby wszystko temu komu JKM pan mój miłościwy z zwierzchności swej pańskiej powierzyć będzie raczył zupełnie i porządnie oddano było. Zostaje mi jeszcze niepośledniejsza do ichnem. Exekutorów a osobliwie do Małżonki mej najmiłszej prośba a ta jest takowa aby intratę majątności dolistowskiej którą ja salva advitalitate małżonki swej na szpital żołnierski w Tykocinie fundował na żadną inszą rzecz ani potrzebę nieobracała aż się intencji mojej i obowiązku

przed Panem Bogiem w obietnicy uczynionemu dosyć doskonale stanie w zmurowaniu kościoła w teje majętności, też prośbę wnoszę o dokończenie zaczętego kościoła w Bartkowie a niemniej wystawienie żołnierskiego szpitala w Tykocinie, na którego budynek te złoty 15 000, które mam na majętności klimczyckiej naznaczam, nie zapominając oraz i zbudowania kościoła lipskiego, na który w rękę moich jest od różnych pobożnych ludzi odkazanych pieniędzy coś pod 800 złotych. A w takim razie opatrzywszy według możności bląhego rozumu mojego tego co pomocą duszy mojej grzesznej do otrzymania miłosierdzia Bożego i przytem, oddania co komu należy dobrodziejów i miłych przyjaciół niegodzi się zapomnieć. Królowi JM panu memu miłościwemu naprzód jako synowi Pana i Dobrodzieja mego za wszystkie ojcowskie dobrodziejstwa, łaski i ornamenta, któremi mię szczerego w prawdzie i z serca uprzejmego, ale na nic niezgodnego służę podnieść i ozdobić raczył dzięki najniższe oddawam. A przy tem uniżenie proszę aby z wrodzonej szczodroblowości swej pańskiej raczył mieć miłosierne baczenie na Małżonkę moją, jeśliby jej w czym kiedy stan sieroczy in iuris obnoxius obrony pańskiej potrzebował. Dziękuję przy tem za wszystkie łaski i dobroczynności ichm. pp. Przyjaciółom moim wszystkim, których jeszcze Pan Bóg na tem świecie raczy a między inszemi niżej mianowanych mając jmp. Kasprowi Denhoffowi, wojewodzie sieradzkiemu a mojemu miłemu panu i serdecznie kochanemu bratu nie za upominek jako to lichą fraszkę. ale na pamiątkę mojej braterskiej miłości szablę złotem oprawną blachmalem nabijaną sztachnachczowej roboty i temu łańcuszek mój złoty z drocistemi kołkami com go sam na dolomanie nosił oddać rozkazuję. Jmp. Stefanowi Pacowi, podskarbiemu WKL a memu także serdecznie ukochanemu bratu drugą szablę złotem także oprawną i blachmatem a częścią turkusowym smelcem nabijaną Dzianiego roboty i k'temu kałamarz mój wielki srebrny auszpurskiej roboty. Także koncerzyk mój kochany srebrem oprawny. A synom jmp. księgi moje wszystkie daję. Jmp. Jakubowi Sobieskiemu, [k. 144v] krajczemu koronnemu, a mnie serdecznie ukochanemu bratu pierścień mój diamentowy szlubny i łańcuszek złoty z relikwiarzem, com go zawsze na szyjej nosił, oddać naznaczam. Jmp. Jakubowi Maksymilianowi Fredrowi, podkomorzemu przemyskiemu, wielkiemu a miłemu przyjacielowi mojemu pałasz wszystek odlewny złocisty i miedniczkę z nalewką srebrną na kształt barwierskiej robioną daję i daruję, prosząc aby ichmościowie moi miłościwi panowie temi lichemi faszkami pogardzać nie raczyli, a iż siła tego bywa i przytrafia się to często, że i na zacniejsze i wrzekomo to opatrnie i porządnie od małżonków swych zostawione wdowy różne od różnych osób doznawają dolegliwości i krzywdy odnoszą, także częstokroć i prawem obwarowane zapisy szczyre łamać muszą, kiedy od zacnych a Pana Boga się bojących i sławę dobrą miłujących obrony, ani podpory nie mają, aby i Małżonkę moją najmiłszą od tych i tem podobnych strzeż Boże fasołów i trudności ile być może in rebus humanis obwarował, a przy tem i ufność moję przeciwko ichmościom wyżej już i jeszcze znowu niżej mianowanem przy ostatniej woli mojej gotując się na on świat oświadczył za patrony i opiekuny, i obrońce najmiłszej Małżonce mojej i za Exekutory tej ostatniej woli mojej naznaczam jaśnie wielmożnych a moich miłościwych panów i przyjaciół i braci serdecznie kochanych jmp. Kaspra Denhoffa, wojewodę sieradzkiego, jmp. Stefana Paca, podskarbiego WKL, jmp. Jakuba Sobieskiego, krajczego koronnego, jmp. Jakuba

Maksymiliana Fredra, podkomorzego przemyskiego, których ichm. wszystkich i każdego z osobna, jako wiadoma było i wiadoma wszystkim przeciwko ninie łaska i że tak rzekę nie fecensit ani tuzinowa miłość, takim tego pewien, że i po śmierci mojej tenże dobry afekt za tą gorącą a uniżoną prośbą moją, którą ichm. przez też miłość et sanctam amicitiam obowiązują i pozostałej Małżonce mej najmilszej w każdej potrzebie będą raczyli oświadczyć, a mianowicie do tego dopomóc, aby pomienione kościoły i szpital tykociński, ale osobliwie klasztor panieński w Grodnie, któryśmy ex infaelicibus exuvis po sławnej pamięci jejmp. Gryzeldy Wodyńskiej Sapieżynej, marszałkowej WKŁ, siostrzej córce naszej najmilszej do rąk naszych wróconych ku nieśmiertelnej pamiętce i łaskawej [k. 145] dusze jej spolnie z małżonką moją zbudować i nadać umyślili, mógł jako najprędzej być wystawiony. Na koniec jako ja sam wszystkim i każdemu z osobna od kogokolwiek miał, albo mieć rozumiał ukrzywdzenie, albo urażenie jakie, przed Panem Bogiem szczerze odpuszczam, tak wszystkich i każdego z osobna jakkolwiek ode mnie urażonych humilissime deprecando proszę, aby mi to odpuścić i darować raczyli. A na ostatek przez obowiązek miłości sobie doświadczonej Małżonki mej proszę, aby na grzeszną duszę moją pamiętając, co by się kolwiek albo długu, jakiego ode mnie nie wspomnianego, albo do obciążenia dusze mojej ściągającego się, słusznie pokazało zapłaciła i dosyć uczyniła, a sama wprzód i najpierwej wszystkie jakiegokolwiek kiedy były urazy ode mnie odpuściła. Pisan w Kamiennej dnia 12 marca roku 1635, co aby większą wiarę i powagę miało użyłem pewnych ichm. pp. przyjaciół moich, aby ten mój testament rękoma swemi podpisali i pieczęciami stwierdzili, a ichm. to na ustna prośbę moją chętnie uczynić raczyli: Krzysztof Wiesiołowski, marszałek nadworny WKŁ, ręką swą własną, ustnie proszony do tego testamentu pieczętarz Gedeon Michael Tryzna, stolnik WKŁ, starosta brzeski, ustnie proszony do testamentu tego pieczętarz Stanisław Skaszewski, podkomorzy brzeski, [właściwie bielski] ustnie proszony do testamentu tego pieczętarz Jan Trojanowski, pisarz ziemski mielnicki. Manu propria.

Ceduła w testamencie w te słowa ręką własną nieboszczykowską napisana.

Po napisaniu tego testamentu mego dało się za pisaniem jmp. wojewody ruskiego, synowi jmp. w Wilnie przy dworze JKM mieszkającemu, panu Aleksandrowi przez ręce pana Mikołaja Rzeczyckiego złotych polskich 3000. I potem, gdy pomieniony jmp. wojewodzie do Polski ode dworu jechał dało się przez ręce pana podstarościego mego temuż: pana Rzeczyckiego za potrzebowaniem jego złotych polskich 500, na co są recognitie u pana Rzeczyckiego, tegoż się też w testamencie zapomniało położyć, co się dało na upominek pani Brzemieńskiej na onczas złotych polskich 400 od jejmp. wojnickiej, za pisaniem jejmp. do mnie, co wszystko wytrąciwszy ostatek tylko powinna moja Żona oddać. Tomasz Karniewski, podstarości suraski na to się podpisuje, że to, co jest na testamencie pana dobrodzieja mego corrigowałem słowo w słowo zgadza się. Na obwołucie tego testamentu ręką własną nieboszczykowską pisano te są formalia. Testament mój, który odjeżdżając do krakowskiej ziemi córki jmp. wojewody ruskiego, ręką żony mojej zostawuję. In anno 1637 w Kamiennej Wiesiołowski ręką swą

własną.

Potwierdzenie testamentu przez Bogusława Radoszewskiego biskupa łuckiego [арк. 145 v-146]

Пераклад¹

[Арк. 139] Году Божага 1637 у пятніцу 10 ліпеня.

Выслухана паводле вячыстага права найвялебнейшым панам Янам Карыцкім, прэпазітам койданаўскім, бакавецкім і ваяводам падляшскім і кашталанам брэсцкім, генеральным афіцыялам, прэпазітамі і плябанамі Станіславам Косткай (цеханавіцкім і сямятыцкім)², Альбертам Баратыцкім (дамброўскім)³, Янам Жалязніцкім (горскім)⁴, Янам Залескім (косяўскім)⁵, прынята да актыкацыі [арк. 141]. Дададзена да актаў.

Актыкацыя і зацвярджэнне тэстамэнта Яснавяльможнага пана Крыштафа Весялоўскага, маршала ВКЛ.

Году Божага 1637 сёння 10 ліпеня асабіста зацверджана і паводле права мясцовага ў акты Янаўскай кансісторыі ўнесена шаноўным панам Тамашам Карнеўскім, падстаростай суражскім⁶, ад імя істца Яснавяльможнай яе міласці пані Аляксандры з Сабешынскіх Весялоўскай, удавы святой памяці Яснавяльможнага яго міласці пана Крыштафа Весялоўскага, маршала ВКЛ, мяльніцкага, тыкоцінскага, суражскага і г.д., апошняя воля. Разглядалі тэстамэнт Яснавяльможнага пана па просьбе жонкі, урачыста прадстаўлены перад шаноўным Яснавяльможным панам Багуславам Радашэўскім⁷ у дзень святаго пасяджэння апостальскай пашаны біскупа Луцкага, на якім зацверджаны і паводле звычайнага права ўрачыста запісаны ў актывыя кнігі кансісторыі. Паводле жадання, ад імя вышэй згаданага Вяльможнага пана дададзена да актаў і запісана. Молімся, каб запісаны слова ў слова тэстамэнт быў здзейснены паводле парадку наступных слоў так:

У імя Айца і Сына і Святога Духа Амінь.

Я, Крыштаф Весялоўскі, надворны маршалак ВКЛ, маю з міласці ўсеагутнага Пана Бога нашага ўсеагульнае святло чалавечага розуму, якое прыкладамі кожную гадзіну, а нават кожную хвіліну паказвае на вочы няпэўнасць жыцця чалавека, а таксама паводле святой хрысціянскай веры ўпэўненасць і перасцярогу, якая наказвае кожнаму чалавеку мець на ўвазе і памятаць пра смяротнасць усіх і пра невядомасць гадзіны і часу смерці, і каб мяне, нікчэмнага грэшніка, канец жыцця неспадзявана не напаткаў, а таксама каб не павінен быў узываць з магілы, ад чаго, Пан Бог, ратуй мяне і кожнага чалавека, пакуль час смерці

¹ Пераклад тэстамэнта здзейснены З.В. Антановіч і Дз.Ч. Матвейчыкам; пераклад лацінскага тэксту здзейснены з дапамогай лацініста Алеся Жлуткі.

² Станіслаў Костка – пробашч у Прастыне, Сямятычах і Цеханаўцы.

³ Вайцех (Альберт) Баратынскі – пробашч у Дамброўцы Касцёльнай Бельскай зямлі; імёны Вайцех і Альберт з'яўляюцца тоеснымі, адрозненне заключаецца ў тым, што варыянт «Вайцех» ужываецца ў славянскай традыцыі, а «Альберт» – у лацінскай.

⁴ Ян Жалязніцкі, пробашч у Горках.

⁵ Ян Залескі – пробашч косяўскі, пазней – стэрданскі.

⁶ Тамаш Карнеўскі – падстароста суражскі (1637 г.), стольнік цеханавіцкі (1645 г.) [21, s. 262].

⁷ Багуслаў Окша-Радашэўскі – біскуп кіеўскі (1619–1633 гг.), біскуп луцкі (1633–1638 гг.).

не прыйшоў, я вырашыў з міласці Пана Бога майго і па прыкладу абачлівых людзей, наколькі чалавечаму, а таксама наколькі [арк. 141 адв.] ўласнаму недалёкаму розуму майму дазволена, вырашыць лёс маёй маёмасці і выказаць апошнюю волю, якую, як мне Пан Бог найвышэйшы паклаў на сэрца, выказваю ў здравым розуме і добрай памяці. Па-першае, таму як усё жыццё, у пастаяннай міласці Боскай, я пражыў у святой каталіцкай веры і ў ёй ад святога хрышчэння, паводле парадку ўсеагульнага рымскага касцёла, усё выконваў, хаця святасці не дасягнуў, так і ў апошнюю хвіліну майго жыцця, калі прадбачнасць божая яе прызначыць, у тым жа вызнанні святой і непакіскай рымска-каталіцкай веры і ў несумненнай надзеі на божую міласэрнасць, я моцна і пераканана хачу памерці; і калі Пан Бог дазволіць мне памерці ў ёй, як я выказаў моцную і несумленную надзею на міласэрнасць Бога ў Тройцы святой адзінага і нявіннага пакуты майго збаўцы Ісуса Хрыста, са Святой Панны пачатага, абраных Богам, каб мяне Пан і Адкупіцель мой у той веры і надзеі ўмацаваў праз найдаражэйшую Яго Святую Кроў пралітую, цяпер і назаўсёды прашу. Таму як зараз ва ўласным маім доме, а ні дзе-небудзь у іншым месцы, я пісьмова выказваю гэтую астатнюю волю, каб, калі мне ў гэтым наваколіі прыпадзе скончыць маё жыццё, то хачу, каб маё грэшнае цела было пахавана ў Беластоку, каля мілых бацькоў і іншых родзічаў. Аднак, калі мая мілая жонка ў Тыкоціне, а не ў Беластоку, больш жадала б прызначыць свайму целу апошні прытулак, як яна часта мне казалася, каб ляжаць у асобнай магіле, то я пакідаю гэта яе волі, ці ў Беластоку, ці ў Тыкоціне, ці ў айцоў бернардзінцаў, або дзе-небудзь у іншым месцы, дзе яна хацела б маё грэшнае цела пахаваць. Дзе б ні давялося аказваць апошнюю паслугу майму грэшнаму целу, каб ніякіх выдаткаў, цырымоній, а тым больш непатрэбных забабонаў, як выстаўленне насілак і пакрывала для труны, гербаў, пакрыццё шаўковым або дарагім сукном коней, або ламання дзідаў і іншых падобных забавак, а хутчэй страхоццяў, ці аздабленняў не рабілі, хачу пераканана і прашу і абавязак захавання апошняй волі накладаю, каб бедным на раздачу святой міласціні, на пабожныя і міласэрныя ўчынкі, а не на свечы або катафалкі, ахвярую тых грошы, без якіх абысціся можна. Так напісаўшы гэта наконт майго грэшнага цела, іншыя рэчы аддаю ўласнай воляй у рукі жонкі маёй і іх міласцяў панюў ніжэй згаданых маіх сяброў.

Па-першае, таму як з волі Божай я ажаніўся святым шлюбам з паннай Аляксандрай з Сабешына, ваяводзінай любельскай, сваёй мілай жонкай: не менш за тое, што мне правам ад нараджэння павінна належаць, і што пазней нягледзячы на значны ўзяты мною пасаг, я не рабіў упрыгожанняў, гэтай сваёй астатняй воляй усе свае рухомыя маёмасці, усё золата, срэбра, грошы якія б ні былі, каштоўнасці, абіўку, усе хатнія прадметы, адзенне, коней, статкі жывёл і ўсё, што называецца рухомымі маёмасцямі ў паспалітым, а таксама ў звычайным праве, усё гэта ад малога да вялікага (апрача некаторых згаданых ніжэй і каму-небудзь іншаму асобным пералікам прызначаных рэчаў) згаданай жонцы маёй пані Аляксандры з Сабешына на вечныя часы дару, ад усіх сваякоў аддаляючыся не так далёка, бо ўсё, што мае вялікае значэнне, было таксама з-за таго, што я адчуваў ад сваёй згаданай жонкі любоў, пашану, добразычлівасць, памяркоўнасць і іншым, роўным ці адпаведным яе добрым якасцям, але для таго, каб засведчыць ёй маё каханне і ўдзячнасць, і каб тых некалькі неабходных дробязей, якімі адсоўваецца права, у такіх, у якіх часта пакінутыя жонкі застаюцца складанасцям,

я яе не пакінуў, але найбольш з-за той маёй пашаны, чым з міласці божай, міласці святой памяці ЯКМ і майго міласцівага пакравіцеля, і шчырасці і дапамогі слаўнай памяці Пана Бацькі майго, то колькі ні маю жывёлы і маёмасці ў маім доме, яе намаганнямі і сумеснай працай і дапамогай было набыта, я ўвогуле прызнаю, і людзі, знаёмыя з нашай гасціннасцю, могуць быць добрымі сведкамі. Тады з тых і іншых, якіх успомніць тут або няма, або мала прычын, усю рухомую маёмасць, як бы яна ні называлася, дару маёй мілай жонцы, за выключэннем грашовай сумы на Лыгнянах⁸, якую я даўно прызначыў на фундацыю і будаўніцтва пшароўскага шпіталю⁹, і гэтым маім тэстамэнтам дару прызначаную суму ў дзве з паловай тысячы польскіх злотых згаданаму шпіталю на вечныя часы і прашу маю жонку і ніжэй згаданах іх міласцяў паноў выканаўцаў гэтага майго тэстамэнта, каб за гэтыя грошы магла быць куплена на вечныя часы якая-небудзь гадавая рэнта для выхавання ўбогіх гэтага шпіталю. Суму, якую я маю на Суражы¹⁰ і Поміхачах (як ужо яе міласць пані мая жонка дала мне распіску, таксама як і за 40 тысяч на маёмасці маёй Барткоўскай¹¹, запісанай ёй) зноў тыя суражскія і паміхачкія сумы згаданай жонцы маёй [арк. 142 адв.] дару на вечныя часы. А таму, як пасля ўступлення ў святы сямейны стан адразу пасля шлюбу мы з маёй жонкай аб'ядналі ўсё, што на той час мелі і ў далейшым маглі набыць і мець, і так заставалася да смерці, то падараванню мною маёй жонцы сённяшніх рухомах рэчаў нічога не можа і не павінна перашкодзіць, каб яна карысталася імі пры жыцці паводле сваёй волі, а таксама магла перадаць і падараваць пасля смерці: ад свайго імя без перашкод. Усім сваім слугам, ад якіх я адчуваў іх дабрадзеіствы, давер і прыхільнасць да мяне, у гэтай апошняй маёй дыспазіцыі дзякую ад усяго сэрца за ўсё, і пры гэтым у меру маёй волі загадваю ўзнагародзіць. Каб у гэтым мая жонка пасля маёй смерці мела найменш клопатаў, якіх, апрача ўдовіных і сірочых, нямала прыносіць сама разлука з такім сябрам, прымаю наступнае рашэнне. Я не клапацуся пра тое, каб каму-небудзь з маіх даўніх слуг з-за ўзбагачэння майго і за іх паслугі паказаць глыбокую ўдзячнасць і даць узнагароду. Але я хачу, каб і пасля маёй смерці яны адчувалі гэтую ж маю ўдзячнасць і добразычлівасць, і прызначаю гэтай апошняй волі, каб усім агульна як утрыманцам, так і кіраўнікам, і наяўным пры мне служачым, падлеткам і ўсёй чэлядзі, пасля аплаты таго, што б каму, хаця я пра гэта не ведаю, было затрымана альбо паказалася як справядлівы доўг, дадзена было столькі, колькі кожнаму гадавой аплаты або гадавога ўтрымання даваць было звычайным, а асобна прашу маю жонку, каб з вопраткі, футру і адзення майго, так, як на асобным спісе сваёй рукой напісана, або падпісана будзе, кожнаму пасля майго пахавання было раздадзена. Як маімі слугамі, так і чэляддзю маёй, паводле майго разумення і дастатку, вядомага ёй на той час, распарадзіцца. На выратаванне абцяжаранай нязлічанымі грахамі маёй злачыннай душы прызначаю ніжэй апісаныя ахвяраванні згаданым касцёлам. Айцам бернардзінцам тыкоцінскім на іх пражыванне і харчаванне 300 польскіх злотых, а на ўтрыманне касцёла 700 польскіх злотых. На ўтрыманне фарнага тыкоцінскага касцёла 200

⁸ Лыгняны – мястэчка з парафіяльным касцёлам у Віленскай дыяцэзіі.

⁹ Пшароўск – мястэчка Падляскага ваяв. Віленскай дыяцэзіі.

¹⁰ Сураж – мястэчка ў Падляшскім ваяв.

¹¹ Барткоў (альбо Кныхаў, Кныхувік) – цэнтр маёмасцяў Барткоўскага ключа ў Драгічынскай зямлі Падляскага ваяв.

польскіх злотых. Тыкоцінскаму шпіталю на пакупку штогадовага чыншу 200 польскіх злотых. Гродзенскім айцам бернардзінцам 200 польскіх злотых на іх уласныя патрэбы і 60 польскіх злотых на жалобнае ўбранства. Фарнаму гродзенскаму касцёлу [арк. 143] срэбраны келіх за 120 польскіх злотых. На ўтрыманне васількоўскага касцёла 200 польскіх злотых. Нарамонт кляшчэльскага касцёла 100 польскіх злотых. Ходараўскаму, каменскаму, дамброўскаму і ліпскаму, навадворскаму, кузніцкаму, адэльскаму, крынскаму, мастоўскаму, луменьскаму, kwasноўскаму, бажніцкаму, пшаросльскаму, лынгнянскаму, свянцянскаму, нямецынскаму, суражскаму, мельніцкаму, язёрскаму, барткоўскаму, далістоўскаму касцёлам па 60 польскіх злотых кожнаму на ўбранства. Гродзенскаму шпіталю на закупку штогадовага чыншу 100 польскіх злотых. Гродзенскім францысканкам на ўласныя патрэбы 300 польскіх злотых. Манашцы св. Брыгіды, сястры маёй жонкі¹², на яе ўласныя патрэбы 400 польскіх злотых. Маёй пляменніцы панне Халецкай¹³, манашцы віленскага кляштара ордэна св. Бенедыкта, 400 польскіх злотых. Гродзенскім айцам езуітам 300 польскіх злотых. Айцам дамініканцам, таксама гродзенскім, 100 польскіх злотых. Тая сума ў 20 000 польскіх злотых, якую я запісаў у земскіх тыкоцінскіх кнігах, забяспечаная маімі падляшскімі валоданнямі, заключаная ў мой тэстамент, павінна быць і будзе выдаткавана маёй жонкай як пажыццёвай спадчынніцай, і якая будзе яе ўласнымі грашыма, тым больш, што іншых я не пакідаю, будзе выплачана ёй і пакінута яе асабістым абавязкам, і не раней спадчыннікамі маёй маёмасці гэтая сума і іншыя запазычанасці могуць быць пакрыты, якія ніжэй распісаны, чым сума і іншыя з тых маёмасцяў, што будуць належаць маёй жонцы і тым, каму яна паводле свайго ўласнага жадання пасля сваёй смерці запіша і ў сапраўднасці перададзі. Каханне і сумленне маёй мілай жонкі тым толькі абавязваю гэтай маёй апошняй просьбай, каб тое, што напісана і будзе ніжэй пазначана, яна як мага хутчэй, выканалала. Застаюцца яшчэ мае даўгі і некаторыя іншыя справы, якія мая жонка, як пажыццёвая спадчынніца маёмасцяў, што належаць мне паводле права, і паводле ўмоў, якія права хоча мець, павінна задаволіць. Па-першае, яна сама ведае, што мне яго міласць пан Станіслаў Любамірскі¹⁴, тады ваявода рускі і мой міласцівы пан і сардэчна любімы брат, мне пазычыў 10 000 польскіх злотых, з якой было аддадзена яго міласці пану толькі 4000 і 400 злотых на ўспамін яе міласці пані Шчавінскай¹⁵, тады кашталяныцця бярэзінскай, а цяпер ваяводзіне падляшскай, паводле ўласнага распараджэння лістом яго міласці пана, а рэшту жонка мая павінна аддаць яго міласці пану з маіх валоданняў, што належаць на словах, і пры гэтым я знак майго братэрскага ўспаміну пра яго міласць пана, аддаць [арк. 143 адв.] павінна будзе яго міласці пану маю маршалкаўскую булаву, апраўленую золатам і камянямі, вырабленую ювелірам Дзанімам, прашу, каб яго міласць пан прыняў

¹² Ганна Сабеская, сястра Аляксандры Весялоўскай, ігумення брыгітак у Гродна.

¹³ Н., дачка Аляксандра Халецкага, маршалка ВКЛ (1588 г.), мечніка ВКЛ (1589-1615 гг.), пам. у 1615 г., і Ганны з Весялоўскіх, сястры Крыштафа, манашка ў кляштары віленскіх бенедыктынак [18, с. 336].

¹⁴ Станіслаў Любамірскі – ваявода рускі і кракаўскі, сын Себасцьяна і Ганны з Рушчы Браніцкай.

¹⁵ Ганна з Гастомскіх, дачка Яна, кашталяна раўскага, жонка Паўла Шчавінскага, кашталяна канарскага і серадскага (1620-1621 гг.), бярэзінскага (1621–1633 гг.), ваяводы падляскага (1633–1634 гг.) [50, с. 245; 51, с. 306].

у сваім доме ад мяне, слугі і брата свайго, настолькі значную крыві абодвух бацькоў сыну, абдораны наказаў захоўваць і з той надзеяй, што гэты знак Рэчы Паспалітай і пасаду ў руках свайго нашчадка будзе бачыць, дасць Бог, яшчэ пры жыцці. Затым, таму як светлай памяці яе міласць пані Грызельда з Сабешына¹⁶, жонка яго міласці пана Раздражэўскага, крайчага яе міласці пані каралевы і старосты адалянаўскага¹⁷, а таксама родная сястра маёй жонкі і сардэчна любімая мною, пакінула ў маіх руках пэўны дэпазіт наяўных грошай, г. зн. 60 000 польскіх злотых, а я гэтую суму выкарыстаў на розныя свае патрэбы, амаль усе – на аплату барткоўскага маёнтка, і дагэтуль яе нашчадкам і яе міласці пані не аддаў, хачу і гэтым маім тэстамэнтам прызначаю, каб гэтую вышэй згаданую суму пляменнікам яе міласці пані г. зн. яго міласці пану Крыштафу¹⁸ і яго міласці пану Якубу Раздражэўскім¹⁹ з майго барткоўскага маёнтка выплаціла [мая жонка], альбо забяспечыла яе на нерухомай маёмасці да вяртання гэтай сумы de facto маімі спадчыннікамі. Падобны ж доўг маю перад нябожчыкам панам Андрэем Зброжкам, маім сябрам, калісьці вельмі паважаным, з якой большую частку я перадаў ужо брату нябожчыка Марціну Зброжку, але засталіся яшчэ неаддадзенымі 2000 злотых, і таму пані-спадчынніца павінна аддаць з маіх маёмасцяў. Застаюцца таксама ў мяне з грошай нябожчыка пана Станіслава Таргоўскага²⁰, ляснічага кнышынскага, паводле яго тэстамэнта, 1000 польскіх злотых, пакінутых у мяне на завацкі касцёл, якія ўжо пачалі выдаткоўвацца на будаўніцтва новага, прашу маю жонку, каб яна загадала за гэтым прасачыць, і каб да згаданай сумы далучыўшы 500 маіх уласных злотых, гэты касцёл быў як найхутчэй пабудаваны, да якога павінны быць перададзены з майго ўласнага дома і гонты з цвікамі, і свінцовае шкло на вокны. Застаецца таксама пры мне дэпазіт майго селяніна Аляксандра і яго роднай сястры, падданых яго каралеўскай міласці з вёскі Жыдомлі, маёй дзяржавы Пертусінскага староства, а таксама дэпазіт нашчадкаў падданага яго каралеўскай міласці з вёскі Каменнай, названага Гайдуюком. Таксама дэпазіт падданага пертусінскага лясніцтва з вёскі Каздуба, а таксама і нашчадкаў млынара Журмінскага, на ўсе гэтыя дэпазіты дакументы і рэестры знаходзяцца ў маёй жоўтай шкатулцы, паводле якіх каб кожнаму, хто ўжо можа даць распіску, таму што яшчэ не ўсе дастаткова гадоў маюць, было заплачана, асабліва і горача прашу маю жонку. На маёнткі, якія былі мне перададзены, пляменнікаў маіх па сястры Крашынскіх²¹, аддадзеных пад маю апеку святой памяці яго каралеўскай міласцю, [арк. 144] рэестры і дакументы захоўваюцца ў асобнай шкатулцы, калі б з іх вынікала, што пры мне застаецца што-небудзь з належнага ім даходу або рухомах маёмасцяў, то мая жонка павінна

¹⁶ Грызельда з Сабескіх, дачка Марка, сястра Аляксандры Весялоўскай, жонка Яна Раздражэўскага.

¹⁷ Ян Раздражэўскі – каралеўскі крайчы і староста адалянаўскі, пам. 1628 г. [51, s. 162].

¹⁸ Крыштаф Раздражэўскі, сын Яна і Грызельды з Сабескіх, загінуў у Нідэрландах [51, s. 162].

¹⁹ Якуб Раздражэўскі, сын Яна і Грызельды з Сабескіх, ваявода інаўрацлаўскі (1655–1662 гг.), пам. у 1622 г.

²⁰ Так у тэксце. Павінна быць: *Таргонскі*.

²¹ Дзеці Юрыя Крашынскага і Альжбеты Весялоўскай, сястры Крыштафа. Сярод іх вядомы толькі Караль Юры, падкаморы брацлаўскі, пам. у 1667 г. Акрамя таго, Пятра Юрыя Крашынскага лічылі другім сынам Юрыя, падкаморы брацлаўскага і Альжбеты з Тызенгаўзаў [19, s. 191-192; 22, s. 559].

намагацца, каб усё тым, каму мой міласцівы пан яго каралеўская міласць сваёй воляй перадаць мне даверыў, было цалкам аддадзена. Застаецца мне яшчэ не апошняя да іх міласці паноў выканаўцаў і асабліва да маёй мілай жонкі просьба, каб даход з далістоўскага маёнтка, які я пакінуў маёй жонцы пажыццёва на шпіталь для жаўнераў у Тыкоціне, ні на якую іншую патрэбу не ўжывала, але каб за мяне задаволіла маё жаданне і абавязак перад Панам Богам і пабудуе ў гэтай мясцовасці каменны касцёл, а таксама складаю просьбу аб заканчэнні будаўніцтва касцёла ў Барткове²² і не меншую аб заканчэнні шпітала для жаўнераў у Тыкоціне, на будаўніцтва якога прызначаю 15 000 злотых з майго клімчыцкага маёнтка²³, не забываючыся аб будаўніцтве ліпскага касцёла²⁴, на які я сабраў ад розных набожных людзей каля 800 злотых. Такім чынам, перагледзеўшы маім недасканалым розумам тое, што дапаможа маёй грэшнай душы атрымаць Божую міласэрнасць, і пры гэтым аддаць што каму належыць, нельга забыцца пра маіх дабрадзеяў і сяброў. Па-першае, каралю яго міласці пану майму міласціваму перш за ўсё як сыну майго Пана і Дабрадзее за ўсе бацькоўскія дабрадзеіствы, ласку і ўзнагароды, якімі мяне, шчырага ў праўдзе і ласкавага ў сэрцы, але нявартага, слугу ўзняў і ўзнагародзіў вельмі дзякую. А пры гэтым пакорна прашу, каб з прыроднай шчырасці сваёй гаспадарскай меў міласэрнасць да маёй жонкі, калі б яе стан асірацелы паводле права патрабаваў яго абароны. Дзякую таксама за ўсе ласкі і дабрадзеіствы іх міласціям панам усім маім сябрам, якіх яшчэ пан Бог на гэтым свеце церпіць, а сярод іх – яго міласці пану Каспару Дэргофу²⁵, ваяводзе серадскаму, майму міламу пану і сардэчна любімаму брату не як дробны падарунак, але на памяць пра маю братэрскую любоў апраўленую золатам з насечкамі шаблю штахнацкай работы і да яе залаты ланцужок з колцамі з дроту, каб яе сам да даламання насіў, наказаваю аддаць. Яго міласці пану Стэфану Пацу²⁶, падскарбію ВКЛ, а таксама майму любаму брату другую шаблю, таксама апраўленую золатам з насечкамі, вырабленую Дзянам, а да гэтага маю вялікую срэбраную чарнільніцу аўшпурскай работы. Таксама мой любімы канчар²⁷, апраўлены срэбрам. А сынам яго міласці пана даю ўсе мае кнігі. Яго міласці пану Якубу Сабескаму [арк. 144 адв.] каралеўскаму крайчаму і майму сардэчна любімаму брату, мой шлюбны дыямантавы пярсцёнак і залаты ланцужок з рэлікварыем, каб яго заўсёды на шыі насіў, прызначаю аддаць. Яго міласці пану Якубу Максіміліяну Фрэдру²⁸, падкамораму пшамысльскаму, вялікаму і міламу майму сябру, залацісты з пералівамі палаш і срэбраную міску, зробленую нахштальт барверскай, з наліўкай, даю і дару, просячы, каб іх міласці мае міласцівыя паны тымі простымі дробязямі не пагарджалі, а таму як гэта здараецца даволі часта, што і дабрадзеіныя і

²² Або Кныхаве.

²³ Клімчыцы – цэнтр уладанняў Весялоўскіх у Мельніцкай зямлі на Падляшшы.

²⁴ Ліпск – мястэчка ў Гродзенскім пав. Троцкага ваяв.

²⁵ Каспар Дэгоф – ваявода дэрпцкі (1627–1634 гг.) і серадскі (1634–1645 гг.), пам. у 1645 г.

²⁶ Стэфан Пац гербу Гадзьява – пісар ВКЛ (1615 г.), падскарбі ВКЛ (1630–1635 гг.), падканцлер літоўскі (1635 г.), пам. у 1640 г.

²⁷ Канчар – род турэцкай дзіды.

²⁸ Якуб Максіміліян Фрэдра гербу Бронья – лоўчы пшамысльскі (1626 г.), стольнік львоўскі (1628 г.), падкаморы пшамысльскі (1633–1646 гг.), рэферэндар каронны (1645 г.), пам. 22.07.1646 [52].

прадбачліва апекаваныя, пакінутыя сваімі мужамі, удовы церпяць розныя крыўды і адчуваюць неспакой, а таксама часта і абароненыя правам шчырыя запісы павінны парушаць, калі ад высакародных і тых, хто баіцца Пана Бога, і вядомых дабрадзеянасцю не маюць абароны і падтрымкі, каб абараніць маю мілую жонку ад такіх і ім падобных, барані Бога, фальшаў і цяжкасцяў, колькі б іх ні было на чалавечым шляху абаранілі, пры гэтым мая надзея на паноў, якія вышэй былі і яшчэ будуць ніжэй згаданы ў маёй апошняй волі, рыхтуючыся ў іншы свет адысці, я называю патронамі і апекунамі, абаронцамі маёй мілай жонкі і выканаўцамі маёй апошняй волі прызначаю яснавельможных паноў і маіх міласцівых сяброў і сардэчна каханных братоў яго міласць пана Каспара Дэнгофа, ваяводу серадскага, яго міласць пана Якуба Сабескага, крайчага кароннага, яго міласць пана Стэфана Паца, падскарбія ВКЛ, яго міласць пана Якуба Максіміліяна Фрэдру, падкамолага пшамысльскага, якіх іх міласцяў усіх і кожнага асобна, як было вядома ўсім і дагэтуль вядома, ні ласкай, ні звычайнай міласцю, я упэўнены, што і пасля маёй смерці іх добрае стаўленне да маёй гарачай і пакорнай просьбы, якую іх міласці праз тую жлюбоў і святое сяброўства абавязваю не пакідаць у кожнай яе патрэбе маю мілую пакінутую жонку, а менавіта дапамагчы ў тым, каб згаданыя касцёлы і тыкоцінскі шпіталь, а асабліва жаночы кляштар у Гродна, які мы дзеля святой справы пасля слаўнай памяці яе міласці пані Грызэльды Вадынскай Сапезынай²⁹, маршалкавай ВКЛ, сястры нашай мілай дачкі, нам вернутаі, для несмяротнай памяці і дабрадзеянасці [арк. 145] яе душы разам з маёй жонкай збудаваць і надаць вырашылі, каб найхутчэй быў пабудаваны. Напрыканцы, як я сам усім і кожнаму асобна ад каго б ні атрымаў ці думаў, што атрымаў, крыўду, або якую-небудзь знявагу, перад Панам Богам шчыра прабачаю, а таксама ўсім і кожнага асобна, хто б ні быў мною пакрыўджаны, малітвамі чалавечымі прашу, каб мне тое прабачыў і адпусціў. А на апошняе, абавязаны маім каханнем да жонкі маёй, прашу памятаць пра маю грэшную душу, каб калі-небудзь пра забыты мной які-небудзь доўг, пра які я не згадаў і які маю душу абцяжарыць, справядліва з'явіцца, каб яна выплаціла і задаволіла, а сама ў далейшым у першую чаргу прабачыла мне крыўды, якія б ні былі атрыманы ад мяне. Напісаны ў Каменнай дня 12 сакавіка 1635 года, а для большай надзейнасці і вагі ў прысутнасці некаторых іх міласці паноў сяброў маіх, каб гэты тэстамэнт сваімі рукамі падпісалі і зацвердзілі пячаткамі, а яны гэтую маю вусную просьбу ахвотна згадзіліся задаволіць: Крыштаф Весялоўскі, надворны маршалак ВКЛ, сваёй ўласнай рукой, вусна запрошаны да гэтага тэстамэнта з пячаткай Гедэон Міхаіл Трызна³⁰, стольнік ВКЛ, староста брэсцкі, вусна запрошаны да тэстамэнта з пячаткай Станіслаў Скашэўскі³¹, падкаморы брэсцкі³², вусна запрошаны да гэтага тэстамэнта з пячаткай Ян Траяноўскі³³, пісар земскі мельніцкі. Тэкст тэстамэнта гэтымі словамі напісаны ўласнай рукою нябожчыка.

²⁹ Грызельда Вадынская, дачка Яна, ваяводы падляскага, і Сафіі з Сабескіх, пляменніца Аляксандры Весялоўскай, жонка Яна Станіслава Сапегі, маршалка ВКЛ.

³⁰ Гедэон Міхаіл Трызна, стольнік ВКЛ, пам. 11.09.1652 г.; жонка Марцыбела Вадынскай, дачка Яна і Сафіі з Сабескіх, сястра Грызельды Вадынскай.

³¹ Станіслаў Скашэўскі гербу Граб – падкаморы бельскі (1634–1641 гг.).

³² Магчыма, памылка. Павійна быць – бельскі.

³³ Ян Траяноўскі – пісар земскі мельніцкі (1621–1638 гг.), драгічынскі (1638–1639 гг.).

Пасля напісання гэтага майго тэстамэнта, было выдадзена пасля напісання яго міласці пана ваяводы рускага, сыну яго міласці пана, які пражывае ў Вільні пры двары яго каралеўскай міласці, пану Аляксандру праз рукі пана Мікалая Рэчыцкага 3000 польскіх злотых. І затым, калі згаданы яго міласць пан ваяводзіч ехаў у Польшчу ад двара, яму таксама было дадзена праз пана падстаросту майго пана Рэчыцкага па яго патрабаванні 500 польскіх злотых, на што ёсць дакументы ў пана Рэчыцкага, таксама ў тэстамэнце я забыў дадаць, што перадаецца на ўспамін пані Браменьскай на той момант 400 польскіх злотых ад яе міласці пані войніцкай, як мне пісала яе міласць пані, што ўсё гэта выключыўшы, толькі рэшту павінна адаць мая жонка. Тамаш Карнеўскі, падстароста суражскі, падпісваецца, што тое, што да тэстамэнта майго пана дабрадзця дададзена, слова ў слова запісана і слухна. На адвароце гэтага тэстамэнту ўласнай рукой нябожчыка напісаны гэтыя фармальнасці. Мой тэстамэнт, які выязджаючы ў кракаўскую зямлю да яе міласці пані дачкі ваяводы рускага, жонцы маёй пакідаю. У 1637 годзе ў Каменнай Весялоўскі сваёй ўласнай рукой. Арк. 145 адв.–146 – пацверджанне тэстамэнта луцкім біскупам Багуславам Радашэўскім ад 20.07.1637. У ім у якасці сведкі згаданы Станіслаў Скашэўскі, падкаморы бельскі.

Крыніцы і літаратура

1. Nowak T. Własność ziemska w ziemi łęczyckiej w czasach Władysława Jagiełły. Łódź, 2003.
2. Semkowicz W. Wywody szlachectwa w Polsce XIV-XVII w. // Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie. T. III. 1913.
3. Boniecki A. Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku. Warszawa, 1883.
4. Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku. Spisy / pod. red. A. Gąsiorowski. Kórnik, 1992.
5. РДАСА. М., Метрыка Літоўская, № 38, арк. 255.
6. Glinka J. Ród Klausucia w wiekach XIII-XVI, cz. 2 // Studia Źródłoznawcze. T. V. Poznań–Warszawa, 1960.
7. Boniecki A. Herbarz polski. T. XV. Warszawa, 1912.
8. Dworzaczek W. Genealogia. Cz. II: Tablice. Warszawa, 1959. Tabl. 143.
9. Przyboś K. Awans społeczny Lubomirskich herbu Drużyna od XIV do XVII wieku // Genealogia. T. 4. 1994.
10. Dachnowski J. K. Herbarz szlachty Prus królewskich z XVII wieku. Wyd. Z. Pentek. Kórnik, 1995.
11. Niesiecki K. Herbarz polski. T. VI. Lipsk, 1841.
12. Niesiecki K. Herbarz polski. T. IX. Lipsk, 1842.
13. Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVIII wieku. Spisy / oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba. Kórnik, 1994.
14. Kościół katolicki na Podlasiu. Zbiór dokumentów erekcyjnych i funduszowych. Białystok (3) / wstęp i oprac. J. Maroszek. Białystok, 1999.
15. Maroszek J. Najstarszy dokument uposażeniowy Kościoła Farnego w Białymstoku z 4 grudnia 1581 roku / Białostoczczyzna. Nr 2. 1996.
16. Urzędnicy inflanccy XVI-XVIII wieku. Spisy / opr. K. Mikulski, A. Rachuba. Kórnik, 1994.

17. Maroszek J. Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta. Białystok, 2000.
18. Boniecki A. Herbarz polski. T. II. Warszawa, 1900.
19. Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. Warszawa, 1895.
20. Boniecki A. Herbarz polski. T. XII. Warszawa, 1908.
21. Boniecki A. Herbarz polski. T. IX. Warszawa, 1906.
22. Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. T. I. Województwo wileńskie XIV-XVIII wiek / red. A. Rachuba; oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk. Warszawa, 2004.
23. Wolff J. Pacowie. Materiały historyczno-genealogiczne. Petersburg, 1885.
24. AGAD (TACA), Metryka Koronna. № 160.
25. Pielas J. Oleśnicy herbu Dębno w XVI-XVII wieku. Studium z dziejów zamożnej szlachty doby nowożytnej. Kielce, 2007.
26. KOBiDZ, Teki Glinki, nr 72.
27. Czyżewski P. Starostowie wasilkowscy w XVI-XVIII w. // Małe Miasta. Elity / red. M. Zemło. Supraśl, 2005.
28. Wiśniewski J. Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV wieku do połowy XVII wieku // Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny / red. J. Antoniewicz. Białystok, 1965.
29. Urzędnicy podlascy XIV-XVIII wieku. Spisy / oprac. E. Dubas-Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urbanowicz. Kórnik, 1994.
30. KOBiDZ, Teki Glinki, nr 62.
31. APK, ZZG, nr 32.
32. Ryżewski G. Region sokołowski w latach 1866- 1914 // Sokołów Podlaski. Dzieje miasta i regionu / red. G. Ryżewski. Białystok-Sokołów Podlaski, 2006.
33. Maroszek J. Jaświły. Dzieje obszaru gminy do końca XVIII wieku. Białystok, 2004.
34. KOBiDZ, Teki Glinki, nr 278.
35. Marosze J. Białystok i Knychówek – dwie realizacje tego samego projektu kościoła parafialnego w I połowie XVII wieku // Białostoczczyzna. 1992. Nr 4.
36. Kałamajska-Saeed M. Kościół brygidek w Grodnie // Sztuka ziem wschodnich Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku / red. J. Lileyko. Lublin, 2000.
37. Kurczewski J. Biskupstwo wileńskie. Wilno, 1912.
38. Ryżewski G. Stara Kamienna. Opis rezydencji Wiesiołowskich z 1712 roku // Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego. T. 8-9. Białystok, 2003.
39. Volumina legum T. III / Wyd. J. Ohryzko. Petersburg, 1859.
40. Wicher S. Alumnat wojskowy w Tykocinie. Historia, przebudowy i konserwacja // Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego. Z. 8-9, 2003.
41. Radziwiłł A. S. Memoriale rerum gestarum in Polonia. T. II / oprac. A. Przyboś, R. Żelewski. Wrocław-Warszawa-Kraków, 1970.
42. BCzart, nr 390.
43. Ryżewski G. Ród Chreptowiczów herbu Odrowąż. Kraków, 2006.
44. Ryżewski G. Stara Kamienna – opis rezydencji Wiesiołowskich z 1712 roku // Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego. Z. 8-9. 2003.
45. Dworzaczek W. Genealogia. Cz. II: Tablice. Warszawa, 1959. Tabl. 148.
46. Dobroński A. Białystok. Historia miasta. Białystok, 1998.
47. Olędzki P. Wspólne dziedzictwo. Portret sarmacki w dziedzictwie narodów Rzeczypospolitej Szlacheckiej. Białystok, 1999.

48. APK, ZZG, nr 29.
49. Jarmolik W. Gryzelda Wodyńska, przybrana córka Wiesiołowskich // Białostocczyna. 1992. Nr 4.
50. Niesiecki K. Herbarz polski. T. IV. Lipsk, 1839.
51. Niesiecki K. Herbarz polski. T. VIII. Lipsk, 1841.
52. Przyboś K. Fredrowie h. Bończa // Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego. T. III. 1997. Tabl. IV.

КРЫНІЦАЗНАЎСТВА

Я.К. Анішчанка

СПІСЫ ШЛЯХТЫ МАГІЛЁўСКОЙ ГУБЕРНІ ЗА 1783–1784 гг.

Звесткі, якія падаюцца ніжэй, у свой час былі створаны ў некалькіх рэдакцыях (спісах), у поўным складзе скарыстоўваліся вузкімі коламі, а таму з’яўляюцца ўнікальнымі для стварэння найбольш поўнага гербоўніка беларускай шляхты менавіта на падставе архіўных першакрыніц.

Аснову гэтых спісаў складаюць рукапісныя «Эканамічныя заўвагі да Генеральнага межавання Полацкай і Магілёўскай губерняў». Апошняе межаванне ў Магілёўскай губерні з 23 мая 1783 г. да 10 кастрычніка 1784 г. правяла Смаленская межавая кантора [1, с. 27, 31]. У гэты час яна сабрала ў павятовыя апісанні разнастайныя звесткі шляхам палевых вымярэнняў і анкетавання як саміх землеўладальнікаў, так і работнікаў адміністрацыйна-судовых устаноў. У склад землеўладальніцкай карпарацыі акрамя ўласна дваран трапіла і шараговая шляхта, якая яшчэ не была ўключана ў склад расійскага дваранства, але трымала зямлю або асабіста або сярод іншых суўладальнікаў шматлікіх ваколц, водрубаў і г.д. Па межавой практыцы такія пасяленні межавання ўсюды названы сям’ямі [2].

Такім чынам, «Эканамічныя заўвагі» падаюць на згаданы час і тэрыторыю найбольш поўныя звесткі або спісы шляхты, якая захавала землеўладальніцкія правы на момант ўключэння яе ў склад расійскага дваранства. Тым не менш, хуткасць самога межавання адбілася адмоўным чынам на якасці яго дакументаў, прывяла да пэўнага браку заўваг у якасці крыніц. Гэтыя недахопы былі выяўлены падчас рэвізіі матэрыялаў Генеральнага межавання ў 1829 г. і спроб іх выпраўлення і аднаўлення [3, с. 30] на працягу першай паловы XIX ст. Акрамя выяўленых недарэчнасцяў можна дадаць розначытання прозвішчаў у самім тэксце апісання павятовых землеўладанняў і складу іх уласнікаў у канцы кожнага тома «Заўваг» (у выглядзе алфавіта фамілій). У прыватнасці, такія недарэчнасці ў апісанні Мсціслаўскага павета тычацца 13 прозвішчаў, якія ўвогуле адсутнічаюць у канчатковых спісах (алфавітах): І.Л. і Н.Л. Антановічы, А.М. і А.М. Веразухі, П.Г. і Т.П. Дзеружынскія, О.Г. і С.Г. Сушчынскія і інш. Сустракаюцца і недарэчнасці накішталт таго, што ў алфавіце Александровіч названы Восіпам Міхайлавічам, а ў самім тэксце заўвагі фігуруюць як Філіп і Фабіян. З улікам падобных хібаў складальнік прыводзіць спісы адпаведна тэксту заўваг.

Спісы друкуюцца паводле мовы арыгінала (г. зн. на рускай мове) з указаннем, у якім землеўладанні ўдзельнічаў той ці іншы шляхціч, колькі за ім лічылася сялянскіх двароў (першая калонка), рэвізскіх душ мужчын (другая калонка) і жаночых (трэцяя калонка). З нагоды значнага аб'ёму крыніц друкуюцца спісы па Бабінавіцкаму, Беліцкаму, Быхаўскаму, Капыскаму і Клімавіцкаму паветам.

Умоўныя скарачэнні:

- д. — деревня
- м. — местечко
- ок. — околица
- с. — село
- сел. — сельцо
- совл. — совладелец

Бабінавіцкі павет

Прозвішча, імя, імя па бацьку	Валоданне
Бируля Осип Самуилович	смоленский подचाший, совл. сел. Добромысль
Войткевич Яков Петрович	совл. сел. Островицы, Брасковка
Гудаковский Людвик Венедиктович	совл. м. Рудня
Гудаковский Фадей Венедиктович	совл. м. Рудня
Гурко Ксаверий Осипович	совл. сел. Добрино
Гурко Станислав Осипович	подкоморий, совл. сел. Добрино
Гурко Ефим Осипович	совл. сел. Добрино
Деружинский Иван Самуилович	совл. сел. Островицы
Деружинский Винцент Людвигович	совл. сел. Островицы, Брасковка
Деружинский Карл Людвигович	совл. сел. Островицы, Брасковка
Деружинский Михаил Людвигович	совл. сел. Островицы, Брасковка
Деружинский Иван Самуилович	совл. сел. Брасковка
Дроздовский Антон Петрович	витебский обозный, сел. Уно 53.171.155.
Зарянка Осип Бенедиктович	совл. сел. Дыманово
Карницкий Михаил Станиславович	подкомориц, совл. сел. Бель
Карницкий Винцент Игнатьевич	подкомориц, совл. сел. Бель
Кукевич Винцент Станиславович	совл. сел. Брюхово
Мацкевич Адам Фомич	совл. сел. Островицы

Мацкевич Иван Фомич	совл. сел. Островицы
Мацкевич Иван Захарович	совл. сел. Островицы
Мацкевич Мартын Васильевич	совл. сел. Островицы
Мацкевич Рафал Захарович	совл. сел. Островицы
Мацкевич Яков Васильевич	совл. сел. Островицы
Мацкевич Казимир Васильевич	совл. сел. Островицы
Мацкевич Варфоломей Васильевич	совл. сел. Островицы
Мацкевич Франц Фомич	совл. сел. Островицы
Мацкевич Мартын Фомич	совл. сел. Островицы
Менжинский Адам Антонович	совл. сел. Царобобыль
Пиора Антон Станиславович	витебский мечник, сел. Сухорево 56.181.178. совл. сел. Добромысль
Пиора Федор Станиславович	совл. сел. Добромысль
Погоский Кастан Людвикович	совл. сел. Погостищи
Реут Михаил Николаевич	витебский хоружий, д. Холмогоры 23.105.125.
Рогоза Адам Самуилович	совл. сел. Станиславово
Рогоза Антон Самуилович	совл. сел. Станиславово
Рогоза Фадей Самуилович	совл. сел. Станиславово
Шульц Ксаверий Иванович	витебский мечникович, совл. д. Ретки
Шульц Иван Иванович	совл. д. Ретки, Ржево, Замошье
Шульц Матвей Иванович	совл. д. Ретки, Ржево, Замошье
Шульц Цыприан Иванович	совл. д. Ретки, Ржево, Замошье
Щука Антон Леонидович	совл. сел. Царобобыль
Щука Андрей Яковлевич	совл. сел. Царобобыль
Щука Степан Яковлевич	совл. сел. Царобобыль

[4; 5]

Беліцкі паве́т

Прозвішча, імя	Валоданне
Берлинский Иван Матвеевич	совл. сел. Верхние Брыли
Берлинский Антон Матвеевич	совл. сел. Верхние Брыли
Берлинский Петр Михайлович	совл. сел. Верхние Брыли
Бортневский Карл Климентьевич	совл. сел. Терещилово
Бортневский Семен Климентьевич	совл. сел. Терещилово
Бортневский Федор Карлович	совл. сел. Терещилово
Бортневский Василий Иванович	совл. сел. Терещилово
Бычинский Юрий Бенедиктович	совл. д. Лапичи
Вербицкий Яков Юрьевич	совл. м. Гомель
Волк Леонидович Карл Васильевич	совл. м. Гомель, с. Азаровичи

Волк Леонович Семен Федорович	совл. сел. Азаровичи
Волк Леонович Григорий Федорович	совл. сел. Азаровичи
Волк Леонович Каспар Григорьевич	совл. сел. Азаровичи
Гижицкий Горздава Игнат Иванович	полковник, совл. с. Носовичи, Чертянка
Готальский Иван Никифорович	совл. сел. Терещилово
Добелицкий Андрей Доминикович	совл. м. Гомель
Дробышевский Игнат Осипович	совл. с. Азаровичи
Килчевский Иван Антонович	совл. м. Гомель, сел. Севруки
Килчевский Леон Антонович	совл. сел. Севруки
Килчевский Винцент Антонович	совл. сел. Севруки
Килчевский Павел Самуилович	совл. сел. Севруки
Килчевский Каспар Самуилович	совл. сел. Севруки
Килчевский Осип Самуилович	совл. сел. Терещилово
Климович Федор Власович	совл. сел. Терещилово
Климович Мартын Власович	совл. сел. Терещилово
Климович Федор Владимирович	совл. сел. Терещилово
Климович Василий Гаврилович	совл. сел. Терещилово
Климович Павел Гаврилович	совл. сел. Терещилово
Климович Петр Федорович	совл. сел. Терещилово
Климович Михаил Федорович	совл. сел. Терещилово
Климович Григорий Ефимович	совл. сел. Терещилово
Климович Иван Васильевич	совл. сел. Терещилово
Климович Матвей Яковлевич	совл. сел. Терещилово
Климович Тимофей Владимирович	совл. сел. Терещилово
Климович Трофим Демьянович	совл. сел. Терещилово
Климович Александр Федорович	совл. сел. Терещилово
Климович Афанасий Тихонович	совл. сел. Терещилово
Климович Иван Адамович	совл. сел. Терещилово
Климович Андрей Афанасьевич	совл. сел. Терещилово
Климович Михаил Константинович	совл. сел. Терещилово
Красинский Фома Николаевич	совл. сел. Плесы
Красицкий Николай Иванович	совл. с. Азаровичи
Лапицкий Захар Васильевич	совл. д. Лапичи
Лапицкий Прокоп Андреевич	совл. д. Лапичи

Лапицкий Михаил Иванович	совл. д. Лапичи
Лапицкий Иван Иванович	совл. д. Лапичи
Лапицкий Ефим Ефимович	совл. д. Лапичи
Лапицкий Василий Ефимович	совл. д. Лапичи
Лапицкий Тихон Ефимович	совл. д. Лапичи
Лапицкий Роман Михайлович	совл. д. Лапичи
Лапицкий Николай Савостьянович	совл. д. Лапичи
Лапицкий Андрей Матвеевич	совл. д. Лапичи
Лапицкий Роман Григорьевич	совл. д. Лапичи
Лапицкий Даниил Кузьмич	совл. д. Лапичи
Леантович Станислав Константинович	майор, совл. сел. Терещилово
Мацкевич Иван Мартынович	совл. д. Зеленые Луки
Мацкевич Матвей Мартынович	совл. д. Зеленые Луки
Мацкевич Иван Михайлович	совл. д. Зеленые Луки
Мацкевич Кузьма Михайлович	совл. д. Зеленые Луки
Мацкевич Федор Семенович	совл. д. Зеленые Луки
Мацкевич Осип Семенович	совл. д. Зеленые Луки
Миклашевский Семен Андреевич	премьер-майор, влад. Луга
Могут Александр Алексеевич	поручик, совл. сел. Синичино
Плеский Иван Семенович	совл. с. Дятловичи, сел. Плесы, с. Азаровичи
Плеский Иван Яковлевич	совл. с. Дятловичи, сел. Плесы
Плеский Андрей Яковлевич	совл. с. Дятловичи, сел. Плесы
Плеский Михаил Семенович	совл. с. Дятловичи
Плеский Илья Матвеевич	совл. сел. Верхние Брыли, с. Дятловичи, сел. Плесы
Плеский Андрей Матвеевич	совл. сел. Верхние Брыли, с. Дятловичи, сел. Плесы
Плеский Василий Матвеевич	совл. сел. Плесы
Плеский Василий Яковлевич	совл. с. Дятловичи
Плеский Степан Иванович	совл. с. Дятловичи
Плеский Леонид Иванович	совл. сел. Верхние Брыли, с. Дятловичи, сел. Плесы
Ранкевич Николай Михайлович	совл. д. Лапичи
Саливанский Станислав Леонидович	совл. сел. Терещилово
Сендюковский Лаврентий Осипович	совл. м. Гомель

Сендюковский Лаврентий Антонович	совл. м. Гомель
Серафинович Франц Иванович	совл. сел. Терещилово
Серафинович Антон Иванович	совл. сел. Терещилово
Соколовский Осип Михайлович	совл. с.Азаровичи
Соколовский Кузьма Иванович	совл. с.Азаровичи
Устинович Иван Васильевич	совл. сел. Любны, Севруки
Устинович Осип Семенович	совл. сел. Любны
Устинович Федор Петрович	совл. сел. Любны
Устинович Михаил Петрович	совл. сел. Любны
Халецкий Цыприан Иванович	староста бацунский, совл. с. Чеботовичи
Харкевич Афанасий Александрович	совл. с.Азаровичи
Харкевич Бонифатий Павлович	совл. с. Азаровичи
Харкевич Герасим Николаевич	совл. с. Азаровичи
Харкевич Иван Самойлович	совл. с. Азаровичи
Харкевич Яков Леонидович	совл. сел. Верхние Брыли
Харкевич Станислав Леонидович	совл. с.Азаровичи
Харкевич Яков Леонидович	совл. сел. Буки Плесы, с.Азаровичи
Фащ Александр Осипович	совл. м. Гомель, д. Хоропут, сел. Головинцы, Носовичи, Чертянка
Фащ Игнат Осипович	совл. м. Гомель, д. Хоропут, сел. Головинцы, Носовичи, Чертянка
Фащ Прокофий Осипович	совл. м. Гомель, д. Хоропут, сел. Головинцы, Носовичи, Чертянка
Юркевич Иван Васильевич	совл. с.Азаровичи
Юркевич Семен Станиславович	совл. с.Азаровичи
Юркевич Иван Матвеевич	совл. с.Азаровичи
Юркевич Игнат Степанович	совл. с.Азаровичи

Быхаўскі павет

Прозвішча, імя	Валоданне
Борковский Василий Иванович	совл. д. Бесчинье
Булгак Рафал Антонович	земский исправник, совл. сел. Лопатицы
Быковский Иван Александрович	минский войскович совл. луга
Величкевич Осип Тимофеевич	совл. д. Бесчинье
Величкевич Франтишек Тимофеевич	совл. сел. Бесчинье
Величкевич Кузьма Васильевич	совл. сел. Острова
Грибовский Леон Тихонович	совл. сел. Хижики

Грицкевич Юрий Лаврентьевич	совл. сел. Бесчинье
Кроер Станислав Михайлович	д. Бор 62.197.200.
Лешневский Григорий Станиславович	совл. сел. Иванищевичи
Лешневский Юрий Станиславович	совл. сел. Иванищевичи
Малиновский Егор Иванович	ротмистр, совл. сел. Хижики
Молоткевич Захар Александрович	совл. сел. Острова
Муравинский Алексей Мартынович	совл. сел. Хижики
Плонский Антон Федорович	совл. д. Бесчинье
Родевич Яков Григорьевич	совл. д. Бесчинье
Родевич Михаил Мартынович	совл. д. Бесчинье
Родевич Савостьян Григорьевич	совл. д. Бесчинье
Родевич Казимир Станиславович	совл. д. Бесчинье
Родевич Тимофей Казимирович	совл. д. Бесчинье
Родевич Василий Васильевич	совл. д. Бесчинье
Русецкий Григорий Матвеевич	совл. д. Бесчинье
Русецкий Антон Александрович	совл. д. Бесчинье
Русецкий Юрий Матвеевич	совл. д. Бесчинье
Сказельский Пузына Христофор Антонович	полковник, совл. м. Журавичи
Слученовский Александр Андреевич	совл. м. Пропойск
Слученовский Игнат Иванович	совл. м. Пропойск
Слученовский Иван Иванович	совл. м. Пропойск
Хижевский Адам Иванович	сел. Устье 17.94.83.
Хлевинский Казимир Антонович	земский писарь, совл. сел. Хлевна
Хлевинский Адам Иванович	сел. Устье 17.94.83.
Шемет Тадеуш	хорунжий
Федорович Захар Сильвестрович	совл. д. Бесчинье
Юдицкий Ефим Михайлович	полковник, сел. Журавичи 121.514.483.
Яроцкий Григорий Филипович	совл. д. Бесчинье

Капыскі павет

Прозвішча, імя	Валоданне
Александрович Михаил Степанович	д. Хотеничи 10.39.34., с. Стайки 10.44.65.
Александрович Юрий Адамович	д. Жданово 10.44.32, совл. сел. Иртышево, д. Куропова 6.19.28.
Барановский Иван Павлович	совл. заст. Белолужье

Барановский Семен Павлович	совл. заст. Белолужье
Бекунский Леонид Августинович	совл. сел. Озеры
Белковский Казимир	д. Тимоховка
Богданович Бонифатий	сел. Ручьи 16.44.48.
Васильевич	
Богданович Осип Теодорович	сел. Холявинка 10.30.30.
Бордашевич Людвик Адамович	совл. сел. Свидерщина
Бордашевич Виктор Адамович	совл. сел. Свидерщина
Бордашевич Игнатий Адамович	совл. сел. Свидерщина
Бордашевич Тадеуш Адамович	совл. сел. Подберезье, Свидерщина
Бордашевич Антон Адамович	совл. сел. Подберезье
Борк Винцент Антонович	совл. сел. Озеры
Брестовский Иван Францевич	совл. сел. Усвейка, Лещево
Брестовский Леон Данилович	совл. сел. Буцки
Брестовский Михаил	совл. сел. Буцки
Вислоух Людвик Михайлович	совл. с. Водвичи
Вислоух Мартын Михайлович	совл. с. Водвичи
Вислоух Юрий Александрович	совл. с. Водвичи
Волк Самуил Николаевич	ротмистр, совл. сел. Воронцевичи
Головчиц Иван Васильевич	ротмистр, с. Видиничи 69.277.259.
Головчиц Филипп Алексеевич	совл. сел. Озеры
Деружинский Кузьма	капитан-исправник, совл. сел. Скляпово
Александрович	
Длуцкий Антон Николаевич	совл. сел. Стояново
Дрентель Михаил Иванович	полковник, д. Каменка 12.50.48.
Жуковский Христофор	фольв. Уваровщина 1.2.2.
Антонович	
Забельский Фадей Михайлович	сел. Сельцы 13.44.59.
Заблоцкий Игнат Антонович	совл. сел. Озеры
Заблоцкий Михаил	совл. сел. Озеры
Константинович	
Заблоцкий Иван Антонович	совл. сел. Озеры
Зубрицкий Осип Иванович	сел. Переволочно 105.353.356.
Евневич Христофор Михайлович	совл. сел. Речки
Кисляк Иван Осипович	полковник, совл. с. Яковлевичи
Котович Михаил	ротмистр, совл. сел. Озеры
Котовский Игнат Александрович	совл. сел. Подберезье
Красинский Антон Андреевич	совл. сел. Усвейка
Красинский Иван Андреевич	совл. сел. Усвейка
Красинский Михаил Андреевич	совл. сел. Усвейка
Курч Анзельм Степанович.	с. Мешково 33.121.115

Курч Каетан Казимирович	сел. Соколья 120.443.444, совл. сел. Барсуки
Лобацевич Тадеуш Петрович	сел. Полудово
Микоша Винцент Казимирович	совл. д. Литовская
Микоша Мартын Казимирович	совл. д. Литовская
Орешка Яков Геронимович	сел. Казабродье 8.31.38.
Осовлецкий Игнатий	совл. сел. Буцки
Подберезеский Антон Николаевич	совл. сел. Подберезье
Подберезеский Тадеуш Адамович	совл. сел. Подберезье
Подберезеский Игнат Адамович	совл. сел. Подберезье
Подберезеский Леонтий Адамович	совл. сел. Подберезье
Подберезеский Михаил Игнатович	совл. сел. Подберезье
Подберезеский Тадеуш Герасимович	совл. сел. Подберезье
Позняк Франц Антонович	совл. сел. Озеры
Пузыревский Станислав Александрович	совл. сел. Стояново
Ракицкий Мартын	совл. сел. Буцки
Ступчинский Станислав Андреевич	совл. сел. Речки
Станкевич Константин Станиславович	совл. сел. Загорянка
Фаращ Антон Семенович	совл. фол. Покотово
Фаращ Матвей Семенович	совл. фол. Покотово
Чеховский Мартын Антонович	ротмистр, совл. сел. Усвейка
Шибeka Каетан Петрович	совл. сел. Лещево
Шемет Антон Бенедиктович	д. Замышки
Шемет Карл Федорович	совл. сел. Иртищево
Шпаковский Антон Юрьевич	совл. сел. Загорянка
Шпаковский Казимир Юрьевич	совл. сел. Загорянка
Шпаковский Мартын Юрьевич	совл. сел. Загорянка
Шпаковский Мельхиор Гаврилович	ротмистр, совл. сел. Загорянка
Ялоза Игнат Антонович	с. Дымово 16.49.43.
Ягнетовский Винцент	сел. Шепетово

Клімавіцкі павет

Прозвішча, імя	Валоданне
----------------	-----------

Александрович Феликс Михайлович	совл. с. Шумячи
Александрович Бенавентура Михайлович	совл. с. Шумячи
Александрович Юрий Адамович	совл. с. Шумячи
Автуховский Павел Михайлович	совл. сел. Судилы
Балтовский Станислав Иванович	совл. сел. Судилы
Балтовский Иван Иванович	совл. сел. Малашковици
Бартошевич Василий Францевич	совл. сел. Судилы
Баневич Антон Яковлевич	совл. сел. Судилы
Бобрик Михаил Иванович	совл. с. Шумячи
Болтовский Степан Иванович	совл. сел. Малашковици
Бородич Матвей Адамович	совл. сел. Пральники
Борткевич Василий Фролович	совл. сел. Судилы
Блинструб Осип Михайлович	ковенский скарбник, совл. сел. Елки, д. Тосин Стан
Бышевский Иван Юрьевич	совл. сел. Тиханы
Бышевский Степан Иванович	совл. сел. Тиханы
Бышевский Матвей Иванович	совл. сел. Тиханы
Волович Михаил Станиславович	д. Стаховицкая 22.68.62. сел. Георгиново 65. 253.206.
Волович Игнат Станиславович	капитан, с. Петровка 60.149.137.
Волович Кузьма Алексеевич	совл. сел. Малашковици
Валюжинич Филип Иванович	совл. д. Федосеевка
Валюжинич Кузьма Иванович	совл. сел. Ожеги, Пожогі
Валюжинич Иван Иванович	совл. сел. Касперка, Тиханы
Васковский Иван Степанович	совл. сел. Печоры
Васковский Антон Васильевич	совл. сел. Малашковици
Васковский Михаил Иванович	совл. сел. Печоры
Васковский Алексей Яковлевич	совл. сел. Печоры
Васковский Михаил Степанович	совл. сел. Печоры, д. Васковка
Васковский Осип Александрович	совл. д. Васковка, сел. Печоры
Васковский Тимофей Степанович	совл. сел. Печоры, д. Васковка
Васковский Константин Степанович	совл. д. Васковка
Васковский Яков Игнатьевич	совл. сел. Печоры
Васковский Василий Игнатьевич	совл. сел. Печоры
Васковский Антон Игнатьевич	совл. сел. Печоры
Вацура Тимофей Васильевич	совл. сел. Судилы
Вацура Павел Васильевич	совл. сел. Судилы
Вацура Матвей Кузьмич	совл. с. Строкайлы

Гриневиц Алексей Федорович	совл. сел. Гриневщина
Гриневиц Иван Филимонович	совл. сел. Гриневщина
Гриневиц Иван Михайлович	совл. сел. Гриневщина
Гриневиц Осип Михайлович	совл. сел. Гриневщина
Данилович Леонтий Антонович	совл. сел. Осмоловичи
Добросельский Леонид Федорович	совл. сел. Судилы
Добросельский Иван Леонидович	совл. сел. Судилы
Дробышевский Яков Осипович	совл. с. Строкайлы, сел. Гриневщина
Жиркевич Степан Григорьевич	совл. сел. Пральники, с. Печоры 78.299.365.
Жиркевич Иван Дмитриевич	совл. сел. Пральники
Жиркевич Павел Дмитриевич	совл. сел. Пральники
Жиркевич Юрий Степанович	совл. сел. Печоры
Жуковский Иван Никифорович	совл. с. Строкайлы
Закалинский Григорий Савостьянович	совл. сел. Зимонино
Закалинский Иван Иванович	совл. сел. Касперка, Малашковичи
Застольский Тимофей Игнатьевич	совл. сел. Елки
Зенкович Антон Михайлович	совл. сел. Судилы
Зенькович Лука Яковлевич	совл. сел. Судилы
Зенькович Иван Яковлевич	совл. сел. Судилы
Зенькович Тимофей Лукьянович	совл. сел. Судилы
Зенькович Осип Лукьянович	совл. сел. Судилы
Зенькович Федор Лукьянович	совл. сел. Судилы
Езерский Яков Осипович	совл. сел. Печоры
Езерский Гаврила Иванович	совл. сел. Елки
Ивановский Игнатий Осипович	минский старостиц, совл. м. Костюковичи, д. Витун, м. Каничи, д. Крапивна, д. Боля, с. Мошевое, д. Вировка
Ивановский Станислав Осипович	совл. м. Костюковичи, д. Витун, м. Каничи, д. Боля, с. Мошевое, д. Вировка
Ивановский Фелициан Осипович	совл. м. Костюковичи, д. Витун, м. Каничи, д. Крапивна, д. Боля, с. Мошевое, д. Вировка
Ивицкий Антон Кузьмич	совл. с. Строкайлы, сел. Гриневщина
Ивицкий Петр Кузьмич	совл. с. Строкайлы, сел. Гриневщина
Ивицкий Тимофей Кузьмич	совл. с. Строкайлы, сел. Гриневщина

Ивицкий Винцент Осипович	совл. с. Строкайлы, сел. Гриневщина
Ивицкий Юрий Игнатьевич	совл. с. Строкайлы, сел. Гриневщина
Ивицкий Станислав Юрьевич	совл. с. Строкайлы, сел. Гриневщина
Ильинич Иван Фролович	совл. сел. Судилы
Исакович Иван Васильевич	совл. сел. Осмоловичи
Исакович Максим Лукьянович	совл. сел. Осмоловичи
Исакович Павел Осипович	совл. с. Строкайлы
Исакович Доминик Иванович	совл. с. Строкайлы
Исакович Григорий Степанович	совл. сел. Зимонино
Исакович Демьян Степанович	совл. сел. Зимонино
Исакович Иван Степанович	совл. сел. Зимонино
Исакович Степан Алексеевич	совл. сел. Зимонино
Исакович Павел Осипович	совл. сел. Зимонино, Гриневщина
Исакович Даниил Иванович	совл. сел. Гриневщина
Исакович Даниил Мартынович	совл. сел. Пральники
Исакович Ерофей Федорович	совл. сел. Пральники
Исакович Григорий Федорович	совл. сел. Пральники
Исакович Антон Федорович	совл. сел. Пральники
Исакович Кондратий Владимирович	
Исакович Иван Владимирович	совл. сел. Пральники
Исакович Константин Владимирович	совл. сел. Пральники
Исакович Григорий Яковлевич	совл. сел. Пральники
Исакович Иван Яковлевич	совл. сел. Пральники
Исакович Павел Тимофеевич	совл. сел. Пральники
Исакович Семен Тимофеевич	совл. сел. Пральники
Исакович Илья Тимофеевич	совл. сел. Пральники
Исакович Иван Павлович	совл. сел. Пральники
Исакович Павел Иванович	совл. сел. Пральники
Исакович Лукьян Иванович	совл. сел. Пральники
Исакович Федор Иванович	совл. сел. Пральники
Исакович Тихон Васильевич	совл. сел. Пральники
Каминский Иван Викторович	совл. с. Строкайлы, сел. Зимонино, Гриневщина
Каминский Николай Викторович	совл. сел. Зимонино
Каченовский Кузьма Андреевич	совл. сел. Малашковичи
Кашин Алексей Иванович	совл. сел. Пральники
Кашин Федор Васильевич	совл. сел. Пральники
Кашин Клементей Васильевич	совл. сел. Пральники
Кобат Афанасий Иванович	совл. сел. Касперка

Кобат Иван Иванович	совл. сел. Касперка
Кобат Матвей Леонидович	совл. сел. Касперка
Кобат Федор Леонидович	совл. сел. Касперка
Кокошинский Григорий Тихонович	совл. сел. Судилы
Кокошинский Алексей Иванович	совл. сел. Судилы
Кокошинский Григорий Афанасьевич	совл. сел. Пральники
Кокошинский Сильвестр Кузьмич	совл. сел. Пральники
Кокошинский Кузьма Кузьмич	совл. сел. Пральники
Комар Савелий Фомич	совл. сел. Зимонино
Королка Даниил Иванович	совл. сел. Судилы
Королка Андрей Иванович	совл. сел. Судилы
Королка Тимофей Антонович	совл. сел. Ожеги, Пожог
Королка Станислав Антонович	совл. сел. Ожеги, Пожог
Королка Станислав Григорьевич	совл. сел. Пожог
Королка Иван Григорьевич	совл. сел. Пожог
Королка Матвей Григорьевич	совл. сел. Пожог
Коршун Осмоловский Иван Евстафьевич	совл. сел. Осмоловичи
Коршун Игнат Яковлевич	совл. сел. Осмоловичи
Коршун Иван Матвеевич	совл. сел. Осмоловичи
Коршун Матвей Леонидович	совл. сел. Осмоловичи
Коршун Давыд Павлович	совл. сел. Осмоловичи
Коршун Тимофей Леонтьевич	совл. сел. Осмоловичи
Коршун Осмоловский Антон Иванович	совл. сел. Осмоловичи, д. Гиревичи
Коршун Осмоловский Иван Федорович	совл. сел. Осмоловичи
Коршун Осмоловский Иван Давыдович	совл. д. Гиревичи
Коршун Осмоловский Иван Тимофеевич	совл. д. Гиревичи
Коршун Осмоловский Лукьян Павлович	совл. д. Гиревичи
Коршун Осмоловский Давыд Павлович	совл. д. Гиревичи
Коршун Осмоловский Алексей Павлович	совл. д. Гиревичи
Коршун Осмоловский Кондратий Васильевич	совл. д. Гиревичи

Коршун Осмоловский Павел Федорович	совл. д. Гиревичи
Коршун Осмоловский Николай Степанович	совл. д. Гиревичи
Коршун Осмоловский Петр Федорович	совл. д. Гиревичи
Коршун Осмоловский Астафий Федорович	совл. д. Гиревичи
Коршун Осмоловский Василий Самуилович	совл. д. Гиревичи
Коршун Осмоловский Максим Самуилович	совл. д. Гиревичи
Коршун Осмоловский Кондратий Иванович	совл. д. Гиревичи
Коршун Осмоловский Самуил Петрович	совл. д. Гиревичи
Костенич Кузьма Петрович	совл. сел. Ожеги, Пожог
Костенич Иван Петрович	совл. сел. Ожеги, Пожог
Костенич Степан Андреевич	совл. сел. Ожеги, Пожог
Костенич Мартын Иванович	совл. сел. Ожеги, Пожог
Кош Василий Иванович	совл. сел. Печоры
Кошанский Максим Тимофеевич	совл. сел. Печоры
Кошиц Осип Михайлович	совл. сел. Елки
Кошиц Виктор Михайлович	совл. сел. Елки
Кучук Семен Захарович	совл. сел. Тиманово
Лапа Антон Станиславович	совл. сел. Тростино, д. Кленовка
Лапа Осип Станиславович	совл. сел. Тростино, д. Кленовка
Лапа Игнатий Осипович	совл. д. Кленовка
Лапа Осип Осипович	совл. д. Кленовка
Лапа Ефим Осипович	совл. сел. Тростино, д. Кленовка
Лапинский Игнатий Антонович	совл. сел. Судилы
Левданский Антон Александрович	совл. сел. Елки
Лукашевич Федор Самуилович	совл. д. Гиревичи
Лукашевич Кондратий Самуилович	совл. д. Гиревичи
Людоговский Даниил Григорьевич	совл. сел. Судилы
Маковецкий Иван Семенович	слонимский подкоморий, совл. сел. Зимонино, д. Бабичовка, сел. Пральники
Малиновский Яков Осипович	совл. сел. Судилы, Елки, д. Тиханичи
Малиновский Николай Осипович	совл. сел. Судилы, Елки, д. Тиханичи

Малиновский Игнатий Осипович	совл. д. Тиханичи, сел. Елки
Мицкий Иван Григорьевич	подпоручик, влад. луга
Мышковский Федор Яковлевич	совл. сел. Осмоловичи
Мышковский Яков Васильевич	совл. сел. Осмоловичи
Мышковский Игнат Антонович	совл. сел. Судилы
Мышковский Иван Прокопович	совл. сел. Судилы
Мышковский Кузьма Петрович	совл. сел. Судилы
Мышковский Корней Григорьевич	совл. сел. Судилы
Мышковский Михаил Иванович	совл. сел. Пральники
Мышковский Максим Тимофеевич	совл. сел. Печоры
Орел Петр Лукьянович	совл. сел. Касперка, Тиханы
Орел Степан Васильевич	совл. сел. Касперка, Тиханы
Орел Матвей Викторович	совл. сел. Касперка
Орел Лука Ефимович	совл. сел. Тиханы
Орел Федор Петрович	совл. сел. Тиханы
Орел Кузьма Матвеевич	совл. сел. Тиханы
Осмоловский Василий Иванович	совл. сел. Осмоловичи
Осмоловский Кузьма Федорович	совл. сел. Осмоловичи
Осмоловский Григорий Гаврилович	совл. сел. Осмоловичи, д. Федосеевка
Осмоловский Иван Васильевич	совл. сел. Осмоловичи, д. Федосеевка
Осмоловский Михаил Иванович	совл. сел. Осмоловичи, д. Федосеевка
Осмоловский Степан Гаврилович	совл. сел. Осмоловичи, д. Федосеевка
Осмоловский Антон Афанасьевич	совл. сел. Осмоловичи, д. Федосеевка
Осмоловский Яким Афанасьевич	совл. сел. Осмоловичи, д. Федосеевка
Осмоловский Степан Леонтьевич	совл. сел. Осмоловичи, д. Федосеевка
Осмоловский Иван Леонтьевич	совл. сел. Осмоловичи
Осмоловский Иван Максимович	совл. сел. Осмоловичи, д. Федосеевка
Осмоловский Степан Иванович	совл. сел. Осмоловичи
Осмоловский Петр Николаевич	совл. сел. Осмоловичи
Осмоловский Иван Петрович	совл. сел. Осмоловичи
Осмоловский Иван Самуилович	совл. сел. Осмоловичи
Осмоловский Иван Карлович	совл. сел. Осмоловичи
Осмоловский Евстахий Петрович	совл. сел. Осмоловичи
Осмоловский Федор Андреевич	совл. сел. Осмоловичи
Осмоловский Григорий Иванович	совл. сел. Осмоловичи
Осмоловский Михаил Юрьевич	совл. сел. Осмоловичи

Осмоловский Николай Яковлевич	совл. сел. Осмоловичи
Осмоловский Антон Ильин	совл. д. Федосеевка
Осмоловский Афанасий Леонидович	совл. д. Федосеевка
Осмоловский Кузьма Никифорович	совл. сел. Осмоловичи, Елки
Осмоловский Флор Леонидович	совл. сел. Осмоловичи, Судилы
Осмоловский Яков Матвеевич	совл. сел. Осмоловичи, Судилы
Осмоловский Михаил Осипович	совл. д. Гиреевичи
Осмоловский Лукьян Давыдович	совл. д. Гиревичи
Осмоловский Иван Федорович	совл. д. Гиревичи
Осмоловский Павел Федорович	совл. д. Гиревичи
Осмоловский Петр Федорович	совл. д. Гиревичи
Осмоловский Константин Васильевич	совл. д. Гиревичи
Осмоловский Константин Иванович	совл. д. Гиревичи
Осмоловский Василий Самуилович	совл. д. Гиревичи
Осмоловский Мартын Самуилович	совл. д. Гиревичи
Острейка Андрей Антонович	мстиславский подстолиц, совл. сел. Красовичи, сел. Церковище
Острейка Осип Антонович	мстиславский подстолиц, совл. сел. Красовичи, сел. Церковище
Острейка Станислав Мартинович	лифляндский стольникович, совл. сел. Буда, д. Марковка
Острейка Фелициан Игнатъевич	совл. сел. Буда, д. Марковка
Парчевский Константин Станиславович	совл. сел. Судилы
Песляк Фрол Петрович	трокский ротмистр, совл. сел. Судилы, сел. Песляки
Песляк Антон Петрович	совл. сел. Гриневщина
Песляк Иван Богданович	совл. сел. Судилы
Песляк Иван Семенович	совл. сел. Судилы
Песляк Тихон Петрович	совл. сел. Малашковици, Елки
Песляк Алексей Павлович	совл. сел. Малашковици
Песляк Лаврентий Леонидович	совл. сел. Малашковици
Песляк Осип Григорьевич	совл. сел. Малашковици
Песляк Степан Григорьевич	совл. сел. Малашковици
Песляк Варфоломей Григорьевич	совл. сел. Малашковици
Песляк Михаил Петрович	совл. сел. Елки

Песляк Осип Петрович	совл. сел. Елки
Петровский Каетан Кузьмич	полковник, совл. сел. Судилы
Печковский Иван Григорьевич	совл. сел. Ожеги
Печковский Матвей Григорьевич	совл. сел. Ожеги
Печковский Иван Васильевич	совл. сел. Ожеги, Пожоги
Печковский Григорий Васильевич	совл. сел. Ожеги, Пожоги
Печковский Григорий Самуилович	совл. сел. Ожеги, Пожоги
Печковский Степан Самуилович	совл. сел. Ожеги, Пожоги
Печковский Петр Самуилович	совл. сел. Ожеги, Пожоги
Печковский Илья Леонидович	совл. сел. Ожеги, Пожоги
Печковский Павел Лукьянович	совл. сел. Ожеги, Пожоги
Печковский Петр Андреевич	совл. сел. Ожеги, Пожоги
Подгурский Тимофей Антонович	совл. сел. Судилы
Подгурский Лаврентий Григорьевич	совл. сел. Судилы
Подгурский Захар Антонович	совл. сел. Елки
Подгурский Иван Антонович	совл. сел. Елки
Подобед Петр Васильевич	совл. сел. Судилы
Подобед Антон Васильевич	совл. сел. Судилы
Подобед Леон Кузьмич	совл. сел. Судилы
Подобед Ипполит Степанович	совл. сел. Малашковици
Подобед Карл Степанович	совл. сел. Малашковици
Подобед Федор Александрович	совл. сел. Малашковици
Подобед Иван Александрович	совл. сел. Малашковици
Подобед Степан Васильевич	совл. сел. Малашковици
Подобед Лукьян Григорьевич	совл. сел. Елки
Подобед Степан Григорьевич	совл. сел. Леамполь
Подобед Станислав Тимофеевич	совл. сел. Елки
Подобед Степан Филиппович	совл. сел. Елки
Подобед Иван Григорьевич	совл. сел. Леамполь
Подобед Иван Иванович	совл. сел. Елки
Подобед Иван Мартинович	совл. сел. Елки
Подобед Кузьма Иванович	совл. сел. Елки
Подобед Кузьма Михайлович	совл. сел. Елки
Подобед Михаил Иванович	совл. сел. Елки
Подобед Иван Лаврентьевич	совл. сел. Елки
Подобед Антон Лаврентьевич	совл. сел. Елки
Подобед Семен Дмитриевич	совл. сел. Елки
Подобед Степан Дмитриевич	совл. сел. Елки
Подобед Тимофей Лаврентьевич	совл. сел. Елки

Подобед Фадей Тимофеевич	совл. сел. Елки
Подобед Стефан Тимофеевич	совл. сел. Елки
Подобед Яков Иванович	совл. сел. Елки
Пожарицкий Николай Лаврентьевич	совл. сел. Судилы
Поклад Иван Казимирович	совл. сел. Осмоловичи
Поклад Самуил Герасимович	совл. сел. Осмоловичи
Понятовский Алексей Николаевич	совл. сел. Ожеги, Пожогои
Понятовский Алексей Николаевич	совл. с. Шумячи
Понятовский Франц Петрович	совл. с. Шумячи
Попел Андрей Григорьевич	совл. сел. Елки
Путята Леонид Никитич	совл. сел. Гриневщина
Путята Павел Осипович	совл. сел. Гриневщина
Пушкин Виктор Михайлович	совл. сел. Елки
Рыжевич Антон Михайлович	совл. сел. Судилы
Рыжевич Лукьян Яковлевич	совл. сел. Судилы
Рыжевич Иван Яковлевич	совл. сел. Судилы
Савостицкий Самуил Петрович	совл. д. Гиревичи
Савостицкий Семен Кондратьевич	совл. д. Гиревичи
Савостицкий Алексей Степанович	совл. сел. Малашковичи
Сазанович Михаил Лаврентьевич	совл. сел. Гриневщина
Сазонович Николай Лаврентьевич	совл. сел. Гриневщина
Свадковский Иван Владимирович	мстиславский конюшиц, совл. сел. Судилы, Родня, Асовейка, д. Волосковка 7.27.26.
Свадковский Владислав Кузьмич	совл. сел. Родня, д. Антоновка, сел. Негино
Свадковский Иван Игнатьевич	совл. д. Антоновка, сел. Негино
Свадковский Август Игнатьевич	совл. д. Антоновка
Свищевский Василий Гаврилович	совл. сел. Ожеги, Пожогои
Свищевский Дмитрий Гаврилович	совл. сел. Ожеги, Пожогои
Свищевский Павел Ермолаевич	совл. сел. Ожеги, Пожогои
Свищевский Максим Иванович	совл. сел. Ожеги, Пожогои
Свищевский Лукьян Александрович	совл. сел. Ожеги, Пожогои

Свирицкий Федор Васильевич	совл. сел. Ожеги, Пожогои
Свирицкий Самуил Васильевич	совл. сел. Ожеги Пожогои
Скроцкий Алексей Алексеевич	совл. сел. Судилы
Скроцкий Андрей Алексеевич	совл. сел. Судилы
Скугор Николай Иванович	совл. сел. Малашковици
Скугор Алексей Павлович	совл. сел. Малашковици
Скугор Лукьян Лукьянович	совл. сел. Печоры
Славинский Василий Павлович	совл. сел. Осмолловици
Слюнка Василий Николаевич	сел. Губчино 2.13.14.
Скол Иван Григорьевич	совл. сел. Елки
Сологуб Михаил Алексеевич	совл. д. Гиревичи
Сологуб Яков Степанович	совл. сел. Судилы
Сологуб Иван Степанович	совл. сел. Судилы
Сологуб Иван Андреевич	совл. сел. Судилы
Судиловский Герасим Федорович	совл. сел. Осмолловици
Судиловский Михаил Лукьянович	совл. сел. Осмолловици
Судиловский Парфен Федорович	совл. сел. Осмолловици
Судиловский Григорий Степанович	совл. д. Гиревичи, сел. Судилы
Судиловский Григорий Иванович	совл. сел. Судилы
Судиловский Григорий Петрович	совл. сел. Судилы
Судиловский Григорий Степанович	совл. сел. Судилы
Судиловский Григорий Савельевич	совл. сел. Судилы
Судиловский Даниил Иванович	совл. сел. Судилы
Судиловский Кондратий Самуилович	совл. сел. Судилы
Судиловский Иван Самуилович	совл. сел. Судилы
Судиловский Иван Савельевич	совл. сел. Судилы
Судиловский Антон Леонидович	совл. сел. Судилы
Судиловский Иван Андреевич	совл. сел. Судилы
Судиловский Венедикт Кондратьевич	совл. сел. Судилы
Судиловский Иван Ленонидович	совл. сел. Судилы
Судиловский Иван Тимофеевич	совл. сел. Судилы
Судиловский Илья Федорович	совл. сел. Судилы
Судиловский Тимофей Григорьевич	совл. сел. Судилы

Судиловский Тимофей Максимович	совл. сел. Судилы
Судиловский Борис Григорьевич	совл. сел. Судилы
Судиловский Антон Гаврилович	совл. сел. Судилы
Судиловский Федор Семенович	совл. сел. Судилы
Судиловский Максим Тарасович	совл. сел. Судилы
Судиловский Андрей Тарасович	совл. сел. Судилы
Судиловский Павел Тарасович	совл. сел. Судилы
Судиловский Иван Васильевич	совл. сел. Тиханы
Судиловский Павел Федорович	совл. сел. Судилы, Тиханы
Сурин Юрий Яковлевич	совл. с. Шумячи
Суходольский Иван Юрьевич	мстиславский подкоморий, с. Почемичи 52.170.168.
Тихановский Тимофей Иванович	совл. сел. Судилы
Тихановский Яков Федорович	совл. сел. Судилы
Толпыга Иван Христофорович	совл. с. Строкайлы
Трускалевский Варфоломей Александрович	совл. сел. Судилы, Малашковичи
Хайновский Федор Федорович	совл. сел. Ожеги, Пожоги
Хотеновский Дмитрий Васильевич	совл. сел. Пральники
Цыбульский Демьян Владимирович	совл. сел. Печоры
Чернышевич Тадеуш Степанович	совл. с. Строкайлы
Чернышевич Тимофей Тимофеевич	совл. сел. Гриневщина
Чеховский Яков Васильевич	совл. сел. Пральники
Чеховский Илья Осипович	совл. сел. Пральники
Шпаковский Ерофей Семенович	совл. сел. Пральники
Шпаковский Дмитрий Иванович	совл. сел. Ожеги, Пожоги
Шпаковский Иван Иванович	совл. сел. Ожеги, Пожоги
Шпаковский Лукьян Богданович	совл. сел. Ожеги, Пожоги
Шпаковский Василий Петрович	совл. сел. Ожеги, Пожоги
Шпаковский Яков Андреевич	совл. сел. Елки
Яцкевич Филипп Иванович	совл. сел. Осмоловичи

Крыніцы і літаратура

1. Анішчанка Я. К. Генеральнае межаванне на Беларусі. Мн., 1996.
2. Анішчанка Я.К. Шляхецкія ваколіцы ўсходнебеларускіх губерняў 1783-1785 і 1798-1799 // Годнасьць. Мн., 1996, № 1(3). С. 3-30. (Спісы ваколіц па Аршанскаму і Мсціслаўскаму паветах падаюцца на с. 13-20).
3. Анішчанка Я. К. Генеральнае межаванне ў Беларусі. Горкі-Магілёў, 2002.
4. РГИА. Ф. 1350, оп. 312, д. 94, л. 1-310. «Описание к Генеральному плану

Могилевского наместничества города Бабиновичи и его округа размежеванным землям, означающее, сколько каждая дача имеет расстояние от города верст, дворов, мужеска и женска полу голов, удобной и неудобной земли со изъяснением в силу межевой инструкции экономических примечаний».

5. РГАДА. Ф. 1355, д. 703, л. 1-52. «Описание экономическому и камеральному примечанию к Генеральному плану целого уезда города Бабинович, сколько каждое селение имеет от города верст, в тех селениях дворов, в них по ревизии мужеска и женска полу голов, удобной и неудобной земли, со изъяснением собранных в силу правительствующаго Сената межевой инструкции данного наставления экономических и камеральных примечаний».

6. РГИА. Ф. 1350, оп. 312, д. 96, л. 1-393; РГАДА. Ф. 1355, д. 706, л. 1-41. «Описание к Генеральному плану Могилевского наместничества города Белицы с его округой размежеванным землям, означающее, сколько каждая дача имеет расстоянием от города верст, в тех селениях дворов, в них по ревизии мужеска и женска полу душ, удобной и неудобной земли со изъяснением собранных в силу межевой инструкции экономических примечаний».

7. РГИА. Ф. 1350, оп. 312, д. 96, л. 1-321; РГАДА. Ф. 1355, д. 710, л. 1-45. «Описание к Генеральному плану целого уезда города Старого Быхова размежеванным землям, означающая, сколько каждое селение имеет от города верст, в тех селениях дворов, в них по ревизии мужеска и женска полу голов душ, удобной и неудобной земли со изъяснением собранных в силу правительствующаго Сената данного наставления экономических и камеральных примечаний».

8. РГАДА. Ф. 1355, оп. 1, д. 716, л. 1-62. «Описание к Генеральному плану целого уезда города Копыси размежеванным землям, означающая, сколько каждое селение имеет расстоянием от города Копыси верст, в тех селениях дворов, в них по ревизии мужеска и женска пола голов, удобной и неудобной земли, со изъяснением собранных в силу межевой инструкции экономических примечаний».

9. РГИА. Ф. 1350, оп. 312, д. 95, л. 1-422. «Описание экономическому и камеральному примечанию к Генеральному плану целого уезда города Климович размежеванным землям, означающие, сколько каждое селение имеет от города верст, в тех селениях дворов, в них по ревизии мужеска и женска полу голов, удобной и неудобной земли со изъяснением собранных в силу правительствующаго Сената данного наставления экономических и камеральных примечаний».

Ю.М. Лаўрык

**КАСЦЕЛЬНЫЯ КНІГАЗБОРЫ СТАТУТОВЫХ
КАНОНІКАЎ ЛАТЭРАНСКІХ РАГАЧОВА-БЫХАЎСКАГА
ДЭКАНАТУ Ў СЯРЭДЗІНЕ XIX ст.
(Паводле матэрыялаў НГАБ)**

Статутовыя канонікі — адна з найстаражытнейшых форм арганізацыі манашаўскага жыцця ў рыма-каталіцкай царкве. У Вялікім княстве Літоўскім яна, аднак, з’явілася позна — у XVII ст. і была прадстаўлена толькі асобнымі

зборамі, а ў прыватнасці, канонікамі латэранскімі і канонікамі ад пакуты, прычым, першыя засноўвалі свае кляштары менавіта на беларускіх, а другія – пераважна на этнічна літоўскіх землях. З гэтага пункту гледжання найбольшую цікавасць для нас сярод іншых адгалінаванняў статутowych канонікаў выклікаюць менавіта латэранскія. На момант першага падзелу Рэчы Паспалітай яны мелі 5 кляштараў, якія належалі да віленскай дыяцэзіі – у Мсціслаўскім і Віленскім ваяводствах. Пры кожным з гэтых асяродкаў знаходзіўся касцёл, а часам і некалькі. Пасля далучэння беларускіх зямель да Расійскай імперыі адміністрацыйная падпарадкаванасць кляштараў (а таксама асобных касцёлаў) некалькі разоў змянялася ў выніку ажыццяўлення царскімі ўладамі пераўтварэнняў у тэрытарыяльным падзеле рыма-каталіцкай царквы на нова атрыманых абшарах. На жаль, гэтыя праблемы слаба адлюстраваны ў навуковай літаратуры, паколькі працы па кніжнай культуры статутowych канонікаў латэранскіх на Беларусі ў айчынай гістарыяграфіі адсутнічаюць, а ў замежных даследаваннях закранаюцца толькі прынагодна [1; 2; 3], а пытанне збораў пры кананіцкіх касцёлах увогуле дагэтуль не разглядалася.

Статутовыя канонікі латэранскія шмат увагі надавалі адукаванасці, мелі пры кляштарых багатыя бібліятэкі і арганізавалі шkolкі для дзетак. Цікава, што нават кніжныя зборы пры іх касцёлах вылучаліся аб'ёмам сярод іншых. Паказальным у гэтым сэнсе можа быць Рагачова-Быхаўскі дэканат, на тэрыторыі якога ў сярэдзіне XIX ст. знаходзілася ажно тры кананіцкія святыні, што забяспечвае пэўную прадстаўнічасць пры правядзенні даследавання. У разглядаемы час у склад Рагачова-Быхаўскага дэканату ўваходзіла ўсяго 6 рыма-каталіцкіх парафіяльных касцёлаў (без уліку філіяльных капліц). Такім чынам, палова з іх належала статутовым канонікам латэранскім, а менавіта: Стара-Быхаўскі, Азяранскі і Журовіцкі. Антушэўскі касцёл, збудаваны на сродкі парафіянаў на ахвяраванай панамі Антусевічамі зямлі, не меў фондуша і даглядаўся прыслугай з Азяранскага кляштара, але, як вынікае з дакументаў, канонікам не належаў [4, арк. 60-60 адв.].

Ацалелыя акты візітацый сярэдзіны XIX ст. свярджаюць, што святыні гэтага дэканату, якія знаходзіліся пры кляштарых канонікаў латэранскіх, былі непараўнальна лепш забяспечаны неабходнай для адпраўлення набажэнства літаратурай – нават у адносінах да іншых ордэнскіх касцёлаў – напрыклад, былога Рагачоўскага бернардынскага. Так, у прыватнасці, згаданая святыня ў Рагачове сярод іншых сваіх маёмасцяў у 1843 г. мела толькі 5 кніжных назваў у 7 тамах [5, арк. 29 адв.]. Падобна іншым парафіяльным касцёлам гэтага дэканата, Сверханскаму, напрыклад, які меў 6 назваў кніг у 7 тамах [5, арк. 35 адв.], а Антушэўскі – 7 кніг, па адным асобніку кожная [5, арк. 26 адв.].

У той самы час у Стара-Быхаўскім касцёле статутowych канонікаў латэранскіх захоўваўся збор з 16 назваў у 18 тамах [5, арк. 5-5 адв.], у Азяранскім – 11 у 12 тамах [5, арк. 11] і ў Журовіцкім – 14 у 17 тамах [5, арк. 22 адв.-23]. Такім чынам, кнігазборы касцёлаў, якія належалі канонікам, перавышалі астатнія па колькасці назваў у сярэднім у 2-3 разы, а паводле аб'ёму фонда – у 2-2,5 разы. Прасачыць дынаміку росту гэтых бібліятэк на падставе выяўленых дакументаў складана: на сённяшні дзень аўтару ўдалося знайсці спісы касцёльных кніг акрамя візітацыі з 1843 г. толькі за 1841 г. [6, арк. 5 адв., 29, 56 адв.]. Кнігазборы ўсіх трох касцёлаў статутowych канонікаў паводле рээстраў названых візітацый супадаюць – зменаў за два гады ў складзе фонда не адбылося. Гэта становіцца зразумелым, калі ўзяць пад увагу, што мы маем справу з кніжнымі зборамі пры святыхнях, г.зн. арыентаванымі не на чытанне літаратуры, а выключна на выкарыстанне кніг у літургічнай практыцы.

Апісанні бібліятэк у актах візітацый сяр. XIX ст., дзякуючы сваёй падрабязнасці, нярэдка могуць даць нам значна большы аб'ём інфармацыі пра кнігі, чым рээстры XVIII, а тым больш, XVII ці XVI стст. У дадзеным канкрэтным выпадку мы можам правесці аналіз кнігазбораў паводле характару выданняў, часу і месцаў публікацыі. Затым мы можам атрымаць пэўнае ўяўленне і пра знешні выгляд кніг. Складзены па-руску (што ў сяр. XIX ст. ужо стала нормай) спіс кніг пры Быхаўскім касцёле называе 5 «служебников»-імшала, 3 «служебника траурных» (такая крыху дзіўная назва была ўжыта для азначэння на рускай мове «*Missae defunctorum*» – службоўніка, што змяшчаў парадак імшы па памерлых), 1 рымскі антыфанар, 2 рытуалы, 1 працэсіянал, кнігу «Заступники Каноников Латеранских», 2 «требники» і «Евангеличку» – (чытанні з евангелляў). Імшал, антыфанар, рытуал, працэсіянал, агенда і інш. – назвы літургічных кніг, ужываных у рыма-каталіцкай царкве. Імшал змяшчае парадак адпраўлення і тэксты Св. Імшы, антыфанар – мелодыі да тэкстаў Літургіі гадзін, а рытуал – малітвы і абрады з тлумачэннямі па адпраўленні сакраментаў; працэсіянал ужываецца для правядзення касцельных працэсій, а агенда – пры служэнні вячэрні (*Agenda vespertina*; часам так называлі і зборнік тэкстаў для ютрані – *Agenda matutina*, больш вядомы як *Laudes matutinae*).

З іх толькі адна кніга паходзіць з XVII ст. (імшал антверпенскага выдання 1681 г.) ды дзве з пачатку XIX ст. (імшал «кападоменский» [капуанскі?] 1805 г. ды віленскі «требнік» 1815 г.). Усе астатнія кнігі, што ўбачылі свет у друкарнях Капуі[?] (1), Аўгсбурга (1), Антверпена (1), Венецыі (3), Кракава (6) і Вільні (4), паходзяць з XVIII ст. Не здзіўляе перавага кракаўскіх выданняў нават над айчыннымі віленскімі ды полацкімі – бо дастаткова ўгадаць, што быхаўскія статутовыя канонікі латэранскія належалі да кракаўскай Кангрэгацыі Божага Цела. Адзін

з імшалаў (Капуя[?], 1774 г.) – урачысты, быў апраўлены ў аксаміт і ўпрыгожаны срэбнымі аздабамі; яго ўжывалі на нядзельных ды святочных набажэнствах. Большасць астатніх кніг апраўлена ў скуру, хоць часам сустракаюцца і паўскураныя аправы (6 адз.) – галоўным чынам на выданнях кан. XVIII–пач. XIX ст. Характэрна, што паўскураную аправу мае і адзінае выданне XVII ст.; гэта ўказвае на замену арыгінальнай, відаць, сцёртай, аправы на новую – як бачым, канонікі дбалі пра свае кнігі [6, арк. 5 адв.].

Спіс кніг пры Азяранскім касцёле падае 4 «служебніка», 2 «траурных служебніка», кнігу «Патроны Каноников Регулярных» (відаць, іншы пераклад тытулу кнігі «Заступники Каноников Латеранских», што мы сустракалі і ў Быхаўскім касцёле), па адным – рытуал, працэсіянал, антыфанар, агенда і «Евангеличка». Апрача апошняй кнігі, полацкай «Евангелички» 1802 г., усе кнігі выйшлі ў Венецыі і Кракаве ў XVIII ст., а антыфанар і агенда – выходных звестак не маюць (быць можа, страчаны тытульныя аркушы). Першыя чатыры кнігі – у скураных аправах; пра астатнія звестак няма [6, арк. 29].

Спіс кніг пры Журовіцкім касцёле змяшчае 6 «служебников», 2 «траурных», кнігу «Заступники Каноников Латеранских», 1 рымскі антыфанар, 1 рытуал, 1 працэсіянал, 5 «требников» і «Евангеличку». З іх толькі адна кніга паходзіць з XVII ст. (кракаўскі рытуал 1631 г.) ды яшчэ адна з пачатку XIX ст. (імшал «кападоменский» [капуанскі?] 1805 г.). Адзін імшал і чатыры трэбнікі – без паказання года, прычым пры імшале пазначана, што ён «без нача[ла]». Сярод астатніх кніг – выданні Аўгсбурга (2 асобнікі), Венецыі (2), Кракава (3), Варшавы (1), а таксама – Вільні (2) і Полацка (1). Адзін з імшалаў (Капуя[?], 1805 г.) мае аздабную аправу. «Заступники Каноников Латеранских» маюць папяровую вокладку, усе ж астатнія кнігі апраўлены ў скуру. Паўскураных аправаў дзве – на імшале з 1740 г. і на трэбніку з 1744 г.; найпазнейшае выданне з XVII ст. датуецца 1771 г. [6, арк. 56 адв.].

Такім чынам, можна заўважыць пэўныя асаблівасці, якімі характарызуюцца разгледжаныя кніжныя зборы; гэта: 1) большы, які звычайна сустракаецца пры касцёлах, бібліятэчны фонд – як паводле колькасці тытулаў, так і паводле аб’ёму; 2) поўны рэпертуар літургічных выданняў з досыць вялікай перавагай уласна служэбнікаў: ад чатырох да шасці звычайных імшалаў, і два-тры – для службы па памерлых; 3) прысутнасць значнага працэнту заходнееўрапейскіх і кракаўскіх выданняў; 4) абавязковая наяўнасць кнігі «Заступники Каноников Латеранских» (Кракаў, 1756).

Па меры касавання каталіцкіх кляштараў на тэрыторыі Расійскай імперыі былыя ордэнскія касцёлы – а між апошнімі і канонікаў латэранскіх – альбо цалкам ліквідуюцца, альбо пераўтвараюцца ў

звычайныя парафіяльныя бажніцы. Разам з касцёламі і кнігазборы пры іх пазбаўленыя колішняй увагі ды апекі ці то нішчацца, ці то асуджаюцца на павольны заняпад. Так, у прыватнасці, у Стара-Быхаўскім касцёле, які і надалей заставаўся парафіяльным, у 1899 г. налічвалася ўсяго 6 назваў у колькасці 10 асобнікаў, прычым пры большасці пазіцый прысутнічаюць пазначэнні: «ветхих» або «без начала» [7, арк. 20] – кнігі, ужо не аточаныя колішнім клопатам, зношваліся, а новых паступленняў не было зусім.

Крыніцы і літаратура

1. Piśtupczak-Majerowicz M. Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej w XVII-XVIII wieku. Wrocław, 1996.

2. Piśtupczak-Majerowicz M. Biblioteki zakonne ziemi grodzieńskiej do końca XVIII w. // Матэрыялы Другіх кнігазнаўчых чытанняў «Кніжная культура Рэчы Паспалітай» (Мінск, 15-16 верасня 2000 г.). Мн., 2002. С. 142-149.

3. Petrkiewicz I. Badania nad bibliotekami klasztornymi w Kryleństwie Polskim i Wielkim Księstwie Litewskim: (Na przykładzie krakowskiej kongregacji kanoników regularnych laterańskich) // Матэрыялы Другіх кнігазнаўчых чытанняў «Кніжная культура Рэчы Паспалітай» (Мінск, 15-16 верасня 2000 г.). Мн., 2002. С. 158-170.

4. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (далей НГАБ). Ф. 1781, воп. 26, спр. 1452.

5. НГАБ. Ф. 1781, воп. 26, спр. 1469.

6. НГАБ. Ф. 1781, воп. 26, спр. 1452.

7. НГАБ. Ф. 1781, воп. 26, спр. 1488.

Дз.В. Лісейчыкаў

АДМІНІСТРАЦЫЙНА-ТЭРЫТАРЫЯЛЬНЫ ПАДЗЕЛ ПІНСКА-ТУРАЎСКАЙ УНІЯЦКАЙ ЕПАРХІІ Ў СЯРЭДЗІНЕ XVIII ст.

Епархія з цэнтрам у Тураве – адна з самых старажытных на тэрыторыі сённяшняй Беларусі. Яна была заснавана ў канцы X ст. у якасці адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінкі Кіеўскай мітраполіі. Пасля разбурэння Турава ў сярэдзіне XIII ст. кафедра епіскапа была перанесена ў Пінск, а епархія стала называцца Пінска-Тураўскай (альбо Турава-Пінскай). Першы варыянт падаецца больш апраўданым, паколькі цэнтрам епархіі з’яўляўся менавіта Пінск. У справаводстве уніяцкай царквы XVI-XVIII стст. ужываецца менавіта тэрмін «Пінска-Тураўская епархія». Апрача таго, назва ў форме «Пінска-Тураўская» ўжываецца для адрознення ад больш ранняй праваслаўнай епархіі, у адносінах да якой часцей за ўсё і ўжываецца тэрмін «Турава-Пінская».

Пасля падпісання ў 1596 г. пінскім епіскапам Лявонціем Пялчыцкім артыкулаў Брэсцкай уніі епархія стала уніяцкай. Але пашырэнне ідэі уніі сярод вернікаў і белага святарства было складаным. Практычна нічога невядома пра колькасць цэркваў і кліру епархіі ў першай палове XVII ст. У 1672 г., пінскі епіскап Міхал-Марцыян Белазор так апісваў становішча уніяцкай царквы на Піншчыне: «Вялікая шкода царкве Божай робіцца, і ўзнаўляюцца норавы горшыя за паганскія ... Не ходзіце ў нядзельныя і святочныя дні на набажэнства і Божую службу, хоць у гарадах і вёсках вашых маеце цэрквы, пастаўленыя вашымі продкамі ... А іншы ходзіць у схізматыцкія цэрквы, пакідаючы святое адзінства, сваіх святароў і епіскапаў» [1, с. 353].

Артыкул В. Касцюка «Пінска-Тураўская уніяцкая епархія» у 5-м томе «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі» [2], які закліканы ліквідаваць інфармацыйны прабел, не вытрымлівае ніякай крытыкі. Аўтар абмяжоўвае тэрыторыю епархіі выключна тэрыторыяй Пінскага пав. Сцвярджаецца, што ў 1676 г. у складзе епархіі налічвалася 85 святароў і толькі 74 (!) вернікі. Касцюк, відавочна, абапіраецца на падлікі, зробленыя ў 1676 г. пінскім пратапопам Пятром Курціловічам паводле загаду епіскапа Міхала-Марцыяна Белазора. Але ў дакуменце Курціловіча гаворка ідзе пра 85 святароў і аднаго пратапопа, якія захавалі вернасць уніі [1, с. 353-354]. Ніякіх звестак аб колькасці вернікаў там няма, але цяжка ўявіць, каб яна была меншай за колькасць святароў.

Выклікае сумненні і пададзеная Касцюком лічба ў 100 цэркваў на пачатак XVIII ст. і 20 дэканатаў на 1772 г. Малалікасць жа епархіі ў першай палове XVII ст. выводзіцца паводле стану на 1664 г. (10 цэркваў). Вядома, што ў гэты час ішла вайна Маскоўскай дзяржавы з Рэччу Паспалітай, і унія, якая ў XVII ст. на Піншчыне і так мела слабыя пазіцыі, увогуле знаходзілася пад пагрозай знікнення.

Большасць даследчыкаў сыходзяцца ў адным – Пінска-Тураўская епархія была самай невялікай паводле плошчы і ахопу насельніцтва. А. Мартас таксама абмяжоўвае яе выключна тэрыторыяй Пінскага пав. [2, с. 216]. Польскі даследчык В. Колбук падае толькі прыблізныя звесткі аб структуры епархіі: 10-12 дэканатаў і 201 парафіяльная царква паводле стану на 1772 г. [4, с. 35, 324, 325]. Але падлікі Колбука маюць два істотныя недахопы: недакладна пададзеная адміністрацыйная прыналежнасць некаторых населеных пунктаў (перабытаны Мазырскі, Пінскі і інш. паветы, канфесійная прыналежнасць храмаў, некалькі уніяцкіх цэркваў пададзеныя як праваслаўныя, а некалькі праваслаўных – як уніяцкія). Падобныя складанасці ўзнікаюць таму, што праваслаўныя парафіі далучаліся да уніі на працягу амаль ўсяго XVIII ст., і ўстанавіць дакладную дату такога пераходу ўяўляецца амаль немагчымым.

У Дзяржаўным гістарычным архіве Літвы ў г. Вільні (LVIA) у фондзе

«Літоўская грэка-уніяцкая духоўная кансісторыя» нам удалося адшукаць фрагмент дакумента пад агульнай назвай «Ведомости о численности церквей и населения греко-униатского исповедания по Пинской и Туровской епархиям» [5]. Дакумент не мае тытульнага аркуша, а таксама інскрыпцый, паводле якіх яго можна было б дакладна датаваць. Віленскія архівісты другой паловы XX ст. устанавілі прыблізную даціроўку паводле почырка – канец XVII – пачатак XVIII ст. Але, зыходзячы з колькасці прадстаўленых там уніяцкіх храмаў, спіс быў складзены не раней за пачатак XVIII ст. Ён не мог быць складзены і пазней за 1772 г., калі з часткі Тураўскага дэканата быў створаны Убарцкі дэканат (да яго дадаліся і некалькі цэркваў у Кіеўскім пав.), якога няма ў спісе з LVIA.

Трэба адзначыць, што практычна ўсе дакументы з Віленскага архіва, якія тычацца дзейнасці Пінска-Тураўскай епархіі, адносяцца да гадоў епіскапства Юрыя Булгака (1730-1769) і Гедэона Гарбацкага (1769-1784), таму мы схільныя лічыць, што адзначаны спіс складаўся ў перыяд знаходжання на епіскапскай пасадзе адной з гэтых асоб. Паколькі верхняя мяжа, 1772 г., уяўляецца бясспрэчнай, то найбольш верагодная даціроўка дакумента – 30-я – 60-я гг. XVIII ст. Можна дапусціць нават, што спіс быў складзены ў 1730 альбо 1769 г., паколькі пры ўзыходжанні на епіскапскую пасаду новага чалавека мела месца практыка складання поўнага спіса падначаленых цэркваў. Больш дакладную даціроўку можна было б зрабіць пры наяўнасці ў дакуменце апісання цэркваў Пінскага дэканата. Куляціцкі кляштар, які знаходзіўся на гэтай тэрыторыі, зрабіўся уніяцкім толькі ў 40-я гг. XVIII ст.

Спіс складаўся з мэтай падліку суадносін уплыву уніяцкай і праваслаўнай цэркваў на Піншчыне. Вынікі аказаліся наступныя: 238 уніяцкіх (у тым ліку 5 базільянскіх кляштарных) і 47 праваслаўных цэркваў, 148 496 душ уніятаў і 26 284 – праваслаўных, да таго ж 112 душ уніятаў, якія перайшлі ў каталіцтва і 87 «вераадступнікаў» (т. зв. «апастатаў»). Пад гэтым тэрмінам (адмова ад хрысціянства на карысць іншага веравызнання) хутчэй за ўсё маецца на ўвазе яўрэйскае насельніцтва, якое было вымушана прыняць уніяцкае веравызнанне, а пасля вярнулася да рэлігіі продкаў.

Паводле гэтага спіса, на тэрыторыі Пінска-Тураўскай епархіі налічвалася: 113 цэркваў у Пінскім пав., 75 – у Мазырскім, 9 – у Берасцейскім, 5 – у Слоніўскім, 2 – у Кіеўскім, 2 – у Рэчыцкім, 1 – у Уладзімірскім. Месцазнаходжанне 78 цэркваў устанавіць не ўдалося, паколькі іх апісанні размяшчаліся на вырваным аркушы. Але можна меркаваць, што абсалютная большасць з іх павінна прыпадаць на Пінскі пав., паколькі ў дакуменце адсутнічаюць апісанні трох дэканатаў, два з якіх – Пінскі і Столінскі – знаходзяцца ў самым цэнтры павета. Назва трэцяга з адсутных дэканатаў, на жаль, невядомая.

Лічы б свядчаць аб тым, што епархія цалкам ахоплівала тэрыторыю 2 паветаў (Пінскага і Мазырскага), да таго ж 19 цэркваў знаходзіліся ў іншых паветах (у тым ліку і на тэрыторыі Каралеўства Польскага). Яна складалася

з дзвюх «дыяцэзій» (каб пазбегнуць блытаніны, мы палічылі мэтазгодным узяць тэрмін *дыяцэзія* як складовую частку *епархіі* ў двукоссе.) – Пінскай (з 10 дэканатамі) і Тураўскай (з 3 дэканатамі).

Складальнік палічыў мэтазгодным уключыць у спіс парафіі, што знаходзіліся пад наглядам базыльянскага ордэна. Узгадваецца тут і малавядомы кляштар ва ўрочышчы Ясная Гара каля Мазыра. Ён быў разбураны ў часе вайны 1654-1667 г. і аднавіў сваю дзейнасць у сярэдзіне XVIII ст. [6, с. 10].

У НГАБ захоўваюцца пратаколы генеральных візітацый Тураўскай «дыяцэзіі» Пінска-Тураўскай епархіі 1777 і 1787 гг. [7]. Да гэтага часу колькасць цэркваў тут узрасла да 79 (паводле віленскага спіса іх 75). Колькасць душ уніяцкага веравызнання не пазначана, занатавана толькі колькасць дымоў – 5375.

У 1795 г. Пінска-Тураўская епархія была скасавана расійскімі ўладамі. У 1798 г. яе тэрыторыя ўвайшла ў склад новастворанай Берасцейскай епархіі.

Ніжэй прыведзены спіс складзены на падставе арыгінальнага спіса XVIII ст. У ім адсутнічала графа «павет», якая з’явілася ў выніку правядзення аўтарам гэтага артыкула ідэнтыфікацыі цэнтраў прыходаў з дакладнасцю да павета. Такім чынам, спіс з’яўляецца аўтарскай апрацоўкай крыніцы, а не яе даслоўнай публікацыяй.

Дадатак 1

Спіс уніяцкіх і праваслаўных цэркваў
на тэрыторыі Пінска-Тураўскай епархіі ў сярэдзіне XVIII ст.

У круглых дужках пададзена колькасць душ праваслаўнага веравызнання ва уніяцкай парафіі.

[Пачатак дакумента страчаны]

ПІНСКАЯ «ДЫЯЦЭЗІЯ»

3. СТОЛІНСКІ ДЭКАНАТ

№ п/п	Царква	Павет	Святары	Дыяканы	Душ
----------	--------	-------	---------	---------	-----

Уніяцкія цэрквы:

[Фрагмент страчаны]

Праваслаўныя цэрквы:

1	Альманы, в.	Пін.	1	-	400
2	Белавуша, в.	Пін.	1	-	395
3	Лядзец, в.	Пін.	1	-	400
4	Манькавічы, в.	Пін.	1	-	800
5	Плотніца, в.	Пін.	1	-	631
6	Рубель, в.	Пін.	1	-	500
7	Стараселле, в.	Пін.	2	-	400

8	Стахава, в.	Пін.	1	-	659
	УСЯГО:		9	0	4185

4. ПАГОСЦКІ ДЭКАНАТ

Уніяцкія цэрквы:

1	Бельск, в.	Пін.	1	-	539
2	Вічаўка, в.	Пін.	1	-	631
3	Востраў, в.	Пін.	1	-	537
4	Воўчыцы, в.	Пін.	1	-	262
5	Гародная, м.	Пін.	2	-	861
6	Жоўкіна, в.	Пін.	2	-	1199
7	Іванчыцы, в.	Пін.	1	-	250
8	Муровін, в.	Пін.	2	-	304
9	Ненькавічы, в.	Пін.	1	1	173
10	Пагост, м.	Пін.	2	-	117
11	Прыветаўка, в.	Пін.	1	-	87
12	Радчыцк, в.	Пін.	1	-	744
13	Рэчыца, в.	Пін.	1	-	252
14	Сварыцавічы, в.	Пін.	2	-	343
15	Старыя Коні, в.	Пін.	2	-	92
	УСЯГО:		21	1	6391

Праваслаўныя цэрквы:

1	Сернікі, в.	Пін.	1	-	547
---	-------------	------	---	---	-----

5. НОБЕЛЬСКІ ДЭКАНАТ

Уніяцкія цэрквы:

1	Нобель, м., «Спаская»	Пін.	2	-	282
2	Нобель, м., «Прачысценская»	Пін.	1	-	213
3	Марочнае, в.	Пін.	2	-	271
4	Куцін, в.	Пін.	1	-	355
5	Локніца, в.	Пін.	1	-	104
6	Храпунь, в.	Пін.	2	-	214
7	Кухча, в.	Пін.	2	-	153
8	Кухоцкая Воля, в.	Пін.	1	-	266
9	Азерцы, в.	Пін.	1	-	210
10	Жалезніца, в.	Пін.	1	-	469
11	Сутча, в.	Пін.	1	-	491
12	Пажог, в.	Пін.	2	-	349
13	Семяховічы, в.	Пін.	1	-	113
14	Сеньчыцы	Пін.	1	-	316
15	Невель, в.	Пін.	2	-	430

УСЯГО: 21 0 1592

6. ЛЮБЯШОЎСКІ ДЭКАНАТ

Уніяцкія цэрквы

1	Любяшоў, м.	Пін.	2	-	617
2	Дольск Стары, в.	Пін.	1	-	308
3	Дольск Новы, в.	Пін.	2	-	427
4	Чэрвішча, в.	Пін.	3	-	1033
5	Пнеўна, в.	Пін.	1	-	661
6	Быхаў, в.	Пін.	2	-	369
7	Дэравок, в.	Пін.	1	-	343
8	Любяз, м., Св. Мікалая	Пін.	1	-	288
9	Любяз, м., Св. Параскевы	Пін.	2	-	326
10	Горкі, в.	Пін.	2	-	351
11	Угрынічы, в.	Пін.	1	-	617
12	Бучын, в.	Пін.	1	-	29
УСЯГО:			19	0	5569

7. ЯНАЎСКІ ДЭКАНАТ

Уніяцкія цэрквы

1	Янава, м.	Пін.	2	-	2220
2	Снітава, в.	Пін.	1	-	898
3	Асаўцы, в.	Пін.	1	-	1120
4	Гнеўчыцы, в.	Пін.	1	-	580
5	Глінная, в.	Пін.	1	-	651
6	Патапавічы, в.	Пін.	1	-	326
7	Ляхавічы, в.	Пін.	1	-	425
8	Бродніца, в.	Пін.	1	-	943
9	Стрэльна, в.	Пін.	1	-	280
10	Мохра, в.	Пін.	1	-	367
11	Варацэвічы, в.	Пін.	1	-	1191
12	Клянкі, в.	Пін.	1	-	268
13	Адрыжын, в.	Пін.	1	-	460
14	Ляскавічы, в.	Пін.	1	-	188
УСЯГО:			15	0	9917

8. ДРАГІЧЫНСКІ ДЭКАНАТ

Уніяцкія цэрквы

1	Драгічын, м.	Пін.	1	-	544
2	Таракань, в.	Пін.	2	-	2461

3	Пёркавічы, в.	Пін.	1	-	742
4	Дзераўная, в.	Берасц.	1	-	850
5	Брашэвічы, в.	Берасц.	1	-	1371
6	Антопаль, в., базыльянская	Берасц.	-	5	1120
7	Рудзец, в.	Берасц.	1	-	117
8	Бародзічы, в.	Берасц.	1	-	615
9	Галоўчыцы, в.	Берасц.	1	-	1112
10	Валавель, в.	Берасц.	1	-	1146
11	Ляхавічы, в.	Пін.	1	-	424
12	Ліпнікі, в.	Пін.	1	-	949
13	Саха, в.	Пін.	1	-	352
14	Папіная, в.	Пін.	1	-	595
15	Зёлава, в.	Берасц.	1	-	965
	УСЯГО:		17	5	13 366

9. БЕЗДЗЕЖСКІ ДЭКАНАТ

Уніяцкія цэрквы

1	Бездзеж, м.	Пін.	2	-	2006
2	Хомск, в., базыльянская	Пін.	-	5	2419
3	Аполле, в.	Пін.	2	-	1719
4	Моталь, м.	Пін.	1	-	1199
5	Дружылавічы, в.	Пін.	2	-	991
6	Вавулічы, в.	Пін.	2	-	782
7	Гутава, в.	Пін.	1	-	1199
8	Спорава, в.	Слон.	1	-	531
9	Здзітаў, м., «Прачысценская»	Слон.	1	-	588
10	Здзітаў, м., Св. Мікалая	Слон.	1	1	516
11	Пяскі, в.	Слон.	2	-	869
12	Мацеевічы, в.	Берасц.	1	-	768
	УСЯГО:		16	6	13 587

10. ЛАГІШЫНСКІ ДЭКАНАТ

Уніяцкія цэрквы

1	Лагішын, м.	Пін.	2	-	1254
2	Аброва, в.	Слон.	1	-	410
3	Вялесніца, в.	Пін.	1	-	816

4	Азарычы, в.	Пін.	1	-	735
5	Парэчча, в.	Пін.	1	-	988
6	Бабровічы, в.	Пін.	2	-	477
7	Гліннае, в.	Пін.	1	-	929
8	Выганашчы, в.	Навагр.	1	-	486
9	Святая Воля, в.	Пін.	1	-	937
10	Сташаны, в.	Пін.	1	-	389
11	Край, в.	Навагр.	1	-	288
12	Целяханы, м.	Пін.	-	-	755
УСЯГО:			13	0	8431

ТУРАЎСКАЯ «ДЫЯЦЭЗІЯ»

1. ТУРАЎСКІ ДЭКАНАТ

Уніяцкія цэрквы

1	Данілавічы, в.	Пін.	-	-	255
2	Букча, в.	Пін.	1	-	215
3	Рычоў, в.	Пін.	1	-	190
4	Сімановічы, в.	Маз.	-	-	775
5	Картынічы, в.	Маз.	1	-	377
6	Лельчычы, м.	Маз.	2	-	576
7	Глінна, в.	Маз.	1	-	585
8	Мілашавічы, в.	Маз.	1	-	363
9	Тонеж, в.	Пін.	1	-	256
10	Альгомле, в.	Пін.	1	-	403
11	Глушкавічы, в.	Кіеў.	1	-	296
12	Буйнавічы, в.	Маз.	1	-	1027
УСЯГО:			12	0	5268

Праваслаўныя цэрквы

1	Тураў, м., 1-я	Пін.	14	3254
2	Тураў, м., 2-я	Пін.		
3	Тураў, м., 3-я	Пін.		
4	Тураў, м., 4-я	Пін.		
5	Тураў, м., 5-я	Пін.		
6	Тураў, м., 6-я	Пін.		
7	Аздамічы, в.	Пін.		
8	Храпунь, в.	Пін.		
9	Пагост, м.	Пін.		
10	Старажоўцы, в.	Пін.		

11	Давыд-Гарадок, м., 1-я	Пін.	1	-	2500
12	Давыд-Гарадок, м., 2-я	Пін.	1	-	
13	Давыд-Гарадок, м., 3-я	Пін.	1	-	
14	Альшаны, в.	Пін.	1	-	500
15	Вялемічы, в.	Пін.	1	-	200
16	Малешава Малое, в.	Пін.	1	-	300
	У вёсках каля Давыд-Гарадка				1500
	УСЯГО:		20	0	8254

2. ПЕТРЫКАЎСКІ ДЭКАНАТ

Уніяцкія цэрквы

1	Перароў, в.	Пін.	1	-	330
2	Сямурадцы, в.	Пін.	1	-	240
3	Азяраны, в.	Пін.	1	-	233
4	Людзяневічы, в.	Маз.	2	-	389 (+3) ¹
5	Жыткавічы, в.	Маз.	1	-	467
6	Кольна, м.	Маз.	1	-	262
7	Махнавічы, в.	Маз.	1	-	253
8	Астражанка, м.	Маз.	1	-	557
9	Барыскавічы, в.	Маз.	1	-	332
10	Зімовішчы, в.	Маз.	-	-	272 (+2)
11	Рамязы, в.	Маз.	-	-	378
12	Скрыгалаўская Слабада, в.	Маз.	1	1	653 (+5)
13	Мялешкавічы, в.	Маз.	1	-	662
14	Балажэвічы, в.	Маз.	1	-	521
15	Смядынь, в.	Маз.	2	-	1152
16	Загорыны, в.	Маз.	1	-	750
17	Касцюковічы, в.	Маз.	1	-	1020
18	Скрыгалаў, м.	Маз.	1	-	1143 (+19)
19	Верасніца, в.	Пін.	1	-	741
20	Макарычы, в.	Маз.	1	-	551
21	Ляскавічы, в.	Маз.	-	-	606
22	Петрыкаў, м.	Маз.	1	-	383
	УСЯГО:		21	1	11 895

Праваслаўныя цэрквы

1	Петрыкаў, м., Уваскрасення Божага	Маз.	3	3253
2	Петрыкаў, м. Св. Мікалая	Маз.		
	УСЯГО:		3	3282

3. МАЗЫРСКІ ДЭКАНАТ

Уніяцкія цэрквы

1	Ворсічы, в.	Маз.	1	-	626
2	Каплічы, в.	Маз.	1	-	603
3	Колкі, в.	Маз.	1	-	850
4	Лучыцы, в.	Маз.	1	-	592
5	Ванюжычы, в.	Маз.	1	-	285
6	Навасёлкі, в.	Маз.	-	-	292
7	Грабава, в.	Маз.	1	-	313
8	Камаровічы, в.	Маз.	1	-	366
9	Хвойна, в.	Маз.	1	-	604
10	Рудыя Белкі, в.	Маз.	1	-	678
11	Граб'ё, в.	Маз.	1	-	405
12	Іванішчавічы, в.	Маз.	1	-	869
13	Яўтушкавічы, м.	Рэч.	1	-	455
14	Вязок, в.	Маз.	-	-	976
15	Карані, м.	Маз.	1	-	841
16	Даманавічы, в.	Маз.	1	-	902
17	Насавічы, в.	Маз.	1	-	629
18	Дудзічы, в.	Маз.	-	-	279
19	Шыічы, в.	Маз.	1	-	546
20	Гарбавічы, в.	Маз.	1	-	429
21	Каленкавічы, в.	Маз.	1	-	766
22	Міхалкі, в.	Маз.	1	-	668
23	Котчышчы, в.	Маз.	-	-	385
24	Ельск (Каралін), м.	Маз.	1	-	944
25	Сядзельнікі, в.	Маз.	1	-	234
26	Стрэльск, в.	Маз.	1	-	398
27	Бабічы, в.	Маз.	1	-	532
28	Нароўля, м.	Маз.	1	-	868
29	Антонава, в.	Маз.	1	-	685
30	Мухаедавічы, в.	Кіеў.	1	-	406
31	Цешкаў, в.	Маз.	1	-	865

32	Тульгавічы, в.	Маз.	1	-	348
33	Бярозаўка, в.	Маз.	1	-	587
34	Юравічы, м.	Маз.	2	-	1110
35	Загалле, в.	Маз.	1	-	865
36	Алексічы, в.	Маз.	1	-	380
37	Старчыцы, в.	Маз.	1	-	351
38	Маканавічы, в.	Рэч.	1	-	409
39	Ясная Гара, уроч., базыльянская	Маз.	-	3	257
40	Сухавічы, в., базыльянская	Маз.	-	4	525
41	Несухаежы, м., базыльянская	Уладзі- мірскі	-	4	874
УСЯГО:			35	11	23 397
Праваслаўныя цэрквы					
1	Аўцюцевічы, в.	Маз.	-	-	Неразбор.
2	Навасёлкі, в.	Маз.	1	-	Неразбор.
3	Якімавічы, в.	Маз.	1	-	Неразбор.
4	Валосавічы, в.	Маз.	1	-	Неразбор.
5	Капаткевічы, в.	Маз.	1	-	Неразбор.
6	Чалюшчавічы, в.	Маз.	1	-	Неразбор.
7	Міхнавічы, в.	Маз.	1	-	Неразбор.
8	Мазыр, г., Св. Мікалая	Маз.	4		Неразбор
9	Мазыр, г., «Прачысенская»	Маз.			Неразбор
10	Мазыр, г., Міхала Арханёла	Маз.			Неразбор
11	Мазыр, г., «Спаская»	Маз.			Неразбор
12	Мазыр, г., Св. Параскевы	Маз.	10	0	Неразбор
УСЯГО:					

Дадатак 2

Колькасць уніятаў і праваслаўных на тэрыторыі Пінска-Тураўскай
епархii*

Дэканат	Уніятаў	Праваслаўных
Пінскі	?	?

?	?	?
Столінскі	?	4185
Пагосцкі	6391	547
Нобельскі	4236	0
Любашоўскі	5569	0
Янаўскі	9917	0
Драгічынскі	13 366	0
Бездзежскі	13 587	0
Лагішынскі	8431	0
Тураўскі	5268	8254
Петрыкаўскі	11 895	3253
Мазырскі	23 397	5563
УСЯГО:	148 496	26 284

* Табліца складзена на падставе вышэйпрыведзенага спіса.

Крыніцы і літаратура

1. Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, издаваемый при управлении Виленского Учебного Округа. Т. VI. Вильна: Печатня О. Блюмовича, 1869.

2. Касцюк В. Пінска-Тураўская уніяцкая епархія // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т. 5. Мн.: БелЭн, 1999. С. 497-498.

3. [Мартос А.] Беларусь в исторической, государственной и церковной жизни. Буэнос-Айрес, 1966. Репринт: Мн.: Белорусский экзархат Русской православной церкви, 1990.

4. Kołbuk W. Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1998.

5. LVIA. F. 634, ap. 2, b. 698.

6. Описание церквей и приходов Минской епархии. Составлено по официально затребованным от причтов сведениям. Ч. V. Мозырский уезд. Мн.: Типо-Литография Б.И.Соломонова, 1879.

7. НГАБ. Ф. 136, воп. 1, спр. 41, 240.

А.С. Макарэвіч

СПІС НЕЗАЦВЕРДЖАНАЙ ШЛЯХТЫ ЛІДСКАГА ПАВЕТА ЗА 1853 г. ЯК КАШТОЎНАЯ КРЫНІЦА ПА САЦЫЯЛЬНА-ДЭМАГРАФІЧНАЙ ГІСТОРЫІ І ГЕНЕАЛОГІІ КРАЮ

Дробная шляхта з'яўляецца тым элементам, які найярчэй адрознівае

сацыяльную структуру беларускага грамадства XIX ст. ад расійскага. У выніку далучэння зямель Рэчы Паспалітай да Расійскай імперыі лічба прывілеяванага саслоўя ўзрасла ў тры разы, а шляхта з далучаных земляў складала 70% дваранства імперыі [1, с. 163-165]. З гэтых 70-ці працэнтаў большасць складала дробная шляхта, якая пераважна ўласнаручна займалася сельскай гаспадаркай на невялікіх уласных надзелах ці надзелах, трыманых паводле чыншавага права або ўзятых у арэнду.

Шляхецтва, у адрозненне ад расійскага дваранства, было нашмат больш стракатым саслоўем. Прычыны гэтай стракатасці трэба шукаць у функцыянаванні палітычнай сістэмы, якую прынята называць «шляхецкай дэмакратыяй».

У даследаваннях шляхецкае саслоўе звычайна падзяляецца на тры катэгорыі паводле маёмаснага стану: магнатэрыя (арыстакратыя) – уладальнікі вялікіх латыфундый; сярэднезаможная (фальварачная, уладальніцкая) шляхта – уладальнікі аднаго альбо некалькіх маёнткаў з невялікай колькасцю прыгонных. Аднак гэтыя катэгорыі складалі прыкладна 5-10% ад агульнай колькасці шляхты заходніх губерняў. Асноўная ж маса шляхты адносілася да катэгорыі дробнай (рабочай або хлебарабочай) шляхты. Паводле прыблізных падлікаў А. Мыльнікава і В. Якубоўскага, у апошнюю трэць XVIII ст. дробная шляхта складала практычна ўсё шляхецкае саслоўе Рэчы Паспалітай – 95 % [3, с. 315-316].

Для вывучэння сацыяльна-дэмаграфічнага і эканамічнага становішча катэгорыі дробнай шляхты добра падыходзяць ведамасці і спісы шляхты і дваран павеатаў і губерняў Беларусі кан. XVIII–пач. XX ст. Складанне ведамасцей і спісаў пачалося ў павятовых і губернскіх сходах дваранства пасля ўваходжання беларускіх зямель у склад Расійскай імперыі і вялося даволі актыўна. Так, напрыклад, у 50–60-я гг. XIX ст. былі складзены наступныя дакументы: «Ведамасць аб колькасці сялян і занятках дробнапамесных дваран Лідскага павеата» за 1851 г., «Ведамасць аб дробнапамесных дваранах Віленскай губерні, правы якіх на гэтае званне яшчэ разглядаюцца ва ўстаноўленым парадку» за 1852 г., «Ведамасць аб дваранах былой польскай шляхты Віцебскай губ., якія не атрымалі канчаткова дазволу аб дваранскім паходжанні» за 1864 г., «Ведамасць аб дробнапамесных дваранах Мінскай губ., за 1863 г., правы якіх на надаванае званне яшчэ разглядаюцца ва ўстаноўленым парадку», «Сямейныя спісы дваран Лідскага павеата, якія не маюць нерухомасці і правы на дваранства якіх яшчэ разглядаюцца Сенатам», «Спісы шляхты і асобаў, якія адшукваюць дваранскае паходжанне па валасцях Дзісенскага павеата» за 1864 г. і многія іншыя.

Дадзеныя артыкул падрыхтаваны на аснове аналізу «Спіса дваран Віленскай губерні Лідскага павеата, якія не знаходзіліся на дзяржаўнай службе і не валодалі населенымі маёнткамі, і правы на дваранства якіх

знаходзяцца ў разглядзе» [8] за 1853 год. Спіс падпісаны калезжым сакратаром, Лідскім павятовым маршалкам Восіпам Феафілавічам Марачэўскім. З назвы дакумента вынікае, што ў яго трапіла тая частка шляхты, якая была ў стадыі легітымізацыі, не мела прыгонных, нерухомай маёмасці і не знаходзілася на дзяржаўнай службе.

Дакумент захоўваецца ў Літоўскім Дзяржаўным Гістарычным Архіве ў г. Вільнюсе, складаецца са 188 старонак і выкананы ў выглядзе табліцы з 7 граф. У першай графе ўтрымліваецца нумар запісу; у другой – прозвішча, імя, імя па бацку главы сямейства, а ў некаторых запісах часамі таксама чын, павет ці губерня, адкуль прыбыў дваранін, а таксама некаторыя іншыя звесткі; у трэцяй – звесткі пра жонку, дзяцей і іншых членаў сям’і двараніна; у чацвёртай – узрост членаў сям’і мужчынскага полу; у пятай – узрост членаў сям’і жаночага полу; у шостаі – звесткі аб занятках двараніна, а таксама, часамі, пра заняткі іншых членаў сям’і; у сёмай – звесткі аб тым, у якім Дваранскім дэпутацкім сходзе і з якога часу знаходзяцца справы двараніна на пацвярджэнне стану. Калі звесткі ў шостаі і сёмай графе супадаюць са звесткамі ў тых жа графах папярэдняга запісу – запіс не паўтараецца, а пішацца слова «тоже».

Спіс налічвае 850 запісаў. На жаль, з-за адсутнасці 4 старонак – з 850 запісаў цалкам адсутнічаюць звесткі пра 16 сем’яў, таму ў далейшым будуць улічвацца толькі тыя 834 запісы, якія прысутнічаюць у дакуменце. Пры складанні дакумента была зроблена спроба расстаноўкі прозвішчаў шляхты па алфавіту, але аўтар дакумента не заўсёды прытрымліваўся гэтага правіла.

Акрэсленае вышэй кола крыніц з’яўляецца мала даследаваным. Прычына гэтага бачыцца ў адсутнасці зручных механізмаў апрацоўкі дадзеных, простых у выкарыстанні. Аднак з шырокім распаўсюджаннем камп’ютараў і тэхналогій баз дадзеных апрацоўка падобных дакументаў ператвараецца ў адносна нескладаную справу.

З прычыны таго, што дакумент напісаны ад рукі на друкаваных бланках, не ўсе запісы былі прачытаны дакладна. Для ўдакладнення прозвішчаў, імёнаў, а таксама назваў населеных пунктаў выкарыстоўваўся даведнік Чэслава Малейскага [5]. Для ўдакладнення назваў населеных пунктаў таксама выкарыстоўваліся трохвярстовыя карты часоў Расійскай імперыі без дакладнага датавання [6].

Аналіз падобных спісаў мае вельмі істотнае значэнне для вывучэння гісторыі і сацыяльнага становішча дробнай шляхты Беларусі ў XIX ст. Са спісаў можна даведацца пра дакладную колькасць асоб, якія належалі да некаторых катэгорый дробнай шляхты (тых, хто падаў дакументы на зацвярджэнне, не валодае маёнткамі, не знаходзіцца на дзяржаўнай службе і г.д.), што можа быць карысным пры падліках колькасці дробнай шляхты ў паветах ці губерні альбо пры падліках агульнай колькасці

насельніцтва павета ці губерні. Пры вывучэнні спісаў даследчыку адкрываецца магчымасць даследаваць сацыяльна-эканамічнае становішча некаторых катэгорый дробнай шляхты, высветліць іх заняткі, маёмаснае і прававое становішча. Варта таксама не забывацца пра шырокія магчымасці для вывучэння дэмаграфіі сям’і дробнай шляхты, яе складу, структуры. Аналізуючы гады і месцы падачы дакументаў на пацвярджэнне прыналежнасці да дваранства, можна зрабіць некаторыя высновы аб дзяржаўнай палітыцы ў дачыненні дадзенага саслоўя.

Вартыя ўвагі высновы можна атрымаць, прааналізаваўшы папулярнасць тых ці іншых імёнаў. Звесткі аб працы ў іншым павеце, а таксама звесткі аб прыбыцці з іншых паветаў даюць магчымасць рабіць высновы аб мабільнасці саслоўя, аналізуючы звесткі пра месцы жыхарства, можна намаляваць карту рассялення саслоўя ў павеце. Дакумент можа і павінен вельмі актыўна выкарыстоўвацца для генеалагічных мэтай, бо ўтрымлівае ключавыя дадзеныя, неабходныя пры выкананні генеалагічных запытаў: дакумент дае магчымасць вылічыць год нараджэння асобы, утрымлівае звесткі пра бацькоў, дзяцей і іншых сваякоў (часам нават пра продкаў да 4 калена), у дакуменце пазначана месца жыхарства асобы. Так, напрыклад, дакумент утрымлівае шмат звестак пра генеалогію роду Хрулёў гербу «Праўдзіц», роду Сегеняў гербу «Сыракомля», роду Сямашак гербу «Лебедзь» [7].

Для аналізу дакумента і магчымасці далейшага яго выкарыстання была створана электронная база дадзеных у СКБД Microsoft Access. База дадзеных пабудавана на падставе роднасных сувязей паміж асобамі, запісанымі ў дакуменце, і ўтрымлівае ва ўсіх табліцах звесткі пра 3844 чалавекі і пра 107 нябожчыкаў. База дадзеных складаецца з 9 табліц, якія звязаны праз нумар запісу у дакуменце. Разгляд структуры БД і апісанне выкарыстаных для аналізаў інфармацыі метадаў выходзіць за межы дадзенага артыкула і таму не будзе разглядацца.

Як ужо было сказана вышэй, нават у катэгорыі дробнай шляхты даследчыкі вылучаюць некалькі падкатэгорый. Выразней за ўсё гэты падзел прасочваецца пры аналізе заняткаў і маёмаснага стану шляхціцаў. Можна вылучыць так званую «рабочую шляхту», ці «хлебопашескую» шляхту – тую, якая зарабляла на жыццё ўласнай фізічнай працай, апрацоўкай зямлі; можна выдзеліць «чыншавую шляхту», якая арандавала зямлю, «службовую шляхту», якая зарабляла на жыццё службай у больш буйных землеўласнікаў, а таксама некаторыя іншыя катэгорыі.

У спісе заняткі пазначаны не толькі для главаў сямействаў, але часамі і для дзяцей і іншых членаў сям’і, калі занятак адрозніваўся ад занятку главы сям’і. Заняткі галоў сямей і іншых членаў прааналізаваны асобна, таксама, як гэта было зроблена даследчыцай З. Я. Тальвірскай пры аналізе «Ведамасці аб дробнапамесных дваранах Мінскай губерні

за 1863 год» [4, с. 214].

Самым распаўсюджаным заняткам дробнай шляхты была сельская гаспадарка. Ёй займаліся 636 сямей, што складае 77% ад іх агульнай колькасці. Трэба таксама адзначыць, што 128 сямей з 636 (20%) займаліся гаспадаркай на арэнднай зямлі, а пра Чэпіка Венэдыкта Паўлавіча (запіс № 803 [8, арк. 181]) напісана, што ён займаўся гаспадаркай на пусташы ў маёнтку Александровіча. Сярод распаўсюджаных заняткаў таксама сустракаецца «служба» і «частная служба» (110 чалавек ці 13 % у сукупнасці). Пад словамі «частная служба» маецца на ўвазе галоўным чынам служба ў маёнтках, а занятак гэты мог перадавацца ў сям'і ў спадчыну [4, с. 214].

Даволі папулярнай была прафесія эканомы (22 чалавекі ці 2%). Іншымі заняткамі і прафесіямі займалася вельмі нязначная колькасць чалавек (6 і менш), аднак некаторыя з заняткаў варта вылучыць асобна. Так, 5 сямей утрымліваліся за кошт падзённых заробкаў, і з гэтых 5 сямей 4 былі з роду Багуславаў [8, арк. 3], што сведчыць пра збяднеласць роду. Сем'і, якія жывуць на падзённых заробкі, ахарактарызаваў віленскі губернатар: «Гэта пралетарыят, вымушаны пераходзіць з аднаго месца ў другое для атрымання паводле найму працы не толькі ў памешчыкаў, але і ў заможных сялян» [4, с. 216]. Так, Казімір Андрэеў Вярсоцкі ўтрымліваў жонку і дачку на міласціну [8, арк. 34]. Чатыры сям'і са спісу ўтрымліваліся за кошт пансіёну, які атрымліваў глава сямейства. Мар'яна Мікашова жыла за кошт утрымання магазіна «дамскіх мод» у Вільні [8, арк. 101].

Спектр заняткаў, якім таксама займаліся прадстаўнікі разглядаемага саслоўя, вельмі разнастайны. У дакуменце сустракаюцца ляснічыя, скульптары, кавалі, гувернёры, паштальёны, фельчары, стаяры, млынары, землямеры, аптэкарскія вучні, а таксама многія іншыя прафесіі і пасады, аднак агулам колькасць людзей з гэтымі заняткамі крыху перавышае 7 %.

Дадзеныя пра заняткі іншых членаў сямей пазначаны толькі ў 37 чалавек. Занятак іншых членаў сям'і пазначаўся ў тым выпадку, калі ён адрозніваўся ад занятку главы сям'і. Самымі папулярнымі была разнастайная служба (эканамічная, прыватная, нейкая загадкавая «упомянутая служба»). Усяго служылі 23 чалавекі (службовая шляхта), 6 чалавек працавалі эканомамі. Сярод астатніх заняткаў варта адзначыць занятак сына Вільканца-Казіміра Леонцьева Мікалая (21 год), які навучаўся ў Маскоўскім універсітэце [8, арк. 29], сына ўдавы Мар'яны Вільканцовай Нікадзіма, які служыў у Віленскім манастыры бернардзінцаў [8, арк. 29], а таксама сыноў Тэклі Чарніцкай Леапольда і Вікенція, першы з якіх служыў пісцом у прыстава Віленскага павета, а другі знаходзіўся на службе ў штаце лідскага маршала [8, арк. 103]. Цікава тое, што Вікенцій пазначаны толькі ў графе заняткаў. Гэта магло азначаць, што ён даслужыўся да атрымання асабістага дваранства.

Ад'язджалі некаторыя асобы на службу і ў аддаленыя паветы. Так, брат Фадзея Юр'евіча Рыло Станіслаў працаваў упраўляючым пры цукровым заводзе ў Палтаўскай губерні [8, арк. 140].

Дадзеныя па ўсіх занятках галоў сямействаў прыведзены ў канцы артыкула ў табліцы № 1, а дадзеныя па занятках дзяцей і іншых членаў сям'і – у табліцы № 2.

Дакумент амаль не ўтрымлівае звестак аб маёмасці шляхцічаў. Так, прамыя звесткі пра нерухомую маёмасць мы сустракаем толькі ў 4 чалавек. Трэба зазначыць, што з гэтых 4 чалавек мелі чыны калезскага сакратара, тытулярнага радцы і чыноўніка 12 класа. Чацвёртай у спісе значыцца ўдава, Анэля Басюкова, якая ўтрымлівалася за кошт пансіёна і карысталася правамі свайго памерлага мужа, обер-афіцэра Дзям'яна Басюка [8, арк. 17]. Зразумела, што дом перайшоў ёй у спадчыну ад памерлага мужа. Магчыма, нерухомая маёмасць мелася таксама і ў Мар'яны Мікашовай, якая трымала магазін «дамских мод» у Вільні [8, арк. 101]. 3-за малой колькасці запісаў пра маёмасць ніякіх спецыяльных табліц для аналізу маёмасці не рабілася.

Усе пералічаныя ў спісе асобы не мелі прыгонных, пра што сведчыць назва дакумента. Таксама дакумент не падае звестак пра памеры зямельных надзеяў, якімі валодалі ці арандавалі шляхцічы, таму аналіз гэтых дадзеных немагчымы.

У 9 чалавек са спісу пазначаны чыны і званні, з іх 8 чалавек былі старэйшыя за 50 гадоў. Сярод іх мы сустракаем 2-х калезскіх сакратароў (10 клас паводле табелю аб рангах), 2-х тытулярных радцаў (9 клас), надворнага радцу (7 клас), калезскага рэгістратара (14 клас), чыноўніка 12 класа без пазначэння пасады, адстаўных штабс-капітана (8 ці 10 клас) і карнэта (14 клас). Усе яны жылі за кошт пансіёнаў і заробкаў, і толькі ў аднаго з іх, надворнага радцы Фелікса Фадзеева Падэрнэ ў графе заняткі пазначана «на аренде хозяйством» [8, арк. 129]. Наўрад ці чыноўнік 7 класа сам апрацоўваў зямлю. Хутчэй за ўсё складальнік дакумента меў на ўвазе тое, што ён арандаваў маёнтак. Абодва ж тытулярныя радцы займаліся пісьмаводствам [8, арк. 38, 139], а чыноўнік 12 класа Рэйнард Якаў Карлавіч [8, арк. 160] служыў у Віленскай Евангелічнай Лютэранскай Калегіі.

На падставе дакумента таксама можна рабіць высновы пра мабільнасць саслоўя дробнай шляхты Лідскага павета. У дакуменце часам сустракаюцца звесткі аб прыбыцці сямей з іншага павета альбо аб працы ў іншым павеце. Усяго ў дакуменце пазначаны 19 сямей (71 чалавек ці 1,9 % ад колькасці асоб у спісе), якія прыбылі з іншых паветаў. Сярод паветаў, з якіх адбывалася міграцыя, сустракаюцца: Ашмянскі – 7 сямей (24 чалавекі), Гродзенскі – 4 сям'і (19 чалавек), Навагрудскі – 3 сям'і (16 чалавек), Віленскі – 3 сям'і (5 чалавек), Троцкі – 1 сям'я

(5 чалавек), Ковенскі – 1 сям’я (2 чалавекі). Большыя лічбы міграцыі з Ашмянскага, Гродзенскага і Навагрудскага павеатаў тлумачацца іх геаграфічнай блізкасцю. Больш падрабязна звесткі пра пераезд з іншых павеатаў пададзены ў табліцы № 3.

Колькасць асобаў, якія працавалі ў іншых павеатах і губернях складае 63 чалавекі (1,6 % ад колькасці асобаў у спісе). З іх у горадзе Навагрудку ці ў Навагрудскім павеце працавалі 18 чалавек, 7 чалавек працавалі ў Ашмянскім павеце, 6 у горадзе Вільні, 3 у Віленскім пав., 5 у Слоніўскім пав. Часамі траплялі шляхцічы і ў больш аддаленыя краі. Так, ужо ўзгаданы вышэй брат Фадзея Юр’евіча Рыло Станіслаў працаваў упраўляючым пры цукровым заводзе у Палтаўскай губерні [8, арк. 140], а брат Антона Вікенцьева Станішэўскага Міхаіл служыў у Валагодскай губерні [8, арк. 151]. Больш падрабязна звесткі аб працы ў іншых павеатах пададзены ў табліцы № 3.

З прыведзеных вышэй лічбаў бачна, што міграцыйныя працэсы закраналі нязначную частку сямей, пазначаных у спісе, і ў асноўным звязвалі між сабой суседнія паветы ці губерні.

Крыніца таксама дазваляе прасачыць гады падачы дакументаў на пацвярджэнне прыналежнасці да дваранства, і дваранскія дэпутацкія сходы, у якія гэтыя дакументы былі пададзены. Дакументы пачалі падавацца з 1797 г. З гэтага вынікае, што дакументы маглі быць пададзены продкамі запісаных асоб у 3-4 калене, што не дае магчымасці меркаваць аб колькасці пададзеных спраў. Таму пры аналізе гадоў падачы кожная сям’я ўлічвалася асобна. Разглядаючы гады падачы спраў, можна заўважыць, што за час ад пачатку «разбору шляхты» да часу стварэння дакумента было 2 хвалі падачы дакументаў: 1797-1800 гг. і 1820 г. За першы прамежак часу былі пададзены справы на 224 сям’і, што існавалі на 1853 год (26,35 %), а за 1820 год – на 266 сямей (31,29 %). Першая хваля падачы дакументаў тлумачыцца пачаткам працэсу «разбора шляхты».

У табліцы 6 прадстаўлены дадзеныя аб размеркаванні спраў па губернскіх дваранскіх дэпутацкіх сходах і аб іншых звестках, якія ўтрымліваюцца ў графе, якая датычыцца дакументаў на пацвярджэнне стану. Самая вялікая колькасць спраў – 440 (51,76 %) знаходзілася ў Гродзенскім дваранскім дэпутацкім сходзе, справы на 349 сем’яў (41,06 %) знаходзіліся ў Віленскім дваранскім дэпутацкім сходзе, 26 (3,06 %) – у Мінскім.

Дакументы згаданага вышэй Рэйнарда Якава Карлава знаходзіліся ў Падольскай губерні [8, арк. 140]. Таксама згаданая вышэй Анэля Басюкова карысталася обер-афіцэрскімі правамі свайго памерлага мужа Дзям’яна Басюка, і, напэўна, мела пацвярджэнне аб прыналежнасці да дваранскага саслоўя [8, арк. 17]. Пытанне аб тым, чаму ж яна трапіла ў спіс, засталася нявырашаным.

Вельмі цікавая сітуацыя склалася ў Рэйбнітца Багуслава Леапольдава. У дакуменце напісана, што яна мае «выпись поколонную» за подпісам

генерал-лейтэнанта Рэйбнітца Карла Паўлава, а правяраў гэтыя дакументы Багуслаў, які належаў таксама да роду Рэйбнітцаў [8, арк. 141]. Як вядома, адным з шляхоў пацвярджэння дваранства было стварэнне фальшывага радаводу да аднафамільцаў, якія атрымалі пацвярджэнне. Як вынік – улады ставіліся вельмі падазрона да падобных выпадкаў.

Цікавая сітуацыя склалася і ў Сцытона Міхаіла Іосіфава. У яго пазначана дзве даты і два месцы падачы дакументаў: «в Гродненском 12 февраля 1816 года» і «в Виленском 18 февраля 1833 года» [8, арк. 158]. Аналагічная сітуацыя была і ў Ляўковіча Адама Якаўлева. Яго дакументы былі пададзены ў Гродзенскай губерні ў 1804 г. і ў Мінскай – у 1844 г. [8, арк. 49].

У спісе пад № 117 запісаны 12-гадовы Вільканец Геранім Антонаў з 9-гадовым братам Феліксам. Зразумела, што весці самастойную гаспадарку хлопцы не маглі, і ў занятках напісана, што яны жывуць разам з маці, якая выйшла замуж у другі раз і жыве ў ваколіцы на тэрыторыі павету [8, арк. 30]. Узнікае пытанне: чаму ж яна не ўнесена ў спіс? Магчыма, Саламея выйшла замуж за двараніна і аўтаматычна была залічана дваранкай, а дзеці па бацьку засталіся з непацверджаным станам і справамі, пададзенымі 27 верасня 1820 г. у Гродзенскай губерні.

Прыкладна так выглядаў сацыяльна-эканамічны стан дробнай шляхты Лідскага павета, якая не валодала населенымі маёнткамі, не знаходзілася на дзяржаўнай службе і на 1853 год яшчэ знаходзілася ў стадыі легітymізацыі. Асноўная колькасць шляхты жыла бедна і зарабляла на жыццё ўласнай працай. Аднак сярод дадзенай катэгорыі шляхты была таксама невялікая група людзей, якія выбіваліся сваімі правамі, маёмасцю, заняткамі. Аднак існаванне такой невялікай групы было хутчэй выключэннем.

Для зручнасці азнаямлення і карыстання вынікамі даследавання былі створаны табліцы, якія змешчаны ў канцы артыкула.

Некаторыя цяжкасці ўзнікаюць пры спробах падліку агульнай колькасці асоб, запісаных у дакуменце. Дакладна прысутнічаюць у спісе і перанесены ў базу 3737 чалавек, якія жылі на момант складання дакумента, і 107 чалавек, якія памерлі да складання спісу (3844 асобы разам). Аднак вышэй ужо было сказана, што ў дакуменце адсутнічаюць 4 аркушы, з запісамі пра 16 сем'яў. Для прыкладнага падліку колькасці асобаў на прапушчаных аркушах былі вылічаны сярэднія значэнні колькасці родзічаў той ці іншай ступені на сям'ю. Пры падліках было высветлена, што з 16 сем'яў у 10 былі і муж і жонка, на ўсіх 16 сем'яў было каля 38 дзяцей, і ў гэтых сем'ях жылі 5 братоў ці сясцёр. Такім чынам, колькасць асобаў у спісе складае прыкладна 3791 чалавек, што, на нашу думку, з'яўляецца больш верагоднай лічбай. Звесткі аб колькасці запісаў у табліцах базы знаходзяцца ў дадатку (табліца № 5).

33734 чалавек, якія дакладна прысутнічаюць у спісе, 1950 – мужчыны,

1784 – жанчыны. У дакуменце таксама ёсць звесткі пра нябожчыкаў, чые жонкі запісаны як главы сямействаў. Іх колькасць – 107 чалавек, і яны вынесены ў асобную табліцу базы.

З 834 галоў сямействаў у спісе 107 былі жанчынамі (12,82 %). Гэта тлумачыцца тым, што ім перадаваліся правы памерлага мужа. Калі ж паміралі і маці, і бацька, галавой сямейства становіўся старэйшы з дзяцей. 584 шляхцічы (68,7 %) былі жанатыя, 91 (10,7 %) – нежанатыя, 52 чалавекі (6,11 %) былі ўдаўцамі, 107 (12,58 %) – удовамі. Існавалі сем'і, дзе муж быў жанаты ў другі раз. Колькасць паўторных шлюбаў у мужчын складала 45 чалавек (7,7 % ад усіх шлюбаў), 2 шляхцічы ажаніліся ў трэці раз, а 62-х гадовы Юрый Якаўлеў Дашкевіч быў жанаты ў чацвёрты раз [8, арк. 46].

Былі шлюбы і сярод тых асобаў, якія былі занесены ў табліцы базы «Дзеці» і «Іншыя родзічы». Так, сярод дзяцей быў 21 шлюб, а сярод іншых родзічаў толькі 3. У сярэдзіне XIX ст. шлюб звычайна заключаўся вельмі рана па цяперашніх мерках, аб чым можна меркаваць на падставе дакумента. Так, у табліцы № 2 базы дадзеных можна сустрэць 6 дзяўчын 18-гадовага ўзросту, адна з якіх мела 2 дзяцей. 19-гадовых замужніх было 4, трое з якіх мелі дзяцей, а ў жонкі 18-гадовага Шабановіча Амурата Абрагімава (які запісаны ў спісе як глава сямейства) і 16-гадовай Фацімы ўжо была дачка Сафія [8, арк. 176].

Сустрэкаліся шлюбы з вялікай розніцай ва ўзросце. У 50 (8,56 %) з 584 шлюбаў муж і жонка былі аднагодкі. У такой жа колькасці шлюбаў муж быў старэйшы на 2 гады. Сустрэкаюцца і такія выпадкі, калі муж быў старэйшы за жонку на 42 гады (1 шлюб, 0,17%), і калі жонка была старэйшая за мужа на 30 гадоў (1 шлюб, 0,17%).

На 834 сям'і прыпадала 2019 дзяцей, прыкладна па 2,5 дзіцяці на сям'ю. Аднак былі і сем'і, якія мелі па 9 дзяцей. Іх было 3, і ўзрост дзяцей у іх вагаўся ад 1 да 31 года. Пры падліках улічваліся толькі тыя члены сям'і, якія жылі разам ці былі пазначаны ў спісе як адна сям'я, гэта значыць – у асноўным толькі нуклеарная сям'я. Такім чынам, у спіс траплялі нежанатыя «дзеці», якія жылі разам з бацькамі да 48 гадоў (запіс № 31 [8, арк. 6]).

У сем'ях часам пражывалі браты, сёстры, пляменнікі і малыя дзеці памерлых блізкіх родзічаў. Усяго пазначана 118 братоў, 116 сясцёр, 4 пляменнікі, 3 пляменніцы, 12 родзічаў, 1 унук. Звычайна пра родзічаў акрамя братоў і сясцёр пісалася проста – «родственник». Бывалі выпадкі, калі разам пражывалі і родзічы, якія не мелі кроўнай сувязі: разам з удавой Мінакоўскай Язафатай пражывала сястра памерлага мужа Людвіга Якаўлева Мінакоўскага [8, арк. 96].

З прозвішчаў, прыведзеных у спісе галоў сямействаў, першае месца па папулярнасці займаюць прозвішчы Хруль, Насовіч, Скавінскі, Круповіч

– па 22 сям’і (2,59 %). За імі ідуць прозвішчы Сангін, Раўба, Вільканец, Мацяевіч, Запаснік, Болтуць. Пры падліках распаўсюджанасці прозвішча ўдавы і галавы сямейства з таго ж роду лічыліся як адно прозвішча.

Былі вылучаны таксама самыя распаўсюджаныя дзявочыя прозвішчы замужніх жанчын і ўдоў, аднак спецыяльная табліца па гэтых звестках не складалася, з-за вялікай колькасці непрачытаных ці прачытаных няпэўна прозвішчаў. Так, больш за усё замужніх жанчын паходзілі з радоў Насовічаў (11 чалавек) і Міцкевічаў (10 чалавек). Вельмі распаўсюджанымі дзявочымі прозвішчамі таксама былі Круповіч, Стацкевіч, Барташэвіч, Раўба і Запаснік.

Быў праведзены аналіз папулярнасці імёнаў. Самымі распаўсюджанымі мужчынскімі імёнамі аказаліся: Іван – 143 чалавекі (3,72 %), Іосіф – 112 чалавек (2,91%). Сярод жаночых імён – Ганна – 104 чалавекі (2,70%), Мар’яна – 97 чалавек (2,52 %). З-за вялікага памера табліц папулярнасці імёнаў і з-за абмежаванасці памеру артыкула табліцы не былі ўключаны ў яго.

Сустракаліся часам падвоеныя імёны, напрыклад Валерыян-Фама, Казімір-Іван ці Мацвей-Іван. Гэта звязана з каталіцкай традыцыяй, калі адно імя давалася ад нараджэння, а другое пры хрышчэнні.

Разглядаемы дакумент не ўтрымлівае звестак пра нацыянальнасць і веравызнанне шляхцічаў. Некаторыя звесткі можна атрымаць з ускосных дадзеных, такіх, як імёны. Так, асобы, якія мелі падвоенае імя, верагодна, былі каталікамі, а асобы з імем Магамет – татарамі-мусульманамі. Аднак дадзеныя, атрыманыя падобным шляхам, будуць хутчэй з’яўляцца меркаваннямі, чым навукова абгрунтаванымі высновамі. Да таго ж апрацаваць увесь спіс, прымяняючы падобную метадыку, немагчыма.

Колькасць катэгорыі дробнай шляхты, якая не валодала маёнткамі і чакала пацвярджэння правоў на дваранства, па дакументу на 1853 год у Лідскім павеце складала каля 3800 чалавек, якія складалі 850 сем’яў. Асноўным заняткам дробнай шляхты было вядзенне ўласнай гаспадаркі (асобы гэтай катэгорыі адносяцца да так званай хлебаробчай ці рабочай шляхты), прытым даволі значная частка вяла гаспадарку на арэнднай зямлі. Распаўсюджаным заняткам была таксама служба ў буйных землеўласнікаў ці ў больш заможных прадстаўнікоў шляхецкага саслоўя. Асобы гэтай катэгорыі адносяцца да так званай «служылай» шляхты. Маёмасць, чыны і званні мелі асобы, якія ў сукупнасці складалі толькі каля 1 % асоб, пазначаных у спісе. Узровень адукаванасці таксама быў, на маю думку, невялікі – толькі пра аднаго чалавека ёсць звесткі аб навучанні ў Маскоўскім універсітэце.

Разгяд спраў на пацвярджэнне прыналежнасці да дваранскага саслоўя цягнуўся вельмі доўга, часам да 50 і больш гадоў. У многіх сем’ях дакументы на пацвярджэнне прыналежнасці да дваранскага

салоўя былі пададзены продкамі асобаў, запісаных у трэцім ці чацвёртым калене, адразу ж пасля ўваходжання тэрыторыі павета ў склад Расійскай імперыі, што сведчыць пра маруднасць разгляду спраў. Былі высветлены дзве хвалі падачы дакументаў: першая – праз некалькі гадоў пасля ўваходжання ў склад Расійскай імперыі (1797-1800 гг.), другая – у 1820 г. Прычына другой хвалі засталася нявысветленай. Пытанне аб падачы дакументаў патрабуе прыцягнення дадатковых крыніц.

Колькасць зямлі ў валоданні разглядаемай катэгорыі не была падлічана з-за адсутнасці звестак у дакуменце. Лепш за сацыяльна-эканамічны стан выглядаў дэмаграфічны. Сальда нараджальнасці было станоўчае. Заклучэнне шлюбаў і нараджэнне дзяцей адбываліся вельмі рана. Муж звычайна быў старэйшы за жонку на некалькі гадоў.

Этнічны і канфесійны склад разглядаемай катэгорыі шляхты не былі падлічаны з-за адсутнасці звестак у дакуменце. Пакуль што засталіся нявыкарыстанымі магчымасці базы дадзеных, складзенай паводле дакумента, для генеалагічных даследаванняў. Дакумент з’яўляецца каштоўнай генеалагічнай крыніцай, таму што ўтрымлівае ключавыя генеалагічныя звесткі: інфармацыя аб продках і нашчадках (часамі да 4 калена), па дадзеных дакумента можа быць вылічаны год нараджэння асобы, ёсць звесткі пра месца жыхарства асобы.

Дадатак

Табліца 1. Заняткі галоваў сямействаў

Чым займаецца ці за кошт чаго жыве	Колькасць асоб	%
Гаспадаркай	634	74,59
Службай	82	9,65
Прыватнай службай	28	3,29
Эканомам	22	2,59
На апекаванні і ўтрыманні	6	0,71
Гадаваннем дзяцей	5	0,59
Утрымліваецца з дзённых заробкаў	5	0,59
Фурманам на пошце	4	0,47
Ляснічым	4	0,47
З атрымліваемага пансіёну	4	0,47
Прыказчыкам	3	0,35
Пісьмаводствам, прыватным пісьмаводствам, пісарам	3	0,35
Утрыманнем вучняў	2	0,24
Землямерам	2	0,24

Упраўнікам у маёнтку	2	0,24
Тысяцкім	2	0,24
Фельчарам ці медыцынскай практыкай	2	0,24
Аптэкарскім вучнем	1	0,12
За кошт дзяцей	1	0,12
Кавалём	1	0,12
Гувернёрам	1	0,12
Паштальёнам	1	0,12
Упраўляючым	1	0,12
Столярам	1	0,12
Утрыманнем магазіна	1	0,12
Служыць	1	0,12
Скульптурай	1	0,12
Утрымліваецца з жалавання	1	0,12
Утрымліваецца з міласціны	1	0,12
Млынаром	1	0,12
Службай у Віленскай евангелічнай калегіі	1	0,12
Запісы не прачытаны	10	1,18
Звесткі адсутнічаюць	16	1,88
Разам	850	100

Табліца 2. Заняткі членаў сямей

Род заняткаў	Колькасць асоб
Службай	8
Эканомам	6
Узгаданай службай	6
Прыватнай службай	4
Эканамічнай службай	2
Пекарам	1
Пісарам	1
Службай пісца ў прыстава Віленскага павета	1
Службай у Віленскім інстытуце	1
Службай у манастыры	1
Эканамічнай дзейнасцю	1
Навучаецца ў Маскоўскім універсітэце	1

Упраўляючым пры цукровым заводзе ў Палтаўскай губерні	1
Запісы не прачытаны	3
Разам	37

Табліца 3. Колькасць асоб, якія прыбылі з іншых павеатаў

Павет, з якога прыбылі	Колькасць сямей, якія прыбылі	Колькасць асоб, якія прыбылі
Ашмянскі	7	24
Гродненскі	4	19
Навагрудскі	3	16
Віленскі	3	5
Трокскі	1	5
Ковенскі	1	2
Разам	19	71

Табліца 4. Працуючыя ў іншых павеатах, гарадах і губернях

Працуе у	Колькасць асоб
Горадзе Навагрудку і Навагрудскім павеце	12
Ашмянскім павеце	7
Горадзе Вільна і Віленскім павеце	5
Слоніўскім павеце	4
Горадзе Гродна і Гродненскім павеце	4
Трокскім павеце	3
Новаалександраўскім павеце	2
Слуцкім павеце	2
Свянцянскім павеце	1
Навадворскім старостве	1
Валкавыскім павеце	1
Астрыцкім старостве	1
Пружанскім павеце	1
У горадзе Варшаве	1
Не прачытана	1
Разам	46

Табліца 5. Колькасць асоб у табліцах базы

Нумар і назва табліцы	Мужчын	Жанчын	Разам
1 Galouny spis	727	107	834
2 Zhonki	0	584	584
3 Dzeci	1087	932	2019
3-1 Zhonki dzacej	0	21	21
3-2 Dzeci dzacej	6	12	18
4 Inszyja rodziczy	129	128	257
4-1 Zhonki inszych rodziczau	0	2	2
4-2 Dzeci inszych rodziczau	0	2	2
5 Niabozhczyki	107	0	107
Разам	2056	1788	3844

Табліца 6. Размеркаванне спраў па губернскіх дваранскіх дэпутацкіх сходах

У якім дваранскім дэпутацкім сходзе дакументы	Колькасць сямей	Працэнт
У Гродненскім	440	51,76
У Віленскім	349	41,06
У Мінскім	26	3,06
У Беластоцкім	4	0,47
Дваранства належыць ад выслугі чына	2	0,24
У Падольскім	1	0,12
Мае адстаўку	1	0,12
Карыстаецца обер-афіцэрскімі правамі памерлага мужа	1	0,12
Мае выпіс пакалонны	1	0,12
Не прачытана ці не маеца звестак	25	2,94
Разам	850	100,00

Крыніцы і літаратура

1. Кабузан В.М., Троицкий С.М. Изменения в численности, удельном весе и размещении дворянства в России в 1782-1858 гг. // История СССР. 1971. № 4. С. 153-169.
2. Лугаўцова С. Змяненні колькасці і складу дваранства Беларусі ў канцы XVIII–першай палове XIX ст. // Пытанні гісторыі, метадалогіі і методыкі выкладання. Мн., 1998. С. 68-78.
3. Мильников А.С., Якубовский В.А. Процесс разложения дворянства и его

социальные последствия // Социальная структура общества в XIX в. М., 1982.

4. Тальвирская З.Я. К вопросу о социальном облике мелкого дворянства в 1860-х годах. // Историко-социологические исследования. М., 1970.

5. Malewski C. Rody szlacheckie na Litwie w XIX wieku. Powiat Lidzki. Wilno, 2005.

6. www.kartoved.com (электронны рэсурс).

7. <http://pawet.net/> (электронны рэсурс).

8. Літоўскі Дзяржаўны Гістарычны Архіў (ЛДГА). Ф. 391, воп. 6, спр. 1671. «Список дворян Виленской губернии Лидского уезда, не состоящих в государственной службе и не владеющих населёнными имениями, о которых права на дворянство находятся в рассмотрении» за 1853 год.

9. ЛДГА. Ф. 391, воп. 6, спр. 181.

Дз. Ч. Матвейчык

ЭМІГРАЦЫЯ ЎДЗЕЛЬНІКАЎ ПАЎСТАННЯ 1830-1831 гг.: КРЫНІЦЫ З ГІСТАРЫЧНЫХ АРХІВАЎ БЕЛАРУСІ І ЛІТВЫ

Праблематыка дзейнасці па-за межамі свайго роднага краю былых удзельнікаў лістападаўскага паўстання з’яўляецца слаба даследаванай у айчынным гістарыяграфіі. Таму, як кожная мала распрацаваная тэма, яна патрабуе ў першую чаргу асвятлення архіўных крыніц, якія дазваляюць праліць святло на прычыны і працэс пераезду паўстанцаў у эміграцыю.

Архіўныя крыніцы, якія адпавядаюць гэтым патрабаванням, знаходзяцца на Беларусі ў сховішчах двух нацыянальных архіваў: Нацыянальным Гістарычным архіве Беларусі (Мінск), Нацыянальным Гістарычным архіве Беларусі ў г. Гродна, а таксама ў Літоўскім Дзяржаўным Гістарычным архіве (Вільня). Гэты артыкул будзе базавацца на аналізе прыкладна 800 спраў. Паводле аспектаў вышэй згаданай праблемы, якія яны дазваляюць асвятліць, іх магчыма падзяліць на некалькі груп.

У асобную групу варта аднесці архіўныя матэрыялы, якія тычацца ўдзелу будучых эмігрантаў у паўстанні, а таксама прычын іх выхаду з радзімы. Для высвятлення віны кожнага з паўстанцаў царскімі ўладамі былі ўтвораны следчыя камісіі ў цэнтральных гарадах тых губерній, якія былі найбольш ахоплены выступленнем. На Беларусі яны дзейнічалі ў Гродна і Мінску, у Літве – у Вільні. У гістарычных архівах гэтых гарадоў захаваліся фонды камісій. Паводле інфармацыйнасці захаваныя матэрыялы Віленскай губернскай следчай камісіі нашмат пераўзыходзяць матэрыялы Гродзенскай і Мінскай губерnskіх следчых камісій. Віленскія матэрыялы налічваюць каля 2 тыс. спраў, якія згрупаваны ў 5 вопісаў

[1]; у Гродна захавалася каля 450 спраў у 2 вопісах [2], у мінскім архіве захоўваюцца толькі 5 спраў, чатыры з якіх уяўляюць спіс удзельнікаў паўстання, наконт якіх Мінскай камісіяй вялася перапіска [3].

Вялікую цікавасць для даследчыка эміграцыі ўяўляе чацвёрты вопіс фонда Віленскай следчай камісіі, у які згрупаваны справы з імяннымі спісамі паўстанцаў, што былі выцеснены ў Прусію расійскімі войскамі. Вялікая іх колькасць у далейшым папоўніць рады эмігрантаў. Тут жа змяшчаюцца звесткі пра аднясенне паўстанцаў да пэўнага разраду дзяржаўных злачынцаў, а таксама некаторыя звесткі біяграфічнага характару: сямейны стан, занятак да паўстання і да т.п. [4]. Некалькі спраў з гэтага фонда самым непасрэдным чынам тычацца эміграцыі. Адна з іх прысвечана паўстанцам з Віленскай губ., якія выехалі з Прусіі ў Францыю ў 1832 г. [5], дзве другія – тым з інтэрніраваных у Прусіі паўстанцаў, якія ў канцы 1833 г. былі адпраўлены ў Амерыку [6; 7]. У беларускіх архівах таксама захоўваецца некалькі спраў, якія расказваюць аб адпраўцы ўдзельнікаў з Прусіі ў Амерыку. Найбольш каштоўнымі ў іх з’яўляюцца спісы паўстанцаў, якія паходзілі з Гродзенскай і Мінскай губерній [8; 9].

Сярод матэрыялаў Гродзенскай губернскай следчай камісіі ёсць некалькі дзесяткаў спраў, прысвечаных асобным паўстанцам. Некаторыя з іх затым апынуліся ў эміграцыі. Тут жа знаходзяцца матэрыялы, якія асвятляюць дзейнасць паўстанцаў у Гродзенскай губ.: данясенні расійскіх вайскоўцаў, загады ўладных органаў і да т.п. У «Алфавітных спісах», якія ствараліся камісіямі, адзначана таксама, да якой катэгорыі злачынцаў прысуджаліся паўстанцы. У гэтых жа матэрыялах могуць знаходзіцца звесткі пра стан удзельнікаў паўстання да яго пачатку (месца вучобы, працы, саслоўе, матэрыяльны стан і г.д.) [2].

Найбольш шматлікую групу архіўных крыніц складаюць матэрыялы, якія асвятляюць працэс канфіскацыі рухомай і нерухомай маёмасці эмігрантаў, а таксама ліквідацыю іх даўгоў. У Гродна захаваўся асобны фонд Гродзенскай губернскай ліквідацыйнай камісіі, якая займалася справамі маёмасці паўстанцаў: канфіскацыйнай яе і ліквідацыйнай даўгоў, якія прыпадалі на канфіскаваныя маёнткі [10]. Прычым матэрыялы датуюцца не толькі трыццатымі гадамі, калі дзейнічалі следчыя камісіі, але і 40-50-мі гг. XIX ст. Прычынай гэтага з’яўляецца расійскае заканадаўства. Паводле яго канфіскацыі ў казну падлягала не толькі маёмасць, што знаходзілася ў валоданні эмігрантаў на момант паўстання, але таксама і тая, што магла да іх перайсці паводле спадчыннага права пасля смерці каго-небудзь з іх сваякоў (як правіла, бацькоў). Справы аб канфіскацыі маёмасці захоўваюцца таксама ў вялікай колькасці ў фондах беларускага генерал-губернатара, грамадзянскіх губернатараў, губернскіх праўленняў і казённых палат [11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18].

Апрача таго, варта адзначыць, што справы аб канфіскацыі маёнткаў з'яўляюцца найбольш аб'ёмнымі, бо часта на маёнтак прэтэндавалі сваякі паўстанцаў і іх крэдыторы. Наконт многіх маёнткаў справы заводзіліся неаднаразова і маглі весціся па розных ведамствах. Напрыклад, у 30-х–пач. 40-х гг. у кіруючых органах Гродзенскай губ. вялося 9 спраў наконт канфіскацыі маёмасці ў будучага вядомага мастака і кампазітара Напалеона Орды [19; 20; 21; 22; 23], і тым не менш канфіскаваць маёнтак у поўнай ступені не ўдалося. Ён быў перададзены ў пажыццёвае валоданне яго маці, і ў канцы 1850-х гг., калі Н. Орда вярнуўся на радзіму з эміграцыі, яму ўдалося атрымаць невялікую кампенсацыю за свой маёнтак за кошт пераходу яго да дзяржавы пасля смерці яго маці [24].

Віленскія матэрыялы ўяўляюць сабой найбольш багаты комплекс дакументаў, неабходных для асвятлення дзейнасці эмігрантаў. Сярод іншага выклікае цікавасць вялікая колькасць спраў пра канфіскацыю маёмасці былых паўстанцаў, якія дазваляюць прасачыць сацыяльнае паходжанне і маёмасны стан многіх з іх. Напрыклад, у гэтых матэрыялах маецца справа, прысвечаная канфіскацыі маёмасці ўраджэнца Віленскай губ. графа Антонія Валовіча, у якой маюцца таксама звесткі пра яго валоданні, сваяцкія сувязі, удзел у паўстанні, лёс у першыя гады пасля паражэння паўстання і інш. [25]. Звесткі з гэтай і да яе падобных спраў змяшчаюць каштоўны матэрыял для высвятлення лёсу асобных эмігрантаў, што карысна таксама для напісання біяграфічнага слоўніка.

Да асобнай групы неабходна аднесці матэрыялы, якія асвятляюць партызанскую экспедыцыю, здзейсненую ў 1833 г. эмігрантамі пад кіраўніцтвам Ю. Заліўскага. Мэтай гэтай экспедыцыі было ўзнаўленне паўстання на землях былой Рэчы Паспалітай. У ёй прынялі ўдзел некалькі ўраджэнцаў беларуска-літоўскіх губерній: Міхал Валовіч, Марцэлі Шыманскі, Стэфан Гецальд, Генрык Дмахоўскі, Міхал Ходзька. Варта адзначыць, што царскія ўлады, дзякуючы сваім разведвальным звесткам, змаглі добра падрыхтавацца да нейтралізацыі ўдзельнікаў гэтага мерапрыемства. Наяўныя матэрыялы сведчаць, што да прыбыцця эмігрантаў былі прыняты неабходныя захады для папярэджання іх дзейнасці. Эмісарам не ўдалося шырока разгарнуць свае дзеянні, большая частка іх была выцеснена з радзімы альбо арыштавана. М. Валовіч і С. Гецальд былі пакараны смерцю, М. Шыманскі пайшоў на шчыльнае супрацоўніцтва з уладамі, за што быў пазбаўлены пакарання, Г. Дмахоўскі – выцеснены ў Галіцыю, М. Ходзька не здолеў прабрацца на радзіму [26; 27]. І ў гродзенскім, і ў мінскім, і ў віленскім гістарычных архівах захавалася нямала матэрыялаў, якія паказваюць як дзеянні партызанаў і падпольшчыкаў, так і дзяржаўных органаў. Як правіла, яны сканцэнтраваны ў фондах грамадзянскіх губернатараў і Беларускага і

віленскага генерал-губернатораў [28; 29; 30; 31; 32]. У іх змяшчаюцца выпіскі з пратаколаў допытаў арыштаваных удзельнікаў экспедыцыі, прыкметы некаторых эмігрантаў, якія намерваліся прыняць у ёй удзел, спісы тых, хто нібыта адправіўся з Францыі ў Расійскую імперыю і інш. Найбольш поўна матэрыялы асвятляюць дзейнасць М. Валовіча па стварэнні партызанскага атрада ў Слоніміскім пав., а таксама лёсы асобаў, што ўваходзілі ў гэты атрад альбо супрацоўнічалі з ім [33].

Таксама ў асобную групу крыніц варта аднесці карэспандэнцыю эмігрантаў са сваякамі на радзіме. Нягледзячы на забарону, яны выкарыстоўвалі розныя шляхі, каб паведамляць сваякам пра сваё жыццё на чужыне. Карэспандэнцыя вялася на працягу ўсяго часу жыцця паўстанцаў па-за межамі радзімы. Яна адлюстроўвае некаторыя аспекты іх стану па-за межамі радзімы (матэрыяльная і маральная сітуацыя, іх імкненне да вяртання на радзіму і г.д.). Як правіла, арыгіналы і копіі такіх лістоў знаходзяцца ў розных справах і не складаюць суцэльнага масіву [34; 35; 36].

Найбольш цікавымі матэрыяламі з'яўляюцца крыніцы, якія асвятляюць працэс вяртання эмігрантаў на радзіму. Падобныя імкненні назіраліся на працягу ўсяго перыяду эміграцыі. Першыя прашэнні пачалі прыходзіць да царскіх уладаў у 1832 г., калі будучыя эмігранты яшчэ знаходзіліся ў Прусіі і Аўстрыі і іх лёс не быў канчаткова вырашаны. Многія з тых, хто ў далейшым выехаў далей на захад, у той час зрабілі спробу атрымаць амністыю, але не ўсім гэта ўдалося [37; 38; 39]. Матэрыялы, якія асвятляюць вяртанне ў пачатковы пасляпаўстанцкі перыяд, змяшчаюцца ў некалькіх асобных справах [40; 41; 42]. Дакументы сведчаць, што да 1856 г. прысланыя прашэнні аб дараванні за рэдкім выключэннем заставаліся без станоўчага вырашэння [43]. З вядомых выпадкаў можна згадаць князя Габрыэля Агінскага, якому ўдалося атрымаць амністыю і легальна вярнуцца на радзіму, аднак і ён часова быў зняволены ў Вільні [44]. Невялікае павелічэнне падачы прашэнняў аб амністыі назіралася ў 1847-1848 гг., але, нягледзячы на іх станоўчы разгляд, эмігранты рэдка выкарыстоўвалі нададзеную ім магчымасць вярнуцца з-за складаных умоў вяртання. Яны павінны былі аддавацца пад суд, як гэта адбылося з Людвікам Пяткевічам, які вярнуўся ў 1847 г. [45].

Масавая падача прашэнняў аб вяртанні пачалася ў 1856 г., калі была выдадзена амністыя ўсім палітычным эмігрантам і ссыльным. Дакументы паказваюць, што да 1863 г. дзесяткі эмігрантаў змаглі вярнуцца на радзіму. Матэрыялы, якія асвятляюць гэты працэс, магчыма падзяліць на дзве групы.

Да першай групы адносяцца справы пра наданне таму ці іншаму эмігранту дазволу вярнуцца на радзіму. Пасля падачы прашэння аб

амністыі расійскія ўлады на радзіме эмігранта збіралі звесткі пра яго, якія адсылалі ў Міністэрства ўнутраных спраў. Прынятае рашэнне аб наданні амністыі паведамлялася генерал-губернатару, які ў сваю чаргу паведамляў пра гэта губернскаму кіраўніцтву. Уся дакументацыя захоўвалася ў асобнай справе. Найбольш шматлікімі і інфармацыйнымі ў гэтым плане з'яўляюцца матэрыялы віленскага архіва. У палітычным аддзеле фонда канцылярыі віленскага генерал-губернатара захоўваюцца справы больш чым пра 150 эмігрантаў, якія ў 1856-1863 гг. змаглі атрымаць дазвол на сталае ці часовае вяртанне на радзіму [46]. Аналагічныя матэрыялы захоўваюцца таксама ў гродзенскім і мінскім гістарычных архівах, аднак яны значна саступаюць віленскаму па колькасці згаданых у іх эмігрантаў [47; 48; 49].

Да другой групы адносяцца дакументы аб матэрыяльнай дапамозе тым эмігрантам, якія вярнуліся на радзіму. Дакументы сведчаць, што ў большасці матэрыяльны стан заставаўся складаным. У многіх маёмасць была канфіскавана; сваякі, на дапамогу якіх яны маглі разлічваць, памерлі альбо перасяліліся ў іншыя месцы. Сталы ўзрост часта не даваў ім магчымасці спадзявацца на тое, каб знайсці працу для ўтрымання сябе і сваіх сем'яў. Гэта вымушала шукаць спосабы атрымання матэрыяльнай дапамогі. Архіўныя матэрыялы паказваюць, што яна выплачвалася як ад дзяржаўных органаў, так і ад мясцовага насельніцтва, таму мэтазгодна падзяліць матэрыялы з гэтай групы на дзве падгрупы.

Да першай з іх адносяцца дакументы аб аказанні матэрыяльнай дапамогі дзяржавай. Падача просьбы суправаджалася завядзеннем у канцылярыі віленскага генерал-губернатара асобнай справы, якая паказвала развіццё працэсу яе задавальнення ці адхілення. У віленскім архіве захоўваецца каля 100 падобных спраў [50]. Звесткі пра аказанне грашовай дапамогі ад дзяржавы маюцца таксама ў матэрыялах гродзенскага архіва, але яны фрагментарныя і не дазваляюць ацаніць масавасць працэсу [48; 49].

Да другой падгрупы адносяцца архіўныя матэрыялы, якія асвятляюць аказанне грашовай дапамогі мясцовым насельніцтвам. Цікавасць выклікаюць дакументы Мінскага і Віленскага губерnskіх камітэтаў па аказанні матэрыяльнай дапамогі палітычным ссыльным і палітычным эмігрантам, якія вярталіся на радзіму [51]. З гэтай падгрупы вядомы толькі дзве справы. У мінскім архіве захавалася справа, якая асвятляе дзейнасць Мінскага камітэта [52], а ў Віленскім – рахунковая кніга са звесткамі пра грошы, сабраныя і размеркаваныя Віленскім камітэтам [53]. Нягледзячы на малую колькасць спраў, наяўныя ў іх звесткі дазваляюць ацаніць памеры дапамогі палітычным ссыльным і эмігрантам ад мясцовай шляхты. Незахаваўшы падобных матэрыялаў у Гродзенскім архіве не дазваляе сказаць што-небудзь пра Гродзенскі, Ковенскі, Магілёўскі і Віцебскі камітэты, хоць бы

лагічна выказаць меркаванне пра іх стварэнне і дзейнасць.

Такім чынам, прааналізаваныя матэрыялы найлепш асвятляюць тыя бакі дзейнасці эмігрантаў, якія звязаны з іх радзімай: удзел у паўстанні, кантакты з сваякамі, вяртанне з эміграцыі і г.д. Аднак у іх слаба адлюстравана дзейнасць былых паўстанцаў менавіта па-за межамі радзімы. За рэдкім выключэннем, яны не паказваюць ні іх месца жыцця ў заходнееўрапейскіх краінах, ні іх палітычныя схільнасці, ні іх удзел у эмігранцкіх арганізацыях. Аднак без выкарыстання матэрыялаў, якія захоўваюцца ў беларускіх архівах, немагчыма адлюстраванне ў поўнай ступені гісторыі эміграцыі ўдзельнікаў паўстання 1830-1831 гг., што паходзілі з зямель Беларусі і Літвы.

Дадатак

Постановление Ликвидационной Комиссии о Викторе Курнатовском*, Иване и Юлииане Марциновских, Мартине Жилинском***, Осипе и Юлииане Гроссах**** и Валерияне Петкевиче*******

Виленская Губернская Ликвидационная Комиссия, согласно полученным от Г[осподина] Виленского Военного, Гродненского, Минского и Белостокского Генерал-Губернатора предложениям о конфискации всякого имущества и денежных капиталов, самовольно отлучившихся во время мятежа, дворян: Виктора Курнатовского, Ивана и Юлиана Марциновских, Мартина Жилинского, Осипа и Юлиана Гроссов и Валерияна Петкевича, по постановлению, состоявшемуся 24 Июня 1839 года, объявляет всем кредиторам и должникам сих мятежников, дабы, на основании Высочайше утвержденных правил о Ликвидации долгов конфискованных имений, кредиторы и должники, состоящие в России и Царстве Польском не более шести, а находящиеся в других краях не далее двенадцати месяцев, считая от первого припечатания настоящей публики, первые о своих претензиях, последние о следующих от них всякого рода принадлежностях, а Присутственные места в шестимесячный только срок о производящихся в них делах, касающихся до Ликвидации упомянутых мятежников, доставили Ликвидационной Комиссии надлежащие объявления и сведения под опасением в противном случае всех тех последствий и ответственности, какия 15 [параграфом] Ликвидационных правил и вообще законами постановлены, за необъявление в определенный срок долговых претензий, и за сокрытие имуществ, капиталов и документов [56].

* не удалося ідэнтыфікаваць.

** Марціноўскі Юльян – ураджэнец Слуцкага пав., траюрадны брат Яна, студэнт Віленскага універсітэта, у паўстанні – падхаружы 7 палка лінейнай пяхоты. Пасля паўстання эміграваў у Францыю [55, s. 416]. Марціноўскі Ян (06.11.1831-20.12.1835) – ураджэнец мяст. Радашковічы, траюрадны брат Юльяна, у паўстанні служыў у артылерыйскім палку. Пасля паўстання эміграваў у Францыю, дзе ў 1835 г. распачаў медыцынскую адукацыю. Здзейсніў

самагубства [54, с. 230].

***Жылінскі Марцін (12.11.1796-28.01.1881) – ураджэнец мяст. Шаркаўшчына Мінскай губ., студэнт Віленскага ўніверсітэта, выкладчык Віленскай гімназіі. У паўстанні служыў у артылерыйскіх батальёнах. Пасля паўстання эміграваў у Францыю, дзе з 1837 г. працаваў у Адміністрацыі дарог і мастоў. У 1872 г. атрымаў французскае грамадзянства [54, с. 141; 55, с. 384].

****Грос Юзаф – ураджэнец Пінскага пав., брат Юльяна, студэнт Віленскага ўніверсітэта. У паўстанні служыў у палках конных стралкоў. Пасля паўстання эміграваў у Францыю, дзе ў 1837 г. уступіў у Польскае Дэмакратычнае таварыства [54, с. 115]. Грос Юльян – ураджэнец Пінскага пав., брат Юзафа, студэнт Віленскага ўніверсітэта. У паўстанні служыў у 1 палку конных стралкоў. Пасля паўстання эміграваў у Францыю, дзе ў 1832 г. выказаўся ў падтрымку Польскага Нацыянальнага Камітэта [54, с. 115].

*****Пяткевіч Валерыян (05.01.1805-22.10.1843) – ураджэнец в. Мацевічы Мінскай губ., выкладчык Віленскага ўніверсітэта, у паўстанні ўзначаліў батальён студэнтаў. Пасля паўстання эміграваў у Францыю, дзе прымаў актыўны ўдзел у дэмакратычным руху [55, с. 518].

Дадатак

Акт заснавання Віленскага губернскага камітэта для дапамогі палітычным ссыльным і палітычным эмігрантам, якія вярталіся на радзіму

Копія

1859 года января 23 дня. Дворянство Виленской губернии собранное в Губернский Город для выборов разсуждало: что уроженцы здешней Губернии, находившиеся по политическим мотивам за границу и в отдаленных местах Империи, воспользовавшись Всемиловнейше дарованным прощением, возвратились и возвращаются на родину – здесь после долговременного отсутствия изменившего все фамильные и личные их отношения многие из них нашли себя в крайности, не имея средств к существованию – Собрание Дворянства входя в положение этих лиц и желая с своей стороны облегчить участь их доставлением необходимого вспомоществования, Определяет: Назначить с своей стороны как возвратившимся уже так и тем кои с Высочайшего соизволения могут впредь возвратиться на родину пособие, составив на сей предмет складку, которую произвести с помещичьих имений в течение трех лет, полагая с каждой ревизской мужеска пола души по пять копеек в год, а всего в три года по пятнадцать копеек серебром, число душ принимается только к определению количества складки подлежащей к сбору из собственных владельческих доходов – распределение такового пособия нуждающимся по усмотрению действительного положения каждого, представить Г[осподину] Губернскому Предводителю Дворянства обще с Виленским Уездным Предводителем Дворянства и двумя помещиками избранными по назначению Губернского Предводителя; но не приводя сего постановления в исполнение, представить оное на утверждение по порядку. – (Подлинное подписали) Г[оспода] Губернский и Уездные Предводители Дворянства, а также Присутствовавшие в Собрании Дворяне [52, арк. 68].

Копія.

М.В.Д.

Начальника Виленской Губернии.

Вильно

Августа 16 дня 1859 года.

По Высочайшему повелению Господину Виленскому Губернскому Предводителю Дворянства.

Государь Император по всеподданейшему докладу 22 Мая о предложении Дворянства Виленской Губернии установить на три года денежный сбор, полагая с каждой ревизской души владеемых помещиками крестьян по 5 коп[еек] в год для оказания пособия лицам возвращающимся из мест их удаления и из за границы, Высочайше соизволил на составление и расходование помянутого сбора, согласно предложению Дворянства, а участвующих в сборе Всемилостивейше повелел благодарить. ... [52, арк. 71].

Крыніцы і літаратура

1. Lietuvos valstybes istorijos archyvas (LVIA). Ф. 437, воп. 1-5.
2. НГАБ у Гродна. Ф. 4, воп. 1-2.
3. НГАБ. Ф. 561, воп. 1.
4. LVIA. Ф. 437, воп. 4, спр. 330, 334, 361, 362, 363, 364.
5. LVIA. Ф. 437, воп. 4, спр. 299.
6. LVIA. Ф. 437, воп. 4, спр. 634.
7. LVIA. Ф. 437, воп. 5, спр. 136.
8. НГАБ. Ф. 1297, воп. 1, спр. 6779.
9. НГАБ у Гродна. Ф. 1, воп. 4, спр. 255.
10. НГАБ у Гродна. Ф. 5.
11. НГАБ. Ф. 295, воп. 1, спр. 325, 369, 587, 589, 591.
12. НГАБ. Ф. 299, воп. 1, спр. 210.
13. НГАБ. Ф. 333, воп. 2, спр. 699, 1528, 1570.
14. НГАБ. Ф. 1297, воп. 1, спр. 7438, 7519, 7533, 10451.
15. НГАБ у Гродна. Ф. 1, воп. 5, спр. 569, 1963.
16. НГАБ у Гродна. Ф. 2, воп. 36, спр. 415, 431, 437.
17. НГАБ у Гродна. Ф. 31, воп. 2, спр. 32, 331, 351.
18. LVIA. Ф. 391, воп. 6, спр. 393, 674.
19. НГАБ у Гродна. Ф. 1, воп. 11, спр. 1636.
20. НГАБ у Гродна. Ф. 2, воп. 21, спр. 252; воп. 30, спр. 17; воп. 36. спр. 639.
21. НГАБ у Гродна. Ф. 4, воп. 1, спр. 138.
22. НГАБ у Гродна. Ф. 5, воп. 1, спр. 56.
23. НГАБ у Гродна. Ф. 31, воп. 2, спр. 42, 153, 176.
24. НГАБ у Гродна. Ф. 1, воп. 5, спр. 1936.
25. LVIA. Ф. 437, воп. 1, спр. 466.
26. Barszczewska A., Śmiałowski J. Z dziejów partyzantki Józefa Zaliwskiego w roku 1833 w Królestwie Polskim // Studia i materiały do historii wojskowości. T. 7. Cz. 1. 1967.
27. Sidorowicz-Czerniewska K. Sprawa emisariusza Michała Wołowicza w

- г. 1833. Grodno, 1934. 156 s.
28. НГАБ. Ф. 1297, воп. 1, спр. 6766, 6887.
 29. НГАБ. Ф. 1430, воп. 1, спр. 3785.
 30. НГАБ у Гродна. Ф. 1, воп. 27, спр. 351, 352, 530.
 31. НГАБ у Гродна. Ф. 1, воп. 28, спр. 269.
 32. LVIA. Ф. 378, воп. 124, спр. 5, 29, 29а; воп. 125, спр. 2.
 33. НГАБ у Гродна. Ф. 1, воп. 27, спр. 352.
 34. НГАБ. Ф. 1297, воп. 1, спр. 14695.
 35. НГАБ у Гродна. Ф. 4, воп. 2, спр. 25.
 36. НГАБ у Гродна. Ф. 1, воп. 27, спр. 523.
 37. НГАБ у Гродна. Ф. 4, воп. 1, спр. 149, 187.
 38. НГАБ у Гродна. Ф. 1, воп. 27, спр. 140, 147.
 39. НГАБ. Ф. 295, воп. 1, спр. 332.
 40. НГАБ у Гродна. Ф. 1, воп. 27, спр. 140.
 41. НГАБ у Гродна. Ф. 4, воп. 1, спр. 127, 149.
 42. НГАБ. Ф. 295, воп. 1, спр. 332.
 43. НГАБ. Ф. 1297, воп. 1, спр. 7004, 13499.
 44. НГАБ у Гродна. Ф. 1, воп. 20, спр. 253.
 45. LVIA. Ф. 378, воп. 139, спр. 219.
 46. LVIA. Ф. 378, воп. 147, спр. 55, 56, 57, 58, 59, 62, 65, 69, 72, 86, 87, 88, 90 і інш.
 47. НГАБ. Ф. 295, воп. 1, спр. 1424, 1440.
 48. НГАБ у Гродна. Ф. 1, воп. 22, спр. 997.
 49. НГАБ у Гродна. Ф. 1, воп. 27, спр. 1628.
 50. LVIA. Ф. 378, воп. 66, спр. 1066, 1067, 1069, 1074, 1078, 1079, 1080, 1081, 1084 і інш.
 51. Матвейчык Дз.Ч. Стварэнне і дзейнасць Мінскага камітэта па дапамозе палітычным эмігрантам і палітычным ссыльным, якія вярталіся на радзіму (1859-1862 гг.) // *Архіварыус*. Вып. 5. Мн., 2007. С. 199-203.
 52. НГАБ. Ф. 320, воп. 1, спр. 366.
 53. LVIA. Ф. 391, воп. 6, спр. 1947.
 54. Гарбачова В.В. Удзельнікі паўстання 1830-1831 гг. на Беларусі. Біябібліяграфічны слоўнік. Мн.: БДУ, 2004. 373 с.
 55. Tyrowicz M. Towarzystwo Demokratyczne Polskie. Przywódce i kadry członkowskie. 1832-1863. Przewodnik bibliograficzny. Warszawa: Książka i Wiedza, 1964. 873 s.
 56. LVIA. Ф. 391, воп. 6, спр. 393, арк. 7.

ГІСТОРЫЯ

Я.П. Насытка

МЕДЫЦЫНСКІЯ ТАВАРЫСТВЫ БЕЛАРУСІ ДРУГОЙ ПАЛОВЫ XIX–ПАЧАТКУ XX ст.

У прадстаўленым артыкуле ставіцца мэта ўсебакова адлюстравачь дзейнасць медыцынскіх таварыстваў Беларусі: іх практычную дзейнасць па барацьбе і папярэджанні эпідэмічных хвароб, уладкаванні бясплатных лячэбніц для бедных хворых, аказанні спецыяльнай медыцынскай дапамогі, распаўсюджанні сярод насельніцтва ведаў па гігієне і санітарыі, тэарэтычныя распрацоўкі, сувязі з іншымі навуковымі ўстановамі і інш.

Дадзенае пытанне знайшло некаторае адлюстраванне ў навуковай літаратуры. Так, Р. Кручок згадвае пра медыцынскія таварыствы ў нарысах па гісторыі медыцыны Беларусі [1]. Агульныя звесткі пра іх прыводзіць А. Малчанаў [2].

Адмена прыгону ў Расіі станоўча паўплывала на ўсе сферы жыцця, у тым ліку на ўдасканаленне медыцынскага абслугоўвання насельніцтва і развіццё навуковай медыцынскай думкі. У многіх гарадах імперыі па ініцыятыве мясцовых урачоў пачалі стварацца медыцынскія таварыствы. Хадайніцтвы накіроўваліся губернатару, які прадстаўляў праект статута таварыства на зацвярджэнне міністру ўнутраных спраў.

У задачы таварыстваў уваходзіла: вывучэнне санітарнага стану гарадоў і паведаў і складанне іх медыцынскіх карт, даследаванне прычын узнікнення эпідэмічных і іншых хвароб, пошук сродкаў для іх папярэджання або мінімізацыі распаўсюджвання, садзейнічанне мясцовым уладам у развіцці медыцынскай справы, паведамленне аб новых адкрыццях у галіне медыцыны (асабліва практычнай), даклады аб асабістым назіранні за ходам хвароб і прымяненні найбольш дзейсных сродкаў, выданне папулярных прац па агульнай гігієне і публічныя выступленні на гэтую тэму, стварэнне на свае сродкі амбулаторый і лячэбніц [3, арк. 19].

Першымі на тэрыторыі Беларусі ў сакавіку 1862 г. выступілі ўрачы Магілёўскай губ. з хадайніцтвам аб зацвярджэнні статута іх таварыства (зацверджаны 7 чэрвеня). У тым жа годзе з аналагічнай ініцыятывай выступілі ўрачы Гродзенскай губ., але палітычныя падзеі, звязаныя з паўстаннем 1863-1864 гг., сталі падставай для адцягвання гэтага пытання на сем гадоў. Толькі 18 снежня 1869 г. статут таварыства быў зацверджаны [4, арк. 1].

Першым прэзідэнтам Магілёўскага Таварыства ўрачоў быў абраны

інспектар урачэбнай управы А.Я. Грабоўскі. У 1865-1866 гг. праведзена дзесяць пасяджэнняў, пасля чаго Таварыства двойчы згортвала сваю дзейнасць, а ў 1887 г. стала функцыянаваць пад назвай Таварыства ўрачоў Магілёўскай губерні. На пасяджэннях яго члены разглядалі пытанні барацьбы з эпідэмічнымі хваробамі, паляпшэння санітарнага стану гарадоў, асаблівай працы розных хвароб і метадаў іх лячэння. У пачатку XX ст. Таварыства фактычна перастала дзейнічаць.

Статут Віцебскага Таварыства ўрачоў быў зацверджаны 19 снежня 1874 г. З 1880 г. на працягу амаль дваццаці гадоў аб ім фактычна нічога не было чуваць. Толькі пазней яго дзейнасць некалькі ажывілася [5, арк. 43].

На пасяджэннях Гродзенскага Таварыства ўрачоў разглядаліся пытанні аб уладкаванні сельскай медыцыны, санітарным стане Гродна і некаторыя іншыя. У пачатку XX ст. яно таксама фактычна згарнула сваю дзейнасць [6, с. 156].

Навуковыя таварыствы ўрачоў у Беларусі з'явіліся і ў павятовых гарадах: у Бабруйску – у 1902 г., Брэсце – у 1903 г., Гомелі – у 1910 г. [7, с. 7]. Найбольш актыўным з іх было Бабруйскае. У 1913 г. у яго склад уваходзіла 34 правадзейныя і 4 ганаровыя члены. За ўвесь час існавання было праведзена 7 навуковых пасяджэнняў.

У другой палове XIX ст. працягвала сваю дзейнасць Віленскае медыцынскае Таварыства. Яно было заснавана па ініцыятыве вучоных-медыкаў Віленскага універсітэта і Медыка-хірургічнай акадэміі 12 снежня 1805 г. Першым яго старшынёй быў абраны Е. Снядзецкі [8, с. 240-243]. Членамі-карэспандэнтамі, якія дасылалі свае навуковыя працы ў Таварыства, былі абраны ўрачы гарадоў і мястэчак Беларусі – К. Вірыён і К. Ціфенбах (Гродна), К. Гібенталь (Віцебск), Э. Бржазіньскі (Пінск), М. Радкевіч (Слонім), С. Грабоўскі (Слуцк) і інш.

Галоўную ўвагу Таварыства надавала медыка-тапаграфічнаму вывучэнню Віленшчыны. Яго члены праводзілі абследаванні насельніцтва, складалі статыстыку захворванняў, шырока займаліся практычнай медыцынай. Урадженец Беларусі Л. Ляховіч упершыню ў Расіі пры аперацыях выкарыстаў эфір [8, с. 243]. Пасля закрыцця Медыка-хірургічнай акадэміі дзейнасць Таварыства значна знізілася. Тым не менш, у другой палове XIX ст. у яго складзе было каля 50 урачоў з гарадоў і павеатаў Беларусі.

З усіх медыцынскіх таварыстваў Беларусі найбольшай актыўнасцю вылучалася Таварыства мінскіх урачоў. Аб яго стварэнні ўрачы горада выказваліся ў 1862 г., і пад кіраўніцтвам інспектара ўрачыстай управы Дз. Спасовіча правялі два пасяджэнні. Аднак у сувязі з паўстаннем 1863-1864 гг. яно часова распалася. Праца па яго арганізацыі аднавілася ў 1866 г., і 14 ліпеня 1867 г. пасля зацвярджэння статута Таварыства

афіцыйна працягнула сваю дзейнасць. Першае пасяджэнне ў складзе 17 чалавек яно правяло 7 верасня 1867 г. Старшынёй быў абраны ўрачэбны інспектар М. Бэрг, а сакратаром – Дз. Земляніцын [9, арк. 255].

З'яўленне ўплывовага і перспектыўнага Таварыства выклікала падазроныя да яго адносіны. Так, у «Маскоўскіх ведамасцях» быў апублікаваны артыкул рэдактара М. Каткова, прыхільніка рэакцыйных поглядаў, дзе гаварылася аб тым, што Таварыства пагражае небяспёкай, таму што «не вырашана пытанне аб яго нацыянальна-палітычным характары» [9, арк. 6].

З самага пачатку Таварыства разгарнула актыўную навуковую і грамадскую дзейнасць. Яго члены падымалі пытанні аб медыка-тапаграфічным вывучэнні губерні, распрацоўвалі праблемы грамадскай гігіены, меры дапамогі сельскаму насельніцтву, прымалі актыўны ўдзел у барацьбе з эпідэміямі і г.д. Было напісана шмат прац па розных накірунках медыцыны [9, арк. 251-253].

Таварыства ўзначальвалі ў розны час вядомыя вучоныя і практычныя ўрачы: М. Бэрг, І. Галавачоў, В. Гіндэнбург, О. Лунц, П. Пятроў, С. Свянціцкі. У канцы XIX–пачатку XX ст. на працягу чвэрці стагоддзя кіраўніцтва ажыццяўляў аўтарытэтны ўрач, доктар медыцыны Р. Яноўскі. Важным накірункам дзейнасці членаў медыцынскіх таварыстваў сталі даследаванні гігіенічных умоў горада і вёскі, у якіх выказваліся прапановы па паляпшэнні санітарнага стану населеных пунктаў і барацьбе з эпідэміялагічнымі хваробамі. Вынікі даследаванняў заслухаліся на пасяджэннях, многія з іх былі апублікаваны.

Ужо 16 кастрычніка 1868 г. рэчыцкі гарадавы ўрач А. Савіч на пасяджэнні Таварыства мінскіх урачоў зрабіў даклад на тэму «Медыка-тапаграфічнае апісанне горада Рэчыцы», у якім паспрабаваў звязаць санітарны стан горада з узнікненнем хвароб і станам здароўя насельніцтва ў цэлым» [10, арк. 1].

Аналагічны сюжэт адносна горада Віцебска прагучаў 28 студзеня 1877 г. на пасяджэнні Таварыства віцебскіх урачоў: «Погляд на гігіенічнае становішча Віцебска і жыхароў яго». Абапіраючыся на вялікі фактычны матэрыял, аўтар зрабіў выснову, што такія хваробы як тыф, дыфтэрыя, сухоты, круп, хваробы вачэй і інш. амаль не сустракаліся ў «дастатковага класа ўсіх нацыянальнасцей» [11, с. 14-30].

Важкі ўклад у вывучэнне санітарнага стану гарадоў унёс П. Грацыянаў. У 1881 г. ён зрабіў паведамленне «Стан санітарнай справы ў Мінску ў цяперашні час», а праз год апублікаваў працу «Санітарна-статыстычны агляд горада Мінска за 1899 год», дзе прывёў вельмі каштоўныя дэмаграфічныя звесткі пра натуральны рух насельніцтва, асабліва пра нараджальнасць і дзіцячую смяротнасць. Ён падлічыў, што ў праваслаўных прыходах на першым месяцы жыцця памірала каля 30 % народжаных.

У другой працы – «Нарыс урачэбна-санітарнай справы ў гарадах Расіі» аўтар правёў параўнальны аналіз санітарнага стану гарадоў і зрабіў выснову аб яго незадавальняючым стане як у земскіх, так і няземскіх губернях. Гарадскія ўлады амаль не выдаткоўвалі сродкаў на бальніцы і іншыя медыцынскія ўстановы. Толькі ў 4-х губернскіх і павятовым Брэсце гарадскія думы нязначныя сумы адводзілі на ахову здароўя.

Санітарнае становішча Віцебска ў канцы XIX ст. было прадметам даследавання члена Таварыства ўрачоў горада П. Кольскага, які ацаніў яго як незадавальняючае. Прычым ён слушна выказаўся за павелічэнне выдаткаў на санітарную службу, што непазбежна павінна было акупіцца захаваннем многіх жыццяў і павелічэннем працягласці жыцця ў цэлым [12].

У пачатку XX ст. урачэбны інспектар С. Урванцаў прааналізаваў санітарны стан Мінска ў гістарычным аспекце і адзначыў незадавальняючае забеспячэнне жыхароў вадой, недастатковы нагляд за месцамі продажу харчовых прадуктаў, абыхавыя адносіны ўладаў да прафілактыкі і барацьбы з інфекцыйнымі хваробамі [13].

Па медыка-санітарнай тэматыцы членамі таварыстваў было абаронена некалькі дысертацый на ступень доктара медыцыны. Так, Л. Галынец усебакова прааналізаваў умовы жыцця розных сааслоўных груп насельніцтва г. Магілёва: узровень іх адукацыі, асаблівасці фізічнага развіцця ў залежнасці ад розных фактараў і г.д. У выніку ён зрабіў выснову, што здароўе жыхароў залежыць не ад іх веравызнання, а ад сацыяльнай прыналежнасці. Каштоўнасць працы яшчэ і ў тым, што важнай крыніцай для яе напісання былі метрычныя кнігі 80-х гадоў XIX ст. прадстаўнікоў розных веравызнанняў [14].

На дэмаграфічным матэрыяле 90-х гадоў XIX ст. пабудаваў сваю дысертацыю В. Кошалеў, у якой звярнуў увагу на ўсе ўмовы, якія маглі мець уплыў на санітарнае становішча магіляўчан: шчыльнасць насельніцтва, якасць пітной вады і інш. [15].

У якасці дысертацыі абраў тэму санітарнага стану Мінска А. Бекарэвіч. Ён таксама шырока выкарыстаў метрычныя кнігі, паказаў натуральны рух насельніцтва, яго жыллёвыя ўмовы, водазабеспячэнне, санітарны стан вуліц і г.д. [16].

Вынікі вышэйназваных даследаванняў сталі наглядным матэрыялам для ўладаў і грамадскіх арганізацый па ажыццяўленні канкрэтных дзеянняў з мэтай паляпшэння побыту насельніцтва. Іх аўтараў, медыкаў-гігіеністаў, можна з поўным правам лічыць пачынальнікамі гістарычнай дэмаграфіі Беларусі.

Члены медыцынскіх таварыстваў вялі назіранні за станам здароўя рабочых і навучэнцаў школ і гімназій. У 1889 г. Л. Поляк на пасяджэнні Таварыства мінскіх урачоў на базе даследавання ганчарнай вытворчасці горада зрабіў паведамленне «Аб хранічным свінцовым атручванні як

частай прафесійнай хваробе ў Мінску», у якім зрабіў шэраг прапаноў па змяншэнні злучэнняў свінца ў навакольным асяроддзі [17, с. 23-28].

Урач Л. Ярацынскі выявіў у школьнікаў Мінска факты блізарукасці, глухаты, захворванняў няравнай сістэмы, кіслароднага галадання. Ён прапаноўваў увесці ў праграму заняткаў фізічныя практыкаванні і стварыць у горадзе таварыства па вывучэнню пытанняў школьнай гігіены, а найбольш слабых школьнікаў накіроўваць у так званыя «лясныя школы» [18].

Аднак санітарнай тэматыкай медыцынскія таварыствы не абмяжоўваліся. Шмат увагі яны надавалі барацьбе з эпідэмічнымі хваробамі, і ў гэтай справе самі прымалі актыўны ўдзел не толькі ў гарадах, але і ў сельскай мясцовасці. У шэрагу прац былі абагульнены вынікі назіранняў за шляхамі распаўсюджвання інфекцый, вызначаны заканамернасці іх працякання і абгрунтаваны меры барацьбы з імі. Асабліва ўвага надавалася самай каварнай хваробе – халеры, якая лютавала ў Беларусі ў 1867-1872 і 1892-1893 гг.

Так, абагуліўшы вопыт барацьбы з халерай ў Пінскім павеце ў 1867 г., І. Галавачоў выявіў залежнасць узнікнення і распаўсюджвання хваробы ад стану атмасферы, узросту, целаскладу, полу, ладу жыцця і іншых індывідуальных асаблівасцей арганізма [19].

На пасяджэнні Таварыства мінскіх урачоў былі зроблены даклады аб шляхах распаўсюджвання халеры на Міншчыне. Е. Клюкоўскі паведаміў аб яе ходзе на працягу 1871 г. у Мінскім павеце і заўважыў, што хвароба можа быць занесена з заражанай мясцовасці нават здаровымі людзьмі. Прапаноўваў ізаляваць хворых, правесці дэзінфекцыю мясцовасці [20]. Аб дэзінфекцыі, як адной з важнейшых мераў барацьбы з інфекцыямі, дакладваў С. Свянціцкі, які сачыў за рухам халеры па Мінскай губерні ў 1872 г. Ён таксама адзначыў, што інфекцыя можа распаўсюджвацца не толькі водным, але і чыгуначным шляхам [21].

Аб ходзе эпідэміі халеры пачатку 90-х гг. у Магілёве і мерах, што прымаліся супраць яе, паведамляў В. Кошалеў. На падставе сабраных ім звестак зрабіў выснову, што пры пэўных умовах арганізм чалавека неўспрымальны да халеры, а таксама выказаў шэраг заўваг: неабходнасць дэзінфекцыйнай камеры, паляпшэння водазабеспячэння, увядзення пасадаў санітарных і думскіх урачоў і г.д. [22, с. 49-68].

Трэба адзначыць таксама манаграфічнае даследаванне П. Пятрова, у якім разам са статыстычнымі звесткамі і канстатацый фактаў аб халернай эпідэміі 1893 г. у Мінскай губерні ёсць шэраг слушных назіранняў і прапаноў: пераважна водны шлях распаўсюджвання інфекцыі, неабходнасць прафілактычных мер супраць хваробы, а таксама добрага харчавання, якаснай вады, павышэння культурнага ўзроўню насельніцтва і г.д. [23].

У сваіх працах медыкі імкнуліся абагульніць вопыт дзейнасці медыка-санітарнай службы, вызначыць шляхі паляпшэння медыцынскай дапамогі жыхарам гарадоў і вёсак. Гэтыя пытанні ставіліся на пасяджэннях таварыстваў урачоў ужо ў першыя гады іх існавання.

Так, у 1871 г. мінскія ўрачы адзначылі недастатковасць лячэбных устаноў у горадзе і прапанавалі ўладам адкрыць бясплатную бальніцу для бедных [24, арк. 10]. У 1892 г. Таварыства мінскіх урачоў абмяркоўвала пытанне аб пашырэнні амбулаторый пры бальніцах і рэкамендавала ўвесці амбулаторны прыём хворых у трох бальніцах горада, а таксама арганізаваць начныя дзяжурствы ўрачоў і бясплатна адпускаць лекі хворым, што не маглі за іх заплаціць [25, арк. 198-199].

Дыскусія аб медыцынскай дапамозе бедным на пасяджэнні таварыства двойчы разгортвалася ў 1898 г. Праз год, паводле ініцыятывы Л. Поляка, яна была працягнута і ў рэзалюцыі пасяджэння было запісана, што пытанне аб арганізацыі такой медыцынскай дапамогі патрабуе неадкладнага вырашэння найперш шляхам бясплатнай раздачы лекаў беднякам і ўвядзення інстытута думскіх урачоў [26, с. 14-18].

Віцебскае Таварыства ўрачоў таксама шмат увагі надавала вывучэнню арганізацыі медыцынскай дапамогі насельніцтву. На другім пасяджэнні былі выказаны прапановы аб адкрыцці ў горадзе даступнай бальніцы для бедных, а старшыня таварыства Ф. Купчынскі выклаў план арганізацыі санітарнай часткі горада: падзяліць яго на ўчасткі, правесці даследаванне ўмоў жыцця насельніцтва, прааналізаваць распаўсюджванне «пераважных» хвароб, выявіць сувязь паміж нараджальнасцю і смяротнасцю [27].

Прыцягвалі ўвагу членаў таварыстваў эпідэміі, якія з года ў год з рознай інтэнсіўнасцю назіраліся амаль ва ўсіх кутках тагачаснай Беларусі і заўчасна забіралі сотні жыццяў. Ад дызентэрыі, шкарлятыны, дыфтэрыі, коклюшу паміралі перш за ўсё дзеці.

У дакладзе таварыству віцебскіх урачоў 28 лістапада 1878 г. Е. Красоўскі выклаў гісторыю вывучэння дыфтэрыі і выказаў свае погляды на яе развіццё. Галоўную ўвагу ён надаў сацыяльным умовам і адмоўным фактарам, сярод якіх асабліва шкодным назваў знаходжанне дзяцей у сырых і падвальных памяшканнях [28, с. 14-15].

Шматлікі фактычны матэрыял аб развіцці эпідэміі дызентэрыі таго часу, якая на працягу амаль 15 гадоў (1880-1895 гг.) не пакідала Мінскую губерню, абагульніў У. Унціт. Ён падрабязна вывучыў ход хваробы і механізм яе перадачы па паветах, валасцях, вёсках і выявіў, што да 80% хворых не атрымлівалі неабходнай дапамогі [29, с. 20-73].

Сапраўдным бічом для тагачасных жыхароў былі сухоты, або, як тады іх называлі, «чахотка», «бугарчатка». Хвароба ўзнікала на глебе сацыяльных фактараў: незадавальняючыя жыллёвыя ўмовы, дрэннае,

аднастайнае харчаванне і г.д. Медыкі не маглі пакінуць без увагі дадзеную праблему. На пасяджэнні Таварыства мінскіх урачоў у лютым 1872 г. М. Брусаў зрабіў паведамленне «Матэрыялы для статыстыкі лёгкай чахоткі з назіранняў у Мінскім ваенным шпіталі» [30]. Гэта была адна з першых статыстычных распрацовак па дадзеным захворванні.

Значны рэзананс меў грунтоўны даклад І. Галавачова, які быў заслуханы на пасяджэнні таварыства ў студзені і сакавіку 1880 г. Выкарыстаўшы шматлікія навуковыя звесткі аб сухотах, а таксама вынікі клінічных назіранняў, аўтар сцвярджаў, што дадзеная хвароба спецыфічная і выклікаецца мікробам. Тым самым ён абверг тэорыю аб тым, што быццам бы чалавек нараджаецца з сухотнай палачкай. І. Галавачоў заўважыў таксама, што ў адрозненні ад іншых інфекцый працэс змагання арганізма з сухотамі расцягваецца на гады. Прызнаючы сацыяльную сутнасць захворвання, ён прыйшоў да высновы, што паспяховую барацьбу з ім можна весці толькі пасля правядзення пэўных мерапрыемстваў у дзяржаўным маштабе з мэтай ліквідавання ўмоў, у якіх узнікае хвароба. Ён была выкладзена сістэма мер барацьбы з сухотамі [31, спр. 11-59; 32, арк. 254, 260].

Грамадскія формы барацьбы з сухотамі прапаноўваў у сваім дакладзе Таварыству мінскіх урачоў у 1899 г. А. Гурвіч («Барацьба з сухотамі і пажаданы ўдзел у ёй грамадства») [33, с. 100, 111-112, 978].

У пачатку XX ст. праблемы лячэння сухотаў працягвалі турбаваць медыцынскую грамадскасць. Паводле няпоўных звестак за 1906 г., хворых на сухоты на 10 тыс. насельніцтва зарэгістравана ў Віленскай губерні – 16,5 чал., Віцебскай – 55,3 чал., Гродзенскай – 26,4 чал., Мінскай – 39,7 чал., Магілёўскай – 36,2 чал. [34, с. 161-163].

Сталі ажыццяўляцца практычныя меры. У 1904 г. ва ўрочышчы Навінкі каля Мінска на дабрачынныя сродкі быў адкрыты санаторый на 20 чалавек. Яго закладчык Л. Поляк адзначаў, што ў многіх хворых пасля трох месяцаў лячэння надзейна наладжвалася працаздольнасць [35, с. 65].

У 1908 г. І. Наркевіч-Ёдка ў сваім маёнтку Наднёман Ігуменскага павета адкрыў платную кумысаячэбніцу для хворых на сухоты, у якой лячылася штогод звыш 30 чал. На сабраныя сродкі ў 1913 г. былі адкрыты супрацьсухотныя дачы-калоніі ў Шмаргоўцы і летні санаторый пад Мінскам [36, с. 153-154].

Больш актыўна супраць гэтага сацыяльнага бедства стала магчымым змагацца пасля стварэння на тэрыторыі Беларусі аддзелаў Усерасійскай лігі барацьбы з сухотамі. Таварыства мінскіх урачоў у 1911 г. хадайнічала перад уладамі аб адкрыцці такога цэнтра ў горадзе, і з восені ён пачаў дзейнічаць [37, с. 51; 38, с. 160]. Аналагічныя аддзелы былі адкрыты ў Бабруйску, Пінску, Гомелі, Віцебску, Гродна, Магілёве.

У тым жа 1911 г. з мэтай збору сродкаў на барацьбу з сухотамі і

распаўсюджваннем звестак аб хваробе сталі праводзіцца дні «белай кветкі». У Мінску па ініцыятыве Таварыства ўрачоў пад кіраўніцтвам А. Федаровіча гэты дзень упершыню прайшоў у маі. На сабраныя сродкі пачалі адкрывацца асобныя ўстановы і праводзіцца супрацьсухотныя мерапрыемствы. Так, у Мінску 30 верасня 1912 г. была адкрыта амбулаторыя для хворых на сухоты, праца якой была пабудавана па дыспансернаму тыпу. Малайменным хворым выдавалі малако, мяса, грашовую дапамогу на лекі і харчаванне [39, с. 308].

Медыцынскую грамадскасць Беларусі прыцягвала яшчэ адна вельмі важная праблема насельніцтва – хваробы вачэй, асабліва трахома, ад якой пакутавалі тысячы людзей. У мясцовасях, дзе хвароба была масавай, працавалі атрады апякунства аб сляпых, якія публікавалі свае справаздачы. У ліку першых у краі яны выступілі з дакладам на з’ездзе ўрачоў Віцебскай губерні ў 1899 г. У яго рэзалюцыі адзначалася неабходнасць увядзення пасад акулістаў у паведах і сеткі стацыянарных пунктаў пры іх [40]. Даследаванні па дадзенай праблематыцы разгарнуліся ў пачатку XX ст.

Члены медыцынскіх таварыстваў праводзілі шырокую практычную дзейнасць у губернскіх і павятовых бальніцах, часта выязджалі і ў аддаленыя мясціны. Іх дапамога асабліва была патрэбнай пры неабходнасці хірургічнага ўмяшання.

У 60-я гг. XIX ст. хірургічныя аперацыі, нават у губернскіх бальніцах, былі рэдкасцю. Да прыкладу, у Мінскай губерні за 1864 г. іх было зроблена толькі 33. Ёсць звесткі, што ў Мінскай гарадской бальніцы аператар урачэбнай управы Міхайлаў разам з урачом (прозвішча не называецца) паспяхова правялі ампутацыю нагі і выразалі пухліны. Тут лячылася 11 хворых з пераломам касцей і 12 – са звіхамі [41, арк. 71-72].

У наступныя дзесяцігоддзі, дзякуючы вынаходніцтву больш дасканалых метадаў абязбольвання і выкарыстанню новых дыягнастычных сродкаў і прыбораў, хірургічная дапамога насельніцтву значна палепшылася. Так, у 1883 г. доктар медыцыны Л. Маліноўскі ў магілёўскай бальніцы забяспечыў аперацыйную новымі хірургічнымі інструментамі і абсталяваннем. Акрамя найбольш распаўсюджаных аперацый па выдаленні пухлін ён паспяхова праводзіў і больш складаныя: выдаленне шчытавідай залозы, трэпанакцыі чэрапа, рэзекцыі костак і суставаў, ампутацыі і г.д. Усяго за пяць гадоў Л. Маліноўскі правёў 1309 аперацый, з іх 1291 – паспяхова [42, с. 4-5].

Доктар медыцыны Р. Яноўскі ў пачатку 90-х гг. XX ст. адным з першых у асептычных умовах прыватна правёў аперацыі з нагоды туберкулёзнага перытаніту, пупочнага ўшчымлення грыжы, выдалення кісты і г.д.

Хірургічнае лячэнне пачало ажыццяўляцца і ў павятовых бальніцах.

Ужо ў 70-х гг. XIX ст. аперацыі праводзіліся ў Полацкай, Ашмянскай, Дзісенскай і іншых бальніцах. Аршанскі павятовы ўрач І. Зархі ў 1885 г. правёў шэраг аперацый у Высоцкай і Коханаўскай сельскіх бальніцах [43, арк. 30-31; 44, с. 54-68].

Найбольш кваліфікаваная хірургічная дапамога аказвалася ў Мінскай губернскай бальніцы. Тут з асаблівай сілай праявіўся талент хірурга-наватара О. Федаровіча. Дзякуючы яго намаганням, хірургічнае аддзяленне было абсталявана навейшымі прыборамі, куплены першы ў Беларусі рэнтгенаўскі апарат, наладжана электрычнае асвятленне. Многія складаныя аперацыі О. Федаровіч зрабіў першым [45, с. 272-273].

Пэўных поспехаў дабіліся і хірургі павятовых гарадоў. Варта адзначыць урача Ігуменскай бальніцы А. Катрухіна, які праводзіў шмат разнастайных аперацый на розных органах пры мінімальным лягальным выходзе [46, с. 1-5].

У пачатку XX ст. урачы Беларусі назапасілі значны тэарэтычны і практычны вопыт. Асаблівых поспехаў дабіліся члены Таварыства мінскіх урачоў, дзякуючы намаганням якіх былі скліканы тры з'езды ўрачоў Мінскай губерні, матэрыялы былі апублікаваны пазней. Першы з'езд адбыўся ў студзені 1908 г. і прысвячаўся ў асноўным абмеркаванню пытанняў развіцця сеткі медыцынскіх устаноў, стварэння свайго друкаванага органа, урачэбна-санітарных саветаў, пашырэння бясплатнай урачэбнай дапамогі насельніцтву [47].

У студзені 1911 г. адбыўся Другі з'езд, які прыцягнуў увагу грамадскасці да актуальных праблем грамадскай гігіены. На ім прагучалі даклады аб захворванні і смяротнасці насельніцтва, барацьбе з эпідэміямі, развіцці земскай медыцыны, арганізацыі санітарнага агляду і г.д. [48].

Праз тры гады, у студзені 1914 г. прайшоў Трэці з'езд урачоў Мінскай губерні, на якім разглядаліся пытанні арганізацыі медыцынскай дапамогі, барацьбы з туберкулёзам і дзіцячай смяротнасцю, развіцця спецыялізаванай дапамогі насельніцтву, падрыхтоўкі і павышэння кваліфікацыі медработнікаў і г.д. [49].

У рабоце з'ездаў шырокі ўдзел прымалі ўрачы розных куткоў губерні, але найбольшую актыўнасць праявілі члены Таварыства мінскіх урачоў. З дакладамі выступілі таксама прадстаўнікі сярэдняга медперсоналу. Тэматыка выступленняў была самая разнастайная.

На Першым з'ездзе разгарнулася дыскусія аб арганізацыі медыцынскай дапамогі насельніцтву. Так, С. Урванцаў, даўшы кароткі нарыс развіцця сельскай медыцыны у губерні, прыйшоў да высновы аб неабходнасці пашырэння земскай медыцыны з яе асноўным звязам – урачэбным участкам шляхам будаўніцтва бальніц з асобным інфекцыйным аддзяленнем на 10-15 ложкаў, а ў горадзе – на 25-30 ложкаў [47, с. 12-36].

Г. Завадскі, абапіраючыся на замежны вопыт, выказаўся за будаўніцтва больш буйных бальніц з улікам мясцовых умоў і наглядам за гэтым усіх павятовых урачоў. Яго апаненты – І. Здановіч і Ф. Ульянаў адстойвалі традыцыі земскай медыцыны, прапаноўвалі пашырыць сетку невялікіх бальніц дзеля звужэння радыуса абслугоўвання насельніцтва [47, с. 69].

Урач Суткаўскай бальніцы Рэчыцкага павета Я. Клумаў на падставе вопыту земскіх губерняў цэнтральнай Расіі прапанаваў аптымальныя, на яго думку, паказчыкі ўчастковых бальніц. Ён выказаўся за будаўніцтва ў Мінскай губерні сеткі бальніц на 20 ложкаў з радыусам абслугоўвання не болей за 20-25 вёрст і насельніцтвам 25 тыс. чалавек. У бальніцах акрамя тэрапеўтычнага павінны быць хірургічнае, гінекалагічнае і інфекцыйнае аддзяленні са штатам адпаведных спецыялістаў [48, с. 300-304].

За пашырэнне хірургічнай і акушэрскай дапамогі насельніцству выказаўся і К. Вярэцкі. Ён таксама прапанаваў наладзіць на вёсцы належную дапамогу хворым на сухоты [48, с. 305-309].

Шмат увагі было нададзена такім злабадзённым на той час праблемам, як акушэрская дапамога і барацьба з дзіцячай смяротнасцю. Урачы М. Берман, Э. Ланда аргументавана крытыкавалі незадавальняючы стан акушэрства ў губерні, што прыводзіла да высокай смяротнасці радзільніц і немаўлятаў [47, с. 141-162; 49, с. 140-159].

Дзіцячыя захворванні і ўзровень смяротнасці ад іх былі прааналізаваны Я. Рубінштэйнам і Л. Ярацынскім. Галоўнымі прычынамі высокай дзіцячай смяротнасці, асабліва на першым годзе жыцця, на думку Я. Рубінштэйна, былі запаленне лёгкіх, хваробы няравнай сістэмы і прыродная немач. Л. Ярацынскі, называючы тыя ж прычыны лятальнасці немаўлятаў, засяродзіў увагу прысутных на сацыяльна-эканамічных прычынах гэтай жудаснай дэмаграфічнай з'явы. Гэтымі дактарамі было прапанавана стварыць дзіцячыя кансультацыі, установы «Капля малака», яслі-прытулкі, аддзяленне «Саюза таварыства барацьбы з дзіцячай смяротнасцю ў Расіі» і інш. [48, с. 241-244; 49, с. 113-126].

Важным накірункам дзейнасці медыцынскіх таварыстваў было ўстанаўленне навуковых сувязяў. Так, Магілёўскае Таварыства наладзіла сувязі з больш чым дваццацю таварыствамі. Таварыства мінскіх урачоў ужо ў першы год сваёй дзейнасці ўстанавіла сувязь з Віленскім медыцынскім таварыствам, а ўжо праз пяць год вяло абмен пратаколамі з усімі таварыствамі імперыі. Яно атрымала запрашэнні на з'езды таварыства ў памяць М. Пірагова, аднаго з найбольш аўтарытэтных аб'яднанняў Расіі [50, арк. 81-85; 51, арк. 79, 88; 52, арк. 161], і ўжо ў 1898 г. стала юрыдычным членам Пірагоўскага таварыства.

Урачы медыцынскіх таварыстваў беларускіх губерняў прымалі актыўны ўдзел у рабоце з'ездаў урачоў вузкіх спецыяльнасцяў – хірургаў, афтальмолагаў і інш. І. Малькевіч у 1907 г. удзельнічаў у рабоце гігіенічнага з'езда ў Любляне, доктар О. Лунц – у XVI Міжнародным медыцынскім кангрэсе (1909 г.). Яны выступілі са справаздачай у Таварыстве мінскіх урачоў [53, с. 14; 54, с. 27, 179].

Мінскія ўрачы О. Федаровіч і Ч. Грабавецкі ў 1910 г. прымалі ўдзел у польскім з'ездзе хірургаў. У наступным 1911 г. Ч. Грабавецкі ўдзельнічаў у рабоце XI з'езда польскіх урачоў у Кракаве. Аб сваім удзеле яны інфармавалі медыцынскую грамадскасць [55, с. 181-182; 56, с. 23].

Для знаёмства з пастаноўкай медыцынскай справы члены таварыстваў выязджалі ў навуковыя камандзіроўкі не толькі ў Маскву і Пецярбург, але і за межы Расіі. Так, С. Свянціцкі ў 1880 г. наведваў клінікі Вены, Будапешта, Кракава, аб чым паведаміў на пасяджэнні Таварыства мінскіх урачоў. У 1902 г. С. Ліпінскі, член Таварыства магільёўскіх урачоў, знаёміўся з французскім вопытам аховы мацярынства. Мінскі ўрач Ф. Кодзіс у 1909 г. наведваў Берлін і Кёнігсберг [57, с. 123-133; 58, с. 10-17]. І гэта далёка няпоўны пералік міжнародных сувязяў беларускіх паслядоўнікаў Гіпакрата.

Неабходна адзначыць найбольш актыўных з іх, якія ўнеслі значны ўклад у справу паляпшэння здароўя народа. Шмат зрабіў у гэтым накірунку член гарадской думы Мінска доктар медыцыны С. Свянціцкі, які прапагандаваў новыя метады ў хірургіі і настойваў на паляпшэнні санітарнага стану горада шляхам павелічэння колькасці санітарных урачоў дапяці чалавек. Сяродбуйных прадстаўнікоў медыцыны найбольш вядомы урачэбны інспектар С. Урванцаў, дзякуючы намаганням якога былі скліканы з'езды ўрачоў Мінскай губерні, выдаваліся «Мінскія ўрачэбныя навіны», зацверджаны навуковыя камандзіроўкі ўрачоў, адкрыта Пастэраўская станцыя ў 1911 г. Па яго ініцыятыве ў Мінску з 1909 г. стала працаваць медыка-санітарнае бюро, якое ўзначаліў доктар медыцыны С. Балкавец [59, с. 9].

У 1910 г. была ўведзена пасада земскага санітарнага ўрача, на якую таксама быў прызначаны С. Балкавец [60]. У Магілёве ў 1911 г. санітарным урачом стаў вядомы прадстаўнік Таварыства магільёўскіх урачоў К. Канановіч. Яго манаграфія «Урачэбна-санітарная арганізацыя Магілёўскай губерні і яе дзейнасць за 1905 г.» насычана вялікім фактычным матэрыялам.

Больш за дваццаць гадоў узначальваў Мінскую гарадскую бальніцу І. Здановіч. Ён шмат працы паклаў на яе перабудову ў навукова-клінічную ўстанову. Тут жа працавалі высокакваліфікаваныя хірургі О. Федаровіч і О. Лунц – адзін з актыўных дзеячаў Таварыства мінскіх урачоў, доктар медыцыны. Разам з практычнай дзейнасцю ён значную

ўвагу надаваў навуцы, часта выступаў з грунтоўнымі дакладамі [61, с. 289-290]. Вялікая заслуга ва ўмацаванні таварыства належыць і яго старшыні – Р. Яноўскаму.

Такім чынам, можна адзначыць, што амаль за паўстагоддзя медыцынскія таварыствы Беларусі, асабліва мінскае, шмат зрабілі на ніве барацьбы за народнае здароўе. Высока несучы клятву Гіпакрата, члены таварыстваў самааддана вялі шырокую практычную дзейнасць, якую спалучалі з навуковай працай. З-пад іх пяра выйшла шмат артыкулаў, манаграфій. Членамі таварыстваў абаронены дзесяткі дысертацый. Значную ўвагу яны ўдзялялі распрацоўцы прынцыпаў спецыялізаванай медыцынскай дапамогі, абагульненню вынікаў практычнай дзейнасці па розных спецыяльнасцях, выказвалі новыя погляды на клініку, лячэнне і папярэджанне захворванняў. Перад грамадствам і ўладамі было пастаўлена шэраг зладзённых пытанняў у галіне аховы здароўя, некаторыя з якіх у пэўнай ступені пачалі вырашацца, але ў большасці засталіся ў спадчыну новай уладзе – савецкай.

Крыніцы і літаратура

1. Крючок Г.Р. Очерки истории медицины Белоруссии. Мн., 1976.
2. Молчанов А.П. К истории научных медицинских обществ // Научные медицинские общества БССР. Сборник справочных сведений. Мн., 1981.
3. РДГА. Ф. 1297, воп. 148, спр. 180.
4. РДГА. Ф. 1297, воп. 153, спр. 352.
5. РДГА. Ф. 1298, воп. 1, спр. 2696.
6. Отчёт Медицинского департамента Министерства внутренних дел за 1888 г. СПб., 1890.
7. Нейдинг И. Медицинские общества в России. М., 1897.
8. Загорский В.Б. Императорское Виленское медицинское общество 1805-1895. Вильно, 1896.
9. НГАБ. Ф. 502, воп. 1, спр. 15.
10. НГАБ. Ф. 502, воп. 1, спр. 1.
11. Протокол заседания Общества врачей Витебской губернии 28 января 1877 г. Витебск, 1877.
12. Кольский П.А. К вопросу о постановке дела санитарии в г. Витебске. Витебск, 1901.
13. Урванцев С.Н. Медико-санитарный очерк города Минска. СПб., 1910.
14. Гольнец Л.И. К изучению в медико-топографическом отношении губернского города Могилёва. СПб., 1887.
15. Кошелев В.В. Медико-топографическое описание города Могилёва на Днестре. СПб., 1901.
16. Бекаревич А.А. К изучению в медико-топографическом отношении губернского города Минска. СПб., 1890.
17. Приложение к протоколам Общества минских врачей за 1888-1889 гг.

Мн., 1889.

18. Минские врачебные известия. 1912. № 1. С. 1-8.
19. Минские губернские ведомости. 1868. №№ 32, 34, 37.
20. Протокол годовичного заседания Общества минских врачей 2 ноября 1871 г. № 70.
21. Протокол Одиннадцатого заседания Общества минских врачей 15 ноября 1872 г. № 10.
22. Протоколы заседаний Общества врачей Могилёвской губернии за 1894-1895 гг. Вып. 8.
23. Петров П.М. Холерная эпидемия 1893 г. в Минской губернии. Мн., 1894.
24. НГАБ. Ф. 502, воп. 1, спр. 3.
25. НГАБ. Ф. 502, воп. 1, спр. 15.
26. Труды Общества минских врачей за 1899-1900 гг. Мн., 1901.
27. Протокол Второго заседания Общества врачей Минской губернии за 1874 г. Б.м., б.д.
28. Протокол годовичного заседания Общества витебских врачей 14 июля 1878 г.
29. Унтит В.Н. О кровавом поносе в Минской губернии // Труды Общества минских врачей за 1895-1896 гг. Мн., 1898. С. 20-73.
30. Протокол заседания Общества минских врачей № 74. Мн., 1872.
31. Протокол очередного заседания Общества минских врачей 31 января 1880 г.
32. НГАБ. Ф. 502, воп. 1, спр. 3, арк. 254, 260.
33. Труды Общества минских врачей за 1898-1899 гг. Мн., 1900.
34. Минские врачебные известия. 1911. № 6.
35. Отчёт Управления главного врачебного инспектора о состоянии народного здоровья и организации врачебной помощи в России за 1907 г. СПб., 1909.
36. Минские врачебные известия. 1912. № 6.
37. Минские врачебные известия. 1911. № 2.
38. Минские врачебные известия. 1913. № 6.
39. Минские врачебные известия. 1912. № 12.
40. Труды Первого съезда врачей Витебской губернии. Витебск, 1899.
41. РДГА. Ф. 1297, воп. 239, спр. 9.
42. Малиновский Л. Хирургическое отделение губернской больницы Могилёвского Приказа общественного призрения с 1 октября 1883 по 1 августа 1888 г. Киев, 1891.
43. РДГА. Ф. 1287, воп. 20, спр. 1702.
44. Протоколы Общества могилёвских врачей за 1888-1889 гг. Могилёв, б.д.
45. Минские врачебные известия. 1912. № 11.
46. Катрухин А.А. Отчёт по хирургическому отделению Игуменской земской больницы за 1913 г. Игумен, 1914.
47. Труды Первого съезда врачей Минской губернии. Мн., 1908.
48. Труды Второго съезда врачей Минской губернии. Мн., 1911.
49. Труды Третьего съезда врачей Минской губернии. Мн., 1914.
50. НГАБ. Ф. 502, воп. 1, спр. 1.
51. НГАБ. Ф. 502, воп. 1, спр. 3.

52. НГАБ. Ф. 502, воп. 1, спр. 15.
53. Минские врачебные известия. 1910. № 4.
54. Минские врачебные известия. 1910. № 7.
55. Минские врачебные известия. 1911. № 8-9.
56. Минские врачебные известия. 1912. № 9.
57. Протоколы заседания Общества врачей Могилёвской губернии за 1899 и 1900 гг. Могилев, б.д.
58. Минские врачебные известия. 1910. № 9.
59. Минская земская Пастеровская станция. Мн., 1912.
60. Минский голос. 1909. 25 декабря, № 48.
61. Минские врачебные известия. 1912. № 1.

В.С. Пазднякоў

ШЛЯХІЦЫ БЕРАСНЕВІЧЫ СУПРАЦЬ КНЯЗЁЎ РАДЗІВІЛАЎ (СТАРОНКА З ГІСТОРЫІ МАЛЬТЫЙСКАГА ОРДЭНА Ў БЕЛАРУСІ Ў XVI–XIX стст.)

Існуе тэзіс, што пасля паўстання 1830-1831 гг. у Беларусі саслоўная салідарнасць мясцовай шляхты зведала сур'ёзны крызіс, па сутнасці сышла на нішто. Гэтаму паспрыяла палітыка ўладаў Расійскай імперыі, якія ў гэты час узялі курс на раскол шляхты і перавод яе заможных пластоў у дваранскае саслоўе, а немаёмных – у розныя падаткавыя станы. Аднак гэты тэзіс хутчэй выдае рамантычныя ўяўленні пэўных польскіх гісторыкаў за гістарычную праўду. Ідэйная падаплёка тут відавочная: шляхта Рэчы Паспалітай была кансалідавана ў адносінах да іншых саслоўяў, супольна бараніла свае маёмасныя і палітычныя інтарэсы, у тым ліку супрацьдзейнічала знешнім пагрозам, на якія не здолела адэкватна адказаць, за што, у рэшце рэшт, і паплацілася. На самой справе для шляхецкага стану на працягу ўсяго часу яго існавання былі характэрны сур'ёзныя ўнутраныя канфлікты, прырода якіх ляжала ў неаднолькавым доступе да зямельнай уласнасці, што спараджала складаную сістэму адносінаў васалітэту ў быццам юрыдычна роўным шляхецкім стане ВКЛ. Канфлікты ўнутры шляхецкага саслоўя мелі агульнаграмадскае значэнне і былі адной з рухаючых сіл у гісторыі ВКЛ.

Яскравай ілюстрацыяй гэтага служыць канфлікт шляхцічаў Берасневічаў [1, с. 258–261] з князямі Радзівіламі ў пачатку XIX ст., які адбіўся ў дакументах, што захоўваюцца сёння ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі.

Справа гэта разгортвалася вакол правоў на зямельную ўласнасць Сталавіцкай камандорыі Мальтыйскага ордэна. Камандорыя была заснавана ўладаўнікам Нясвіжа, ваяводам віленскім князем Мікалаем Крыштофам Радзівілам Сіроткай. Аднак дакумент ён выдаў у

Нясвіжы 20 лістапада 1610 г. [2; 3]. Мяркуючы па логіцы падзей, гэты акт быў зацверджаны кіраўніцтвам Мальтыйскага ордэна на Мальце, але адпаведны мальтыйскі дакумент дагэтуль не адшуканы. Тым не менш, Радзівілы – уладальнікі Нясвіжскай ардынацыі, якім належала права прызначаць сталавіцкіх камандораў, а таксама самі сталавіцкія камандоры знаходзіліся ў сталым кантакце з кіраўніцтвам ордэна на Мальце, што пацвярджаецца шматлікімі дакументамі.

Справа «Берасневічы супраць Радзівілаў» на падставе судовых дакументаў пачатку XIX ст. малюецца такім чынам.

Яшчэ ў тых часы, калі ўладальнікамі Сталавічаў былі князі Чартарыйскія (да 1595 г.), Берасневічы валодалі суседнім населеным пунктам Торшычы (Торчыцы), пакуль не вымушаны былі аддаць за даўгі гэты маёнтak татарскаму князю Агдулічу (ідэнтыфікаваць гэту асобу паводле гербоўнікаў Нясецкага і Вольфа не ўдалося). Пасля гэтага Берасневічы прасілі князёў Чартарыйскіх даць ім зямлю. Браты Іван і Аляксандр Фёдаравічы Чартарыйскія надалі шэсць валок зямлі братам Хведару і Андрэю Макаравічам Берасневічам, гаспадарскім зямлянам Новагарадскага павета: «Грунту пустого волок чатыры в конце села нашего Цюкантович, а волок две над речкою Гацищанкою Залужа, недалеко селца нашего Заполя од стороны граничное земян повету Новгородского з паны Чыжами». Зямля была дадзена з умовай ваеннай службы: «Мають они Бересневичове на коню добрым в жупанце сукна кармазинового часу посполитого рушения пры почце нашом коня з оружем и горкобузом добрым ставить, и побор до двора Стволовицкого яко з двух огородников давать, а иншое повинности жадное не мають чинить». Грамата была выдадзена Чартарыйскімі 2 чэрвеня 1547 г. у Сталавічах, зафіксавана ў Трыбунале ВКЛ 3 жніўня 1699 г. і ў новагарадскім гродскім судзе 23 чэрвеня 1757 г. [6].

Некаторы час І. і А. Чартарыйскія супольна валодалі маёнткам. Потым падзялілі бацькавы ўладанні, і Сталавічы адышлі да Аляксандра. Пасля смерці А. Чартарыйскага (1571 г.) Сталавіцкі маёнтak адышоў да яго сына князя Міхаіла Аляксандравіча Чартарыйскага, які нанова аформіў юрыдычныя адносіны з Берасневічамі на старых умовах: «Року 1575 мая второго дня тот лист родича моего славное памети и стрья моего передо мною покладали Бересневичове, которы лист я стверджаю и на той службе шести волоках им в Бересневичах вечистыми часы zostавую» [7]. Такі парадак захоўваўся даволі працяглы час. Калі ў 1595 г. сыны М.А. Чартарыйскага Юрый і Міхаіл прадалі Сталавічы свайму швагру Вацлаву Багавіціну-Шумбарскаму, то ваколіца Берасневічаў не была згадана ў прадажным лісце. Пасля пераходу Сталавічаў у рукі М.К. Радзівіла Сіроткі (1596 г.) той таксама паважаў правы Берасневічаў і нават надаў Андрэю Берасневічу яшчэ чатыры валокі зямлі (аднак

тэкст адпаведнага дакумента невядомы).

Перадача Сталавіцкага маёнтка Мальтыйскаму ордэну стварыла зусім новую сітуацыю, і становішча Берасневічаў стала юрыдычна няпэўным. Сын Сіроткі, першы сталавіцкі камандор у 1616(?)–1642 гг. Жыгімонт Караль Радзівіл [8] выдаў нейкую «канфірмацыю» на карысць Берасневічаў. Арыгінал ці копія гэтага дакумента невядомы. Наступны сталавіцкі камандор, Мікалай Уладзіслаў Юдыцкі (займаў гэту пасаду ў 1642(?)–1669 гг., з 1654 г. быў генералам артылерыі ВКЛ, з 1660 г. – новагародскім кашталянам) надаў Берасневічам дзве валокі зямлі. Тэкст дакумента зноў жа невядомы. Асобае юрыдычнае становішча Берасневічаў адзначалася і ў інвентары Сталавіцкай камандорыі ад 23 жніўня 1669 г., калі гэты маёнтак перадаваўся наступнаму камандору Гераніму Аўгусціну Любамірскаму: «Паны Ян і Самуэль Берасневічы са сваёй маці-ўдавой за прывілеямі, даўно нададзенымі ад княжат іх мосцяў Чартарыйскіх, антэцэсараў Сталавіцкага маёнтка, а потым і ад княжат іх мосцяў Мікалая Крыштафа Радзівіла, ваяводы віленскага, і Жыгімонта Караля Радзівіла, кавалера мальтыйскага, з канфірмацыяй пры гэтым і ад двух памерлых Юдыцкіх кавалераў (другім быў брат Мікалая Уладзіслава Тамаш Юдыцкі), дзеду іх Андрэю Берасневічу за заслугі дадзенай, трымаюць без усялякай павіннасці чатыры валокі, асабліва ж паны Берасневічы з гэтых жа грунтоў пустых трымаюць з ласкі памерлага пана Юдыцкага, кашталяна новагародскага, кавалера, дзве валокі» [9, арк. 3 адв.].

Пры камандорстве Казіміра Міхала Паца (1688–1719 гг.) Сталавіцкай камандорыі служыў Станіслаў Берасневіч, за што 28 жніўня 1688 г. атрымаў дзве валокі зямлі ў Цюкантавічах, не абцяжараных падаткамі і павіннасцямі на карысць двара. Да таго ж Пац перадаў 20 чэрвеня 1709 г. Міхалу і Ефрасінні з Забелаў Берасневічам у пажыццёвае карыстанне адну валокі зямлі «за іх паслугі».

Асобае становішча Берасневічаў пацвердзіў і сталавіцкі камандор Ян Ежы дэ Сакс, які 20 чэрвеня 1767 г. (такая, відавочна памылковая, дата прысутнічае ў тэксце судовага дакумента; Сакс трымаў Сталавіцкую камандорыю да 1764 г., калі кантроль над ёю ўстанавіла Генеральная канфедэрацыя ВКЛ, магчыма, маецца на ўвазе 1757 г., бо 23 чэрвеня 1757 г. Берасневічы актыкавалі ў Новагародскім гродскім судзе свае маёмасныя дакументы [1, с. 260]) выдаў ліст з пацвярджэннем правоў Берасневічаў. Гэты ліст быў актыкаваны ў Новагародскім гродскім судзе 23 чэрвеня. Наступны камандор таксама выдаў сваё пацвярджэнне: «Выражанае ў гэтым прывілеі (князеў Чартарыйскіх, – *В.П.*) права ўтрымліваць дэкларую, на што ўласнаю рукою падпісваюся, каб ніхто з іх мосцяў пасэсараў больш з іх выцягваць не павінен. Дадзена ў Камандорыі Познанскай дня 24 лютага 1767 г.»; «Як гэтае права ў

1767 годзе зацвердзіў, так прашу, каб нікім парушанае не было. Дня 21 студзеня 1769 у Познані. Барталамей Ігнацы Стэцкі, кавалер мальтанскі, камендатар пазнанскі і сталавіцкі» [10, арк. 23].

Толькі калі Сталавіцкая камандорыя ў 1770-х гг. перайшла да Людвіка Мікалая Радзівіла і яго бацькі Міхала Гераніма Радзівіла, правы Берасневічаў на землі былі пастаўлены пад сумненне. Л.М. Радзівіл «наслаў на дамы Берасневічаў грамаду людзей, ставіў іх перад сабою, дакументы ў большай частцы забраў, прывілей Чартарыйскіх спаліць спрабаваў, аплаты арбітральныя пастававіўшы, шляхам экзекуцыі выціскаў, рэкрутчыну выбіраць асмеліўся, у падводы ганяў, коней на пошту забіраў, грунты і сенажаці адабраў, на свой ужытак засяваў» [9, арк. 4]. Фактычна ў канцы XVIII ст. Берасневічы апынуліся ў становішчы сялян.

Гэтак у пачатку XIX ст. Берасневічам даваўся даказваць ўладальнікам Сталавічаў, што яны ніколі не неслі ніякіх павіннасцей, адно толькі, згодна з першым прывілеем Чартарыйскіх, павінны былі сталавіцкаму двару даваць столькі, колькі два агароднікі плацілі. Берасневічы нават звярнуліся праз былога новагародскага ваяводу Юзафа Несялоўскага і былога войскага ВКЛ Міхала Антонія Залескага да нашчадка тых Чартарыйскіх – генеральнага старосты Падолля, аўстрыйскага генерал-фельдмаршала князя Адама Казіміра Чартарыйскага, ці ёсць якія прэтэнзіі да іх. Той адказаў лістом ад 27 жніўня 1806 г., што прэтэнзій няма і нават падкрэсліў згоду канфірмаваць прывілей сваіх продкаў, але і выказаў апасенне, што гэта можа толькі пашкодзіць Берасневічам [9, арк. 10].

На карысць Берасневічаў было тое, што дэкрэтам ад 3 сакавіка 1799 г. яны былі прызнаны ў дваранстве («радавітай старажытнай польскай шляхтай») з «залічэннем у 1-ы клас» (у першую частку губернскай радаводнай кнігі). Гэта давала магчымасць на роўных, хай сабе і фармальна, судзіцца з Радзівіламі.

Справа разглядалася ў земскім судзе Новагародскага павета. Згодна з судовым дэкрэтам ад 18 лістапада 1811 г. было прызнана права Берасневічаў на карыстанне спрэчнай зямлёй з абавязкам выплочваць на карысць сталавіцкага двара Радзівілаў штогод 150 польскіх злотых замест колішняга выстаўлення вайсковага почата. Пасля такога прысуду абодва бакі падалі апеляцыі ў Галоўны суд Гродна. 25 красавіка 1816 г. Берасневічы прадставілі там аўтэнтчныя прывілей Чартарыйскіх 1547 г. з пазнейшымі пацвярджальнымі запісамі на ім. Да новага разгляду справы ў судзе, аднак, не дайшло, бо бакі здолелі прыйсці да згоды. Марцін Берасневіч, які дзейнічаў ад імя сваіх дзядзькоў (з боку бацькі) Мацея, Ежы і Станіслава, а таксама братаў Ігнацыя і Юзафа, заключыў пагадненне з радзівілаўскім бокам. Было прызнана, што спрэчныя землі – уласнасць Радзівілаў, а Берасневічы атрымалі яе ў арэнду з абавязкам па-старому плаціць за яе штогод 150 злотых. Яны абавязаліся на працягу

1816-1818 гг. не выдаляць адтуль тагачасных радзівілаўскіх дзяржаўцаў, а тыя павінны былі працягваць выплочваць арэндную плату, але ўжо на карысць Берасневічаў [10, арк. 25–32; 11, арк. 4 адв.].

Аналізуючы гэту судовую справу, варта звярнуць увагу на тое, што Берасневічы з самага пачатку выступалі ў адносінах да князёў Чаргарыйскіх у якасці васалаў, абавязаных несці ваенную службу за права карыстацца зямельным надзелам. Такі ж статут захаваўся за Берасневічамі і ў адносінах да сталавіцкіх камандораў Мальтыйскага ордэна, у тым ліку Радзівілаў. Гэта яшчэ адно са сведчанняў таго штуршка, які ў XVI ст. прывёў у Беларусі да развіцця феадальных адносін у іх бадай класічных формах, характэрных для Заходняй Еўропы, але больш ранняга часу. На рэнесанс феадальзму ў Вялікім княстве Літоўскім у XVI ст. даследчыкі ўжо звярталі ўвагу. Васальныя адносіны шляхты ў адносінах да магнатаў найбольш ярка бачны ў асяроддзі Радзівілаў. Магчыма, буйнейшы атрад васальнай шляхты ў магнатаў у XVI-XVIII ст. – гэта клецкая шляхта Радзівілаў. Менш шматлікай была давыд-гарадоцкая шляхта Радзівілаў. У іншых магнацкіх маёнтках былі свае атрады (початы) васальнай шляхты, часам толькі асобныя шляхцічы ці шляхецкія сем’і, як мы гэта бачым у справе Берасневічаў. Спецыяльнага даследавання дачакалася адна з груп тураўскай шляхты XVIII ст. [12].

Увогуле праблема васальнай, залежнай ад магнатаў шляхты Беларусі не атрымала ўсебаковага навуковага разгляду. Некаторыя яе аспекты даследаваў В. Сянкевіч, але толькі ў дачыненні да XVI ст. [13]. Справа Берасневічаў дае цікавы матэрыял, як трансфармаваліся традыцыйныя ваенныя павіннасці залежнай шляхты. Менавіта традыцыямі вайсковага саслоўя тлумачацца спасылкі Берасневічаў на ранейшае нясенне імі ваеннай службы. Цікава, ці выконвалі яны яе хоць у XVI ст.? Прынамсі, у некаторых магнацкіх маёнтках залежная шляхта несла ваенную службу, праўда, не столькі для абароны краіны ад знешніх ворагаў, колькі для барацьбы з магнатамі-суседзямі. З судовай справы Берасневічаў не бачна, каб яны рэальна неслі ваенную павіннасць на карысць дзяржавы. Тое ж можна сказаць і ў адносінах да Мальтыйскага ордэна ў цэлым і сталавіцкіх камандораў ордэна ў прыватнасці. Як можна меркаваць на падставе наяўных дакументаў, выкананне ваеннай службы шляхціцаў Берасневічаў засталася толькі на паперы і даволі рана было заменена на іншыя павіннасці. Застаецца толькі здзіўляцца, як у такіх умовах Берасневічы дамагліся ў канцы XVIII ст. зацвярджэння ў расійскім дваранстве (бо адсутнасць зямельных уладанняў, прыгонных сялян, рэальнай ваеннай службы былі, відавочна, не на іх карысць).

Крыніцы і літаратура

1. Гербоўнік беларускай шляхты. Т. 2. Мн.: НАРБ, 2007.
2. НГАБ. Ф. 694, воп. 4, спр. 1648, арк. 23–24 адв. (выпіска з актавай кнігі Трыбунала ВКЛ 1610 г.; фундацыйны ліст на польскай мове).

3. Пазднякоў В. Радзівіл Сіпотка і ўстанаўленне сувязей з Мальтыйскім ордэнам // Беларусіка=Albaruthenica. Вып. 15. На шляхах да ўзаемаразумення. Мн.: Беларускі кнігазбор, 2000. С. 172–177 (пераклад на беларускую мову).

4. Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. Warszawa, 1895.

5. Dziadulewicz S. Herbarz rodzin tatarskich w Polsce. Wilno, 1929.

6. НГАБ. Ф. 694, воп. 4, спр. 1909, арк. 21–22 (Widymus z ksiąg grodzkich wojewodztwa Nowogrodzkiego Roku 1757 Junii 23).

7. НГАБ. Ф. 694, воп. 4, спр. 712-1, арк. 2 адв.; спр. 1909, арк. 22–22 адв.

8. Пазднякоў В.С. Пачатак гісторыі Мальтыйскага закона ў Беларусі // Матэрыялы па археалогіі Беларусі. № 12. Археалогія эпохі сярэднявекі. Да 75-годдзя з дня нараджэння П.Ф. Лысенкі. Мн.: ДНУ «Інстытут гісторыі НАН Беларусі», 2006. С. 225–231.

9. НГАБ. Ф. 694, воп. 4, спр. 712. Т. 1.

10. НГАБ. Ф. 694, воп. 4, спр. 1909.

11. НГАБ. Ф. 694, воп. 4, спр. 6030.

12. Zielińska T. Losy panyw szlachty w dobrach Potockich na Białorusi: Epizod z drugiej połowy XVIII wieku // Heraldyka i okolice. Warszawa, 2002. S. 467–475.

13. Sienkiewicz W. Bojarzy-szlachta i ziemianie w dobrach prywatnych w Wielkim Księstwie Litewskim w pierwszej połowie XVI wieku // Zapiski Historyczne. 1983. Z. 4. S. 31–65.

С.А. Рыбчонок

ИЗ ИСТОРИИ РЕЛИГИОЗНОЙ ЖИЗНИ И ОБРАЗОВАНИЯ СЛУЦКОЙ ЕВРЕЙСКОЙ ОБЩИНЫ В XIX в.

Задача настоящего очерка — проанализировать материалы, содержащие сведения о религиозных и образовательных, государственных и частных, еврейских учреждениях, существовавших в городе. Кроме общеисторической ценности сегодня они представляют немалый интерес и для генеалогии, в связи с чем мы старались упомянуть как можно больше фамилий. Для работы были использованы источники, находящиеся в Национальном историческом архиве Беларуси в Минске, в первую очередь материалы переписи евреев мужского пола (1874 г.), а также статистические сведения, сохранившиеся в фонде Минского губернского правления и некоторые другие документы соответствующего плана.

Первое упоминание о евреях в Слуцке относится к 1583 году, после чего в городе возникает отдельная еврейская община. По постановлению Литовского Ваада (конференция представителей еврейских общин ВКЛ, проводящаяся для решения каких-либо общих вопросов, касающихся всех евреев ВКЛ) в 1623 г. она находилась в юрисдикции Брестского кагала. Во

время войн с Б.Хмельницким слущкие евреи бежали из города и избежали вероятного погрома. После изгнания российских войск Богуслав Радзивилл вновь пригласил евреев поселиться в Слуцке и даровал им некоторые льготы, т.к. известна жалоба слущкого архимандрита князю в 1660 г. В 1691 г. Ваад, принимая во внимание многолюдность общины и наличие в ней многих знатоков Св. Писания и Талмуда, включил слущкую общину в число главных, и с этого времени ее представитель заседал на ваадах с правом голоса при обсуждении вопросов, касавшихся интересов всех евреев ВКЛ.

В XVIII в. влияние общины выросло, и она стала конкурировать с местной православной общиной, что стало причиной жалобы последней комиссару Слуцкого княжества в 1754 г., согласно которой «со времени передачи слущким евреям мытной аренды, все вольности, дарованные духовенству, уничтожены». В Речи Посполитой, где евреи имели полную духовную автономию, власти интересовались не количеством синагог или хедеров, а исключительно числом душ для взимания налогов. В 1766 г. в Слуцком кагале насчитывалось 1577 евреев [1, с. 392]. После присоединения Беларуси к Российской империи с ее безмерной централизацией и бюрократизмом, ситуация изменилась коренным образом. Слуцк был присоединен в 1793 г., а уже через 2 года (во время проведения очередной ревизии 1795 года) всех евреев поголовно переписали и учли.

Статистика населения Слуцка в XIX в. следующая: по окладным книгам 1800 года было купцов – христиан – 3, евреев – 47, мещан – христиан – 641, евреев – 1537 душ (включая до 87 ремесленников), т.е. всего до 2228 мужских ревизских душ в 280 дворах (эти сведения не учитывают численность других городских сословий). Исследователь Слуцка А. Грицкевич показывает общую численность населения города в конце XVIII в. до 5,5 тыс. жителей, а в 1802 г. – ок. 6,4 тыс. [2, с. 346], из чего можно предположить, что доля евреев в Слуцке это время составляла не менее 50%. В 1-й четверти XIX в. их число продолжало расти, в первую очередь за счет выселявшихся властями из деревень. По материалам 9-й ревизии (1850 г.) в Слуцком еврейском обществе насчитывалось уже до 5897 душ. По переписи 1897 г. в Слуцке проживало 14 349 жителей, из которых евреев было 10 264 чел. (71,5%) [1, с. 392-393]. Несмотря на значительное преобладание евреев, Слуцк выделялся в XIX в. своей поликонфессиональностью: в городе были представлены основные исповедания, распространенные в Беларуси, действовали 4 православные приходские церкви, Троицкий мужской монастырь, костел, евангелическо-лютеранская кирха [3, с. 12].

По материалам, собранным во время ревизии 1795 г., в Слуцке существовали 4 молитвенные школы. На следующий раз сведения

были собраны властями только в 1836 г., в связи с опубликованием Высочайше утвержденного положения о евреях от 13 апреля 1835 г., согласно которому устройство новых молитвенных школ разрешалось исключительно по распоряжению правительства и в следующей пропорции: 1 молитвенная школа на каждые 30 дворов и 1 синагога – на 80 дворов.

Всего в Слуцке в 1836 г. была 1 синагога и 9 молитвенных школ, из которых 7 находились на Школьном дворе или Школище. Раввином Слуцкого кагала после смерти предыдущего 11 сентября 1835 г. утвердили Изроиля Несанелевича Вульфсона [4, л. 10 об., 219, 250]. О некоторых школах сохранилась дополнительная информация, которая нам кажется весьма любопытной.

Одной из наиболее известных в городе была так называемая школа Иссерлина (или Исерлеса). Фамилия Иссерлин может считаться одной из наиболее знаменитых и богатых в городе. Основателем рода стал Абрам, приблизительный год рождения которого – 1740. В люди, точнее говоря в купцы сначала 2-й (около 1811 г.), а потом и 1-й гильдии, выбился один из его сыновей Евна (род. в 1771 г., умер ок. 1850 г.). Евна вел значительные торговые дела, связанные в основном с закупкой сырья, вероятно, у кн. Радзивиллов и Витгенштейнов, сплавом их по р. Неман и вывозом за границу через прусский Кёнигсберг. О размерах его богатства свидетельствует оценочная ведомость недвижимого имущества по городу за 1848 г. Ему принадлежали деревянный дом с пристройками на собственной земле по Замковой ул., каменный 2-х этажный дом с лавкой по Копыльской ул. и 2 деревянные лавки на Базаре, т.е. недвижимого имущества на общую сумму до 4833 руб., чистая прибыль с которого составляла до 260 руб. в год. Наследники собственно Евны перебрались в последней четверти XIX в. в Кёнигсберг, оставив в Слуцке более бедных родственников.

Евна был не только одним из влиятельнейших лиц в общине, но отличался также большой религиозностью. В 1820 г. он за свой счет на собственном пляце по Замковой улице устроил деревянную молитвенную школу для нужд общины, которая, к несчастью, сгорела во время пожара в 1827 г. Поэтому Евна в 1830-1831 гг. выстроил новую каменную школу опять же за свой счет. Инициатива Иссерлина не встретила полного одобрения в общине, особенно в связи с решением руководства кагала об упразднении 2 пришколков по этому поводу. Следует помнить, что молитвенная школа в те времена было не только местом для моления, но и в значительной мере для обучения основам еврейской веры и грамоты, за что предприимчивые раввины и ученые брали определенную плату, поэтому учреждение новой школы грозило конкурентам уменьшением доходов. Появился донос Перлиса в Минское губернское правление о

незаконном сборе кагальными и Иссерлисом денег на строительство этой школы. Разбирательство затянулось на несколько лет и только в конце 1835 г. ее открытие было утверждено. В 1838 г. в школе Иссерлина состоялись выборы членов правления, в ходе которых были избраны: ученый Янкель Шмойлович Кагна, казначей Ицка Абрамович Некрич, староста Шахна Иоселевич Лившиц [4, л. 1-2, 25-32, 98-100, 110-113, 123-127, 220].

Евреям часто приходилось отстаивать свои права на веру. Например, в 1835 г. к властям обращались евреи, проживавшие на предместье Остров, которые жаловались на неправильные действия городничего Стаховского, закрывшего существовавшую там «с незапамятных времен» школу. Однако 26 марта 1836 г. администрация города (Слуцк в то время еще имел статус частновладельческого города и принадлежал кн. Витгенштейну) в лице Булгарина подтвердила свое разрешение, и Стаховскому пришлось уступить [4, л. 13-14].

В 1838 г. члены правления другой молитвенной школы, которая находилась на Новомейской ул. и сильно обветшала, а именно ученый Нохим Вольфович Борд(з) и староста Идель Шендерович Финкельштейн ходатайствовали о разрешении выстроить новую каменную школу вместо старой деревянной. В документах сохранился даже план этой постройки. Но местные власти не спешили идти навстречу. Они считали количество школ, количество дворов, чтобы не нарушалась пропорция, установленная Положением 1835 года. В 1841 г. в городе имелись 1 синагога и 8 молитвенных школ на 572 (по 8-й ревизии в 1834 г.) еврейских двора. Потом долго считали расстояние от школы до близлежащей Свято-Георгиевской церкви; насчитали 20 саженей, вполне достаточных, и после долгой переписки разрешили в 1841 г. перестройку школы, но с обязательным устройством вокруг нее ограды, надо полагать, для благоустройства окружающей территории [4, л. 252-262, 265-268].

В 1853 г. по губернии прокатилась новая волна сбора сведений о числе еврейских молитвенных зданий и состоявших при них должностных лиц, что позволяет нам рассмотреть состояние общины в сер. XIX в. В городе были отмечены 1 синагога и 10 молитвенных домов:

1) **Синагога** на Школьном дворе, расстояние от ближайшей церкви – 153 саж., число прихожан – 600 муж. и 500 жен., казенный раввин – Лейба Голдгант (с 1847 г.);

2) при ней **Теплая** школа, 153 саж., 60 муж., ученый – Янкель Селибер, казначей – Шлема Закин, староста – Янкель Кантер, после смерти которого – Довид Вольфсон;

3) **Клауз**, 160 саж., 250 муж., ученый – Елля Соловейчик, за отлучкой которого – Шахна Беркович Лившиц, казначей – Евель Фрумкин, за

отлучкой которого – Мовша Ш(т)ейн, староста – Вольф Ратнер;

4) **Бесгамедрес**, 158 саж., 300 муж. и 300 жен., ученый – Нахман Лянда, после смерти которого – Иосель Никельбург, казначей – Мордух Иссерлин, староста – Лейзер Сеглин, после смерти которого – Зелик Цыркель;

5) **Портняжная** школа, 157 саж., 100 муж. и 195 жен., ученый – Зелик Гутцайт, казначей – Рафал Турец, после смерти которого – Лейба Лазник, староста – Мордух Бродский, за отлучкой которого – Мовша Малашек;

6) **Токарская** школа, 161 саж., 50 муж., ученый – Гирш Хейфец, казначей – Шлема Лифрак, после смерти которого – Борух Уцеах, староста – Говсей Долгов, после смерти которого – Бениамин Козберг;

7) школа 1-й гильдии купца **Иссерлина**, 75 саж., 100 муж. и 150 жен., разрешение на открытие школы утверждено Минским губернским правлением 6 ноября 1835, ученый Янкель Кагна, после смерти которого Хаим Тройчанский, казначей Ицко Некрич, староста Шахна Лифшиц, за отлучкой которого Айзик Темчин;

8) школа на **Виленской** ул., 50 саж., 70 муж. и 100 жен., ученый – Исер Лянда, после смерти которого – Абрам Нейман, казначей – Цалько Лянда, после смерти которого – Абрам Раков, староста – Лейба Закин;

9) школа на предместье **Выгода**, 340 саж., 50 муж. и 80 жен., ученый – Елья Шафира, после смерти которого – Мовша Выгодский, казначей – Абрам Кармин, староста – Елля Кармин;

10) школа на **Новомейской** ул., 49 саж., 160 муж. и 300 жен., ученый – Нохим Борд, казначей – Бенциян Цытрин, после смерти которого – Лейба Нусбаум, староста – Идель Финкельштейн;

11) школа на предместье **Остров**, 100 саж., 60 муж. и 100 жен., разрешение на открытие утверждено 10 декабря 1836 г., ученый – Ошер Перлин, после смерти которого – Бениамин Цыркель, казначей – Нохим Пильшик, после смерти которого – Хаим Буя (?), староста – Елля Краковский, после смерти которого – Шолом Гольдзберг.

Как сообщалось в примечании к ведомости, «члены сии никакого жалования и дохода от прихожан не получают, а только отопление, освещение и прислуга в оных (школах) содержится из добровольных приношений», сведений о разрешении на открытие всех школ, за исключением указанных в пунктах 7 и 11, не имелось, время постройки отмечалось как «до выхода Высочайше утвержденного положения», т.е. до 1835 г. Члены молитвенных правлений всех указанных школ были утверждены указом Минского губернского правления от 26 апреля 1853 г. за № 3833 [5, л. 100-102].

В 1869-1870 гг. в городе проводилось благоустройство территории, прилегавшей к соборной Успенско-Николаевской церкви на Замковой

горе. Что случилось точно неизвестно, но составитель вышеупомянутого «Описания приходов Минской епархии» явно неприязненно сообщает об этом следующее: «Замковая гора, на которой находится собор, на скате ее обнесена с трех сторон дощатым забором, устроенным 1869 г., который продолжить и окончить воспрепятствовали евреи, поселившиеся на скате сей горы и при устройстве забора, произведшие страшное буйство, а по этой причине забор не окончен. Впрочем, для ограждения церкви от нечистоты, она вместе с другою при ней, теплою церковью и колокольнею, обнесена барьерами на поверхности горы» [3, с. 20]

Дальнейшие интересующие нас сведения получены из материалов переписи мужского пола, проводившейся в 1874 г. В них не значатся молитвенные школы, зато появляются хедеры и казенные еврейские училища, открытые в 50-е гг. в связи с проведением правительством реформы образовательной системы для евреев и позволяющие достаточно оценить духовную жизнь общин.

Всего в Слуцке в 1874 г. было 1 казенное еврейское училище и 20 хедеров. Казенное еврейское училище было открыто в 1853 г. Оно помещалось в наемном доме Лейбы Шафира, точное местонахождение которого пока не установлено, с арендной платой 230 руб. в год. На содержание училища в 1874 г. отпускалось до 1216 руб. из сумм свечного сбора с евреев ежегодно.

Все учителя придерживались иудейского вероисповедания. Смотрителем училища и преподавателем русского языка был Иосиф Самуилович Гликман, выпускник бывшего Могилевского казенного еврейского училища 2-го разряда, находящийся на службе с 17 января 1857 г., а в должности – с 9 ноября 1873 г., он получал содержание в 250 руб. жалованья и квартиру в натуре. Другие учителя:

– *арифметики* - Моисей Михайлович Койранский, выпускник бывшего Виленского раввинского училища со званием учителя казенного еврейского училища 1-го разряда, в должности с 20 декабря 1871 г., содержание – 225 руб. жалованья (в 1876 г. его сменил Зелик Ошеревич Зарецкий);

– *еврейских предметов* - Мендель Шмуилович Кулькес, получил домашнее воспитание, в должности с 20 апреля 1854 г., содержание – 225 руб. жалованья;

– *чистописания* - исполнял обязанности Мовша Янкелевич Гранат, получил домашнее воспитание, в должности с 6 сентября 1872 г., содержание: 50 руб. жалованья и 50 руб. добавочных [6, с. 639].

Казенное училище состояло из двух классов (1 класс – 48 учеников, 2 класс – 11) и двух смен при них (соответственно 1 смена – 21 ученик, 2 смена – 15), в которых занималось всего 95 чел. Большинство учеников составляли дети местных слущких мещан в возрасте 10-13

лет, иногородних было 17 чел., что составляло более 17% [7, №№ 1174, 1175, 1177, 1179-1182, 1185, 1387].

Кроме казенного еврейского училища в городе действовали 20 хедеров – частных учебных заведений, в которых детей обучали мелаеды. Преподавались главным образом основы еврейской веры и грамоты. Обучение проводилось за плату. Всего в них обучалось 178 человек, большинство из которых были дети местных жителей. Иногородние представлены немного (13,5%) – Минск, Вильна, Быхов, Коссово, Лида, Мозырь, Мстиславль, Новогрудок, Слоним и др. близкорасположенные места (Таблица 1).

Историки сходятся во мнении, что обучение детей в хедерах зачастую проходило в непригодных помещениях, а образовательный и воспитательный процессы не были на должном уровне. Но еврейские училища в это время существовали только в некоторых городах и крупных местечках, еврейское население их в первое время игнорировало, считая такое обучение разрушением традиционного воспитания, поэтому можно считать, что большинство мальчиков в 1874 г. получало начальное школьное образование в хедерах. Девочки, как показывает анализ списков учеников, были лишены и этого, они довольствовались домашним образованием [7, №№ 1183, 1184, 1186-1191, 1193-1195, 1198-1205, 1386]. Дети богатых родителей посещали общую классическую мужскую гимназию (основана в 1826 г.). В ней законоучителем еврейской веры был с 1880 г. раввин Соломон Вульфович Шапиро, который еще занимал эту должность в 1911 г.

Таблица 1. Общие сведения о хедерах города Слуцка в 1874 г.

Мелаед	Адрес	Владелец дома	Число учеников	Крайний возраст (лет)
Ривин Шмуyla Абрамович	Школище	Денбург Ицка	10	6-12
Бродоцкий Иосель Лейбович	Школище	Собственный дом	10	4,5-7
Шапиро Хаим Бениаминов (слуцкий раввин) ¹	Мостовая	Каминский Шолом	6	8-10
Реп Гдаля Мееров	Мостовая	Эпштейн Мовша	10	5-14

Клейн Кальман Беркович	Виленская	Закин Говсей	7	6-12
Лобштейн Абрам Мовшович	Школище	Собственный дом	10	8-15
Наймарк Янкель Лейбович	Базар	Граев Нахмон	10	7-11
Рабинович Нохим Нотович	Базар	Копштейн Шлема	10	6-12
Фортман Шимон Иоселевич	Базар	Лифрак Мовша	10	8-11
Мирский Борух Ельевич	Базар	Губарь Абрам	10	7-10
Гольцберг Гириш Шоломович	Шоссе	Грингауз Вольф	10	8-12
Карон Пейсах Эзров	Шоссе	Бродский Иосель	10	5-8
Рачин Гириш Давид Ельевич	Шоссе	Механик Ицка Бениаминов	8	6-9
Поляк Гириш Нохимов	Шоссе	Бокшицкий Хаим	10	6-10
Эмануэль Ошер Шмуйлович	Виленская	Финкельштейн Мордух	10	8-11
Маслянский Арон	Виленская	Лянда Цалько	10	9-14
Шостак Элькона Вольфович	Виленская	Постав Давид	10	5-7
Млоток Гдалия Мовшов	Базар	Шварц Кушель	6	8-12
Токар Мовша Лейбович	Школище	Шуткин Арон Мовшович	6	10-16
Иофа Юдель Вольфович	Копыльская	Галенсон Янкель	5	8-12

Завершая комплекс информации, связанной с 1874 г., необходимо упомянуть об общественной еврейской больнице, которая располагалась во 2-й части Слуцка по Шоссейному переулку и в которой содержались всего 2 человека, причем одним был Рахмиель Иссерлин (род. в 1796 г.), племянник вышеупомянутого купца Евны, вероятно в благодарность за оказанные общине услуги, и в общественном доме, вероятно – приюте, в 1 части города по Мельницкой улице, число проживавших не показано [7, № 204].

В 1879 г. власти провели очередной сбор сведений о числе евреев и

их молитвенных зданий. На этот раз цель была вполне цивилизованная и в духе времени – информацию предполагалось включить в сборник о состоянии иноверных исповеданий в Российской империи. Эти материалы очень кстати дополняют предыдущие. В Слуцке имелось 1 еврейское общество, 1 синагога, 14 молитвенных домов, число евреев – 9990 чел., Слуцким уездным раввином состоял Соломон Вульфович Шапиро, утвержденный в должности 17 ноября 1860 г. [8, л. 21].

Последние материалы, обнаруженные нами, относятся к 1890 г. К сожалению, они не содержат никакой информации о хедерах или меламедах, а также не упоминают фамилий должностных лиц. Более того, эти сведения вступают в некоторое противоречие с предыдущими, поэтому нам кажется правильным изложить их дословно, как в документе [9, лл. 45-45 об.]. Всего в Слуцке в 1890 г. было 1 синагога и 15 молитвенных школ:

1) Синагога – сведений о распоряжении на разрешение учредить школу не имеется;

2) каменная молитвенная школа «Клауз» – разрешено учредить 30 сентября 1868 г.;

3) молитвенная школа «Карнаим» – разрешено учредить 30 июля 1870 г.;

4) Портняжная молитвенная школа – разрешено учредить 5 августа 1870 г. [14];

5) школа «Бейс-Гамедреш» – сведений о разрешении учредить школу не имеется;

6) школа купца Иссерлина, сведений не имеется;

7) школа хозяйская, сведений не имеется;

8) Кушнерская молитвенная школа, сведений не имеется;

9) школа на Садовой ул., сведений не имеется;

10) каменная школа на Мостовой ул., сведений не имеется;

11) школа на форштате «Выгода», сведений не имеется;

12) школа на предместье «Остров», сведений не имеется;

13) школа за Копыльскими воротами, сведений не имеется;

14) школа кузнецкая на Лютеранской ул., сведений не имеется;

15) старая школа на Виленской ул., сведений не имеется;

16) школа молитвенная «Ешибот» на Школище, сведений не имеется.

Продолжало действовать Слуцкое еврейское училище. В конце XIX в. оно называлось 2-классным начальным училищем с приготовительным классом. Его почетным блюстителем был купец Лев Михайлов Канторович (в должности с 1880 г.), заведующим – Фавий Ильич Рубинович (с 1877 г.), учителями: Гирша Лейзеров Беликов (с 1889 г.) и Хаим Эйдман (с 1886 г.). В 1889-1890 гг. в Слуцке работали

7 зарегистрированных хедеров с количеством учащихся 55 чел. [10, с. 54, 56]. Здесь нужно сказать, что к концу XIX в. правительство ужесточило политику выдачи меламадам свидетельств на право обучения, прежде всего стали требовать аттестат об окончании учебного заведения (раввинского училища, гимназии и т.д.). Это привело к сокращению официальных меламедов и соответственно росту числа лиц, занимавшихся этим же подпольно. Некоторые слущкие мелаеды даже расширили границы своей деятельности. Известно, например, дело о тайном обучении еврейских детей грамоте слущким мещанином Иоселем Косовским в Минске в 1896-1897 гг. [11].

В 1900-1901 гг. в Слуцком начальном училище обучалось 200 чел. (136 мальчиков и 64 девочки). Блюстителем был тот же Канторович, заведующим – Моисей Юделев Левинсон (в должности с 1897 г.), учителями: *основных классов* – Гальперн Ерухим Гиршов-Лейбов (с 1897 г.), *приготовительного класса* – Розенталь Бениамин-Иосель Гиршов-Мовшов (с 1897 г.); штатным врачом был Яков Ильич Рубинштейн (с 1890 г.). Для девочек действовала женская смена, учительница – Шейна Шмуилова Регельсон (с 1895 г.).

Кроме официальных учреждений в Слуцке действовали и частные. В том же 1900 г. работало 1-классное мужское училище, которое содержал Эзра Пейсахов Карон, число учащихся – 22. С 1899 г. открыта талмуд-тора, ее организовал выпускник Виленского еврейского учительского института вышеуказанный Розенталь, число учащихся – 134 мальчика [12, с. 263, 295].

В конце XIX в. произошло очень важное для общины событие – выборы духовного раввина. По закону эти выборы требовалось проводить регулярно (каждые три года), а избранный утверждался в этой должности губернским начальством. В 1892 г. власти распорядились о проведении очередных выборов. Однако 12 февраля 1893 г. властям поступил донос, как было принято в те времена, без подписи, но с основательными обвинениями. В нем сообщалось, будто бы раввин Соломон Вульфов Шапиро (он занимал этот пост с 1860 г.) препятствует проведению новых выборов и стремится пролонгировать свое пребывание в этой должности, не имея достаточного образования, а потому – и права на занятие этой должности, а также допускает злоупотребления при ведении метрических книг, в частности, требуемых из них сведений управе «не доставил и только именно с корыстной целью, чтобы жители каждый раз к нему явились лично и платили бы ему деньги за все справки и метрики» [13, л. 5-6 об.].

Власти сделали запрос слущкому городскому голове, тот сообщил, что раввин – человек достойный, его переизбирали в этой должности 7 раз и утверждали на законном основании, что он получает от общества

жалованье 550 руб. в год, а не 2000, как в доносе, что жалоб на действия раввина не поступало. Более того, голова утверждал: «Если и возможно допустить пропуск известной записи по метрическим книгам, то этого не следует исключительно отнести к нерадению раввина Шапиры, а к оплошности самих евреев, тайно совершающих обряды веры по частным молитвенным домам, так как обряд обрезания или венчания по закону еврейской веры имеет право совершать всякий еврей. До последнего же времени сами евреи неохотно заявляли раввину о записи обрядов и имен с целями уклонения от воинской повинности... Донос последовал, как я полагаю, не от лица, потерпевшего от действий раввина Шапиры, а от одного из его конкурентов на предстоящих выборах...» [13, л. 2-4].

Последнее предположение весьма правдоподобно, если учесть, что кроме доноса, посланного по почте, губернатору направили также телеграмму, которую он получил 1 мая (выборы были назначены на 4 мая), с теми же обвинениями. На телеграмме губернатор наложил резолюцию: «Раввина Шапиру вновь баллотировать нельзя» [13, л. 7 об.-7]. 4 мая в здании городской управы состоялись первые выборы. Кандидатами на них были заявлены:

- 1) Гилель Исакович Гольдгор, 26 лет, из слущких мещан, окончил Слуцкую классическую гимназию в 1888 г.;
- 2) Лев Лазаревич Каплан, 58 лет, из минских мещан, выпускник Виленского раввинского училища;
- 3) Соломон Гиршович Лифшиц, 28 лет, провизор по свидетельству Московского университета от 1890 г.

Раввина Шапиру к выборам не допустили. На выборы явились 182 человека (главы семейств, имевшие право голоса), и раввином был избран Лифшиц (162 голоса «за») [13, л. 8-44]. Тут же на нового раввина поступили две жалобы от жителей, в которых сообщалось, что звание провизора не является достаточным условием наличия у него необходимого образовательного ценза, поэтому Лифшиц 17 мая отказался от должности.

Несмотря на своё отсутствие в списке кандидатов, Шапиро не прекратил борьбу за избрание раввином. 25 мая 1893 г. губернатору поступило прошение от слущких жителей и его сторонников. В нём, в частности, говорилось: «Пораженные до глубины души устранением от баллотировки раввина Шапиру, состоящего беспорочно в этой должности уже 33 года, мы жители г. Слуцка ... смело можем ручаться, что он Шапиро с почетом был бы избран теперь и на двенадцатое трехлетие общественным раввином, а если, как носят слухи, раввин Шапиро по неполной удовлетворительности ценза образования был устранен, то практические знания и наука, приобретенные им опытом долговременной службы, как от раввинской, так и педагогической его

деятельности, состоя законоучителем еврейской веры при Слуцкой гимназии с 1880 года по сие время, без сомнения дает нам нравственное право ходатайствовать за него...

Раввин Шапиро, получая от общества годичного жалованья только 150 рублей и совершая обряды веры для бедного класса евреев безвозмездно, пользуется от зажиточнейших самым малым вознаграждением, кроме сего занимается благотворительными делами общества и пользуется доверием местного начальства и общества... Шапире, уже прослужившему у нас 33 года и обремененному семейством образованных детей, еще не пристроенных и не достигших своей цели; при том он Шапиро, посвятивший свою жизнь на единственную раввинскую должность, находится в пожилых летах, не может уже заниматься частными занятиями...». Указанное прошение 17 мая 1893 г. подписали более 50 человек [13, л. 51-52 об.].

С личным ходатайством обратился к начальству и сам Шапиро. Он отметил, что за отсутствием достойного кандидата общество было вынуждено избрать Лифшица, но тот не имея достаточного ценза, отказался, а поэтому встал вопрос о проведении новых выборов. Шапиро просил о разрешении участия в выборах и приводил такие аргументы: «... Между мною и обществами Слуцкого уезда еще в марте сего года заключены формальные условия на трехлетие по 1896 год на основании общественных приговоров... Прослужив в должности казенного раввина 33 года, я в течение сего времени посильными и скромными трудами своими старался внушить евреям строгое исполнение ими обязанностей граждан по отношению к Царю и Отечеству и по мере сил своих сближал свою паству с идеалами и требованиями русской государственности. В 1863-1864 годах, когда в Северо-Западном крае свирепствовали польские смуты, я произносил евреям проповеди о верноподданничестве и верности Престолу и России, открывал на собственные средства школы русской грамотности и предупреждал нежелательные среди евреев явления. Когда в 1874 году была впервые введена всеобщая воинская повинность, я всячески старался освоить евреев с этой новою для них обязанностью, беседовал и читал проповеди в синагогах г. Слуцка и уезда... Получая от Слуцкого общества ничтожное содержание 150 р. в год и 400 рублей от уезда, я в нужде провел всю свою жизнь, имея единственное утешение в том, что мои старшие дети восприняли русское образование и что в 1882 году я удостоен Высочайшей Милости – награды золотою медалью за усердие (для ношения на груди, на Станиславовской ленте – *авт.*).

... Вышеизложенное отчасти подтверждается прилагаемыми при сем шестью документами. Ныне за лишением меня права баллотироваться в раввины на будущее трехлетие, я, потеряв на службе свои силы, не способен к другому занятию, с семейством, в коем еще есть малолетние

дети, требующие воспитания и поддержки, остаюсь без всяких средств к существованию. Большинство Слуцкого еврейского общества и лучшая часть его ... уже вошла с ходатайством к Вашему Сиятельству о разрешении мне вновь баллотироваться в раввины. Если же среди евреев г. Слуцка и имеется небольшая партия лиц, восстающих против меня, то это потому, что я этим лицам всячески пресекаю путь к неблагоприятным действиям по воинской повинности, кроме того некоторые евреи мне мстят за то, что один из моих сыновей, Лев Шапиро, в декабре месяце 1892 года перешел в православную веру» [13, л. 53-60 об]. Шапиро среди иных документов представил экземпляр «Минских губернских ведомостей» (№ 11 от 19 марта 1877 г.), где была опубликована его патриотическая проповедь, произнесенная в главной синагоге г. Слуцка.

Противники Шапиро тоже не дремали. 19 мая 1893 г. губернатору поступило прошение, подписанное слутским мещанином Гершоном Рубиновичем Бермантом. В нем он характеризовал старого раввина весьма нелестно: «Метрические книги ведет он самым неправильным образом... Не имея нигде законно-установленных помощников, он, Шапиро, довел дело метрик до такого состояния, что нахождение какой-либо метрики составляет редкость и явление необычайное... При проверке семейных списков, пересоставленных в 1892 г., по сравнению которых с метрическими книгами, несомненно обнаружится недочет метрик не менее до 5000, по одному городу Слуцку недосчитывают свыше 2000 метрик.

Плоды Шапиры по отсутствию метрик по г. Несвижу и м. Клецку достаточно обнаружены следствием, произведенным судебным следователем по особо важным делам Григорьевым по делам воинской повинности евреев... В г. Слуцке имеется 18 еврейских школ, ни в одной из них не имеется утвержденного начальством молитвенного правления. Неустановление молитвенных правлений делается Шапирой для избавления себя от представления книг к засвидетельствованию их членами...

Раввин Шапиро за выдачу всякой метрики взимает крайне преувеличенную плату от 50 коп. до 2-х руб. и свыше; в особенности он обобрал свою паству по целому уезду в течение 1892 года по случаю пересоставления семейных списков. Ни одна метрика не была выдана без возмездия. Каждый платил ему дань безропотно.

Считая себя членом всякого молитвенного правления и представителем еврейства, он, Шапиро, допускает большие злоупотребления по части коробочных денег, что делается в еврейских общинах уезда – это покрыто мраком неизвестности... По г. Слуцку известно, что в 1892 г. на разные общественные надобности отпущено из сумм коробочного сбора до 2000 руб., что в течение года Шапиро получал из управы деньги на починку школ и проч., а по истечении

года он привел в управу двух шамашей, служителей школ Ицко Гольдганта и Арона Хараха, и они расписались в получении всей суммы 2000 руб. ...

Когда стало известно время выбора, слышно было только, что Шапиро ходит по городу и собирает подписи на доверенностях с тою, конечно, целью, чтобы на выборах он имел бы свое верное большинство, а когда со стороны Вашего Сиятельства последовала накануне выбора телеграмма о недопущении его к баллотировке, то план действий у него изменился двояко: во-первых, он упросил аптекаря Лифшица стать на должность раввина, заручивши его своими доверенностями с тою целью, чтобы пока освободиться от действительно имеющих право быть раввинами Гольдгора и Каплана, и во вторых, к выборам нарочно явились подсудимые, как извозчик Шапиро и другие, чтобы возможно потом было кассировать выборы..., а потом разными угрозами и руганью заставляет аптекаря Лифшица отказаться от сей должности...

Ныне Шапиро ходит по домам, собирает подписи жителей на прошениях Вашему Сиятельству и Министру Внутренних Дел о допущении его к избранию в раввины...» [13, л. 61-63 об.]

1 июня 1893 г. Шапиро вновь обратился к губернатору с той же просьбой, а 30 июня его сторонники провели общественный сход, на котором было принято решение просить власти о его допуске к участию в выборах. На сход явились более 180 человек, при чем, как убедился староста местного мещанского управления, приговор был составлен «по совершенно доброй воле и без всякого постороннего влияния» [13, л. 66-70 об.].

29 июля Минское губернское правление рассмотрело все обстоятельства и приняло решение: назначить новые выборы, раввина Шапиро к участию не допускать, ибо он «хотя и обучавшийся в б. Виленском раввинском училище, но не окончивший полного курса, а лишь выдержавший испытание на звание учителя казенного еврейского училища, в силу ст. 1083 т. XI ч. 1 Уст. Иностр. Испов. по прод. 1890 года, не может ныне занимать должность раввина», участие в выборах по доверенности не допускается во избежание злоупотреблений. Новые выборы были назначены на 11 октября. 5 октября Шапиро обратился к губернатору с просьбой «о допущении по отношении ко мне изъятия из общего закона» и даже переносе даты выборов. В пользу Шапиро 7 октября ходатайствовал и слуцкий уездный предводитель дворянства, но минский губернатор Николай Николаевич Трубецкой остался непреклонным.

Кандидатами на должность были заявлены:

- 1) Лев Каплан, смотритель Минского казенного еврейского училища, 48 лет;
- 2) Файвель Довидов Вейнгрот, врач, 26 лет;
- 3) Гилель Исаакович Гольдгор, выпускник Слуцкой классической

гимназии, 26 лет;

4) Янкель Шлиомович Выгодский, технолог, 26 лет;

5) Гирш-Соломон Вульфович Шапиро, законоучитель Елисаветградской женской гимназии, 53 года.

Всего на выборы явилось 283 жителя города. Наибольшее количество избирательных шаров получил Выгодский – 127 (неизбирательных 92), на втором месте был Шапиро – 91 (82). Эти выборы тоже прошли с нарушениями. В них участвовали бывшие подсудимые, ряд лиц не достигших установленного законом 25-тилетнего возраста, представители Выгодского пытались лоббировать своего кандидата с помощью взяток. Всего от жителей города поступило 5 заявлений с жалобами на различные нарушения.

Проверка показала, что некоторые жалобы голословные. Например, на то, что Выгодский, имеющий специальное техническое образование (закончил Санкт-Петербургский технологический институт), не имеет ничего общего со служением Богу и плохо читает по-еврейски или что он не отбыл воинскую повинность. Не подтвердились и обвинения, что Майзель (дядя Выгодского и руководитель его избирательной кампании) проводил агитацию с нарушениями закона. 5 февраля 1894 г. Минское губернское правление рассмотрело производство по выборам и утвердило в должности случкого общественного раввина на трехлетие 1894-1896 гг. Янкеля-Шлиому Выгодского [13, л. 95-157].

12 апреля Выгодский был приведен к присяге и начал принимать от Шапиро дела. Последний отказался передать новому раввину должностную печать, мотивируя это тем, что «... на печати, коей я пользовался, имеется надпись: «Случкий Уездный Раввин», между тем как я утвержден раввином только в г. Слуцке». Причем Шапиро продолжал считать себя раввином для всех местечек Слуцкого уезда. С ним спорил Выгодский: «По моему личному убеждению сей довод неоснователен, ибо по ст. 1085 XI тома 1 части, незначительные еврейские общины причисляются к ведомству раввина ближайшего города» (в Слуцком уезде только Несвижская община имела особого раввина, все остальные подчинялись случкому раввину). Выгодский просил о срочной выдаче должностной печати «какого бы ни было содержания». 22 июня правление распорядилось печать, находящуюся у Шапиро, уничтожить, а для Выгодского изготовить новую печать. Чем закончилось это противостояние, непонятно, но есть их совместное прошение губернатору, датированное 19 сентября 1894 г. о разрешении совершения богомоления в частных домах, где они подписались как «раввины Слуцкого уезда» [13, л. 194-195].

Выгодский очень часто брал отпуск в связи с болезнью, поэтому редко бывал на месте и занимался делами. Помощника у него не было, и его обязанности в этом случае временно исполнял несвижский раввин

Абрам Гиршевич Эшман. С 1896 г. Эшман стал единым слущким и несвижским общественным раввином. Вышеупомянутый Шапиро в самом конце XIX в. значился раввином только в местечке Погост (Еще занимал должность погостского раввина в 1911 г.).

Как видим, сохранившиеся документы позволяют нам восстановить в значительной степени яркую картину религиозной жизни евреев в Слуцке в XIX в. Местная община была в это время крупной и влиятельной и проявляла постоянную заботу о существовавших в городе молитвенных школах и образовательных учреждениях. К сожалению, этому никак не способствовало нагнетание царскими властями шовинистических и юдофобских настроений в обществе. С конца XIX в. усиливается миграция евреев из местечек и мелких городов в крупные промышленные центры и за пределы Российской империи.

Источники и литература

1. Еврейская Энциклопедия / под ред. д-ра Л. Каценельсона. Т. XIV. СПб., б/д.
2. Энциклапедыя гісторыі Беларусі. Т. 6. Кн. 1. Мн. 2001. С. 346.
3. Описание церквей и приходов Минской епархии, составленное по официально затребованным от причтов сведениям. Вып. III. Слуцкий уезд. Мн., 1879.
4. НИАБ. Ф. 299, оп. 2, д. 1114. Дело по отношению Минского губернского правления о доставлении сведений о числе еврейских молитвенных домов, синагог и раввинов по Слуцкому уезду. 1835-1842 гг.
5. НИАБ. Ф. 299, оп. 2, д. 4379. Дело по отношению Минского губернского правления о доставлении сведений о еврейских молитвенных школах и состоявших при них должностных лицах по Слуцкому уезду. 1853 г.
6. Памятная книжка Виленского учебного округа на 1874 г. Вильна, 1874.
7. НИАБ. Ф. 330, оп. 1, д. 117. Материалы переписи евреев мужского пола по г. Слуцк за 1874.
8. НИАБ. Ф. 299, оп. 2, д. 7834. Дело по отношению Минского губернского правления о предоставлении сведений о числе евреев и их молитвенных зданий для включения в сборник о состоянии иноверных исповеданий в Российской империи. 1879 г.
9. НИАБ. Ф. 299, оп. 2, д. 16713. Дело по отношению Минского губернского правления о предоставлении сведений о еврейских молитвенных школах по г. Слуцку. 1890 г.
10. Памятная книжка Виленского учебного округа за 1889/90 учебный год. Вильна, 1889.
11. НИАБ. Ф. 299, оп. 2, д. 17009. Дело по рапорту минского полицмейстера в Минское губернное правление о привлечении к ответственности слущкого мешанина И.Косовского за тайное обучение детей. 1896-1897 г.
12. Памятная книжка Виленского учебного округа на 1900/901 учебный год. Вильна, 1901.
13. НИАБ. Ф. 299, оп. 2, д. 16973. Дело по отношению Минского губернского правления об избрании Слуцкого общественного раввина. 1893-1895 гг.
14. НИАБ. Ф. 1477, оп. 1, д. 2823.

Н.У. Сліж

ЦАРКВА І МАНАСТЫР У СТАРЫМ САЛАМЯРЭЧЧЫ

Гісторыя краіны складаецца з гісторыі дробных мястэчак і вёсак, дзе важнае значэнне займае гісторыя культавых забудов. Калі храм захаваўся, то ён сваім выглядам правакуе вывучаць яго мінулае. Аднак царкве і манастыру ў Старым Саламярэччы Менскага ваяводства (сучаснае Саламярэчка Мінскай вобласці) не пашанцавала – яны былі зруйнаваны. Памяць аб іх засталася толькі ў дакументах, гісторыя амаль не вывучана, толькі фрагментарна ўзгадваецца ў некаторых даследаваннях [1; 2; 3; 4].

Дакументы па гэтых рэлігійных установах захоўваюцца ў розных архівах і зборах. Асноўная інфармацыя сканцэнтравана ў «Зборы дакументаў аб прыналежнасці сяла Бондачы Саламярэцкаму манастыру 1541–1776 гг.» у фондзе беларускай праваслаўнай епархіі № 525 у Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі ў Гродна. Частка з гэтых дакументаў была пераактыкавана ў кнігі аршанскага гродскага суда ў 1758 г. Тут сабраны копіі рэстраў дакументаў, судовых спраў, фундацыйных запісаў. Справа ўтрымлівае 42 аркушы, але апошні дакумент змешчаны не цалкам. Пасля 1776 г. дакументаў па манастыру не знойдзена. Магчыма, у канцы XVIII ст. ён перастаў існаваць, бо ў крыніцах па Саламярэцкай царкве за XIX–XX стст. звестак пра манастыр няма.

Асобны фонд № 123 па Саламярэцкай царкве захоўваецца ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі ў Мінску. Фонд не мае ўнутранага апісання, дзе было б зафіксавана яго фарміраванне. Ён налічвае 202 адзінкі захавання. Асноўную частку дакументаў складаюць кліравыя ведамасці за 1845–1914 гг., уваходзячыя і зыходзячыя дакументы, кнігі прыходаў грошай 1847–1910 гг. Не ўтрымліваюцца справы па рамонту царквы і яе ўнутранаму апісання, толькі вопіс рэчаў за 1847 г. Апошнія дакументы датуюцца 1914 г.

Гэта асноўны комплекс дакументаў, які прадстаўляе гісторыю Саламярэцкай царквы і манастыра. Большасць з іх – рэестры і копіі. Найбольш поўна прадстаўлены крыніцы па XIX ст., аднак яны не даюць магчымасці цалкам прадставіць гісторыю храма і манастыра. У асноўным гэта фрагменты, у якіх адлюстраваліся фундацыі, судовыя справы, візітацыі і інш.

Царква і манастыр у Старым Саламярэччы маюць даволі доўгую гісторыю. Яны належалі князям Саламярэцкім, якія заснавалі там царкву пад назвай Святыя Пакровы і мужчынскі манастыр. Дакладная дата заснавання царквы Святыя Пакровы і манастыра ў Саламярэччы невядома, і першы фундацыйны дакумент не знойдзены. Тамаш Кемпа выказаў меркаванне, што манастыр мог заснаваць Васіль Іванавіч

Саламярэцкі [4, с. 330]. Самы ранні дакумент – яго фундацыйны запіс (1540 г.), дзе адзначаецца існаванне сямейнай крыпты ў царкве, у якой ужо былі пахаваны яго бацькі. В. Саламярэцкі запісаў царкве сялян і пажадаў, каб далей яго апекавала жонка Ганна Уладыка (?–1560 гг.) і сыны Андрэй (?–1541 гг.), Іван (?–1582 гг.), Юры (?–1559 гг.) і Багдан (?–1665 гг.). Таксама ён падараваў Евангелле [5, т. 1, с. 44–45; т. 4, с. 45]. У пераліку дакументаў, якія захоўваліся са збору Генрыхы Татура ў рукапісным аддзеле Бібліятэкі Акадэміі навук СССР адзначаецца пра Евангелле: «Евангелие XVI века с длинной и интересной вкладной 1540 г. князя Василия Ивановича Соломерецкого, монастырю Покрова Богородицы во Соломеричах с указанием на цену рукописи и заклитиями». Пазней гэта Евангелле патрапіла ў Куцеінскі манастыр. Пра яго было сказана, што яно мела вельмі прыгожую аздабу [5, т. 1, с. 44–45; 6, с. 12–13]. Васіль памёр у 1540 г. і быў пахаваны ў царкве Святыя Пакровы ў Саламярэччы [2, с. 495; 4; 5, т. 1, с. 44–45; т. 4, с. 45; 7, арк. 197 адв.]. Разам з сынамі Іванам, Юрыем і Багданам яго жонка Ганна пацвердзіла фондуш гэтай царкве (1558 г.) [8].

Нашчадкі В.І. Саламярэцкага не пакідалі без увагі царкву і манастыр. Яго сын Іван працягваў сямейныя традыцыі па падтрымцы праваслаўя. Ён меў кантакты з вышэйшымі іерархамі праваслаўя ў Рэчы Паспалітай, клапаціўся аб развіцці праваслаўнай царквы ў сваіх маёнтках і на ўсходняй тэрыторыі ВКЛ. Некалькі разоў мціслаўскі кашталян запісваў фондушы Саламярэцкаму манастыру [8]. Іван Васільевіч Саламярэцкі перадаў Пакроўскай царкве сяло Бондачы ў маёнтку Бараўляны Менскага павета, якое купіў у 1575 г. у кіеўскага падкаморыя Дзмітрыя Скуміна Тышкевіча (1576 г.) [8]. Дакумент пацвярджае інфармацыю пра месца пахавання продкаў і бацькоў І.В. Саламярэцкага. Аўтар жадаў, каб яго з другой жонкай пахавалі там, што і было зроблена пасля іх смерці.

Ураднік Саламярэцкага Гарадка Ян Краеўскі перадаў сяло ігумену Макарыю Сілічу і яго намесніку Ігнацію Івашанцэвічу ў жніўні 1756 г. (гл. датак) [9; 10, арк.16]. Крыніца ўтрымлівае звесткі пра 7 чалавек, якія былі аддадзены на службу ў манастыр, іх імёны і прозвішчы. Былі апісаны іх павіннасці: «цяглая служба – па капе грошай, а з дрэва бортнага – па пуду мёду і куніцы дзявочыя» (падатак, які выплачваўся падданымі, калі яны выдавалі замуж сваіх дачок) [11, с. 60], а таксама выконваць «усялякую працу ў Бараўляне». Дакумент замацаваны пячаткай Івана Саламярэцкага з выявай гербу Равіч, на якім лацінскія літары ўверсе I[wan] S[ołomerecki] – Іван Саламярэцкі, ніжэй – K[asztelan] M[scisławski] – кашталян мціслаўскі. Пазней дакумент быў пададзены для пераактыкацыі манахам Куцеінскага кляштару ў аршанскія гродскія кнігі 13 верасня 1758 г. [10, арк. 16].

У тэстаменце Ганны Саламярэцкай, які быў напісаны ў Гарадку

Саламярэцкім 27 красавіка 1593 г. і актыкаваны 1 мая гэтага ж года ў Менскім гродскім судзе, таксама ўзгадваецца Саламярэцкая царква. Княгіня прасіла свайго сына Багдана пахаваць яе цела ў крыпце царквы, дзе ўжо знаходзілася цела яе мужа [9; 12].

Яшчэ адзін фундацыйны запіс быў зроблены сынам Барбары Васілеўны Саламярэцкай (?—пасля 1580 г.) і Канстантыя Яцкавіча Ратомскага Лаўрынам. Ён запісаў ігумену Макарыю Сілічу штогадовую выдачу 10 пудоў мёду з сямі Бараўляны Саламярэцкаму манастыру (1583 г.) [10, арк. 5 адв.].

Багдан Іванавіч Саламярэцкі актыўна ўдзельнічаў у жыцці праваслаўнай суполкі. Ён заклаў у Крычаве адно з першых царкоўных брацтваў на ўсходзе ВКЛ (1588), новую царкву Св. Юрыя ў Баркулабаве і манастыр, пабудаваў царкву ў Багданаве, даў новы фундуш для Прачысценскай царквы ў Буйнічах (1593 г.) [13]. На царкоўны сабор, які праводзіўся 29 ліпеня 1590 г. у Берасці, ён адправіў свайго баркулабаўскага святара Фёдара Філіпавіча. Крычаўскі староста падараваў святару царквы Святой Багародзіцы ў Буйнічах 2 пляцы і 2 валокі зямлі (1593 г.). Багдан Саламярэцкі і яго жонка Ева далі фундуш на царкву Святога Вялікапакутніка Георгія (царква на Іллінскай гары ў Магілёве, 1594 г.). Пры царкве заснавалі мужчынскі манастыр. Багдан папрасіў Афанасія Тарлецака жыць тут з браціямі [14, с. 72; 15, с. 123, 131, 188, 209]. Магчыма, ён фундаваў царкву Св. Мікалая ў Гарадку Саламярэцкім. Менскі возны Станіслаў Воўк прыводзіў каля яе да прысягі падданных Гальяша Рэкуця, што зафіксавана ў кнізе Менскага гродскага суда за 1600 г. [16, арк. 100 адв.]. Падтрымка праваслаўнай царквы і яе абарона — гэта было палітыкай роду Саламярэцкіх. Канечне, асноўную ўвагу яны ўдзялялі сямейнаму храму ў Саламярэччы.

Багдан Саламярэцкі памёр 7 верасня 1602 г. у Крычаве і быў пахаваны ў сямейнай крыпце царквы Святыя Пакровы ў Саламярэччы [15, с. 146]. Цяжка меркаваць, ці падтрымліваліся царква і манастыр пасля яго смерці іншымі сваякамі, бо фундацыйныя запісы за першую палову XVII ст. не знойдзены, таксама як і тэстаменты дзяцей Б. Саламярэцкага, дзе маглі ўзгадавацца царква і манастыр. Пасля згасання роду Саламярэцкіх іх маёмасцю сталі валодаць іншыя людзі.

Інфармацыя аб дзейнасці царквы і манастыра ў XVII—XVIII стст. прадстаўлена ў рээстрах. Рээстр дакументаў па размежаванню Саламярэцкага манастыра і Міёрскага манастыра за 17 снежня 1776 г. утрымлівае найменне 109 дакументаў на Саламярэцкаму манастыру — 12 па Міёрскаму і 2 па Саламярэччу. Некаторыя дакументы не маюць даты. На той час пры манастыры захоўваліся дакументы па Бондачах, пачынаючы з 1541 г. са скаргі Скуміна Львовіча Тышкевіча на менскага гараднічага Міхаіла Сямёнава, які прымушаў яго падданных з сёл

Бондачы, Сяльцо і Забашэвічы выконваць працы на менскім замку. Копія гэтага дакумента змешчана ў Зборы дакументаў аб прыналежнасці сяла Бондачы Саламярэцкаму манастыру 1541–1776 гг. [10, арк. 6].

Паводле рээстра вядома, што ігумен Генадзь выступаў у судовых справах аб Бондачах у 1615 г. Ева і яе сын Багдан Саламярэцкія пазычылі 40 коп літоўскіх грошаў на с. Бондачы ў Юрыя Скуміна Тышкевіча, але не выплацілі іх у адведзены тэрмін. У выніку судовых працэсаў сума павялічылася да 1350 коп, і Саламярэцкія вымушаны былі аддаць сяло Ю. Тышкевічу (1613–1617 гг.) [10, арк. 1-5, 25-35 адв.].

У 40-х гг. XVII ст. ігуменам Саламярэцкага манастыра быў Дыянісій Чаховіч. Ён фігураваў у шматлікіх судовых спрэчках са Стэфанам Акулічам, Тышкевічамі з-за сяла Бондачы, з-за нанясення «шкодаў» падданым (1643–1647 гг.) [10, арк. 1-5], а таксама судзіўся з віленскім земскім пісарам Марцінам Валовічам і яго жонкай з-за збеглага падданага з сяла Бараўляны ў манастыр (1645 г.) [17, арк. 587–587 адв.]. Акрамя спрэчак рээстр узгадвае іншыя дакументы, такія як «Прывілеі Пятра Магілы Саламярэцкаму манастыру» (1638 г.) [25, с. 1220], «Рээстр Саламярэцкага манастыра» (1 сакавіка 1639 г.), «Рээстр рэчаў царквы і Гарадка» (без даты), «Рээстр царкоўных рэчаў у Саламярэцкай царкве» (без даты), тэстамент браслаўскага староства Юрыя Скуміна Тышкевіча (1641 г.). У 1685–1689 гг. ігумен Геранім судзіўся з Крыштафам Шпілеўскім, але прычына спрэчкі не адзначана [10, арк. 2 адв.–3].

Наступны рээстр дакументаў па вёсцы і водруб у Бараўляны за 1601–1796 гг. быў складзены ў Самацевічах у чэрвені 1909 г. Ён пералічваў 25 дакументаў, быў напісаны на польскай мове на 2 аркушах [18]. У ім адзначаны дакументы па размежаванню Бондачаў і Бараўлян з іх уладальнікамі Юрыем Скуміным Тышкевічам і княгіняй Евай Корсакаўнай Саламярэцкай і яе сынам Багданам (12.09.1617), менскімі базыльянкамі Св. Духа і Саламярэцкай царквой (02.06.1616, 08.10.1760, 07.07.1763 і 14.10.1763). Межы гэтых вёсак высвятляліся ў судах два стагоддзі. Таксама тут адзначаны прысуд вёскі Аронаўская Слабада Саламярэцкай царкве ў 1769 г. Сярод іншых дакументаў выклікае цікавасць фундацыйны запіс Зоф'і Ваньковічаўны, жонкі хаецкага староства Францішка Валадкевіча [19, с. 413] на Саламярэчча кс. Грыгорыю Таратуце (10 кастрычніка 1796 г.).

Таксама ў рээстры адзначаны інвентар Саламярэцкай парафіі (2 студзеня 1791 г.) і кніга візітацыі Саламярэцкай царквы (без даты). Абодварээстры прыводзяць каштоўныя звесткі па гісторыі Саламярэцкай царквы і манастыра. Часам назвы дакументаў не адлюстроўваюць змест справы і без дакументаў ці іншай інфармацыі зразумець сэнс не заўсёды падаецца магчымым. Пры гэтым рээстры даюць пэўнае ўяўленне аб дзейнасці гэтых рэлігійных устаноў, паказваюць, што тут захоўваўся

багаты архіў, ад якога засталіся толькі рэшткі.

У 1753 г. Саламярэцкі праваслаўны манастыр і царква былі перададзены уніятам [5, т. 2, с. 123–125]. З гэтага часу інфармацыя пра царкву і манастыр знаходзілася ў дакументах грэка-каталіцкай кансісторыі. У «Ведамасцях аб стане цэркваў» (1783–1841 гг.) быў змешчаны пералік дакументаў па Саламярэцкай царкве. У рэестры адзначаліся дакументы перыяду 1558–1763 гг., усяго пералічвалася 16, пазначалася дата і кароткі змест. Канечне, гэта быў далёка няпоўны пералік і шмат вядомых дакументаў адсутнічала, асабліва за XVII ст. Сярод дакументаў былі пазначаны фундацыі Саламярэцкіх за 1558, 1576 гг. з інвентаром на с. Бондачы, тэстамент Евы Саламярэцкай (1622 г.), судовая спрэчка паміж Е. Саламярэцкай і Ю. Тышкевічам (1617 г.), астатнія дакументы – за XVIII ст.: копія інтрамісіі (1753 г.), тэстамент кс. Шымароўвіча (1753 г.), падаўчы інвентар (1759 г.), працэсы з менскімі базыльянкамі (1759, 1760, 1763 гг.), рэестр усіх спраў (1761 г.) і інш. [20, арк. 12 адв.–13].

У 1779 г. была праведзена інвентарызацыя цэркваў Менскага дэканата кс. Францішкам Будаем, афіцыялам і менскім дэканам. Сярод іх была прадстаўлена Саламярэцкая царква. Інвентар напісаны на польскай мове. Галоўны алтар быў аднакурсны, дзе знаходзіўся абраз панны Марыі ў «шэфлядзе» з засовамі. Яго рама была пакрытая срэбрам і пазалотай. За заслонкамі знаходзіліся белая бляшаная шата, дзве вялікія срэбраныя кароны, адна пазалочана, а трэцяя, таксама срэбраная, – на іконе Ісуса Хрыста. Сярод рэчаў узгадваюцца пяць вотаў, чатыры шнуры пацерак, абрус, падушка пад імшаль, срэбраны напастольны крыж, дзве пары ліхтароў з волава і інш. Другі алтар – сталаўскай работы. У ім быў размешчаны абраз Пакровы за заслонкай, драўляны крыж, абрус, ліхтары. Трэці алтар меў абразы Ісуса Хрыста з каронай і Узнясенне Марыі. З срэбраных рэчаў тут знаходзіліся келіх і зорка, з іншых металаў былі выраблены кадзіла, два алтарныя званы, лямпа і інш. У інвентары зафіксаваны кнігі: два Імшалы (адзін з іх супрасьлскі), Псалтыр, Мінея, вялікі Трэбнік, Жыцце, Запавет у срэбра апраўлены, польскае Евангелле, Евангелле напастольнае, у срэбра апраўленае, а таксама хрысціянныя, шлюбныя, пахавальныя метрыкі. У царкве быў перанасны алтар сталаўскай работы з абразамі Найвышэйшай Панны і Св. Мікалая з драўляным крыжам, дзве новыя харугвы і адна старая [21, арк. 53 адв.–55].

Царква была драўляная, крытая гонтам, побач з ёй знаходзіліся могілкі, дзе часткова быў парк. Там была званіца «ў слупах з крыжамі і двума званамі». Да парафіі адносіліся вёскі Задваране, Вышкава, Слабада Рановіцкая – усяго 62 дамы. Была дадзена кароткая характарыстыка захоўваемых у царкве дакументаў: фундушы, абмежаванне на фальварак

Бараўляны і інш. Абмежаванне зямлі пры царкве было наступнае: пачыналася яно ад царкоўнага двара да дарогі, якая выходзіла на Менскі гасцінец, а пасля да рэчкі Чарняўкі. З левага боку зямля належала да двара, а з правага – да царквы. Рэчка цякла ўверх да старадаўняй грэблі. Ад яе праз Радашкоўскі гасцінец мяжа ішла прама да вялікіх камянёў, ад якіх трэба ісці да дворных грунтоў. Царкоўная сенажаць знаходзілася каля ўрочышча, і з яе можна было накасіць сена на 15 вазоў. Саламярэцкая царква мела бровар і права на варку піва і выраб гарэлкі. Пры ёй знаходзілася белая «ізва» з новай каморай і пякарняй, свіран, хлеў, стайня, пякарня з сеньмі, гумно, адына. Будынкі былі пакрыты частка дранкаю, а частка – саломай. Пералічваліся падданыя Саламярэцкай царквы: «Юрко Кандрашэвіч з жанатым сынам Францыскам, жанаты Габрыэль Кандратовіч з сынамі Ігнатам, жанатым Міхаілам і Янам, у Ігната сыны Грышко і Лаўрын, жанаты Мікалай Кіліноўскі з сынам Янам, жанаты Пётр Баброўскі, жанаты Самуэль Баброўскі з сынамі Тамашам, Юркам і Хведарам». Візітацыі былі праведзены 12 сакавіка 1780 г., 4 сакавіка 1781 г., 7 сакавіка 1788 г. Пры апошняй візітацыі адзначалася, што ў царкве ўсё вядзецца ў адпаведным парадку і ў параўнанні з папярэднімі візітацыямі з'явіліся новыя прадметы. У далейшым візітацыі былі праведзены 11 сакавіка 1780 г., 4 сакавіка 1781 г., 9 красавіка 1787 г. [21, арк. 53 адв.–55].

Акрамя гэтага была зроблена візітацыя царквы ў Гарадку Саламярэцкім (зараз Сёмкаў Гарадок), якая мела назву Незаганнага Пачатку Панны. Раней тут была царква Св. Мікалая, але акрамя ўзгадкі пра яе ў менскіх гродскіх кнігах іншай інфармацыі не сустракалася. Магчыма, пазней на яе месцы з'явілася другая царква. Часам узнікае блытаніна паміж цэрквамі ў Старым Саламярэччы і Гарадку Саламярэцкім і нават самімі населенымі пунктамі, таму варта прывесці апісанне гэтай царквы. У ёй знаходзіўся галоўны алтар сталярскай работы, маляваны золатам з іконай Незаганнага Пачатку Панны. Там быў абрус, падушка пад Імшал, гарусавае покрыва, тры пары ліхтароў з волава, крыж. Акрамя таго ў памяшканні храма размяшчаліся два бакавыя алтары з абразамі святых Мікалая і Антонія. Сярод срэбраных, алавяных і каштоўных рэчаў былі два келіхі, срэбраны збан, тры алтарныя званы, ампулкі, кадзіла, сігнатура, краплічка. Кнігі захоўваліся наступныя: вялікі і малы Імшалы, Псалтыр, Трэбнік, польскае Евангелле, хрысціянныя, шлюбныя, пахавальныя метрыкі. Сама царква была драўляная, крытая гонтам, мела трое дзвярэй на завесах, два закрыві, у адным знаходзілася шафа з шуфлядамі. Каля царквы былі могілкі, там была пабудавана звоніца на слупах, у ёй было тры званы, а чацвёрты быў у купале. У царкве быў пераносны алтар з іконай Найсвяцейшай Панны з заслонкамі, карона срэбраная і алавая,

б харугаў, крыж, балдахін. Сама царква была зроблена з дрэва. Купалы былі пафарбаваны. На іх было два крыжы: адзін вялікі, другі малы. Пры царкве было два закрысці. Да парафіі адносіліся: мястэчка Гарадок Саламярэцкі, вёскі Сёмкаў, Сялюты, Карповічы – усяго 103 дымы. У царкве захоўвалася шэраг дакументаў, якія апісвалі належачыя да яе тэрыторыі (грунты, сенажаці, пляцы), фундацыя ад Хмары. Пададзена толькі адна дата 1725 г. Пры царкве знаходзіліся пабудовы: белая «ізва» з каморай і праз сені – пякарня, два хлявы, гумно з асеццю, адрынай. Будынкі былі крыты дошкамі ці саломай [21, арк. 57 адв.–58 адв.]. Пры царкве былі могілкі, якія часткова былі ў парку. Там было тры слупы са званамі. Гэтая царква хутчэй за ўсё была заснавана ў другой палове XVII ст. ці ў першай палове XVIII ст.

З дакументаў за XIX ст. па Саламярэцкай царкве найбольшую цікавасць уяўляюць сведчанні пра стан царквы і пра заснаванне школы для дзяцей, вопіс царкоўнай маёмасці. Адна са спраў змяшчае кароткую інфармацыю пра стан царквы ў 1845 г. [22]. У ёй адзначалася, што дата яе пабудовы невядома. Храм і званіца былі драўляныя, апошняя была добра адрамантавана за кошт Валадкевіча ў 1839 г. Па колькасці прыхаджанаў царква належала да 5 класа. У яе штаце былі святар, дзяк, дзячок, протаіерэй. Пры царкве мелася зямля: сядзібная – паўтары дзесяціны, ворыўная і сенажатная – 26 дзесяцін, а пад Бараўлянскім лесам – больш за 40 валок. На Бараўлянскую зямлю быў план, які захоўваўся ў Менскай духоўнай кансісторыі. Са скарбу на ўтрыманне царквы ішло 159 рублёў. З дакументаў былі адзначаны вопіс царкоўнай маёмасці за 1826 г. і метрычныя кнігі, пачынаючы з 1797 г. Ранейшыя дакументы за XVII–XVIII стст. не ўзгаданы: або яны ўжо не захоўваліся пры царкве, або іх не паказалі правяраючым.

У 1847 г. быў зроблены вопіс маёмасці Саламярэцкай царквы святаром Пятром Лавецкім, а правяраны мінскім благачынным святаром Квіткоўскім [23]. Справа ўтрымлівае 5 аркушаў, дакумент напісаны на рускай мове і замацаваны пячаткай. Апісанне рэчаў было зроблена даволі падрабязна, аднак без іх датавання. У спісе пералічаны даразахавальніца, дараносіца, крыжы, рызы, чашы і іншыя царкоўныя рэчы, таксама адзначаны іконы: у алтары (вялікія старыя іконы, маляваныя на дошцы) – Хрыста і Маці Божай, Маці Божая і Хрыстос, Архангелы Міхаіл і Гаўрыіл; ікона на палатне: на адным баку Маці Божая, а на другім – Мікалай Цудатворац. Пры царкве захоўваліся кнігі: маскоўскія выданні – у чырвоным акаміце Евангелле, Служэбнік, Ірмалой, Агульная Мінея, Антыёх, Псалтыр, Апостал, Малітоўнік і трэбнік, супрасельскія выданні – Служэбнік, Апостал, Евангелле. На падставе дадзенага вопісу немагчыма вызначыць, з якога стагоддзя паходзяць абразы – ці былі яны падараваны фундатарамі ці з’явіліся пазней. Аднак вялікія старыя іконы

Хрыста і Маці Божай адзначаліся з візітацыі за XVIII ст.

З важных падзей для царкоўнага жыцця варта адзначыць рашэнне сялян Аронаўскай Слабады адчыніць царкоўна прыходскую школу для хлопчыкаў і дзяўчынак пры Саламярэцкай царкве (26 студзеня 1888 г.) [24].

Такім чынам, прадстаўленыя крыніцы дазваляюць зрабіць наступныя высновы. Царква ў Старым Саламярэччы з пачатку свайго заснавання была праваслаўнай, у XVIII ст. яна стала уніяцкай, а ў XIX ст. была вернута праваслаўным. Дакументы паказваюць, што царква была заснавана Саламярэцкімі прыкладна ў пачатку XVI ст. У ёй знаходзілася іх сямейная крыпта. Пазней пры ёй быў пабудаваны манастыр, дакладная дата заснавання яго невядома. Гэты княскі род падтрымліваў праваслаўны храм і манастыр з пакалення ў пакаленне, амаль да свайго згасання. З ігуменаў манастыра атрымалася высветліць імёны наступных: Макарый Сіліч (?1576–1583? гг.), Генадзь (1615 г.), Дзянісіі Чаховіч (40-я гг. XVII ст.), Геранім (80-я гг. XVII ст.). За XVII–XVIII стст. захаваліся ў асноўным судовыя спрэчкі з-за маёнткаў. XIX ст. прадстаўлена значна лепш у дакументах, але ў артыкуле прадстаўлены найбольш цікавыя звесткі. Знойдзеныя крыніцы часткова асвятляюць гісторыю царквы і манастыра. Далейшае больш глыбокае іх вывучэнне магчыма пры выяўленні новых крыніц.

Дадатак

*Фундацыйны запіс мсціслаўскага кашталяна Івана Саламярэцкага Пакроўскаму манастыру ў Саламярэччах**

Арыгінал дакумента

За roskazaniem pana mego Mlsciwego kniazia Ywana Solomereckiego Kaszteliana y Starosty Mscislawskiego, y kniachyni iego Hanny hlebowny Woiewodziancy Wilenskiey, podalem w dzierzenie siolo prozywaiemo Bondaczy Borowliany usych cztyry sluzby yhumieniu monastyra Pokrowskiego w Solomeryczach Makaryia Siliczy y namiesniku Jego Ihnatiio Ywaszencewiczy roku 1576 miesionca awgusta 15 dnia u subotu, ludzi tego siola, Korniey Siemionowicz, Sierhiey Korneiewicz, Michiey Korneiewicz, Choma Ostapkowicz, Stiepan Ywaszowicz Kowzun, Marcin Ywaszowicz Kowzun, Nikipor Waskowicz, Plieszczeniec Maion tyie ludzi sluzuc do monastyra Pokrowskiego sluzboio tiahloio z ziemi dawac po kopie hroszies a z drewa bortnego po pudu miodu y kunicu dziewoczio, y wszelka robotu robic iak y Borowlianie, y na to dalem ten list yhumieniu Solomereckiemu z pieczęcię pana y podpisem ręki mey. Jan Kraewsky uradnik dwora y Horodka Solomereckiego ręka swa podpisał.

Пераклад на беларускую мову

Па загаду майго пана Міласцівага князя Івана Саламярэцкага, кашталяна і старосты мсціслаўскага, і княгіні яго Ганны Глебаўны, віленскай ваевадзянцы, даў у валоданне сяло, якое называцца Бондачы Бараўляны, усе чатыры службы

ігумену Пакроўскага манастыра Макарыю Сілічу і намесніку яго Ігнацію Івашэнцвічу ў 1576 годзе месяцы жніўні 15 дня ў суботу, людзі з таго сяла: Карней Сямёнавіч, Сяргей Карневіч, Міхей Карневіч, Хама Астапковіч, Сцяпан Івашовіч Коўзун, Марцін Івашовіч Коўзун, Нікіпар Васковіч Плішчэнец. Павінны гэтыя людзі служыць Пакроўскаму манастыру, службу цяглуу даваць з зямлі па капе грошай, а з дрэва бортнага па пуду мёду і куніцы дзявочыя, і ўсялякую працу рабіць як у Бараўляне, і на то даў гэты ліст Саламярэцкаму ігумену з пачаткай пана і подпісам маёй рукі. Ян Краеўскі, ураднік двара ў Саламярэцкім Гарадку Падпісаў уласнай рукой

Аддзел рукапісаў Бібліятэкі Літоўскай Акадэміі навук. Ф. 21-1211.

* Дакумент на мове арыгінала прыведзены з захаваннем асаблівасцяў напісання.

Крыніцы і літаратура

1. Сліж Н. Сямейныя адносіны і шлюбныя стратэгіі Саламярэцкіх у XVI – першай палове XVII ст. // Гістарычны альманах. Т. 11. Гродна, 2005. С. 86–121.
2. Wolff J. Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. Warszawa, 1895. S. 492-503.
3. Kempa T. Sołomerecki Iwan Wasylewicz // Polski Słownik Biograficzny. T. XL/3. Zeszyt 166. Warszawa-Kraków, 2001. S. 327-329.
4. Kempa T. Sołomerecki Wasył Iwanowicz // Polski Słownik Biograficzny. T. XL/3. Zeszyt 166. Warszawa-Kraków, 2001. S. 329-330.
5. Археографический сборник документов относящихся к истории Северо-западной Руси. Т. 1. Вильна, 1867; Т. 2. Вильна, 1867; Т. 4. Вильна, 1851.
6. Піскун Ю. Лёс збору Генрыха Татура // Вяртанне – 2: Артыкулы, дакументы і архіўныя матэрыялы па праблемах пошука і вяртання нацыянальных каштоўнасцей, якія знаходзяцца за межамі Рэспублікі Беларусь. Мн., 1994. С. 12-13.
7. НГАБ. Ф. 694, воп. 1, спр. 18, арк. 197 адв.
8. НГАБ у Гродна. Ф. 525, воп. 1, спр. 1, арк. 8-8 адв., 13 адв.
9. Аддзел рукапісаў Бібліятэкі Літоўскай Акадэміі навук (Lietuvos mosklų akademijos Bibliotekas rankraščių skyrius). Ф. 21-1211.
10. НГАБ у Гродна. Ф. 525, воп. 1, спр. 1.
11. Горбачевский Н. Словарь древнего актового языка Северо-Западного края и Царства Польского. Вильна, 1874.
12. НГАБ. Ф. 694, воп. 1, спр. 19, арк. 170 адв.
13. Kempa T. Sołomerecki Bohdan Iwanowicz // Polski Słownik Biograficzny. T. XL/3. Zeszyt 166. Warszawa-Kraków, 2001. S. 326-327.
14. Белорусский архив древних грамот. Ч. 1. М., 1824.
15. Помнікі старажытнай беларускай літаратуры. Мн., 1975.
16. НГАБ. Ф. 1727, воп. 1, спр. 1.
17. НГАБ. Ф. 1727, воп. 1, спр. 34.
18. НГАБ. Ф. 123, воп. 1, спр. 57.
19. Niesiecki K. Herbarz Polski. T. 9. Lipsk, 1842.
20. Літоўскі дзяржаўны гістарычны архіў (ніжэй – ЛДГА) (Lietuvos valstybes

istorijos archyvas). Ф. 634, воп. 3, спр. 36.

21. ЛДГА. Ф. 634, воп. 3, спр. 400.

22. НГАБ. Ф. 123, воп. 1, спр. 4.

23. НГАБ. Ф. 123, воп. 1, спр. 23.

24. НГАБ. Ф. 123, воп. 1, спр. 105.

25. Географический указатель выборных документов из актовых книг Виленского центрального архива.

М.В. Шимукенус

МОГИЛЕВСКИЕ ГУБЕРНАТОРЫ

1772-1917 гг.

Историю всегда связывают с конкретными личностями, в особенности, если речь идет о людях, жизнь и деятельность которых связана с определенной местностью или отдельным населенным пунктом в прошлом. Изучая Могилевщину конца XVIII–начала XX в. важно учитывать не только социально-экономическое, политическое или культурное развитие края, но и тех людей, кто в разное время управлял им.

Могилевское губернаторство стало изучаться уже в начале XIX в. Игумен Орест в записках упоминает 10 первых могилевских губернаторов. Орест, скорее всего, записывал их по памяти, поэтому список руководителей губернии имеет серьезные неточности [5, с. 53].

Первая обобщающая статья о могилевских губернаторах была опубликована в историческом отделе памятной книжки Могилевской губернии за 1861 год, автором которой являлся действительный член статистического комитета губернии, коллежский советник Соколов Сергей Ильич. В историческом отделе I тома «Опыта описания Могилевской губернии», изданного в 1882 г., также была напечатана статья о могилевских губернаторах; ее автор директор мужской гимназии и преподаватель истории Матвей Васильевич Фурсов. В последующие годы данные о губернаторах публиковались в памятных книжках (1905, 1907, 1910 гг.) и в других изданиях. За исключением нескольких ошибок, эти сведения в целом позволяют представить историю могилевского губернаторства. Более подробные биографические справки об отдельных губернаторах содержатся в родословных книгах, словарях, мемуарной и другой литературе [15, с. 217].

Могилевская губерния была создана после I раздела Речи Посполитой по указу Екатерины II от 28 мая 1772 г. Присоединенные к России земли составляли белорусское генерал-губернаторство, которое разделялось на 2 губернии: Могилевскую и Псковскую (с 1776 г. Полоцкую). Первым

генерал-губернатором был поставлен Захар Григорьевич Чернышев (1722-1784), сын денщика и любимца Петра I Григория Чернышева, впоследствии генерал-майора и сенатора, с 1742 г. – графа. Чернышев – один из самых умных и образованных людей «екатерининского времени». Прославился как на военной службе, так и на гражданском поприще. Несколько лет провел в Пруссии. С 1772 по 1781 г. Чернышев был белорусским генерал-губернатором. Годы, проведенные в Пруссии, не прошли для Чернышева даром. Немецкую добросовестность и аккуратность он стремился привить в своем генерал-губернаторстве. При Чернышеве было два губернатора: Каховский (могилевский губернатор) и Кречетников (псковский) [4].

Михаил Васильевич Каховский, генерал от инфантерии, отличился «в неофициальной войне» с Речью Посполитой. Он был одним из руководителей русских войск в Польше, участвовал в боях с католиками-конфедератами. В 1772 г. Каховского назначили руководить Могилевской губернией. В воспоминаниях Добрынина, служившего в Могилёве на разных должностях (в том числе и губернским секретарём) губернатор предстает как честный, скромный и гордый человек, находящийся в почете у Екатерины II. Каховский часто конфликтовал с Чернышевым, протестовал против неуважительного отношения к себе. Много раз он просил Екатерину II об отставке, которая и была удовлетворена в 1778 г. Истинная причина отставки Каховского заключалась в его конфликте с местной шляхтой. В 1777 г. на имя императрицы была подана жалоба на губернатора по 13 пунктам. Обвинения оказались столь весомыми, что отставка Каховского была закономерна. Неофициально функции губернатора он перестал выполнять в конце 1777 г., после подачи прошения. Есть сведения, что губернатором в это время был Сергей Козьмич Вязьмитинов. Возможно, генерал-губернатор Чернышев поручил своему адъютанту Вязьмитинову непродолжительный срок исполнять обязанности губернатора [3, с. 69].

Могилевская губерния конца XVIII в. имела высокий статус, а Могилев считался столицей Северо-Западного края. Получить здесь должность губернатора мог только известный в придворных кругах человек. По высочайшему повелению императрицы выбор пал на Петра Богдановича Пассека (1736-1804 гг.). В свое время Пассек, будучи капитаном лейб-гвардии Преображенского полка, способствовал воцарению Екатерины II. В мемуарной литературе сохранилось много описаний личности Пассека. Неизвестный французский путешественник в переписке с Карон де Бомарше так охарактеризовал его: «Генерал Пассек ростом 5 футов 8 дюймов, геркулесовского сложения, лицо его может быть чрезвычайно приветливо; взгляд у него гордый и покуда он не заговорит, по выражению лица можно думать, что

он умен». В некоторых источниках Пассек характеризуется как человек ленивый, развратный, корыстолюбивый и тщеславный. Интересы его ограничивались, по словам Гавриила Добрынина, «лишь картами, любовницей, побочным сыном и титулом губернским». В то время имя Пассека часто фигурировало во многих судебных делах, он имел огромные невыплаченные долги. Ради наживы Пассек не брезговал ничем: обманным путем завладел имуществом своего племянника В.В. Пассека, опекуном которого он был; свою знаменитую мызу Пипенберг (в честь сына Пипенки) построил за счет Иосифовского собора, незаконно овладел бриллиантами, конфискованными на Толочинской таможне у княгини Моргани Радзивилл и т. д.

На посту губернатора Пассек ничем не отличился. Как отмечал Л.Н. Энгельгардт, «Пассек был ленивым человеком. Граф З.Г. Чернышев требовал деятельности, а потому и Пассек беспрепятственно получал от него выговоры и взыскания». С 1778 по 1781 г. Пассек служил могилевским губернатором (наместником); после отъезда Чернышева в Москву его назначили белорусским генерал-губернатором (1782-1796 гг.) [9, с. 27].

Есть упоминание, что губернатором в 1780 г. был Василий Васильевич Каховский, брат первого губернатора. На первый взгляд, этого не могло быть – ведь в 1780 г. Пассек все ещё служил. Тем не менее, известно, что Чернышев в это время подал прошение об отставке, и в период его пребывания в столице по этому вопросу его мог замещать П.Б. Пассек, а губернатора – В.В. Каховский, чиновник Могилевского наместничества. Это могло быть, скорей всего, на неофициальном уровне. В таких случаях действует принцип: все, что нельзя доказать и нельзя опровергнуть, имеет право на существование, в том числе и эта версия [10, с. 45].

После Пассека губернатором был назначен вице-губернатор Николай Богданович Энгельгардт, занимавший эту должность с 1782 по 1790 г. Оценки деятельности Энгельгардта современниками противоречивы. Например, его сын, Лев Николаевич Энгельгардт, в своих записках приписывает отцу одну из главных ролей в переустройстве Могилевской губернии, что якобы Екатерина II лично знала его и ставила в пример другим чиновникам. Добрынин описывает Энгельгардта так: «Муж ростом высокородный, собою видной, здоровой брjunет, любящий до безумия собственную пользу; труду и должности, в которой определен «непримиримый враг». Указом от 18 марта 1790 г. Н.Б. Энгельгардт был уволен в отставку по болезни; за заслуги императрица пожаловала ему в аренду староство Мстиславльское [15, с. 286].

Зятя Энгельгардта, Сергея Кузьмича Вязмитинова (мужа его дочери Александры), по этому же указу назначили правителем Могилевского наместничества (губернатором). Это назначение было временным

– вероятно, после ранения в русско-турецкой войне Вязьмитинов искал на некоторое время спокойной службы. Могилевскую губернию он знал не понаслышке. Долгое время он служил при Чернышеве, в том числе 6 лет генерал-адъютантом. За учреждение белорусских губерний императрица пожаловала ему 800 душ. На посту могилевского губернатора Вязьмитинов пробыл несколько месяцев в 1790 г. Как указывалось выше, возможно, в этой должности он был и в 1777 г. В дальнейшем он занимал различные высокие должности, был членом Государственного Совета, с 1818 г. – граф [9, с. 68].

1790-е годы – период наибольшей запутанности в определении губернаторов. Сохранилось много сведений, но все они противоречивы. Например, известно, что в 1790 г., после ухода Вязьмитинова, губернатором назначили Герасима Ивановича Черемисинова, который уволен с должности в 1796 г. (по другим сведениям в 1793-1794 гг.). Свою карьеру Черемисинов начал в армии, где дослужился до полковника. В 1774 г. он перешел на гражданскую службу, занимал должность директора камерных дел Могилевской камерной экспедиции, а с 1778 г. – директора экономии Могилевской казенной палаты. С 1782 г. – вице-губернатор, в 1786 г. произведен в действительные статские советники. Интересно охарактеризовал Черемисинова мемуарист Добрынин: «Молчаливый до бессловесности, упрямый до бесконечности и ни в чем не сведущий» [10, с. 64].

Федор Богданович Энгельгардт (брат Н.Б. Энгельгардта) в 1793 г. был могилевским губернатором. Его назначение на пост губернатора в Могилеве возможно, хотя бы по протекции брата или Вязьмитинова, тем более, что дата губернаторства Черемисинова в ряде изданий часто разделяется на 2 части: 1790-1793 и 1794-1796 гг.

Споры вызывает и определение даты губернаторства Семена Семеновича Жегулина. Известно, что он работал чиновником в аппарате белорусского генерал-губернатора в 1790-х гг. В литературе упоминаются даты его губернаторства: 1794-1796, 1802-1803 гг. (вероятнее 1802-1803 гг.). В 1796 г. Могилевскую и Полоцкую губернии упразднили, вместо них была создана Белорусская губерния. Кстати, генерал-губернатор Жегулин был первым руководителем этой губернии (1796-1797 гг.) [15, с. 290].

На посту губернатора в Могилеве Жегулина сменил Михаил Михайлович Бакунин. Как и многие другие руководители губернского уровня, он прошел военную службу, «отличился» в Польше во время конфедерации. Должность могилевского губернатора занимал с 1803 по 1808 г., в 1807 г. получил чин тайного советника. Бакунин известен как санкт-петербургский губернатор в 1808-1816 гг. [15, с. 291].

С 1808 по 1811 г. губернатором в Могилеве служил действительный

статский советник Петр Иванович фон Берг. Известно, что в годы его губернаторства большое внимание уделялось статистическому изучению губернии: составлялись отчеты о состоянии промышленных предприятий, алфавитные таблицы землевладельцев по уездам; в 1811 году были изданы ревизские сказки по всем уездам Могилевской губернии и т.д. [1, с. 4].

В 1811 г. назначение на должность могилевского губернатора получил граф Дмитрий Александрович Толстой (1754-1818 гг.), который происходил из известного дворянского рода, на Могилевщине владел «грудиновским» имением. Этот губернатор известен в литературе в связи с событиями войны 1812 г. Толстой, узнав о наступлении французов, не покинул город, а оставался до прихода врага с целью предотвращения беспорядков и организации обороны. Умер Толстой в 1818 г., служа губернатором и получив чин тайного советника [13, с. 112].

С 1819 по 1822 г. могилевским губернатором был барон Федор Иванович Меллер-Закомельский, действительный статский советник, а в 1822-1825 гг. губернатором служил действительный статский советник Иван Федорович Максимов [15, с. 292].

Должность могилевского губернатора с 1828 по 1831 г. занимал действительный статский советник Михаил Николаевич Муравьев, который впоследствии служил министром государственных имуществ. В 1863 г. его назначили виленским генерал-губернатором (начальником Северо-Западного края). Муравьев известен как «душитель» восстания 1863-1864 гг., человек реакционных, консервативных взглядов и одновременно как думающий чиновник и талантливый организатор. В годы губернаторства Муравьева в Могилеве на Бульварной площади был заложен сквер, ставший в будущем основным местом отдыха жителей города [16, с. 217; 17, с. 268; 20, с. 287].

С 1832 по 1837 г. губернатором служил действительный статский советник Егор Ильич Бажанов, а с 1837 по 1839 г. губернией управлял действительный статский советник Иван Максимович Марков [15, с. 292].

В 1839-1844 гг. пост губернатора занимал действительный статский советник Сергей Петрович Энгельгардт. Ранее, в 1836 г., он был смоленским вице-губернатором [15, с. 292].

Временно исполнял обязанности губернатора (с 02.03.1844 по 10.04.1845) вице-губернатор, надворный советник Петр Павлович Протейкинский [15, с. 293].

В 1845-1854 гг. губернатором был действительный статский советник Михаил Михайлович Гамалея. На военной службе дослужился до подполковника, на гражданском поприще достиг чина тайного советника, являлся членом Совета МВД (1861 г.). Будучи могилевским губернатором, имел авторитет щепетильного и ответственного чиновника.

После отставки Гамалеи, в 1854-1857 гг. на посту губернатора служил

действительный статский советник Николай Александрович Скалон. В армии служил с 1829 г., с 1832 по 1839 г. – в военных штабах. В 1846 г. занимал должность архангельского, а в 1849 г. черниговского вице-губернатора. Умер Скалон в Могилеве 2 ноября 1857 г. [15, с. 294].

Заметный след в истории Могилевщины оставил губернатор Александр Петрович Беклемишев (1857-1868 гг.). Он окончил императорский Царскосельский лицей, занимал различные должности на гражданской службе в Прибалтике. В 1852 г. служил курляндским вице-губернатором. Могилевским губернатором назначен в 1857 г. Беклемишев продолжил начинания Муравьева по благоустройству губернского города. По инициативе Беклемишева на суммы процентов сбора с помещичьих имений в 1866 г. начали строить Крестовоздвиженскую церковь. В 1867 г. в Могилеве был открыт музей. Умер губернатор в 1877 г., похоронен в Княжицах. Имя Беклемишева носил сквер, устроенный на Губернаторской площади в форме правильного круга [7, с. 73; 17, с. 156].

С 1868 по 1870 г. в должности губернатора состоял Павел Никонорович Шелгунов, генерал-майор, окончивший дворянское училище. В 1864 г. служил в Минске военным, а позже – гражданским губернатором. Он известен своей интеллигентностью, лояльностью к повстанцам [15, с. 292].

Следующим губернатором был действительный статский советник Василий Дмитриевич Дунин-Барковский (1870-1872 гг.). Окончил Царскосельский лицей, служил чиновником в различных учреждениях Черниговской губ. Назначение его на должность могилевского губернатора вызывает удивление, так как в Черниговской губернии Дунин-Барковский занимал в основном второстепенные посты (например, попечитель богоугодных заведений) [15, с. 294; 20, с. 54].

С приходом на пост губернатора Александра Станиславовича Дембовецкого (1840–после 1914 гг.) началась новая эпоха в истории Могилевской губ. В 1860 г., в возрасте 20 лет, он окончил Киевский университет и поступил на службу в МВД (1862-1866 гг.). Затем служил на разных должностях в прибалтийских губерниях, 6 лет состоял чиновником в отделении собственной его императорского Величества канцелярии. В 1872 г. получил назначение на должность могилевского губернатора, а в 1893 г. стал сенатором [13, с. 18-132]. Большая часть карьеры А.С. Дембовецкого протекала в должности Могилевского губернатора. В начале своей деятельности он застал губернию в запущенном состоянии, много внимания уделял вопросам улучшения хозяйственной жизни, развитию культуры. Дембовецкий возглавлял Могилевский статистический комитет, под его руководством и редакцией был составлен и издан в 1882-1883 гг. известный труд в 3-х томах «Опыт описания Могилевской губернии...», являющийся своего рода энциклопедией

истории Могилевщины. При нём в губернии создавались новые учебные заведения, больницы, сберегательные кассы, был построен театр. Изменялся и внешний облик губернского города: в 1872 г. был посажен городской сад на валу, построены водопровод и фонтан, расширялись улицы и т. д. Активно развивалось научное изучение Могилевщины в статистическом, историческом, этнографическом и экономическом отношениях. К концу 1880-х–нач. 1890-х гг. Могилевская губерния преобразилась, стала одной из самых процветающих и прогрессивных в Российской империи [15, с. 294].

Всего несколько месяцев в 1893 г. могилёвским губернатором служил действительный статский советник Дмитрий Николаевич Мартынов, который впоследствии занимал должности екатеринославского и варшавского губернаторов, состоял сенатором во 2-м департаменте Сената [15, с. 294].

С 1893 по 1901 г. пост могилевского губернатора занимал действительный статский советник Николай Алексеевич Зиновьев, получивший образование межевого инженера и участвовавший в различных научных экспедициях. В 1864 г. он перешёл на службу в Северо-Западный край, был членом различных комиссий по крестьянскому вопросу. Зиновьев руководил северо-западным отделом Императорского географического общества. В своей деятельности много внимания уделял научному изучению губернии, способствовал изданию «Могилевской старины», поддерживал Романова, Фурсова и других исследователей края. В конце 1890-х гг. в губернии устраивались сельскохозяйственные выставки, например, знаменитая выставка 1896 года. При Зиновьеве активно проводилась благотворительная работа, создавались различные общества и приюты, открылась Александрийская община сестер милосердия. После отъезда из Могилева он служил в МВД, позже – в Государственном Совете [15, с. 295].

На посту губернатора Зиновьева сменил Михаил Константинович Семякин (1901-1902 гг.), который окончил Пажеский корпус, служил в армии. В должности был недолго, 17 мая 1902 г. он скоропостижно скончался [15, с. 295].

С 1902 по 1905 г. губернатором был Николай Михайлович Клингенберг, окончивший Санкт-Петербургский университет со степенью кандидата права. В 1876-1879 гг. он состоял на прокурорских должностях в Могилевской губ., затем служил в прибалтийских губерниях. В Могилеве он был губернатором в сложное время революционных потрясений. В 1905 г. на Клингенберга было совершено 2 покушения: в первый раз в него была брошена неразорвавшаяся бомба, в другой – губернатор был ранен какой-то революционеркой 2-мя выстрелами из браунинга. В том же 1905 г. Клингенберг был назначен сенатором, дослужился до

чина тайного советника [15, с. 295].

Губернаторскую должность с 1905 по 1908 г. занимал статский советник Дмитрий Федорович фон Гагман. Он получил военное образование, с 1899 по 1905 г. служил в Витебской губернии. В 1908 г. его назначили Тобольским губернатором [15, с. 295].

С 1908 по 1910 г. губернатором в Могилеве был генерал, барон Карл Станиславович Нолькен, окончивший Николаевское инженерное училище и Николаевскую Академию генерального штаба и состоявший на военной и гражданской службе. Нолькен известен своими реакционными взглядами как один из активных сторонников Союза Михаила Архангела [15, с. 295].

Должность губернатора с 1910 по 1916 г. занимал действительный статский советник Александр Иванович Пильц – выпускник императорского училища правоведения. Будучи губернатором, он способствовал развитию культуры и печати в Могилевской губернии. В 1917 г. Пильц работал в МВД, позже служил иркутским генерал-губернатором. На всех местах службы имел положительные отзывы.

Последним могилевским губернатором был действительный статский советник Дмитрий Георгиевич Явленский в 1916-1917 гг. [11, с. 11; 15, с. 295–296].

Таким образом, известны имена 33 губернаторов. Правда, вызывает сложность вопрос о губернаторстве людей, которые временно исполняли обязанности губернатора. Например, относить ли к таковым Протейкинскому, который более года руководил губернией?

Приложение

Могилевские губернаторы (1772-1917 гг.)*

№№ пп	Фамилия, имя, отчество	Дата губернаторства	Чин, титул
1.	Михаил Васильевич Каховский	1772-1777	генерал от инфантерии, граф
2.	Пётр Богданович Пассек	1778-1780, 81	генерал-поручик, камергер
3.	Василий Васильевич Каховский	1780	*
4.	Николай Богданович Энгельгардт	1782-1790	действительный статский советник (далее – д.с.с.)
5.	Сергей Кузьмич Вязьмитинов	1777, ? 1790	д.с.с., граф
6.	Герасим Иванович Черемисинов	1790-1793, 1794-1796	д.с.с.

7.	Федор Богданович Энгельгардт	1793	д.с.с.
В 1796 г. упразднена Могилевская губерния, восстановлена в 1802 г.			
8.	Семен Семенович Жегулин	1802-1803	д.с.с.
9.	Михаил Михайлович Бакунин	1803-1808	тайный советник
10.	Петр Иванович фон Берг	1808-1811	д.с.с.
11.	Дмитрий Александрович Толстой	1811 -1818	тайный советник, граф
12.	Федор Иванович Меллер- Закомельский	1819-1822	д.с.с, барон
13.	Иван Данилович Вельсовский	1822-1825	д.с.с.
14.	Иван Федорович Максимов	1825-1828	д.с.с.
15.	Михаил Николаевич Муравьев	1828-1831	д.с.с, генерал- квартирмейстер и генерал- полицмейстер
16.	Егор Ильич Бажанов	1832-1837	д.с.с.
17.	Иван Максимович Марков	1837-1839	д.с.с.
18.	Сергей Петрович Энгельгардт	1839-1844	д.с.с.
19.	исполняющий обязанности, вице-губернатор Пётр Павлович Протейкинский	с 02.03.1844 по 10.04.1845	надворный советник
20.	Михаил Михайлович Гамалея	1845-1854	д.с.с.
21.	Николай Александрович Скалон	1854-1857	д.с.с.
22.	Александр Петрович Беклемишев	1857-1868	д.с.с.
23.	Павел Никанорович Шелгунов	1868-1870	генерал – майор
24.	Василий Дмитриевич Дунин- Барковский	1870-1972	д.с.с.
25.	Александр Станиславович Дембовецкий	1872-1893	д.с.с., камергер
26.	Дмитрий Николаевич Мартынов	1893	д.с.с.
27.	Николай Алексеевич Зиновьев	1893-1901	тайный советник

28.	Михаил Константинович Семякин	1901-1902	генерал – майор
29.	Николай Михайлович Клингенберг	1902- 1905	тайный советник
30.	Дмитрий Федорович фон Гагман	1905-1908	статский советник
31.	Карл Станиславович Нолькен	1908-1910	генерал, барон
32.	Александр Иванович Пильц	1910-1916	д.с.с.
33.	Дмитрий Георгиевич Явленский	1916-1917	д.с.с.

* Список, приведенный в данной работе ниже, все же не является полным, требует корректировки и уточнения период 1810-1825 гг.

Источники и литература

1. НИАБ. Ф. 2001, оп. 1, д. 17, л. 4.
2. НИАБ. Ф. 2001, оп. 1, д. 88, л. 11.
3. Анішчанка Я.К. Беларусь у часы Кацярыны II. Мн., 1988.
4. Анішчанка Я.К. Магілёўскае намесніцтва // Энциклапедыя гісторыі Беларусі. Т. 5. Мн., 1999. С. 12.
5. Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси. Записки игумена Ореста. Т. 2. Вильна, 1867.
6. Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси. Записки игумена Ореста. Т. 5. Вильна, 1871.
7. Виленский календарь на 1886. Вильна, 1887.
8. Вестник Могилевского земства. № 1-2, 1914; № 2, 16, 1916; № 1, 1917.
9. Энгельгардт Л.Н. Записки. М, 1867.
10. Истинное повествование или жизнь Гавриила Добрынина. СПб., 1872.
11. Календарь справочник Могилевского земства за 1917 г. Могилев, 1916.
12. Люди Екатерининского времени. СПб., 1882.
13. Опыт описания Могилевской губернии. Т. 1. Могилев, 1882.
14. Потомство Рюрика. Материалы для составления родословий. Т. 1,4. СПб., 1906-1907.
15. Памятная книжка Могилевской губернии на 1910 г. Могилев, 1909.
16. Родословная книга. П. Долгоруков. Ч. 1, 2. СПб., 1854-1855.
17. Русский биографический словарь. СПб., тома за 1900-1905 гг.
18. Статистический обзор Могилевской губернии по 1914 г. Могилёв, 1915.
19. Столетний период (1772-1872) русского законодательства. Т. 1. Вильна, 1886.
20. Хронологический указатель указов и правительственных распоряжений в губерниях Западной России, Белоруссии и Малороссии за 240 лет / сост. С.Ф. Рубинштейн. Вильна, 1894.

ГЕНЕАЛОГІЯ І ГЕРАЛЬДЫКА

В.В. Урублеўскі

НАРЫС СЯЛЯНСКАГА РАДАВОДУ БРАТОЎ ЛУКАША І ВАСІЛЯ ГАРБАЦЭВІЧАЎ (СЯРЭДЗІНА XVIII–ПАЧАТАК XX ст.)

У сучаснай генеалагічнай навуцы назіраецца тэндэнцыя першачарговага вывучэння шляхецкай генеалогіі, веды ў вобласці якой дапамагаюць вывучэнню рознага кшталту працэсаў сацыяльна-эканамічнага, этнічнага і палітычнага напрамкаў. Аднак нельга забывацца пра тую ролю, якую ў існаванні кожнай дзяржавы адыгрывае сацыяльная група непасрэдных вытворцаў, занятых працай у сельскай гаспадарцы – сялянства.

Прадстаўнікі гэтага стану займалі дастаткова значнае месца ў дзяржаўным жыцці Беларусі ў савецкую эпоху. Гэты выхад на авансцэну гісторыі адзначыўся з’яўленнем цэлай плеяды дзеячаў у вобласці палітыкі, эканомікі, навукі і мастацтва.

Да апошняй катэгорыі нельга не аднесці двух братоў, дзеячаў беларускай культуры – Лукаша і Васіля Гарбацэвічаў, выхадцаў са шматдзетнай праваслаўнай сям’і «маламоцнага селяніна» [1, с. 31] з вёскі Дукарка (з 1967 г. у складзе в. Дукора Пухавіцкага р-на Мінскай вобл.).

Лукаш Савіч Гарбацэвіч (18.10.1882–04.04.1940) пасля навучання ў народным вучылішчы паступіў у Нясвіжскую настаўніцкую семінарыю, пасля заканчэння якой працаваў у школах Мінскай губерні. У маладых гады сябраваў з Я.Коласам, у сувязі з чым да нас дайшоў адзін з найбольш ранніх сатырычных вершаў славутага паэта, накіраваны да Л.Гарбацэвіча – «Мой ты родненькі, Лукашу!» [1, с. 32–33]. Гарбацэвіч-старэйшы вядомы як аўтар першага ў беларускай гістарыяграфіі навукова-пазнавальнага нарыса, прысвечанага гісторыі чыгункі [2]. Праца гэта напісана ў мастацкім стылі з захаваннем пэўнага навуковага падыходу, што прасочваецца ў раскрыцці прычын і следстваў у пэўных пытаннях, пастаўленых у ёй. Нарыс меў значную практычную мэту – паказаць неабходнасць развіцця чыгуначнага руху як прагрэсіўнага кроку да дзяржаўнага будаўніцтва.

Лукаш Гарбацэвіч праявіў сябе і ў галіне педагогічных распрацовак. У 1929 г. у Мінску выйшаў падручнік па граматыцы беларускай мовы для набыцця пачатковай адукацыі пад рэдакцыяй Л.Гарбацэвіча, які меў назву «СССР: Рабочая кніга для 4-га года навучання» [3]. Усяго было здзейснена тры перавыданні згаданага падручніка, што пабачылі свет у 1930 (двойчы) [4; 5] і ў 1932 гг. [6].

Васіль Савіч Гарбацэвіч (19.04.1893-17.09.1985) скончыў Рагачоўскую настаўніцкую семінарыю (1909-1913), Мінскі настаўніцкі інстытут (1914-1918), Мінскі вышэйшы педагагічны інстытут (1929-1933). Арганізатар і кіраўнік магілёўскай філіі «Маладняка» (1925-1928) [7]. З перапынкамі працаваў настаўнікам у в.Дукора (1918-1924; 1933-1941; 1945-1953). Ён узнагароджаны ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга, медалямі [7, с.116]. Падчас Вялікай Айчыннай вайны знаходзіўся на фронце, дзе атрымаў кантузію.

На творчай ніве В.С.Гарбацэвіч вядомы больш за брата. Заслужаны настаўнік Беларусі (1947), сябра Саюза пісьменнікаў (з 1981), ён увайшоў у гісторыю беларускага савецкага тэатра як адзін з яго заснавальнікаў, шырока праславіўшыся як драматург, аўтар п'ес «Вяселле» (1921), «К бяздонню» (1922), «Чырвоныя кветкі Беларусі» (1923), «Пад вішнёвымі садкамі» (1927), «Песні нашых дзён» (1939, аб падзеях калектывізацыі). Асабліва знакамітымі з'яўляюцца «Чырвоныя кветкі Беларусі», прысвечаныя рэальным падзеям, што адбываліся ў межах Дукорскай воласці ў часы савецка-польскай вайны 1919-1920 гг. [8]. Як заўважае Я. Казека, усе п'есы Васіля Гарбацэвіча «ўзніклі на глебе народнага жыцця і адлюстравалі непасрэдныя рысы свайго часу» [9, с. 132].

Мэта дадзенага артыкула – прасачыць радавод сялянаў Гарбацэвічаў з сярэдзіны XVIII ст. да калена, непасрэднымі прадстаўнікамі якога з'яўляліся браты Лукаш і Васіль. Радавод братоў, як было зазначана вышэй, ідзе з вёскі Дукарка, што ўваходзіла ў склад маёнтка Дукора Ігуменскага павета. Першы пласт інфармацыі, якая ўтрымлівае значную генеалагічную інфармацыю па гэтым пытанні, прадстаўляе рэвізская сказка, якая засяроджвае ў сабе багатую генеалагічную інфармацыю: нумар двара, прозвішча, імя і імя па бацьку гаспадара сям'і і ўсіх яго сваякоў мужчынскага полу, узрост па папярэдняй рэвізіі, адзнаку аб выбыцці (адзначалася насупраць патрэбнай асобы калі і куды выбыў, напрыклад, «у 1855 памёр» ці «з 1807 паступіў у рэкруты»), або адсутнасць падчас рэвізіі (напрыклад, «з 1857 г. у адлучцы»), узрост на час складання новай рэвізіі для іх жа – на адвароце першага аркуша злева – нумар па рэвізіі (той жа), імя і імя па бацьку ўсіх сваякоў жаночага полу, адзнаку аб адлучцы і з якога часу, узрост на час складання рэвізіі для іх жа – на другім лісце справа [10, с. 21].

Паводле дадзеных рэвізіі 1811 г., у вёсцы налічвалася 6 двароў, дзе гаспадарылі сяляне з прозвішчам Гарбацэвіч, якое з часам эвалюцыянавала ў Гарбацэвіч (двары №№ 17, 19, 20, 25, 26, 27) [11, арк. 145]. У казцы пададзены імёны і ўзрост толькі асобаў мужчынскага полу, што значна ўскладняе працэс пабудовы карціны дакладных генеалагічных сувязяў. Самымі шматлікімі па колькасці мужчынскіх прадстаўнікоў з'яўляюцца сем'і братоў Міная (двор № 17) і Карпа

(двор № 19) Астапавых Гарбачэвічаў, якія з'яўляюцца фактычнымі родапачынальнікамі двух адгалінаванняў умоўнай галіны Астапа Гарбачэвіча, селяніна, які нарадзіўся ў вёсцы Дукарка ў першай палове XVIII ст. [11, арк. 145].

Сям'я Міная Гарбачэвіча, што памёр да моманту рэвізіі 1798, складалася з сына Майсея (47 г. на момант рэвізіі) і сыноў апошняга: Цімоха (26 г.), Кірыла (25 г.), Тэадора (21 г.; у 1807 г. трапіў у рэкруты) і Янкі (16 г.) [13, арк. 1135]. У Цімоха, які «кульгаў на левую нагу», быў сын Адам (4 г.) [13, арк. 1135]. Менавіта Адам, а таксама сыны Янкі (Івана) Герасім, Іосіф і Лаўрын выявілі гэтую галіну на наступнае калена, якое мае працяг і цяпер. На могільках вёскі Дукарка намі знойдзена каля 20-ці пахаванняў прадстаўнікоў гэтай лініі Гарбачэвічаў.

Аднак у сувязі з мэтай даследавання нас больш цікавіць адгалінаванне Карпа (1735?-1798), які, паводле дадзеных усё той жа рэвізіі 1811 г., пакінуў трох сыноў: Васіля (40 г.), Гаўрылу (32 г.) і Атрахіма (29 г.). У рэвізскай сказцы ўзгадваюцца таксама сыны Васіля – Аляксей (13 г.) і Кірыл (9 г.). Наступная рэвізія 1834 г. ужо падае інфармацыю аб нараджэнні ў Аляксея і яго жонкі Аўдзюхі дачок Домны (13 г.) і Зяноўі (1 г.). Брат Аляксея Кірыла, значыцца пад 1827 г. як памерлы [12, арк. 209 адв.-210].

Неабходнасць прасачыць наступнае калена выводзіць нас на спявадальную ведамасць Дукорскай Петрапаўлаўскай царквы за 1834 г. [14]. Напісаная на польскай мове, яна ўтрымлівае (апрача матэрыялаў за названы год) генеалагічныя звесткі больш позняга часу – 1836 і 1838 гг. Сярод супярэчлівых у храналагічным плане запісаў прасочваюцца звесткі аб чатырох дварах, дзе жылі сяляне з прозвішчам Гарбачэвіч. Нас асабліва цікавяць два двары, у першым з якіх жыў Васіль Гарбачэвіч, што раней ўзгадваўся намі як старэйшы сын Карпа. Насупраць імя гаспадара падаецца яго ўзрост (62 г.), а таксама запіс аб смерці («змер»), аднак не паказаны дакладны год смерці. Сярод яго сямейнікаў узгаданы жонка Ульяна (35 г.), сын Аляксей (41 г.) з жонкай (імя закрэслена, 36 г.), дачкі Марфа (20 г.) і Юлія (18 г.), дачка Аляксея Домна (9 г.), а таксама пасынак Васіля Марка (7 г.) [14, арк. 9]. У наступным двары, гаспадаром якога значыўся шаснаццацігадовы Патап Гаўрылаў, пражывалі: маці Патапа Акімія (52 г.) і сястра Барбара (20 г.), жонка Атрахіма Гарбачэвіча Яўхімія (37 г.) з дзецмі Таццянай (18 г.), Ганнай (13 г.), Марыянай (12 г.), Сымонам (8 г.) [14].

Значнасць спявадальных ведамасцяў (кніг) як генеалагічных крыніц у адносінах да вывучаемага роду вялікая і звязана з поўнай незахаванасцю ў мясцовым прыходзе метрычных кніг. У фондзе 133 (Дукорская Петрапаўлаўская царква) НГАБ знаходзіцца 76 асобных спраў, у аснову якіх, акрамя ўжо ўзгаданай ведамасці 1834 г., пакладзены спявадальныя ведамасці за 1850-1915 гг. Прадстаўленая ў іх шырокая генеалагічная

інфармацыя, што асвятляе агульную карціну роднасных сувязяў у межах сялянскага двара, дазваляе прасачыць працэс станаўлення і развіцця сямейна-роднасных адносін у межах усяго прыходу. Агромністы пласт генеалагічнай інфармацыі садзейнічае правядзенню даследавання адносна любога сялянскага роду ў межах Дукорскага прыхода. Аднак нельга забывацца, што спавядальныя кнігі маюць пэўныя недахопы, бо падаюць інфармацыю без значнай скіраванасці на вызначэнне тых падзеяў чалавечага жыцця, што адыгрываюць істотную генеалагічную ролю (нараджэнне, хрышчэнне, шлюб, смерць). Таксама трэба зазначыць, што спавядальныя кнігі, як дарэчы і метрычныя, не ўтрымліваюць інфармацыі аб нехрышчоных асобах, што таксама з'яўляецца значнай перашкодай для даследчыка.

Сярод указаных спавядальных ведамасцяў сканцэнтруем увагу на тых, якія найбольш поўна асвятляюць склад сям'і прадстаўнікоў роду Гарбацэвічаў. Гэта спавядальныя кнігі 1863 [15], 1895 [16], 1896 [17], 1915 [18] гг.

У спавядальнай ведамасці за 1863 г. узгадваецца 7 двароў, дзе пражывалі Гарбацэвічы. Самай вялікай з'яўляецца сям'я Івана Майсеева (13 чалавек), які пазначаны ў рэвізіі 1811 г. як Янка Майсееў. Сем'і прадстаўнікоў вывучаемага адгалінавання адносяцца па сваіх колькасных параметрах да невялікіх. Гэта сем'і Патапа Гаўрылава (52 г.) і Маркі Гарбацэвічаў (40 г.). Сям'ю Патапа складалі яго жонка Стафаніда (52 г.) і дзеці: Хрыціна (18 г.), Сава (4 г.), Матрона (1 г.). Сямейнікамі Маркі Гарбацэвіча з'яўляліся жонка Зоф'я (42 г.), дзеці: Акіліна (16 г.), Кацярына (5 г.), Ануфры (2 г.) [15, арк. 19].

Як ужо было згадана, значнай праблемай, што паўстае перад даследчыкам, які працуе са спавядальнымі кнігамі, з'яўляецца адсутнасць дакладнай генеалагічнай інфармацыі, звязанай з падзеямі нараджэння, шлюбам і смерці. Гэта досыць часта выклікае значныя несутраціны пры вывучэнні вышэй азначаных падзей чалавечага жыцця, што, у сваю чаргу, з'яўляецца вынікам не зусім дакладнага ўліку ўзроставых паказчыкаў, меўшых месца як пры складанні рэвізскіх сказаў, так і пры складанні спавядальных ведамасцяў. У большасці звестак аб нараджэнні прасочваюцца несутраціны. Як прыклад такіх несутрацінаў можна прывесці наступны факт: згодна спавядальнай ведамасці 1834 г. Патап Гарбацэвіч меў 16 год, адпаведна нарадзіўся ён каля 1818 г., аднак паводле спавядальнай ведамасці 1863 г. меў 52 г., і адпаведна нарадзіўся ў 1811 г. У дадзеным выпадку больш верагодным з'яўляецца першы варыянт даты.

Цікавым у генеалагічным аспекце з'яўляецца і адказ на пытанне – чаму Патап і Марка Гарбацэвічы, у адрозненне ад астатніх пяці Гарбацэвічаў, упісаны ў ведамасць без імя па бацьку? Гэты факт можа тлумачыцца як раннім сіроцтвам першага, так і няроднасцю другога

да свайго айчыма, што магло пэўным чынам паўплываць на асоб, якія займаліся складаннем ведамасцяў. Неабходна таксама ўлічваць магчымасць элементарнай неахайнасці, што мела месца пры фіксацыі інфармацыі.

Спавядальныя ведамасці 1895, 1896, 1915 гг. сведчаць аб значным павелічэнні колькасці двароў, дзе пражывалі Гарбацэвічы. Калі ў 1895 г. такіх згадваецца 11, у 1896 – 12, то ў 1915 – 15. Сярод іх толькі адна сям'я, сям'я Савы Патапава, адносіцца да вывучаемай галіны. Па дадзеных ведамасці за 1895 г., у склад сям'і Савы Гарбацэвіча (37 г.) ўваходзілі: жонка Феадора (36 г.), іх дзеці: Агрыпіна (15 г.), Лукаш (13 г.), Параскева (12 г.), Еўдакія (8 г.), Цімафей (6 г.), Васіль (3 г.) [16, арк. 23]. На наступны год падаецца тая ж інфармацыя асабовага ўзроставага плана. Паказчыкам пэўнай дынамікі развіцця сямейна-роднасных адносін у межах роду таксама з'яўляецца запіс у спавядальнай кнізе за 1896 г. [17, арк. 19] новага члена сям'і Гарбацэвічаў – Сымона (у арыгінале – Сімеон), малодшага брата Лукаша і Васіля. У 1915 г. зноў жа як гаспадар двара ўзгадваецца Сава Патапаў Гарбацэвіч (56 г.), з якім разам пражывалі сыны: Цімафей (27 г.) з жонкай Любоўю Ільіной (23 г.), дочкамі Зоф'яй (4 г.) і Вольгай (1 г.), а таксама Сымон [18, арк. 30]. Лукаш і Васіль у гэты час знаходзіліся ў адлучцы – першы займаўся выкладчыцкай дзейнасцю, другі праходзіў курс навучання ў Рагачоўскай настаўніцкай семінарыі.

Пэўную інфармацыю аб уласных сем'ях Лукаша і Васіля падаюць надмагільныя надпісы на вясковых могілках в. Дукарка. Лукаш Гарбацэвіч меў жонку Веру Дзмітрыеўну (дзявочае прозвішча не устаноўлена; 1891-1975), а таксама дачку Таццяну (1913-1934). Жонкай Васіля Гарбацэвіча з'яўлялася Вольга Дзмітрыеўна (дзявочае прозвішча не устаноўлена; 10.01.1893-05.07.1973). Акрамя гэтага вядомы плямённікі братоў, дзеці Цімафея, Зоф'я (1911-1981) і Леанід (1916-1959) Гарбацэвічы.

Неабходнымі пры даследаванні радаводу Гарбацэвічаў таксама з'яўляюцца ўрыўкавыя запісы біяграфічнага і генеалагічнага характару ў хроніцы серыі «Памяць» па Пухавіцкаму р-ну [19]. Асабліваю цікавасць маюць тыя яе раздзелы, што ўключаюць спісы воінаў-землякоў, якія загінулі на франтах Вялікай Айчыннай вайны [19, с. 394-490], спісы мірных ахвяр, а таксама ўдзельнікаў партызанскага і падпольнага руху [19, с. 490-532], спісы воінаў, што вярнуліся з франтоў Вялікай Айчыннай вайны [19, с. 356-382]. У апошнім са спісаў упамінаецца і Васіль Савіч Гарбацэвіч, удзельнік баёў на Украіне, у т.л. пад г. Канеў, дзе атрымаў цяжкае раненне [1, с. 36].

Такім чынам, агляд радаводу братоў Гарбацэвічаў спыняецца на сённяшні дзень на пятым пакаленні, да якога і адносяцца Лукаш і Васіль.

Дзеля даследавання больш падрабязнай генеалогіі роду ў далейшым шляхам запытаў неабходна звяртацца да закрытых на сённяшні час для даследчыка матэрыялаў архіваў ЗАГС [20, с. 79], а таксама непасрэдна да саміх асобаў, што з'яўляюцца прадстаўнікамі дадзенага роду або знаходзяцца ў сваяцтве з ім і валодаюць на гэты конт пэўнай інфармацыяй.

У якасці заключэння мэтазгодным з'яўляецца нагадаць аб неабходнасці даследавання сялянскай генеалогіі, асабліва новага і навішага часу, што можа садзейнічаць вывучэнню шырокіх грамадскіх, палітычных і культурніцкіх працэсаў жыцця дзяржавы.

Дадатак

**Радавод Гарбацэвічаў з сярэдзіны XVIII да пачатку XX ст.
(пакаленны роспіс)**

I калена

1. **Карп Астапаў Гарбацэвіч** (*1735? +1798);

II калена

- 2/1. **Васіль Карпаў** (*1772?);
- 3/1. **Гаўрыла Карпаў** (*1779? +1820);
- 4/1. **Атрахім Карпаў** (*1784? +1833);

III калена

- 5/2. **Аляксей Васільеў** (*1798);
- 6/2. **Кірыла Васільеў** (*1802 +1827);
- 7/3. **Тэафіл Гаўрылаў** (*1812), рэкр. з 1828;
- 8/3. **Патап Гаўрылаў** (*1818);
- 9/4. **Сымон Атрахімаў** (*1826);

IV калена

- 10/8. **Сава Патапаў** (*1858);

V калена

- 11/10. **Лукаш Савіч** (*1882 +1940);
- 12/10. **Цімафей Савіч** (*1889);
- 13/10. **Васіль Савіч** (*1893 +1985);
- 14/10. **Сымон Савіч** (*1896);

Умоўныя пазначэнні:

- * – нарадзіўся
- + – памёр
- рэкр. - рэкрут

Крыніцы і літаратура

1. Вытокі песні. Аўтабіяграфіі беларускіх пісьменнікаў. Мн., 1973. С. 31.
2. Гарбацэвіч Л. Гісторыя чыгункі: Нарыс. Мн., 1926.

3. Гарбацэвіч Л. СССР: Рабочая кн. для 4-га года навучання. Мн., 1929.
4. Гарбацэвіч Л. СССР: Рабочая кн. для 4-га года навучання. Мн., 1930.
5. Гарбацэвіч Л. Рабочая кніга па бел. мове: 4-ты год навучання. Мн., 1930.
6. Гарбацэвіч Л. Граматыка беларускай мовы: Рабочая кніга для 4-га году навучання. Мн., 1932.
7. Гарэлік Л.М. Гарбацэвіч Васіль / Беларускія пісьменнікі: Бібліягр. слоўнік. Т.2. Мн., 1993.
8. Гарбацэвіч В. Чырвоныя кветкі Беларусі. Мн., 1959.
9. Казека Я. Падарожжа ў маладосць: артыкулы, літаратурныя партрэты, успаміны. Мн., 1984.
10. Рыбчонак С.А. Крыніцы па генеалогіі Беларусі XVI- пачатку XX ст. Метадычныя парады. Мн., 2003.
11. НГАБ. Ф. 333, воп. 9, спр. 78.
12. НГАБ. Ф. 333, воп. 9, спр. 126.
13. НГАБ. Ф. 333, воп. 9, спр. 213.
14. НГАБ. Ф. 133, воп. 1, спр. 192а.
15. НГАБ. Ф. 133, воп. 1, спр. 206.
16. НГАБ. Ф. 133, воп. 1, спр. 242.
17. НГАБ. Ф. 133, воп. 1, спр. 243.
18. НГАБ. Ф. 133, воп. 1, спр. 262.
19. Памяць: Пухавіцкі р-н: Гіст. хроніка гарадоў і р-наў Беларусі / Рэдкал.: А.М.Карлюкевіч і інш. Мн.: Беларусь, 2003.
20. Жумарь С. Архивы органов записи актов гражданского состояния // Архивы і справаводства. 2004. № 5. С. 68-74, № 6. С. 74-80.

Я.А. Чарнецкі

БЕЛАРУСКАЯ ШЛЯХТА НА ТЭРЫТОРЫІ РАДАМЫШЛЬСКАГА ПАВЕТА КІЕЎСКОЙ ГУБЕРНІ (КАНЕЦ ХVIII–ПЕРШАЯ ТРЭЦЬ ХІХ ст.):

ГІСТОРЫКА-ДЭМАГРАФІЧНЫ АНАЛІЗ

(Пераклад з украінскай мовы – А.М.Гесь, В.В.Пахомава)

Радамышльскі павет размяшчаўся на поўначы Кіеўскай губерні і межаваўся ў прыватнасці з Рэчыцкім паветам Мінскай губерні. Геаграфічная набліжанасць была адным з найважнейшых чыннікаў перасялення беларускай шляхты на тэрыторыю Радамышльскага павета, у якім ужо ў канцы ХVIII ст. яна складала значную частку мясцовай шляхты.

Мэтай гэтага даследавання з’яўляецца аналіз гісторыка-дэмаграфічных звестак пра шляхту Радамышльскага павета, першыя легітымацыі якой адбыліся па Віленскай, Віцебскай, Гродзенскай і

Магілёўскай губернях у канцы XVIII ст. і на працягу першай трэці XIX ст. Актуальнасць даследавання абумоўлена тым, што публікацый, якія прысвечаны гісторыка-дэмаграфічнаму аналізу звестак па беларускай шляхце Радамышльскага павета, да гэтага часу не было. Звесткі пра легітымацыі, колькасны склад сямей і месца пражывання беларускай шляхты апрацаваны на падставе «пасямейных спісаў» дваран Радамышльскага павета 1-га і 2-га разрадаў, якія захоўваюцца ў Дзяржаўным архіве Кіеўскай вобласці і падаюцца ў дадатку [1; 2; 3]. Высновы таго даследавання маюць зазначыць толькі пэўныя тэндэнцыі, што тычацца колькасці, паходжання і рассялення беларускай шляхты на тэрыторыі Радамышльскага павета, а выкарыстаныя крыніцы не змяшчаюць звестак пра паходжанне той часткі шляхты, што запісана да грамадзян, мяшчан і аднадворцаў. Аднак гэтыя даследаванні не ахопліваюць усяго складу беларускай шляхты, што пражывала ў Радамышльскім павеце ў канцы XVIII–першай трэці XIX ст.

Для вывятлення пытання пра паходжанне беларускай шляхты Радамышльскага павета выкарыстаны звесткі пра першыя рашэнні дваранскіх дэпутацкіх сходаў і мясцовых судоў (легітымацыя) пра прызнанне дваранскай годнасці тых родаў. Пры гэтым мы бярэм да ўвагі факт пражывання ўсяго легітымаванага роду або яго часткі ў губерні, па якой адбылося такое рашэнне.

Падчас правядзення ў Радамышльскім павеце рэвізіі 1834 г. сярод дваран 1-га і 2-га разрадаў было зафіксавана 77 родаў, якія дакументальна засведчылі, што першае (іншы раз адзінае) рашэнне аб прызнанні іх дваранскай годнасці адбылося па Віленскай, Віцебскай, Гарадзенскай, Мінскай і Магілёўскай губернях. Да гэтых 77 родаў належала 1126 асоб.

Паходжанне 77 родаў беларускай шляхты паказвае табліца 1. Пры яе складанні адна легітымацыя, што адбылася ў Полацкім правінцыйным судзе, паказана па Віцебскай губерні, а легітымацыя ў Аршанскім павятовым судзе аднесена да паказчыкаў Магілёўскай губерні.

Табліца 1. Паходжанне беларускай шляхты (роды)

Губерні	Роды	
	<i>агульная колькасць</i>	<i>у працэнтах</i>
Віцебская	1	1,3
Віленская	9	11,7
Гарадзенская	5	6,5
Мінская	56	72,7
Магілёўская	6	7,8

З гэтай табліцы відаць, што першая легітымацыя пераважнай

большасці родаў беларускай шляхты (амаль 73%) прыпадае на Мінскую губерню. Прыкметна таксама колькасць легітымацый па Віленскай, Гродзенскай і Магілёўскай губернях. Больш дасканалы аналіз паходжання беларускай шляхты Радамышльскага павета дазваляе зрабіць падлік членаў родаў, які паказаны ў табліцы 2.

Табліца 2. Паходжанне беларускай шляхты (асобы)

Губерні	Асобы	
	<i>агульная колькасць</i>	<i>у працэнтах</i>
Віцебская	10	0,9
Віленская	52	4,6
Гарадзенская	28	2,5
Мінская	996	88,4
Магілёўская	40	3,6

Звесткі, прыведзеныя ў табліцы 2, дэманструюць, што перасяленцы з Мінскай губерні складалі звыш 88% беларускай шляхты Радамышльскага павета, а колькасць шляхты з іншых губерняў хістаецца ў межах 3-5%. Перасяленцы з Віцебскай губерні (адзін род) складалі менш за 1% ад агульнай беларускай шляхты.

Рассяленне беларускай шляхты адбылося пераважна ў паўднёва-заходняй частцы Радамышльскага павета, а таксама ў маёнтках графаў Алізараў, у Брусілаўскім ключы графаў Чацкіх і ў дробных валоданнях. У цэлым на паўднёва-заходнюю частку павета прыпадае 77% перасяленцаў. З беларускай шляхты, што асела ў паўночна-ўсходняй частцы павету выдзяляецца група (14,4%) сс. - Палідараўка, Разважаў, Сідаровічы і іншых на рэчцы Жэрава (прыток Цяцерава). Яшчэ 8,6% пражывала ў Чарнобыльскім маёнтку графаў Хадкевічаў, Хабненскім маёнтку Стэцкіх і ў дробных маёнтках на поўначы Радамышльскага павета. Таксама звяртае на сябе ўвагу той факт, што амаль трэць (35,8%) беларускай шляхты ў 1834 г. была запісана па слабодах.

Аналіз гісторыка-дэмаграфічных звестак пра беларускую шляхту Радамышльскага павета дазволіў прыйсці да высновы пра пераважнае яе паходжанне з тэрыторыі Мінскай губерні і асядання ў паўднёва-заходняй частцы павета. Гэта можна растлумачыць, па-першае, блізкасцю даследаваных тэрыторый з Мінскай губерняй і, па-другое, густой заселенасцю самай паўднёва-заходняй часткі Радамышльскага павета. Амаль трэць беларускай шляхты належала ў 1834 г. да нядаўніх перасяленцаў. Трэба яшчэ раз падкрэсліць тое, што гэтыя высновы акрэсліваюць толькі тэндэнцыі, што тычацца колькасці, паходжання і рассялення беларускай шляхты на тэрыторыях Радамышльскага павета, бо даследуемая крыніца не дазволілі прааналізаваць беларускі склад

шляхты, якая была дэкласавана у 1832–1833 гг.

Дадатак

Беларуская шляхта Радамышльскага павета*

Умоўныя пазнакі:

адз. – адзіночны

ас. – асоба

в. – вёска

г. – горад

губ. – губерня

дв. – дваранін, дваране

ДДС – Дваранскі дэпутацкі сход

лег. – легітымацыя

мяст. – мястэчка

пав. – павет

раз. – разрад

с. – сяло

сл. – слабада

ч. – частка радаводнай кнігі

шл. – шляхта

АБУХОВІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Літоўска-Гродзенскі ДДС 17.12.1817 (ч. 6). 1834 г.: с. Парышаў – 3 ас. (шл.: Кунатоўская) [3, арк. 341].

АСМАЛОЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Магілёўскі ДДС 20.02.1874 (ч. 6). 1834 г.: с. Крапіўна – 4 ас. (шл.: Прасмыцкая), в. Футар – 5 ас. (шл.: Андрушкевіч) [2, арк. 102, 145].

БАЖЫЧКІ (адз. Бажычка), дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 13.12.1802 (ці 30.12.1802) (ч. 1). 1834 г.: с. Гарбулаў – 13 ас. (шл.: Кржыжаноўская, Астроўская) [2, арк. 280, 285].

БАРАВІЦКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 13.07.1807 (ч. 1). 1834 г.: с. Каетанаўка – 6 ас. (шл.: Корбут) [2, арк. 352 адв.].

БАРАНОЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 10.03.1816 (ч. 6); Валынскі ДДС 10.06.1832 (ч. 6). 1834 г.: сл. Карастышоўка – 9 ас. (шл.: Васілеўская, Заневіч, Корбут, Кулакоўская) [2, арк. 324-324 адв.].

БАРЦІКОЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Магілёўскі ДДС 13.12.1817 (ч. 6). 1834 г.: с. Торчын – 6 ас. (шл.: «из Плотников») [2, арк. 369].

БРАТКОЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 20.06.1804 (ч. 1). 1834 г.: сл. Палідараўка – 6 ас. (шл.: Гурневіч, Корбут) [3, арк. 298].

БРЖАЗОЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 05.09.1805 (ч. 6), Валынскі ДДС 19.06.1832 (ч. 6). 1834 г.: сл. Каетанаўка – 25 ас. (шл.: Зіневіч, Ляўковіч, Мастоўіч, Статкевіч, Тарасевіч, Ярмалінская) [2, арк. 351-351 адв.].

ВАЛАДКОВІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 29.08.1829 (ч. 6), Валынскі ДДС 15.12.1832 (ч. 6). Мінская легітымацыя зацверджана ўказам Сената па Герольдыі 20.10.1830. 1834 г.: с. Гарбулава – 20 ас. (шл.: Кучэўская, Статкевіч, Стабніцкая (?), Хлеўская) [2, арк. 292], с. Каетанаўка – 2 ас. (шл. Ярмаліцкая) [2, арк. 354],

с. Нянаўка – 6 ас. (шл.: Хілёўская) [3, арк. 311].

ВАЛАТОЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 18.12.1817 (ч. 1). 1834 г.: Віленскі хутар – 8 ас. (шл.: Андруховіч) [2, арк. 146], с. Крапіўна – 28 ас. (шл.: Бражэўская, Грошльска (?), Забродская, Корбут, Некрашэвіч, Шалюшыцкая (?), Яновіч) [2, арк. 105–105 адв.].

ВАЛАТОЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 27.02.1817 (ч. 1). 1834 г.: с. Крапіўна – 8 ас. (шл.: Расніцкая, Хадакоўская) [2, арк. 113], сл. Палідараўка – 8 ас. (шл.: Грынцэвіч, Жаброўская) [3, арк. 293].

ВЕСЯЛОЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Віленскі ДДС 31.08.1820 (ч. 1). 1834 г.: мяст. Каростышаў – 2 ас. (шл.: Струміла) [2, арк. 73].

ВЕШАНЕЎСКІ, дв. 1-га раз.; лег.: Віленскі ДДС 06.12.1798 (ч. 1). 1834 г.: с. Карпілаўка Завушная – 6 ас. Памешчык Юзаф, сын Тамаша, валодаў с. Карпілаўка Завушная (404 селяніна: мужчын 195, жанчын 209) [1, арк. 25].

ГРАБОЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 1818 г. 1834 г.: г. Радамышль – 5 ас. (шл.: Лісоўкая) [2, арк. 17].

ГРЫГАРОВІЧЫ (ГРАГАРОВІЧЫ), дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 07.12.1803 (ч. 6), Валынскі ДДС 20.03.1823 (ч. 6). 1834 г.: с. Высокае – 18 ас. (шл. Высоцкая, Клюкоўская, Невенглоўская (?)) [2, арк. 408].

ДАВЫДОЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 24.05.1802 (ч. 1). 1834 г.: с. Чопавічы – 13 ас. (шл.: Паўлаўская (?), Сатаеўская (?), Татараўская) [3, арк. 342].

ДАШКЕВІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС у 1802 г. (ч. 1), Валынскі ДДС 20.09.1832 (ч. 1). 1834 г.: сл. Карастышаўка – 1 ас. [3, арк. 149].

ДАШКЕВІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Аршанскі павятовы суд 20.07.1795. 1834 г.: в. Марозаўка – 4 ас. (шл. Фіялкоўская) [3, арк. 85].

ЕНДРЖАЕЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 20.08.1830 (ч. 6). 1834 г.: мяст. Хабны – 6 ас. (шл.: Віжкоўская) [2, арк. 172].

ЖУДРЫ (адз. Жудра), дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 08.12.1802 (ч. 1). 1834 г.: с. Вішэвічы – 15 ас. (шл.: Жураўская, Мацкевіч) [3, арк. 315].

ЖУЛТКІ (адз. Жултак), дв. 2-га раз.; лег.: Беларуска-Магілёўскі ДДС 27.03.1808 (ч. 6). 1834 г.: с. Высокае – 12 ас. (шл.: Бярнацкая, Раманоўская) [2, арк. 417].

ЗАБРОДСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 01.09.1802 (ч. 6), Валынскі ДДС 17.10.1832 (ч. 6). 1834 г.: с. Відыбар – 19 ас. (шл.: Байкоўская, Гапановіч, Зяневіч, Кіякоўская) [3, арк. 146–146 адв.], сл. Карастышоўка ці Карасцэлеўка – 38 ас. (шл.: Бараноўская, Вішнеўская, Лабкоўская, Машчыцкая, Хаўстовіч, Шуневіч, Яновіч) [3, арк. 157–158], сл. Карасцэлеўка – 23 ас. (шл.: Грынцэвіч, Корбут, Кулакоўская, Пількевіч) [3, арк. 160–160 адв.], с. Крапіўна – 17 ас. (шл.: Валатоўская, Закусіла, Некрашэвіч) [2, арк. 111–111 адв.], с. Мадзілаў – 4 ас. (шл.: Сухарэбская) [2, арк. 255], сл. Аліва – 7 ас. (шл.: Зяневіч) [3, арк. 192].

ЗАВІСТОЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 12.10.1803 (ч. 6), Кіеўскі ДДС 18.11.1832 (ч. 6). 1834 г.: мяст. Чарнобыль – 5 ас. (шл.: Багуская) [2, арк. 159].

ЗАГАРОЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 07.06.1824 (ч. 6). 1834 г.: с. Здвіжня – 6 ас. (шл.: Берастоўская) [2, арк. 141], с. Каменны Брод – 9 ас. (шл.: «с Казаринов», Тышкевіч) [2, арк. 377], сл. Пярэмыж – 11 ас. (шл.: Корзун, Рудніцкая) [2, арк. 358].

ЗАХАРЭВІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Полацкі правінцыйны суд 18.03.1773 (ч. 6), Валынскі ДДС 08.08.1832 (ч. 6). 1834 г.: сл. Свірыдаўка – 10 ас. (шл.: Вяцковіч,

- Вангродская, Уляноўская) [3, арк. 303-303 адв.].
- ЗМІТРОВІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 03.01.1803 (ч. 1). 1834 г.: с. Занькі – 1 ас. [3, арк. 245].
- ЗЯЛЁНКІ, дв. 1-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 20.12.1802 (ч. 1). Памешчыца Кунегунда з Корсакаў, удава пасля Валентыя, і рэшта сям’і (усяго 8 ас.; шл.: Воўбек, Корсак) валодалі ў 1834 г. в. Красніцы (прыгонных сялян 110 мужчынскага і 91 жаночага полу) [1, арк. 60].
- ІВАНКЕВІЧЫ (ВАНКЕВІЧЫ), дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 29.12.1817 (ч. 1). 1834 г.: сл. Карастышоўка – 4 ас. [3, арк. 154].
- ІСКРЖЫЦКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 26.02.1817 (ч. 1). 1834 г.: с. Вірлаок – 5 ас. (шл.: Кулеўская, Сяўрук) [2, арк. 301].
- КАЗЛОЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 21.02.1831 (ч. не ўказана). 1834 г.: в. Апачыцы – 5 ас. (шл.: Маслоўская (?)) [3, арк. 217].
- КАНТОЎТАЎ, дв. 2-га раз.; лег.: Беларуска-Магілёўскі ДДС 20.03.1808 (ч. 6). 1834 г.: в. Хадоры – 3 ас. (шл.: Лось) [3, арк. 257].
- КАНУСЕВІЧЫ, дв. 1-га раз.; лег.: Гродзенскі ДДС 24.01.1816 (ч. 6). Памешчык Казімір, сын Казіміра, валодаў у 1834 г.: в. Марозаўка (прыгонных сялян 24 мужчынскага і 29 жаночага полу). Агульная сям’я складалася з 7 ас. (шл.: Хаткоўская) [1, арк. 65].
- КЛІШЭЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 03.01.1803 (ч. 1). 1834 г.: с. Шапелічы – 5 ас. (шл.: Кунатоўская) [3, арк. 340].
- КРАТКОЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 17.02.1805 (ч. 1). 1834 г.: с. Лубянка – 8 ас. (шл.: Васілеўская, Сачанка) [2, арк. 188].
- КРУКОЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 10.03.1815 (ч. 6). 1834 г.: сл. Пярэміж – 9 ас. [2, арк. 360, 361].
- КУБЛІЦКІЯ-ПЁТУХІ, дв. 2-га раз.; лег.: Магілёўскі ДДС 30.12.1820 (ч. 6). 1834 г.: с. Баранаўка – 6 ас. (шл.: Горская) [3, арк. 267].
- КУПЦІ (адз. Купець), дв. 1-га раз.; лег.: Віленскі ДДС 15.05.1805 (ч. не ўказана). Памешчык Вінцэнт, сын Міхала, у 1834 г. валодаў «дваранскай маёмасцю» в. Юрэвічы Рэчыцкага пав. Мінскай губ. і быў запісаны сярод дваран першага разраду Мазырскага пав. Разам сям’я складалася з 2 ас. (шл.: Вішанеўская) [1, арк. 78].
- ЛЯНКЕВІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Віленскі ДДС 08.04.1804 і 21.04.1806 (ч. 1). 1834 г.: в. Сідаровіцкая Рудня – 15 ас. (шл.: Бярозаўская, Жукоўская) [3, арк. 291].
- ЛЯНКЕВІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Віленскі ДДС 16.12.1803 (ч. 1). 1834 г.: в. Цараўка – 7 ас. (шл.: Каліноўская) [2, арк. 178].
- ЛЯНЬКЕВІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Літоўска-Віленскі ДДС 08.04.1803 (ч. 6), Валынскі ДДС 23.12.1832 (ч. 6). 1834 г.: в. Цараўка – 9 ас. [3, арк. 179].
- ЛЯЎКОВІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 28.01.1816 (ч. 1). 1834 г.: в. Фартунатаўка – 19 ас. (шл.: Грынцэвіч, Забродская, Сяўрук) [2, арк. 323].
- ЛПІНСКІ, дв. 1-га раз.; лег.: Гродзенскі ДДС 30.09.1819 (ч. 1). Памешчык Францішак, сын Караля, валодаў у 1834 г. часткай «выделенной с колькокационного имени графа Ходкевича Гродненской губ. Новогрудского уезда в дер. Милосельцах» (22 прыгонных сялян мужчынскага полу). Усяго сям’я складалася з 8 ас. (шл.: Тулоўская) [1, арк. 83].
- МАЗУРКЕВІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 19.08.1822 (ч. 6). 1834 г.:

г. Радамышль – 5 ас. (шл.: Госька) [2, арк. 20].

МАЛЕВІЧЫ (?), дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 15.07.1804 (ч. 1). 1834 г.: в. Старовічы – 9 ас. (шл.: Ляшчынская) [3, арк. 209].

МАХОРТЫ (адз. Махорт), дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 01.09.1802 (ч. 1). 1834 г.: с. Чайкаўка – 9 ас., с. Янаўка – 6 ас. (шл.: Корзун, Шуневіч) [2, арк. 237, 316].

МІХНЕВІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 01.02.1815 (ч. 1). 1834 г.: в. Новыя Ставішчы – 5 ас. (шл.: Тарасевіч) [3, арк. 283].

НЕКРАШЭВІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 27.07.1804 (ч. 6), Валынскі ДДС 21.06.1832 (ч. 6). 1834 г.: с. Каменны Брод – 11 ас. (шл.: Белашыцкая, Навасельская) [2, арк. 376].

ПАШКОЎСКІ, дв. 1-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 25.11.1802 (ч. 1). Памешчык Юзаф, сын Антонія, валодаў у 1834 г. 3 прыгоннымі сялянамі і 3 сялянкамі і жыў у мяст. Брусілаў [1, арк. 117].

ПЕРАСВЕТ-СОЛТАНЫ, дв. 1-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 16.12.1802 (ч. 6). Памешчык Юзаф, сын Базыля, валодаў у 1834 г. в. Апачыцы (сялян 218, сялянак 213). Сям'я складалася з 7 ас. (шл.: Танышэўская, Харэвіч) [1, арк. 141 адв.].

ПЯТНІЦКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 08.02.1806 (ч. 6), Валынскі ДДС 25.07.1832 (ч. 6). 1834 г.: с. Янаўка – 10 ас. (шл.: Вішнеўская) [2, арк. 311].

РЫПІНСКІ, дв. 1-га раз.; лег.: Віленскі ДДС 13.01.1799 (ч. 6), Кіеўскі ДДС (12(19?).11.1832 (ч. 6). Памешчыца Марыяна з Вішнеўскіх, удава Аўгустына, рожыўскага староствы і шамбяляна, валодала ў 1834 г.: с. Карабачын (прыгонных сялян 112, сялянак 101). Сям'я складалася з 2 ас. [1, арк. 135]. Яшчэ адна сям'я, легітымаваная разам з папярэдняй, была запісана сярод дв. 2-га раз. 1834 г.: с. Раявецкая Гута – 2 ас. (шл.: Янкоўская) [2, арк. 421].

РАДОВІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 16.12.1802 (ч. 1). 1834 г.: мяст. Чарнобыль – 4 ас. [2, арк. 162].

РАМАНОЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 09.07.1802 (ч. 1). 1834 г.: с. Прывароцце – 7 ас. (шл.: «из Раев», Сакалоўская) [3, арк. 105].

РАШКОЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Гродзенскі ДДС 31.12.1821 (ч. 6). 1834 г.: с. Разважаўка – 5 ас. (шл.: Пуцілаўская) [3, арк. 188].

РУЦКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 06.02.1829 (ч. 6). 1834 г.: с. Карабачын – 2 ас. (Міхал, сын Андрэя, 39 гадоў, з жонкай Камілай з Загурскіх, 17 гадоў) [3, арк. 33].

САВІЦКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 29.12.1802 (ч. не ўказана). 1834 г.: в. Залессе (?) – 1 ас. [2, арк. 164].

САЙКО-ЖАНДЗЯЁЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 30.10.1826, 04.10.1827, 10.01.1833 (ч. 1). 1834 г.: в. Будзілаўка – 9 ас. [3, арк. 175].

САКАЛОЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 28.04.1802 (ч. 1), Кіеўскі ДДС 27.09.1832 (ч. 1). 1834 г.: с. Азяраны – 13 ас. (шл.: Васькоўская, Паступальская) [3, арк. 68].

СЕЎРУКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 04.09.1802 (ч. 6), Валынскі ДДС 17.10.1832 (ч. 6). 1834 г.: в. Капашчова (?) – 39 ас. (шл.: Бараноўская, Лайкоўская, Макоўская, Малахоўская), с. Чайкаўка – 26 ас. (шл.: Грынцэвіч, Забродская, Зяневіч, Касабуцкая, Крукоўская, Астроўская, Прылуцкая, Рэут), сл. Дранічка – 4 ас. (шл.: Вішнеўская), сл. Каэтанаўка – 6 ас. (шл.: Жаброўская, Ярмалінская), сл. Пярэмж – 9 ас. (шл.: Махарыт), в. Ляхова – 9 ас. (шл.: Тышкевіч, Якубоўская),

сл. Карастышоўка – 15 ас. (шл.: Вячэра, Смольская, Чайкоўская), сл. Палідораўка – 29 ас. (шл.: Жаброўская, Макавецкая, Рэут, Шулякоўская) [2, арк. 198-198 адв., 230, 232, 265, 348, 357; 3, арк. 143, 150, 153, 295-295 адв.].

СМОЛІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 30.10.1822 (ч. 1). 1834 г.: сл. Палідораўка – 7 ас. (шл.: Загараўская, Шуневіч) [3, арк. 297].

СМОЛІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 10.03.1824 (ч. 1). 1834 г.: с. Дубоўка – 10 ас. (шл.: Бялецкая, Сяўрук, Яневіч) [3, арк. 247].

СТАНІШЭЎСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 30.12.1802 (ч. 1). 1834 г.: с. Баранаўка – 6 ас. (шл.: Плянскоўская ці Пшанкоўская, Яслалевіч (?)) [3, арк. 268].

СТАРЖЫНСКІ (СТАРШЫНСКІ), дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 27.02.1816 (ч. 6). 1834 г.: с. Бількаўцы – 4 ас. (шл.: Вайналовіч), сл. Каетанаўка – 29 ас. (шл.: Бараноўская, Меляноўская, Рэут, Савіцкая), в. Піліповічы – 14 ас. (шл.: Вайцяхоўская, Крышэвіч (?), Пількевіч, Арлоўская), сл. Палідораўка – 27 ас. (шл.: Бараноўская, Браткоўская, Жаброўская, Макавецкая, Сяўрук, Смоліч), с. Чайкаўка – 5 ас. (шл.: Беразоўская) [2, арк. 83, 236, 336, 353-353 адв., 355; 3, арк. 296-296 адв.].

СТАРЖЭНСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 02.04.1828 (ч. 6). 1834 г.: с. Разважаўка – 4 ас. (шл.: Шацілоўская) [3, арк. 189].

СТАТКЕВІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 13.06(07?).1816 (ч. 6). 1834 г.: сл. Каетанаўка – 5 ас. (шл.: Корбут) [2, арк. 350]. Іншая сям'я з с. Вайташаўка (13 ас. у 1832 г.) таксама мела выпіску рашэння Валынскага ДДС ад 18.02.1833 (ч. 6). Шлюб: Масакоўская, Світэльская, Сычэўская, Шуневіч [2, арк. 135].

ТЫЧЫНЫ (адз. Тычына), дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 21.07.1824 (ч. 6). 1834 г.: с. Гарбулаў – 5 ас. (шл.: Корбут), в. Ляхова – 2 ас. (шл.: Сяўрук), с. Чайкава – 11 ас. (шл.: Корбут, Лапцкая, Тарынская) [2, арк. 238, 295; 3, арк. 138].

ТЫШКЕВІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 16.01.1801 (ч. 6), Валынскі ДДС 19.09.1832 (ч. 6). 1834 г.: в. Залішаны – 8 ас. (шл.: Забродская, Лявіцкая, Сяўрук) [2, арк. 378; 3, арк. 271, 277].

ФІС, дв. 2-га раз.; лег.: Віленскі ДДС 25.07.1805 (ч. 1). 1834 г.: с. Забалочка – 4 ас. (шл.: Вярбіцкая) [2, арк. 395].

ФРАНЦКЕВІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 03.09.1802 (ч. 1), Валынскі ДДС 29.05.1833 (ч. 1). 1834 г.: с. Мінейкі – 5 ас. (шл.: Кавальская, Яблонская) [2, арк. 342].

ХАЎСТОВІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 15.07.1816 (ч. 6), Валынскі ДДС 20.12.1832 (ч. 6). 1834 г.: сл. Карастышоўка – 21 ас. (шл.: Бараноўская, Браневіч (?), Махарыт, Сяўрук, Яновіч) [3, арк. 151-151 адв.].

ХОЦКІ (адз. Хощка), дв. 2-га раз.; лег.: Віленскі ДДС 09.03.1799 (ч. 1), Мінскі ДДС 23.12.1832 (ч. 1). 1834 г.: мяст. Брусілаў – 3 ас., Закрэма, удава па таварышы Татарскага уланскага палка Паўлу, сыне Францішка (шл.: Кулакоўская) [3, арк. 8].

ЧАРАПАНСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 29.02.1816 (ч. 1), Валынскі ДДС 15.12.1832 (ч. 1). 1834 г.: в. Ляхова – 35 ас. (шл.: Зіневіч, Міслоўская (?), Панькевіч, Пількевіч, Чапоўская, Ярмаліцкая) [3, арк. 136].

ЧАРНЫШЭВІЧЫ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 1802 г. (ч. 6), Валынскі ДДС 04.10.1832 (ч. 6). 1834 г.: сл. Баршчэўская – 33 ас. (шл.: Грынцэвіч, Жыткевіч, Корзун, Муравіцкая, Пількевіч, Таранская (?)) [2, арк. 274-274 адв.].

ЯЛЬНИЦКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 28.10.1815 (ч. 6), Валынскі ДДС 11.03.1833 (ч. 6). 1834 г.: с. Піліповічы – 4 ас. (шл.: Чарапанская) [3, арк. 338].

ЯРМАЛІНСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 26.02.1816 (ч. 6), Валынскі ДДС 29.09.1832 (ч. 6). 1834 г.: сл. Каетанаўка – 35 ас. (шл.: Бараноўская, Бржазоўская, Кулікоўская, Рудзінская, Тышкевіч), сл. Пярэміж – 6 ас. (шл.: Зіневіч) [2, арк. 349-349 адв., 362].

ЯРМАЛІНСКІ, дв. 2-га раз.; лег.: Мінскі ДДС 20.09.1816 (ч. 6), Валынскі ДДС 18.10.1832 (ч. 6). 1834 г. в. Зуброўка – 19 ас. (шл.: Вайніловіч, Журакоўская, Мураўская, Шуневіч) [2, арк. 126].

* Сярод вядомых нам родаў не выяўлена прозвішча «Купець»; магчыма, гэта варыянт напісання прозвішча «Копець»

Крыніцы

1. Дзяржаўны архіў Кіеўскай вобласці (ДАКВ). Ф. 280, воп. 2, спр. 644, 174 арк.
2. ДАКВ. Ф. 280, воп. 2, спр. 646, арк. 423.
3. ДАКВ. Ф. 280, воп. 2, спр. 647, арк. 649.

А.І. Шаланда

ГЕРАЛЬДЫКА ГРОДЗЕНСКІХ МЯШЧАНАЎ У XVII– XVIII стст.

Адной з самых неадаследаваных праблем феадальнай гісторыі і культуры Гродна з’яўляецца мяшчанская геральдыка. З аднаго боку, гэта тлумачыцца тым, што сама мяшчанская геральдыка ВКЛ рэдка цікавіла беларускіх даследчыкаў [1, с. 6–7; 2; 3; 4; 5; 6; 27], а з другога – катастрофічны стан геральдычных крыніц у Гродна не дазваляе даследаваць праблему глыбока. Справа ў тым, што страга гродзенскага магістрацкага архіва і расцярушанне па розных бібліятэках і сховішчах як Беларусі, так і суседніх краін, прыватных мяшчанскіх архіваў, знішчэнне гістарычнай забудовы горада ў розных войнах, а таксама ў мірны час, варварская рэстаўрацыя яго будынкаў і храмаў прывялі да амаль поўнага знікнення геральдычных помнікаў гродзенскіх мяшчан. У сувязі з тым, што знайскі іх цяпер вельмі цяжка, мы не маем нават адзінкавых публікацыяў гербікаў [6, с. 232] мяшчанаў Гродна.

Нам пашчасціла адшукаць пяць адбіткаў гродзенскіх мяшчанскіх пятака. Самая ранняя з іх датуецца 1610 г., позняя – 1692 г. Адна з іх належала месцкаму пісару (№ 1), тры – бурмістрам (№ 2–4) і адна, верагодна, лянтовойту [25, с. 180] (№ 5).

(1). Грыгоры Верабейвіч, пісар места Яго Каралеўскай Міласці Гродна, 1610 г.

Гербік: на картушовай тарчы дваровая брама ў тры дошкі справа і злева,

пад дахам, у праёме брамы клейнавы знак – крыжастрэл у слуп вастрыём дагары, над тарчай ініцыялы: «G[rygory]» і «W[orobieiwicz]».

Пячатка: адбітак № 3, выразаная ў аркушы кустодзея, 14x15 мм, захаванасць добрая [7, арк. 1].

10 лютага 1610 г. у Гродна Грыгоры Верабеявіч, пісар месці гродзенскі, як сведка і пячатар, разам з гродзенскім шляхціцам Марцыянам з Дарбожца Красніцкім прыклаў пячатку да вяноўнага ліста Сымона Петранцэвіча, у якім апошні запісаў жонцы Зоф’і Андрэеўне Маскевіч свой гродзенскі дом: «Дом мой уласны замкавы на прадмесці гродзенскім ляжачы каля дома і пляца Грышкі Радзівановіча» [7, арк. 1]. Падысаўся: «Grygory Worobieiwicz».

Гербік Грыгора Верабеявіча цікавы тым, што спалучае яго ўласны клейнавы знак з рэалістычнай выявай брамы, магчыма, той, якая стаяла на яго прыватным пляцы. Гэта – так званы камбінаваны «клейнавы гербік». Спалучэнне прыватнаўласніцкага знака з сімвалам прыватнай уласнасці (брамай) мае глыбокі ідэйны сэнс – яго аўтар адносіў сябе да заможнага патрыцыяту Гродна. Пасада Грыгора Верабеявіча давала для гэтага ўсе магчымасці, бо да патрыцыяту адносіліся войты, бурмістры, радцы, лаўнікі і пісары [11, с. 227].

Радаводы гродзенскіх мяшчанаў да сёння не даследаваны. Гэта датычыць і Верабеявічаў. Верагодным іх родапачынальнікам быў Конан Верабей, лаўнік гродзенскі, які жыў у 1558 г. [12, арк. 2 адв.]. Сам Грыгоры Верабеявіч на пасадзе пісара згадваецца яшчэ ў 1616–1632 г. [13, арк. 2]. Апошняя згадка пра яго – 1642 г. [17, арк. 1 адв., 5].

(2). Станіслаў Неапаліта, бурмістр места ЯКМ Гродна, 1616 г.

Гербік: на картушовай тарчы клейнавы знак у выглядзе паўтаранай стралы ў слуп з поўным вастрыём уверх і няпоўным – злева ўніз, з левага боку стралы з сярэдзіны выходзіць просты крыж, над тарчай ініцыялы: «S[tanislaw] N[eapolita]».

Пячатка: адбітак № 1, выразаная ў аркушы кустодзея, 13x16 мм, захаванасць добрая [8, арк. 4].

20 чэрвеня 1616 г. у Гродна Станіслаў Неапаліта, бурмістр гродзенскі, як сведка і пячатар, разам з другім бурмістрам Янам Дзівам і месцім пісарам Грыгорам Верабеявічам прыклаў сваю пячатку да прадажнага ліста Хведара Юргевіча, яго жонкі Ганны Талочкі і брата Яна Юргевіча, гродзенскіх мяшчанаў, у якім тыя прадалі свой дом, пляц і агарод на вуліцы Рэзніцкай гродзенскаму мяшчаніну Яну Бянькоўскаму. Падысаўся: «Stanislaw Neapolita Burmistrz».

Гербік Станіслава Неапаліты рэпрэзентуе клейнавы тып – у яго аснове ляжыць уласны знак уладальніка. Цікава, што род Неапалітаў, як сведчыць прозвішча, паходзіў з Італіі – з Неапаля. Родапачынальнікам іх быў Пётр Неапалітанчык, злотнік каралевы польскай і вялікай княгіні

літоўскай Боны, які ў 1552 г. атрымаў ад яе пляц пад забудову дома і агарод у Гродна [14, с. 70].

(3). Адам Паплаўскі, бурмістр места ЯКМ Гродна, 1620 г.

Гербік: на картушовай тарчы клейнавы знак у выглядзе падмурку нахштальт літары «М», з якой выходзіць угору страла з няпоўным (злева) вастрыём, з левага боку стралы з сярэдзіны выходзіць просты крыж, над тарчай ініцыялы: «*A[dam] P[o]plawski*».

Пячатка: адбітак № 1, выразаная ў аркушы кустодзея, 13x15 мм, захаванасць добрая [9, арк. 1 адв.].

10 ліпеня 1620 г. Адам Паплаўскі, бурмістр гродзенскі, як сведка і пяхатар, разам з другім бурмістрам Станіславам Межаеўскім і месцкім пісарам Грыгорам Верабейвічам прыклаў сваю пячатку да прадажнага ліста Валентыя Паўлавіча Цвікліча і яго жонкі Зоф'і Янаўны, мяшчанаў места ЯКМ Гродна, у якім тыя прадалі гродзенскім мяшчанам Марціну Клімцэвічу і яго жонцы Ганне Зарэцкай за 20 копаў грошай літоўскіх свой дом, пляц і агарод на вуліцы Язерскай, *«ляжачы ў межах з аднаго боку ад дома і пляца Кальцэвічаўскага, а з другога боку ад дома Пана Марціна Клімцэвіча [накупніка], тылам да агарода Пані Керсцінавай Шэдэнавай, а перадам на вуліцу Язерскую...»* [9, арк. 1]. Папісаўся: *«Adam Poplawsky Burmistrz»*.

Гербік Адама Паплаўскага адносіцца да клейнавага тыпу. У яго аснове, як і ў папярэдніх гербіках Грыгора Верабейвіча і Станіслава Неапаліты, ляжыць прыватнаўласніцкі знак. Паходжанне гродзенскіх мяшчанаў Паплаўскіх не даследавана. Прозвішча Паплаўскі было вельмі пашырана ў Рэчы Паспалітай (ВКЛ і Польшчы). Каспар Нясецкі згадвае пяць шляхецкіх родаў Паплаўскіх гербаў *«Дрэвіца»*, *«Ястрабец»*, *«Ляліва»*, *«Слепаўрон»* і *«Траска»* [16, с. 386-387]. Магчыма, Адам Паплаўскі паходзіў з аднаго з іх, тым болей, што пра Паплаўскіх гербу *«Дрэвіца»* К.Нясецкі пісаў: *«Некаторыя з іх з Кракаўскага ваяводства перанесліся ў Гродзенскі павет»* [16, с. 386]. Аднак супраць такога выводу сведчыць не толькі несупадзенне гербіка і гербу, але і тое, што Адам Паплаўскі не быў шляхцічам, бо ў згаданым вышэй лісце называецца толькі *«знатным»* (*«slawethny»*), а не шляхетным [9, арк. 1 адв.].

(4). Станіслаў Межаеўскі, бурмістр места ЯКМ Гродна, 1620 г.

Герб: на картушовай тарчы паўмесяц дагары рагамі, з сярэдзіны якога выходзіць просты крыж, над тарчай гелм без кароны, у кляйноце пёры стравуса, па баках гелму з кляйнотам ініцыялы: «*S[tanislaw]*» і *«M[ierzeiewski]*».

Пячатка: адбітак № 2, выразаная ў аркушы кустодзея, 11x13 мм, захаванасць добрая [9, арк. 1 адв.].

10 ліпеня 1620 г. Станіслаў Межаеўскі, бурмістр гродзенскі, быў другім пяхатарам і сведкам, які прыклаў сваю пячатку да прадажнага

ліста Валентыя Паўлавіча Цвікліча і яго жонкі Зоф'і Янаўны. Падпісаўся: «*Stanislaw Mierzejewski*».

Станіслаў Межаеўскі карыстаўся не гербікам, а сапраўдным шляхецкім гербам «*Шаліга*» [18, s. 146-147]. Гэта значыць, што ён паходзіў са шляхецкага роду Межаеўскіх гербу «*Шаліга*», родавым гняздом якіх быў маёнтак Мяжаева ў Падольскім ваяводстве (Украіна) [19, s. 401]. Цікава, што Станіслаў Межаеўскі пры гэтым не быў шляхцічам, бо ў згаданым вышэй лісце называецца разам з Адамам Паплаўскім «*знатным*» [9, арк. 1 адв.]. У выніку мае месца цікавы феномен – мяшчанін са шляхецкім гербам. Становіцца зразумелай і адсутнасць у гербе шляхецкай кароны над гелмам – відаць, гэта падкрэслівала сацыяльны статус уладальніка.

Пра Станіслава Межаеўскага звестак пазней 1620 г. нам адшукаць не ўдалося. Затое яго жонка Кацярына Станіславава Межаеўская актыўна ўдзельнічала ў жыцці Брацтва Святога Анёла Ахоўніка (Святога Міхала Арханёла) пры Гродзенскім фарным касцёле, дзе была ў 1625–1635 г. адной з сяспёр старэйшых і нават «*галоўнай у справах міласэрных*» [20, арк. 17–17 адв.].

(5). Войцах Зеляпуга (?), лянтвойт места ЯКМ Гродна, 1692 г.

Герб: на гішпанскай тарчы падвойная лілія, над тарчай гелм з каронай, у кляйноце пёры страуса, на якія пакладзена такая ж самая выява, як і на тарчы, вакол тарчы намёт з лісця («*Газдава*»), па баках кляйноту ініцыялы: «*W[ojcich]*» і «*Z[ielapuha]* (?)».

Пячатка: адбітак, выразаная ў аркушы кустодзея, 11x12 мм, захаванасць добрая [10, арк. 6 адв.].

5 верасня 1692 г. у Гродна згаданая пячатка была прыкладзена да інтрамісійнага ліста магдэбургскіх ураднікаў месца ЯКМ Гродна Людвіка Храноўскага, райцы, і Пятра Паўла Сулеўскага, лаўніка, якім яны ў прысутнасці месцкага прысяглага слугі Марціна Паўлінскага ўвялі ў валоданне пляцам на вуліцы Рэзніцкай Самуэля Дабрагоста Быхаўца, старосту люцынскага. Падпісаўся: «*Ludwik Chrzanowski Rayca M[ias]ta Grodna*» і «*Piotr Paweł Sulewski ławnik Miasta Grodna*».

На пячатцы змешчаны шляхецкі герб «*Газдава*» [18, s. 58]. Знак пыталніка пры прозвішчы яе ўладальніка мы паставілі таму, што другая літара ініцыялаў, здаецца, выглядае як «*В*». Магчыма, пячатка не мела дачынення да Войцаха Зеляпугі, а належала войту Гродна. Праўда, Людвік Храноўскі і Пётр Сулеўскі сцвярджалі, што яны былі дэпутаваныя «*за карткай, нам выданай ад шляхетнага пана Войцаха Зеляпугі, лянтвойта на той час места Гродна*» [10, арк. 6].

Род Зеляпугаў быў шляхецкі, але невядома якога гербу [21, s. 423–

424]. Праўда, існавала і яго мяшчанская галіна – у 1659 г. нейкі Ян Зеляпуга быў лаўнікам гродзенскім [22, арк. 1]. Аднак, тытул «*шляхетны*» дазваляе меркаваць, што Войцах Зеляпуга быў шляхцічам. Пра яго вядома, што 29 верасня 1689 г. ён быў запісаны сярод Брацтва Святога Анёла Ахоўніка пры Гродзенскім фарным касцёле, прычым як выконваючы абавязкі брацкага пісара («*notarius*»). Жонка Войцаха Зеляпугі – Канстанцыя Зеляпузіна – таксама была ў гэтым Брацтве візітаркай хворых [20, арк. 24].

Агляд гербікаў і гербаў гродзенскіх мяшчанаў XVII–XVIII ст. быў бы няпоўным, калі б мы не ўзгадалі штэмпель пячаткі, фота і адбіткі з якой нам ласкава прадаставіў гродзенскі калекцыянер Ігар Еўдакімаў¹.

(6). N, мяшчанін места ЯКМ Гродна (?), XVIII ст.

Гербік: на авальнай тарчы раскрытыя нажніцы вастрывамі ўверх, з сярэдзіны якіх выходзіць у правы бок звыты пасак, над ім уверсе і ўнізе па аднаму гузіку, над тарчай гелм без кратаў і без кароны, над гелмам у кляйноце раскрытыя нажніцы, над імі шляхецкая карона, вакол тарчы намет з лісця, па баках кляйноту і кароны паўколам ініцыялы: «CH» і «WM».

Пячатка: адбітак на гліне 15x18 мм, захаванасць добрая [23].

Перад намі так званы «*гаворачы*» гербік, бо нажніцы, пасак і гузікі яскрава сведчаць пра прафесію яго ўладальніка – ён быў краўцом. На жаль, болей пра яго мы нічога сказаць не можам, бо ні раскрыць ініцыялы, ні знайсці падобную геральдычную выяву ў літаратуры нам не ўдалося. Вядома толькі, што кравецкі цэх у Гродна існаваў ужо ў 1570 г. [24, с. 57]. Звяртае на сябе ўвагу шляхецкая карона над кляйнотам, а не на гелме, як гэта звычайна рабілася ў шляхецкіх гербах. Ці значыць гэта след ад набілітацыі невядомага краўца? Адкрыты гелм без кратаў таксама можа сведчыць аб набілітацыі мяшчаніна [26, с. 123].

Такім чынам, гербікі гродзенскіх мяшчанаў XVII–XVIII ст. можна, нават на такім сціплым матэрыяле, аднесці да трох тыпаў: клейнавага (№ 2–3), камбінаванага (№ 1) і геральдычнага (№ 6). Што датычыць гербаў № 4–5, то іх трэба аднесці да здабыткаў шляхецкай геральдыкі, з той толькі агаворкай, што імі карысталіся прадстаўнікі гарадскога патрыцыяту. Апошні феномен патрабуе далейшага глыбокага даследавання.

Крыніцы і літаратура

1. Цітоў А. Сфрагістыка і геральдыка Беларусі. Мн.: РІВШ БДУ, 1999. 176 с.

2. Яцкевіч З. Магілёўскае паўстанне 1661 г. і ягоны ўплыў на мясцовую генеалогію і геральдыку // Тэзісы міжнароднай навукова-гэарэтычнай канферэнцыі «Архівазнаўства, крыніцазнаўства, гістарыяграфія Беларусі: стан і перспектывы» (Мінск, 1-2 снежня 1993 г.). Ч. II. Мн., 1993. С. 99–103.

1 Аўтар шчыра ўдзячны спадару І. Еўдакімаву за магчымасць азнаёміцца з гэтым унікальным помнікам.

3. Яцкевіч З. Пара-Левановічы гэрбу «Рагаля» // Годнасьць. Мн., 1994. № 1(2). С. 33.
4. Яцкевіч З. Бурачкі гэрбу «Наленч» // Годнасьць. Мн., 1997. № 1 (3). С. 71-72.
5. Яцкевіч З. Казановічы гэрбу «Гжымала» // Годнасьць. Мн., 1997. № 2 (4). С. 56-57.
6. Шаланда А. Мяшчанская геральдыка ВКЛ у XV–XVIII ст.: да пастаноўкі праблемы // Białoruskie Zeszyty Historyczne. Nr 19. Białystok, 2003. S. 229-235.
7. ГДГАМ, КП 9216.
8. НГАБ у Гродна. Ф. 1664, воп. 1, спр. 380.
9. НГАБ у Гродна. Ф. 1783, воп. 1, спр. 12.
10. НГАБ у Гродна. Ф. 1664, воп. 1, спр. 108.
11. Яцкевіч З. Узорны наблітацыйны прывілей для гарадоў Вялікага Княства Літоўскага // Беларускі археаграфічны штогоднік. Вып. 2. Мн., 2001. С. 223-233.
12. НГАБ у Гродна. Ф. 128, воп. 1, спр. 9.
13. НГАБ у Гродна. Ф. 1783, воп. 1, спр. 14.
14. Цітоў А. Гродзенскія злотнікі ў XVI–XIX ст. // Герольд Litherland. Гродна, 2004. № 3-4. С. 69-72.
15. Гардзееў Ю. 3 гісторыі канцылярыі гродзенскага магістрата XVI–XVIII ст. // Герольд Litherland. № 3-4. Гродна, 2004. С. 103-109.
16. Niesiecki K. Herbarz Polski / Wyd. J.N. Bobrowicz. T. VII. Lipsk, 1841. 582 s.
17. ГДГАМ, КП 8584.
18. Gyrzyński S., Kochanowski J. Herby szlachty polskiej. Warszawa, 1992. 175 s.
19. Niesiecki K. Herbarz Polski / Wyd. J.N. Bobrowicz. T. VI. Lipsk, 1841. 588 s.
20. НГАБ у Гродна. Ф. 259, воп. 2, спр. 2.
21. Boniecki A. Poczet rodów w Wielkim księstwie Litewskim w XV i XVI w. Warszawa, 1887. 425 s.
22. НГАБ у Гродна. Ф. 1664, воп. 1, спр. 512.
23. Прыватны архіў А. Шаланды.
24. Гардзееў Ю. Крыніцы па гісторыі Гродна ў кракаўскіх сховішчах // Герольд Litherland. № 3-4. Гродна, 2002. С. 55–61.
25. Лантвойт // Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя. Т. 2. Мн.: БелЭн, 2006. С. 180.
26. Шаланда А. Гербы і геральдычныя выявы на гравюрах «Бібліі Рускай» Францыска Скарыны // Герольд Litherland. № 3-4. Гродна, 2002. С. 122-132.
27. Яцкевіч З. Наблітацыйны прывілей для гарадоў ВКЛ // Białostoczczyzna. 2002. № 1-2.

М.У. Шымукенус

ІВАН ГАЛЫНСКІ І ЯГО НАШЧАДКІ

Захапленне вобразам Івана Галынскага з’явілася даўно, з таго часу, як я ўпершыню прачытаў III том «Жывапіснай Расіі» пра Беларусь, які напісаны ў большасці раздзелаў выдатным знаўцам свайго краю Адамам

Кіркорам. Характарыстыка Івана Галынскага дадзена Кіркорам так як скрава, што цяжка прымусіць сумнявацца ў ёй. Напоўненыя рамантызмам словы аўтара ствараюць вобраз сумленнага, высакароднага і шчырага чалавека, якому ўзнікае жаданне пакланяцца і шанаваць памяць аб ім. Сам Кіркор добра ведаў сям’ю Галынскіх, яго хросным быў Адам Галынскі – адсюль і паходжанне імя славутага беларускага навукоўца. Таму невыпадкова, што многія крывянаўцы і навукоўцы бралі вобраз І. Галынскага з працы А. Кіркора. Вывучэнне мемуарнай і гістарычнай літаратуры, крыніц канца ХУІІІ–пачатку ХІХ ст. садзейнічае фарміраванню вобраза І. Галынскага, зусім процілеглага вобразу з «Жывапіснай Расіі». Хрэстаматычны Галынскі не адпавядае сапраўднаму. Гэта і не выпадкова, бо сам Кіркор жыў пазней. Расказаць паданні пра Івана Галынскага мог хтосьці з яго дзяцей ці братоў і, безумоўна, прадставіў бы І. Галынскага ў больш станоўчым святле. Акрамя таго, Адам Кіркор у дзяцінстве часта бываў дома ў свайго хроснага, Адама Галынскага. Кіркор пісаў, што «яму былі ўласцівы такія якасці, як высакароднасць, шчырасць і сумленнасць». Гэтыя словы з’явіліся не выпадкова [26, с. 422–423; 38]. У артыкуле аўтар спрабуе разабрацца ў дадзеным пытанні, скласці аб’ектыўны гістарычны партрэт Івана Галынскага і ўвогуле радавод Галынскіх.

А. Кіркор пісаў, што Іван Галынскі ў 1780-х гг. быў небагатым шляхціцам, хаця і меў землі ў розных павегах. Адна з яго вёсак быццам бы знаходзілася ў цэнтры Крычаўскага графства Пацёмкіна. Уплывовы граф (князь з 1787 г.) хацеў набыць гэтыя землі, але Галынскі адмаўляў яму. Мясцовыя чыноўнікі прымушалі яго прадаць сваё ўладанне графу і рабілі Івану Галынскаму ўсякія непрыемнасці. У 1787 г. у Крычаў прыехала Кацярына ІІ. Ворагі Пацёмкіна напісалі на яго скаргу і запатрабавалі, каб Галынскі перадаў гэту паперу імператрыцы. Галынскі расказаў пра змову Кацярыне ІІ. Пацёмкін вырашыў аддзякаваць яму і прадаў Івану Галынскаму землі Крычаўскага графства. Так Іван Галынскі стаў заможным, уплывовым у Магілёўскім краі чалавекам. Яму быў дадзены чын стацкага радцы, ордэн і, пазней – пасада губернскага прадвадзіцеля дваранства [26, с. 422–423]. Ці так было на самой справе?

Іван Галынскі нарадзіўся ў 1746 г. у сям’і судовага падстаросты Юзафа (Іосіфа, Восіпа) [1, арк. 266] ў вядомым шляхецкім родзе. Першым іх гістарычным продкам быў Сямён – уладальнік (1601 г.) маёнтка Галыні ў Навагрудскім ваяводстве [40, с. 126]. Пазней Галынскія рассяліліся па ўсіх абшарах Рэчы Паспалітай, пражывалі на ўсходзе Магілёўшчыны ў Мсціслаўскім ваяводстве. [1]. У 1758 г. кароль Аўгуст сваім прывілеем аддаў Клімавіцкае староства ва ўладанне Юзафу Галынскаму [1]. Увогуле Галынскія валодалі ў другой палове ХVІІІ ст. большасцю населеных пунктаў і зямель паміж Клімавічамі і Мсціславам [15, арк. 2–18 адв.] Сярод братоў Галынскіх вельмі ўплывовым быў Казімір, яго абралі суддзёй; пэўны час ён займаў пасаду маршалка Аршанскай канфедэрацыі

[19, с. 81]. Маладому Яну (Іванам яго запісвалі расійскія чыноўнікі) было на каго абAPERцiся на шляху развіцця сваёй кар'еры, хаця многае вырашалася не толькі пратэжыяй, але і асабістымі здольнасцямі. Невыпадкова ў даволі маладым узросце (каля 25 гадоў) Ян Галынскі быў абраны мiцiслаўскай шляхтай на пасаду войскага гэтага павета [19, с. 109]. У яго абавязкі ўваходзіў нагляд за парадкам ў ваяводстве ў часы войнаў, ён падпарадкоўваўся толькі ваяводзе. У ВКЛ пасада войскага была дыгнітарнай (прыдворнай) пры Вялікім князі. Таму ў дакументах Яну Галынскаму прыпісвалі ганаровае званне камергера польскага двара [19, с. 106]. Прыблізна каля 1770 г. Ян Галынскі ажаніўся з Барбарай, дачкой Крыштофа (па-руску Варвара Хрыстафораўна) [7, арк. 211 адв.-212 адв.]. Цяжка казаць, з якога роду яна паходзіла – хутчэй за ўсё з роду Мнішкаў, якія валодалі Крычаўскім, Халоблінскім і іншымі староствамі [21, с. 41-42], таму ўсё жыццё Барбару запісвалі ўладальніцай Халобліна. Магчыма, яна атрымала гэта маленькае староства ў пасаг. Губернскія чыноўнікі канстатавалі выпадкі, калі Галынскі з жадання панаваць у Крычаўскім старостве з узброеным атрадам ездзіў па тэрыторыі староства і іншых суседніх зямель і прымушаў мясцовую шляхту падначальвацца яму, браў з іх грошы, адбіраў уладанні. З 1776 г. гэтыя землі належалі графу Пацёмкіну, але спробы Яна Галынскага падначаліць сабе Крычаўскае староства працягваліся [43].

У 1770-я гг. расійскія чыноўнікі, асабліва генерал-губернатар З. Р. Чарнышоў і губернатар М. Кахоўскі, праводзілі палітыку ўмацавання сваёй улады на далучаных да імперыі землях. Чыноўнікі паводзілі сябе па-гаспадарску, але часта інтарэсы ўладаў і мясцовай шляхты сутыкаліся. У 1777 г. Ян Галынскі і аршанскі староста Ян Юзафавіч ад імя шляхты губерні падалі скаргу на губернатара Кахоўскага і губернскіх чыноўнікаў. Скарга на імя Кацярыны II складалася з 13 пунктаў і ўяўляла сабой пералік злоўжыванняў расійскіх уладаў. Хаця Кацярына II і не была задаволена гэтай скаргай, тым не менш Кахоўскі пакінуў пасаду губернатара. Замест яго губернатарам быў прызначаны П. Б. Пасек. Гэтыя дзеянні Галынскага садзейнічалі росту яго асабістага аўтарытэта ў краі [19, с. 106-109].

Мемуарыст і губернскі сакратар таго часу Г. Дабрынін пісаў, што ў 1778 г., у момант адкрыцця ўстаноў Магілёўскага намесніцтва ў Мiцiслаўлі і Клімавічах, Галынскі паводзіў сябе вельмі ганарыста перад губернатарам і генерал-губернатарам. Ён хацеў, каб тыя залежалі ад яго волі і загадаў. Вышэйшыя чыноўнікі прыслухоўваліся да яго, бо на памяці быў выпадак з Кахоўскім, а злоўжыванняў у губерні хапала. Але не перад усімі Ян Галынскі быў такім важным. Дабрынін указваў, што Галынскі прыніжаўся перад саветнікам Магілёўскага намесніцтва Васілём Палянскім, пастаянна кланяўся яму і шукаў хаўруса. Гэта

было невыпадкава, бо фактычна ўсе справы ў намесніцтве вырашаў сам Палянскі. Губернатар Пасек, а пазней і Энгельгардт, амаль не займаліся дзяржаўнымі справамі. Палянскі дапамагаў такім уплывовым людзям, як Я. Галынскі, дамагацца сваіх мэтаў: атрымліваць новыя землі, адбіраць у дробных шляхцічаў іх уладанні і г.д. [24, с. 200-204]. Невыпадкава, што ўжо ў 1778 г. Ян Галынскі быў адным з самых буйных землеўладальнікаў у губерні – 3354 сялян (магчыма і больш). Дабрынін паведамляў, што толькі ў Мсціслаўскім пав. браты Галынскія сумесна мелі 4000 рэвізскіх душ сялян [19, с. 109; 24, с. 200-204].

Прыблізна з 1778 г. Галынскага часцей сталі называць Іван, на расійскі манер. Менавіта гэта імя (а не Ян) і замацавалася за ім ў літаратуры. У канцы 1770-х гг. Галынскі ўжо адчуваў сябе не шляхцічам, а магнатам – столькі ў яго было магнацкай фанабэрыстасці і ганарлівасці, хаця адчувалася адсутнасць традыцый сапраўднага магнацтва. Дабрынін пісаў, што ў Клімавічах і Мсціслаўлі Іван Галынскі меў дамы, але ў іх было брудна і не прыбрана, без належнай для магнацкіх дамоў абстаноўкі [24, с. 200-204].

У 1781 г. Івана Галынскага абралі губерньскім прадвадзіцелем дваранства (мясцовая назва пасады – маршалак ці маршал). Гэтую пасаду ён займаў да 1789 г. У Магілёўскай губ. не было ў той час больш уплывовага чалавека з тутэйшай шляхты [29, с. 36].

У 1780-я гг. Галынскі працягваў весці барацьбу за Крычаў, бо хацеў набыць гэтыя землі. Пацёмкін планаваў стварыць у Крычаўскім графстве ўзорную гаспадарку і прадаваць сваё ўладанне не збіраўся. У 1785 г. тут пражываў англійскі філосаф Г. Бентам і другія перадавыя людзі таго часу. У 1787 г. Пацёмкін пераехаў на поўдзень Расіі і заняў пасаду камандуючага рускай арміі ў руска-турэцкай вайне 1787-1791 гг. Што прымусіла Пацёмкіна ў хуткім часе прадаць Крычаўскае графства? Адказаць на гэта пытанне цяжка [43].

На рашэнне аб продажы Крычаўскага графства мог паўплываць прыезд Кацярыны II у Магілёўскую губ. Іван Галынскі меў некалькі магчымасцей выказаць свае просьбы імператрыцы. Ён разам з генерал-губернатарам Пасекам, генераламі Мелінам і Вязьміцінавым 18 студзеня 1787 г. сустракаў Кацярыну II на мяжы Магілёўскага і Смаленскага намесніцтваў. 19 студзеня Галынскі выказаў свае віншаванні імператрыцы чацвёртым, пасля каталіцкага і праваслаўнага архіепіскапаў, а таксама генеральнага вікарыя езуітаў. Ён праводзіў Кацярыну II на ўсім шляху яе знаходжання ў Магілёўскай губ. Асабліва шмат магчымасцей пагаварыць з імператрыцай Галынскі меў на апошнім адрэзку падарожжа па губерні – ад вёскі Стоўбны да мяжы з Ноўгарад-Северскай губ. Пасля размовы з Галынскім імператрыца магла папрасіць Пацёмкіна прадаць Крычаўскае графства [20, с. 192-194]. Пацёмкін і сам мог прыняць такое рашэнне. Пасля перамог над туркамі

імператрыца шчодро ўзнагародзіла камандуючага, даравала яму шмат зямель на поўдні Расіі. Пацёмкін часта хварэў, і больш цёплы і мяккі паўднёвы клімат яму падабаўся і пасаваў лепш. Крычаўскае графства магло быць проста не патрэбна князю Пацёмкіну [24, с. 373; 43]. Такім чынам, яно было прададзена Пацёмкіным Івану Галынскаму.

У літаратуры ёсць цікавыя звесткі пра паводзіны Івана Галынскага ў час вайны 1812 года. Галынскія супрацоўнічалі з французамі, як і большасць прадстаўнікоў шляхты, што марыла аб аднаўленні Рэчы Паспалітай. Іван Галынскі ўзначальваў Магілёўскую грамадзянска-ваенную камісію. У гістарычна-краязнаўчых творах сустракаецца факт, быццам бы Галынскі абяцаў Напалеону стварыць з магілёўскай шляхты корпус у 20 тыс. чал. і выступіць супраць расійскага войска. Хутчэй за ўсё, гэта зрабіць ён не паспеў. Нягледзячы на падтрымку французай, расійскія ўлады даравалі Галынскім здраду [23, с. 4; 27, с. 16].

Іван Галынскі стаў уплывовым і багатым чалавекам, дзякуючы сваім асабістым якасцям. Таксама нельга здымаць з уліку спрыяльныя для яго самавыразу гістарычныя ўмовы, наяўнасць вядомых на радзіме родзічаў і г.д. Ніхто з яго нашчадкаў не змог дасягнуць жывецёвых вышынь параўнальна з яго ўзроўнем. Тры яго сыны былі губернскімі маршаламі. Іх абралі, магчыма, па традыцыі пасля Івана і Міхаіла Восіпавічаў [29, с. 36].

Цікавай асобай з'яўляўся і Вікенцій Іванавіч Галынскі. Ён у сталым узросце жыў у Пецярбургу і займаў пасаду сенатара. У магілёўскай друкарні, створанай каталіцкім архібіскупам С. І. Богуш-Сестранцэвічам у канцы XVIII ст., была выдадзена кніга «Кароткія нататкі пра некаторыя азіацкія дзяржавы», аўтарам якой быў В. Галынскі. Магчыма, гэта быў Вікенцій Галынскі [37, с. 92]. У літаратуры ёсць згадка пра вынаходства В. Галынскім (магчыма, таксама Вікенці) у канцы XVIII ст. новага для свайго часу спосабу вытворчасці паташу ў Магілёўскай губ. Гартавая печ знаходзілася не пад адкрытым небам, як раней, а ў спецыяльным памяшканні. Для шчолачнай рэакцыі замест ночваў выкарыстоўваліся бочкі, а для збора шчолачы – чаны [25, с. 151].

У рэвалюцыйных колах было вядома імя Аляксандра Гаўдзенцэвіча Галынскага. Ён быў знаёмы з А. І. Герцэнам, які на свае сродкі трымаў друкарню польскага дэмакратычнага таварыства ў Лондане, выдаваў газету «Польскі дэмакрат». Аляксандр Галынскі быў таленавітым журналістам, друкаваўся ў розных газетах Лондана і Парыжа. Ён атрымаў медыцынскую адукацыю, меў прафесію доктара. У сваіх маентках ён бясплатна лячыў людзей. Аляксандр Галынскі вядомы і як падарожнік. Ён пабываў у большасці краін Еўропы, у ЗША і Лацінскай Амерыцы, Паўночнай Афрыцы, на Блізкім Усходзе, стварыў карту Каліфорніі, распрацаваў свой праект канала паміж Атлантычным і Ціхім акіянамі [23, с. 4].

Пра іншых Галынскіх запамінальных цікавых звестак амаль не

захавалася. Са значнай колькасці ўнукаў Івана Галынскага больш-менш вядомыя: доктар-падарожнік А. Г. Галынскі, генерал-лейтэнант Іван Міхайлавіч Галынскі і Стэфан Вікенцьевіч Галынскі (уладальнік Крычава, у 1855 г. пабудоваў у Крычаве касцёл). Звестак аб прадстаўніках роду Галынскіх V і VI каленаў увогуле няма ніякіх, акрамя прозвішчаў і імён. Гэта не сведчыць аб тым, што сярод Галынскіх у канцы XIX–пачатку XX ст. не было знакамітых людзей. Хутчэй за ўсё гэта паказчык узроўню вывучанасці дадзенага пытання.

Дадатак

Радавод Галынскіх (сярэдзіна XVIII – пачатак XX стагоддзяў)

I калена

1. **Юзаф** (Восіп, Іосіф), падстароста, з 1758 г. валодаў Клімавіцкім староствам, дзе ў 1773 г. яму належала 255 душ мужчынскага полу [1; 31, с. 228-23; 42].

2. **Казімір** (Кузьма), харунжы, узначальваў земскі суд Мсціслаўскага ваяводства (1766-1768), маршалак аршанскай канфедэрацыі, канюшы; разам з братамі валодаў на Мсціслаўшчыне Воранаўскім (112 душ мужчынскага полу) і Вехрынскім (64 душы мужчынскага полу) староствамі ў Чэрыкаўскім пав.; магчыма, меў і інш. уладанні; †1777, жонка з роду Мянжынскіх [1; 19, с. 81].

3. **Міхал** (Міхаіл), падчашы [1].

4. **Іван** (Ян)- ? [1].

II калена

5/1. **Ян** (Іван), *1746, мсціслаўскі войскі, камергер польскага двара, клімавіцкі павятовы маршалак, стацкі радца, губернскі маршалак (1781-1789); кавалер Св.Станіслава, †каля 1815; валодаў Крычаўскім, Воранаўскім, Гайдукоўскім, Залачоўскім і інш. фальваркамі, меў землі ў Клімавіцкім, Мсціслаўскім і Чэрыкаўскім пав., у 1778 яму належала 3354 душ сялян мужчынскага полу, у канцы XVIII ст. у Яна Галынскага было каля 20 тыс. сялян (толькі ў Крычаўскім старостве больш за 14 тыс.); жонка Варвара Хрыстафораўна (Барбара, дачка Крыштофа), [1; 10; 13; 15; 22, с. 91-92].

6/1. **Адам**, *каля 1752 (?), мсціслаўскі маршалак, валодаў землямі на Мсціслаўшчыне [1; 10; 15; 24, с. 200-204].

7/1. **Міхал** (Міхаіл), *1755, палкоўнік польскай службы (1789-1795), губернскі маршалак, меў землі ў Клімавіцкім і Мсціслаўскім пав., жонка Ганна (*1785). [1; 10; 13].

8/1. **Юры**, *1755, ротмістр польскай службы і былы падсудак мсціслаўскага суда, памочнік канюшага, валодаў землямі ў Мсціслаўскім

пав. [1; 13].

9/4. **Фелікс** (Феліцыян, Піліп), *1760, былы староста Быхавецкі, уладальнік зямель у Клімавіцкім, Мсціслаўскім і Чавускім пав., жонка Мар'яна [1; 13].

10/4. **Анастазій**, *1763, калезжскі асэсар, землеўладальнік Мсціслаўскага пав. [1; 13].

11/4. **Роберт**, *1761, валодаў землямі ў Мсціслаўскім пав. [1; 13].

12/2. **Іван**, *1758, падкаморы мсціслаўскі, меў землі ў Мсціслаўскім пав. [1; 13].

13/2. **Міхал**, *1760, сотнік польскай службы, землеўладальнік Мсціслаўскага пав. [1; 13].

III калена

14/5. **Вікенцій** (1781-1830), палкоўнік расійскай арміі, стацкі радца, сенатар, кавалер ордэна Св. Георгія IV ст., губернскі маршалак (1808-1814), уладальнік Крычава Чэрыкаўскага пав., фальваркаў Ціманава, Задабрось, Кадзіна Клімавіцкага, Чэрыкаўскага, Мсціслаўскага пав., і інш. [1; 3; 8; 30, с. 54-89].

15/5. **Іосіф**, *1778, войскі полацкі, маршалак Клімавіцкага пав., валодаў у Клімавіцкім пав. сёламі Боханы і Бязозкі; вёскамі Іванаўка, Прудок, Юзэфава, Канаўкі [1; 11, арк. 3-27].

16/5. **Ігнацій**, *1778, стацкі радца, губернскі маршалак (1823-1829), чавускі павятовы маршалак, землеўладальнік Чэрыкаўскага і Клімавіцкага пав., у сяр. XIX ст. яму належаў маёнт. Залачоўскі Клімавіцкага пав. [1; 4; 18].

17/5. **Гаўдзенцій**, *1781, клімавіцкі павятовы маршалак, у спадчыну атрымаў фальв. Гайдучоўскі, сяло Ушакі і інш. населеныя пункты ў Чэрыкаўскім і Клімавіцкім пав., жонка Настасся Дзмітрыеўна [1; 5, арк. 13-30].

18/8. **Іван**, *1786, міліцыі батальённы начальнік, памочнік магістра філасофіі, губернскі чыноўнік, уладальнік вёсак Соўны, Соіна, Янаўка і інш. у Клімавіцкім і Мсціслаўскім пав. [1; 13].

19/9. **Адам** (1781-1861), падсудак Чавускага павятовага суда, валодаў вёскамі Высокая Буда, Лупішчыцы, фальв. Соўны Клімавіцкага пав. сумесна з інш. Галынскімі [1; 13; 14].

20/9. **Іосіф**, *1794, памешчык Клімавіцкага і Мсціслаўскага пав. [1; 13; 14].

21/13. **Міхаіл**, *1809, памешчык Мсціслаўскага пав. [1; 13; 14].

22/7. **Кацярына**, *1788, уладальніца зямель у Чэрыкаўскім і Чавускім пав. [1].

IV калена

23/14. **Алена**, прозвішча па мужу Фашч, памешчыца Чэрыкаўскага пав. [2, арк. 23-34 адв.; 34, с. 77-145; 35, с. 46-259]; Соф'я Фашч, дачка Алены, сумесна з інш. Галынскімі валодала маёнт. каля вёсак Камаровічы, Халоблін Чэрыкаўскага пав. [39].

24/14. **Аляксандр**, памешчык Чэрыкаўскага пав. [2; 34; 35].

25/14. **Луіза**, уладальніца Манастыршчыны Мсціслаўскага пав., Баграцоў, Буды, Сварковіц і інш. [2; 34; 35; 36, с. 62].

26/14. **Стэфан** (Сцяпан), у пач. 1860-х гг. член губернскай па сялянскіх справах прысутнасці, яму належаў Крычаў, вёскі Кадзін, Міхеевічы, Задабрось, Шумячы Клімавіцкага пав. і інш.; + у 1878, жонка Марыя Фларыянава [6; 7, арк. 3-19; 34; 35].

27/16. **Лізавета**, памешчыца Чэрыкаўскага пав. [2; 34; 35].

28/17. **Дзмітрый**, атрымаў у спадчыну Гайдуюўскі фальварак Чэрыкаўскага пав. [2; 12].

29/17. **Аляксандр** (1816-1867), яму належалі фальваркі: Іозефаў і Адэлін, Казімірава Слабада і інш. Клімавіцкага пав. [2; 11, арк. 6-14].

30/*. **Валерыян**, член губернскай па сялянскіх справах прысутнасці, уладальнік Шумяч і Хоцімска Клімавіцкага пав., жонка Лізавета Іванаўна з роду Талстых [2; 12; 36, с. 37].

31/*. **Вікенцій**, яму належалі вёскі Кавалёўка, Фядотаўка Клімавіцкага пав. і інш. [35].

32/*. **Іван**, генерал-лейтэнант, уладальнік фальваркаў Соіна, Верамкоў Клімавіцкага пав. і інш., †1873 [12; 34; 35].

33/19. **Андрэй**, уладальнік Лупішчыц Клімавіцкага пав. [35].

34/19. **Варвара**, ёй належалі фальв. Бракавец, вёскі Слабодка і Стараселле Чавускага пав. [2].

35/19. **Вікенцій**, памешчык Чавускага, Клімавіцкага і Мсціслаўскага пав. [2].

36/18. **Марыя**, памешчыца Мсціслаўскага пав. [2; 35].

37/18. **Эвеліна**, памешчыца Мсціслаўскага пав. [2; 35].

38/18. **Станіслаў**, памешчык Мсціслаўскага пав. [2; 35].

39/21. **Аляксандр**, яму належала сумесна з братам лясная дача Соўна і фальв. Манастыршчына ў Мсціслаўскім пав. [2; 35].

40/21. **Адольф**, уладальнік вёсак Гогалеўка і Гарадок Мсціслаўскага пав. [9, арк. 39-54; 35].

У калена

41/24. **Антаніна**, памешчыца Клімавіцкага і Мсціслаўскага пав. [35].

42/24. **Кацярына**, памешчыца Клімавіцкага і Мсціслаўскага пав. [35].

43/26. **Браніслава**, ёй належалі (сумесна з братамі і сястрой) Крычаў з землямі і фальв. Задабрось Чэрыкаўскага пав. [39].

44/26. **Ядвіга (Людвіга)**, ёй належалі (сумесна з братамі і сястрой)

Крычаў з землямі і фальв. Задабросць Чэрыкаўскага пав. [39].

45/26. **Іван**, яму належалі (сумесна з братам і сёстрамі) Крычаў з землямі і фальв. Задабросць Чэрыкаўскага пав. [39].

46/26. **Уладзіслаў**, яму належалі сумесна з братам і сёстрамі Крычаў з землямі і фальв. Задабросць Чэрыкаўскага пав. [39].

47/32. **Міхаіл**, атрымаў у спадчыну сумесна з братамі і сёстрамі фальв. Соіна і Верамкі Клімавіцкага пав. [17; 35; 39].

48/32. **Алена**, атрымала ў спадчыну сумесна з братамі і сястрой фальв. Соіна і Верамкі Клімавіцкага пав. [17; 35; 39].

49/32. **Ганна**, атрымала ў спадчыну сумесна з братамі і сястрой фальв. Соіна і Верамкі Клімавіцкага пав. [17; 35; 39].

50/32. **Канстанцін**, атрымаў у спадчыну сумесна з братамі і сёстрамі фальв. Соіна і Верамкі Клімавіцкага пав. [17; 35; 39].

51/32. **Васіль**, атрымаў у спадчыну сумесна з братамі і сёстрамі фальв. Соіна і Верамкі Клімавіцкага пав. [17; 35; 39].

52/38. **Аляксандр**, памешчык Мсціслаўскага пав. [32, с. 332; 33].

53/38. **Міхаіл**, памешчык Мсціслаўскага пав. [32, с. 332; 33].

54/39. **Пелагея**, памешчыца Мсціслаўскага і Рагачоўскага пав. [35].

55/ * . **Міхаіл**, валодаў часткай Гайдукоўскага фальварка [35; 39].

VI калена

56/46. **Іван**, яму належаў фальв. Задабросць Чэрыкаўскага пав. [35; 39].

57/45. **Станіслаў**, памешчык Чэрыкаўскага пав. [35; 39].

Не высветлена поўнаасцю паходжанне Галынскіх: Фадзей – *1770 г., яго сын Фелікс нар. у 1812 г.; 1880 г. – у спісах землеўладальнікаў згадваліся: Антаніна Галынская, памешчыца сяла Ціманава і вёскі Лобжы, сумеснае ўладанне з Кацярынай Каменскай; Фёдар Міхайлавіч Галынскі, пахаваны на Мышакоўскіх могілках у Магілёве ў 1842 г. (магчыма, сын Міхаіла Казіміравіча ці Міхаіла Юзафавіча).

Крыніцы і літаратура

1. НГАБ. Ф. 2001, воп. 1, спр. 17, арк. 60-297.
2. НГАБ. Ф. 2001, воп. 1, спр. 955, арк. 23-34 адв.
3. НГАБ. Ф. 2014, воп. 1, спр. 19, арк. 2-12.
4. НГАБ. Ф. 2014, воп. 1, спр. 96, арк. 5-31.
5. НГАБ. Ф. 2014, воп. 1, спр. 97, арк. 13-30.
6. НГАБ. Ф. 2014, воп. 1, спр. 120, арк. 15-23.
7. НГАБ. Ф. 2014, воп. 1, спр. 199.
8. НГАБ. Ф. 2014, воп. 1, спр. 290, арк. 6-15.
9. НГАБ. Ф. 2014, воп. 1, спр. 591-592, арк. 9-21, 39-54.
10. НГАБ. Ф. 2151, воп. 1, спр. 107, арк. 3-15.
11. НГАБ. Ф. 2151, воп. 1, спр. 109-112.
12. НГАБ. Ф. 2151, воп. 1, спр. 115, арк. 11-25.

13. НГАБ. Ф. 2151, воп. 1, спр. 136, арк. 1-16.
14. НГАБ. Ф. 2151, воп. 1, спр. 138, арк. 4-9.
15. НГАБ. Ф. 2151, воп. 1, спр. 177-178, арк. 2-18 адв.
16. НГАБ. Ф. 2189, воп. 1, спр. 517, а. 11.
17. НГАБ. Ф. 2221, воп. 1, спр. 7, арк. 12-19.
18. НГАБ. Ф. 2221, воп. 1, спр. 29, арк. 3-19.
19. Анішчанка Я.К. Беларусь у часы Кацярыны II. Мн.: Веды, 1998.
20. Без-Корнилович М.О. Исторические сведения о примечательнейших местах в Белоруссии. СПб., 1885.
21. Белоруссия в эпоху феодализма. Т. III. Мн., 1961.
22. Болбас М.Ф. Промысловые предпримствы дарэвалюцыйнай Расіі. Мн.: БелСЭ, 1988.
23. Голас Радзімы. 1993. № 18. С. 4.
24. Добрынин Г. Истинное повествование или жизнь Г. Добрынина. СПб., 1872.
25. Документы и материалы по истории Беларуси. Т. II. Мн., 1940.
26. Живописная Россия. Т. III. Мн.: БелЭн., 1993.
27. Кричев. Мн.: Беларусь, 1986.
28. Лакиер А. Русская геральдика. СПб., 1855.
29. Любимов. Предводители дворянства... СПб, 1911.
30. Матэрыялы да гісторыі мануфактуры Беларусі ў часы распада феадалізма. № 1. Менск, 1934. С. 54-89.
31. Мелешко В.И. Очерки аграрной истории Восточной Белоруссии (2 п. XVII-XVIII в.). Мн.: Наука и техника, 1975.
32. Могилевские губернские ведомости. 1850. № 47. С. 332.
33. Могилевские губернские ведомости. 1865. № 34. С. 338.
34. Опыт описания Могилевской губернии. Кн. 2. Могилев, 1884. С. 77-145.
35. Опыт описания Могилевской губернии. Кн. 3. Могилев, 1884. С. 46-259.
36. Памятная книжка Могилевской губернии на 1861. Могилев, 1861.
37. Памяць. Гіст.-дакум. хроніка горада Магілёва. Мн.: БелЭн., 1998.
38. Спадчына. 1994. № 4.
39. Список населенных мест Могилевской губернии. Могилев, 1910. С. 67-219.
40. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т. IX. СПб., 1893. С. 126.
41. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т. XXIV. СПб., 1898. С. 728.
42. Філякоў У. Клімавічы // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т. IV. Мн.: БелЭн., 1997. С. 199.
43. Карніловіч Э. Пацёмкін Грыгоры Аляксандравіч // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т. V. Мн.: БелЭн., 1999. С. 456.

З.Л. Яцкевіч

МАЛЫ ГЕРБОУЊНІК РАГАЧОЎСКАЙ ШЛЯХТЫ

Дадзенай публікацыяй мы працягваем традыцыю друкавання малых гербоўнікаў, закладзеную падчас працы над наваградскай шляхтай і

працягнутую ў наступных даследаваннях. Асобныя з іх друкаваліся і ў мінулым «Архіварыусе» [1]. Праблема вывучэння беларускай шляхты застаецца вельмі актуальнай і сёння. Да апошняга часу ўзорамі ў дадзеным накірунку былі працы польскіх даследчыкаў [2; 3; 4; 5] і перакладзеныя з іх звесткі ў айчынных энцыклапедыях [6; 7]. У 90-х гг. XX ст. з'явіліся першыя працы айчынных гісторыкаў, якія былі заснаваны на архіўных крыніцах [8; 9; 10]. На пачатку XXI ст. гэта праца працягваецца і набывае больш ґрунтоўны характар. Рагачоўская правінцыя як адміністрацыйная адзінка ўзнікла пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай. Яна існавала ў 1772–1776 гг. у складзе Магілёўскай губ. на тэрыторыі, якая раней уваходзіла ў склад Рэчыцкага пав. [11]. Правінцыі былі заснаваны адпаведна пастановам беларускага генерал-губернатара Захара Чарнышова ад 9 кастрычніка 1772 г. [13; 14].

У гэты час пачаўся працэс «праверкі» мясцовай шляхты, якая мусіла даказваць сваё «дваранскае паходжанне» перад новымі ўладамі. Менавіта ў земскіх павятовых і правінцыйных судах былі зафіксаваны пратакольныя выводы разгляду мясцовай шляхты. На жаль, захаванасць дакументаў гэтых судоў не вельмі добрая. На сённяшні дзень у НГАБ захоўваюцца ўсяго 7 спраў (і толькі тры з іх тычацца часу існавання правінцыі) [12]. На падставе гэтых крыніц і былі падрыхтаваны 70 радаводаў шляхты Рагачоўскай правінцыі, частку якіх мы прапаноўваем увазе чытача. Методыка апрацоўкі дакументаў і схема апісання засталася традыцыйнай. Да вышэй згаданага пратакола дадавалася інфармацыя, знойдзеная ў іншых крыніцах. Прадстаўнікі роду, якія рабілі вывод, у тэксце падкрэслены.

Умоўныя скарачэнні:

арк. – аркуш
 Арш. – Аршанскі гербоўнік
 в. – вёска
 вак. – ваколіца
 ваяв. – ваяводства
 Віц. г. – Віцебскі гербоўнік
 ВКЛ – Вялікае княства Літоўскае
 воп. – вопіс
 г. – горад
 губ. – губерня
 ДДС – Дваранскі дэпутацкі сход
 ж. – жонка
 засц. – засценак
 кар. – кароль, каралеўскі
 кн. – князь
 кс. – ксёндз
 маёнт. – маёнтак

мяст. – мястэчка

НГАБ – Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі

Нав.г. – Наваградскі гербоўнік

п. – пан

пав. – павет

РК – радаводная кніга

р. – рака

с. – сяло

спр. – справа

ст. – стагоддзе

стар. – староства

ур. – уроджаны

ф. – фонд

фальв. – фальварак

ч. – частка

ЯКМ – яго каралеўскай міласці

Рг. – пратапласта

>> – беспатомны

1. Акінчыцы гербу* «Пряцель»

Рг. Сідар, служыў у роце гарнізона Чачэрскага замка, атрымаў (05.07.1563) прывілей кар. Жыгімонта-Аўгуста на зямлю ў в. Лужкі Чачэрскай вол., Андрэўскай Сасноўшчыне і Хамінічах. Дадзены дэкрэт пацверджаны на працэсе яго сыноў Данілы і Яна >> са Жлобамі наконт грунтоў Янцоўскіх (Енцоўскіх) (20.10.1633). Даніла пакінуў двух сыноў – Стэфана і Мікалая >>, якія паводле запісу (1636) валодалі спадчыннымі маёнткамі Лужкі, Воранаўшчына, Янцоў і Жабіна. У Стэфана быў сын Каспер, які ажаніўся з Канстанцыяй Вількоўскай, унукі – Лявон і Мацей. Апошні меў сына Марціна **, унукаў – Антона і Юрыя. Лявон пакінуў двух сыноў, Самуэля і Яна, якія прадалі бацькоўскія ўладанні – Лужкі і Янцаў у Рэчыцкім пав. п. Лявону Кельчэўскаму, стольніку рэчыцкаму. У Самуэля былі сыны, Стэфан і Антон, у Яна – Рыгор, Ян, Міхал, другі Рыгор, Мікалай, Станіслаў, Канстанцін, Аўгустын і Стэфан.

Прызнаны ў дваранстве земскім судом Рагачоўскай правінцыі 28.02.1775.

* Ёсць некаляровы малюнак.

** Пры актыкацыі генеалогіі род А. прадстаўляў Марцін, які разам з Рыгорам А. паставіў крыжыкі. Акрамя гэтага, па іх просьбе сведкам выступіў Канстанцін Караткевіч.

2. Акушкі гербу «Ляліва»

Эліяш і Казімір прадставілі шэраг квітоў пабопавых і папісовых на розныя гады: 1676, 1690, 1670, 1702 са спадчынных маёнткаў Сябровічы і Мутневічы.

Рг. Эліяш, атрымаў канфірмацыйны прывілей ад кар. Міхаіла (16.10.1670) на маёнт. Сябровічы і Мутневічы, якія знаходзіліся ў Чачэўскім тракце Рэчыцкага пав. Наконт гэтых маёнткаў сведчыў і маніфест, зацверджаны Эліяшам А. (03.02.1682) у Рэчыцкім гродскім судзе. Эліяш пакінуў трох сыноў: Казіміра, Яна і Базыля. Дачка апошняга выйшла замуж за Гурскага. Казімір меў двух сыноў – Базыля і Лявона. Апошні з іх, набыўшы маёнткі ў Ашмянскім пав., пераехаў туды разам з сынамі Міхаілам і Мікалаем.

Базыль, сын Казіміра, пакінуў двух сыноў – Адама і Яна. У сына Эліяша, Яна, былі два сыны – Міхаіл і Марцін. Першы, Міхаіл, меў сына Базыля з унукам Казімірам.

Прызнаны ў дваранстве земскім судом Рагачоўскай правінцыі 11.10.1773.

3. Банькоўскія гербу «Бродзіч»

Паходзілі з Мсціслаўскага ваяв. Прадставілі пасведчанні аб удзеле ў соймах грамнічных Мсціслаўскага ваяв. (05.02.1743) і Рэчыцкага пав. (20.02.1745)*.

Рг. Бенедыкт, меў двух сыноў – Мацея і Стэфана, якія пераехалі з Мсціслаўскага ў Менскае ваяв., дзе набылі частку грунтоў у вак. Церучы Рэчыцкага пав., аб чым засведчылі іх суседзі – зямяне Рэчыцкага пав.: Мікалай, Уладзіслаў і Андрэй Жаўток-Міткевічы. Стэфан пакінуў двух сыноў – Юрыя, нежанатага, і Міхаіла з сынамі Янам і Вінцэнтам, якія жылі ў маёнт. Шыдловічы Рагачоўскай правінцыі. У Мацея былі сыны Габрыель і Юры, у якога быў сын Ян. Габрыель меў сыноў Караля і Вінцэнта. Нашчадкі Мацея жылі ў Рэчыцкім пав. Менскага ваяв.

Прызнаны ў дваранстве земскім судом Рагачоўскай правінцыі 24.10.1773.

* У гербоўніку А.Банецкага згадваюцца Банькоўскія гербу «Юноша» з Львоўскага ваяв., Банькоўскія гербу «Астоя» з Бельскай зямлі, Банькоўскія гербу «Бродзіч» з Плоцкага ваяв. і Банькоўскія гербу «Кораб» з Берасцейшчыны.

4. Барткоўскія гербу «Барычка»

Паходзілі з Берасцейшчыны, дзе, паводле прывілея кар. Жыгімонта III Максіміліян і Самуэль Б. валодалі спадчынным маёнт. Крукі, што было засведчана п. Клімам Б. 15.01.1742 у Рэчыцкім гродскім судзе.

Рг. Захарыяш, валодаў спадчынным маёнт. Крукі ў Сялецкай парафії Берасцейскага ваяв., пасля продажу якога пераехаў у Рэчыцкі пав., дзе ажаніўся з Тэафіляй Клімовіч, за якой атрымаў у пасаг частку зямлі ў вак. Старыя Церашковічы ў Гомельскай парафії. Пасля яго смерці ж. Тэафіля адпісала маёнт. і вак. сыну Яну, што было засведчана

(03.11.1703) у актавых кнігах Рэчыцкага гродскага суда.

Ян меў аднаго сына – Кляменція*, які з-за кепскіх адносін з суседзямі прадаў (23.02.1742) палову сваёй зямлі ў вак. Старыя Церашковічы п.Францішку Крывіцкаму, каморніку Рэчыцкага пав., што было яшчэ раз пацверджана пп. Рэймерамі Крывіцкімі (12.11.1773). Другую палову сваёй часткі вак.Старыя Церашковічы Кляменці пакінуў сваім сынам: Касперу, Сымону і Яну**, якому шляхта Мсціслаўскага пав. выдала (12.11.1773) пасведчанне.

Прызнаны ў дваранстве земскім судом Рагачоўскай правінцыі 01.03.1777.

* Магчыма, Кляменці актыкаваў кар. прывілей на маёнт. Крукі ў 1743 г.

** Ян прадстаўляў род у 1773 г. і як непісьменны падпісаўся трыма крыжыкамі.

5. Бярлінскія гербу «Калона»

Паходзілі з Сандамірскага ваяв.*, адкуль родапачынальнік Ян пераехаў у Рэчыцкі пав.

Рг. Ян, таварыш харугвы Рэчыцкага пав., узяў шлюб з Марыянай Плескай. Яе бацька, Тодар Плеска (22.02.1689), запісаў ім частку маёнт. Брылёва Рэчыцкага пав., што было актыкавана (11.07.1732). Ян і Марыяна Б. мелі чатырох сыноў: Андрэя >>, Яна >>, Мацея і Міхаіла. Апошні пакінуў сына Пятра.

Мацей ажаніўся з Настассяй Грамашкевіч. Валодаў часткай спадчыннага маёнтка, да якой 02.02.1728 (актыкавана 06.02.1728) набыў яшчэ адну частку маёнт. Брылёва – Багданаўскую – у Яна Кялчэўскага, абознага Рэчыцкага пав. У Мацея і Настассі Б. былі два сыны: Антон і Ян. Апошні меў сына Адама. Антон** пакінуў сыноў Юзафа і Рыгора.

Прызнаны ў дваранстве земскім судом Рагачоўскай правінцыі 08.10.1773 (21.02.1775).

* Паводле гербоўніка А. Банецкага, Марыяна, дачка Аляксандра Б., зафіксавана ў кнігах гродскіх чачэрскіх пад 1634 г.

** Магчыма, яго сын Вінцэнт Б. гербу «Калюмна», шляхціч Беліцкага пав., атрымаў (28.09.1817) дыплом аб прызнанні роду ў дваранстве Магілёўскай губ. (22.08.1816) з аднясеннем да 6-й часткі радаводнай кнігі.

6. Веразембскія* гербу «Ляліва»

Паходзілі з Драгіцкай зямлі.

Рг. Марцін, валодаў фальв. Веразембскі ў Драгіцкай зямлі, які пакінуў свайму сыну Паўлу. Апошні пакінуў спадчынны маёнт. і пераехаў у ВКЛ, дзе знаходзіўся на службе ў п. Баляслава і Тэрэзы з Дзерналовічаў Біспінгаў, войскіх Рэчыцкага пав., у якіх, верагодна, і выслужыў

валоку зямлі ў в. Стоўпні, аб чым засведчыў прывілей (04.12.1720) кар. Аўгуста II, а таксама лісты да падскарбія (18.02.1723 і 07.10.1723), якія актыкаваны ў Рэчыцкім гродскім судзе. Павел меў трох сыноў – Юзафа, Юрыя і Яна. Старэйшаму з іх, Юзафу, згодна з кансэнсам кар. Аўгуста III (15.11.1735), бацька пакінуў валоку ў в. Стоўпні. У Юзафа былі сыны Людвіг** і Ян; у Юрыя – Сымон, Тодар і Казімір; у Яна – Феліцыян.

Прызнаны ў дваранстве земскім судом Рагачоўскай правінцыі 23.10.1773.

* Герб не пазначаны. Андрэй, сын Яна В., шляхціч Мсціслаўскага пав., быў прызнаны ў дваранстве Магілёўскім ДДС (30.04.1808) з аднясеннем да першай часткі РК, аб чым (13.12.1810) атрымаў дыплом і генеалагічнае дрэва з гербам «Ляліва».

** Людвіг, які быў непісьменны, паставіў тры крыжыкі.

7. Вішнеўскія гербу «Галыдкаў» («Прус І»)

Паходзілі з Кіеўскага ваяв.

Рг. Ян, паводле дакумента, дадзенага 19.05.1700 ад п. Тодара Ганецкага, служыў намеснікам панцырнай харугвы. Дадзены факт быў актыкаваны (01.10.1751) у Рэчыцкім гродскім судзе. Сын Яна Базыль (20.09.1753) набыў частку маёнт. Шыдловічы, які знаходзіўся ў п. Міхаіла Хількевіча, што было зафіксавана (29.10.1753) у актавых кнігах магілёўскага магістрата. Выводзіўся сын Базыля Ян.

Брат родапачынальніка Павел меў сына Тодара. У апошняга былі сыны: Марцін, Базыль, Стэфан і Пётр. Апошні ў якасці пасагу за ж. з роду Паплаўскіх атрымаў частку маёнт. Вараноўшчына.

Прызнаны ў дваранстве земскім судом Рагачоўскай правінцыі 11.10.1773 і Магілёўскім ДДС 04.07.1803 з аднясеннем да 1 ч. РК.

8. Янкевічы-Вярбіцкія гербу «Сляпы воран»

Пры выводзе прадставілі шэраг дакументаў, у т. л. пасведчанне аб шляхецкім паходжанні ад сваякоў і шляхты Менскага ваяв., якое актыкавана 19.01.1777 у судзе Менскага ваяв. на роках Трохкаралеўскіх.

Рг. Аляксандр, пакінуў сына Юрыя. Апошні меў сына Якуба.

Выводзіўся Казімір Янкевіч-Вярбіцкі.

Прызнаны ў дваранстве земскім судом Рагачоўскай правінцыі 08.02.1777 г.*

* Шляхцічы Рагачоўскага пав. Вярбіцкія гербу «Ястрабец» (які, заўважаем, вельмі падобны да гербу «Сляпы воран»), былі прызнаны ў дваранстве Магілёўскім ДДС (02(?).01.1803; 08.03.1807) з аднясеннем да 1-й часткі РК (ф. 2066, воп. 1, спр. 4, арк. 36, 68). Адзначым таксама, што іншыя прадстаўнікі гэтага роду ў канцы XVIII-пачатку XIX ст.

пражывалі на зямлі графа Румянцава, уласніка Гомельскага маёнт. (НГАБ, ф. 2066, воп. 1, спр. 23).

9. Гамаліцкія гербу ўласнага

Паходзілі са Слонімскага ваяв. Пры выводзе прадставілі выпіс дэкрэта вывадовага Гамаліцкіх з кніг Галоўнага земскага суда Магілёўскай губ. (22.02.1777), які падпісаны Данілам Альшэўскім, шамбялянам каралеўскага двара, прэзідэнтам гэтага суда, Феліксам Вахкавіцкім, пісарам гродскім аршанскім, Станіславам Пяром, падстоліем і суддзёй гродскім, ротмістрам Віцебскага ваяв., Антонам Міхалам Сабанскім, старостам тарнавільскім, дваранінам скарбовым Рэчы Паспалітай і ВКЛ, суддзямі земскімі Галоўнага суда Магілёўскай губ., які быў паданы Станіславам Князевічам, ротмістрам аршанскім. Акрамя гэтага Г. мелі дакумент аб працэсе і абдукцыі (30.08.1722) супраць сваіх суседзяў Банькоўскіх.

Рг. Ваўжынец, пераехаў са Слонімскага пав. у Рэчыцкі, дзе пакінуў двух сыноў – Тамаша >> і Мікалая. Апошні ажаніўся з Зоф’яй Вільчынскай, за якой атрымаў у пасаг частку маёнт. Чарцея Рэчыцкага пав. У іх былі чатыры сыны: Базыль >>, Якуб >>, Гіляры >> і Ян, які паводле хроснай метрыкі, выдадзенай манахамі-базыліянамі Казіміраўскага кляштара, нарадзіўся 24.06.1722. Ян пакінуў сына Стэфана.

Прызнаны ў дваранстве земскім судом Рагачоўскай правінцыі 22.02.1777.

10. Суліма-Гарбатаўскія гербу «Суліма»

Паходзілі з Наваградскага ваяв., дзе валодалі родавымі маёнт. Гарбатовічы і Дашкі. Пры выводзе прадставілі пастанову сойма і пасведчанне аб шляхецкім паходжанні ад шляхты і ўраднікаў Наваградскага ваяв. (05.02.1777), якія былі актыкаваны (05.02.1777) у Наваградскім гродскім судзе.

Рг. Тодар, валодаў спадчынным маёнт. Гарбатовічы Гарадзецкай парафіі ў Наваградскім ваяв., які пакінуў сынам Андрэю і Яну. Апошнія (02.08.1660) падалі маніфест аб знішчэнні маскоўскім войскам дакументаў родавага архіва, аб чым атрымалі (10.11.1661) выпіс з актавых кніг Наваградскага гродскага суда, затым выпіс гэтага ж маніфеста (03.02.1707) атрымалі Ян і Крыштап, сын і ўнук Івана Тодаравіча. У Яна, сына Івана, быў таксама сын Павел. Крыштап, сын Яна, пакінуў сына Якуба, які меў сына Рэмігіяна.

Андрэй, сын Тодара, пакінуў сына Эліяша-Паўла, таксама пакінуў сына Стэфана і ўнука Андрэя, у якога былі чатыры сыны: Францішак, Павел, Тадэвуш і Ігнат.

Казімір, сын Эліяша-Паўла, таксама пакінуў сына Стэфана. Верагодна, яны аплацілі падаткі з маёнт. Гарбатовічы, аб чым засведчылі прадстаўленыя квіты (18.07.1662, 11.09.1673, 02.08.1674, 20.02.1681, 01.07.1688), а таксама квіт з маёнт. Дашкаў Наваградскага пав., які зафіксаваны ў Наваградскім земскім судзе (31.05.1698). Дадзены маёнт. Дашкі Гарбатоўскія заставілі (15.06.1711) Ласоўскім, затым (17.06.1712) прадставілі праз Дзьмухоўскага абдукцыю памерлых гэтага ж маёнт. і квіт на імя Стэфана Г.

У Стэфана, сына Казіміра, было пяць сыноў: Бенядыкт, Францішак >>, Андрэй, Міхал і Самуэль, які прадаў сваю частку маёнт. Гарбатовічы і Дашкі. Пасля гэтага ён пераехаў у Рэчыцкі пав., дзе набыў частку зямлі ў вакол. Цярэшкавічы за р. Сож у Гомельскай парафіі. Самуэль пакінуў двух сыноў – Антона, каморніка рэчыцкага, і Дыянзізія. Апошні набыў частку маёнт. Бердыж у Чачэрскай парафіі Рагачоўскай правінцыі, ажаніўся з Вікторыяй з Шалютаў. У іх былі два сыны – Гіпаліт-Раймонд і Палікарп-Севярын.

Прызнаны ў дваранстве земскім судом Рагачоўскай правінцыі (22.02.(04.03.)1777.), а таксама Віленскім ДДС (03.(14).03.1799)*.

* НГАБ. Ф. 319, воп. 1, спр. 10; Нав. г. арк. 36-37.

11. Гарбачэўскія гербу «Галаўня»

Паходзілі з Северскага ваяв.

Рг. Ян, валодаў спадчынным маёнт. Гарбачова на Покуцю ў Северскім ваяв., паводле квіта (20.03.1639) арандаваў у Адама Казаноўскага, кашталяна сандамірскага, падкаморага кароннага, маёнт. Макошын і Мяна (?), што было актыкавана ў Наўгарод-Северскім гродскім судзе (20.08.1639). Паводле кансэнсу кар. Уладзіслава IV, падпісанага ў Лейпунах (20.05.1636), і Юрыя Карэеўскага, валодаў маёнт. Гарадзец з шасцю службамі ў Аршанскім пав. Ян ажаніўся з Сузанай Матушкевіч, з якой меў сына Яна-Казіміра, войскага Рэчыцкага пав. Апошні акрамя бацькоўскіх маёнт. валодаў Дудскім і Лотаўскім староствамі, аб чым засведчылі кансэнс кар. Яна Казіміра, падпісаны ў Варшаве (13.06.1665), і цэсія ад п. Дэngoфа, падкаморыя кароннага. Ян-Казімір узяў шлюб з дачкой харужага Рэчыцкага пав. Зоф'яй Юзыцкай, з якой меў сыноў Самуэля, Міхала, Дамініка, Станіслава і Яна.

Свайму старэйшаму сыну Самуэлю, які ажаніўся з Марыянай Халецкай, дачкой падчашага старадубаўскага, бацькі пакінулі Дудскае і Лотаўскае староствы, што засведчылі (31.06.1676) у Галоўным трыбунале ВКЛ. Самуэль і Марыяна набылі маёнт. Канькова ў Наваградскім ваяв., які пакінулі сыну Францу. Апошні ажаніўся з дачкой віцебскага мечніка Юстынай Васілеўскай, з якой меў сыноў Франца, Віктара, Ігната і Юзафа, які быў старостам заборынскім і генералам у саксонскім войску.

Другі сын Яна Казіміра, Міхал, узяў за ж. Катарыну з Лянкевічаў, валодаў спадчынным маёнт. Гранічы ў Менскім пав., які пакінуў сынам Ігнату, Тадэвушу і Яну.

Трэці сын Яна Казіміра, Дамінік, атрымаў (20.08.1668) у Варшаве прывілей кар. Яна-Казіміра на валоданне Слабодкай Рагачоўскай у Рэчыцкім пав. Напэўна, ён затым стаў ксяндзом і быў кустахам смаленскім, плябанам дудскім і іўеўскім.

Чацвёртаму сыну, Станіславу, бацькі аддзялілі ад старостваў Лотаўскага і Дудскага в. Бачэшнікі, якая з цягам часу стала староствам. Станіслаў ажаніўся з Юстынай Пакаш і меў сына Траяна, староству бачэшніцкага, які валодаў таксама маёнткам у Ваўкавыскім пав. Траян узяў ж. з роду Хадакоўскіх, з якой меў дзве дачкі.

Пяты сын Яна-Казіміра і Зоф'і, Ян, атрымаў в. Векшняны з таго ж староства, якая пазней таксама стала ягоным староствам. Ян трымаў урад лоўчага Ашмянскага пав., ажаніўся з Асінскай і пакінуў сына Антона, таксама лоўчага ашмянскага. Апошні, паводле прывілея кар. Аўгуста II, у 1711 г. валодаў маёнт. Сенажаткі ў Рэчыцкім пав.; узяў ж. Ганну з Твардоўскіх. У Антона і Ганны былі сыны Павел (які ўжо памёр падчас выводу), Феліцыян, Сымон і Стэфан.

Прызнаны ў дваранстве земскім судом Рагачоўскай правінцыі 08.11.1776.

12. Валентыновічы- Гатальскія гербу «Залатая вольнасць»

Рг. Антон, паводле ліста (05.03.1561) кар. Жыгімонта-Аўгуста да Юрыя Зяновіча, староствы чачэрскага, атрымаў разам з іншай шляхтай уладанні ў Чачэрскім тракце Рэчыцкага пав. пры мяжы маларасейскай: селішча Сазонаўскае і пяць зямель – Карпоўшчыну, Малахоўшчыну, Нічыпароўшчыну, Тыскоўшчыну і Нарыбоўшчыну. Затым кар. Жыгімонт-Аўгуст пацвердзіў (05.07.1563) вышэй згаданае наданне Антону і ягоным нашчадкам, якое пазней атрымала назву Жалезнікі ад возера Жалязняк.

Антон пакінуў свае ўладанні сынам Мікалаю і Міхалу, які меў сыноў Ждана, Пятра, Аляксея і Міну >>. У Мікалая былі сыны Андрэй, Хведар і Раман. У пацверджанне гэтага яны разам з іншай шляхтай (18.06.1681) атрымалі рэскрыпт кар. Яна III ад кн. Аляксандры Канстанцыі з Агінскіх і яе сына, староствы мінскага, і Міхала Кісяля, падстаросты чачэрскага, а таксама (01.04.1681) ахоўны універсал ад Казіміра Яна Сапегі, гетмана ВКЛ, для шляхты з Жалезнікаў на вызваленне ад пастою вайскаў у маёнт. Жалезнікі.

Ждан, сын Міхала, меў двух сыноў – Івана і Андрэя; Пётр, другі сын Міхала – Лявона і Аляксея; трэці сын Міхала – Раман і Савасцея. Апошні пакінуў сына Васіля, у якога былі сыны Макар і Пётр. У Макара былі сыны

Эліяш, Ісак, Казімір і Васіль; у Пятра – Максіміліян, Гаўрыла, Мацей.

Раман, сын Аляксея, меў сыноў Гаўрылу, Васіля і Андрэя, які, у сваю чаргу, меў сыноў Пятра, Марка і Якава. У Пятра былі сыны Васіль і Апанас; у Марка – Ісак, Ян, Амяльян; у Якава – Амяльян і Карп; Гаўрыла, сын Рамана, меў сына Мікіту з унукам Хведарам; Васіль, сын Рамана, пакінуў сыноў Данілу і Прохара з сынам Васілём. У Данілы былі сыны Васіль, Рыгор і Хведар.

У Івана, сына Ждана, былі тры сыны – Гардзей, Пацей і Кандрат. Апошні меў сына Рамана з сынам Ерамеюшам. Пацей меў сына Карпа з сынам Янам; Гардзей – трох сыноў: Паўла, Мікіту і Амяльяна. У апошняга былі тры сыны – Ян, другі Ян і Гапон; у Мікіты – Рыгор, Пархом і Ян; у Паўла – Гаўрыла і Анані.

Лявон, сын Пятра, пакінуў сына Паўла, у якога былі чатыры сыны – Атрахім, Улас, Анапрэй, Мікіта. Атрахім меў сына Яна, Улас – Андрэя і Аляксандра, Анапрэй – Ціта і Амяльяна, Мікіта – Нічыпара і Мацея.

У Андрэя, сына Мікалая, былі два сыны – Савасцян >> і Раман з сынамі Жданам >> і Дзям'янам >>. Хведар, другі сын Мікалая, пакінуў трох сыноў – Івана, Астапа і Рыгора; апошні, у сваю чаргу, двух сыноў – Якава і Андрэя. Андрэй меў трох сыноў – Эліяша >>, Кузьму з сынам Стэфанам і Амяльяна з сынам Тамашом. У Якава, сына Рыгора, быў сын Якім з сынамі Карпам, Васілём і Амяльянам. Астап, сын Хведара, пакінуў сына Зміцера з сынамі Хведарам, Пархомам >> і Хвеськам. Хвеська меў сына Іяхіма, а Хведар – Самуэля і Конана. У Івана, сына Хведара, былі сыны Мікіта, Хведар і Ян з сынамі Рыгорам і Астахам. Апошні меў трох сыноў – Нічыпара, Аляксандра і Восіпа; Рыгор – Андрэя і Якава. Хведар, другі сын Івана, пакінуў двух сыноў – Лаўрэна з сынамі Кузьмой і Астапам і Кір'яна з сынам Марцінам. У Мікіты, трэцяга сына Івана, быў сын Базыль, які меў трох сыноў на імя Ян.

Раман, сын Мікалая, пакінуў двух сыноў – Багдана з сынам Рыгорам і Паўла з сынам Яцкам. Апошні меў трох сыноў – Кузьму, Стэфана і Яна (які разам з сынамі свайго брата Кузьмы, Сымонам і Захарыяшам і ўласнымі сынамі Іяхімам і Каэтанам быў забіты падчас атак на Чачэрскі замак). Стэфан пакінуў трох сыноў – Пятра, Свірыда і Яўстаха. У Рыгора, старэйшага сына Багдана, былі тры сыны – Ярмола з сынамі Мацеем і Нічыпарам, Іван з дочкамі, Сымон з сынамі Пархомам і Нічыпарам.

У якасці доказу гэтай часткі свайго радаводу прадставілі дэкрэт з замку Чачэрскага (14.04.1715), штобыўпадпісаныМарцінамМіхалоўскім, чашнікам оўруцкім і старостам чачэрскім, і звязаны са справай паміж Гатальскім і падданымі Стаўбунскімі наконнт грунтоў за р. Бесядзю (апошнія павінны былі плаціць па 25 зл. штогод шляхце з Жалезнікаў); дэкрэт з замку Чачэрскага (10.05.1728) праз Ігнація на Бакштах Завішу, старосту чачэрскага, паміж пп. Гатальскімі, уладальнікамі маёнт.

Жалезнікі, і падданымі Слабады Каўтоўскай; ліст Тодара Казіміра Турчына, мечніка аршанскага і дзяржаўцы чачэрскага (20.02.1740), што быў зацверджаны 05.02.1752 г. Марцыбелай Завішынай, маршалкоўнай надворнай ВКЛ, аб дазvole шляхце з Жалезнікаў пабудаваць млын на р. Студзёнка. Па загаду той жа М. Завішынай (04.05.1741) зрабілі замеры жалезніцкіх уладанняў, што было зацверджана кансэнсам кар. Аўгуста III на Гродзенскім сойме (02.01.1752). Падчас судовых спрэчак п. Завішынай, маршалковай надворнай, і кн. Агінскага, пісара польскага і гетмана ВКЛ, са шляхтай Рэчыцкага пав., што жыла ў тракце Чачэрскім, Гатальскія пацвердзілі свае прывілеі на спадчынныя ўладанні сваіх продкаў, а таксама абдукцыю вознага (20.10.1754) аб спаленні і вынішчэнні пчолаў у Гатальскіх. Для доказу вышэй згаданай часткі радавода таксама прадстаўляліся экстракт папярэдняй абдукцыі аб спаленні і вынішчэнні пчолаў (15.06.1759), пацвярджэнні розных людзей аб крыміналах (15.01.1560), дэкрэт аб забойстве Сымона і Захарыяша Гатальскіх слугамі і жаўнерамі кн. Агінскага.

Выводзіліся Ян, Міхail, Аляксандр, Феліцыян.

Прызнаны ў дваранстве земскім судом Рагачоўскай правінцыі 17.10.1773.

13. Газдава-Гіжыцкія гербу «Газдава»

Паходзілі з Польшчы.

Рт. Крыштап, ажаніўся з Катарынай Гатальскай, за якой у пасаг атрымаў палову маёнт. Дзербеч у Чачэрскай парафії, што было зафіксавана ў прызнанні Лазара і Магдалены (ур. Вішчынскай) Гатальскіх на роках трохкаралеўскіх (1645 г.) Рэчыцкага земскага суда. Працэс аб забранні ў Быхаве дакументаў п. Гіжыцкай быў занесены (11.07.1662) у актавыя кнігі гродскага суда Віленскага пав. Крыштап атрымаў (16.07.1665) канфірмацыйны прывілей кар. Яна-Казіміра на маёнт. Дзербеч, а затым (14.08.1667) атэстацыю ад п. Казіміра Сяліцкага, скарбніка і паборцы Рэчыцкага пав.

Сын Крыштапа, Рыгор, спадчынны ўладальнік паловы маёнт. Дзербеч, набыў (07.07.1733) у пп. Эліяша і Тодара Драбышэўскіх і п. Марыяны з Гатальскіх (па першаму мужу Няўстровай, па другому – Драбышэўскай) другую палову маёнт. Дзербеч, што было актыкавана (16.07.1733) у каптуровым судзе Рэчыцкага пав. Паводле тэстамента, датаванага 29.05.1737 г., Рыгор падзяліў спадчынны маёнт. Дзербеч паміж сваімі сынамі: Казімірам, Янам, Базылём, Юзафам >> і Лявонам. Апошні меў трох сыноў – Францішка, Мікалая і Фелікса. У Казіміра былі сыны – Антон >> і Міхail; у Яна – сыны Павел, езуіт, >> Баніфацы і Ануфры*; у Базыля, мастаўніка Рэчыцкага пав., – сыны Ян і Каспер.

Прызнаны ў дваранстве земскім судом Рагачоўскай правінцыі

10.02.1777.

* Станіслаў-Ануфры Г.Г. – суддзя земскі Рагачоўскай правінцыі.

Крыніцы і літаратура

1. Яцкевіч З.Л. Малы гербоўнік Чавускай шляхты // *Архіварыус*. Вып. 5. Мн., 2007. С. 222-229.
2. Spis szlachty wylegitymowanej w guberniach Grodzianskiej, Mińskiej, Mohylewskiej, Smoleńskiej i Witebskiej / oprac. S. Dumin i S. Gorzynski. Warszawa, 1992.
3. Boniecki A. Herbarz Polski. T. 1–13. Warszawa, 1899–1909.
4. Niesiecki K. Herbarz Polski. T. 1–10. Lejpcig, 1842-1844.
5. Uruski S. Rodzina: Herbarz szlachty polskiej. Warszawa, 1914–1937.
6. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т. 1–6. Мн.: БелЭн., 1993–2003.
7. Вялікае княства Літоўскае. Т. 1–2. Мн.: БелЭн., 2005-2006.
8. Малы гербоўнік Наваградскай шляхты / Склад. С.А. Рыбчонак. Мн.: БелНДДАС, 1997. 161 с.
9. Яцкевіч З.Л. Малы гербоўнік халопеніцкай шляхты. Мн.: Беларускі кнігазбор, 1999. 111 с.
10. Гербоўнік беларускай шляхты / Склад.: Т. Капіца, А. Леўчык, С. Рыбчонак і інш. Т. 1. Мн.: БелНДДАС, 2002. 493 с.
11. Анішчанка Я.К. Рагачоўская правінцыя // *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*. Т. 6. Мн.: БелЭн, 2003. С. 41.
12. НГАБ. Ф. 2128. Земскі суд Рагачоўскай правінцыі. 1773-1863 гг.
13. ПСЗ РИ-1. Т. 19. № 13879.
14. НГАБ. Ф. 3267, воп. 1, спр. 2, арк. 14-15.

НАВУКОВА-ДАВЕДАЧНЫ АПАРАТ, ЗАБЕСПЯЧЭННЕ ЗАХАВАНАСЦІ І ЎЛІК ДАКУМЕНТАЎ

З.В. Антановіч

НАВУКОВА-ДАВЕДАЧНЫ АПАРАТ ДА АРХІЎНАГА ФОНДА «МАГІЛЁўСКАЯ РЫМА-КАТАЛІЦКАЯ КАНСІСТОРЫЯ»

Даследаванне канфесійнага жыцця з'яўляецца значнай часткай рэканструкцыі грамадскага ладу насельніцтва розных перыядаў гісторыі Беларусі і іншых дзяржаў. Сёння ў грамадстве ўзнікла тэндэнцыя да высвятлення свайго паходжання ўвогуле, а таксама ў межах асобнага роду. Асноўную ролю ў яго правядзенні грае дакументальная спадчына рэлігійных ўстаноў, якая захоўваецца ў архівах. Азначаныя архіўныя фонды ўтрымліваюць звесткі не толькі генеалагічнага, але агульнагістарычнага, сацыяльна-эканамічнага і палітычнага характару, таму складанне навукова-даведачнага апарату да іх з'яўляецца перспектыўным накірункам архіўнай працы.

Гістарыяграфія вывучэння дакументаў рыма-каталіцкай царквы на тэрыторыі сучаснай Беларусі і дзяржаў, у склад якіх яна ўваходзіла, дастаткова шырокая. Аднак гісторыкамі кожнага гістарычнага перыяду выкарыстоўвалася тэматычна абмежаванае кола матэрыялаў. Даследчыкамі XIX–пачатку XX стст. падкрэслівалася роля рэлігіі ў соцыуме. Улічваючы, што на палітычнай арэне праводзілася русіфікацыя і насаджэнне праваслаўя як аднаго з асноўных слупоў самадзяржаўя, неабходна адзначыць уплыў ідэалагічнага накірунку на навуковую літаратуру. Сярод прац азначанага перыяду пераважае агульнагістарычны падыход да разгляду дакументальнай спадчыны, таму што даследчыкі не мелі магчымасцяў выкарыстоўваць матэрыялы існуючых устаноў, да якіх належалі рыма-каталіцкія кансісторыі [33]. Панаванне атэістычных каштоўнасцяў у грамадстве на працягу 80-ці гадоў прывяло да заніжэння інфарматыўнай вартасці матэрыялаў канфесіянальных устаноў. Навуковае выкарыстанне было засяроджана на асобных відах дакументаў, якія публікаваліся або апрацоўваліся пераважна ў мэтах прапаганды [18, 26]. Імі таксама адлюстроўвалася ідэалагізаваная сацыяльна-эканамічная гісторыя краіны, што адцягвала ўвагу ад комплексу дакументаў увогуле [28]. Гэта аказала значны ўплыў на стварэнне навукова-даведачнага апарата сярод іншых да архіўнага фонду «Магілёўская рыма-каталіцкая кансісторыя» і характар прац

даследчыкаў. Сёння навукоўцы значна пашырылі кола сваёй дзейнасці, звяртаючы ўвагу на шматаспектнасць дакументаў канфесійных устаноў. Пытанні, якія разглядаюцца ў навукавай і навукова-папулярнай літаратуры, сталі больш дэталізаванымі і патрабуюць прыцягнення большай колькасці і разнастайнасці крыніц [19; 21; 27; 28; 32; 35; 37]. З'яўляюцца спецыялізаваныя энцыклапедычныя выданні [33].

Па шэрагу прычын замежныя даследчыкі прысвяцілі значна больш увагі канфесійнай гісторыі [40; 43; 44]. Але ў беларускіх архівах захоўваюцца дагэтуль невядомыя дакументы па гісторыі Польшчы, Літвы, Украіны і Расіі, якія чакаюць свайго выяўлення з такіх дакументальных комплексаў, як спадчына Магілёўскай рыма-каталіцкай кансісторыі. Таму стварэнне навукова-даведачнага апарата да іх з'яўляецца актуальнай праблемай для сучаснага пакалення архівістаў, крыніцазнаўцаў, гісторыкаў, беларускага грамадства і замежных навуковых асяроддзяў.

Архіўны фонд «Магілёўская рыма-каталіцкая кансісторыя» з'яўляецца яркім прыкладам распрацоўкі дакументальнай спадчыны канфесійных устаноў у XX ст. Сфера дзейнасці азначанай установы распаўсюджвалася на 159 дэканатаў, якія знаходзіліся на тэрыторыі сучаснай Беларусі, часткова Польшчы і ўсёй Расіі [1]. Ёй былі падпарадкаваны абедзве сталіцы і перададзены архіў і няскончанае справаводства Мінскай рыма-каталіцкай кансісторыі ў 1869 г.

У 1917 г. матэрыялы, якія захоўваліся ў Санкт-Пецярбургу разам з бібліятэкай кансісторыі вылучаліся разнастайнасцю прадстаўленых у іх звестак. Ліквідацыя рыма-каталіцкіх кансісторый у 1918 г. супала з пачаткам грамадзянскай на тэрыторыі Расіі і працягам Першай сусветнай войнаў, што адмоўна паўплывала на захаванасць дакументаў. Дакладных звестак аб колькасці спраў і іх характары на момант ліквідацыі ўстановы не захавалася. Першыя звесткі аб захаванні і некаторай апрацоўцы архіўнага фонда «Магілёўская рыма-каталіцкая кансісторыя» датычацца пачатку 1920-х гг. Ён знаходзіўся ў фондзе № 827 аддзела культуры і побыту Цэнтральнага дзяржаўнага гістарычнага архіва г. Ленінграда, дзе, паводле звестак 1924 года, значная частка фонду была фізічна пашкоджана [5, т. 1, с. 24]. Дакументальная спадчына кансісторыі значна пацярпела падчас захавання ў Ленінградзе. Экспертна-праверачнымі камісіямі архіва дзясяткамі тысяч справы вызначаліся да знішчэння як «не маючыя практычнай каштоўнасці». У іншым выпадку архівісты спасылаліся на фізічны стан дакументаў, якія дэфармаваліся да «аднастайнай папяровай масы» [5, т. 1, с. 60]. Напрыклад, калі ў 1947 г. фонд налічваў 92 914 адзінак захавання, то на момант перадачы дакументаў у Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў БССР у г. Магілёве, паволе загаду Цэнтральнага архіўнага

ўпраўлення МУС СССР ад 3 верасня 1958 г., – толькі 52 671, якія былі размеркаваны па 40 вопісах [5, т. 1, с. 54]. Пры гэтым, паводле даведніка Цэнтральнага дзяржаўнага архіва г. Магілёва, у 1959 г. у ім захоўвалася 1512 спраў азначанага фондаўтваральніка [38, с. 142–144.]. Улічваючы, што падпісаны да друку ён быў у лютым 1959 г., можна меркаваць, што дакументы, атрыманыя з Ленінграда, на момант падрыхтоўкі выдання не былі апрацаваны. Праз 10 гадоў – у 1968 г. – азначаныя дакументы былі перададзены ў г. Мінск, дзе захоўваюцца да сённяшняга дня. На працягу 1960–1990-х гг. фонд «Магілёўская рыма-каталіцкая кансісторыя» працягваў сваё камплектаванне. Асобныя справы перадаваліся з архіваў Масквы, Літвы, Вільні, Харкава і інш., аднак аноўнымі крыніцамі камплектавання з’яўляліся метрычныя кнігі, якія захоўваліся ў аддзелах рэгістрацыі грамадзянскага стану. Сёння ў азначаным архіўным фондзе захоўваецца 54 527 спраў, размеркаваных па 52 вопісах за 1573–1922 гг. [37, с. 196-197].

Паводле «Асноўных правіл работы архіваў цэнтральных і мясцовых органаў дзяржаўнай улады і кіравання, устаноў, арганізацый і прадпрыемстваў Рэспублікі Беларусь» навукова-даведачны апарат (далей – НДА) архіва складаецца з вопісаў, каталогаў (картатэк) і гісторыка-архіўнай даведкі. Дадатковымі элементамі з’яўляюцца паказальнікі, тэматычныя і фондавыя агляды, а таксама тэматычныя пералікі дакументаў [31, с. 73]. На жаль, на стан НДА архіўнага фонду «Магілёўская рыма-каталіцкая кансісторыя» савецкія часы наклалі свой адбітак. Тэматычна абмежаваная зацікаўленасць даследчыкаў прывяла да слабай яго распрацоўкі.

Паколькі ў вопісах замацоўваюцца пошукавыя дадзеныя дакументаў, яны з’яўляюцца асноўным элементам НДА, на базе якога складаюцца астатнія яго часткі [31, с. 73]. Вопісы прадстаўляюць даследчыкам магчымасць найбольш поўна ўявіць склад архіўнага фонда, а таксама прааналізаваць структуру, сферу дзейнасці фондаўтваральніка і рэканструяваць склад яго дакументальнай спадчыны. Паводле нарматыўных дакументаў па арганізацыі справаводства рыма-каталіцкіх кансісторый і адпаведных архіўных спраў, значная ўвага ў кансісторыях надавалася забеспячэнню захавання і выкарыстання матэрыялаў як уласнай дзейнасці, так і папярэдніх перыядаў. Стварэнне вопісаў з’яўлялася значнай часткай дзейнасці архіва кансісторыі. Яны складаліся штатным архіварыусам і яго асістэнтамі, як і агульны рээстр спраў архіва. Апошні таксама з’яўляўся вопісам, дзе пазначаліся такія дэталізаваныя звесткі як час пачатку, змест справы, дата заканчэння справаводствам, колькасць аркушоў і заўвагі. Справы выдаваліся выключна загадчыкам сталоў пры неабходнасці з пазначэннем іх выдач і зваротаў у шнуравой кнізе.

Архіварыусам таксама ўносіліся выпраўленні ў дакументы па загадах біскупа. Іх дзейнасць кантралявалася сакратаром і рэгламентавалася загадамі кансісторыі і біскупа [1; 2]. Стан архіва штогод правяраўся ўсімі членамі кансісторыі, што фіксавалася ў журнале, на падставе якога біскуп складаў справаздачу ў калегію іншаземных веравызнанняў, якой кансісторыі былі структурна падпарадкаваны [3]. Некаторымі вопісамі, складзенымі па структурна-храналагічнаму прынцыпу ў пачатку XX ст., даследчыкі карыстаюцца да сённяшняга дня. Іх выкарыстанне выклікае складанасці ў першую чаргу з-за палеаграфічных і арфаграфічных асаблівасцяў XIX–пачатку XX ст., таму што яны рукапісныя. Па-другое, неабходна адзначыць уласцівасці фарміравання спраў і складання загаловаў, якія не заўсёды адпавядаюць сучаснай ступені развіцця архіўнай справы. Хаця неабходна адзначыць, што вопісы XIX ст. часам больш дэталізаваныя, чым іх адпаведнікі, складзеныя ў XX ст. Галоўнай праблемай з’яўляецца тое, што апрацоўка азначаных вопісаў пры вылучэнні спраў да знішчэння абмяжоўвалася прастаўленнем адзнакі аб выбыцці. Напрыклад, трэці вопіс складаецца з васьмі тамоў. Толькі ў яго чацвёртым томе з 9098 спраў на дадзены момант захавалася 1979, што складае 21,7 % ад пазначаных [6]. Прагляд дадзенага вопісу дазваляе рэканструяваць справаводства кансісторыі і першапачатковы склад архіва, а таксама вылучыць асаблівасці фарміравання спраў. Аднак гэта запавольвае пошук асобных відаў дакументаў, што больш актуальна для гісторыкаў, у той час, калі першае цікавіць пераважна крыніцазнаўцаў і даследчыкаў архіўнай справы.

Пераважная большасць вопісаў архіўнага фонду «Магілёўская рыма-каталіцкая кансісторыя» была складзена падчас першапачатковай апрацоўкі ў Ленінградзе і з’яўляецца рукапіснымі. Ленінградскія архівісты захавалі прынцыпы іх фарміравання. Некаторыя вопісы былі перапрацаваны, аднак знішчэнне дакументаў праводзілася настолькі хуткімі тэмпамі, што дадзеныя сярэдзіны XX ст. не заўсёды адпавядаюць рэчаіснасці. Напрыклад, дзесяты вопіс быў складзены ў 1951 г. У ім пазначаны 1286 спраў, з якіх захавалася на 1964 г. усяго 840 (65,3 %) [7]. Дадзеная сітуацыя значна больш спрыяе з’яўленню працы даследчыкаў, аднак правядзенне выяўлення дакументаў без прыцягнення іншых элементаў НДА малаэфектыўная, таму што гэта патрабуе значнага часу на прагляд вопісаў і саміх спраў.

Толькі апошнія 17 вопісаў маюць машынапісны выгляд, аднак іх інфармацыйная вартасць абмежавана генеалагічнымі звесткамі. Яны складаліся ў 1980–2007 гг. па тэрытарыяльна-храналагічнаму прынцыпу ў асноўным за кошт перадачы аддзелаў рэгістрацыі грамадзянскага стану метрычных кніг касцёлаў і ўключаюць дакументы не толькі перыяду дзейнасці кансісторыі, але і больш позняга часу. Толькі ў 2006 г.

з азначаных архіваў Магілёўскай, Гродзенскай, Віцебскай і Мінскай абласцей былі перададзены 263 справы за 1799–1937 гг. Азначаныя вопісы значна лепш сістэматызаваны і карыстаюцца большым попытам даследчыкаў пераважна пры правядзенні генеалагічных даследаванняў.

Складанасць у вывучэнні гісторыі архіўнага фонда выклікае таксама адсутнасць прадмоў да вопісаў, як адной са значных інфармацыйных частак НДА, якая дазваляе даследчыкам уявіць комплекс дакументаў агульна і больш канкрэтызаваць сваю працу і крыніцы, якія неабходны для яе правядзення. Архівістамі XIX–пачатку XX ст. прадмовы не складаліся. Да іх і да вопісаў першай паловы XX ст. далучаліся пазнейшыя запісы, якімі ўдакладняецца форма пазначэння нумароў спраў, што захаваліся. Як правіла, запіс абмяжоўваецца пазначэннем колеру атраманта, якім напісаны новы нумар або падкрэслены існуючы. У вопісах 49, 50 і 52, напрыклад, пазначаны склад вопісу, дата паступлення дакументаў у НГАБ і адкуль яны былі перададзены.

Другім значным элементам НДА ў НГАБ з’яўляюцца каталогі, сістэматызаваныя па прадметна-тэматычнаму прынцыпу. На картках каталога адлюстраваны найбольш значныя або часта выкарыстоўваемыя дакументы па асобных пытаннях [31, с. 73–75]. У НГАБ фонд Магілёўскай рыма-каталіцкай кансісторыі размеркаваны па тэмах «Веравызнанні» і «Каталіцтва». Усяго па азначанаму фонду складзена 89 картак, якімі адлюстроўваецца пераважна сацыяльна-эканамічны бок дзейнасці каталіцкай царквы на Беларусі. У каталозе прадстаўлены пераважна спасылкі на інвентары і візіты асобных кляштароў. Пры гэтым нельга сцвярджаць, што адлюстраваны выключна буйныя прадстаўніцтвы, таму што разам са звесткамі аб кляштарах, якія дзейнічалі ў г. Мінску або г. Пінску, прадстаўлены дакументы аб закрыцці Дукорскага кляштара. Карткі таксама складзены па некаторых нарматыўных дакументах, братэрствах, ордэнах, калегіумах, абрадах, супрацьуродавых выступленнях ксяндзоў, міжканфесіянальных адносінах і дакументах аб пераходах у розныя веравызнанні. Пры каталагізацыі фонда было выкарыстана толькі 8 вопісаў, прычым доля кожнага з іх істотна адрозніваецца [8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15]. Большасць картак складзена па 2 (29 %) і 26 (21 %) вопісах, таму што ў іх захоўваецца шмат інфармацыі сацыяльна-эканамічнага характару. Менш звестак было запазычана з 1 (16 %) і 28 (15 %) вопісаў, а асобныя карткі напісаны паводле 27 (9 %), 20 (5 %), 32 (3 %) і 24 (2 %) вопісаў. Пэралічанае сведчыць, што сістэматычнай тэматычнай распрацоўкі фонду «Магілёўская рыма-каталіцкая кансісторыя» не праводзілася. Дакументальны склад 27 і 28 вопісаў з’яўляецца прыкладам эпізадычнасці адбору дакументаў. Так, калі з 27 вопіса для каталога было вылучана 8 дакументаў, то ў самім вопісе захоўваецца 190 інвентароў (30,2 %) і 189 візітаў (30 %) [13]. Усе азначаныя дакументы

з'яўляюцца спадчынай Мінскай рыма-каталіцкай кансісторыі, якая была перададзена ў Пецярбург пасля ліквідацыі самой кансісторыі. У вопісе 28 было вылучана 14 дакументаў, у той час, калі маёмасна-фінансавая дакументацыя сфарміравана ў 39 спраў (10,7 %), звесткі аб асабістым складзе духавенства – 32 (8,7 %), аб прыватных асобах – 136 (37,2 %), ажыццяўленню адміністрацыйнага кіраўніцтва прысвечана 72 адзінкі захавання (19,7 %), бягучае справаводства размеркавана па 56 (15,3 %), а нарматыўная база дзейнасці кансісторыі – 16 (4,4 %) [14]. Адзначанае абмяжоўвае даследчыка ў яго працы.

Адным з элементаў НДА з'яўляюцца паказальнікі, асноўнае прызначэнне якіх заключаецца ў аптымізацыі пошуку інфармацыі аб змесце дакументаў [31, с. 75–76]. Іх можна падзяліць на паказальнікі да вопісаў (прадметныя, геаграфічныя і імяныя) і міжфондавыя. Архіварыусамі Магілёўскай рыма-каталіцкай кансісторыі, апроча іншых элементаў НДА, складаліся алфавітныя паказальнікі, у якіх пазначаліся асобы або прадметы, з пазначэннем нумароў спраў згодна агульнага і справаводчага рэестраў, а таксама заўвагі [4]. Частка іх захавалася ў складзе архіўнага фонду, аднак на дадзены момант вылучаны толькі адзін імяны паказальнік да 24 вопісу. Для пошуку астатніх неабходна правядзенне грунтоўнага вывучэння дакументальнай спадчыны дадзенай установы.

Геаграфічныя і прадметныя паказальнікі таксама складзены на асобныя вопісы, пераважна на тыя, у якіх знаходзяцца метрычныя кнігі. Напрыклад, у прадметным паказальніку да вопісу 26 асобна сістэматызаваны па раздзелах загады, пратаколы і журналы Магілёўскай рыма-каталіцкай кансісторыі, спаведныя роспісы, метрычныя кнігі, візіты і інвентары [12]. Хаця большасць іх пазначана на першым аркушы вопісу, вопіс працягваў камплектавацца, і на дадзены момант нумары некаторых з адзначаных відаў спраў не ўнесены ў паказальнік. На тытульных аркушах вопісаў, у якія ўнесены метрычныя кнігі, пазначаны назвы губерняў і павеатаў, але сістэматызаваны геаграфічны паказальнік да азначанага архіўнага фонду не складаўся.

Асобна неабходна адзначыць міжфондавы паказальнік, які выконваецца супрацоўнікамі аддзела інфармацыйна-пошукавых сістэм і знаходзіцца ў працэсе завяршэння. Паколькі сёння да дакументальнай спадчыны Магілёўскай рыма-каталіцкай кансісторыі звяртаюцца ў асноўным даследчыкі і супрацоўнікі архіва, якія займаюцца вывучэннем генеалогіі, то міжфондавы паказальнік павінен аб'яднаць усе звесткі па метрычных кнігах рыма-каталіцкіх касцёлаў, якія захоўваюцца ў НГАБ. Таму звесткі былі ўнесены па яго вопісах 26–27, 35–52. Паказальнік складаецца ў форме базы дадзеных MS Excel, якая прадстаўляе сабой электронныя табліцы з наступнымі палямі: фонд, вопіс, справа, назва касцёла, павет, нумары аркушоў, дата, мова дакумента і заўвагі, дзе

пераважна пазначана губерня, да якой адносіцца дадзены касцёл. Дадзеныя табліцы проста канвертуюцца ў розныя фарматы, што з'яўляецца прывабным пры правядзенні працы, якая можа зацягнуцца на некалькі гадоў.

Цікавым дакументам для вывучэння комплексу матэрыялаў, заключаных межамі аднаго архіўнага фонду, з'яўляецца гісторыка-архіўная даведка. Яна абавязкова складаецца на кожны фонд і адлюстроўвае абагуленыя і схематычныя звесткі па гісторыі фондаўтваральніка, характарыстыку вопісаў, інфармацыю аб складзе, паўнаце, асаблівасцях групіроўкі фонда, асаблівасцях фарміравання, апісання і стане спраў [31, с. 77–80]. Таксама яна можа складацца да вопісаў. На архіўны фонд «Магілёўская рыма-каталіцкая кансісторыя» гісторыка-архіўныя даведкі захаваліся з другой паловы XX ст., а за першую палову – толькі фрагментарна. Неабходна адзначыць, што звесткі пра дзейнасць кансісторыі ў даведцы прадстаўлены вельмі абагулена, а штаты і арганізацыя справаводства не раскрыты. У ёй разам з іншымі дакументамі адлюстроўваюцца перамяшчэнні ўсяго дакументальнага комплексу, а таксама яго папаўненне. Даведкі з'яўляюцца адзінымі дакументамі, у якіх пазначаны фізічны стан асобных адзінак захавання і на падставе якіх можна рэканструяваць умовы і часткова вылучыць прычыны знішчэння асобных спраў. Напрыклад, дзякуючы даведкам і запісам у справе фонда вядома, што падчас знаходжання ў Ленінградзе дакументы знаходзіліся ў неразабраным стане і былі падмочаны, а пазней іх і іншыя дакументы спісвалі да знішчэння, з-за немагчымасці далейшага выкарыстання [5, с. 24]. Пасля перадачы ў НГАБ (у Магілёў) справы былі сістэматызаваны па дэканатах, цэрквах і касцёлах, а таксама капеланах вайсковых аб'яднанняў. Гісторыка-архіўная даведка да фонда «Магілёўская рыма-каталіцкая кансісторыя» далучана да справы азначанага фонда, таму даследчыкі, якія не з'яўляюцца архівістамі, часта не ведаюць пра яе існаванне і магчымасці выкарыстання. Улічваючы, што падобныя элементы НДА да вопісаў не былі складзены, а дадзеная тэматыка ў навуковай літаратуры амаль не раскрыта, кожны гісторык або крыніцазнаўца вымушаны асабіста шукаць неабходныя яму звесткі.

Аб выкарыстанні фонда сведчаць тэматычныя пералікі дакументаў, якія захоўваюцца ў даведачна-інфармацыйным фондзе. Яны складаліся архівістамі пры распрацоўцы планавых навуковых тэм, падрыхтоўцы выстаў і тэлеперадач, а таксама ў якасці адказаў на адпаведныя запыты арганізацый і ўстаноў. Са спадчыны Магілёўскай рыма-каталіцкай кансісторыі прыхі падрыхтоўцы выкарыстоўваліся пераважна дакументы генеалагічнага, сацыяльна-эканамічнага і агульнагістарычнага характару. Зварот да азначаных дакументаў пачаўся ў 1990-х гг., калі рыхтаваліся пералікі дакументаў па гісторыі асобных рэлігійных устаноў

і даследаванні радаводаў асоб, якія пакінулі след у гісторыі Беларусі ў сувязі са святкаваннем іх юбілеяў. Напрыклад, У.М. Дзянісамым быў падрыхтаваны пералік па гісторыі Полацкага езуіцкага калегіума, а В.В. Губінай – Мінскага бернардзінскага кляштара [24, 25].

Такім чынам, па шэрагу прычын, у першую чаргу палітычнага характару, НДА да архіўнага фонда «Магілёўская рыма-каталіцкая кансісторыя» ў НГАБ патрабуе далейшай падрабязнай распрацоўкі. Улічваючы, што даследаванні ў галіне канфесійнай палітыкі амаль стагоддзе былі тэматычна абмежаваны, а комплекс дакументаў з’яўляецца адным з найбольшых у азначаным архіве і працягвае камплектавацца, яго апрацоўка патрабуе пільнай увагі і значнага часу. Зараз у НГАБ праводзіцца апрацоўка дадзенага фонду з прыцягненнем сучасных інфармацыйных тэхналогій, што з’яўляецца значным укладам у яго НДА. Пры гэтым архівісты ўлічваюць тэмпы развіцця тэхнікі і ствараюць лёгкаканвертуемыя базы дадзеных. Нягледзячы на тое, што засяроджанасць на ўдасканаленні вопісаў метрычных кніг і складанне базы дадзеных па іх дапаможа ў працы як архівістаў, так і даследчыкаў уласных генеалогій, гэта не раскрывае крыніцазнаўчай вартасці іншых відаў дакументаў, у чым вельмі зацікаўлены даследчыкі канфесійнай гісторыі Беларусі, гісторыкі штодзённасці, крыніцазнаўцы і археографы, таму што спросціцца эўрыстычная і даследчая праца. Зацікаўленым бокам з’яўляюцца архівісты. Папулярызаванасць дакументаў архіва прывядзе не толькі да развіцця навукі, але і да захавання дакументальнай спадчыны кансісторыі, шляхам змяншэння безвыніковых зваротаў да яе. На жаль, на сённяшні дзень імі выкарыстоўваецца мінімум інфармацыйнага патэнцыялу дакументаў, раскрыццё якога можа пашырыць тэматычныя межы выкарыстання і папулярываваць крыніцы, якія з’яўляюцца значнай часткай гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі, Расіі, Польшчы і Літвы.

Крыніцы і літаратура

1. LVIA. F. 604, ap. 1, b. 4902. Загады рыма-каталіцкай кансісторыі архіварыусу за 1875–1876 гг.
2. LVIA. F. 604, ap. 1, b. 4915. Загады кансісторыі архіварыусу за 1877 г.
3. LVIA. F. 694, ap. 1, b. 1686. Копія інструкцыі па арганізацыі справаводства рыма-каталіцкіх кансісторый. 1842 г.
4. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (далей – НГАБ). Ф. 1781, воп. 34, спр. 1-40, 42-56, 58-64. Алфавітны паказальнік да спраў Магілёўскай рыма-каталіцкай кансісторыі. 1774–1919 гг.
5. НГАБ. Ф. 1781. Магілёўская рыма-каталіцкая кансісторыя (Справа фонда).
6. НГАБ. Ф. 1781, воп. 3. Т. 4.
7. НГАБ. Ф. 1781, воп. 10.
8. НГАБ. Ф. 1781, воп. 1.

9. НГАБ. Ф. 1781, воп. 2.
10. НГАБ. Ф. 1781, воп. 20.
11. НГАБ. Ф. 1781, воп. 24.
12. НГАБ. Ф. 1781, воп. 26.
13. НГАБ. Ф. 1781, воп. 27.
14. НГАБ. Ф. 1781, воп. 28.
15. НГАБ. Ф. 1781, воп. 32.
16. НГАБ. Ф. 1781, воп. 28, спр. 265, 268. Вопіс спраў першага стала, якія захоўваюцца ў архіве Магілёўскай рыма-каталіцкай кансісторыі, 1467–1904 гг.
17. НГАБ. Ф. 1781, воп. 28, спр. 266. Вопіс спраў па трэцяму сталу, якія захоўваюцца ў архіве Магілёўскай рыма-каталіцкай кансісторыі, 1774–1916.
18. Амосов Н.А. Борьба за социализм без религии. Москва: ОАИЗ-ОГИЗ, 1934.
19. Антановіч З.В. Пінскі кляштар мар’явітак (паводле крыніц НГАБ) // *Архіварыус*. Вып. 3. Мн., 2005. С. 5–8.
20. Антановіч З.В. Перыядычныя выданні рыма-каталіцкага касцёла г. Мінска ў XIX–пачатку XX стст. // *Знакамітыя мінчане: матэрыялы Беларуска-Польскай навук. канф.*, Мінск, лістап. 2005 г. / Рэдкал.: А.Ф. Вялікі [і інш.]. Мн.: БДПУ, 2006. С. 11–17.
21. Блинова Т.В. Иезуиты в Белоруссии. Мн.: Беларусь, 1990. 112 с.
22. Габрусь Т. Страчанае спадчына. Мн., 1998.
23. Грыгор’ева В.В. Магілёўская рыма-каталіцкая епархія (канец XVIII–XX ст.) / *наук. рэд. У.І. Навіцкі*. Мн.: ВП «Экаперспектыва», 1998. С. 186–187.
24. Денисов В.Н. Перечень документов по истории Минского бернардинского монастыря XVII–XIX вв. // *НИАБ. Справочно-информационный фонд (далее – СИФ)*. № 1973.
25. Денисов В.Н., Губина В.В. Перечень документов по истории Полоцкой иезуитской коллегии в XIX в. // *НИАБ. СИФ*. № 1790.
26. Документы обличают. Реакционная роль религии и церкви на территории Беларуси. Мн.: Беларусь, 1964. 272 с.
27. Канфесіі на Беларусі (канец XVIII–XX ст.) / *Наук. рэд. У.І. Навіцкі*. Мн.: ВП «Экаперспектыва», 1998. 340 с.
28. Каралёў Г.І. Польскія публікацыі царкоўна-гістарычных крыніц у XIX–XX ст. // *Наш радавод*. Кн. 4. Ч. 3. Гродна, 1992. С. 184–190.
29. Лозицкий А.И. Пинск XVI столетия. Мн., 1994.
30. Мараш Я.Н. Ватикан и католическая церковь в Беларуси. Мн.: «Вышэйшая школа», 1971. 347 с.
31. Основные правила работы центральных и местных органов государственной власти и управления, учреждений, организаций и предприятий Республики Беларусь / *Авт.-разработчик С.В. Жумарь и др.* Мн.: БелНИИДАД, 2002.
32. Рыбчонок С.А. Анализ сохранности комплекса метрических книг в Национальном историческом архиве Беларуси // *Сучасныя праблемы дакументазнаўства, архівазнаўства і археаграфіі: Матэрыялы навук.-практ. канф., прысвеч. 85-годдзю Дзярж. архіўн. службы і 80-годдзю Нац. архіва Рэсп. Беларусь*. (Мінск, 12 красавіка 2007 г.) / *Склад. В.С. Пазнякоў, П.П. Журкевіч*. Мн.: БелНДІДАС, 2007. С. 138–145.

33. Рэлігія і царква на Беларусі: Энцыклапедычны даведнік / [Г. П. Пашкоў і інш.] Рэд. кал.: Г.П. Пашкоў і інш. Мн.: БелЭн, 2001. 589 с.

34. Толстой Д.А. Римский католицизм в России. СПб, 1876. 178 с.

35. Туронак Ю. Фарміраванне сеткі рыма-каталіцкіх парафій на Беларусі 1558–1772 гг. // Наша вера. 1995. № 1. С. 29–35.

36. Указ о бытии в России для исповедывающих римскую веру шести диоцезиям; о содержании архиепископа, епископов и при них суффраганов и официалов генеральных; о переносе на апелляцию дел из консисторий; о зависимости чинов и должностей церковных, а также семинарий и школ от архиереев; о запрещении принимать или помещать иностранных духовных; о именовании архиепископа Могилевского митрополитом; о пребывании его и о неимении ему сношений с иностранными землями без дозволения верховной власти, 28 апреля 1798 // Полное собрание законов Российской Империи с 1649 г. Т. XXV (1798–1799). СПб, 1830. С. 222–224.

37. Фонды Национального исторического архива Беларуси: справочник / Сост. Г. Е. Акулович [и др.]. Минск: БелНИИДАД, 2006.

38. Центральный государственный исторический архив Белорусской ССР в г. Могилеве: Путеводитель / Под. ред. П.Л. Лукьянова, В.Н. Жигалова, В.П. Похвалова. Могилев, 1959.

39. Цярохін С.Ф. Многія прыйдуць пад імем маім: Езуіты на Беларусі. Мн., 1995.

40. Giżycki I.M. Pińskie świątynie i klasztory // PEK. Lublin, 1972. S. 45–123.

41. Kosman M. Od chrztu do chrystyanizacji: Ruś–Litwa–Polska. Warszawa: «Książka i wiedza», 1992. 204 s.

42. Litak S. Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Rzym–Lublin, 1991. 512 s.

43. Loret M. Kościół katolicki a Katarzyna II. Kraków–Warszawa, 1910. 247 s.

44. [Żyskar J.] Nasze Kościoły. Archidiecezja Mińska. T. 1, cz. 2. Warszawa: Biblioteka narodowa, 2001. 343 s.

45. Radwan M. Kościół w Rosji i na Białorusi w relacjach duszpasterzy (1892–1926). Kraków, 1999.

Дз. Ч. Матвейчык

ПРАДСТАЎЛЕНАСЦЬ ДАКУМЕНТАЎ ПА ГІСТОРЫІ НАЦЫЯНАЛЬНА-ВЫЗВАЛЕНЧАГА РУХУ НА БЕЛАРУСІ КАНЦА XVIII–60-х гг. XIX ст. У КАТАЛОГУ НГАБ¹

Каталог з’яўляецца неад’емнай састаўной часткай кожнага сучаснага архіва, а каталагізацыя архіўных збораў – адным з асноўных відаў дзейнасці гэтай установы. Ён з’яўляецца, па сутнасці, міжфондавым архіўным даведнікам і дазваляе ўявіць, якія дакументы захоўваюцца ў тым ці іншым архіве, і такім чынам аблегчыць эўрыстычную дзейнасць

¹ Аўтар выказвае падзяку супрацоўнікам аддзела інфармацыйна-пошукавых сістэм Г.Я. Акулович і Т.М. Коцік за дапамогу ў падрыхтоўцы артыкула.

даследчыка. Без яго наяўнасці пошук неабходных дакументаў моцна ўскладняецца, а часам нават становіцца немагчымым з-за велізарнага аб'ёму вопісаў фондаў і спраў, якія даводзіцца пераглядаць.

Сістэма каталогаў у НГАБ уяўляе сабой сістэматычны, асабовы і сфрагістычны каталогі. На 1998 г. у ім змяшчаліся каля 285 тыс. картак, на сённяшні дзень – больш за 300 тыс. Сістэматычны і асабовы каталогі створаны ў 1965 г. шляхам аб'яднання тэматычных картак Цэнтральнага дзяржаўнага гістарычнага архіва БССР (ЦДГА БССР) у г. Магілёве і аддзела дарэвалюцыйных фондаў Дзяржаўнага архіва Мінскай вобласці. Тады ж у ЦДГА БССР у Мінску была створана група па каталагізацыі дакументаў, распрацаваны пытанні арганізацыі і метадыкі гэтай справы, створана схема класіфікацыі матэрыялаў [1, с. 162; 2]. Паводле гэтай схемы кожная група матэрыялаў атрымала сваю літару рускага алфавіта ад «Б» да «Я». Гэтка ж сістэма захавана і ў далейшым – у схеме класіфікацыі ад 2004 г. [3], якая прыведзена ў агульным выглядзе ў даведніку, выдадзеным у 2006 г. [4, с. 216-217].

Да 1965 г. складаннем каталога займаліся адначасова некалькі аддзелаў, што выклікала вялікія нязручнасці. У 1965 г., пры рэарганізацыі архіўнай структуры, быў створаны асобны аддзел уліку і навукова-даведачнага апарату, які з 1979 г. набыў назву «Аддзел інфармацыйна-пошукавых сістэм». З таго часу і да сённяшняга дня каталог НГАБ знаходзіцца ў яго веданні.

XIX стагоддзе займае важнае месца ў гісторыі Беларусі. Менавіта тады былі закладзены асновы і развіліся тры працэсы, якія ў XX ст. прывялі да стварэння незалежнай беларускай дзяржавы. Вялікая роля ў гэтых працэсах належыць нацыянальна-вызваленчаму руху і яго найбольш яскравым праявам – паўстанням 1794, 1830-1831, 1863-1864 гг. З канца 80-х гг. XX ст. назіраецца ўсплеск цікавасці беларускіх даследчыкаў да гэтай старонкі айчынай мінуўшчыны. Разам з гэтым паўстала пытанне пошуку і ўвядзення ў навуковы ўжытак новых і больш глыбокага аналізу ўжо вядомых крыніц, якія б дазволілі раскрыць дадзеную праблему айчынай гістарыяграфіі. Як вынік, з'явілася патрэба шырокага выкарыстання каталога, дзе б яны былі прадстаўлены.

У НГАБ архіўныя матэрыялы па гэтай праблематыцы прадстаўлены ў сістэматычным і асабовым каталогах. У адпаведнасці са схемай класіфікацыі дакументаў у архіве ад 1972 г., у архіўным каталозе дакументы, якія асвятляюць нацыянальна-вызваленчы рух, былі вынесены ў асобную групу і атрымалі парадкавую літару «И» [2, с. 17]. У 2004 г. пасля ўдасканалення класіфікацыі матэрыялаў архіва і пашырэння ўжо існуючай схемы быў створаны раздзел «Грамадска-палітычны рух. Рэвалюцыйная барацьба». У ім былі выдзелены асобныя падраздзелы, напрыклад, «Грамадска-палітычны рух у 1780-1825 гг.».

«Дзекабрысты» і інш. (гл. дадатак). У гэтай схеме відавочна дамінуе храналагічна-тэматычны прынцып паслядоўнасці, які выкарыстоўваўся пры яе складанні.

Усяго ў сістэматычным каталогу НГАБ матэрыялам па ўсім грамадска-палітычным руху аддадзены 9 скрынак з карткамі, але ўласна нацыянальна-вызваленчы рух на Беларусі ў канцы XVIII–60-х гг. XIX ст. адлюстраваны толькі ў адной – пад шыфрам «И2 56 – И7 56». Карткі, змешчаныя ў ёй, уключаюць звесткі пра наступныя матэрыялы:

1) крыніцы па гісторыі паўстання 1794 г. пад кіраўніцтвам Т. Касцюшкі (10 картак);

2) дакументы, якія асвятляюць розныя бакі паўстання 1830-1831 гг. (каля 500 картак);

3) матэрыялы, якія адлюстроўваюць развіццё нацыянальна-вызваленчага руху ў міжпаўстанцкі перыяд:

– «справу Шымана Канарскага» (1835-1839 гг.) (каля 10 картак);

– «экспедыцыю Юзафа Заліўскага» (1833 г.) (каля 10 картак);

– справу аб выяўленні ў 1833 г. у Віцебскай гімназіі палітычных вершаў і пракламацый (каля 20 картак);

– іншыя палітычныя справы: нагляд за «недабранадзейнымі» асобамі, выяўленне палітычных твораў і да т.п. (некалькі дзесяткаў картак);

4) дакументы па паўстанню 1863-1864 гг.: дзейнасць паўстанцкіх атрадаў, рэпрэсіі царскіх уладаў і да т.п. (каля 350 картак). Таксама частка сістэматычнага каталога, прысвечаная выключна паўстанню 1863-1864 гг., захоўваецца асобна (гл. ніжэй).

Пераважная большасць картак напісана ў 60-х гг. XX ст. Аднак і ў пазнейшыя гады каталог няспынна папаўняўся, у ім маецца таксама нямала картак за 70–80-я гг. Пасля гэтага працэс яго камплектавання значна запаволіўся. Карткі, якія датуюцца 1990–2000-мі гадамі, сустракаюцца ў адзінкавых выпадках. Гэта звязана з тым, што ў гэты час у архіве апрацоўваліся тыя фонды, куды справы пра нацыянальна-вызваленчы рух трапілі рэдка.

У гэтым раздзеле сістэматычнага каталога прадстаўлены пераважна «вялікія» фонды, у складзе якіх маюцца тысячы спраў: № 1416 («Віцебскае губернскае праўленне»), № 1430 («Канцылярыя Віцебскага грамадзянскага губернатара») і інш.

Тэматыка нацыянальна-вызваленчага руху на Беларусі ў перыяд Расійскай імперыі прадстаўлена таксама ў асабовым каталогу НГАБ. У адпаведнасць з «Даведкай аб выніках працы па ўдакладненню «Пераліка персаналій для асабовага каталога»» ад 1978 г., «у асабовую частку каталога архіва ўключаюцца карткі са звесткамі пра жыццё і дзейнасць асоб, што знаходзяцца на дзяржаўнай службе, пра палітычных і грамадскіх дзеячоў, дзеячоў навукі, тэхнікі, рамёстваў, літаратуры,

мастацтва, настаўнікаў, сельскіх гаспадароў, службоўцаў гандлёва-прамысловых фірм, свяшчэнна- і царкоўнаслужыцеляў, вайскоўцаў» [2, с. 4]. У адпаведнасці з гэтай схемай, у асабовай частцы каталога НГАБ створаны асобныя раздзелы, куды ўключаны дакументы, якія асвятляюць удзел ураджэнцаў Беларусі ў нацыянальна-вызваленчым руху:

1) «Удзельнікі паўстання 1831 г.»;

2) «Паўстанне 1863 г.».

Як відаць, тут звесткі згрупаваны паводле тэматычнага прынцыпу – у адпаведнасці з прыналежнасцю асоб да дзвюх найбольш масавых з’яў у нацыянальна-вызваленчым руху на землях Беларусі ў XIX ст., хаця, як будзе паказана ніжэй, насычанасць гэтых раздзелаў выходзіць за межы іх назваў.

Раздзел асабовага каталога «Удзельнікі паўстання 1831 г.» складаецца з чатырох скрынак, дзе змешчана больш за 4 тыс. картак. Колькасць асобаў, якія ў іх прадстаўлены, нашмат меншая, таму як некаторым асобам прысвечаны некалькі картак. Напрыклад, паўстанцу Яну Тарлецкаму прысвечаны 6 картак: тры з іх прадстаўляюць дакументы з фонда № 299 («Мінскае губернскае праўленне»), дзве – з фонда № 561 («Мінская губернская следчая камісія, заснаваная па справах аб паўстанні 1830-1831 гг.») і адна – з фонда № 333 («Мінская казённая палата»).

Пераважная большасць картак прадстаўляе фонд № 561 і была ўнесена ў каталог у 1979 г. Н.М. Леўчык падчас апрацоўкі гэтага фонда. У астатнім тут прадстаўлены таксама фонды №№ 27 («Мінскае ўпраўленне земляробства і дзяржаўных маёмасцяў»), 54 («Мінская губернская ліквідацыйная камісія па ліквідацыі даўгоў канфіскаваных маёнткаў удзельнікаў паўстання 1831 г.»), 295 («Канцылярыя мінскага губернатара»), 299 («Мінскае губернскае праўленне»), 333, 1430. Іншыя фонды ў гэтым раздзеле прадстаўлены слаба, што звязана з апрацоўкай архівістамі ў першую чаргу найбольш важных і інфармацыйных фондаў. Варта адзначыць, што ў НГАБ захоўваюцца і іншыя матэрыялы, якія змяшчаюць звесткі пра паўстанцаў 1830-1831 гг. і могуць быць выкарыстаны для папаўнення каталога. Напрыклад, справа пра тых паўстанцаў, якім было дазволена ў канцы 1850-х гг. вярнуцца на радзіму з эміграцыі ці ссылкі [5], альбо справа пра паўстанцаў, завочна прысуджаных карнымі органамі да розных цяжкіх пакаранняў [7].

У гэты ж раздзел асабовага каталога ўключаны звесткі пра крыніцы, якія тычацца справы III. Канарскага. Карткі са звесткамі пра ўдзельнікаў створанай ім арганізацыі базуюцца ўсяго на адной справе, дзе маецца іх імяны спіс [6]. Параўнанне каталожных картак са звесткамі справы паказвае няпоўную ўключанасць прозвішчаў са спіса ў каталог.

Раздзел асабовага каталога «Удзельнікі паўстання 1831 г.» выкарыстоўваўся аўтарам для напісання кандыдацкай дысертацыі на тэму «Удзельнікі паўстання 1830-1831 гг. – ураджэнцы беларуска-літоўскіх губерняў: эміграцыя, гуртаванне, дзейнасць». Менавіта ў гэты час і былі выяўлены яго станоўчыя бакі і хібы. Таксама гэты раздзел каталога быў выкарыстаны В. Гарбачовай для падрыхтоўкі прац па тэматыцы паўстання 1830-1831 гг. на Беларусі [8; 9]. Рэгулярна карыстаюцца ім і архіўныя супрацоўнікі для пошуку звестак па пэўным родзе для складання генеалогій, а таксама наведвальнікі архіва.

Раздзел асабовага каталога «Паўстанне 1863 г.» складаецца з дзвюх частак, у якіх змешчана каля 4,5 тыс. картак. Як і ў вышэй апісаным каталогу, колькасць асоб, якія тут прадстаўлены, нашмат меншая, з прычыны паўтарэння некаторых паўстанцаў, звесткі пра якіх маюцца ў розных фондах і справах. Напрыклад, дваранін Барысаўскага пав. Мельхіёр Федаровіч прадстаўлены шасцю карткамі, на трох з якіх звесткі ўзяты з фонда № 299, і па адной – з фондаў №№ 3255 («Следчая камісія, заснаваная ў г. Орша аб былым паўстанні ў Магілёўскай губерні»), 3257 («Следчая камісія, заснаваная ў г. Магілёве аб былым паўстанні ў Магілёўскай губерні»), 3366 («Следчая камісія, заснаваная ў м. Чэрыкаве па справах аб былым паўстанні ў Магілёўскай губерні»). Пераважная колькасць картак унесена ў каталог у 60–70-я гг. XX ст., калі праводзілася апрацоўка многіх фондаў архіва.

У гэтым раздзеле каталога няма выразнай дамінацыі прадстаўленасці якога-небудзь аднаго фонда, як гэта ёсць у вышэй апісаным раздзеле. Пераважная большасць картак змяшчае звесткі пра дакументы з фондаў розных следчых камісій, якія займаліся разборам спраў паўстанцаў – №№ 296 («Часовы ваенны губернатар Мінскай губ. і камандуючы войскамі, размешчанымі ў ёй»), 3255, 3257, 3046 («Віцебская следчая камісія па палітычных справах»), 3366 і інш. Прадстаўлены тут і «вялікія» фонды – №№ 295, 299, 1430 і некаторыя іншыя. Папаўненне і ўдасканаленне каталога вядзецца няспынна, паралельна з распрацоўкай усё новых фондаў.

Неабходна таксама адзначыць, што ў НГАБ частка каталога, прысвечаная паўстанню 1863-1864 гг., захоўваецца асобна. Гэты раздзел уключае ў сябе як сістэматычную частку, так і асабовую. Агульная колькасць картак, якія так захоўваюцца, складае каля 6 тыс. шт. Пераважная іх большасць мае нестандартны фармат, што і выклікала іх асобнае захоўванне. Большасць картак (каля 3,5 тыс. шт. у дзвюх скрынях) прадстаўляе паўстанне ў асобах. Прычым гэтая частка асабовага каталога разбіта на асобныя часткі – «Вайскоўцы», «Дваране», «Мяшчане» і г.д. На наш погляд, такі падзел можа складаць нязручнасці пры выкарыстанні з-за магчымага неўнясення ў пэўную

яго частку асобаў, якіх магчыма аднесці да розных катэгорый. Асобна вынесены падраздзел «Секвестраваныя маёнткі (паводле прозвішчаў уладальнікаў)». Сістэматычная частка мае прыкладна 2,5 тыс. картак, якія захоўваюцца ў асобнай скрыні. Карткі ў ёй разбіты паводле тэматычнага прынцыпу і прадстаўляюць розныя бакі гэтай з’явы. Напрыклад, у ім асобна размешчаны дакументы па такіх тэматычных накірунках як «Абстаноўка ў краі да і пасля паўстання», «Кантрыбуцыя, штрафы і секвестраванне» і інш. Надпісы на картках, што захоўваюцца асобна, нясуць значна больш інфармацыі ў параўнанні з тымі, што ўключаны ў агульны каталог. На іх апрача звычайных архіўных каардынат дакумента пазначаны імя асобы альбо назва справы і г.д., апісаны ў агульных рысах асноўны змест справы.

На сённяшні дзень аддзелам інфармацыйна-пошукавых сістэм і аўтаматызаваных архіўных тэхналогій НГАБ вядзецца праца над пераводам асабовага каталога ў электронны выгляд. Для гэтага абраны праграмны сродак MS Excel. Кожны радок у табліцы прадстаўляе адну картку з каталога. У ім змешчаны каардынаты дакумента (фонд, вопіс, нумар справы, калі неабходна – нумары аркушаў), дата і месца падзеі, імя асобы (прозвішча, імя, імя па бацьку), іншыя яе характарыстыкі (саслоўе, пасада, чын), надпіс на картцы і від дакумента. На момант напісання артыкула праца па стварэнні электронных версій раздзелаў асабовага каталога «Удзельнікі паўстання 1831 г.» і «Паўстанне 1863 г.» знаходзіцца на заключным этапе. У завершаным выглядзе ён дазволіць больш хутка і якасна здзяйсняць пошук па неабходных крытэрыях. Аднак для яго характэрна тая ж непаўната, якая адзначана вышэй. Не ўнесена на сённяшні дзень тая частка асабовага каталога, якая захоўваецца асобна. Галоўнай прычынай гэтага з’яўляецца нестандартнасць запісаў на картках. У далейшым плануецца перавесці ў электронны выгляд і гэтую частку.

Такім чынам, каталогі НГАБ з’яўляюцца вынікам працяглай і карпатлівай працы архіўных супрацоўнікаў розных пакаленняў, якая працягваецца і ў цяперашні час. Яны змяшчаюць значную колькасць звестак пра дакументы па гісторыі развіцця нацыянальна-вызваленчага руху на Беларусі ў перыяд з канца XVIII ст. і да 60-х гг. XIX ст., якія захоўваюцца ў НГАБ. Нягледзячы на некаторыя хібы, яны дазваляюць даследчыку скласці ўяўленне пра матэрыялы, якія могуць быць для яго даступны і ўжыты ў навуковых распрацоўках.

Дадатак

Выпіска са схемы класіфікацыі дакументальнай інфармацыі сістэматычнага каталога НГАБ [3, с. 5-6]

Г | Общественно-политическая движение. Революционная борьба

И0	Общие вопросы
И2	Революционное и общественно-политическое движение 1780-1825 гг.
И2 05	Декабристы
И2 20	Революционные выступления рабочих
И2 30	Революционные выступления в армии и на флоте
И2 40	Крестьянское движение
И2 51	Революционные выступления студентов
И3	Революционное и общественно-политическое движение 1826-1860 гг.
И4	Революционное и общественно-политическое движение 1861-1894 гг.
И4 50	Народники
И5	Революционное и общественно-политическое движение 1895-1904 гг.
И6, И6 20	Участие рабочих в первой русской революции 1905-1907 гг. Профсоюзы.
И7, И7 20	Революционное и общественно-политическое движение 1908-февраль 1917 г. Профсоюзы.
И8, И8 20	Участие рабочего класса в Февральской буржуазно-демократической революции. Профсоюзы.

Крыніцы і літаратура

1. Ульянова М.Н. Каталог архива // *Архіварыус*: Зб. навук.-папул. паведамл. і арт. Вып. 1. Мн.: НГАБ, 2001. С. 162-164.
2. Схема классификации документальных материалов Центрального государственного исторического архива БССР в гор. Минске. Мн.: ЦГИА БССР, 1972.
3. Схема классификации документальной информации систематического каталога НИАБ. Мн.: НИАБ, 2004.
4. Фонды Национального исторического архива Беларуси: Справочник / Сост. Г.Е. Акулович и др. Мн.: БелНИИДАД, 2006.
5. НГАБ. Ф. 320, воп. 1, спр. 366.
6. НГАБ. Ф. 333, воп. 1, спр. 817, арк. 95-98.
7. НГАБ. Ф. 1297, воп. 1, спр. 7784.
8. Гарбачова В.В. Паўстанне 1830-1831 гг. на Беларусі. Мн.: БДУ, 2001.
9. Гарбачова В.В. Удзельнікі паўстання 1830-1831 гг. на Беларусі: Біябібліяграфічны слоўнік. Мн.: БДУ, 2004.

ПОСТАЦІ АРХІВІСТАЎ

А.М. Латушкін

АРХІВІСТЫ НЯСВІЖСКАГА АРХІВА XVII—ПЕРШАЙ ПАЛОВЫ XX ст.

Дадзеным артыкулам мы распачынаем серыю публікацый аб архівістах буйнейшага родавага архіва Беларусі – архіва князеў Радзівілаў у Нясвіжы. Матэрыял быў сабраны аўтарам падчас падрыхтоўкі кандыдацкай дысертацыі на тэму «Нясвіжскі архіў князеў Радзівілаў у канцы XVIII—першай палове XX стст.» Нам удалося ўзнавіць службовы штат дакументальнага збору (складаўся з архівістаў і памочнікаў архівістаў) за перыяд першай паловы XVII—першай паловы XX ст. Агульная колькасць выяўленых імёнаў на цяперашні момант складае 71. У дадзеным нумары мы змясцілі храналагічны спіс супрацоўнікаў архіва, а таксама біяграфічныя артыкулы аб іх з прозвішчамі на літары А і Б.

Асноўная маса выкарыстаных крыніц змешчана ў складзе фондаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі (Ф. 694, воп. 1 «Радзівілы, князі»), Галоўнага архіва старажытных актаў Польшчы (Архіў Радзівілаў, т. зв. Варшаўскі), Дзяржаўнага гістарычнага архіва Літвы (Ф. 1280 «Радзівілы»). Значная частка задзейнічаных матэрыялаў паходзіць з рукапісных збораў Нацыянальнай бібліятэкі Польшчы (рукапіс працы апошняга архівіста нясвіжскіх ардынатаў Баляслава Таўрагінскага «Z dziejów Archiwum Radziwiłłów oraz wartość zbiorów dla nauki polskiej, Warszawa, 1955–1969 гг., rękopis 9067, część 1, 2»; карэспандэнцыя архівіста Аляксандра Валіцкага: «Korespondencja Aleksandra Walickiego z lat 1844–1893, rękopis 2977, 2978, 2979»). Выкарыстаны таксама матэрыялы перыядычнага друку XIX ст., публікацыі дакументаў архіва і інш.

Храналагічны спіс

Гэкер, архівіст і бібліятэкар, першая палова XVII ст.

Гановіч Ян, архівіст і бібліятэкар, пачатак 1650-х гг.

Гафукс Афрыканус Ганорыс, архівіст, 1721-1741 гг.

Вэсэль (Вэтзэль, Вэшэль) Язэп, архівіст, 1741-1759 гг.

Памочнікі: *Наваселецкі, Піражынскі, Савіцкі (?)*, *Здановіч, Заморскі В.*

Калакуцкі Антоні, архівіст, 1759-1793 гг.

Памочнікі: *Вабэ М., Бернатовіч А., Бернатовіч М., Бургельскі Альберт.*

Асіповіч Францішак, архівіст, 1793-1806, 1809-1810 гг.

Памочнікі: *Попель, Дмухоўскі Я.*

Ёдка Ануфрый, архівіст, 1807-1809 гг.

Памочнік: *Дмухоўскі Я.*

Дмухоўскі Язэп, архівіст, 1810-1817 гг.

Вайніловіч Леў, генеральны архівіст Радзівілаўскай масы, 1817-1818 гг.; *Букоўскі Дамінік*, архівіст Антонія Радзівіла пры Генеральным архіве Радзівілаўскай масы, 1817-1823 гг.

Памочнікі: *Дмухоўскі Я.*, *Свярчэўскі Д.*, *Свярчэўскі А.*, *Вілямоўскі Ю.*, *Сымановіч Р.*, *Сыцько*, *Багдановіч Б.*, *Баяноўскі Л.*

Ёдка Ануфрый, архівіст Генеральнага архіва Радзівілаўскай масы, 1818—1823 гг.; *Букоўскі Дамінік*, архівіст Антонія Радзівіла пры Генеральным архіве Радзівілаўскай масы, 1817-1823 гг.

Памочнікі: *Дмухоўскі Я.*, *Свярчэўскі Д.*, *Вілямоўскі Ю.*, *Сымановіч Р.*

Вілямоўскі Юльян Браніслаў, архівіст Генеральнага архіва Радзівілаўскай масы, 1823—1824 гг.; *Грыневіч Вінцэнт*, архівіст Антонія Радзівіла пры Генеральным архіве Радзівілаўскай масы, 1823-1826 гг.

Памочнікі: *Дмухоўскі Я.*, *Свярчэўскі Д.*, *Сымановіч Р.*

Ёдка Ануфрый, генеральны архівіст Радзівілаўскай масы, 1824-1828 гг.; *Грыневіч Вінцэнт*, архівіст Антонія Радзівіла пры Генеральным архіве Радзівілаўскай масы, 1823-1826 гг.

Памочнікі: *Дмухоўскі Я.*, *Свярчэўскі Д.*, *Вілямоўскі Ю.*, *Сымановіч Р.*

Ячыніц (Яцыніч) Ян Алаізі, архівіст Генеральнага архіва Радзівілаўскай масы, 11 кастрычніка 1828—1 лістапада 1828 г.

Памочнікі: *Дмухоўскі Я.*, *Сымановіч Р.*

Маліноўскі Мікалай, генеральны архівіст Радзівілаўскай масы, 1828-1838 гг.

Памочнікі: *Дмухоўскі Я.*, *Сымановіч Р.*, *Дубіскі Б.*

Сымановіч Рамуальд, архівіст, 1838-1873 гг.

Памочнікі: *Сымановіч Л.*, *Сымановіч Я.*, *Антановіч*, *Ігнатовіч*, *Корзан*, *Бельскі*, *Бухавецкі*, *Калунайла Л.*, *Малішэўскі І.*, *Сарнэцкі*, *Ромулт Э.*, *Ганчаровіч*, *Урублеўскі*, *Станкевіч У.*

Богуш-Шышка Міхал, архівіст літаратурна-гістарычнай часткі архіва, 1860-1873 гг. пад агульным кіраўніцтвам Р. Сымановіча. Памочнік: *Снарскі А.*

Чарапавецкі Вінцэнт, адказны за архіў, 1873-1885 гг.

Завадскі Брунон, архівіст і бібліятэкар, 1885-1887 гг.

Памочнікі: *Вярсоцкі*, *Керсноўскі К.*, *Наркевіч Я.*, *Пілінскі*, *Рашкоўскі Ю.*, *Рымашэўскі*, *Сушынскі Ю.*

Валіцкі Аляксандр, архівіст, 1890-1893 гг.

Рачынскі Антоні, архівіст, 1895-1896 гг.

Пул'яноўскі Багдан, архівіст, 1896-1908 гг.

Іваноўскі Антоні, архівіст у Нясвіжы 1908-верасень 1915 гг.; дырэктар часткі архіва ў Варшаве 1923-верасень 1939 гг.

Памочнік: *Таўрагінскі Б.*

Наркевіч-Ёдка Людвіг, архівіст і бібліятэкар часткі збораў, што захоўвалася ў Нясвіжы, 1933-1939 гг.

Іовіч, дырэктар архіва ў Нясвіжы на 17 верасня 1939 г., намеснік — *Галынскі*.

Гісберт-Студніцкі Вацлаў, дырэктар часткі Нясвіжскага архіва падчас гітлераўскай акупацыі, Мінск, 1942-1944 гг.

Памочнік: *Корда Я.М.*

Таўрагінскі Баляслаў, дырэктар часткі Нясвіжскага архіва ў Варшаве, верасень 1939-1945 гг.

Біяграфічны слоўнік

1. **Антановіч**, згадваецца пад датай 11 лістапада 1860 г. як памочнік архівіста падчас працэсу падзелу Нясвіжскага архіва паміж Радзівіламі і Вітгенштэйнамі. Дакладна не ўстаноўлена, які з бакоў прадстаўляў. Удзельнічаў у інвентарызацыі збору, капіраваў дакументы, займаўся апісаннем актаў, што тычыліся княжацкіх слуг.

Крыніцы: НГАБ. Ф. 694, воп. 1, спр. 438. Справаздачы аб стане Нясвіжскага архіва і аб рабоце ў ім даследчыкаў з Пецярга і Вільні (са звесткамі па гісторыі архіва). Справаздача аб працы бібліятэкі архіва, 1853-1886 гг. С. 35; Biblioteka Narodowa (далей – BN), rękopis 9067, część 1. Tuhan-Taurogiński B. Geneza powstania Archiwum Radziwiłłów oraz wartość zbiorów dla nauki polskiej. Warszawa, 1955. S. 37.

2. **Асіповіч Францішак**, архівіст, шамбялян у Міхала Гераніма і Дамініка Радзівілаў. Карыстаўся гербам «Ляліва». З 1793 г. загадваў часткай Нясвіжскага архіва пасля перавозу яго ў Варшаву, які адбываўся ў перыяд з пачатку 1791 г. да пачатку 1794 г., дакументы змяшчалі ў палацы на вуліцы Кракаўскае Прадмесце, да 11 студзеня 1794 г. ужо былі раскладзены па шафах, рыхтавалася іх апісанне. Памочнікам архівіста з’яўляўся *А. Попель*. З дасягненнем Дамінікам Радзівілам паўналецця і спыненнем апекі Нясвіжскі архіў у 1803-1805 гг. быў вернуты з Варшавы. Вяртаннем кіраваў *Ф. Асіповіч*. Па сведчаннях архівіста *Р. Сымановіча* (1853 г.), пасля дастаўкі архіва *Ф. Асіповіч* загадваў ім яшчэ адзін год (г.зн. да пачатку 1806 г.), потым быў звольнены і выехаў з Нясвіжа. Архіў быў пакінуты неўпарадкаваным і неапісаным. На 1 красавіка 1808 г. згадваецца як шамбялян у Дамініка Радзівіла (заробак — 1500 пол. зл. у квартал). З 1809 г. — на пасадзе архівіста Нясвіжскага архіва, на якой змяніў *А. Ёдку*. Меў заробак у 3000 пол. зл. 1 жніўня 1809 г. атрымаў ад Дамініка інструкцыю па ўпарадкаванні і захаванні архіва. Згодна з дадзенымі *Б. Таўрагінскага*, працаваў архівістам да 1810 г.

Крыніцы: НГАБ. Ф. 694, воп. 1, спр. 411, арк. 17, 21-24 адв. Інструкцыя архівістам аб вядзенні і ўпарадкаванні архіва; справаздачы архівістаў і перапіска з імі. Вопісы архіўных дакументаў, 1736-1892 гг. С. 17, 21—24 адв.; спр. 438. Справаздачы аб стане Нясвіжскага архіва і аб рабоце ў ім даследчыкаў з Пецярга і Вільні (са звесткамі па гісторыі архіва). Справаздача аб працы бібліятэкі архіва, 1853-1886 гг. С. 5; AGAD, Archiwum Radziwiłłów, t. zw. Warszawski. Dz. V, sygn. 10 995. Osipowicz Franciszek, archiwista warszawski, 1794-1810, k. 44, 50, 54-55, 58; AGAD. Archiwum Radziwiłłów, t. zw. Warszawski. Dz. XXI, sygn. O/43. Osipowicz Franciszek, archiwista warszawski i późniejszy adwokat. Listy w interesach, prośba o gratyfikację i kwity tak na takowe jako też na pensję, 1794-1810; BN, rękopis 9067, część 2. Tuhan-Taurogiński B. Z dziejów Archiwum Radziwiłłów oraz wartość zbiorów dla nauki polskiej. Warszawa, 1969. S. 23-24, 85; Jankowski R. Burzliwe losy Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża od XV w. do 1838 r. // Miscellanea historico-archivistica. 2000. T. 11. S. 59; Stępnia W. Archiwum Warszawskie Radziwiłłów a program UNESCO «Pamięć świata» // Miscellanea historico-archivistica. 1997. T. 7. S. 8-9.

3. **Багдановіч Бенедыкт**, на 18 чэрвеня 1817 г. памочнік архівіста Генеральнага архіва Радзівілаўскай масы *Л. Вайніловіча*

Крыніцы: Літоўскі дзяржаўны гістарычны архіў. Ф. 1280, воп. 1, спр. 116. Матэрыялы аб стане Нясвіжскага архіва пасля вайны 1812 г., 1813-1818 гг., арк. 38 адв.

4. **Баяноўскі Леапольд**, на 18 чэрвеня 1817 г. памочнік архівіста Генеральнага архіва Радзівілаўскай масы *Л. Вайніловіча*, стаўленік Валянціна Радзівіла, апякуна Стэфаніі.

Крыніцы: Літоўскі дзяржаўны гістарычны архіў. Ф. 1280, воп. 1, спр. 116. Матэрыялы аб стане Нясвіжскага архіва пасля вайны 1812 г., 1813-1818 гг., арк. 38 адв.

5. **Бельскі** (Францішак?), памочнік архівіста з 15 лютага 1857 г. падчас працэсу падзелу Нясвіжскага архіва паміж Радзівіламі і Вітгенштэйнамі. Заробак — 16 рублёў у месяц. Верагодна, заняў пасаду ранейшага памочніка Бухавецкага. Згодна з дадзенымі *Б. Таўрагінскага* — памочнік архівіста *Р. Сымановіча*. У абавязкі ўваходзіла капіраванне дакументаў, інвентарызацыя збору.

Крыніцы: AGAD. Archiwum Radziwiłłów, t. zw. Warszawski. AR Dz. XXVII, sygn. 98. Oryginały listów otrzymywanych i bruliony wysyłanych z lat 1851-1855, k. 13; Dz. XXVII, sygn. 99. Oryginały listów otrzymywanych i bruliony wysyłanych z lat 1856-1860, k. 16; BN, rękopis 9067, część 1. Tuhon-Taurogiński B. Geneza powstania Archiwum Radziwiłłów oraz wartość zbiorów dla nauki polskiej. Warszawa, 1955. S. 37; Jankowski R. Archiwiści i instrukcje archiwalne napisane dla nich w Archiwum Głównym Radziwiłłów w Nieświeżu // Archiwista Polski. 2000. № 2(18). S. 37.

6. **Бернатовіч Адам**, архівіст Нясвіжскага архіва з 10 лютага 1785 г. да канца 1792 г., заробак 5 чырвоных злотых у месяц. Разам з *Ф. Бернатовічам* склаў прысягу перад Каралем Станіславам Радзівілам аб захаванні даверанай таямніцы, архіваў і вернай службе.

Крыніцы: AGAD. Archiwum Radziwiłłów, t. zw. Warszawski. AR Dz. XXI, sygn. K 9. Kałakucki, dyrektor archiwum. Asygnacje i kwity na pensję, listy, oraz próśba żony o zasługi męża, 1762-1793, k. 48-49; Dz. XXI, sygn. B 67. Bernatowicz Adam, archiwista. Rota przysięgi na służbu, asygnacje, kwity, 1785-1792, k. 6, 10, 22, 26; Jankowski R. Archiwiści i instrukcje archiwalne napisane dla nich w Archiwum Głównym Radziwiłłów w Nieświeżu // Archiwista Polski. 2000. № 2(18). S. 39.

7. **Бернатовіч Міхал**, архівіст з 22 мая 1762 г. (верагодна памочнік архівіста *А. Калакуцкага*). Прысяга, складзеная *М. Бернатовічам* у літаратуры прадмета, лічыцца найбольш ранняй з вядомых.

Крыніцы: Jankowski, R. Archiwiści i instrukcje archiwalne napisane dla nich w Archiwum Głównym Radziwiłłów w Nieświeżu // Archiwista Polski. 2000. № 2(18). S. 38-39.

8. **Бернатовіч Францішак**, архівіст з 10 лютага 1785 г. (верагодна памочнік архівіста *А. Калакуцкага*). Разам з *А. Бернатовічам* склаў прысягу перад Каралем Станіславам Радзівілам аб захаванні даверанай таямніцы, архіваў і вернай службе князю.

Крыніцы: AGAD. Archiwum Radziwiłłów, t. zw. Warszawski. AR Dz. XXI, sygn.

B 277. Bernatowicz Franciszek, archiwista, 1785 r., k. 1; Jankowski R. Archiwieści i instrukcje archiwalne napisane dla nich w Archiwum Głównym Radziwiłłów w Nieświeżu // Archiwista Polski. 2000. № 2(18). S. 34-40, 39; Jankowski R. Burzliwe losy Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża od XV w. do 1838 r. // Miscellanea historico-archivistica. 2000. T. 11. S. 57.

9. **Богуш-Шышка Міхал** (18 верасня 1811-12 лютага 1877), нарадзіўся ў фамільным маёнтку Варонічы (над ракой Пціч) Ігуменскага пав. Мінскай губ., бацькі – зямяне Рычард і Караліна (Кучэўская). Меў сястру Браніславу (у шлюбе Дзяковіч). Выхоўваўся ў доме маці ў маёнтку Ліцвіны Свянцянскага пав. З дзяцінства цікавіўся навукай. Гімназічную і вышэйшую адукацыю атрымаў у Віленскім універсітэце на факультэце маральных навук, наведваў таксама лекцыі на факультэце літаратуры. Па прычыне закрыцця ўніверсітэта вучобу не скончыў. Адмовіўся на карысць сястры ад сваёй часткі спадчынай маёмасці. З 1832 г. на працягу шасці гадоў працаваў перакладчыкам пры губернскім межавым судзе ў Мінску. З 1840 да 1860 г. жыў у Вільні, Варшаве, Санкт-Пецярбургу, займаўся перакладамі на польскую мову твораў старажытных і сучасных аўтараў. Ведаў сем замежных моў (паводле дадзеных Т. Туркоўскага – 12), у тым ліку лацінскую, грэчаскую, яўрэйскую, стараславянскую. Сярод перакладаў М. Богуша-Шышкі – «Wyznania Sw. Augustyna» (Вільня, 1844, у 2 т.), які некалькі разоў перавыдаваўся, «Droga do doskonałości» Святой Тарэзы Санчэс дон Цэпэда з Авіля (Вільня, 1846), «Pisma» Святога Бернарда Клараваленскага (Вільня, 1849), філасофска-маралістычны твор «O udoskonaleniu moralnem, czyli o ukształceniu samego siebie». Дэ Гэранда (Мінск, 1855, у 3 т.), творы ксяндза Ю. Вентуры дэ Раўліка «La raison philosophique et la raison catholique» (1852-1855, у 3 т.). Пераклад таксама творы аб падарожжах аўтарства Араго (1853, у 2 т.), Гумбальта (1861 г.); па гісторыі — «Historia powszechna» Вебера (1860-1861) і інш. Самай адметнай заслугой М. Богуш-Шышкі быў пераклад з лацінскай на польскую мову рукапісу С. Бужэнскага «Żywoty arcybiskupów Gnieźnieńskich», які захоўваўся ў зборах А. Асінскага. Пераклад дапоўніў і выдаў М. Маліноўскі. Крытыка высокая ацаніла дадзеныя працы. Якасць іх сведчыла аб высокай моўнай падрыхтоўцы М. Богуш-Шышкі, сумленным вывучэнні прадмета, працавітасці. М. Богуш-Шышка меў і арыгінальныя працы. Яны былі знойдзеныя сярод асабістых папер пасля смерці: 1) «Tytu współczesne», нарысы аб звычаях, 24 аркушы; 2) «Życie i myśli filozoficzne rzymskiego Cesarza Marka Aureliusza», 25 аркушаў; 3) «Mahomet i Alkoran», 253 аркушы; 4) «O powinnościach ludzi w społeczeństwie», трактат, 288 аркушаў. А. Ельскі, знаёмы з дадзенымі творами М. Богуш-Шышкі, пісаў аб характары і стылі аўтара: «... Салодкі, цнатлівы характар аўтара, прабіваецца амаль у кожным слове яго твораў, а чароўны, сакавіта-выразны стыль, поўны сілы і хараства, узнімае іх каштоўнасць». Нягледзячы на адпаведнасць тэм вышэйадзначаных твораў характару і памкненням самога аўтара, М. Богуш-Шышка не заўжды меў свабоду ў выбары працы. Вымушаны быў выконваць шмат замоваў, каб здабыць мінімальныя сродкі на існаванне. Супрацоўнічаў з С. Аргельбрандам пры падрыхтоўцы «Вялікай Эцыклапедыі». Для першых яе тамоў М. Богуш-Шышка напісаў няшмат, паколькі амаль адначасова М. Аргельбранд, віленскі кнігазнавец і выдавец, прапанаваў яму ўдзел у стварэнні «Słownika języka polskiego» (Вільня, 1855-1861). М. Богуш-

Шышка аказаўся ў гэтай справе самым актыўным з аўтараў. Яму належаць артыкулы пад літарамі В – Ё, палова артыкулаў пад літарай О, літарамі Р, R, S, T, U, таксама раздзелы па заалогіі, арніталогіі, лясной справе, бортніцтве, металургіі, архітэктуры, нумізматыцы. Часткова яму належаць таксама прадмова. Паводле сведчання В. Каратынскага, сярод рэдакцыйнага складу М. Богуш-Шышка выдзяляўся «...найлагаднейшым выразам твару, найцішэйшым голасам, найакруглейшымі рухамі і найдасканалейшымі ўзорами пісьма».

У верасні 1860 г. М. Богуш-Шышка заняў пасаду другога архівіста пры Нясвіжскім архіве князёў Радзівілаў (Т. Туркоўскі памылкова падае 1861 г. Паводле дадзеных С. А. Рыбчонка – май 1861 г.). Апрача таго, у яго абавязкі ўваходзіла ўпарадкаванне архіва Радзівілаў у Берліне. У адпаведнасці з дамовай, ён павінен быў прыступіць да спраў 1 верасня 1860 г. і на працягу трох гадоў займацца апісаннем і ўпарадкаваннем прывілеяў, лістоў і іншых гістарычных дакументаў. Канцавой мэтай з’яўлялася складанне агульнага храналагічнага і алфавітнага вопісу азначаных матэрыялаў. Яго заробак — 480 рублёў срэбрам у год, пражыванне і харчаванне — у Нясвіжскім замку. Паводле сцвярджэння А. Ельскага, М. Богуш-Шышка згадзіўся на гэту прапанову не столькі дзеля грошай, колькі з-за пашаны да гістарычных крыніц, любові да старажытнасцяў. Палову заробку добраахвотна прызначыў для *Р. Сымановіча*. Для рэгламентавання дзейнасці абноўленага штату архіва князямі-ардынатамі ў Берліне была выдадзена інструкцыя (без даты, 1 верасня-11 лістапада 1860 г.). Згодна з ёй М. Богуш-Шышка займаў пасаду другога архівіста, *Р. Сымановіч* — першага. У абавязкі М. Богуш-Шышкі ўваходзіла ўпарадкаванне і інвентарызацыя матэрыялаў, што належалі да гісторыі і літаратуры. Кожны з архівістаў працаваў незалежна адзін ад аднаго і меў падпарадкаваных сабе памочнікаў. М. Богуш-Шышка выконваў таксама запыты па тэмах, звязаных з гісторыяй, генеалогіяй і да т. п. На пасадзе прабыў да 1873 г. Да ўпарадкавальных і інвентарызацыйных прац М. Богуша-Шышкі адносяцца апрацоўка пергаментных (1861 г., 1246 шт.) і гістарычных дакументаў разам з кнігамі, якія належалі да таго ж аддзела (1862-1872 гг., 15 000 дакументаў). Надупарадкаваннем гэтых фондаў ён працаваў каля 12 гадоў. Сумесна з *Р. Сымановічам* з часткі гістарычнай супольна апісалі аддзелы карэспандэнцыі і «Рэестр фамільных дакументаў». Асабіста архівіст упарадкаваў т. зв. «Miscellanea» (1867-1871, 6600 дакументаў), склаў дадатковы інвентар аддзела «Лісты Радзівілаў», часткова ўпарадкаваў і інвентарызаваў аддзел «Лісты чужых родаў», «Дакументы чужых родаў», «Фамільныя дакументы Радзівілаў», «Дзённікі». Інвентары, створаныя М. Богуш-Шышкам, мелі скруаную аправу, прыгожую вокладку з паперы мармуровага колеру жоўта-фіялетавага ці жоўта-бронзавага адцення. У суме колькасць апісаных М. Богуш-Шышкай і *Р. Сымановічам* дакументаў агульнародавай часткі збору налічвала больш за 255 000. Закладзеныя ў перыяд працы М. Богуш-Шышкі прынцыпы арганізацыі дакументаў архіва захаваліся да сённяшняга дня ў фондзе АР ГАСА. Цяжка ацаніць, у якой ступені цяперашняя структура варшаўскай часткі архіва з’яўляецца іх заслугай, таму як зберагліся не ўсе інвентары, аднак аўтарства канцэпцыі — несумненнае. Як пісаў А. Ельскі: «На пасадзе архівіста, захавальніка Нясвіжскага архіва М. Богуш-Шышка здабыў неацэнныя заслугі, вяртаў з забыцця старажытныя дакументы, упарадкоўваў і каталагізаваў акты, адкрываў іх навуковай грамадскасці».

У 1873 г. М. Богуш-Шышка склаў з сябе абавязкі архівіста. У апошнія гады шмат часу праводзіў у Берліне, дзе працаваў пры княжацкім архіве і бібліятэцы. Пасля смерці свайго галоўнага апекуна – князя Багуслава Радзівіла (альц. ард.) кантракт з архівістам быў спынены. Яго ўзнагародзілі невялікай, у параўнанні з заслугамі, сумай у 200 прускіх талераў. За час сваёй працы ў Нясвіжы і Берліне М. Богуш-Шышка падрыхтаваў некалькі гістарычных прац: не пазней за 1869 г. – «Жыццё і творы князя Мікалая Крыштафа Радзівіла па мянушцы «Сіротка» з дадаткам яго лістоў, тэстаменту і перасцярогаў для сыноў» («*Życie i pisma księcia Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła zwanego Sierotka, z dołączeniem jego listów, testamentu i przestryg dla synów*»). Вядома, што архівіст ахвотна дзяліўся сабраным у працы матэрыялам з даследчыкамі, у тым ліку расійскімі. Апрача згаданага, ім былі напісаны: «Апісанне жыцця Крыштафа Радзівіла па мянушцы «Сіротка», «Дзёнік князя Міхала Казіміра Радзівіла», «Гісторыя Астрожскай ардынацыі» («*Rys życia Krzysztofa Radziwiłła, zwanego Sierotka*»; «*Dyaryusz księcia Michała Kazimieży Radziwiłła*», «*Historia ordynacyi Ostrogskiej*»). Вышэйадзначаныя рукапісы М. Богуш-Шышка перадаў як прыватную ўласнасць у Берліне Багуславу Радзівілу з мэтай выдання ў больш прыдатны час, для падтрымкі ў старасці. На працягу некалькіх гадоў перад смерцю М. Богуш-Шышка неаднаразова звяртаўся да Радзівілаў за сваімі працамі, паколькі ўжо цяпеў нястачу і патрабаваў сродкаў на лячэнне. Аднак Радзівілы не вярнулі яму ні папер, ні ўзнагароды за аўтарскую працу. Частку навуковай спадчыны М. Богуша-Шышкі – копіі лістоў Мікалая Крыштафа Радзівіла «Сіроткі», Яна Замойскага і Льва Сапегі – 1885 г. яны перадалі А. Сакалоўскаму для публікацыі. Памёр М. Богуш-Шышка ў 1877 г., пахаваны на могілках непдалёку ад Узяняў.

Крыніцы: НГАБ. Ф. 694, воп. 1, спр. 438. Справаздачы аб стане Нясвіжскага архіва і аб рабоце ў ім даследчыкаў з Пецярбурга і Вільні (са звесткамі па гісторыі архіва). Справаздача аб працы бібліятэкі архіва, 1853-1886 гг., арк. 29-29 адв.; ф. 694, воп. 7, спр. 859. Загад М. Богуш-Шышку аб падборы матэрыялаў па генеалогіі роду Дэнгофаў 1865 г.; AGAD. Archiwum Radziwiłłów, t. zw. Warszawski. Dz. XXVII, sygn. 65. Katalog. 1902. B. Pułjanowski, bez daty, początek XX w., k. 1, 3; AR Dz. XXVII, sygn. 84. Spis dokumentów obcych domów znajdujących się w archiwum nieświeżskim, bez daty, 1871 г.-pocz. XX w., k. 3-103, 105-157; ф. 694, воп. 26 спр. 5506. Спіс жыхароў Нясвіжскага замка, 1868 г.; Biblioteka Narodowa, rękopis 9067, część 2. Tuhan-Taurogiński B. Z dziejów Archiwum Radziwiłłów oraz wartość zbiorów dla nauki polskiej. Warszawa, 1969. S. 2, 4, 85; Archiwum domu Radziwiłłów: Listy ks. M.K. Radziwiłła Sierotki, Jana Zamoyskiego, Lwa Sapiehy / oprac.: M. Bohusz-Szyszko, A. Sokołowski. Kraków, nakł. księcia Antoniego Raziwiłła, 1885. XXIV, 295 s.; Археографіческий сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, издаваемый при управлении Виленского учебного округа: в 14 т. / сост.: П. Гильтебрандт [и др.]. Вильна: Типогр. А.Г. Сыркина, 1867-1904; Т. 7: Собранный в Несвиже. 1870. XXIV, с. VI—VII; Jelski A. Michał Bochusz Szyszko (Wspomnienie posmiertnie) // Kłosy. 1877. Т. 25, № 640. S. 211-212.; Turkowski, T. Bohusz-Szyszko Michał (1811-1877) / T. Turkowski // Pol. słow. biograf. / Polska Akad. Nauk. Kraków, 1936. Т. 2. S. 232-233; Zielińska T. Archiwa Radziwiłłów i ich twórcy // Archeion. 1978. Т. 66. S. 118-119; Jankowski R. Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża od 1838 R. do XX w. // Miscellanea historico-archivistica. 2001. Т. 13. S. 139-141; Мазоўка Н.К.

Богуш-Шышка М. // *Архивисты Беларуси: Библиягр. давед. / склад.: С.У. Жумар, М.Ф. Шумейка; навук. рэд. У.І. Адамушка, В.У. Бірукова. Мінск, 2006. С. 8-10.*

10. **Букоўскі Дамінік**, прызначаны 29 мая 1817 г. генеральным паўнамоцным прадстаўніком Антонія Радзівіла Трэмбіцкім на пасаду «Актуальнага архівіста цэлага архіву дому князёў Радзівілаў». Працаваў пад кантролем Пракураторыі. У абавязкі ўваходзіла выяўленне архівалій і дакументацыі Нясвіжскай і Алыцкай ардынацый у цэнтрах уладанняў Радзівілаў і ўстановах; інвентарызацыя актаў; выкананне архіўных запытаў; зберажэнне архіва. Займаў пасаду стольніка (?). *Крыніцы*: НГАБ. Ф. 694, воп. 1, спр. 412. Вопіс архіўных дакументаў і спісы польскіх, замежных газет і часопісаў, перададзеных з Нясвіжскага архіва ў Берлін. Інвентарны вопіс Нябораўскага архіва. Частка дакладной запіскі архівістаў Шылановіча і Форстэра аб стане архіва, 1745-1904 гг., арк. 11-11 адв.

11. **Бургельскі Альберт**, у 1791-1792 гг. згадваецца як адзін з трох архівістаў Нясвіжскага архіва, атрымліваў 5 чырвоных злотых у месяц. У пазнейшы час – маршалак Нясвіжскага замка. У 1812 г. пасля катаванняў адкрыў афіцэрам расійскай арміі адмірала П. В. Чычагова месца захоўвання скарбаў роду Радзівілаў у Нясвіжскім замку.

Крыніцы: AGAD, Archiwum Radziwiłłów, t. zw. Warszawski. Dz. XXI, sygn. B 67. Bernatowicz Adam, archiwista. Rota przysięgi na służbu, asygnacje, kwity, 1785-1792, k. 22; Рыбчонак, С. А. Разрабаванне Нясвіжскага замка ў 1812 годзе // *Архіварыус*. 2004. № 2. С. 114-123.

12. **Бухавецкі**, займаў пасаду памочніка архівіста ў перыяд да 5 лютага 1857 г. падчас працэсу падзелу Нясвіжскага архіва паміж Радзівіламі і Вітгенштэйнамі, на яго месца прэтэндаваў *Бельскі*. Згодна з дадзенымі *Б. Таўрагінскага* – памочнік архівіста *Р. Сымановіча*. У абавязкі ўваходзіла капіраванне дакументаў, інвентарызацыя збору.

Крыніцы: AGAD, Archiwum Radziwiłłów, t. zw. Warszawski. Dz. XXVII, sygn. 99. Oryginały listów otrzymywanych i bruliony wysyłanych z lat 1856-1860, k. 13; BN, rękopis 9067, część 2. Tuhon-Taurogiński B. Z dziejów Archiwum Radziwiłłów oraz wartość zbiorów dla nauki polskiej. Warszawa, 1969. S. 36; Jankowski R. Archiwiści i instrukcje archiwalne napisane dla nich w Archiwum Głównym Radziwiłłów w Nieświeżu // *Archiwista Polski*. 2000. № 2(18). S. 37.

З.Л. Яцкевіч

МАГЛЁЎСКІ ВОЙТ І ПІСАР АЛЯКСАНДР МАЎЧАНКОВІЧ

Мы працягваем друкаваць звесткі пра нашых папярэднікаў-архівістаў. Тым больш, што наш вопыт [1], а таксама выданне бібліяграфічнага даведніка «Архивисты Беларуси» [2] годна засведчыла вартасць дадзенай

справы. На гэты раз мы прапануем біяграму магілёўскага войта і пісара Аляксандра Рыгоравіча Маўчанковіча. Пра яго мы ўжо згадвалі ў артыкуле пра архівы Магілёва XVI-пач. XX ст. [3]. Ён адзіны з магілёўскіх войтаў на працягу шэрагу гадоў працаваў месцкім пісарам магістрата, загадваў магістрацкай канцылярыяй і архівам [4].

Пры падрыхтоўцы дадзенага матэрыялу былі выкарыстаны пераважна дакументы магілёўскага магістрата, якія захоўваюцца ў адпаведным фондзе Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі [5], а таксама зборнікі дакументаў, выдадзеных у XIX–XX стст. [6; 7]. Акрамя таго, былі выкарыстаны дакументы канфесійных устаноў, прынамсі Магілёўскага Багаяўленскага манастыра і інш. [8; 9].

Маўчанковіч (Маўчанкевіч, Моўчан) Аляксандр Рыгоравіч (? – + да 1730 г.), лаўнік, радца, бурмістр, пісар, войт Магілёўскага магістрата. Яго бацька з 70-х гг. XVI ст. згадваецца на старонках актавых і рахунковых кніг магілёўскага магістрата як паспаліты, лаўнік, дзорца кабачны, райца скарбовы. Яны разам з сынам Янам трымалі шынок, затым у іх доме і двары шынковаў жyd Лейба.

Аляксандр М., відаць, атрымаў добрую адукацыю і зрабіў даволі хуткую кар’еру ў Магілёве. У 1703 г. ён абіраецца лаўнікам, у 1704 г. – райцам, у 1708 г. – бурмістрам, у 1710 г. – пісарам, у 1711 і 1713 гг. – войтам; у 1716 г. замяшчаў магілёўскага войта П. Лапіцкага, у 1710 г. выконваў функцыі пісара, у 1718–1723(?) гг. зноў прызначаны на гэтую пасаду. У другой пал. 1722–пер. пал. 1723 гг. адмаўляўся выконваць свае абавязкі, абражаў магістрат, аргументуючы гэта пытаннямі веры. На сэсіі Магілёўскага магістрата 29 чэрвеня 1723 г. прасіў ва ўсіх прабачэння, а таксама вяртання яму функцый пісара. Прымаў актыўны ўдзел у грамадскім і дзяржаўна-палітычным жыцці горада. Абіраўся неаднаразова паслом да расійскага цара (1708 г.), на павятовыя соймікі ў Оршы (1711–1713 гг.), на скарбовыя суды ў Варшаву да розных дзяржаўных і вайсковых ураднікаў.

Войт Аляксандр М. разам з жонкай Агаф’яй з’яўляўся сябрам Магілёўскага стаўрапігіяльнага брацтва пры Багаяўленскай царкве. Ён валодаў крамай у выгалкавым радзе, а таксама крамным пляцам у новым радзе [6, т. 11, 12, 16, 18, 20, 21, 22, 24, 26, 27; 9, т. 5; 10; 11].

Крыніцы і літаратура

1. Архіварыус: зб.навуковых артыкулаў і паведамленняў. Вып. 3. Мн., 2005. С. 162–166; Архіварыус: зб.навуковых артыкулаў і паведамленняў. Вып. 4. Мінск, 2006. С. 194–204; Архіварыус: зб.нав. арт. і паведамл. Вып. 5. Мн., 2007. С. 236–239.

2. Архівісты Беларусі: Бібліягр. давед. Мн.: БелНДІДАС, 2006.

3. Яцкевіч З.Л. Архівы Магілёва XVI–XX ст. // Сучасныя праблемы дакументазнаўства, архівазнаўства і археаграфіі. (Матэрыялы навукова-

практичнай канферэнцыі, прысвечанай 85-годдзю Дзяржаўнай архіўнай службы і 80-годдзю Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь) (Мінск, 12 красавіка 2007 г.). Мн.: БелНДДАС, 2007. С. 146-150.

4. Яцкевіч З. Л. Архівы гарадскія // Вялікае княства Літоўскае. Т. 1. Мн.: БелЭн, 2006. С. 242.

5. НГАБ. Ф. 1817 (Магілёўскі магістрат), воп. 1, спр. 1–202.

6. Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в центральном архиве в Витебске, и изданные под редакцией архивариуса сего архива Созонова. Выпуск десятый. Витебск. Т. 1–32. Витебск, 1871–1906 (далее – ИЮМ).

7. Беларускі архіў. Працы і матар’ялы да гісторыі і архэалёгіі Беларусі. Т. 1 (XVI–XVII ст.). Мн., 1927.

8. НГАБ. Ф. 2308 (Магілёўскі Багаяўленскі манастыр).

9. Археографический сборник документов относящихся к истории Северозападной Руси, издаваемый при управлении Виленскаго учебного округа. Т. 2. Вильна, 1867; Т. 5. Вильна, 1871.

10. НГАБ. Ф. 1817, воп. 1, спр. 41, 46, 47, 57, 57, 59.

11. НГАБ. Ф. 2308, воп. 1, спр. 317.

ХРОНІКА І БІБЛІОГРАФІЯ

А.К. Голубович, Л.М. Лисова

ХРОНИКА ЮБИЛЕЯ – 2007 ГОД В АРХИВЕ

Год накануне юбилея архива проходил в обстановке торжеств, приуроченных к 85-летию архивной службы и 80-летию Национального архива Республики Беларусь, а также в подготовке к празднованию 70-летия Национального исторического архива Беларуси. Этот год был, как и все последние годы, насыщенным, напряженным, характеризующимся повышенным чувством ответственности перед населением страны и зарубежными соотечественниками.

Публикуя отчет по итогам работы за предъюбилейный 2007 год, хотелось бы несколько слов сказать о достижениях архива после приобретения им нового правового статуса в 1995 г.

С 1995 г. архивом с помощью Центральной лаборатории микрофильмирования и реставрации документов создано 2 млн. 346 тыс. кадров страхового фонда, отреставрировано 1 млн. 611 тыс. листов, осуществлены переплет и подшивка более 24 тыс. дел. Архивисты наряду с усовершенствованием описей (всего за указанный период подвергнуто усовершенствованию 59 790 единиц хранения) проводили тематическое выявление и экспертизу ценности документов. За двенадцать с небольшим лет прочитано 32 тыс. листов древних актов книг, подготовлено 11 справочников и 16 сборников документов, в т.ч. совместно с другими архивными учреждениями отрасли.

За период работы архива с момента придания ему статуса Национального выявлен и направлен заинтересованным учреждениям и организациям 101 тематический перечень документов, исполнено 400 тематических, 1239 генеалогических, 10 736 биографических запросов, опубликовано 415 статей, подготовлено 195 радио- и телепередач, 40 выставок документов.

Отчет о работе государственного учреждения «Национальный исторический архив Беларуси» за 2007 год

Архив работал над выполнением плановых показателей развития архивного дела в области обеспечения сохранности документов и их научного использования, публикационной деятельности, создания и совершенствования научно-справочного аппарата, автоматизированных информационно-поисковых систем.

В области обеспечения сохранности документов главное внимание было обращено на выполнение отраслевой «Программы по сохранению документального наследия – составной части информационных ресурсов

общества на 2003-2010 гг.»

Проводилась подготовка дел к реставрации и переплету фондов «Минское губернское присутствие» (ф. 1595, оп. 2), «Мстиславльская городская управа» (ф. 2101, оп. 1). Подготовлено к реставрации и переплету 101 806 листов. Отреставрировано 95866 листов, переплетено 383 дела. При выполнении плана по реставрации листов на 100,9%, план по переплету дел лабораторией не выполнен. Хранителями фондов произведена подшивка 483 дел. В ходе реставрации, а также целевой дезинфекции продезинфицировано 1541 дело.

На микрофильмирование подготовлено 66 362 листа, ЦЛМРД создан страховой фонд в количестве 61 665 кадров (467 дел, 57 роликов) на документы фондов «Горецкий земледельческий институт» (ф. 2259) и «Горецкие сельскохозяйственные заведения» (ф. 2260). 382 дела из оп. 1 ф. 694 «Радзивиллы, князя» предоставлены для пересъемки в целях замены выявленных дефектных страховых микрофотокопий – смикрофильмовано 51 668 кадров.

В читальный зал, лабораторию и сотрудникам архива выдано 31 873 дела, 8172 микрофильма. При подготовке дел к выдаче пронумеровано 139 725 листов, проверена нумерация 2 175 433 листов. Приобретено 885 коробок, перекартонировано 4503 дела при проверке наличия и состояния документов, закартонировано 1096 дел при приеме дел на хранение в архив. В ходе розыска недостающих дел обнаружено 5 единиц. Осуществлена проверка наличия и состояния 190 213 дел по 446 фондам, из них 6852 особо ценных дел (ОЦД) по 84 фондам. За период 2000-2007 гг. проверено 81 725 ОЦД по 140 фондам (всего в архиве на хранении находится 98 192 ОЦД). В 2008 г. архив планирует завершить проверку особо ценных документов (16 467 дел – 357 фондов).

Создан фонд пользования на ф. 694 «Радзивиллы, князя» (6-я и 8-я описи) в количестве 86311 кадров микрофильмов (619 дел), а также силами архива в цифровом варианте – на 158 дел ф. 1636 «Еленские, помещики». Создание фонда пользования остается одним из актуальных направлений деятельности архива. Наиболее перспективным является его оцифровывание с последующей компьютерной обработкой и записью информации на электронный носитель.

В 2007 г. усилены меры по обеспечению безопасного хранения документов и защите от несанкционированного доступа. Продолжалась работа по обследованию документов на предмет их поражения микрофлорой, которую проводит аспирант Института экспериментальной ботаники НАН Беларуси. Однако проблема обеспечения сохранности в архиве стоит очень остро, несмотря на все принятые и предпринимаемые меры. Это связано с тем, что с каждым годом от частого использования и сырости увеличивается количество

ветхих, расшитых и заплесневевших дел. Для решения этих проблем необходимо увеличение реставрационных работ.

Продолжено усовершенствование 2-й описи ф. 1416 «Витебское губернское правление» (2030 дел), усовершенствована 13-я опись ф. 45 «Минская губернская контрольная палата» (881 дело), завершено усовершенствование 12-й описи ф. 694 «Радзивиллы, князя» (416 дел), состоящей из документов XVII-XVIII вв. на немецком, французском, польском, итальянском, латинском языках. К документам из 69 дел составлены внутренние описи в количестве 516 заголовков. Одновременно с усовершенствованием фф. 45, 1416 проводилось выявление особо ценных документов и тематическая разработка дел. Составлено 327 тематических карточек.

Продолжено составление именного и географического указателей к 4-й описи ф. 333 «Минская казенная палата», ввод информации для базы данных «Именной каталог» (12 596 карточек). Проводилось описание картографических документов фонда 1477 «Топографические карты и планы городов, деревень, сел, имений Минской губернии (коллекция)» – составлено 827 заголовков на 678 дел. Переработка описи и подготовка ее к изданию будет продолжена в 2008 г.

В отделе древних актов проводилась работа по составлению научно-справочного аппарата (внутренних описей, географического и именного указателей, терминологического словаря) к актовым книгам фондов «Могилевский магистрат», «Гродненский земский суд», «Витебский земский суд», «Пинский земский суд», «Слонимский гродский суд». Прочитано 2290 листов, составлено 1385 карточек географического указателя, 5241 карточка именного указателя. Выявлены 26 печатей и составлены описательные карточки для сфрагистического каталога.

В ходе усовершенствования описей проведена экспертиза ценности документов, хранящихся в архиве, в количестве 3327 дел. Получены и описаны 278 метрических книг из Минского областного архива органов ЗАГСа за период с 1885 по 1943 гг. Описаны 15 дел, обнаруженных в ходе усовершенствования ф. 1416 и проверки наличия и состояния дел.

В порядке обмена копиями документов из Главного архива древних актов (Республика Польша) поступили микрофотокопии документов фонда «Архив Радзивиллов» (см. ниже). Также из Государственного исторического архива Литвы получены микрофотокопии описей 1 и 2 фонда 1280 «Радзивиллы, князя» и 1-й описи ф. 459 «Комиссия по разбору долгов князей Радзивиллов» в количестве 1292 кадра.

Проведена работа по инициативному информированию. Составлены информационные письма к 100-летию со дня основания Минского завода «Гигант» (в настоящее время УП «Минский станкостроительный завод им. Октябрьской революции»), к 100-летию со дня открытия

Минского музыкального училища Рубинштейна, а также перечни документов: «К 200-летию со дня рождения Н. Орды», «Документы о жизни и деятельности Ф.Э. Дзержинского», «Жизнь и деятельность В. Дунина-Марцинкевича»; календарь знаменательных и памятных дат на 2008 год.

Во исполнение поручений Департамента по архивам и делопроизводству при Министерстве юстиции подготовлены перечни документов к выставкам, посвященным 125-летию со дня рождения Янки Купалы, Якуба Коласа и 85-летию со дня образования архивной службы Республики Беларусь, обзор документов по истории Первой мировой войны.

Сотрудниками архива принято участие в подготовке 7 радиопередач, 14 телепередач (Приложение 3), опубликованы 50 статей, в т.ч. 30 – в научных изданиях и сборниках материалов конференций (Приложение 4), 6 совместных выставок (Приложение 5); прочитаны 50 лекций для студентов БГУ и БГПУ им. Максима Танка, проведено 17 экскурсий.

Всего в архив обратились 2853 человека (на 400 больше, чем в 2006 г.). В читальном зале архива работали 467 пользователей, из них 66 – отечественные исследователи, работающие по плановым научным темам: «Памятники истории и культуры Беларуси XVI-XX вв.», «Экономическая, общественно-политическая, религиозная и культурная жизнь Пинщины XIX-XX вв.», «Интеллигенция в дореволюционном Минске 1907-1914 гг.», «Белорусские святыни», «Полоцкая епархия. XVI-XIX вв.», «Судебные учреждения низшей инстанции на Беларуси. XVI-XVII вв.» и др. Среди работающих в читальном зале были 47 исследователей из Польши, Литвы, Латвии, Украины, России, Германии по следующим темам: «История западных областей Российской империи в контексте межнациональных отношений XIX-XX вв.» (Россия), «Монастыри иезуитов и пиаров XVIII-XIX вв.» (Литва), «Староверы Динабурга, Двинска/Даугавпилса» (Латвия), «Дрогичинская земля XV-XVIII вв.» (Польша), «Еврейские общины Могилевской, Минской губерний и их связь с еврейскими общинами Черниговской губернии до 1917 г.» (Украина) и др. По генеалогии своей семьи работало 159 человек, в т.ч. 11 иностранных граждан; по краеведению, истории школ, деревень, биографиям знаменитых соотечественников, написанию дипломных работ и др. – 206 чел. Зарегистрировано 5180 посещений читального зала, выдано 12 595 дел, 8030 микрофильмов, 3408 описей.

Исполнено:

– 31 тематический запрос (148% от плана) из поступивших 188 запросов;

– 1250 биографических запросов (195% от плана) из поступивших 1780 запросов, в том числе 460 положительных, 278 – об отсутствии

сведений и 510 – об отсутствии документов. Подготовлено 341 информационное письмо гражданам об условиях исполнения биографического запроса (об оплате аванса), которые не оплачены;

– 112 генеалогических запросов (200% от плана) из поступивших 418 запросов граждан Беларуси и зарубежных стран.

2007 год был сложным для архива в связи с непредвиденным увеличением количества запросов. Все отделы наряду со своей работой проводили их исполнение, в связи с чем были откорректированы другие плановые показатели: по проверке наличия, подготовке указателя к оп. 4 ф. 333, чтению и адаптации документальных памятников – пергаментных грамот XV-XVI вв. и др.

Директор архива приняла участие в пресс-конференции, посвященной профессиональному празднику «Дню архивиста», состоявшейся в Национальном пресс-центре Республики Беларусь.

Самым значительным событием 2007 г. стал обмен копиями документов между Республикой Беларусь и Республикой Польша. На основании договора об обмене копиями документов на эквивалентной основе 28 ноября 2007 г. в архиве произведен обмен копиями документов с Главным архивом древних актов (Польша), на втором этапе архивом получены микрофотокопии документов фонда «Архив Радзивиллов», отделы IV, XXV в количестве 175 433 кадра. Переданы цифровые копии документов фонда «Брянский гродский суд», хранящихся в НИАБ – 153 585 кадров (120 дел).

Главный архивист Брегер Г.М. прошел стажировку в Польше – в г. Варшава, в Польской Академии наук (Фонд поддержки науки).

Проведено выявление документов по истории Беларуси в Российском государственном архиве древних актов (г. Москва) и в Литовском государственном историческом архиве (г. Вильнюс). Сведения о составе выявленных документов будут представлены в 2008 г.

Директор архива приняла участие в презентации нового здания Российского государственного исторического архива (г. Санкт-Петербург) и переговорах с руководителями архивов Литвы, Польши и Украины о работе над проектом виртуального воссоздания архива князей Радзивиллов, получения копий документов по истории Беларуси, хранящихся в исторических архивах Литвы, Украины, Польши, а также о подготовке совместных изданий.

В плановом порядке ведется работа по заполнению баз данных (БД), в которых на 01.01.2008 содержится:

- в БД «Родовод» – ф. 333, оп. 9 (117 дел – 189 300 записей);
- в БД «Белорусская шляхта» – ф. 319, оп. 1 (87 дел).

Завершено создание автоматизированных архивных справочников и баз данных (указателей) к наиболее используемым фондам:

– географического указателя к ревизским сказкам ф. 2640 «Витебская казенная палата» – внесено 380 записей;

– именного указателя к ф. 147 «Минская соединенная палата уголовного и гражданского суда» – 3505 записей.

Архив работает над созданием электронных справочников (указателей):

– географического межфондового указателя к описям фондов религиозных учреждений православной и католической конфессий: внесено 14 500 записей по ф. 136 «Минская православная духовная консистория», ф. 937 «Минская римско-католическая консистория», ф. 1781 «Могилевская римско-католическая консистория»;

– именного указателя к ф. 183 «Минский окружной суд» – внесено 5110 записей.

Продолжается работа по созданию АИПС «Радзивиллы, князя» – введена информация в БД из 5-й описи ф. 694 (всего в БД – 23 542 записи). Зафиксировано 500 обращений сотрудников архива и пользователей из читального зала за информацией по имеющимся БД и справочникам.

Сотрудники НИАБ успешно выполнили поставленную задачу и в течение 7 месяцев провели оцифровывание микрофотокопий фонда 1708 «Брянский гродский суд» в количестве 92 794 кадра. Все изготовленные копии проверены на качество и отсутствие пропусков. К делам при необходимости составлены файлы-описания, в которых отмечались особенности документа (наличие пустых листов, ошибки в нумерации, особенности подшивки). Копии упорядочены по возрастанию дел и записаны на DVD-диски. Весь проект (более 161 тыс. кадров) записан на 26 DVD-дисков.

С целью обеспечения работы архивного сайта подготовлены материалы для размещения на нем (Приложение 2).

Архивом издан сборник «Гербоўнік беларускай шляхты», т. 2 (буква «Б»); 5-й выпуск сборника научных сообщений и статей «Архіварыус», в котором опубликовано 19 статей сотрудников архива. Продолжалась подготовка к изданию сборника документов «Тэстаменты XVI ст. па дакументах актавых кніг», «Справочника по истории учреждений Беларуси 1772-1917 гг. (Витебская губерния)». Проводится работа по плановым научным темам (срок выполнения научно-исследовательских тем продлен в связи с перераспределением бюджета времени на исполнение запросов):

– «Генеалогия и геральдика шляхетских родов Беларуси» – ведется работа по подготовке 3 тома «Гербоўніка беларускай шляхты» (буква «В»);

– «Источники по истории градостроительства и архитектуры

Беларуси» – выявленные документы и материалы были использованы при подготовке публикаций в специализированных научных и научно-популярных изданиях и докладов на конференцию;

– «Гісторыя дзяржаўных устаноў ВКЛ на падставе дакументаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі XVI-XVIII стст.» – продолжается выявление и обработка документов;

– «Шляхта Ашмянскага павета ВКЛ у сярэдзіне 2-й паловы XVI ст.» – ведется подготовка 2-й части справочника;

– «Течения неортодоксального православия на территории Беларуси (конец XVIII–нач. XX вв.)» – ведется выявление документов.

На заседании Ученого совета рекомендована к изданию рукопись сборника документов «Иностранные подданные в Беларуси (XIX–нач. XX вв.)» и др.

Подготовлено 28 докладов и выступлений на 13 конференциях и заседаниях круглого стола (Приложение 1).

Экспертно-методической комиссией утверждены рецензии, подготовленные работниками архива на научно-исследовательские работы БелНИИДАД «Терминологический словарь по археографии» и «Лаціна-беларускі слоўнік актавай дакументацыі ВКЛ XIII–XVI стст.», БелНИЦЭД «Электронный атлас-справочник Витебской губернии (начало XX века)».

На заседаниях дирекции рассмотрены вопросы о выполнении плана мероприятий по отраслевой «Программе по сохранению документального наследия», об исполнении запросов биографического характера по принципу «одного окна», о перспективах развития архивного сайта, о ходе внедрения программных модулей «Учет. Версия 2.0», «Обеспечение сохранности. Версия 1.0», о работе читального зала за 2006–первую половину 2007 г., о ходе работ по усилению противопожарной безопасности, о проведении проверки наличия и состояния документов и другие. Разработано и утверждено «Положение об экспертно-методической комиссии архива» в соответствии с «Правилами работы государственных архивов». Переработаны положения об отделах, частично должностные инструкции работников архива.

В целях бесперебойного обеспечения тепло- и электроэнергией, предупреждения возникновения чрезвычайных ситуаций и подготовки архива к работе в осенне-зимний период 2007-2008 гг. произведена проверка контрольно-измерительной аппаратуры, выполнены ремонтные и пуско-наладочные работы системы отопления здания архива, ремонт теплоизоляции трубопроводов. Заменен электродвигатель вентилятора обогрева архивохранилищ, вышедший из строя, в щитах управления вентиляторами заменены пусковые

автоматы, реле температуры.

В целях улучшения условий труда продолжены работы по текущему ремонту читального зала, пяти рабочих комнат работников архива, выполнен капитальный ремонт двух туалетов, проведена реконструкция вестибюля архива, собственными силами отремонтировано машинное отделение лифта. В целях экономии энергии произведена замена 30 окон, 43 светильников на энергосберегающие. В 2008 г. ремонт здания архива будет продолжен.

В рамках функционирования Государственной системы предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций комиссией городского управления МЧС произвела приемку в эксплуатацию защитного сооружения гражданской обороны (ГО). Состояние убежища – «готово» к приему укрываемых.

Для выполнения «Предписания государственного инспектора по пожарному надзору» выполнен проект и монтаж системы оповещения о пожаре. Разработан проект системы охранной сигнализации.

Материально-техническая база архива пополнена компьютерами (девять) и принтером. Приобретение новых компьютеров способствует дальнейшей автоматизации отрасли и замене устаревшей техники. Читальный зал архива оборудован кондиционером, в архивохранилище приобретены два металлических шкафа для хранения пергаментных грамот, два промышленных пылесоса. Материальная база архива пополнена рабочими столами, шкафами для техдокументации, сверлильным станком, мини АТС, переданными для использования Департаментом и Национальным архивом Республики Беларусь.

По состоянию на 15.12.2007 общая численность работников составляет 77 чел. Из них на должностях руководителей и специалистов работает 62 человека, технического персонала – 15 чел. На более высокую должность переведено 12 сотрудников. Высшее образование имеют 44 чел., что составляет 71% от общего количества руководителей и специалистов. Специальности «История-архивоведение» и «Документоведение» имеют 8 чел. Один сотрудник продолжает повышение образовательного уровня в аспирантуре БелНИИДАД, двое являются соискателями: в БелНИИДАД и Белгосуниверситете. На историческом факультете Белгосуниверситета обучается 6 чел. Специалисты архива прошли обучение на занятиях по повышению квалификации. Проведена аттестация 33 работников архива.

Организована производственная и палеографическая практика 87 студентов 1 и 2 курсов, архивно-археографическая практика студентки 5 курса исторического факультета Белгосуниверситета, историко-краеведческая практика 163 студентов 1 курса исторического факультета БГПУ им. М. Танка.

Директору архива объявлена благодарность Министра юстиции Республики Беларусь за активную работу по подготовке и проведению Международного Совета по проекту виртуальных реконструкций документального наследия и библиотеки Радзивиллов, сотруднику архива главному палеографу Александровой Альбине Францевне вручен знак «Ганаровы архівіст Беларусі» в ознаменование 85-летия архивной службы.

Приложение 1

Доклады и выступления на конференциях и круглых столах сотрудников НИАБ в 2007 г.

1. Международная научная конференция *«XVII гуманитарные чтения» – «От источника к человеку»* (Даугавпилс (Латвия), 25-26 января 2007 г.):
– Бобкова О.В. Мир чувств, мир вещей: шляхетские тестаменты XVI в. как источник по исторической антропологии.

2. Научно-практическая конференция *«Сучасныя праблемы дакументазнаўства, архівазнаўства і археаграфіі: да 85-годдзя Дзяржаўнай архіўнай службы і 80-годдзя Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь»* (Мінск, 12 красавіка 2007 г.):

– Рыбчонок С.А. Анализ сохранности комплекса метрических книг в НИАБ;

– Михеенок Т.С. Влияние копировально-множительной техники на обеспечение сохранности документов;

– Антановіч З.В. Праблемы даследавання архіва Магілёўскай рыма-каталіцкай кансісторыі (1782-1918 гг.);

– Яцкевіч З.Л. Архівы Магілёва XVI-пач. XX стст.

3. Республиканское совещание Департамента по архивам и делопроизводству *«Создание типовой автоматизированной системы архива: состояние и перспективы»* (Минск, 29 мая 2007 г.):

– Михеенок Т.С. О методическом обеспечении при создании автоматизированного НСА в НИАБ.

4. Международная научная конференция *«Документальное наследие двух революций 1917 г. в России: его сохранение и использование при анализе исторических событий XX века»* (Москва):

– Лисова Л.М. События февральской и октябрьской революций 1917 г. в Беларуси по документам Национального исторического архива Беларуси.

5. Конференция СІНЕС *«Religions space of the East and Central Europe: Open to the East and to the West»* (*«Религиозное пространство Центральной и Восточной Европы: открытость к Западу и Востоку»*) (Люблин–Львоў, 6-8 верасня 2007 г.):

– Лісейчыкаў Д.В. Пратаколы генеральных візітацый уніяцкіх храмаў Кіеўска-Віленскай епархіі 1680-1682 гг. у фондах НІАБ.

6. Международная научно-практическая конференция *«Мінск і мінчане: дзесяць стагоддзяў гісторыі (да 940-годдзя горада)»* (Мінск, 7-9 верасня 2007 г.):

– Бабкова В.У. «Бурмістры, возныя, залатары...»: сацыяльная прастора

Менска першай паловы XVII ст. паводле актавых кніг НГАБ;

– Яцкевіч З.Л. Менскі магістрат і яго ўраднікі ў XVI-XVIII стст.;

– Дзянісаў У.М. Мінскі кляштар дамініканцаў.

7. Круглы стол *«Проблемы гістарыяграфіі, крыніцазнаўства, архівазнаўства і археаграфіі ў Беларусі (да 60-годдзя з дня нараджэння прафесара У.М.Міхнюка)»* (Мінск, 28 верасня 2007 г.):

– Яцкевіч З.Л. Праблемы даследавання радаводаў беларускіх гарадскіх ураднікаў XV-XVIII стст.;

– Антановіч З.В. Дакументальная спадчына Магілёўскай і Мінскай рыма-каталіцкіх кансісторый у Дзяржаўным гістарычным архіве Літвы (г. Вільня);

– Анішчанка Я.К. Состояние историографии по проблеме первого раздела Речи Посполитой;

– Насытко Е.П. Асноўныя праблемы дэмаграфічнай гісторыі Беларусі часоў Расійскай імперыі ў навуковай літаратуры;

– Гесь А.М. Успаміны аб У.Міхнюку;

– Матвейчык Дз.Ч. Эміграцыя ўдзельнікаў паўстання 1830-1831 гг. з беларуска-літоўскіх зямель: праблематыка, гістарыяграфія, метадыка даследавання;

– Рыбчонак С.А. Праблема верагоднасці шляхецкіх выводаў 1-й паловы XIX ст. (па матэрыялах Мінскага дваранскага дэпутатацкага сходу).

8. Рэспубліканская навучна-практычная канферэнцыя *«Выявление, учет и сохранение историко-культурного наследия Беларуси»* (Мінск, 13 студзеня 2007 г.):

– Денисов В.Н. Проблемы сохранения культурного наследия Минщины.

9. Круглы стол архівістаў Витебскай обл. к 85-летию государственной архивной службы Республики Беларусь *«Документы по истории Витебщины в архивах Беларуси»* (Орша, 14 чэрвеня 2007 г.):

– Лисова Л.М. Архивные источники Национального исторического архива Беларуси об истории Витебщины.

10. Чацвёртая навукова-тэарэтычная канферэнцыя *«Знакі мінчане XIX-XX стст.: Мінская гімназія»* (Мінск, 17 лістапада 2007 г.):

– Лісейчыкаў Дз.В. Мінская гімназія і яе выхаванцы;

– Дзянісаў У.М. Будынкі Мінскай гімназіі ў XIX ст.;

– Рыбчонак С.А. Мінская гімназія і вольныя муляры ў пачатку XIX ст.;

– Антановіч З.В. Гістарычны шлях і сучасны стан дакументальнай спадчыны Мінскай гімназіі;

– Яцкевіч З.Л. Радавод Тамаша Зана.

11. Навукова-практычная канферэнцыя *«Ашмянны ў гісторыі і прасторы»* (Ашмяны, 5-6 кастрычніка 2007 г.):

– Брэгер Г.М. Матэрыялы па гісторыі Гальшан у архівах і бібліятэках Беларусі, Польшчы, Літвы.

12. III Міжнародная канферэнцыя *«Актуальныя праблемы сучаснай паланістыкі»*. (Мінск, 18 мая 2007 г.):

– Яцкевіч З.Л. Праблема моўнай ідэнтыфікацыі і транскрыбіравання макранічных тэкстаў.

13. *Шостыя Міжнародныя навуковыя Доўнараўскія чытанні* (Рэчыца, 14-15 лістапада 2007 г.):

– Яцкевіч З.Л. Малы гербоўнік Рагачоўскай ці Рэчыцкай шляхты?

Приложение 2

Материалы, помещенные на сайт НИАБ в 2007 г.

В рубрику «Об архиве» – план работы архива на 2007 г., отчет о работе за 2006 г.;

В рубрику «Архивные справочники» в раздел «Знаменательные даты» – календарь знаменательных дат на 2008 г.;

В рубрику «Архивные документы» в раздел «Выдающиеся личности»:

– к 200-летию со дня рождения Н. Орды – статья В.Л. Козлова «Малоизвестные документы из жизни Н. Орды» с изображениями архивных документов;

– к 125-летию со дня рождения Я. Коласа – краткая справка о Я. Коласе и ссылка на копии документов НИАБ, вошедших в виртуальную выставку на сайте «Архивы Беларуси»;

– к 125-летию со дня рождения Я. Купалы – перечень документов о жизни и деятельности Я. Купалы и ссылка на копии документов НИАБ, вошедших в виртуальную выставку на сайте «Архивы Беларуси»;

– к 200-летию со дня рождения В. Дунина-Марцинкевича – перечень документов из НИАБ о жизни и деятельности В. Дунина-Марцинкевича;

В раздел «Исторические события» – доклад Л.М. Лисовой «События февральской и октябрьской революций по документам НИАБ» на Международной конференции в Москве «Документальное наследие двух революций 1917 г. в России»;

В раздел «Культура»: перечень документов «Библиотеки г. Минска во 2-й половине XIX–начале XX вв.», подготовленный к 940-летию г. Минска;

В рубрику «Публикации» в раздел «Сборники»:

– информация о 5-м выпуске сборника «Архивариус» (обложка, предисловие, содержание);

– информация о выпуске 2 тома сборника «Гербовник белорусской шляхты» (обложка, предисловие, содержание).

В раздел «Статьи»: статья А.К. Голубович «Публикационная деятельность НИАБ»;

В рубрике «Новости» оперативно освещались происходящие в архиве события:

– изменение режима работы читального зала, закрытие его на ремонт;

– изменение условий исполнения запросов;

– информация об участии сотрудников архива в конференциях, подготовке выставок;

– информация и фотографии, освещающие мероприятие по случаю международного обмена копиями документов;

– информация о состоявшихся заседаниях дирекции и рассмотренных вопросах и др.

Приложение 3

Телепередачи, в подготовке и проведении которых принимали участие сотрудники НИАБ в 2007 г.

1. Денисов В.Н. «Небылицы старого Минска» (ОНТ, 14.03.2007);

2. Денисов В.Н. «Рамантык з Люцынкі (фільм к 200-летию со дня рождения В. Дунина-Марцинкевича)» (Белвідеоцентр);
3. Рыбчонок С.А., Денисов В.Н. «Знать – это сила» (СТВ, «Минск и минчане», 13.03.2007);
4. Рыбчонок С.А. «Коллекция князей Радзивиллов (интервью)» (БТ, съемка 13.02.2007);
5. Рыбчонок С.А. «Нясвіжскія апосталы» (Лад, съемка 14.03.2007);
6. Денисов В.Н. «Минские кладбища» (СТВ, 11.04.2007);
7. Рыбчонок С.А. «Воссоздание родословного древа человека» (1НТ, «Панорама», 26.05.2007);
8. Денисов В.Н. «Минск: к 940-летию столицы Беларуси» (Лад, 08.09.2007);
9. Денисов В.Н. «Документы НИАБ по истории Минска (к 940-летию столицы Беларуси)» (ОНТ, «Контуры», 08.09.2007);
10. Денисов В.Н. Минская ратуша (СТВ, «24 часа», 15.09.2007);
11. Денисов В.Н. Библиотека на Троицкой горе (1НТ, «Панорама недели», 16.09.2007);
12. Денисов В.Н. «Лошицкая усадьба» (СТВ, 04.10.2007);
13. Денисов В.Н. «Памятные места Первой мировой войны» (ЛАД, 29.10.2007);
14. Яцкевіч З.Л. «Новыя падарожжы дылетанта: гарады Беразіно, Талачын, Дзятлава, Кажан-гарадок, Княжыцы, Шчучын, Давыд-Гарадок» (6 перадач) (СТВ, 18.03. – 17.06.2007; 07.07.2007).

Приложение 4

Список публикаций сотрудников архива за 2007 г. в научных изданиях.

1. Антановіч З.В. Крыніцы па генеалогіі шляхты Пінскага павета ВКЛ XVI–пач. XX стст. // Герольд Litherland. 2006. № 17. С. 7-23.
2. Антановіч З.В. Максім Лужанін – папчечнік Кузьмы Чорнага // Пра час «Узвышша»: Матэрыялы Узвышшаўскіх чытанняў (Мінск, 2005–2006). Вып. 3. Мн.: РІВШ, 2007. С. 110–116.
3. Антановіч З.В. Адбітак грамадска-палітычных падзей пачатку XX стагоддзя на даследаванні Змітрака Бядулі «Вера, паншчына і воля ў беларускіх народных песнях і казках» / Пра час «Узвышша»: Матэрыялы Узвышшаўскіх чытанняў (Мінск, 2005–2006). Вып. 3. Мінск: РІВШ, 2007. С. 197–203.
4. Бабкова В.У. Актавыя кнігі XVI–XVIII стст. НГАБ як крыніца для вывучэння «гісторыі штотдзённасці» // Програма ЮНЕСКО «Память мира»: деятельность библиотек, архивов, музеев по сохранению документального наследия (Материалы Международной конференции (Национальная библиотека Беларуси, 30 ноября – 1 декабря 2006 г.)). Мн.: «Красико-Принт», 2007. С. 87-91.
5. Бабкова В.У. «Добрая вестка» // Беларускі археаграфічны штогоднік. Вып. 7. Мн., 2006. С. 261-263.
6. Бабкова В.У. «Карчма» // Гістарычны зборнік «Найяснейшая Рэч Паспалітая». Мн.: Кнігарня «Наша Ніва», 2007. С. 40-48.
7. Брэгер Г.М., Лінская Л.А. Фрагмент архіва Слуцкага Трайчанскага Свята-Траецкага манастыра ў фондах Нацыянальнага музея гісторыі і культуры Беларусі (1687–1702 гг.) // Беларускі археаграфічны штогоднік. Вып. 7. Мн.,

2006. С. 225-237.

8. Голубовіч А.К. «Архіўны вопіс «Інвентары партрэтаў, карцін і мармуровых скульптур» Нясвіжскага замка князёў Радзівілаў у бундэсархіве г. Кобленца (Германія)» // Беларускі археаграфічны штогоднік. Вып. 7. Мн., 2006. С. 237-257.

9. Голубович А.К. История судебных органов Беларуси в архивных документах XV–нач. XX вв. // Юстиция Беларуси. 2007. № 3. С. 67-69.

10. Голубович А.К. О реализации отраслевой «Программы по сохранению архивного документального наследия – составной части информационного ресурса общества» в Национальном историческом архиве Беларуси // Программа ЮНЕСКО «Память мира»: деятельность библиотек, архивов, музеев по сохранению документального наследия (Материалы Международной конференции (Национальная библиотека Беларуси, 30 ноября – 1 декабря 2006 г.)). Мн.: «Красико-Принт», 2007. С. 40-44.

11. Голубович А.К. Раритеты белорусских архивов // Архівы і справаводства. 2007. № 4. С. 32-33.

12. Дзянісаў У.М. Дакументы, звязаныя з менскім перыядам жыцця братоў Луцкевічаў у фондах Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі // Знакамітыя мінчане. Мн., 2007. С. 88-93.

13. Лісейчыкаў Д.В. Фрагмент асабістага архіва прафесара Полацкай духоўнай семінарыі Адама Тамковіда // Беларускі археаграфічны штогоднік. Вып. 8. Мн., 2007. С. 140-150.

14. Матвейчык Дз.Ч. Рукапісныя дакументы Таварыства Літоўскага і Рускіх Зямель і Таварыства Братэрскага Аб'яднання ў бібліятэчных сховішчах Польшчы // Беларускі археаграфічны штогоднік. Вып. 8. Мн., 2007. С. 89-102.

15. Матвейчык Дз.Ч. Цікавае юбілейнае выданне (рэцэнзія на «Архіварыус. Вып. 5») // Беларускі археаграфічны штогоднік. Вып. 8. Мн., 2007. С. 288-289.

16. Матвейчык Дз.Ч. Эміграцыя з беларуска-літоўскіх зямель у Заходнюю Еўропу (1831-1863 гг.) // Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Сэрыя гуманітарных навук. 2007. № 3. С. 52-61.

17. Матвейчык Дз.Ч. Эміграцыя ў Заходнюю Еўропу ўдзельнікаў паўстання 1830–1831 гг. з Гродзенскай губерні // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Я. Купалы. Сэрыя 1: Гуманітарныя навукі. 2007. № 2. С. 7-11.

18. Михеенок Т.С. Цифровые копии в архиве – новый способ воспроизведения документов или новая веха в обеспечении сохранности? // Программа ЮНЕСКО «Память мира»: деятельность библиотек, архивов, музеев по сохранению документального наследия (Материалы Международной конференции (Национальная библиотека Беларуси, 30 ноября–1 декабря 2006 г.)). Мн.: «Красико-Принт», 2007. С. 105-111.

19. Михеенок Т.С. Влияние копировально-множительной техники на сохранность архивных документов // Сучасныя праблемы дакументазнаўства, архівазнаўства і археаграфіі. Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі, прысвечанай 85-годдзю Дзяржаўнай архіўнай службы і 80-годдзю Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь (Мінск, 12 красавіка 2007 г.)). Мн.: БелНДІДАС, 2007. С. 68-73.

19. Рыбчонак С.А. Комплекс рэвізскіх сказаў у Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі // Беларускі археаграфічны штогоднік. Вып. 8. Мн., 2007. С. 47-54.

21. Рыбчонак С.А. Склад Радзівілаўскай скарбніцы ў XVIII ст. па архіўных документах // Програма ЮНЕСКО «Память мира»: деятельность библиотек, архивов, музеев по сохранению документального наследия (Материалы Международной конференции (Национальная библиотека Беларуси, 30 ноября–1 декабря 2006 г.)). Мн.: «Красико-Принт», 2007. С. 150-156.

22. Рыбчонак С.А. Анализ сохранности комплекса метрических книг в Национальном историческом архиве Беларуси // Сучасныя праблемы дакументазнаўства, архівазнаўства і археаграфіі (Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі, прысвечанай 85-годдзю Дзяржаўнай архіўнай службы і 80-годдзю Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь) (Мінск, 12 красавіка 2007 г.)). Мн.: БелНДІДАС, 2007. С. 138-145.

23. Рыбчонак С.А. Комплексы основных генеалогических источников в Национальном историческом архиве Беларуси // Архівы і справаводства. 2007. № 5. С. 88-95.

24. Яцкевіч З.Л. Архівы Магілёва XVI–пач. XX стст. // Сучасныя праблемы дакументазнаўства, архівазнаўства і археаграфіі (Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі, прысвечанай 85-годдзю Дзяржаўнай архіўнай службы і 80-годдзю Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь) (Мінск, 12 красавіка 2007 г.)). Мн.: БелНДІДАС, 2007. С. 146-150.

25. Яцкевіч З.Л. Мікрафільмы спраў з Дзяржаўнага гістарычнага архіва Літвы вопіса № 2 фонда № 4 «Соймавая камісія па ваенных справах польскага і літоўскага народаў» // Архівы і справаводства. 2007. № 4. С. 9.

26. Яцкевіч З.Л. Новыя выданні: «Гербоўнік беларускай шляхты» // Архівы і справаводства. 2007. № 6. С. 133–134.

27. Яцкевіч З.Л. Публікацыя архіўных дакументаў і даведнікаў НГАБ як сродак захавання гістарычнай памяці // Програма ЮНЕСКО «Память мира»: деятельность библиотек, архивов, музеев по сохранению документального наследия (Материалы Международной конференции (Национальная библиотека Беларуси, 30 ноября–1 декабря 2006 г.)). Мн.: «Красико-Принт», 2007. С. 91-97.

28. Яцкевіч З.Л., Антановіч З.В. Судовыя пратаколы рыма-каталіцкіх кансісторый Беларусі як крыніцы па справаводству канца XVIII–пачатку XX стагоддзя // Архівы і справаводства. 2007. № 6. С. 111–115.

Приложение 5

Список выставок, в подготовке которых принимали участие сотрудники НИАБ в 2007 г.

1. К 125-летию со дня рождения Я.Купалы и Я.Коласа.
2. К 85-летию Государственной архивной службы Республики Беларусь.
3. История судебной системы в Беларуси в XV–нач. XX вв.
4. «Успамінаючы родныя мясціны» – к 200-летию со дня рождения Н. Орды (совместно с БГАМЛИ).
5. Библиотеки г. Минска во 2-й половине XIX–начале XX вв. (совместно с Минской центральной городской библиотекой им. Я. Купалы).
6. Музыкальная жизнь г. Минска в начале XX в.: к 100-летию со дня открытия Минского музыкального училища Рубинштейна (совместно с Минской центральной городской библиотекой им. Я. Купалы).

Л.М. Лисова, В.Д. Селеменев

ОБЩЕСТВЕННОЕ ОБЪЕДИНЕНИЕ «БЕЛОРУССКОЕ ОБЩЕСТВО АРХИВИСТОВ»

Впервые Общественное объединение «Белорусское общество архивистов» зарегистрировано Министерством юстиции Республики Беларусь 25 января 1991 г. Его Руководящими органами являются:

- Республиканская конференция – высший орган;
- Правление – в период между конференциями;
- Президиум Правления – исполнительно-распорядительный орган;
- Председатель Правления.

Контролирующим органом является Ревизионная комиссия. С марта 2008 г. общество получило прописку по новому адресу: г. Минск, ул. Кропоткина, 55. Председателем Правления избрана заместитель директора Национального исторического архива Беларуси Л.М. Лисова.

Общество объединяет на добровольных началах специалистов в области архивного дела и информации, а также других граждан, проявляющих интерес к изучению исторических дисциплин. Создано 18 первичных организаций, численность объединения – 245 чел. (из 1430 работающих в отрасли).

В 90-е гг. XX в. общество принимало участие в Минской (1992), Московской (1993), Киевской (1994) встречах руководителей государственных архивных служб и обществ архивистов стран СНГ, Латвийской, Литовской республик, на которых закладывались основы сотрудничества архивистов этих стран.

Первичные организации уделяют большое внимание сбережению и сохранению документального наследия Республики Беларусь, повышению статуса профессии архивиста, использованию архивных документов в воспитательной работе с молодежью. Профессиональный уровень архивистов в настоящее время достойно представлен в республике. Это – семинарские занятия для работников архивов, организуемые облисполкомами; конференции, посвященные Дню архивиста, вошедшие в практику работы Белорусского государственного архива литературы и искусства; круглые столы, проводимые Белорусским научно-исследовательским институтом документоведения и архивного дела в ходе подготовки знаменательных для архивной службы дат; ежегодные выпуски сборника научных статей и сообщений «Архіварыус», издаваемые Национальным историческим архивом Беларуси. Указанные мероприятия усиливают контакты между архивами, к ним привлекаются ученые, литераторы, журналисты, другие заинтересованные лица.

Ежегодно организуются встречи с ветеранами архивного дела, в ходе которых архивисты делятся достижениями последних лет.

Разработана Программа деятельности Общественного объединения «Белорусское общество архивистов» на 2008-2010 гг., которая предусматривает организацию обмена опытом работы, использование и пропаганду сохраненного документального наследия, популяризацию архивного дела в средствах массовой информации.

Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu. T. 8 (sygnatury 1360–1705). Archiwum administracyjne Towarzystwa Literackiego, Wydziału Statystycznego, Wydziału Historycznego, Towarzystwa Historycznego, Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej z lat 1832–1893 / oprac. J. Pezda, M.P. Prokop. Paryż-Kraków, 2006. 339 s.

Напрыканцы 2006 г. выйшаў з друку чарговы, восьмы том каталога рукапісаў Польскай бібліятэкі ў Парыжы, які прысвечаны дзейнасці самой бібліятэкі і таварыстваў, што дзейнічалі пры ёй. Прадстаўленыя ў каталозе матэрыялы апрацаваны супрацоўнікамі Бібліятэкі Чартарыйскіх Янушам Пэздам і былым супрацоўнікам Польскай бібліятэкі ў Парыжы Маркам Пракопам.

Храналагічныя рамкі прадстаўленых у tome матэрыялаў ахопліваюць 1832–1893 гг. Пачатак звязаны з утварэннем адной са старэйшых эмігранцкіх арганізацый Польскага літаратурнага Таварыства, а заканчэнне – з пераходам Польскай бібліятэкі пад апеку кракаўскай Акадэміі Мастацтваў.

Умоўна том падзяляецца на сем раздзелаў, якія ахопліваюць архіўную спадчыну шэрагу таварыстваў і самой бібліятэкі. Каталог утрымлівае матэрыялы Польскага літаратурнага Таварыства (ПЛТ) і яго гістарычнага аддзялення, дакументы Польскага гістарычнага Таварыства (ПГТ) і яго статыстычнага аддзялення, дакументы Польскага гісторыка-літаратурнага Таварыства (ПГЛТ) і матэрыялы Польскай бібліятэкі ў Парыжы (ПБП). Апошні сёмы раздзел уключае збор розных твораў, якія тэматычна звязаны з дзейнасцю бібліятэкі ці пазначаных арганізацый.

Матэрыялы, прадстаўленыя ў каталозе, апісаны па адзінай схеме. Аўтарамі даецца як знешняе, так і ўнутранае апісанне дакументаў, змешчаных у адной справе. Пры знешнім апісанні пазначаюцца наступныя характарыстыкі: мова дакумента, дата, яго памеры, колькасць старонак ці картак, звесткі пра аправу. Унутраны вопіс складаецца з назвы кожнага рукапісу і апісання яго зместу. Акрамя гэтага складальнікамі каталога прыводзіцца інфармацыя аб стане крыніцы.

У даследчыцкіх мэтах аўтарамі каталога пазначаюцца таксама старыя шифры дакументаў. Значная праца была праведзена складальнікамі каталога для прывядзення інфармацыі аб публікацыі ў друку ўсяго дакумента ці яго частак.

Навукова-даведачны апарат каталога складаецца з уступа, паказальніка, які ўтрымлівае пералік асоб, геаграфічных аб'ектаў, назваў арганізацый і выданняў, табліцы пераводу акцэсійных адзінак у пастаянныя нумары, а таксама спіса скарачэнняў.

Занатаваныя ў гэтым томе дакументы маюць неацэнную каштоўнасць для беларускай гісторыі. У штогадовых справаздачах ПЛТ за 1832–1849 гг. згадваецца дзейнасць Адама Міцкевіча, Напалеона Орды, Аляксандра Рыпінскага, Ігнація Дамейкі, Антонія Букатага і іншых ліцвінаў (рукапіс 1375). Сярод дакументаў гэтага ж таварыства знаходзяцца чатыры лісты, дасланыя ў эміграцыю з Беларусі, ліст А. Міцкевіча як сябра Гісторыка-літаратурнай секцыі Таварыства літоўскага і рускіх зямель на імя ПЛТ, згода І. Дамейкі на ўваход у склад ПЛТ (рукапіс 1379). Узгадваюцца працы А. Букатага, Антонія Гарэцкага, І. Дамейкі, Гіпаліта Клімашэўскага, Ісідора Мікульскага, Н. Орды, Міхала Падчашынскага, Уладзіслава Плятэра, Прота Прушынскага, А. Рыпінскага, Юзафа Страшэвіча, Яўстафія Янушкевіча ў межах дзейнасці ПЛТ (рукапіс 1400, 1402). Сярод карэспандэнцыі ПЛТ, ББП і статыстычнага аддзялення за перыяд з 1839 па 1882 гг. знаходзяцца лісты Ісідора Мікульскага, А. Рыпінскага, Н. Орды, матэрыялы аб дабрачыннай дзейнасці Юзафа Кашыца, рэкамендацыі, выдадзеныя для ўступу ў ПЛТ А. Рыпінскаму, Н. Ордзе, А. Букатаму (рукапіс 1387, 1458, 1473, 1521/1, 1589, 1616/1, 1617/1). Сярод матэрыялаў утрымліваюцца таксама дакументы аб ахвяраваннях у БПП Юльяна і Караля Нямцэвічаў, Віктара Зянковіча, А. Рыпінскага, Тадэвуша Тышкевіча, Я. Янушкевіча (рукапіс 1660, 1656). Цікавасць для даследчыкаў уяўляе план Парыжа з пазначэннем на ім месцаў пражывання на 1835 г. А. Міцкевіча, Ю. і К. Нямцэвічаў, І. Дамейкі, Цэзарыя і Уладзіслава Плятэраў, Уладзіслава Аляшчынскага (рукапіс 1469).

Трэба адзначыць, што рэцэнзуемы каталог з'яўляецца важным укладам у кола існуючых адпаведных выданняў. Прынцып фарміравання каталога адпавядае ўсім неабходным навуковым патрабаванням. Дзякуючы гэтаму выданню, у навукоўцаў з'яўляюцца больш шырокія мажлівасці для пошуку матэрыялаў перыяду «Вялікай эміграцыі» ў Францыі.

Sokolów Podlaski: dzieje miasta i okolic / pod. red. G. Ryżewskiego. Białystok–Sokolów Podlaski, 2006. 922 s. + ill.

У апісанні гісторыі спецыялісты, як правіла, акцэнтуюць найбольшую ўвагу на «вялікіх» з’явах – войнах, каралях, дзяржавах і да т.п. Пры гэтым у поле іх увагі рэдка трапляюць «малыя» з’явы – простыя людзі, вёскі, мястэчкі і да т.п. А менавіта ў межах падобных «малых» з’яў жыла большасць насельніцтва любой краіны. Манаграфія калектыва ўсходнепольскіх гісторыкаў прысвечана адной з такіх «малых» з’яў – гісторыі невялікага мястэчка, сёння – цэнтра Сакалоўскага павета Мазавецкага ваяводства Польшчы – Сакалава Падляшскага.

Манаграфія базуецца на самым шырокім коле рукапісных і друкаваных крыніц. Сярод іншага у ёй выкарыстаны матэрыялы з Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі (г. Мінск), большай часткай – справы фонда Драгічынскага земскага суда, каштоўнасць якіх асобна адзначана ва «Уступе». Выклікае павагу спіс выкарыстанай навуковай літаратуры, які займае амаль 16 старонак. У ім таксама ёсць некалькі беларускіх пазіцый.

Матэрыял манаграфіі лагічна падзяляецца на дзве часткі. Першая ўяўляе сабой апісанне гісторыі Сакалава ад старажытных часоў да сённяшняга дня. Прычым яна паказана не асобна, а ў сувязі з гісторыяй тых дзяржаў, у склад якіх уваходзіў горад – Каралеўствам Польскім, Кіеўскай Руссю, ВКЛ, Расійскай імперыяй і інш., і перыпетыямі яго пераходу ад адной дзяржавы да другой. Варта адзначыць, што ўвага ўдзелена не толькі паказу палітычных падзей пэўных перыядаў, але таксама адносна вузкім гістарычным пытанням, напрыклад, стану археалагічнай даследаванасці Сакалава і ваколіц ці паходжанню тапоніма «Падляшша» (аўтары схіляюцца да «літоўска-рускіх» каранёў гэтага тэрміна). Тут жа паказана гісторыя асобных вёсак і ваколіц Сакалава – першыя згадкі ў крыніцах, змяненне статусу на працягу стагоддзяў, уладальнікі і г.д.

Як тлумачыцца ва «Уступе», менавіта «старапольскі» перыяд найбольш цікавіў аўтараў як слаба распрацаваны ў гістарыяграфіі. Параўнальна невялікая ўвага нададзена гісторыі Сакалава ў новы і навейшы час (XIX–XXI стст.). Яны асветлены «скарочана і павярхоўна, даючы толькі нарыс гісторыі згаданага абшару». Аднак і тут змешчана таксама нямала карысных звестак. У прыватнасці, паказаны працэс ліквідацыі памешчыцкай гаспадаркі і памешчыцкіх сядзіб у пасляваеннай Польшчы, дзейнасць Арміі Краёвай да 1950 г. і інш. (с. 558–562).

Другая частка манаграфіі прысвечана архітэктурным помнікам Сакалаўскага пав. Найбольш звестак у ёй змешчана пра сакральную архітэктурную – касцёлы. У асобную іх групу вылучана некалькі былых

уніяцкіх цэркваў. Галоўным чынам апісваецца не столькі знешні выгляд пабудовы, колькі іх гісторыя – падаюцца дакладныя звесткі пра час заснавання і заснавальнікаў, а таксама апісанне стану касцёлаў і ўніяцкіх цэркваў, змешчанае ў гістарычных дакументах. Цытаты з крыніц займаюць істотную частку раздзелу.

Помнікі свецкай архітэктуры прадстаўлены апісаннем дзесяці шляхецкіх рэзідэнцый – сядзіб і палацава-паркавых комплексаў. Таксама маюцца звесткі пра гісторыю пабудовы і функцыянавання гэтых помнікаў, іх былых уладальнікаў, сучасны стан і інш.

Як несумненна становіцца момант неабходна адзначыць наяўнасць багатага ілюстрацыйнага дадатку, дзе прадстаўлены практычна ўсе згаданыя ў манаграфіі помнікі царкоўнай і свецкай архітэктуры. Выкананыя прафесійным фатографам і змешчаныя ў каляровым выглядзе здымкі дазваляюць ацаніць багацце і прыгажосць архітэктурнай спадчыны Сакалаўшчыны.

Увогуле манаграфія пакідае самыя прыемныя ўражанні. Напісаная спецыялістамі ў сваёй галіне, яна ўяўляе сабой прыклад і для беларускіх гісторыкаў. Застаецца толькі пажадаць, каб нашыя невялікія раённыя цэнтры з багатай і цікавай мінуўшчынай накіравалі Шчучына, Свіслачы, Кобрына, Браслава ці Пружанаў мелі падобнае апісанне сваёй гісторыі.

Дз. Ч. Матвейчык

Lubicz-Łapiński Ł. Łapy i ich mieszkancy. Zaścianki Łapińskich w XV-XVIII w. Białystok.: Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Białymstoku, 2004. 192 s.

Навуковыя распрацоўкі польскіх даследчыкаў у галіне генеалогіі і гісторыі населеных месцаў з'яўляюцца вельмі карыснымі для напісання адпаведных прац айчыннымі даследчыкамі, бо прадстаўляюць нам грунтоўную метадычную базу, якую неабходна толькі ўдала ўспрыняць і падпарадкаваць мясцовым умовам.

Падобныя працы ў Польшчы маюць значна больш шырокі дыяпазон, чым на Беларусі, бо яны напісаны на падмурку даўняй традыцыі, якая падтрымлівалася адпаведнай навуковай дзейнасцю на працягу дзесяцігоддзяў. На Беларусі генеалагічная навука толькі набірае ход, і дзеля актыўнага руху ў гэтым напрамку ўяўляецца неабходным выкарыстоўваць на працоўкі замежных навукоўцаў.

Гістарычныя даследаванні ў Польшчы, як і на Беларусі, у большасці закранаюць шляхецкае асяроддзе. Аднак у Польшчы гэты накірунак з'яўляецца паглыбленым. Маецца вялікая колькасць прац па генеалогіі

буйной, сярэдняй і нарэшце дробнай засцянкавай шляхты. На Беларусі накірунак генеалагічных даследаванняў, прысвечаны непасрэдна апошняму з названых пластоў прывілеяванага саслоўя, знаходзіцца ў пачатковым стане і патрабуе ад навукоўцаў першых якасных распрацовак.

У якасці прыкладу такога вывучэння можна разглядаць манаграфію польскага даследчыка з Беластока Лукаша Любіч-Лапінскага «Мясцовасць Лапы і яе насельнікі. Засценкі Лапінскіх у XV-XVIII стст.».

Дадзеная праца прысвечана розным аспектам жыццядзейнасці прадстаўнікоў шляхецкага роду Лапаў (або Лапінскіх) гербу «Любіч» з Падляшша, што ў свой час уваходзіла ў склад Вялікага княства Літоўскага. У ёй даследуюцца геаграфічныя ўмовы пражывання, сацыяльна-эканамічнае і палітычнае становішча прадстаўнікоў роду, унутраныя сямейна-роднасныя сувязі. Гэта праца тычыцца Беларусі таксама таму, што вывучаемая шляхта магла пражываць на згаданай тэрыторыі і ўдзельнічаць у шматлікіх сацыяльна-эканамічных і палітычных працэсах, якія адбываліся менавіта на беларускіх землях.

У геаграфічных межах праца галоўным чынам ахоплівае рэгіён Падляшша, вопыт вывучэння якога ўжо прасочваецца ў папярэдніх працах аўтара, таксама прысвечаных засцянкавай шляхце.

Манаграфія складаецца з чатырох раздзелаў. Першы раздзел прысвечаны пытанню геаграфічнага рассялення Лапаў, сацыяльна-эканамічным працэсам, у выніку якіх яно адбылося, а таксама часу прыбыцця першых прадстаўнікоў вышэй згаданага роду на землі Падляшша з Мазовіі. Раскрываецца генезіс паходжання прозвішча Лапа ад назвы мясцовасці. Асобная глава прысвечана гербу Лапаў-Лапінскіх «Любіч».

У другім раздзеле разглядаюцца агульныя пытанні размяшчэння засценкаў Лапаў у XV-XVIII стст. і працэсу іх узнікнення. Падаецца інфармацыя пра радаводны тых Лапаў, што ў згаданы прамежак часу пражывалі ў некаторых засценках Падляшша. Сярод іх пералічваюцца і аналізуюцца назвы наступных: Барвікі, Бацяны, Віты, Гоздзілкі, Зенцюкі і інш. (усяго прадстаўлена 20 населеных пунктаў, што належалі да аднайменнай мясцовасці Лапы). Пасля агульнай інфармацыі аб гэтых адгалінаваннях роду аўтар падае генеалагічныя табліцы (10 шт.), якія даводзіць да другой паловы XVII ст.

Трэці раздзел манаграфіі прысвечаны важнаму аспекту, звязанаму са зменай прозвішчаў з Лапы на Лапінскі. Тут жа падаецца інфармацыя аб прыdomках, якія мелі месца ў дробнашляхецкім асяроддзі. Прычынай узнікнення прыdomка аўтар называе неабходнасць у дадатковым элеменце ідэнтыфікацыі прадстаўнікоў павялічанага, разгалінаванага

роду. У асобных падраздзелах аўтарам падрабязна разглядаюцца некаторыя галіны роду Лапінскіх з прыдомкамі (усяго – 47, сярод якіх Аўгустыны, Басевічы, Фурманы, Кандупы і інш.). Таксама падаецца інфармацыя аб тым, у якой мясцовасці жылі прадстаўнікі згаданай сям’і, у якім храналагічным адрэзку часу ўзгадваецца прыдомак. Ідзе пералік яго формаў, што таксама часткова ўжываліся. У гэтым раздзеле, як і ў першым, прадстаўлены генеалагічныя табліцы (22 шт.).

Чацвёрты і заключны раздзел манаграфіі прысвечаны сацыяльна-эканамічным і ваенна-палітычным аспектам жыццядзейнасці дробнай шляхты. Аўтарам падаецца цікавая інфармацыя аб вайскавай службе прадстаўнікоў роду, наяўнасці прыгоннага сялянства, асабліва сямах сямейнага жыцця, міграцыйным патоку за межы вывучаемага рэгіёну, месцы роду Лапінскіх ва ўрадавай іерархіі.

У заключэнні аўтарам прадстаўлены высновы, зробленыя ім падчас даследавання. У якасці пэўнага дадатку падаюцца матэрыялы вайсковага попісу зямлян Падляшскага ваяводства 1528 г., попісу паспалітага рушэння літоўскага войска 1567 г., ліст прысягі шляхты зямлі Бельскай на вернасць польскай кароне 1569 г., рэстр падатковага збору 1577 г., рэстр пагалоўнага падатку 1674 г. Аўтарам таксама выкарыстоўваюцца матэрыялы суражскага суда за 1695–1700 гг., запісы суражскага плябана, рэстры падымнага падатку 1775 г. Акрамя гэтага падаецца спіс літаратуры. Безумоўнай заслугой аўтара з’яўляецца актыўнае ўжыванне шырокага спектра архіўных крыніц па дадзеным пытанні, запазычаных з фондаў Варшавы, Беластока, Кракава, Вільні і Мінску, а таксама з парафіяльных архіваў Падляшскага ваяводства. Падаецца спіс генеалагічных табліц. Да зместу дадаюцца карты і фотаздымкі. У цэлым відавочна выкарыстанне багатага архіўнага матэрыялу, які надае працы грунтоўнасць.

Акрамя ўсяго вышэй згаданага неабходна адзначыць, што аўтарам, на жаль, не разгледжана мінуўшчына роду на іншых тэрыторыях, акрамя Падляшша, у т.л. і на Беларусі. Аднак паколькі ў сваім даследаванні ім такія мэты не ставіліся, то адпаведна гэта не трэба вылучаць і ў якасці пэўнага недахопу.

Дадзеная праца з’яўляецца карыснай як у плане даследавання рэгіянальнай гісторыі, так і ў значнай ступені для вывучэння ніжэйшай праслойкі прывілеяванага саслоўя, якая займала не апошняе месца ў сацыяльна-эканамічных і палітычных працэсах, – засцяпковай шляхты. Праца напісана на даступнай для шырокага кола чытачоў мове і ўяўляе значную цікавасць як для польскіх, так і для айчынных гісторыкаў, крэязнаўцаў і генеалогаў.

Pszczółkowski A. Gniazdo i krze. Rodowody Chodkowskich. Chodkowo Wielkie.: Stowarzyszenie Rodów Chodkowskich. 2005. 540 s.

Вывучэнне шляхецкага радаводу праследуе не толькі генеалагічныя мэты, але і непасрэднае разуменне ролі дадзенай групы людзей у рознага кшталту сацыяльна-эканамічных, палітычных і культурных працэсах.

Сучасная генеалагічная навука патрабуе ад даследчыка параўнання тых роляў, якія адыгрывалі прадстаўнікі некалькіх родаў у гісторыі тых ці іншых краін і рэгіёнаў. Праца Адама Пшчулкоўскага «Гняздо і дрэва. Радаводы Хадкоўскіх» з'яўляецца цікавай спробай даследаваць генеалогію не аднаго канкрэтнага роду, а некалькіх розных родаў, звязаных паміж сабой адным агульным прозвішчам – Хадкоўскі, прадстаўнікі якога пражываюць і на тэрыторыі Беларусі, што надае працы пэўную значнасць для айчынай гістарыяграфіі.

Найбольшую ўвагу аўтар надае радаводу Хадкоўскіх з мясцовасці Ходкава ў Мазовіі, аднак ім прадстаўлена інфармацыя і аб іншых вядомых родах з гэтым прозвішчам. Гэта надае працы фундаментальнасць і падкрэслівае тое, што аўтар акцэнтаваў сваю ўвагу не на пэўным родзе, а на пэўным родавым прозвішчы, даследаванне якога ім праведзена вельмі падрабязна. У сваім першым выданні такога плана аўтар падаў шырокі спектр разнастайнай гістарычнай інфармацыі, шырока выкарыстаўшы дадзеныя анамастыкі, генеалогіі, геральдыкі, гістарычнай геаграфіі і статыстыкі. З архіўных крыніц значная ўвага звяртаецца на тыя матэрыялы Галоўнага Архіва Старажытных Актаў у Варшаве, якія датычацца вивучаемага роду. Таксама выкарыстаны дакументы парафіяльных архіваў Пултуска, Млавы і Сандаміра.

У геаграфічных рамках праца ахоплівае, галоўным чынам, рэгіён у межах былой Рэчы Паспалітай, куды ўваходзіла і Беларусь, у храналагічных – увесь час існавання прозвішча – ад позняга сярэднявечча да сучаснасці.

Праца складаецца з чатырнаццаці раздзелаў. Тры першыя накіраваны на лакалізацыю даследавання. У першым з іх падаецца анамастычны аналіз прозвішча Хадкоўскі, даследуюцца яго вытокі, падкрэсліваецца звязанасць з тымі этнасацыяльнымі працэсамі, што адбываліся на тэрыторыі Польшчы ў перыяд фарміравання дадзенага прозвішча. Другі раздзел з'яўляецца фактычным працягам першага. У ім аўтар карыстаецца дадзенымі статыстыкі, на аснове якіх вивучае распаўсюджанасць адзначанага прозвішча ў сучаснай Польшчы. Далей праводзіцца пошук родавага гнязда Хадкоўскіх. Аналізуецца гісторыя трынаццаці мясцовасцей з прыбліжанымі па зместу назвамі (Ходкаў, Коткаў, Ходкаўцы). Тут жа ён вылучае мясцовасць Макаў у Мазавецкім павеце Мазавецкага ваяводства, дзе лакалізуюцца паселішчы Ходкава-

Бернаты, Ходкава-Кухны, Ходкава-Залогі, Ходкава-Вельке. Вывучэнне генеалогіі Хадкоўскіх з гэтых мясцовасцей і з'яўляецца адной з галоўных мэтаў даследавання.

Наступныя пяць раздзелаў прысвечаны агульнагістарычным пытанням, звязаным з гісторыяй Мазовіі, прывіляванасцю польскай шляхты, геральдычнай культурай у Польшчы і гербамі Хадкоўскіх (такіх аўтарам выяўлена шэсць – Астоя, Касцеша, Пелеш, Сас, Юноша, Ястрабец). У сёмым раздзеле прадстаўлены цікавыя звесткі аб часе знаходжання Ходкава ў Плоньскай парафіі Мазавецкага ваяводства. У гэтым жа раздзеле падаецца падаткавая статыстыка для мясцовасці Ходкава ў XVII-XXI стст. Восьмы раздзел пад назвай «Малая айчына Хадкоўскіх» утрымлівае інфармацыю аб прадпрымальніцкай і ваенна-палітычнай дзейнасці, дробнашляхецкай гаспадарцы, рэлігійным і сямейным жыцці, спадчынным праве.

Дзевяты раздзел з'яўляецца ўступам да серыі раздзелаў па генеалогіі. У ім аўтар раскрывае сэнс некаторых генеалагічных тэрмінаў (род генеалагічны, род геральдычны, аднафамільцы, радавод, пробант і інш.). Дзесяты раздзел прадстаўляе інфармацыю аб асноўных прыdomках, якімі карысталіся Хадкоўскія (Баран, Барнашовіч, Бродзік, Фусік і т.д.), а таксама падае спіс населеных пунктаў у паўночнай Мазовіі (за 1676, 1781, 1847 гг.), у якіх часцей за ўсё сустракаецца прозвішча Хадкоўскі.

Самы вялікі раздзел працы прысвечаны радаводам Хадкоўскіх, месца пражывання якіх лакалізуецца вылучаным аўтарам гняздом роду. Усяго прадстаўлена 18 радаводаў Хадкоўскіх (да ліку самых вялікіх з іх адносяцца радаводы Яна Барана, Віта з Хадкова-Залогі, Аляксея з Грабова-Ядамы і Хадкова-Вельке). Аўтар падае радаводы да таго часу пакуль іх можна прасачыць – у асобных выпадках да сучаснасці.

У дванаццатым і трынаццатым раздзелеразглядаюцца тыя Хадкоўскія, чые родавыя гнёзды лакалізаваны паблізу ад таго, што разглядаецца ў асноўнай частцы працы (6 радаводаў), альбо знаходзяцца далёка ад яго (7 радаводаў). Чатырнаццаты раздзел прысвечаны біскупу плоцкаму Пятру з Ходкава (каля 1430-1497 гг.) і яго сям'і, што дасягнула ў свой час значных пазіцый у Мазавецкім княстве.

У канцы працы падаецца спіс скарачэнняў і бібліяграфія. З яе відаць, што пры напісанні манаграфіі аўтар выкарыстаў шырокі дыяпазон крыніц (архіўныя, апублікаваныя і неапублікаваныя, успаміны, артыкулы ў газетах і часопісах, энцыклапедыі, зборнікі, даведнікі, гербоўнікі, спісы шляхты, навуковыя публікацыі, рэфераты, карты, інтэрнэт). Кароткая інфармацыя аб гэтым падаецца ва ўступе да працы. У даследаванні таксама шырока выкарыстаны шматлікія генеалагічныя (69 шт.) і статыстычныя табліцы (24 шт.).

Асабліваю цікавасць для беларускіх даследчыкаў шляхецкай

генеалогіі прадстаўляе радавод Хадкоўскіх, што пражывалі на тэрыторыі Міншчыны. Аднак, на жаль, не паказаны шляхі міграцыі прадстаўнікоў роду і прыкладны час таго, калі гэта адбывалася.

Дадзеная праца Адама Пшчолкоўскага фактычна з'яўляецца сапраўдным заклікам да шырокага кола чытачоў гуртавацца на аснове агульных прозвішчаў, традыцый і родавай памяці. У задумках аўтара няма строгай гістарычнай мэты, аднак матэрыялы даследавання, выкарыстаныя ў ім крыніцы, гавораць аб істотнай значнасці гэтай працы як для самога аўтара, так і для шматлікіх носьбітаў прозвішча Хадкоўскі, у тым ліку і жыхароў Беларусі. Даследаванне таксама з'яўляецца карысным для беларускай генеалагічнай навукі і ў метадычным плане.

Праца разлічана на гісторыкаў, генеалогаў, краянаўцаў як Польшчы і Беларусі, так і астатняга бліжняга замежжа, на ўсіх тых, хто цікавіцца мінулым сваёй малой радзімы і сваіх продкаў.

В.В. Урублеўскі

Ryżewski G. Rod Chreptowiczów herbu Odrowąż. Kraków.: Avalyn, 2006. 352 s.

Для беларускай гістарычнай навукі значную цікавасць уяўляюць манаграфіі, якія падрыхтаваны польскімі даследчыкамі і прысвечаны беларускай шляхце, іх кар'ерам, маёмасці. Гэта акалічнасць вымагае ад беларускіх навукоўцаў засяроджвання асаблівай увагі на дадзеных працах. Апрача гэтага, польскія даследаванні па генеалогіі ўтрымліваюць цікавую метадалагічную базу, на вывучэнне якой айчынным даследчыкам генеалогіі таксама неабходна звярнуць асаблівую ўвагу.

Праца Гжэгажа Рыжэўскага, прысвечаная кар'ерам і маёнткам магнацкага роду Храптовічаў герба «Адравонж», пабачыла свет у 2006 г. у Кракаве. Гэта кандыдацкая дысертацыя, якая пісалася пад кіраўніцтвам спачатку С. Александровіча, затым пасля яго смерці Ю. Марошка і была бліскуча абаронена. У сваім даследаванні аўтар падрабязна разглядае радавод гэтага старадаўняга беларускага роду ад зараджэння прозвішча ў пачатку XVI ст. і да канца XIX ст., калі згаслі гарадзенская галіна (1890 г.) і графская галіна Літавор-Храптовічаў (1891 г.). Аўтарам прааналізаваны і вылучаны 5 найбольш адметных галін роду: багурынская (ад Васіля Якубавіча Храптовіча), гарадзенская (ад падсудка гарадзенскага Пятра), мазырская (ад Самуэля, брата Пятра), краснаборская (ад падскарбія земскага Фёдара Багданавіча), канцлерская (ад пісара земскага наваградскага Міхала). У геаграфічных рамках праца, галоўным чынам, ахоплівае тэрыторыю Беларусі, а

таксама Валынь і Падляшша.

Для Беларусі дадзеная манаграфія мае вялікае значэнне, бо ў ёй падрабязна разглядаецца радавод аднаго з самых вядомых родаў ВКЛ, палітычная, сацыяльна-эканамічная і культурная дзейнасць якога цесна звязана з беларускімі землямі. Пры напісанні працы аўтарам шырока выкарыстоўваюцца крыніцы з фондаў Галоўнага Архіва Старажытных Актаў у Варшаве (16 спраў), Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі ў г. Гродна (5 спраў), Літоўскага дзяржаўнага гістарычнага архіва ў Вільні (82 справы), Цэнтральнага Нацыянальнага архіва гісторыі ў Пецярбургу (6 спраў), Цэнтральнага архіва старажытных актаў Расіі ў Маскве (10 спраў) і інш. Таксама аўтарам выкарыстаны матэрыялы бібліятэкі Чартавыіх у Кракаве (9 спраў), бібліятэкі Польскай Акадэміі Навук у Вроцлаве (8 спраў), Народнай бібліятэкі Украіны імя Вернадскага ў Кіеве (32 справы), бібліятэкі Літоўскай Акадэміі Навук у Вільні (11 спраў) і інш.

Сярод матэрыялаў архіваў і бібліятэк, на якія аўтар звярнуў увагу, асабліва трэба адзначыць вялікую колькасць спраў, што захоўваюцца ў фондах Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі. Асаблівае значэнне аўтар надае наступным фондам – Гродзенскі земскі суд (ф. 1755), Гродзенскі магістрат (ф. 1761), Навагрудскі земскі суд (ф. 1774), Ашмянскі земскі суд (ф. 1776), Слоніmsкі земскі суд (ф. 1785). Гэтая цікавасць аўтара звязана з тым, што згаданыя фонды падаюць найбольш пэўную інфармацыю аб прадстаўніках амаль усіх галін роду Храптовічаў (акрамя багурынскай), а таксама іх маёнткаў.

Апрача матэрыялаў архіваў і бібліятэк аўтар засяроджвае ўвагу на апублікаваных крыніцах, з якіх варта ўгадаць Літоўскую Метрыку, Vollumina Legum, працы Мацея Стрыйкоўскага і Іахіма Храптовіча. Сярод сучасных навуковых распрацовак выкарыстаны дасягненні як польскай, так і беларускай гістарыяграфіі. Большасць прац адносіцца да польскай гістарыяграфіі і прысвечаны пытанням генеалогіі Радзівілаў, Сангушкаў, Гаштольдаў, Храпавіцкіх, Ягелонаў і іншых беларускіх магнатскіх і княжацкіх родаў, што знаходзіліся ў роднасці з Храптовічамі ці мелі да іх нейкае дачыненне. Таксама аўтарам падрабязна разглядаецца гісторыя тых населеных пунктаў, з якімі звязана жыццё і дзейнасць прадстаўнікоў роду (Шчорсы, Навагрудак, Ліпск і інш.).

Праца падзяляецца аўтарам на 4 главы, першая з якіх прысвечана пачаткам роду Храптовічаў і яго месцы ў дзяржаўным кіраванні падчас панавання дынастыі Ягелонаў. Аўтар спрабуе прааналізаваць працэс кар’ернага росту чатырох братоў Храптовічаў – Яна, Васіля, Марціна і Фёдара Багданавічаў. Разглядаюцца наступныя аспекты іх жыццядзейнасці: пасады і функцыі, маёмасць, сямейнае становішча. Наступная глава адлюстроўвае час з канца XVI ст. па другую палову

XVII ст., калі большасць Храптовічаў знаходзілася на службе ў Радзівілаў. Асаблівую ўвагу аўтар засяроджвае на краснаборскай лініі роду. Далей польскі даследчык разглядае перыяд з 1733 г. па 1795 г. – час панавання Аўгуста II і Станіслава Аўгуста Панятоўскага. Тут ім цалкам ахоплены кар’ерныя дасягненні канцлерскай (графскай) галіны роду, значная ўвага акцэнтуюецца на сацыяльна-эканамічнай і асветніцкай дзейнасці Іаыхіма Храптовіча. Апошняя глава прысвечана Храптовічам на Гродзеншчыне ў XVII-XVIII стст., дзе разглядаюцца гродзенская і краснаборская галіны роду.

Акрамя вышэй адзначанага вялікая роля ў працы надаецца генеалагічным табліцам (12 шт.) і ілюстрацыям, якіх зроблена 29. У заключэнні аўтар робіць высновы і падае асноўныя тэзісы манаграфіі.

Нам неабходна выразіць падзяку спадару Рыжэўскаму за руплівую працу, якая ўзбагаціла не толькі польскую, але і беларускую гістарыяграфію. Аднак трэба заўважыць, што, прааналізаваўшы гісторыю роду ад яго ўзнікнення, аўтар не звяртае асаблівай увагі на перыяд XIX ст., а таксама на галіну Храптовічаў-Буценевых, нашчадкаў сястры апошняга прадстаўніка графскай лініі – Міхала Храптовіча (пам. 1891).

У цэлым праца будзе карысна гісторыкам, краязнаўцам і генеалагам Беларусі, а таксама ўсім тым, хто цікавіцца старонкамі роднай гісторыі.

В.В. Урублеўскі, З.Л. Яцкевіч

Филимонов С.Б. *Хранители исторической памяти Крыма: О наследии Таврической ученой архивной комиссии и Таврического общества истории, археологии и этнографии (1887-1931 гг.).* Изд. 2-е, перераб. и доп. Симферополь: «ЧерноморПРЕСС», 2004. 316 с.

Працэс паступовага адраджэння гістарычнай памяці ставіць перад навукай мноства адпаведных навуковых і практычных задач. Як слушна заўважае сам аўтар, «у іх вырашэнні важная роля належыць і гістарычнаму краязнаўству, якое з’яўляецца састаўной часткай гістарычнай навукі і карыснай дзейнасцю па вывучэнні гісторыі пэўнай мясціны, распаўсюджванню ведаў аб ёй, што ажыццяўляецца, галоўным чынам, намаганнямі мясцовай грамадскасці». У дадзеным выпадку краязнаўчая дзейнасць заснавана на выяўленні, збіранні, уліку, захаванні і выкарыстанні ўсіх помнікаў гісторыі і культуры рэгіёна.

Значным і неабходным прадстаўляецца вывучэнне менавіта аспектаў, звязаных з работай шэрагу архіўных камісій, што дзейнічалі на ўсходнеславянскіх тэрыторыях у канцы XIX–пачатку XX ст.

Праца С.Б.Філімонава, прафесара Маскоўскага гісторыка-архіўнага інстытута, з’яўляецца цікавай спробай прааналізаваць багатую спадчыну

Таўрыцкай вучонай архіўнай камісіі, а таксама Таўрыцкага таварыства гісторыі, археалогіі і этнаграфіі (1887-1931 гг.).

У выданні ўкраінскага даследчыка значнае месца займае пералік асобаў, што супрацоўнічалі з камісіяй. Акрамя гэтага пададзены імянны, геаграфічны і прадметна-тэматычны паказальнікі, а таксама 130 не апублікаваных раней пратаколаў пазнейшых пасяджэнняў Камісіі і Таварыства за 1920-1931 гг. Яны змяшчаюць унікальную і надзвычай каштоўную навуковую інфармацыю, у тым ліку аб крымазнаўчых паведамленнях шматлікіх выбітных навукоўцаў і працэсе іх абмеркавання. Дадзеныя крокі аўтара тлумачацца імкненнем актывізаваць далейшае вывучэнне багацейшай навукова-культурнай спадчыны.

Для беларускай гістарычнай навукі інтарэс уяўляюць працы такіх членаў камісіі, як гісторыка, архівіста, этнографа і археографа Мітрафана Віктаравіча Доўнар-Запольскага (1867-1934), археолага і антрапалага Глеба Анатольевіча Бонч-Асмалоўскага (1890-1943). Доўнар-Запольскі адзначыўся падрыхтоўкай паведамлення на тэму «Нататкі аб крымскіх справах у Метрыцы Літоўскай» ад 4 кастрычніка 1896 года. Бонч-Асмалоўскі прадставіў наступныя напрацоўкі па тэмах крымскай гісторыі: «Вясельныя абрады крымскіх татар» (14 кастрычніка 1923 г.), «Раскопкі ў галіне дагістарычных культур у Крыму» (5 кастрычніка 1924 г.), «Палеалітычная стаянка ў пячоры Кіік-Коба» (22 мая 1926 г.). Асабліва значнай сярод іх была апошняя, дзе паведамлялася аб першай на тэрыторыі СССР знаходцы рэшткаў неандэртальскага чалавека (1924 г.).

Акрамя вышэй згаданага аспекту праца карысна сваёй акцэнтаванасцю на пытаннях вывучэння дзейнасці асобнай вучонай архіўнай камісіі як аналага існаваўшай на Беларусі адпаведнай камісіі ў Віцебску (1909-1919 гг.). Падрыхтоўка падобнага выдання з'яўляецца неабходнай для сучаснай гістарычнай беларускай навукі. Дакументы і матэрыялы аб Віцебскай вучонай архіўнай камісіі захоўваюцца ў НГАБ ў фондзе № 2771. Гэта 165 спраў за 1783-1914 гг., што тычацца гісторыі Віцебшчыны, друку прац па гісторыка-статыстычных пытаннях, а таксама адбору інфармацыі з мэтай стварэння гістарычнага архіва.

Даследаванне працы архіўных камісій і выданне манаграфій аб іх дзейнасці прадстаўляецца значным крокам у вывучэнні рознага кшталту гістарычных працэсаў. Гэта выдатна разумее і выдатны ўкраінскі даследчык.

Праца С.Б.Філімонава будзе карыснай гісторыкам, археографам, архівістам і краязнаўцам Беларусі (асабліва ў метадычным плане), а таксама ўсім тым, хто цікавіцца гісторыяй, археалогіяй і этнаграфіяй Крымскай аўтаномнай вобласці Украіны.

В.В. Урублеўскі, З.Л. Яцкевіч

Чарняўскі Ф.В. Ураднікі (пасады, тытулы) Менскага ваяводства XVI-XVIII стагоддзяў: (Біяграф. даведнік). Баранавічы.: БелАніГал, 2007. 256 с.

Сучасны стан айчынай гістарыяграфіі ў галіне біяграфістыкі і генеалогіі патрабуе новых і якасных публікацый – артыкулаў, даведнікаў, грунтоўных манаграфій. У аснове доследаў павінны знаходзіцца ўсе тыя працэсы, што накладвалі свой адбітак на ўнутранае жыццё дзяржавы. Сюды варта аднесці сацыяльна-эканамічнае і палітычнае жыццё, сямейна-роднасныя повязі, адметнасці судова-працэсуальнай сістэмы. Значную ролю ў працэсах, звязаных з унутраным жыццём дзяржавы, адыгрывалі пераважна прадстаўнікі буйной і сярэдняй шляхты, якую і закранае дадзеная праца.

Сёння ўбачыў свет першы на Беларусі выпуск шматабзацальнага выдання, прысвечанага біяграфічнай інфармацыі адносна ўраднікаў Менскага ваяводства ў XVI-XVIII стст. Паводле спісу выпускаў даведніка, аўтарам плануецца зрабіць яшчэ 9 выпускаў згаданага выдання, апошні з якіх плануецца ў 2011 г. Аўтар спадзяецца выдаць у 2008 г. выпуск № 2 (скарбнікі, мечныя, стражнікі, ротмістры), выпуск № 3 (канюшыя, абозныя, крайчыя, мастаўнічыя, будаўнічыя), выпуск № 4 (палкоўнікі, падчашыя, чашнікі, гараднічыя); у 2009 г. – выпуск № 5 (падкаморыі, харужыя, войскія, возныя), выпуск № 6 (суддзі земскія, падсудкі земскія, пісары земскія, рэгенты земскія); у 2010 г. – выпуск № 7 (падстарасты судовыя гродскія, суддзі гродскія, пісары гродскія, рэгенты гродскія), выпуск № 8 (войты, каморнікі, лентвойты, менскі магістрат); у 2011 г. – выпуск № 9 (ваяводы, старасты судовыя гарадавыя, кашталяны, дырэктары ваяводскіх соймакаў, дэпутаты Галоўнага Трыбунала ВКЛ і сойма РП).

Даведнік будзе прысвечаны 38 асобным менскім урадам. Чатыры з іх фарміруюць выпуск № 1, які прысвечаны наступным урадам: стольнікаў (раздзел № 11), падстоляў (№ 12), лоўчых (№ 21) і струкцакаў (№ 29). Большую частку першага выпуску даведніка, што быў выдадзены ў друку зусім нядаўна, займаюць біяграмы, створаныя на падставе архіўных крыніц з фондаў НГАБ (70-80%), падрабязнае і дасціпнае вывучэнне якіх падкрэслівае навуковую вартасць дадзенай працы і з'яўляецца безумоўнай заслугай самога аўтара. Трэба прыгадаць і дакладную перадачу аўтарам выдання тых моўных асаблівасцей, што маюць месца ў пісьмовых крыніцах і прасочваюцца, галоўным чынам, праз імёны і прозвішчы.

Неабходна адзначыць, што дадзеная праца не з'яўляецца зробленай ў адпаведнасці з якой-небудзь дзяржаўнай праграмай ці грантам. Гэта вынік самастойнай і руплівай працы Фёдара Віктаравіча, да таго ж выдадзенай за ўласныя сродкі.

Акрамя звароту да архіўных крыніц, якія захоўваюцца ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі і Галоўным Архіве Старажытных Актаў у Варшаве (з матэрыялаў А. Рахубы), аўтар звярнуў увагу на спісы ўраднікаў, маючых адносіны да Вялікага княства Літоўскага, над якімі ў свой час працавалі яго папярэднікі, польскія даследчыкі Ю. Вольф («Сенатары і дыгнітары») і А. Рахуба («Ураднікі цэнтральныя і дыгнітары ВКЛ», «Ураднікі Віленскага ваяводства», «Ураднікі Інфлянцкія» – сумесна з Г.Люлевічам, П.Раманюком і К.Мікульскім). Акрамя гэтага, аўтар шырока карыстаўся інфармацыяй, запазычанай з прац В.Каяловіча («Кампендыум»), А.Банецкага («Гербоўнік польскі»), Т.Жыхлінскага («Залатая кніга шляхты польскай»). Таксама выкарыстаны былі наступныя апублікаваныя крыніцы – «Рэстр падымнага Навагародскага ваяводства», «Рэстр падымнага Віленскага ваяводства», «Собрание древних грамот и актов городов Минской губ.», «Собрание древних актов и грамот городов Вильно, Ковно, Трок».

Першы выпуск біяграфічнага даведніка, як было згадана вышэй, складаецца з чатырох раздзелаў, у пачатку якіх, перад біяграфіямі ўраднікаў, змяшчаецца пэўная інфармацыя аб самім урадзе. Асабліва цікавым прадстаўляецца ўрад струкцства, які фактычна з’яўляецца польскім запазычаннем, а само слова «струкцасы» адпавядае беларускаму слову «падчашы». Гэта магло б выклікаць адпаведнае пытанне да аўтара, аднак нельга забывацца, што раздзелы і артыкулы складаліся на падставе пэўных дакументаў, дзе тытул ці пасада маглі называцца так і не іначай. Па гэтаму шляху і пайшоў аўтар, праводзячы мяжу паміж двума гэтымі блізкімі па сэнсу пасадамі. У адносінах да ўрадавых асоб таксама неабходна падкрэсліць тое, што аўтарам, на наш погляд, часам недастаткова раскрываюцца і тлумачацца функцыі ўраднікаў.

Неабходную сур’ёзнасць і змястоўнасць працы надаюць пералікі выкарыстаных у кожным артыкуле крыніц, а таксама асабовыя паказальнікі, што змяшчаюцца пасля кожнага раздзела. Аднак, на нашу думку, больш даступнымі для карыстальніка з’яўляюцца спіс крыніц і асабовы паказальнік, змешчаныя ў канцы ўсяго выпуска, што дазваляе даследчыку лепш арыентавацца ў матэрыяле.

Пэўным недахопам працы неабходна лічыць адсутнасць інфармацыі аб гербах, якімі карысталіся ўраднікі. Герб можа прадстаўляцца як своеасаблівы элемент ідэнтыфікацыі. Пры даследаванні адсутнасць інфармацыі аб гербе стварае пэўныя цяжкасці генеалагічнага плану, звязаныя са складанасцямі аднясення пэўнай асобы да таго ці іншага роду. Так, напрыклад, застаецца невядомым, ці мае адносіны падстолі менскі Тамаш Завіша да адпаведнага роду герба «Лебедзь», шырока вядомага на Беларусі, альбо з’яўляецца карыстальнікам іншага герба і

прадстаўніком іншага роду?

Большасці згаданых хібаў, на нашу думку, можна было б пазбегнуць, калі б з тэкстамі ў зборніку папярэдне працавалі рэцэнзенты і навуковы рэдактар.

Спадзяемся, што ўнесеныя намі заўвагі і парады належным чынам будуць успрыняты аўтарам, і свет у хуткім часе пабачаць усе запланаваныя выпускі выдання «Ураднікі Менскага ваяводства», якое з'яўляецца фактычна першай на сённяшні час і найбольш грунтоўнай у айчынай гістарыяграфіі спробай аналізу і сістэматызацыі шырокай біяграфічнай і генеалагічнай інфармацыі адносна прадстаўнікоў кіруючай дзяржаўнай эліты. Гэта прадстаўляецца вельмі карысным пры вывучэнні рознага кшталту працэсаў, якія адбываліся на тэрыторыі Рэчы Паспалітай у XVI-XVIII стст.

Даведнік будзе карысны найперш гісторыкам, крязнаўцам, генеалагам, а таксама ўсім тым, хто цікавіцца і займаецца гісторыяй Беларусі.

В.В. Урублеўскі, Яцкевіч З.Л.

РЭЗЮМЭ

Александровіч Уладзімір Сцяпанавіч, доктар гістарычных навук, старшы навуковы супрацоўнік Інстытута ўкраіназнаўства імя Івана Крып'якевіча НАН Украіны, – «Люблінскі след у біяграфіі берасцейскага друкара Станіслава Мурмеліуса».

На падставе некалькіх дакументаў, знойдзеных у Дзяржаўным архіве ў Любліне, запаўняюцца некаторыя прабелы ў біяграфіі аднаго з беларускіх друкароў XVI ст. У якасці дадатка да артыкула друкуюцца вышэй згаданыя дакументы на мове арыгінала і ў перакладзе на беларускую мову.

Анішчанка Яўген Канстанцінавіч, кандыдат гістарычных навук, галоўны архівіст аддзела публікацыі дакументаў НГАБ, – «Спісы шляхты Магілёўскай губерні за 1783–1784 гг.».

Працягваецца публікацыя спісаў шляхты Магілёўскай губерні, складзеных на падставе матэрыялаў Генеральнага межавання Полацкага і Магілёўскага намесніцтваў і «Эканамічных заўваг» да іх. У артыкуле змешчаны спісы па Бабінавіцкім, Беліцкім, Быхаўскім, Капыскім і Клімавіцкім паветах.

Антановіч Зінаіда Васілеўна, галоўны архівіст аддзела публікацыі дакументаў НГАБ, аспірантка БелНДДАС, – «Інструкцыя Магілёўскай рыма-каталіцкай кансісторыі Кіеўскаму біскупу аб парадку разгляду прашэнняў і скаргаў жыхароў Кіеўскай губерні».

Друкуюцца (на мове арыгінала (польскай) і ў перакладзе на беларускую) адзін з дакументаў, якім кіравалася каталіцкая царква ў сваёй дзейнасці. Разам з тым вызначаюцца абставіны з'яўлення крыніцы, робіцца апісанне яе знешняга выгляду, аналізуецца ўнутраны змест.

Яе ж, – «Навукова-даведачны апарат да архіўнага фонда «Магілёўская рыма-каталіцкая кансісторыя»».

Аналізуецца ступень апрацаванасці аднаго з фондаў НГАБ архіўнымі супрацоўнікамі, паказваюцца ўсе плюсы і мінусы створанага да яго навукова-даведачнага апарата.

Гарбачова Вольга Васілеўна, кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры этналогіі, музейлогіі і гісторыі мастацтва гістарычнага факультэта БДУ, – «З гісторыі помніка Тадэвушу Тышкевічу на могілках Пэр-Ляшэз у Парыжы».

Грунтуючыся на матэрыялах з Польскай Бібліятэкі ў Парыжы, а таксама пераважна на паведамленнях польскай перыёдыкі, аўтар паказвае перыпетыі перанясення надмагільнага помніка аднаго з вядомых дзеячоў нацыянальна-вызваленчага руху Беларусі XIX ст. з эміграцыі на радзіму. У якасці дадатка друкуюцца ліст аднаго з нашчадкаў Т. Тышкевіча – Жыгімонта Глінкі – ад 24.02.1939.

Яе ж – «Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu. T. 8 (sygnatury 1360–1705). Archiwum administracyjne Towarzystwa Literackiego, Wydziału Statystycznego, Wydziału Historycznego, Towarzystwa Historycznego, Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej z lat 1832–1893 / oprac. J. Pezda, M.P. Prokop. Paryż-Kraków, 2006. 339 s.» (рэцэнзія).

Рэцэнзуецца чарговы том каталога Польскай бібліятэкі ў Парыжы,

паказваецца яго структура, ацэньваецца зручнасць карыстання каталогам, вялікая ўвага надаецца паказу ўключанасці ў яго дакументаў вядомых урадженцаў Беларусі – А. Міцкевіча, І. Дамейкі, Н. Орды і інш.

Гесь Аляксандра Мікалаеўна, галоўны архівіст аддзела публікацыі дакументаў НГАБ, – «Беларускі Рабочы Клуб».

У артыкуле аналізуецца адна з беларускіх грамадскіх арганізацый, што дзейнічала ў Мінску на пачатку 20-х гг. XX ст. Публікуюцца дакументы гэтага клуба (статут, пасведчанні, заявы і г.д.), што захоўваюцца ў НАРБ у асобным фондзе.

Жумар Сяргей Уладзіміравіч, намеснік дырэктара Беларускага навукова-даследчага інстытута дакументазнаўства і архіўнай справы, – «Утраты дакументаў Цэнтральнага гістарычнага архіва БССР (г. Могилев) в годы Великой Отечественной войны».

Аналізуецца дакументацыя аб страхах аднаго з беларускіх архіваў у 1941-1944 гг., складзеная у першыя пасляваенныя гады. На падставе яе прыводзіцца спіс фондаў, якія мелі страты, з указаннем колькасці страчаных спраў па кожнаму фонду і гадоў іх паходжання. Спіс складзены аўтарам.

Корсак Вольга Мікалаеўна, магістрантка кафедры тэарэтычнага і славянскага мовазнаўства філалагічнага факультэта БДУ, – «Публікацыя тэстамента Мікалая Більдзюкевіча, падкаморага парнаўскага».

Друкуецца тэстамент аднаго з ураднікаў ВКЛ – Мікалая Більдзюкевіча, – актыкаваны ў кнігах Галоўнага Трыбунала ВКЛ, праводзіцца яго філалагічны аналіз, дзе вызначаны асаблівасці польскай мовы ў землях ВКЛ пачатку XVIII ст.

Латушкін Андрэй Мікалаевіч, выкладчык гістарычнага факультэта БДУ, – «Архівісты Нясвіжскага архіва XVII–першай паловы XX ст.».

Прыводзіцца поўны спіс архівістаў нясвіжскага архіва XVII–першай паловы XX ст., а таксама біяграмы дванаццаці з іх (з прозвішчамі на літары «А» і «Б»), сярод якіх найбольшая ўвага ўдзелена Міхалу Богуш-Шышку.

Лаўрык Юры Мікалаевіч, вядучы навуковы супрацоўнік навукова-фондавага аддзела пісьмовых і выяўленчых крыніц Нацыянальнага музея гісторыі і культуры Беларусі, – «Касцельныя кнігазборы статутowych канонікаў латэранскіх Рагачова-Быхаўскага дэканату ў сярэдзіне XIX ст. (Паводле матэрыялаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі)».

Аналізуецца склад і прадстаўнічасць кніжных збораў, што меліся ў касцёлах аднаго з манаскіх ордэнаў, што дзейнічалі на Беларусі ў XVII-XIX стст. Прыводзіцца колькасць кнігазбораў, пералічваюцца наяўныя ў касцёлах кнігі, вызначаюцца пэўныя асаблівасці разгледжаных збораў.

Лашкевіч Аляксандр Аляксандравіч, вядучы навуковы супрацоўнік аддзела старажытных актаў НГАБ – «Аб закладзе магілёўскай «вагі мескай» на 4 гады Мікіце Туруце».

Публікуецца (на мове арыгінала – старабел.) дакумент, знойдзены ў матэрыялах Магілёўскага магістрата, што захоўваюцца ў НГАБ, які ілюструе эканамічнае жыццё беларускага горада XVII ст.

Лісейчыкаў Дзяніс Васілевіч, галоўны архівіст аддзела інфармацыйна-пошукавых сістэм НГАБ, – «Адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел Пінска-Тураўскай епархіі ў сярэдзіне XVIII ст.».

У артыкуле прыводзіцца спіс прыхаджанаў уніяцкага і праваслаўнага веравызнання, што жылі на тэрыторыі уніяцкай Пінска-Тураўскай епархіі ў сяр. XVIII ст. Таксама аналізуюцца папярэднія працы, дзе рабіліся спробы высветліць колькасць вернікаў на гэтай тэрыторыі, а таксама вызначаецца даціроўка дакумента, на падставе якога складзены спіс.

Макарэвіч Аляксандр Сяргеевіч, студэнт III курса гістарычнага факультэта БДУ, вядучы архівіст аддзела публікацыі дакументаў НГАБ, – «Спіс незацверджанай шляхты Лідскага павета за 1853 г. як каштоўная крыніца па сацыяльна-дэмаграфічнай гісторыі і генеалогіі краю».

У артыкуле прыводзяцца дэмаграфічныя звесткі пра незацверджаную ў дваранстве шляхту Лідскага павета, інфармацыя пра якую ўнесена ў асобны спіс, што захоўваецца ў Літоўскім Дзяржаўным гістарычным архіве. Аналіз здзейснены з дапамогай складзенай аўтарам базы дадзеных, вынікі даследавання змешчаны ў дадатку ў некалькіх табліцах.

Матвейчык Дзмітрый Часлававіч, вядучы навуковы супрацоўнік аддзела публікацыі дакументаў НГАБ, – «Эміграцыя ўдзельнікаў паўстання 1830-1831 гг.: крыніцы з гістарычных архіваў Беларусі і Літвы».

Аналізуюцца рукапісныя крыніцы з гістарычных архіваў Гродна, Мінска і Вільні, якія асвятляюць у той ці іншай ступені эміграцыю ўдзельнікаў паўстання 1830-1831 гг., вызначаюцца асноўныя аспекты, звесткі пра якія названыя крыніцы змяшчаюць у сябе. У якасці дадатку далучаны некалькі дакументаў, што тычацца дадзенай тэмы.

Яго ж, – «Прадстаўленасць дакументаў па гісторыі нацыянальна-вызваленчага руху на Беларусі канца XVIII–60-х гг. XIX ст. у каталогах НГАБ».

У гэтым інфармацыйным артыкуле прадстаўляецца ўключанасць некаторых дакументаў з НГАБ па азначанай тэме ў яго каталогі, паказваецца ступень паўнаты прадстаўленасці гэтых дакументаў, называюцца фонды, якія ўключаны ў каталог, вызначаюцца магчымасці для далейшага яго папаўнення.

Яго ж, – *Sokolów Podlaski: dzieje miasta i okolic / pod red. G. Ryżewskiego. Białystok–Sokolów Podlaski, 2006. 922 s. + ill. (рэцэнзія).*

Аналізуюцца праца калектыву польскіх даследчыкаў, прысвечаная гісторыі невялікага населенага пункта на беларуска-польскім памежжы – Сакалова Падляшскага, паказваецца яе крыніцавая база, структурны падзел і зместавая насычанасць.

Мышык Юры Андрэевіч, доктар гістарычных навук, прафесар кафедры гісторыі Кіева-Магілянскай Акадэміі, – «Віленскі летапісец 1631 г.».

Публікуецца на мове арыгінала (польская са шматлікімі лацінскімі ўстаўкамі) і ў перакладзе на беларускую адзін з «летапісаў» XVII ст., дзе выкладзена гісторыя праваслаўнай царквы на Беларусі і Украіне, паказваюцца абставіны з’яўлення твора і абгрунтоўваецца яго даціроўка.

Насытка Яўген Барысавіч, галоўны архівіст аддзела публікацыі дакументаў НГАБ, – «Медыцынскія таварыствы Беларусі другой паловы XIX–пачатку XX ст.».

Аналізуюцца стан медыцынскіх арганізацый, што дзейнічалі на Беларусі ў XIX–пач. XX ст., паказваецца іх склад, а таксама ўклад у развіццё медыцыны як навукі, у паляпшэнне медыцынскага абслугоўвання насельніцтва Беларусі і гігіенічнага стану беларускіх гарадоў і сельскай мясцовасці.

Несцяровіч Юрый Уладзіміравіч, кандыдат гістарычных навук, старшы навуковы супрацоўнік аддзела археаграфіі БелНДІДАС, – «Оптимум употребления термина «археография».

У артыкуле акрэсліваецца поле ўжывання тэрміна «археаграфія» ў навуковай літаратуры, паказваецца гісторыя развіцця тэрміна і яго разумення рознымі навукоўцамі, у першую чаргу савецкімі і сучаснымі беларускімі, а таксама суадносіны гэтага тэрміна з іншымі тэрмінамі, якія акрэсліваюць блізкія да яго паняцці.

Яго ж, – «Проблема соотношения археологии и прикладной текстологии: очерчивание и точка зрения на ее разрешение».

Разглядаецца праблема суадносінаў двух навуковых дысцыплін, тэрміналогія якіх часта блытаецца пры ўжыванні ў навуковай дзейнасці. Паказваюцца думкі на гэтую праблему розных навукоўцаў, прапаноўваецца накірунак яе вырашэння.

Пазднякоў Валерый Сымонавіч, загадчык аддзела археаграфіі Беларускага навукова-даследчага інстытута дакументазнаўства і архіўнай справы, – «Шляхцічы Берасневічы супраць князёў Радзівілаў (старонка з гісторыі Мальтыйскага ордэна ў Беларусі ў XVI–XIX стст.)».

На адным невялікім прыкладзе (матэрыялах адной судовай справы) паказваецца трансфармацыя адносінаў бюзэрэнгітэта/васалітэта паміж магнатамі і дробнай шляхтай Беларусі ў XVI–XIX стст., а таксама прыналежнасць да гэтага працэсу Мальтыйскага ордэна.

Рыбчонак Сяргей Аляксандравіч, галоўны архівіст аддзела навуковага выкарыстання дакументаў НГАБ, – «Из истории религиозной жизни и образования в случкой еврейской общине в XIX в.)».

На падставе дакументаў з НГАБ малюецца карціна жыцця яўрэяў адной са значных абшчын на Беларусі. Прыводзяцца спісы яўрэйскіх адукацыйных устаноў Слуцка, гісторыя стварэння некаторых з іх і колькасць настаўнікаў і вучняў. На адным прыкладзе паказваецца складаны працэс выбараў равінаў у горадзе.

Седлярэвіч Таццяна Іосіфаўна, кансультант аддзела забеспячэння захаванасці, дзяржаўнага ўліку дакументаў і аўтаматызаваных тэхналогій Дэпартаменту па архівах і справаходству Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь – «Национальной жемчужине Беларуси – 70».

Паказваецца каштоўнасць збораў НГАБ, дзейнасць архіва па забеспячэнні доступу да дакументаў для ўсіх, хто цікавіцца мінуўшчынай Беларусі.

Сліж Наталля Уладзіміраўна, кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры мовазнаўчых дысцыплін ПУА «Біп-Інстытут права», гродзенскі філіял, – «Царква і манастыр у Старым Саламярэччы».

Базуючыся на шырокім коле крыніц з гістарычных архіваў Мінска, Гродна і Вільні, аўтар паказвае гісторыю стварэння і дзейнасці праваслаўных, затым часова уніяцкіх, царквы і манастыра ў в. Саламярэчка ў пач. XVI-канцы XIX ст. Немалая ўвага звернута на апісанні царкоўнай маёмасці, што рабіліся ў розныя часы. У якасці дадатка публікуецца фундацыйны запіс саламярэцкаму манастыру на мове арыгінала і ў перакладзе.

Урублёўскі Вадзім Валерыевіч, студэнт IV курса гістарычнага факультэта БДУ, вядучы архівіст аддзела публікацыі дакументаў НАРБ, – «Нарыс

сялянскага радаводу братоў Лукаша і Васіля Гарбацэвічаў (сярэдзіна XVIII–пачатак XX ст.).».

На падставе дакументаў з НГАБ прасочваецца радавод двух дзеячаў беларускай культуры XX ст., пачынаючы з першага вядомага прадстаўніка сялянскага роду сярэдзіны XVIII ст., прыводзіцца складзены аўтарам пакаленны роспіс.

Яго ж. – Lubicz-Łapiński Ł. Łapy i ich mieszkancy. Zaścianki Łapińskich w XV-XVIII w. Białystok.: Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Białymstoku, 2004. 192 s. (рэцэнзія).

Рэцэнзуецца праца, прысвечаная аднаму шляхецкаму роду, што пражываў на тэрыторыі ВКЛ на Падляшшы – Лапа-Лапінскім гербу «Любіч» – у XVI–XVIII стст., паказваецца яе структурны падзел і змештавае напаўненне кожнага з раздзелаў, вызначаюцца моцныя і слабыя бакі працы.

Яго ж. – Pszczołkowski A. Gniazdo i krze. Rodowody Chodkowskich. Chodkowo Wielkie.: Stowarzyszenie Rodów Chodkowskich, 2005. 540 s. (рэцэнзія).

Аналізуецца праца, прысвечаная генеалогіі родаў з аднолькавым прозвішчам – Хадкоўскія. У рэцэнзіі паказаны не толькі структурны падзел працы і яе змештавае напаўненне, але і карысць для айчынной гістарычнай навукі.

Яго ж, Яцкевіч З.Л. (гл. ніжэй), – Ryżewski G. Rod Chreptowiczów herbu Odrowąż. Kraków.: Avalón, 2006. 352 s. (рэцэнзія).

Аналізуецца праца польскага гісторыка Г. Рыжэўскага, прысвечаная беларускаму магнацкаму роду Хадкевічаў, адзначаюцца яе цікавыя бакі і недахопы; галоўная ўвага ўдзелена паказу крыніцавай базы, на падставе якой было здзейснена даследаванне.

Іх жа. – Филимонов С.Б. Хранители исторической памяти Крыма: О наследии Таврической ученой архивной комиссии и Таврического общества истории, археологии и этнографии (1887-1931 гг.). Изд. 2-е, перераб. и доп. Симферополь: «ЧерноморПРЕСС», 2004. 316 с. (рэцэнзія).

Рэцэнзуецца манаграфія ўкраінскага гісторыка С. Філімонава, прысвечаная дзейнасці некалькіх згуртаванняў па даследаванні гісторыі Крыма; паказваецца карысць працы для айчынной гістарыяграфіі, праводзяцца паралелі з архіўнай камісіяй, што дзейнічала ў Віцебску.

Іх жа. – Чарняўскі Ф.В. Ураднікі (пасады, тытулы) Менскага ваяводства XVI–XVIII стагоддзяў: (Біяграф. даведнік). Баранавічы.: БелАніГал, 2007. 256 с. (рэцэнзія).

У рэцэнзіі прадстаўлена праца, прысвечаная ўраднікам Менскага ваяводства, якая з’яўляецца першай часткай вялікай серыі. Пададзены агляд крыніц і літаратуры, на падставе якіх яна выканана, вызначаюцца станоўчыя бакі, а таксама недахопы, якія могуць быць улічаны ў далейшым.

Чарнецкі Яўген, аспірант Украінскага дзяржаўнага навукова-даследчага інстытута архіўнай справы і дакументазнаўства, – «Беларуская шляхта на тэрыторыі Радамышльскага павета Кіеўскай губерні (канец XVIII–першая трэць XIX ст.): гісторыка-дэмаграфічны аналіз».

На падставе некалькіх спраў з Дзяржаўнага архіва Кіеўскай вобл. аналізуецца шляхта Радамышльскага пав. Кіеўскай губ., якая атрымала пачатковае пацвярджэнне шляхецтва ў пяці губернях, у склад якіх уваходзіла

тэрыторыя сённяшняй Беларусі да 30-х гг. XIX ст.; прыводзяцца спісы гэтых родаў з некаторымі звесткамі пра іх.

Шаланда Аляксей Іванавіч, кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры грамадскіх навук Гродзенскага аграрнага ўніверсітэта, – «Геральдыка гродзенскіх мяшчанаў у XVII–XVIII стст.».

Даследуецца адзін з найменш вядомых у айчынным геральдыцы яе пластоў – геральдыка мяшчанаў Гродна. Прыводзяцца апісанні знойдзеных аўтарам гербаў на пячатках, а таксама іх выявы. Тут жа маюцца біяграфічныя звесткі пра ўладальнікаў пячатак.

Шымукенус Міхаіл Уладзіміравіч, настаўнік гісторыі ВПК ДСШЭУ г. Магілёва, краязнаўца, – «Іван Галынскі і яго нашчадкі».

На падставе шырокага кола рукапісных і друкаваных крыніц паказваецца гісторыя вядомага рода беларускага паходжання, які пакінуў значны след у жыцці Усходняй Беларусі перыяду яе ўваходжання ў склад Расійскай імперыі. Найбольшая ўвага нададзена самаму вядомаму яго прадстаўніку – Івану Галынскаму. У артыкуле прыводзяцца пайменны спіс усіх прадстаўнікоў роду з сяр. XVIII да пач. XX ст. і генеалагічная табліца.

Яго ж – «Могилевские губернаторы. 1772-1917 гг.».

Прыводзяцца звесткі пра магілёўскіх губернатараў на працягу ўсяго існавання Магілёўскай губерні ў складзе Расійскай імперыі: пра іх кар’еру да заняцця пасады магілёўскага губернатара і пасля гэтага, а таксама іх уклад у развіццё губерні. У якасці дадатка прыводзіцца зводная табліца са звесткамі пра губернатараў.

Яцкевіч Зміцер Лявонцэвіч, загадчык аддзела публікацыі дакументаў НГАБ, – «Малы гербоўнік рагачоўскай шляхты».

Прыводзяцца звесткі пра трынаццаць шляхецкіх родаў, якія пражывалі на тэрыторыі Рагачоўскага пав. у XIX ст. Указваецца паходжанне роду, называюцца іх прадстаўнікі і фамільныя сувязі, а таксама займаемыя імі пасады.

Яго ж, – «Магілёўскі воіт і пісар Аляксандр Маўчанковіч».

У артыкуле працягваецца друк звестак пра архівістаў, што працавалі на Беларусі ў розныя часы. Тут змешчана біяграма Аляксандра Маўчанковіча, які займаў розныя пасады ў Магілёве ў першай трэці XVIII ст.

Яшчолт Томаш, аспірант Беластоцкага ўніверсітэта, **Рыжэўскі Гжэгаж**, кандыдат гістарычных навук, супрацоўнік Рэгіянальнага цэнтра даследаванняў і дакументацыі спадчыны ў Беластоку, – «Крыштаф Весялоўскі гербу «Агенчык» і яго тэстамент».

Аўтарамі ствараецца жыццёпіс аднаго з магнатаў ВКЛ канца XVI–пачатку XVII ст., які меў паходжанне з Каралеўства Польскага і быў вядомы сваёй дабрачыннай дзейнасцю, а таксама публікуецца на мовах арыгінала (польская і лацінская) яго тэстамент, які забяспечаны неабходнымі каментарыямі і тлумачэннямі.

Змест

А.К. Голубович. НАЦИОНАЛЬНОМУ ИСТОРИЧЕСКОМУ АРХИВУ БЕЛАРУСИ — 70 ЛЕТ	3
Т.И. Седляревич. НАЦИОНАЛЬНОЙ ЖЕМЧУЖИНЕ БЕЛАРУСИ – 70	7
АРХІВАЗНАЎСТВА	10
С.В. Жумарь. УТРАТЫ ДОКУМЕНТОВ ЦЕНТРАЛЬНОГО ИСТОРИЧЕСКОГО АРХИВА БССР (г. МОГИЛЕВ) В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ	10
ПУБЛІКАЦЫЯ І АРХЕАГРАФІЧНАЯ АПРАЦОЎКА АРХІЎНЫХ ДАКУМЕНТАЎ	24
У.С. Александровіч. ЛЮБЛІНСКІ СЛЕД У БІЯГРАФІІ БЕРАСЦЕЙСКАГА ДРУКАРА СТАНІСЛАВА МУРМЕЛПУСА	24
З.В. Антановіч. ІНСТРУКЦЫЯ МАГІЛЁЎСКАЙ РЫМА- КАТАЛІЦКАЙ КАНСІСТОРЫІ КІЕЎСКАМУ БІСКУПУ АБ ПАРАДКУ РАЗГЛЯДУ ПРАШЭННЯЎ І СКАРГАЎ ЖЫХАРОЎ КІЕЎСКАЙ ГУБЕРНІ	33
В.В. Гарбачова. З ГІСТОРЫІ ПОМНІКА ТАДЭВУШУ ТЫШКЕВІЧУ НА МОГІЛКАХ ПЭР-ЛЯШЭЗ У ПАРЫЖЫ	40
А.М. Гесь. БЕЛАРУСКІ РАБОЧЫ КЛУБ	45
В.М. Корсак. ПУБЛІКАЦЫЯ ТЭСТАМЕНТА МІКАЛАЯ БІЛЬДЗЮКЕВІЧА, ПАДКАМОРАГА ПАРНАЎСКАГА	59
А.А. Лашкевіч. АБ ЗАКЛАДЗЕ МАГІЛЁЎСКАЙ «ВАГІ МЕСКАЙ» НА 4 ГАДЫ МІКІЦЕ ТУРУЦЕ	65
Ю.А. Мыцык. ВІЛЕНСКІ ЛЕТАПІСЕЦ 1631 г.	67
Ю.В. Нестерович. ОПТИМУМ УПОТРЕБЛЕНИЯ ТЕРМИНА «АРХЕОГРАФИЯ»	75
Ю.В. Нестерович. ПРОБЛЕМА СООТНЕСЕНИЯ АРХЕОГРАФИИ И ПРИКЛАДНОЙ ТЕКСТОЛОГИИ: ОЧЕРЧИВАНИЕ И ТОЧКА ЗРЕНИЯ НА ЕЕ РАЗРЕШЕНИЕ	80
Т. Яшчолт, Г. Рыжэўскі. КРЫШТАФ ВЕСЯЛОЎСКІ ГЕРБУ АГЕНЬЧЫК І ЯГО ТЭСТАМЕНТ	86

КРЫНІЦАЗНАЎСТВА	110
Я.К. Анішчанка. СПІСЫ ШЛЯХТЫ МАГІЛЁўСКОЙ ГУБЕРНІ ЗА 1783–1784 гг.	110
Ю.М. Лаўрык. КАСЦЕЛЬНЫЯ КНІГАЗБОРЫ СТАТУТОВЫХ КАНОНІКАЎ ЛАТЭРАНСКІХ РАГАЧОВА-БЫХАЎСКАГА ДЭКАНАТУ ў СЯРЭДЗІНЕ XIX ст.	131
Дз.В. Лісейчыкаў. АДМІНІСТРАЦЫЙНА-ТЭРЫТАРЫЯЛЬНЫ ПАДЗЕЛ ПІНСКА-ТУРАЎСКОЙ УНІЯЦКАЙ ЕПАРХІІ ў СЯРЭДЗІНЕ XVIII ст.	135
А.С. Макарэвіч. СПІС НЕЗАЦВЕРДЖАНАЙ ШЛЯХТЫ ЛІДСКАГА ПАВЕТА ЗА 1853 г. ЯК КАШТОўНАЯ КРЫНІЦА ПА САЦЫЯЛЬНА-ДЭМАГРАФІЧНАЙ ГІСТОРЫІ І ГЕНЕАЛОГІІ КРАЮ	146
Дз.Ч. Матвейчык. ЭМІГРАЦЫЯ ўДЗЕЛЬНІКАЎ ПАЎСТАННЯ 1830-1831 гг.: КРЫНІЦЫ З ГІСТАРЫЧНЫХ АРХІВАЎ БЕЛАРУСІ І ЛІТВЫ	160
ГІСТОРЫЯ	169
Я.П. Насытка. МЕДЫЦЫНСКІЯ ТАВАРЫСТВЫ БЕЛАРУСІ ДРУГОЙ ПАЛОВЫ XIX–ПАЧАТКУ XX ст.	169
В.С. Пазднякоў. ШЛЯХІЧЫ БЕРАСНЕВІЧЫ СУПРАць КНЯЗЁў РАДЗІВЛАЎ (СТАРОНКА З ГІСТОРЫІ МАЛЬГЫЙСКАГА ОРДЭНА ў БЕЛАРУСІ ў XVI–XIX стст.)	182
С.А. Рыбчонок. ИЗ ИСТОРИИ РЕЛИГИОЗНОЙ ЖИЗНИ И ОБРАЗОВАНИЯ СЛУЦКОЙ ЕВРЕЙСКОЙ ОБЩИНЫ В XIX в.	187
Н.У. Сліж. ЦАРКВА І МАНАСТЫР У СТАРЫМ САЛАМЯРЭЧЧЫ	203
М.В. Шимукенус. МОГИЛЕВСКИЕ ГУБЕРНАТОРЫ 1772-1917 гг.	212
ГЕНЕАЛОГІЯ І ГЕРАЛЬДЫКА	222
В.В. Урублеўскі. НАРЫС СЯЛЯНСКАГА РАДАВОДУ БРАТОЎ ЛУКАША І ВАСІЛЯ ГАРБАЦЭВІЧАЎ (СЯРЭДЗІНА XVIII– ПАЧАТАК XX ст.)	222
Я.А. Чарнецкі. БЕЛАРУСКАЯ ШЛЯХТА НА ТЭРЫТОРЫІ	

РАДАМЫШЛЬСКАГА ПАВЕТА КІЕЎСКАЙ ГУБЕРНІ (КАНЕЦ ХVІІІ–ПЕРШАЯ ТРЭЦЬ ХІХ ст.): ГІСТОРЫКА- ДЭМАГРАФІЧНЫ АНАЛІЗ	228
А.І. Шаланда. ГЕРАЛЬДЫКА ГРОДЗЕНСКІХ МЯШЧАНАЎ У ХVІІ–ХVІІІ стст.	236
М.У. Шымукенус. ІВАН ГАЛЫНСКІ І ЯГО НАШЧАДКІ	241
З.Л. Яцкевіч. МАЛЫ ГЕРБОЎНІК РАГАЧОЎСКАЙ ШЛЯХТЫ	250
НАВУКОВА-ДАВЕДАЧНЫ АПАРАТ, ЗАБЕСПЯЧЭННЕ ЗАХАВАНАСЦІ І ЎЛІК ДАКУМЕНТАЎ	262
З.В. Антановіч. НАВУКОВА-ДАВЕДАЧНЫ АПАРАТ ДА АРХІЎНАГА ФОНДА «МАГІЛЁЎСКАЯ РЫМА-КАТАЛІЦКАЯ КАНСІСТОРЫЯ»	262
Дз.Ч. Матвейчык. ПРАДСТАЎЛЕНАСЦЬ ДАКУМЕНТАЎ ПА ГІСТОРЫІ НАЦЫЯНАЛЬНА-ВЫЗВАЛЕНЧАГА РУХУ НА БЕЛАРУСІ КАНЦА КАНЦА ХVІІІ–60-х гг. ХІХ ст. У КАТАЛОГУ НГАБ	271
ПОСТАЦІ АРХІВІСТАЎ	278
А.М. Латушкін. АРХІВІСТЫ НЯСВІЖСКАГА АРХІВА ХVІІ– ПЕРШАЙ ПАЛОВЫ ХХ ст.	278
З.Л. Яцкевіч. МАГІЛЁЎСКІ ВОЙТ І ПІСАР АЛЯКСАНДР МАЎЧАНКОВІЧ	285
ХРОНІКА І БІБЛІАГРАФІЯ	288
А.К. Голубовіч, Л.М. Лисова. ХРОНІКА ЮБІЛЕЯ – 2007 ГОД В АРХІВЕ	288
Л.М. Лисова, В.Д. Селеменев. ОБЩЕСТВЕННОЕ ОБЪЕДИНЕНИЕ «БЕЛОРУССКОЕ ОБЩЕСТВО АРХИВИСТОВ»	302
В.В. Гарбачова. «Katalog Rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu. Т. 8 (sygnatury 1360–1705)»	303
Дз.Ч. Матвейчык. «Sokołów Podlaski: dzieje miasta i okolic»	305
В.В. Урублеўскі. «Lubicz-Łapiński Ł. Łapy i ich mieszkancy. Zaścianki Łapińskich w XV-XVIII w.»	306
В.В. Урублеўскі. «Pszczółkowski A. Gniazdo i krze. Rodowody Chodkowskich»	309

В.В. Урублеўскі, З.Л. Яцкевіч. «Ryżewski G. Rod Chreptowiczów herbu Odrowąż».	311
В.В. Урублеўскі, З.Л. Яцкевіч. «Филимонов С.Б. Хранители исторической памяти Крыма: О наследии Таврической ученой архивной комиссии и Таврического общества истории, археологии и этнографии (1887-1931 гг.)»	313
В.В. Урублеўскі, З.Л. Яцкевіч. «Чарняўскі Ф.В. Ураднікі (пасады, тытулы) Менскага ваяводства XVI–XVIII стагоддзяў: (Біяграф. даведнік)».	315
РЭЗЮМЭ	318

Навуковае выданне

Серыя «Гісторыя, архівазнаўства,
крыніцазнаўства»

АРХІВАРЫУС

Зборнік навуковых
паведамленняў і артыкулаў

Выпуск 6

Адказны за выпуск З.Л. Яцкевіч

Рэдактары А.М. Гесь

Карэктар В.В. Пахомава

Макет, вокладка, камп'ютэрная вёрстка А.С. Макарэвіча

Малюнак эмблемы на вокладцы А. Леўчыка

Зборнік падрыхтаваны да выдання
аддзелам публікацыі дакументаў
Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі

Падпісана да друку 07.05.2008. Фармат 60x84 ¹/₁₆.

Гарнітура Times.

Друк афс. ум. друк. арк. 18. Ул.-выд. арк. 15,1.

Тыраж 100 экз. Заказ №

Беларускі навукова-даследчы інстытут дакументазнаўства і архіўнай
справы (Бел НДІДАС). 220002, г. Мінск, вул. Крапоткіна, 55.

ЛП № 02330/0056661 ад 29.03.2004 г.

Надрукавана з арыгінал-макета заказчыка

ў друкарні ПУП «Ходр» ГА «БелТІЗ».

220004, г. Мінск, вул. Вызвалення, 9.